

ΡΑΓΚΑΒΗ

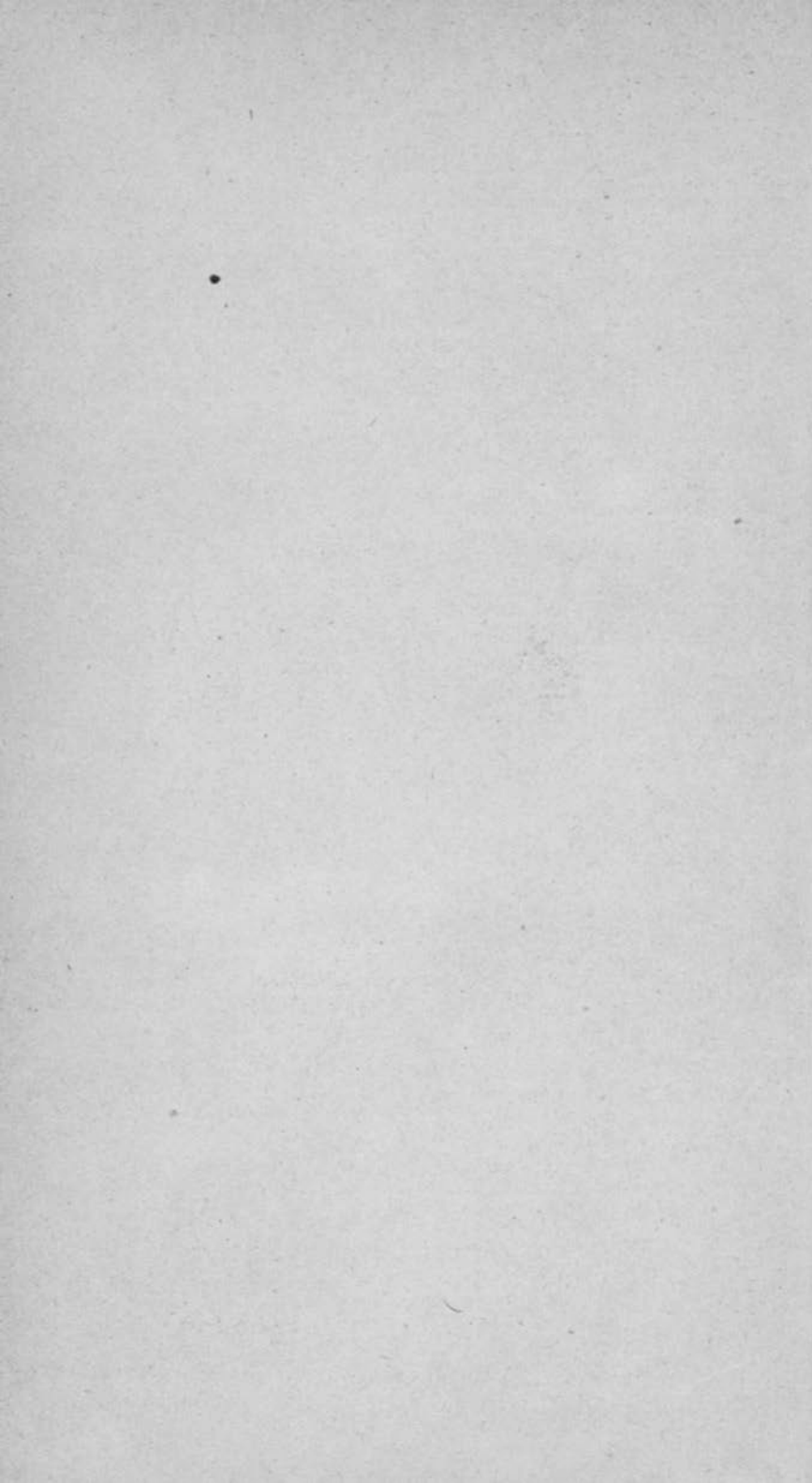
ΑΠΑΝΤΑ

16

Rigo Rangabz'

ΑΠΑΝΤΑ
ΤΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

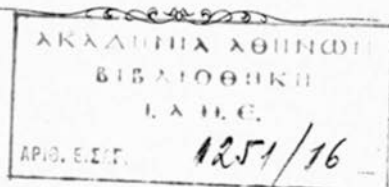
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΙΖΟΥ

ΤΟΥ

ΡΑΓΚΑΒΗ

ΤΟΜΟΣ ΙΣΤ'.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ
1888

Εὐγενοῦ Ρίζου Καρυωτῆ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΗΤΟΙ
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

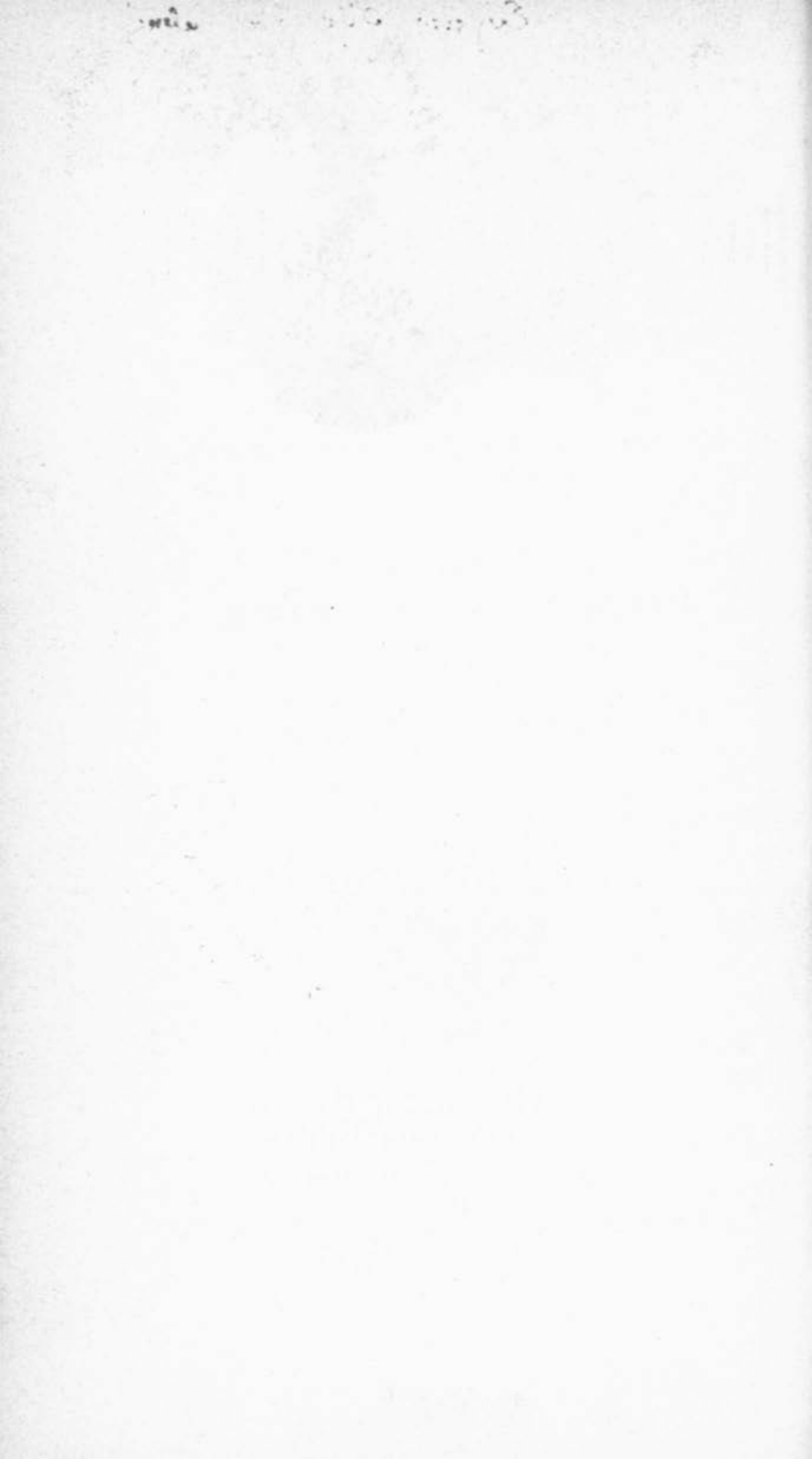
ΥΠΟ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΙΖΟΥ ΤΟΥ ΡΑΓΚΑΒΗ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ
1888

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Διάφοροι περιπέτειαί τοῦ Ἀττικοῦ πολιτεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Μέχρι τῶν Πελοποννησιακῶν.

Γνωστῆς οὔσης τῆς ζωηρᾶς καὶ εὐμεταδόλου φύσεως τῶν Ἀθηναίων, δυσεξήγητον ἴσως φαίνεται πῶς ἐπὶ μακρὰν περίοδον χρόνων ἐνέμειναν εἰς τὸ ἀνωτέρω περιγραφέν αὐτῶν πολίτευμα, ἐμφρόνως πᾶσαν ἀλλοίωσιν αὐτοῦ ἀποφεύγοντες, ὥστε καὶ διετήρησαν τοὺς κυριωτέρους τύπους αὐτοῦ μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀνεξαρτησίας.

Προῆλθε δὲ τοῦτο κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι ἦν ὁ πολιτικὸς οὗτος ὀργανισμὸς οὐχί τις ἐπίσρακτος καὶ ἐπιβεβλημένος, ἀλλὰ γνησίᾳ ἀπόβροια τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν, ἀναπτυχθεὶς ἐκ τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων φορᾶς, καὶ τὸ κῦρος μεγάλῃς ἀρχαιότητος ἔχων· δι' ὃ καὶ ὁ

δῆμος περιέβαλλεν αὐτὸν δι' ἀγάπης καὶ εὐλαβείας, καὶ ὁσάκις ἐξωτερικὰ συμβάντα ἐκλόνιζον ἢ διέστρεφον αὐτόν, μετὰ πατριωτικῆς προθυμίας κατεβάλλετο πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς προτέρας αὐτοῦ ἀκεραιότητος.

Ἀλλὰ μάτην ἐπιδιώκει ἔμφρων εὐλάβεια τὴν ἀμετάβολον διατήρησιν τῶν πολιτευμάτων, καὶ τὴν ἀπρόσκοπτον καὶ σκόπιμον αὐτῶν λειτουργίαν, ὅταν μεταβάλληται τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα οὗ ταῦτα εἰσὶν ἡ ἔκφρασις· διότι τότε μένουσι μὲν ἐπὶ τινὰ χρόνον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρόν, ἀλλ' ὥς κενὸς τύπος πλέον, ὥς ἱστορικὴ βία, ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους κατὰστασιν, πολεμουμένη ὑπὸ νέων ἀναγκῶν ἢ ὀρέξεων, κωλύουσα μᾶλλον ἢ ἐπισπεύδουσα τὴν περαιτέρω ἐθνικὴν ἀνάπτυξιν, μέχρις οὗ τέλος καταπίπτουσιν ὑπὸ τὴν κοινὴν ἀδιαφορίαν, κορυφουμένην ἐνίοτε καὶ εἰς μῖσος.

Οὕτως ἐν Ἀθήναις, ἐν ὧσφ ἐπεκράτει τὸ ἀρχαῖκόν φρόνημα τῆς ὀλιγαρχείας, τῆς εἰλικρινοῦς ἰσότητος καὶ τῆς ὁμονοίας, ἡ καθαρὰ δημοκρατία ἦν τῶν διαθέσεων τούτων ἡ γνησίᾳ πολιτικῇ ἔκφρασις, καὶ ἕκαστος αὐθορμήτως, εἴτε λέγων εἴτε πράττων, ἐπεδίωκε τότε τὸ κοινὸν καλὸν μόνον, καὶ ἤθελε τὴν ἰσχὺν κυρίως ἵνα δι' αὐτῆς γίνῃ μᾶλλον ὠφέλιμος, ὥς ἐκινῆτο ὁ Θεμιστοκλῆς (1), « *Πόλιν μικρὰν καὶ ἄδοξον παραλαβών, ἔνδοξον καὶ μεγάλην ἀπεργάσασθαι* ». Καὶ αὐταὶ δ' αἱ ἔριδες, οἷα ἡ μεταξὺ Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους, ἦσαν τότε πρὸς κοινὸν ὄφελος, ὥς πανηγυρικῶς ἀλλ' ἀληθῶς λέγει ὁ Ἰσοκράτης (2). « *Οὕτω δὲ πολιτικῶς εἶχον, ὥστε καὶ τὰς στάσεις ἐποιοῦντο πρὸς ἀλλήλους, οὐχ ὁπότεροι τοὺς ἐτέρους ἀπολέσαντες τῶν*

(1) Πλούτ. Β. Θεμιστ. Β.

(2) Περικλ. 22.

λοιπῶν ἄρξουσιν, ἀλλ' ὁπότεροι ὀφθήσονται τὴν πόλιν ἀγαθόν τι ποιήσαντες. Καὶ τὰς ἐταιρείας συνῆγον οὐχ ὑπὲρ τῶν ἰδίᾳ συμφερόντων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ πλήθους ὠφελείᾳ». Σφαλερὰ δ' ἦν ἡ ἔποψις τινων ἐκ τῶν νεωτέρων (3), πρεσβευόντων ὅτι ἡ μὲν φατρία τοῦ Ἀριστείδου ἦν ἡ ἀριστοκρατική, ἡ δὲ τοῦ Θεμιστοκλέους ἡ δημοτική.

Καὶ ἦν μὲν πανάρχαιος ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξύ ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας, μεταξύ συντηρήσεως καὶ μεταβολῆς, ἀρχόμενος ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων περιορισμῶν τῆς τῶν ἀνάκτων ἐξουσίας, καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῆς δι' ἀρχῶν αἵτινες ἀπέβαινον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δημοτικά· καὶ ἐξηκολούθησεν ἐπιμόνως ἡ πάλη καὶ ἀφ' οὗ πλήρη αὐτοῦ τὴν ἀνάπτυξιν ἔλαβε τὸ δημοτικὸν πολίτευμα, ὡς ἀντεπολιτεύοντο πρὸς ἀλλήλους οἱ τῆς δημοτικῆς μερίδος ἀρχηγοὶ Πεισιστρατίδαι πρὸς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς Ἀλκμαιονίδας, οἵτινες, καίτοι μισοτύραννοι λεγόμενοι ὑπὸ Ἡροδότου (4), οὐχ ἥττον κατηγορήθησαν ὡς ἀσπίδα ἄραντες ἐκ τοῦ Πεντελικοῦ, ἵνα φέρωσι τοὺς Πέρσας εἰς Ἀθήνας ἐξ ἔχθρας πρὸς τοὺς δημοκράτας· καὶ ἐν Πλαταιαῖς δ' ἐγένετο, κατὰ Πλούταρχον (5), ἀπόπειρα πρὸς κατάλυσιν τοῦ δήμου, διασκεδασθεῖσα ὑπ' Ἀριστείδου· πρὸ πάντων δ' ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μυρωνίδου εἰς Βοιωτίαν (ἐν Ὀλ. 80, δ'.) συνενόηθησαν οἱ ὀλιγάρχαι μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐκστρατευόντων Σπαρτιατῶν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς δημοτικῆς μερίδος (6)· ἀλλ' αἱ διαιρέσεις αὗται εἶχον ὅπως δῆποτε ἐθνικὸν καὶ δημόσιον χαρακτῆρα μέχρι τῶν Μηδι-

(3) Passow, de Aesch. Persis, σ. 11.

(4) ΣΤ, 115. Ἰδ. 121.

(5) Β. Ἀριστ. ΙΓ.

(6) Θουκ. Α, 107.

κῶν ('Ολ. 75), καὶ διετηρήθη καθαρὸν τὸ κράτος τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδόλου δημοκρατίας εἰς τε τὸ φρόνημα τῶν πολιτῶν καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς διατάξεις, ἐν ὧσιν μικραὶ ἔτι καὶ ἄσχημοι ἦσαν αἱ Ἀθηναίαι, καὶ μικρὰ τὰ συμφέροντα, καὶ εὐτελεῖς τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐρίδων τὸ ἔπαθλον, τόπος δ' ὑπῆρχε διὰ πάντας εἰς τῆς κοινῆς εὐημερίας τὰς ἀπολαύσεις. Ἀφ' οὗτο ὁμοῦς ηὐξήθη ἡ δόξα τῆς πόλεως, ἔκτοτε μετὰ τῶν ὑλικῶν ὠφελημάτων ἃ παρείχεν ἡ εἰς τὰ δημόσια μετοχὴ, ἐπετάθη καὶ τῶν πολιτευομένων ἡ ἰδιοτέλεια, καὶ ἕκαστος οὐχὶ ἐν τῷ ἰδίῳ τὸ δημόσιον, ἀλλ' ἐν τῷ δημοσίῳ τὸ ἴδιον συμφέρον θηρεύων, ἤθελε τῆς δυνάμεως τὴν κάρπωσιν πρὸς βλάβην τῶν ἄλλων· ὅθεν καὶ ἡ πλειονοψηφία, ἡ βᾶσις αὕτη τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας ὅταν εἶναι ἀγνή, κατέστη ὄργανον δεσποτισμοῦ, καὶ καταθλίψεως τῶν ἀσθενεστέρων, ὑπὸ τοῦ ὄχλου μάλιστα καὶ τῶν παρασυρόντων αὐτὸν δημαγωγῶν κατὰ τῶν πλουσίων ἀντιπαθῶς καταφερόμενον, καὶ πιέζον αὐτοὺς δι' ἀδίκων καταδικῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις, καὶ δι' ὑπερβολικῶν φορολογιῶν ἐν ταῖς λειτουργίαις καὶ εἰσφοραῖς. Καὶ ἡ τοῦ λόγου δ' ἐλευθερία αὕτη, ὁ ἰσχυρὸς οὗτος προμαχὼν τῶν ἐλευθεριῶν, κατ' αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας ἐστράφη ἀφ' οὗτο οἱ ῥήτορες, αὐτοὶ πολλάκις καὶ δημαγωγοί, τὴν ἄδειαν τοῦ τὰ πάντα λέγειν μετεχειρίζοντο οὐχὶ ὑπὲρ σωτηρίας τῆς πόλεως, ἀλλὰ πολλάκις ἰδιοτελεῶς ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν φίλων αὐτῶν, τούτους μὲν καὶ τὰς προθέσεις αὐτῶν ἐξαίροντες, τοὺς δ' ἀντιπάλους πρὸς τὸν λαὸν διαβάλλοντες· ἐξ οὗ καὶ φατρίαι παρήχθησαν, ἰδίας καὶ ἀντιθέτους σημαίας συνήθως αἵρουσαι, διότι ἴδια συμφέροντα ἐπεδίωκον, καὶ ἐν καυχῇσι ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἢ ἐν διαβολῇ τῶν ἀντιπάλων δι' ἰδίῳ ἐπὶ πῶνυμιῳ διακρινόμεναι, ὧν μέχρι τέλους ἀνεδέχοντο

τὸν χαρακτηῖρα καὶ τὴν εὐθύνην. Οὕτω λέγει ὁ Πλάτων(7)·
 « Ἀναγκάζονται δὴ, οἶμαι, ἀμύνεσθαι, λέγοντές τε ἐν
 τῷ δήμῳ καὶ πράττοντες ὅπῃ δύνανται, οὗτοι ὧν ἐξαι-
 ροῦνται... Αἰτίαν δὲ ἔσχον ὑπὸ τῶν ἐτέρων, καὶ μὴ ἐπι-
 θυμῶσι νεωτερίζειν, ὡς ἐπιβουλεύουσι τῷ δήμῳ καὶ εἰσὶν
 ὀλιγαρχικοί... καὶ τελευτῶντες, εἴτε βούλονται εἴτε μὴ,
 οἱ ἀληθῶς ὀλιγαρχικοί γίνονται ».

Αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅτι μία τῶν τὴν ἐξουσίαν θηρευστῶν φα-
 τριῶν ἐτάττετο, ἢ ἐθεωρεῖτο ταπτομένη, ὑπὸ σημαίαν τινά,
 ἣν λόγος ὅπως ἡ ἀντιπολιτευομένη αὐτῇ ἀναπετάσῃ τὴν
 ἀντίθετον· ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ καταδυνάστευσις τῶν
 πλουσίων φυσικῶς συνέδεεν αὐτοὺς ἐναντίον τῶν πολλῶν
 καὶ τῶν αὐτοὺς κινούντων καὶ ἐκμεταλλευομένων. Καὶ οὕτω
 παρήχθησαν δύο ἀντίπαλα κόμματα, τὸ ἀριστοκρατικὸν
 καὶ τὸ δημοτικόν, τὸ τῶν ἀπόρων καὶ τὸ τῶν πλουσίων,
 ὡς πρεσβεύει ὁ Ἀριστοτέλης(8), ὅτι « ἔστι δημοκρατία
 μὲν ὅταν οἱ ἐλεύθεροι καὶ ἄποροι, πλείους ὄντες, κύ-
 ριοι τῆς ἀρχῆς ᾧσιν, ὀλιγαρχία δέ, ὅταν οἱ πλούσιοι
 καὶ εὐγενέστεροι, ὀλίγοι ὄντες ». Ἔτεινε δ' ἐκάτερον εἰς
 τὸ νὰ κατακτήσῃ τὰς ἀρχάς, διεκδικοῦν ἀπροκαλύπτως τὸ
 δικαίωμα τοῦ καρποῦσθαι αὐτάς καὶ διαρρύθμισαι τὸ πολί-
 τευμα πρὸς ἴδιον ὄφελος καὶ πρὸς βλάβην τῶν ἀντιπάλων,
 ὅλως ἀντιθέτως τῆς πολιτικῆς ἠθικῆς ἣν πρεσβεύουσιν οἱ
 πολιτευόμενοι ἐν ταῖς νέαις πολιτείαις, ταῖς στηριζομέναις
 ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀξιοῦντες ὅτι κυβερνῶσιν οὐχὶ ὑπὲρ
 ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων, καὶ πολλάκις ἀπ' ἐναντίας καὶ
 πρὸς καταστροφὴν τῶν ἰδίων αὐτῶν συμφερόντων. Ἐκ τῆς
 πάλης δὲ ταύτης τῶν φατριῶν πολλὰ καὶ πολλάκις μεταρ-

(7) Πολιτ. Η, 565, Β.

(8) Πολ. Δ, 319.

ρύθμίσεις εισηγόντο εἰς τὸ πολίτευμα, ὅπερ, ἀπόρροια ὄν τῆς κοινῆς θελήσεως, ἦτοι τῆς πλειονοψηφίας, ἐλαχίστην εἶχε δύναμιν ἀντιστάσεως κατὰ τῶν ἀποφάσεων ταύτης.

Καὶ ἡ μὲν ἀριστοκρατικὴ μερίς, ἀπὸ τῶν Περσικῶν, ὑπ' ἀρχηγὸν ταπτομένη τὸν Κίμωνα, εὐγενὲς πολιτικὸν ἀξίωμα ἐκήρυττε τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, καὶ ἤθελε διὰ τῆς κοινοπραγίας καὶ τοῦ ὁμοθύμου ἐνθουσιασμοῦ νὰ διατηρήσῃ τῆς Ἑλλάδος τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν, καὶ νὰ στρέψῃ πρὸς ἑνδοξὸν σκοπὸν τὴν φιλοπόλεμον τῶν Ἑλλήνων ὁρμήν.

Τῆς δ' ἀντιστρατευομένης αὐτῇ δημοτικῆς οἱ ἀρχηγοί, κολακεύοντες τὸν δῆμον, καὶ τὰς ὁρέξεις αὐτοῦ θεραπεύοντες, ἐκήρυττον ἔχθραν καὶ πόλεμον κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, καθ' ὃ φιλικῶς διακειμένων πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν, καὶ κατέτρεχον διὰ ζημιῶν καὶ μέχρι θανάτου τὸν Κίμωνα ὡς τῆς πατρίδος προδότην καὶ διαφθορέα τοῦ πολιτεύματος, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (9)· «*Κίμωνα, ὅτι τὴν πάτριον μετεκίνησε πολιτείαν ἀφ' ἑαυτοῦ, παρὰ τρεῖς μὲν ἀφῆσαν ψήφους τὸ μὴ θανάτῳ ζημιῶσαι, πεντήκοντα δὲ τάλαρτα εἰσέπραξαν*». Καί, ὡς ἄλλοτε οἱ Ἀλκμαιονίδαι πρὸς τοὺς Πεισιστρατίδας, ἀνταγωνιζόμενοι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν ἐκ τῶν ιδίων ἐλευθεριότητα τῶν πλουσίων, καὶ τοῖς πολλοῖς χαριζόμενοι, διένεμον αὐτοῖς τὸν δημόσιον πλοῦτον, ὡς περὶ Περικλέους λέγει ὁ Πλούταρχος (10)· «*Ἐλατούμενος δὲ πλούτῳ καὶ χρήμασιν, ἐφ' ὧν ἐκεῖνος (ὁ Κίμων) ἀνελάμβανε τοὺς πένητας δεῖπνόν τε καθ' ἡμέραν τῷ δεομένῳ παρέχων Ἀθηναίων καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἀμφιεργῶν, τῶν τε χωρίων τοὺς φραγμοὺς ἀφαιρῶν*

(9) Κ. Ἀριστοchl. 688.

(10) Β. Περικλ. Θ.

ὅπως ὁπωρίζωσιν οἱ βουλόμενοι· τούτοις ὁ Περικλῆς καταδημαγωγούμενος, τρέπεται πρὸς τὴν τῶν δημοσίων κατανομήν». Δι' ὃ καὶ ἡ τάσις τῆς πατρίας ταύτης ἦν νὰ πληρῇ μὲν τὸ δημόσιον ταμεῖον ὅπως δῆποτε, καὶ ἰδίως δαπάνῃ τῶν πλουσίων καὶ τῶν συμμάχων, νὰ κατέχη δ' αὐτὸ συγχρόνως μετὰ τῆς ἐξουσίας.

Πλὴν δέ, καὶ μεταξὺ τούτων, ὑπῆρχε τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ τρίτη ἄλλη πατρία, ἡ τῶν μετρίων δημοκρατῶν, ὡς ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Εὐριπίδης, λέγων (11)· « Τρεῖς γὰρ πολιτῶν μερίδες· οἱ γὰρ ὀλβιοὶ Ἀνωφελεῖς τε, πλειόνων ἐρῶσ' αἰεὶ· Οἱ δ' οὐκ ἔχοντες καὶ σπανίζοντες βίου Δειροί, νέμοντες τῷ φθόνῳ πλεῖον μέρος, Γλώσσας πονηρῶν προστατῶν φιλούμενοι. Τριῶν δὲ μοιρῶν ἡ' ἡ μέσῳ σώζει πόλεις, Κόσμον φυλάσσουνσ' ὅρ τι' αἶν τάξῃ πόλις ». Οὗτοι ἤθελον τὴν εἰς τὰ δημόσια ἐπιβρόχην οὐχὶ τῶν ἀκτημόνων, ἀλλὰ τῆς μέσης εὐπόρου τάξεως τῶν πολιτῶν, ἣ ἀνῆκον οἱ ἐκ καταλόγου στρατευόμενοι, ἡ ἀληθὴς τῆς πόλεως δύναμις, ἡ κατὰ στερεὰν τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων ἀσφαλιζουσα. Ἀρχηγοὶ δὲ τῆς μερίδος ταύτης φαίνονται οἱ στρατηγοὶ οἵτινες τροπαιούχους ἀνέδειξαν τὰς Ἀθήνας πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Τοιοῦτος ἦν ὁ ἔνδοξος καὶ αὐστηρὸς Μυρωνίδης, ὁ δὲ τοὺς Κορινθίους νικήσας ἐν Ὀλ. 80, ὅτε ἐξεστράτευσαν κατὰ Μεγάρων ἐκδικοῦντες τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἡττηθέντας Αἰγινήτας (12), καὶ καταβαλὼν ἐν Οἰνοφύτοις τοὺς Θηβαίους, ὅτε, ἐν Ὀλ. 80, δ', ἀποκλεισθέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διότι συνετάχθησαν μετὰ τῶν Περσῶν, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐβοήθησαν

(11) Ἰκέτ. 250. — Ἰδ. καὶ Πλάτ. Πολ. Η, 564. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Δ, 9, 3.

(12) Θουκ. Α, 105. — Δυσ. Ἐπιτάφ. 40.

αὐτοὺς ὅπως αἱ Θῆβαι γίνωσι τῶν Ἀθηναίων ἀντίπολις(13). Περὶ τούτου λέγει ὁ Ἀριστοφάνης(14)· « Ἀλλ' οὐχὶ Μυρωνίδης ὅτ' ἤρχεν ὁ γεννάδας, οὐδεὶς ἄν ἐτόλμα τὰ τῆς πόλεως διοικεῖν χρήματα λαβών ». Ἐφάμιλλος δὲ τοῦ Μυρωνίδου, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν βαίνων πολιτικὴν γραμμὴν, ἦν καὶ ὁ Τολμίδης, ὅστις ἐν Ὀλ. 81, α', μετὰ τετρακισχιλίων ὀπλιτῶν κατὰ Διόδωρον(15), ἢ μόνον μετὰ χιλίων ἐπιλέκτων κατ' Αἰσχίνην(16), « διὰ μέσης Πελοποννήσου πολεμίας οὔσης ἀδεῶς διήει ».

Τὸ σπαρτιατικὸν ὅμως κόμμα κατεστράφη ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῆς κακῆς πολιτικῆς αὐτῶν τῶν Λακεδαιμονίων, ὅτε, ἐν Ὀλ. 77, δ', ἀπέπεμψαν ἐξ Ἰθώμης ὡς ἀχρήστους ἢ ὑπόπτους τοὺς κατὰ τῶν Μεσσηνίων ἐλθόντας νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς Ἀθηναίους, στρατηγουμένους ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτῶν Κίμωνος(17). Τότε κατεβρύχθη πᾶσα ἡ πολιτικὴ ἐπιρροή τοῦ Κίμωνος, ὅστις μετ' ὀλίγον (ἐν Ὀλ. 80, γ', ἢ 81, α') καὶ ἐξωστραχίσθη. Ὁμοίως δ' ἐξησθένησε καὶ ἡ μέση μερίς, ὅτε τὸ ἰσχυρὸν αὐτῆς στήριγμα, οἱ ὀπλίται, ἐνικλήθησαν κατὰ κράτος καὶ κατεκόπησαν ἐν Κορωνεῖα ὑπὸ τῶν ἐξ Ὀρχομενοῦ προελθόντων Θηβαίων(18), καὶ ἀπώλεσεν ὁ Τολμίδης, κατὰ Πλούταρχον(19), « τοὺς ἀρίστους καὶ φιλοτιμοτάτους »· ὡς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μαρτυρεῖ(20) ὅτι « Ἐν Ἀθήναις ἀτυχεύοντων πεζῇ, οἱ γνώριμοι ἐλάτ-

(13) Διόδ. ΙΑ, 81, 82.

(14) Ἑκκλ. 320.

(15) ΙΑ, 84. — Ἰδ. Πaus. Α, 27.

(16) Π. Πρπρσθ. 21.

(17) Διόδ. ΙΑ, 64. — Πaus. Α, 29. — Δ. 26.

(18) Θουκ. Α, 113.

(19) Περικλ. ΙΗ.

(20) Πολιτ. Ε, 2, 8.

τους ἐγένοντο διὰ τὸ ἐκ καταλόγου στρατεύεσθαι ὑπὸ τὸν Λακωνικὸν πόλεμον». Ἐκτοτε δ' ἡ στέρσις πασῶν τῶν κατὰ ξηρὰν κατακτήσεων ἠνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ δοθῶσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ναυτικόν, πρὸς θρίαμβον τῆς μερίδος τοῦ ὄχλου καὶ τῶν κομματαρχῶν αὐτοῦ. Οἱ δὲ κομματάρχαι ἐδίδαξαν τὸν ὄχλον πῶς, ἅπαξ ὑπερισχύσας, νὰ διατηρήσῃ τὴν ἰσχύν, ὠφελούμενος ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ ἐκ τῶν οὐσιῶν τῶν πλουσίων (21).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐπὶ Περικλέους.

Ψυχὴ δέ, συνήγορος καὶ ἀρχηγὸς τῆς δημοτικῆς ταύτης μερίδος, ἐπὶ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, ἦν ὁ Περικλῆς, οὐχὶ καθ' ὃ φρονῶν τὸ κράτος τοῦ ὄχλου ὡς τὸ ἡθικώτερον καὶ ὠφελιμώτερον πάντων, ἀλλὰ διότι, ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἰδίας ἀξίας, ἀξιῶν νὰ λάβῃ τὰς ἡνίας τῆς ἐξουσίας, καὶ τὴν δόξαν ἐπιδιώκων τῆς παντοδυναμίας, ἄλλον τρόπον δὲν εὔρισκεν ὅπως, καταβαλὼν τοὺς ἀντιπάλους του, ἀρθῇ αὐτὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἄρῃ τοὺς Ἀθηναίους ὑπὲρ πάντας τοὺς Ἑλληνας, εἰμὴ τὴν θεραπείαν τῶν ὑλικῶν συμφερόντων καὶ τῆς ματαιοφροσύνης τοῦ ὄχλου, καὶ τὸν πλουτισμὸν αὐτοῦ· διότι ὁ ὄχλος εὐγνωμονῶν, ἐγένετο αὐτῷ πρόθυμον ὄργανον, καὶ τῷ ἀπέδιδε δύναμιν πολλὰ πλάσιον τῆς ἣν παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανεν.

(21) Ἰδ. Ξενοφ. Πολιτ. Ἀθ. 1, 2.

Ἐπραττε δὲ τοῦτο, αὐξάνων τῶν πλουσίων τὴν φορολογίαν, δι' οὗ καὶ τῶν πολλῶν ἐθεράπευε τὴν ζηλοτυπίαν, καὶ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἡλάττου τὴν ἰσχύϊν. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν κατέσχε καὶ τοὺς συμμαχικοὺς φόρους ὑπὲρ τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἐν πᾶσι μεγαλοφυῆς καὶ μεγαλοπράγμων, διένεμε μὲν τοὺς πόρους εἰς τὸν λαόν, οὐ μόνον ὅμως λόγῳ μισθῶν βουλευτικῶν, δικαστικῶν καὶ στρατιωτικῶν, καὶ εἰς τὰ θεατρικά, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἀπέναντι εὐγενοῦς ἐργασίας, καὶ διέτρεφε χιλιάδας βιομηγάνων, πρὸς ἀνέγερσιν τῶν ἀθανάτων ἐκείνων οἰκοδομῶν, δι' ὧν κατεκόσμησε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς σεμνὴν βασιλίσσαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀνέδειξεν αὐτὴν εὐκλεᾶ μητρόπολιν τῶν τεχνῶν.

Μετεχειρίζετο δὲ συγχρόνως τοὺς φόρους τούτους καὶ εἰς στερέωσιν τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐπιβρότης, καὶ εἰς ταπείνωσιν αὐτῶν ἐκείνων τῶν συμμάχων οἵτινες ἔφερον αὐτούς, πτωχύνων, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα(1), τοὺς ἰσχυρωτάτους αὐτῶν, ἵνα ἔγῃ αὐτοὺς εὐχειρώτους, καὶ κατακτῶν προσέτι ἀναιμωτὶ τὸ ναυτικὸν αὐτῶν, διότι ἀπῆτει, καὶ πολλοὶ ἔστερξαν ἐξ ἀφροσύνης ἢ ἀδυναμίας, νὰ παραδίδωσι, κενὰ τὰ πλοῖά των εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα οὗτοι μάχωνται ἐν αὐτοῖς, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (2). « Ἀθηναῖοι δὲ ταῦς τῶν πόλεων τῷ χρόνῳ παραλαβόντες, ἤρχον, πλὴν Χίων καὶ Λεσβίων, καὶ χρήματα τοῖς πᾶσι τάξαντες φέρειν ». Καὶ οὕτω κατέστρεφεν αὐτοὺς ἐπὶ παντοίαις προφάσεσι διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν πόρων καὶ ὀπλῶν, ὡς ὁ αὐτὸς ἱστορικός (3). « Ἡγεμόνες γὰρ γενόμενοι ἐκόντων . . . ὡς ἐπὶ

(1) Πολ. Ἀθ. Α, 14.

(2) Α, 19.

(3) ΣΤ, 76.

Μήδου τιμωρία, τοὺς μὲν λειποστρατίαν, τοὺς δὲ ἐπ' ἀλλήλους στρατεύειν, τοὺς δ' ὡς ἐκάστοις τινὰ εἶχον αἰτίαν εὐπρεπῇ ἐπενεγκόντες, κατεστρέψαντο»· εἰ καὶ ὁ Ἰσοκράτης πανηγυρικώτερον μᾶλλον ἢ ἀκριβέστερον λέγει(4)· «Οὐ γὰρ ἐφθοροῦμεν ταῖς αὐξανομέναις αὐτῶν (τῶν πόλεων), οὐδὲ ταραχὰς ἐνεποιοῦμεν», προσθέτων ὅτι ἐπολιτεύοντο πρὸς αὐτάς «συμμαχικῶς ἀλλ' οὐ δεσποτικῶς». Καὶ πρώτη μὲν ὑπέκυψεν εἰς τὴν βίαν, καί, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης(5), «παρὰ τὸ καθεστηκὸς ἐδουλώθη», ἡ Νάξος, ἐν Ὁλ. 78, γ'. «Ἐπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων ὡς ἐκάστη συνέβη», τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Σάμος ἐν Ὁλ. 84, δ' (6), ἡ Μιτυλήνη ἐν Ὁλ. 88, α' (7), καὶ μέχρι τέλους μόνοι οἱ Χῖοι καὶ οἱ Μηθυμναῖοι τῆς Λέσβου ἐκ τῶν συμμάχων ἔμενον αὐτόνομοι, πλοῖα παρέχοντες(8), καὶ ἡ Σάμος ἀνεκτῆσατο τὴν αὐτονομίαν τῆς ἐν Ὁλ. 92, α' (9). Ἀναγαγὼν δὲ καὶ τὰς νησιωτικὰς δίκας εἰς Ἀθήνας, ἐκύρου μὲν καὶ συνεπλήρου τὴν ἐξάρτησιν τῶν συμμάχων, ἡῤ-ξανε δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν δικῶν, ἀσχολῶν δι' αὐτῶν καὶ ὠφελῶν τὸν πολυπράγμονα καὶ ἄπληστον δῆμον(10).

Προσέτι δ' ἐξησθένησε τοῦ Ἀρείου Πάγου τὴν δικαιοδοσίαν, οὐχί, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος(11), φθονῶν ὅτι, μὴ χρηματίσας ἐκ τῶν 9 ἀρχόντων, δὲν ἀπετέλει μέρος αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι ἦν τὸ δικαστήριον τοῦτο ὁ μόνος εἰς τὸ

(4) Πανηγ. 30.

(5) Α, 98. — καὶ 138.

(6) Θουκ. Α, 115-117.

(7) Θουκ. Γ, 27-60.

(8) Θουκ. ΣΤ, 85.

(9) Θουκ. Η, 21.

(10) Ἰδ. Ξενοφ. Πολ. Ἀθ. Α, 16, 17.

(11) Β, Περικλ. Θ.

πολίτευμα ἐναπομένων ὀλιγαρχικός θεσμός. Ἐπὶ δὲ τοῦ πολέμου κατέλειπε τὰς ἐγγείους κτήσεις ἀμερίμωως εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰς δηώσεις, δι' οὗ κατέστρεφε τῶν εὐπόρων τὴν τάξιν· τὴν ἰσχὺν δὲ τῆς πόλεως ἐστήριξεν εἰς τὴν θαλασσοκρατίαν, καὶ οὕτως ἐκορύφωσε τὴν παντοκρατορίαν τοῦ ὄχλου, ὅστις ἀπετέλει τὴν ναυτικὴν δύναμιν. Τούτων δ' ἕνεκα τῶν παραχωρήσεων προσῆπτον αὐτῷ οἱ ἀντίπαλοί του ὅτι διέφθειρε τὸν λαόν, καὶ ἐν ἄλλοις καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων (12)· «*Ταυτὸ γὰρ ἔγωγε ἀκούω, Περικλέα πεποιηκέναι Ἀθηναίους ἀργούς καὶ δειλοὺς καὶ λάλους καὶ φυλαργύρους, εἰς μισθοφορίαν πρῶτον καταστήσαντα*».

Ἄλλ' ὅμως καὶ τοι περιποιούμενος τὸν ὄχλον, ἐγνώριζεν οὐχ ἥττον αὐτόν, καί, ὡς περιγράφουσιν αὐτόν οἱ ἀρχαῖοι (13), καὶ οἱ δοκιμώτεροι ἐκ τῶν νεωτέρων (14), δὲν περιεφρόνει μὲν αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲ χαμερπῶς τὸν ἐκολάχευεν, οὐδ' ἐνέδιδεν εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς ἀτόπους ὀρέξεις, ἀλλὰ διηύθυνε καὶ ἐχαλιναγώγει μᾶλλον αὐτόν, ὡς εὐγενῶς ἐκφράζει τοῦτο ὁ Θουκυδίδης (15)· «*Κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως, καὶ οὔτε ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ἤγε διὰ τὸ μὴ κτώμενος ἐξ οὗ προσηκόντων τὴν δύναμιν πρὸς ἡδοσὴν τι λέγειν, ἀλλ' ἔχων ἐπ' ἀξιώσει καὶ πρὸς ὀργὴν τι ἀντειπεῖν*». Καί, κατὰ Πλούταρχον (16), ἀφ' οὗ ἐστήριξε τὴν ἐπιβρόσῃν του, «*Οὐκέτ' ὁ αὐτὸς ἦν, οὐδ' ὁμοίως χειροήθης τῷ δήμῳ καὶ ράδιος ὑπήκειν καὶ συνενδιδόναι ταῖς ἐπιθυμίαις, ὥσπερ προαῖς, τῶν πολλῶν*»,

(12) Γοργ. 515.

(13) Θουκυδ. — Πλάτ. Γοργ. — Πλούτ. Β, Περικλ.

(14) Bæckh, Staatsh. I, 233. — Barthel. J. Anach. I, sect. 3.

(15) Β, 65.

(16) Παρ. ΙΕ.

καὶ (17) « τὸν λόγον ὑψηλὸν εἶχε καὶ καθαρὸν ὀχλικῆς καὶ πανούργου βωμολοχίας ». Οὐ δὲ μόνον διὰ τοῦ λόγου τὴν « δεινότητα », ὡς φρονεῖ ὁ Διόδωρος (18), ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς παντοίας ἄλλας εὐγενεῖς αὐτοῦ ἀρετάς, ἐκλήθη ὁ Περικλῆς Ὀλύμπιος. Διότι ἦν μέγας τὸν χαρακτῆρα, φιλόδοξος μὲν, ἀλλὰ καὶ φιλόπολις, καὶ προσέτι φιλόανθρωπος, ὥστε ἀποθνήσκων ἐκήρυττεν ὡς τὸ μέγιστον τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ ὅτι δι' αὐτὸν « οὐδεὶς τῶν Ἀθηναίων μέλαν ἱμάτιον περιεβάλετο » (19), καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀριλοκερδῆς, ὥστε ὁ Πλούταρχος, ὁμιλῶν (20) περὶ αὐτοῦ, « ἀδωροτάτου περιφανῶς γενομένου καὶ χρημάτων κρείττωρος », προστίθῃσιν ὅτι « καὶ γερόμενος δυνάμει πολλῶν βασιλέων καὶ τυράννων ὑπέρτερος, .. μιᾷ δραχμῇ μείζονα τὴν οὐσίαν οὐκ ἐποίησεν ἢς ὁ πατὴρ αὐτῷ κατέλιπε ». Πλὴν δὲ τῆς πολιτικῆς βαθυνοίας του, ἦν καὶ ἱκανώτατος στρατηγός (21), ὥστε « φοβερός μὲν φανεῖς τοῖς πολεμίοις, ἀσφαλὴς δὲ καὶ δραστήριος τοῖς πολίταις » (22), ἐξωτερικῶς μὲν ὕψωσε τὴν πόλιν, ἐσωτερικῶς δέ, καί τοι τὸ πολίτευμα ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον ἀνείς, συνεῖχεν ὁμοῦς αὐτὴν ἐντὸς τῆς ἰσχυρᾶς του χειρὸς, κυρίως ἀπόλυτος ὢν μονάρχης στηριζόμενος ἐπ' ἀκράτου δημοκρατίας.

Ἦν δ' ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ Περικλέους πολιτικὴ ὁ κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων πόλεμος. Καὶ οἱ μὲν ἀντιπολιτευόμενοι ἀπέδιδον αὐτῷ ταπεινάς τὰς αἰτίας, ὡς ὁ Ἀριστοφάνης, ὅτι

(17) Αὐτ. Ε.

(18) IB, 40. — Ἰδ. Cic. de Orat. II, 22.

(19) Αὐτ. ΙΘ.

(20) Αὐτ. Ε.

(21) Ἰδ. Ἰσοκρ. Παναθην. 143. — Ἀριστ. Πολιτ. Ε, 4, 4.

(22) Πλούτ. Παρ. ΙΘ.

ἐπολέμησεν ὅπως ἀποστρέψῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τῶν Ἀθηναίων τὴν προσοχὴν καὶ ὀργήν (23). « Τὰς φύσεις ὑμῶν δεδοικώς καὶ τὸν αὐτοδὰξ τρόπον, πρὶν παθεῖν τι δεινόν, αὐτὸς ἐξέφραξε τὴν πόλιν ». Καὶ ἀλλοχρῶς (24). « Ἐντεῦθεν ὀργῇ Περικλέους ὀβλύπιος Ἡστραπτεν, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα ». Καὶ κατὰ Διόδωρον (25), ἐνέβαλε τὴν πόλιν εἰς πόλεμον ὅπως ἀποφύγῃ χρηματικὸν ἀπολογισμόν. « Ὑπελάμβανε διὰ τὴν ταραχὴν καὶ τοὺς τῆς πόλεως περισπασμοὺς καὶ φόβους, ἐκφρεύεσθαι τὸν ἀκριβοῦς λόγον τῶν χρημάτων ». Ἄλλ' αἱ κρίσεις αὗται περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, εἰ οὐχὶ ἐντελῶς ἄδικοι, εἰσὶν ὅμως βεβαίως μονομερεῖς, καὶ ὀρθότερα ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐκτίμησις περὶ αὐτοῦ παρὰ πολλοῖς, περὶ ὧν ὁ Πλούταρχος (26). « Οἱ μὲν ἐκ φρονήματος μεγάλου μετὰ γνώμης κατὰ τὸ βέλτιστον ἀπισχυρίσασθαι φασὶν αὐτόν ». Φυσικώτερον δὲ καὶ συμφωνότερον πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Περικλέους ἐξηγεῖ τὴν φιλοπόλεμον αὐτοῦ πολιτικὴν ἢ φιλοδοξίαν αὐτοῦ, θέλοντος νὰ ταπεινώσῃ τὴν μετὰ τὰ Μηδικὰ μόνην ἀντίζηλον τῶν Ἀθηναίων Σπάρτην, ὅπως πρωτεύωσι τῆς Ἑλλάδος αἱ Ἀθηναί, ἐν αἷς ὁ Περικλῆς ἐπρώτευσεν.

Ἀρχηγοὶ δὲ τότε τῆς ὀλιγαρχικῆς μερίδος ἦσαν ὁ Κίμων καὶ μετ' αὐτὸν Θουκυδίδης ὁ Μιλησίου, ὃν λέγει ὁ Πλούταρχος (27) ἓνα « τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν », καὶ ὅστις, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα (28), ἀντετάχθη εἰς τὸν Περικλέα ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τοῦ ν' ἀ-

(23) Εἰρ. 607.

(24) Ἀχαρν. 529.

(25) IB, 38.

(26) Παρ. ΛΑ.

(27) Β. Περικλ. Η.

(28) Αὐτ. ΙΑ.

ποβῇ ἐντελῶς μοναρχική. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἐθραύσθησαν ἀπέταντι τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς μεγάλης δημοτικότητος τοῦ Περικλέους, ὅστις κατώρθωσε νὰ μακρύνῃ ἀμφοτέρους διὰ τοῦ ὁστρακισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Μέχρι τῶν Σικελικῶν.

Ἄλλ' εἰς τοὺς εἴτε πατριωτικοὺς εἴτε ἰδιοτελεῖς αὐτοῦ ὑπολογισμούς, ἐν εἵχε λησμονήσῃ ὁ Περικλῆς, τὸν θάνατον· διότι, ὅτε παρῆγεν ἀρέτους τὰς ἡνίας εἰς τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν, ἐπὶ τῇ ὑπερηφάνῳ πεποιθήσῃ ὅτι, ἔχων αὐτὰς ἐν τῇ στιβαρᾷ του χειρὶ, δὲν ἐφοβεῖτο μὴ ἀρηνιάσῃ ὁ δῆμος, ἔπρεπεν ἡ χεὶρ ἐκείνη νὰ μὴ νεκρωθῇ, ὅπως μὴ καταβρύχῃ τὸ ἐπ' αὐτῆς καὶ μόνῃς στηριζόμενον οἰκοδόμημα. Ἄλλ' ὥς πάντες οἱ φιλόδοξοι, ἐθυσίαζε καὶ ὁ Περικλῆς εἰς τοῦ παρόντος τὴν λαμπρότητα τοῦ μέλλοντος τὴν εὐστάθειαν, λέγων, κατὰ Θουκυδίδην (1) ὅτι· «Ὅστις ἐπὶ μεγίστοις τὸ ἐπίφθορον λαμβάνει, ὀρθῶς βουλεύεται. Μῖσος γὰρ οὐκ ἐπὶ πολὺ ἀντέχει, ἡ δὲ παραντίκα τε λαμπρότης καὶ εἰς τὸ ἔπειτα δόξα ἀείμνηστος καταλείπεται». Καὶ εἰς αὐτὸν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῇ ὅ,τι λέγει ὁ Ἀνδοκίδης (2)· «Ἐγὼ δὲ νομίζω τὸν τοιοῦτον ποτηρὸν εἶναι προστάτην, ὅστις τοῦ παρόντος χρόνου ἐπιμελεῖ-

(1) B, 64.

(2) K. Ἀλκυβ. 12.

ται, ἀλλὰ μὴ καὶ τοῦ μέλλοντος προνοεῖται, καὶ τὰ ἥδιιστα τῷ πλήθει, παραλιπὼν τὰ βέλτιστα, συμβουλεύει». Ἀλλὰ μετὰ τοῦ Περικλέους συναπέθανον καὶ τὰ ἐξαίσια αὐτοῦ προτερήματα, ἐπέζησαν δέ, ἐπιβλαβεῖς καρποὺς παράγοντα, τὰ λάθη αὐτοῦ, καὶ συγχρόνως, ἐπὶ τοῦ πάντα τὰ ἠθικὰ θεμέλια διασεΐσαντος ὀλεθρίου λοιμοῦ (3), ἐξέλιπον καὶ τὰ ἔσχατα ἔχνη τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς ἀρετῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ ψυχὴ τῆς δημοκρατίας· διότι ἐν βασιλείαις καὶ προνομιούχοις ἀριστοκρατίαις κυβερνῶσιν οἱ ὀλίγοι, οἱ ἄριστα ἀνατεθραμμένοι, παρ' οἷς ἡ ἀγωγή τρέφει ἢ καὶ ἐνίοτε συμπληροῖ τὴν ἀρετὴν, καὶ ὅπου τὴν τάξιν ἐπιβάλλει ἡ βία. Ἀλλ' ἐν δημοκρατίαις, ἐπειδὴ πάντες κυβερνῶσι, πρέπει πάντες νὰ εἶναι ἐνάρετοι. Ἀλλ' ἀφ' οὗτο ὁ λοιμὸς ἤρπασε τὸν Περικλῆν καὶ τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν, καὶ διέφθειρε τοὺς λοιπούς, ἔμειναν μόνον σπουδάρχαι, ὀγκοῦντες, κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνου, ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τῆς αὐτῆς ἰκανότητος, οὐδὲ μετὰ τῶν αὐτῶν μεγαληπυβόλων σκοπῶν, τὰς ἀξιώσεις τοῦ ὄχλου, πρὸς ἰδίαν μόνον ὕλικὴν ὠφέλειαν· ἔμεινε λαὸς ἐκνευρισμένος, ἀπιστῶν καὶ ἐκτετραχληλισμένος, τὴν ἔξιν λαβὼν τοῦ τρέφεσθαι καὶ θεραπεύεσθαι ἐν ἀργίᾳ, εἰς πολέμους ἐξαντληθεὶς δυστυχεῖς, καὶ ὅταν δὲν ἐδύνατο νὰ καταδυναστεύῃ τοὺς ξένους συμμάχους καὶ ὑπηκόους του, πιέζων καὶ φορολογῶν τὸν ἐλάχιστον ἀριθμὸν τῶν πλουσίων συμπολιτῶν του, κατὰ τὸ ἀξίωμα ὅτι· «δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προὔχοντες πρᾶσσουσιν καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσι» (4).

Μεταξὺ δὲ τῶν εἰς τὸν Περικλῆν ἐπιζησάντων δημαγω-

(3) Θουκ. Β, 47.

(4) Θουκ. Ε, 89.

γῶν ἐπίσημος ἦν ὁ Νικίας, πολὺ μὲν ἐκείνου ἐλαττούμενος, ὑπὸ Πλουτάρχου δ' ἐπαινούμενος (5) διὰ τῶν τρόπων αὐτοῦ τὴν εὐπροσηγορίαν· «Καὶ γὰρ οὐκ ἦν αὐστηρὸν οὐδ' ἐπαχθὲς ἄρα αὐτοῦ τὸ σεμνόν, ἀλλ' εὐλαβεία τιρὶ μεμιγμένον». Ἀλλ' ὑφ' ἐτέρων, καὶ ἰδίως τῶν κωμικῶν, λέγεται ἀπρόίτος, καὶ προσέτι ἀδρανής, ὀκνός, προληπτικός, ἀπὸ τοῦ πλούτου δημαγωγῶν, ἃ ἐπιμαρτυροῦνται κατὰ μέρος καὶ ὑπὸ τῶν συμβάντων τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἦτον ὁμοῦς ἀφ' ἐτέρου ἔμφρων καὶ μετριοπαθὲς τὴν πολιτείαν, προτιμῶν τὴν ἀκίνδυνον διατήρησιν τῶν ὧν ἡ πόλις ἐκέκτητο, τῶν ἐπισφαλῶν ὠφελημάτων ἃ ἐδύναντο νὰ φέρωσιν ἀθέδαιοι περιστάσεις, ὥς μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ ὁ Θουκυδίδης (6)· «Νικίας μὲν βουλούμενος, ἐν ᾧ ἀπαθὲς ἦν καὶ ἡξιούτο, διασώσασθαι τὴν εὐτυχίαν . . . νομίζων ἐκ τοῦ ἀκινδύνου τοῦτο συμβαίνειν καὶ ὅστις ἐλάχιστα τύχῃ αὐτὸν παραδίδωσι, τὸ δὲ ἀκίνδυνον τὴν εἰρήνην παρέχειν». Ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀντιστῇ μόνος εἰς τὸ ὀγκούμενον κῶμα τῆς δημαγωγίας, ἣν ἤσκουν ὁ στυπιοπώλης Εὐκράτης (7), καὶ ὁ προδατοπώλης Μησικλῆς (8), ὁ τὴν Ἀσπασίαν νυμφευθεὶς μετὰ τοῦ Περικλέους τὸν θάνατον, καὶ ἣν ἐκορύφωσεν εἰς ἀνυπέρβλητον βαθμὸν ἀναιδεΐας ὁ ἀλλαντοπώλης Κλέων.

Οὗτος, ἂν πρέπη νὰ πιστεύσωμεν ἐντελῶς τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ (9), ἦν ἄνθρωπος κηκοήθης καὶ ἀνάξιος τῆς

(5) B. Nix. B.

(6) E, 16.

(7) Ἀριστοφ. Ἰππ. 129. Λυσ. 102.

(8) Ἀριστοφ. Ἰππ. 129. — Ἰδ. Fritsche de Aristoph. Babylonii, σ. 39.

(9) Ἰδ. Röttschel, Aristoph. σ. 166-176 — Wachsm. I, 2, 181. — Ranke, de Aristoph. Vit. σ. 333. — Poppo, Proleg. ad. Thucyd. I, 2, 82. — Kortüm, ἐν Bremi'su. Doderlein's philol. Beitr. aus der Schweiz. I, 35.

περιωπῆς εἰς ἣν ἀνεβιβάσθη διὰ τῆς προπετείας, καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν ἱκανοῦ καὶ τολμηροῦ ἀρχηγοῦ τοῦ δημοτικοῦ κόμματος μετὰ τὸν Περικλῆν. Καὶ ὁ μὲν Κικέρων λέγει αὐτὸν (10) εὐγλωττον, ἀλλὰ καὶ φιλοτάρχον· «*Turbulentum illum quidem civem, sed tamen eloquentem*»· ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ὑβρίζει αὐτὸν βορβοροτάραξιν (11), καὶ «*Φάλαγγας ἔχουσαν φωνὴν ἐμπεπρωμένης ὕος*» (12), καὶ τὸν προπετῇ τρόπον τῆς ῥητορίας αὐτοῦ περιγράφει ὁ Πλούταρχος (13), καὶ ὁ Θουκυδίδης διηγείται (14) τὴν θηριώδη αὐτοῦ πρότασιν τοῦ νὰ σφάξωσιν ἡβηδὸν τοὺς Μιτυληναίους, ἣν ἐπρόλαβεν ὁ Διόδωτος, καὶ τὴν ὁμοίαν αὐτοῦ πρόθεσιν περὶ Σκιωναίων, ἣν μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἐξετέλεσαν οἱ Ἀθηναῖοι (15)· καὶ ἐκτίθησι πῶς ἐξ ἰδιοτροπίας τοῦ δήμου ἐπέμνη εἰς Στρακτηρίαν (16), ἔνθα παρὰ προσδοκίαν ἐπιτυχῶν, διετάχθη νὰ μεταβῇ καὶ εἰς Θράκην κατὰ Βρατίδου, ἀλλ' ἐκεῖ, περιφρονηθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν (17), ἐρπονέυθη εἰς Ἀμφίπολιν ἐν Ὀλ. 89, γ'. Ἐν γένει δ' ἦν εἷς, καὶ ὁ τολμηρότατος ἐκείνων οἵτινες ὑπὸ Πλουτάρχου λέγονται (18) «*δημαγωγοὶ καὶ πολεμοποιοί*», διότι τὴν πόλιν εἰς πράγματα καὶ πολέμους ἐνέβαλλον ὅπως «*ἐν τῷ βορβόρῳ θηρῶσι*» (19)· ὡς καὶ περὶ Πεισάνδρου λέγει ὁ Ἀριστοφάνης (20)· «*Ἴνα γὰρ Πείσανδρος ἔχη κλέπτειν,*

(10) Brut. 7.

(11) Ἰππ. 309.

(12) Αὐτ. 36.

(13) Νικ. Η.

(14) Γ, 26.

(15) Δ, 122. — Ε, 32.

(16) Δ, 28.

(17) Ε, 7.

(18) Β. Κίμ. 19.

(19) Ἰππ. 863.

(20) Λυκούρ. 490.

οὐ τὰς ἀρχὰς ἐπέχοντες, 'Αεὶ τινα κυρκορυγὴν ἐκύνων».

Μετὰ τούτων δὲ τάττονται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἴσως κατὰ τι ἀδίκου ἐν τῇ σατυρικῇ αὐτοῦ ὀξύτητι, καὶ οἱ ἄριστοι τῶν χρόνων ἐκείνων στρατηγοί, ὡς ὁ Λάχης, ὅστις Λάβης (οἶον Δωροδόκος) ὑπ' αὐτοῦ παρωδεῖται (21), καὶ ὁ Λάμαχος (22), ὃν καὶ ὁμοῦ λέγει (23) πολὺ ὑπέρτερον τοῦ Ὑπερβόλου, λυγνοποιοῦ τὸ ἐπάγγελμα, καὶ εἰς τὸν δῆμον ἐπιβληθέντος ἕνεκα τῆς μετὰ τὸν λοιμὸν δεινῆς λειψανδρίας· διότι, ὡς λέγει ὁ κωμικός (24), « Ἀπορῶν ὁ δῆμος προστίτου, καὶ γυμνὸς ὢν, Τοῦτον τέως τὸν ἄνδρα περιεζώσατο ». Ἐν γένει δ' οἱ προπετέστεροι καὶ οἱ ἐπιτηδεότεροι τὴν δημοκολακείαν, καίτοι τῶν κοινῶν δι' οὐδενὸς προτερήματος ὑπερέχοντες, κατήρχοντο τότε εἰς τὴν πολιτικὴν παλαιστραν, καὶ εἶχον τὴν ἀξίωσιν, ἀνθυποσκελιζόμενοι, νὰ διευθύνωσι τὰ δημόσια (25), ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης (26). « Οἱ δὲ ὕστερον, ἴσοι αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους ὄντες, ἐτρέποντο καθ' ἡδονὰς τῷ δήμῳ καὶ τὰ πράγματα ἐνδιδόναι ».

Καὶ ὑπερίσχυσε μὲν ἐπ' ὀλίγον ὁ Νικίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλέωνος· ἀλλ' ἡ ἀρχαία τῶν πατριῶν ἰσορροπία εἶχε καταστραφῇ, καὶ αἱ διάφοροι αὐτῶν ἐπωνυμίαι οὐδὲν ἤδη ἦσαν ἢ διάφορα ἰδιοτελείας προσγέματα· ὡς ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς, καὶ τοὶ ἔχουσα πάντοτε τὸν εἰδικὸν χαρα-

(21) Σφ. 930.

(22) Ἀχαρν. 602. — Εἰρ. 1290.

(23) Θεσμοφ. 841.

(24) Εἰρ. 683.

(25) Ἰδ. Passow, Gesch. d'Ath. Demagogie ἐν Wachler's Philomathie III. — Kortüm, Gesh. d. hell. Staatsverf. σ. 176. — Manso, üb. d. att. Demagogen.

(26) B, 65.

κτηρισμὸν τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ τῶν Σπαρτιατικῶν συμπαθειῶν, ὡς εἰς τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν ἀντιθέτων, διεσπᾶτο ὁμῶς εἰς Ἑταιρίας, ὧν οἱ ἀρχηγοί, ἀλλήλοις ἀντιπολιτευόμενοι, οὐχὶ τὴν κοινὴν τῆς μερίδος, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἕκαστος ἐπεδίωκον ὑπερίσχυσιν. Τοῦτο μαρτυρεῖ περὶ αὐτῶν ὁ Λυσίας διὰ τῶν ἐξῆς (27): «*Οὐκ οὐν χαλεπὸν γινῶναι, ὅτι οὐ περὶ πολιτείας εἰσὶν αἱ πρὸς ἀλλήλους διαφοραί, ἀλλὰ περὶ τῶν ἰδία συμφερόντων ἐκάστω*».

Ἦν δ' ὁ ἐπιστημότατος τῶν ἐν ταῖς ἐταιρίαις ταύταις κομματάρχων ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις, διὰ τὴν λαμπρότητα τῆς τε καταγωγῆς καὶ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ, ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐφαίνετο κατάλληλος νὰ διαδεχθῇ τὸν Περικλῆν. Ἀλλ' ἡ ἀπερίοριστος αὐτοῦ φιλοδοξία ἦν τοῖς πᾶσιν ὑποπτος, καί, ἴσως ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, διεβάλλετο εἰς τὸν δῆμον ὅτι καὶ μέχρι τυραννίδος ἐχώρει. Οὕτω λέγει ὁ Θουκυδίδης (28): «*Φοβηθέντες γὰρ αὐτοῦ οἱ πολλοὶ τὸ μέγεθος . . . ὡς τύραννίδος ἐπιθυμοῦντι πολεμίως καθέστασαν*». Ἀλλὰ καὶ ἡ ὀλιγαρχία ἦν αὐτῷ ὄργανον μᾶλλον ὃ μετεχειρίζετο, ἢ σκοπὸς ὃν ὑπηρέτει, ὡς ὁ αὐτὸς ιστορικός (29): «*Ἀλκιβιάδης (ὅπερ καὶ ἦν) οὐδὲν μᾶλλον ὀλιγαρχίας ἢ δημοκρατίας δεῖσθαι ἐδόκει αὐτῷ*»· δι' ὃ καὶ συμμαχήσας μετὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς ἐταιρίας τοῦ Φαίακος, ἀπεκύλισεν ἄρ' ἑαυτοῦ τὸν ἐξοστρακισμόν ἐπὶ τὸν Ὑπέρβολον, ὅστις εἶχεν ὑποκινήσει αὐτὸν κατ' αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐξηυτέλησε καὶ κατέστησε τοῦ λοιποῦ ἀνίσχυρον τὸ δημοτικὸν τοῦτο ὄπλον, ἕκτοτε πλέον ἐγκαταλειφθέν.

(27) Π. Δημ. καταλ. 9, 10.

(28) ΣΤ, 15.

(29) Η, 48.

Ἦν δ' ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ μεγαλεπήβολος, καὶ εὐγενε-
στέρα ἢ ἡ τῶν ἄλλων κομματαρχῶν, διότι τὴν ἐσωτερικὴν
δύναμιν ἐπεζήτηι ὅπως ἐκτείνῃ ἐξωτερικῶς τὴν κυριαρ-
χίαν τῆς πόλεως, καὶ οὐδὲν ἤττον ὠνειροπόλει ὑπὲρ τῶν
Ἀθηναίων, κατακτήσαντες τὴν Σικελίαν, τὴν Ἰταλίαν πᾶ-
σαν καὶ τὴν Καρχηδόνα, νὰ καταστήσωσι τὴν Μεσόγειον
Ἀττικὴν λίμνην. Τὴν ἀκόρεστον δὲ ταύτην πολιτικὴν
καλεῖ ὁ Πλούταρχος (30) «τὸν δύσερων καὶ δύσποτμον
ἔρωτα τῆς Σικελίας», προσθέτων· «Ἦν δὲ καὶ Τυρόρη-
ρία καὶ Καρχηδῶν αὐτοῖς ὄνειρος»· καὶ ἀλλαχοῦ (31)
λέγει· «Ὅθ' ἂν ἄλλοι ἐποιοῦντο πολέμου Σικελίαν,
ἀλλ' ὀρμητήριον, ὡς ἀπ' αὐτῆς διαγωνισόμενοι πρὸς
Καρχηδονίους, καὶ σχήσονται ἅμα Λιβύην καὶ τὴν ἐν-
τὸς Ἡρακλείων στηλῶν θάλασσαν». Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν
παρεκώλυε τὸ ἀπέραντον καὶ πῶς φαντασιῶδες τοῦτο σχέ-
διον ἢ τοῦ Περικλέους σύνεσις· ἀλλ' ἅμα ὁ Ἀλκιβιάδης
ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις, ἐπελήφθη τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ
διὰ τῆς Σικελικῆς ἐκστρατείας. Οἱ ἀντίπαλοι ὁμῶς αὐτοῦ,
ιδίως δ' οἱ δημαγωγοὶ τῆς ὀχλοκρατίας, οὐδὲν τότε πλέον
ἔχοντες ἱερόν, ἀνεχαίτισαν αὐτοῦ καὶ τῆς πόλεως τὴν ἐπι-
τυχίαν, πρόφασιν ἐπινοήσαντες καὶ δίκην ἀσεβείας κινή-
σαντες κατ' αὐτοῦ, τὴν τῶν Ἑρμοκοπιδῶν, ἐν ᾗ ἐξεμεταλ-
λεύθησαν τοῦ λαοῦ τὴν ἐμπαθῆ καὶ εὐπιστον ἀφροσύνην (32).

Ἀλλ' ἡ τοῦ Ἀλκιβιάδου μεγαλοφροσύνη ἦν ἐξαίρεσις
πρὸς τὴν ταπεινὴν καὶ μικρολόγον διάθεσιν τῶν συνήθως
τότε πολιτευομένων, οἵτινες ἀξιώματα μόνον, τιμὰς καὶ
πλούτη ἐθήρευον, ὡς ὁ Ἀριστοφάνης αἰνίτεται ὅτι ἕνεκα

(30) Β. Περικλ. Κ. — Ἰδ. καὶ Ἀριστοφ. Ἰππ. 1314.

(31) Β. Νικ. 12. — Ἰδ. καὶ Θουκ. ΣΤ 15. — Ἰσοκρ. π. Εἰρήν. 23.

(32) Ἰδ. Θουκ. ΣΤ, 27-29, καὶ 60. — Ἀνδοκ. π. μυστ. 36.

τούτων ἐπολέμουν, λέγων (33)· «*Nῦν δ' ἐὰν μὴ προεδρίαν φέρωσι καὶ τὰ σιτία (τὴν ἐν Πρυτανείῳ σίτησιν) «οὐ μαχεῖσθαι φασίν»*. Καὶ πρὸς τὴν Εἰρήνην λέγει (34)· «*Κ' εἴ τις ἐπιθυμῶν ταξιαρχεῖν, σοὶ φθονεῖ εἰς φῶς ἀνελθεῖν*»· καὶ ἀλλαχοῦ, περὶ χρημάτων (35)· «*Ἴρα τ' ἀργύριον σὼν παρέχοιμεν, καὶ μὴ πολεμῇτε δι' αὐτό*»· καὶ τὴν ἀπληστίαν τοῦ δήμου κατειρωνευόμενος, προτείνει (36) ἀνὰ εἴκοσιν ἄνδρες νὰ τρέφονται ὑφ' ἐκάστης τῶν χιλίων φορολογουμένων πόλεων· καὶ τὸν δημαγωγὸν περιγράφει ἐν τῷ Κλέωνι ὡς αἰσχροκερδῆ καὶ ἐπαίτην ἀπὸ συκοφαντίας καρπούμενον, λέγων (37)· «*Παφλαγῶν δέ, περιθέων τοὺς οἰκέτας, αἰτεῖ, ταραττει, δωροδοκεῖ, λέγων ταδί, κλ.*».

Ὅ,τι δ' οἱ δημαγωγοὶ ἐν Ἀθήναις, τὸ αὐτὸ ἔπραττον καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐν ταῖς ξέναις πόλεσι καὶ παρὰ τοῖς συμμάχοις, σφετεριζόμενοι, δωροδοκοῦντες, καὶ διὰ τοῦ φόβου καὶ τῆς συκοφαντίας ἀργύριον ἐκδιάζοντες, ὡς ὁ Ἀριστοφάνης (38)· «*Τῶν δὲ συμμάχων ἔσειον τοὺς παχεῖς καὶ πλουσίους, Αἰτίας ἂν προστιθέντες, ὡς φρονεῖ τὰ Βρασίδου*». Καὶ ἐν Θουκυδίδῃ κηρύττουσιν οἱ Μιτυληναῖοι (39)· «*Ἀπὸ θεραπείας τοῦ τε κοινοῦ αὐτῶν καὶ τῶν ἀεὶ προσεστώτων περιεργιγρόμεθα*». Καὶ ὁ Λυσίας λέγει ταῦτα περὶ τῶν τὰ δημόσια ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως τότε πραττόντων (40)· «*Πάντες γὰρ ἐπίστασθε ὅτι ἐν τῇ προτέρᾳ*

(33) Ἰππ. 579.

(34) Εἰρ. 446.

(35) Λυσιστρ. 490.

(36) Σφ. 720.

(37) Ἰππ. 65. — Ἰδ. καὶ Ἀντιφ. π. Χορ. 43.

(38) Εἰρ. 640.

(39) Γ, 41.

(40) Π. Δημ. καταλ. 19.

δημοκρατία τῶν τὰ τῆς πόλεως πραττόντων πολλοὶ μὲν τὰ δημόσια ἔκλεπτον, ἔτιοι δ' ἐπὶ τοῖς ὑμετέροισι ἐδωροδόκουν, οἱ δὲ συκοφαντοῦντες τοὺς συμμάχους ἀφίστασαν».

Αἱ ἑξεις δ' αὗται καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀπόνως ζῆν ἀπὸ ξένων χρημάτων ἀνεπτύχθη πρὸ πάντων παρ' Ἀθηναίοις ἀφ' οὗ το γένικόν τοῦ Περικλέους ἐξοπλίσεως σύστημα ἐπλήρωσε τὴν πόλιν ἀνθρώπων ἀργῶν (41), περιμενόντων νὰ τρέφωνται ἀπὸ τῶν δημοσίων, καὶ οὓς εὐκόλως ὑπεδύοντο οἱ δημαγωγοί, τὰς προσόδους αὐτοῖς διανέμοντες, ὡς αἰνίττεται ὁ Ἀριστοφάνης (42): «Κάτα δ' ὥς ἐκ τῶν ἀργῶν ξυνηλθεν οὐργάτης λεώς, τὸν τρόπον πωλούμενος τὸν αὐτὸν οὐκ ἐλύνθαιεν... καὶ φιλῶν τὰς ἰσχάδας ἔβλεπε πρὸς τοὺς λέγοντας». Καὶ ἀλλαχοῦ (43), πρὸς τὸν Κλέων: «Ὁ δῆμος... μισθοῦ πρὸς σὲ κεχήρη», καὶ πρὸς τὸν δῆμον αὐτόν (44): «Ἐνθον, ρόφησον, ἔντραγ', ἔχε τριώβολον». Ἐξ οὗ εὐνόητόν ἐστι διατί, ὡς ὁ Ἰσοκράτης μαρτυρεῖ (45), αἱ Ἀθηναὶ δὲν εἶχον ἐπαίτας, ἀφ' οὗ ἡ πόλις ἔτρεφε τοὺς πολίτας. Καὶ οἱ δημοκόλακες δὲ παντοῖα εἰς τὴν ἀπληστίαν τοῦ δήμου ἐχορήγουν, ἢ ὑπέσχοντο ὑλικά ὠφελήματα, ὡς ἐν Ἀριστοφάνει (46): «Καὶ μὴν θρέψω γ' αὐτὸν (τὸν δῆμον), παρέχων ὅσα πρεσβύτη ξύμφορα» καὶ θωπείας ἐδαψίλευον αὐτῷ ὑπερβολικάς, ὡς ὁ αὐτὸς ποιητὴς παριστᾷ αὐτοὺς καλοῦντας τὴν πόλιν «Λιπαρὰς καὶ ἰοστεφάρους Ἀθήνας» (47),

(41) Θουκ. Β, 14-17.

(42) Εἰρ. 633. — Ἰδ. καὶ Σφ. 242.

(43) Ἰππ. 817.

(44) Αὐτ. 51.

(45) Ἀρειοπ. 49.

(46) Σφ. 735.

(47) Ἀχαρν. 642.

καὶ πάλιν λέγει (48)· «Τοὺς τε γὰρ τρόπους Τοὺς τῶν ἀγροίκων οἶδα χαίροντας σφόδρα, Ἐάν τις αὐτοὺς εὐλογῇ καὶ τὴν πόλιν . . . Κάνταῦθα λανθάνουσ' ἀπεμπολώμενοι»· καὶ ἀλλաρχοῦ (49) ὀριμύτερον· «Πρῶτον μὲν ὁπότε εἴποι τις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὦ δῆμ', ἐραστῆς εἰμὶ σός, φιλῶ τε σε, καὶ κήδομαί σου καὶ προβουλεύω μένος, Τούτοις ὁπότε χρήσαιο τοῖς προοιμίοις, Ἀνωρτάλιξας κάκερουτίας». Καὶ διὰ πλαστῶν χρησμῶν ηὔξανον οἱ δημαγωγοὶ τὰς προλήψεις καὶ τὴν εὐπιστίαν τῶν πολλῶν, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (50)· «Καὶ πολλὰ μὲν λόγια ἐλέγετο, πολλὰ δὲ χρησμολόγοι ἤδον», καὶ ὁ Ἀριστοφάνης (51)· «Ἄδει δὲ χρησμούς, ὁ δὲ γέρων (ὁ δῆμος) σιθυλλιά». Καὶ ἀλλαρχοῦ (52) πρὸς τὸν δῆμον ἀπεινόμενος· «Αἰετὸς ἐν νεφέλῃσι γενήσεται», ἥ (53), «Αἰετὸς ὡς γίγναι, καὶ πάσης γῆς βασιλεύσεις». Καὶ διὰ τοιούτων παιδαριωδῶν τρόπων ἀπεφάσιζον τὰ σοβαρώτερα συμφέροντα τῆς πόλεως, ὡς παρ' αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν τῆς Σικελίας ὁ Ἀλκιβιάδης «λέγεται πολλὰ καὶ παρὰ τῶν ἱερέων ἐναντιοῦσθαι πρὸς τὴν στρατείαν. Ἀλλ' ἐτέρους ἔχων μάντις ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐκ δὴ τινων λογίων προῦφερε παλαιῶν μέγα κλέος τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ Σικελίας ἔσεσθαι» (54). Καὶ ἐν γένει ἐτεχνάζοντο οἱ δημαγωγοὶ νὰ θεραπεύωσι τὸ αἶσθημα τῆς ζηλοτυπίας καὶ τοῦ μίσους τῶν πολλῶν κατὰ Σπάρτης, ἵνα καὶ φιλόδημοι φαί-

(48) Αῤτ. 380.

(49) Ἱππ. 1363.

(50) Β, 8. — Η, 1.

(51) Ἱππ. 61. — Ἰδ. καὶ 1022.

(52) Ὅρν. 988.

(53) Ἱππ. 1085.

(54) Πλούτ. Νικ. ΙΓ.

νωνται, καὶ τὰς ὠφελούσας αὐτοῖς ταρχὰς παράγωσι· δι' ὃ ἐν Ἀριστοράνῃ (55) ὁ Ἑρμῆς ψέγει τοὺς Ἀθηναίους ὡς ἀνακράζοντας· «*Ἐξαπατώμεθα, Νῆ τὴν Ἀθηναῖν· Νῆ Δί' οὐχὶ πειστέον. Ἡξουσι κ' αὖθις ἦν ἔχωμεν τὴν Πόλιν*». Καὶ ἀλλαχού (56) ἐκφράζει δυσμένειαν «*ἀνδράσι λακωνικοῖς, Οἷσιν οὐδὲν πιστόν, εἰμήπερ λύκῳ κεχρηρότι*». Ταῦτα δὲ πάντα ἠϋξανον ἐπὶ τοσοῦτον τὴν δυσβουλίαν τῆς πόλεως, ὥστε ὁ Ἀριστοράνης μόνον ἐκ θαύματος τῶν Θεῶν ἐλπίζει ἀκίνδυνον αὐτῆς τ' ἀποτελέσματα (57)· «*Φασὶ γὰρ δυσβουλίαν Τῇ δε τῇ πόλει προσεῖναι· ταῦτα μὲν τοι τοὺς θεοῦς, Ἄττ' ἂν ὑμεῖς ἐξαμάρτητ', ἐπὶ τὸ βέλτιον τρέπειν*».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Μέχρι τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῦς ἤττης. Οἱ Ρ'. Οἱ Ε.

Ἡ διαφθορά δ' αὕτη καὶ ἡ ἀβουλία ἔφερον ταχέως τὸν πικρὸν αὐτῶν καρπὸν, τὸ Σικελικὸν πάθημα, ἐν Ὀλ. 91, δ', καταστρέψαν καὶ τὰς τελευταίας δυνάμεις, καὶ ἐξαντλήσαν πᾶσαν τὴν ζωτικὴν ἰκμάδα τῆς πόλεως, στερῆσαν δ' αὐτὴν καὶ τῶν πλουσίων φόρων, οὓς ἔπαυσαν βαρμηδὸν ἀποτίοντες οἱ ἐξηντλημένοι, ἢ τὴν δύνανται τῶν

(55) Εἰρ. 219.

(56) Λυσιστρ. 629.

(57) Νεφ. 583.—Ἰδ. καὶ Ἑκκλ. 474. Σχολ. Ἰππ. 1052.

Ἀθηναίων ἀψηφούντες τούντεσθεν σύμμαχοι. Ἀλλὰ τὸ μέγα ἀτύχημα ἐπενήργησεν ἀφ' ἐτέρου σωτηριωδῶς ἐπὶ τοῦ φρονήματος τῶν πολιτῶν, σωφρονήσαν αὐτούς, καὶ ἐκ φόβου διαθὲν αὐτούς πρὸς διαγωγὴν συνετωτέραν καὶ εἰρηνικωτέραν, ὡς διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης (1): « Πάντα τε πρὸς τὸ παραχρῆμα περιδεές (ὅπερ φιλεῖ δῆμος ποιεῖν) ἔτοιμοι ἦσαν εὐτακτεῖν »· διὸ καὶ ἐν Ὀλ. 92, α' καὶ β' διεξήγαγον ἀμυντικὸν πόλεμον μετὰ πολλῆς δραστηριότητος καὶ φρονήσεως, ἥτις δὲν ἴσχυσε μὲν νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ ἡμαρτημένα, ἀπέδειξεν ὅμως πόση ζωτικότης ὑπῆρχεν εἰς τὸν πολιτικὸν ἐκείνον ὀργανισμόν.

Καὶ ἤρξατο μὲν ἡ μεγάλη τῶν Ἀθηναίων στενοχωρία ἀφ' ὅτου (ἐν Ὀλ. 91, δ'.) οἱ Λακεδαιμόνιοι κατέλαβον τὴν Δεκέλειαν, διότι ἔκτοτε ἡ πόλις, κατὰ Θουκυδίδην (2), μετεβλήθη εἰς φρούριον, σχεδὸν πολιορκούμενον, καὶ ἔνοπλοι ἠναγκάζοντο νὰ περιφέρονται οἱ ἄνδρες εἰς τὴν ἀγοράν (3)· καὶ πάντες οἱ πόροι τῶν Ἀθηναίων κατεσχέθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὡς ὑπεσχέθη τούτοις ὁ Ἀλκιβιάδης ὅτε τοὺς προέτρεπεν εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν ταύτην, λέγων (4): « Οἷς τε γὰρ ἡ χώρα κατεσκευάσται, τὰ πολλὰ πρὸς ὑμῖς, τὰ μὲν ληφθέντα, τὰ δ' αὐτόματα ἤξει. Καὶ τὰς τοῦ Λαυρίου τῶν ἀργυρείων μετάλλων προσόδους, καὶ ὅσα ἀπὸ γῆς καὶ δικαστηρίων νῦν ὠφελοῦνται, εὐθὺς ἀποστερήσονται ». Πρὸ πάντων ὅμως μετὰ τὴν Σικελικὴν συμφορὰν ἐκορυφώθη ἡ ἀμηχανία τοῦ δήμου, ὅστις ἐν τοιαύταις περιστάσεσι μικροψυχῶν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν δυσπιστῶν, ἐστρέφετο συνήθως πρὸς τοὺς ὀλιγάρχας.

(1) H, 1.

(2) Z, 28.

(3) Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 555.

(4) Θουκ. ΣΤ, 91.

Καὶ ἤδη μὲν ἐν 'Ολ. 89, δ', ὅτε ἐκυρώθη ἡ πρώτη μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων εἰρήνη, ἐσκέφθησαν οἱ Ἀθηναῖοι περὶ μεταρρύθμισεως τοῦ πολιτεύματος ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον, καὶ πρὸς τοῦτο ἐγκατέστησαν δέκα ἄνδρας ὅπως βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, ὡς ὁ Διόδωρος (5): «*Διὰ ψηφίσματος ἔδωκαν δέκα ἀνδράσιν ἐξουσίαν ἔχειν βουλεύεσθαι περὶ τῶν τῇ πόλει συμφερόντων*».

Ἡ διάταξις ὁμῶς αὕτη οὐδὲν ἔφερε τότε ἄμεσον ἀποτέλεσμα. Ἀλλὰ μετὰ τὰ Σικελικά, καταστραφείσης τῆς δημοκρατικῆς ναυτικῆς δυνάμεως, καὶ ἐκλελιπόντων τῶν ἀρίστων πολιτῶν, οἱ ὀλιγάρχαι ἐγένοντο θαρράλεώτεροι καὶ ἐπιθετικώτεροι, καὶ κατέφυγον εἰς δολοφονίας, ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν ἀρχηγῶν καὶ δραστηριωτέρων μελῶν τῆς ἀντιπάλου αὐτῶν μερίδος, ὡς περιγράφει ὁ Πλάτων(6): «*Ἐὰν δὲ ἀδύνατοι ἐκβιάλλειν αὐτοὺς ᾧσιν ἢ ἀποκτεῖναι διαβάλλοντες τῇ πόλει, βιαίῳ δὴ θανάτῳ ἐπιβουλεύουσιν ἀποκτινύναι λάθρα*» καὶ ἐν ἐκ τῶν πρώτων θυμάτων ἔπεσεν (ἐν 'Ολ. 92, 6') Ἀνδροκλῆς, ὁ ἀντίπαλος τοῦ Ἀλκιβιάδου (7).

Κατετάραξαν δὲ τὴν πόλιν τὰ τοιαῦτα ἐγκλήματα, καὶ οἱ πολῖται ἐπτοημένοι, καὶ πλήρεις ἀμοιβαίων ὑποψιῶν, ἔπαυσαν εἰς ἑαυτοὺς πιστεύοντες, καὶ ἤλπισαν θεραπείαν ἐκ τῆς τῶν ὀλίγων συνέσεως καὶ προνοίας, καὶ ἐκ τῆς τῶν χρησιμωτέρων κοινωνίας εἰς τὰ δημόσια, οὐχὶ πλειόνων τῶν πεντακισχιλίων. Οὕτω κατὰ Θουκυδίδην (8): «*Λόγος προεῖργαστο αὐτοῖς ὡς οὔτε μισθοφορητέον εἶη ἄλλους*

(5) IB, 75.

(6) Πολ. Η, 566, Β.

(7) Θουκ. Η, 65.

(8) Η, 65.

ἢ τοὺς στρατευομένους, οὔτε μεθεκτέον τῶν πραγμάτων πλείοσιν ἢ πεντακισχιλίοις, καὶ τοῦτοις οἳ ἂν μάλιστα τοῖς τε χρήμασι καὶ τοῖς σώμασιν ὠφελεῖν οἰοί τε ᾧσιν». Καίτοι ὁμως ὑπερτάτην ἤδη ἐπιβρόχην ἐξασκούντες ἐν τῇ πολιτείᾳ οἱ ὀλιγάρχαι, καὶ ἀληθῶς αὐτοὶ τὰ πράγματα διευθύνοντες, τὸν τύπον ὁμως τοῦ πολιτεύματος δὲν μετέβαλον κατ' ἀρχὰς κατὰ τὸ ἄνω σχέδιον· ἀλλὰ, ὡς ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ ἱστορικός· «*Δῆμος μὲν τοι ὁμως ἔτι καὶ βουλὴ ἀπὸ τοῦ κυάμου συνελέγετο. ἐβούλεον δὲ οὐδὲν ὅ,τι μὴ τοῖς συνεστηκόσι δοκοίη*». Καὶ ἀπεγράψισαν δὲ νὰ ἐκλέξωσιν ἄνδρας τινὰς ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων ἵνα σκεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, ὡς πάλιν ὁ Θουκυδίδης(9)· «*Ἐδόκει. . . ἀρχὴν τινα πρεσβυτέρων ἀνδρῶν ἐλέσθαι, οἵτινες περὶ τῶν παρόντων, ὡς ἂν καιρὸς ἦ, προβουλεύουσιν*». Ὅντες δ' οὗτοι, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἐκ τῶν ὀλιγαρχῶν, ὑπέσκαψαν τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς τὸ δημοτικὸν οἰκοδόμημα (10).

Νέον δὲ καὶ δεινὸν σύμπτωμα τῆς ταπεινώσεως τοῦ φρονήματος τῶν Ἀθηναίων ἦν καὶ ὅτι αἱ φατρίαι αὐτῶν ἤρξαντο τότε στρεφόμεναι πρὸς τὰ ἔξω, ἐπὶ ξένης ἐπιβρόχης τὰς ἐλπίδας αὐτῶν στηρίζουσαι, καὶ οἱ ὀλιγάρχαι χρήματα ἢ εὖνοιαν τοῦ τῶν Περσῶν Βασιλέως ὑπέσχοντο εἰς τὸν δῆμον, ἂν παρεῖχεν αὐτῷ ἐγγυήσεις παύων νὰ δημοκρατῇται, «*εἰ μὴ δημοκρατοῖντο· οὕτω γὰρ ἂν πιστεῦσαι μᾶλλον τὸν βασιλέα*», ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης(11)· κατὰ δ' Ἀριστοτέλην(12)· «*Τὸν δῆμον ἐξηπάτησαν φάσκοντες τὸν Βασιλέα χρήματα παρέξειν*».

(9) H, 4.

(10) Ἰδ. Λυσ. κ. Ἐρατοσθ. 65.—Ἀριστοτ. Ῥητορ. Γ, 18, 6.

(11) H, 48.

(12) Πολ. E, 3, 8.

Τότε δὲ ὁ δῆμος, οὕτω καταβεβλημένος, τεθορυβημένος, καταρράδιουργούμενος, καὶ πρὸ πάντων μετὰ τὴν ἔλ-
λειψιν τῶν φόρων καὶ τὴν πτώχευσιν τοῦ ταμείου οὐδὲν
ἐκ τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ὕλικῶς ὠφελούμενος, καὶ τὴν εἰς
τὰ δημόσια δραστηρίαν μετοχὴν βάρος μᾶλλον ἢ πορι-
σμόν, ὡς ἄλλοτε, θεωρῶν, ἐν Ὁλ. 92, 6', κατὰ πρότασιν
τοῦ Πεισάνδρου, ἐξελέξατο, κατὰ τὰς Ἀθίδας τοῦ Ἀν-
δροτίωνος καὶ Φιλοχώρου, μνημονευομένας ὑπὸ Ἀρπο-
κρατίωνος (13), τριάκοντα ἄνδρας κληθέντας συγγραφεῖς,
ὧν οἱ πρῶτιστοι δέκα ἐλέγοντο *Πρόβουλοι*, (εἰ καὶ ὁ Θουκυ-
δίδης τούτων μόνων μνημονεύει, *Συγγραφεῖς* αὐτοὺς κα-
λῶν), καὶ κατέστησεν αὐτοὺς « αὐτοκράτορας » (14), ἥτοι
ἐχορήγησεν αὐτοῖς πληρεξουσιότητα ἵνα προτείνωσιν εἰς τὴν
πόλιν τὰς διὰ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἀναγκαίας
μεταρρύθμισεις. Κατὰ δὲ Σουίδαν (15), δέκα πρόβουλοι ἐξε-
λέγησαν κατ' ἀρχάς, καὶ ἔπειτα προστετέθησαν αὐτοῖς ἄλλοι
εἴκοσι « εἰσηγησόμενοι τὰ δοκοῦντα τῇ πολιτείᾳ ». Οὗτοι
δὲ, ἐπιτηδεύως, καὶ ἵνα μὴ προσκρούσωσι πρὸς τὰς δημο-
τικὰς συμπαθείας, ἐν καὶ μόνον ἐπρότειναν, ἀθῶον κατ' ἐπι-
φάνειαν, ἀλλ' ἀληθῶς πᾶσαν ἀνατροπὴν περιέχον, τὴν
κατάργησιν τῆς γραφῆς παρανόμων (16). Τούτου δὲ κυρω-
θέντος, ἅμα ἐξέλιπον αἱ ποιναὶ κατὰ τῶν προτεινόντων
ἐναντίον τοῖς κειμένοις νόμοις, ἀμέσως προτάσεις ἐγένοντο
πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ πρὸ πολλοῦ συλληφθέντος σχεδίου
περὶ μεταρρύθμισεως τῶν ἀρχῶν, καὶ περὶ παύσεως τῆς
τοῦ δήμου μισθοφορᾶς. Τότε δ' ἐξελέξατο ἡ Ἐκκλησία,

(13) Σ. 278.

(14) Θουκ. Β, 67. — Ἰδ. καὶ Ἰσοκρ. Ἀρειοπ. 58.

(15) Φ. Πρόβουλ.

(16) Ἰδ. Τόμ. Α, Μέρ. Γ, Τμ. Α, Διαίρ. Β, Κεφ. Ε, σ. 142.

ὕπὸ τὴν ἐπιβρόχην τῶν ἰσχυόντων ὀλιγαρχῶν, καὶ ἐκ τούτων, πέντε ἄνδρας, προέδρους κληθέντας, οἵτινες ὁμοῦ ἐξέλεξαντο ἑκατὸν ἄλλους, ἐξ ὧν ἕκαστος προσέλαβεν ἄλλους τρεῖς, ὥστε ἔγιναν πάντες τετρακόσιοι. Ὅμιλεῖ δ' ὁ Λυσίας (17) περὶ τῆς κατὰ φυλὰς ἐκλογῆς, ἐννοῶν ἴσως καὶ τὴν τῶν συγγραφέων καὶ τὴν τῶν ἑκατὸν ἐκ τῶν τετρακοσίων.

Ἀντικατέστησαν δ' οἱ οὕτω μονομερῶς καὶ ὀλιγαρχικῶς ἐκλεγθέντες τετρακόσιοι οὗτοι τὴν κληρωτὴν δημοτικὴν Βουλὴν τῶν πεντακοσίων, οὓς, μετὰ ξιφιδίων ἐλθόντες, καὶ βοηθείᾳ τῶν ξένων καὶ τῶν στρατιωτῶν, ἀπέβαλον τοῦ βουλευτηρίου, δόντες αὐτοῖς ὀλόκληρον τὸν μισθὸν τοῦ ἔτους. Ἡ δ' Ἐκκλησία περιωρίσθη εἰς μόνους πεντακισχιλίους, τοὺς εὐπορωτέρους, ὧν ἡ ἐκλογὴ πάλιν ἐκ τῶν τετρακοσίων ἐξηρτᾶτο, ὥστε αὕτη μὲν κατήντησε κατ' ὄνομα μόνον νὰ μετέχῃ τῶν κοινῶν, πᾶσα δ' ἡ ἐπιβρόχή ἦν τῶν τετρακοσίων, οἵτινες κατὰ βούλησιν ἐκυβέρνην, καὶ πολίτας ἐφυλάχιζον, καὶ δικαίωμα καὶ δύναμιν εἶχον τοῦ φονεύειν, εἰ καὶ συνεσταλμένως ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτοῦ (18), καὶ συνθήκας συνωμολόγουν, ὡς ἐπεκηρυκεύσαντο πρὸς τὸν Ἄγιν, ἐπολέμησαν δ' ἔπειτα κατ' αὐτοῦ ἐχθρικῶς ἐπελθόντος, καὶ πάλιν, πέμψαντες εἰς Λακεδαίμονα, ἐπανελάβον τὰς διαπραγματεύσεις. Πρὸς δὲ τὸν ἐν Σάμῳ στρατόν, ἐξανιστάμενον κατὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς αὐτῶν ἐξουσίας, ἔπεμψαν νὰ εἰπῶσιν ὅτι εἰσὶ πεντακισχίλιοι καὶ οὐχὶ τετρακόσιοι μόνον· διότι, καίτοι μηδενίζοντες τῶν πεντακισχιλίων πᾶσαν τὴν δύναμιν, διετήρουν ὁμῶς αὐτούς, ἵνα τοὺς ἔχωσι πρόσχημα, ὡς δῆθεν ὄντας τὸν δῆμον αὐτόν.

(17) Π: Πολυστρ. 2.

(18) Θουκυδ. Η, 70-72.

Ἄλλ' οὐδὲ μεταξὺ τῶν ὀλιγαρχῶν ὑπῆρχε πειθαρχία καὶ ἐνότης φρονήματος· καὶ ἀφ' ὅτου ὑπερίσχυσαν, διηρέθησαν οἱ ἴδιοι εἰς ἀντίθετα στρατόπεδα· καὶ τινὲς μὲν ἐξ αὐτῶν ἐκηρύττοντο φίλοι τῶν Λακεδαιμονίων, ὄντες πρόθυμοι, εἰς ἐκείνους ἢ εἰς οἷονδῆποτε ἐχθρὸν νὰ παραδόσωσι τὰ πράγματα τῆς πόλεως, ὅπως ἰσχύωσι διὰ τῆς ξένης ὑποστηρίξεως· καὶ ἔτι μᾶλλον ἀπέκλιναν πρὸς τὴν Σπάρτην, ὅτε εἶδον τὴν ἐν Σάμῳ δύναμιν εὐνοῦν πρὸς τὴν δημοκρατίαν, καὶ ἀπειλοῦσαν αὐτούς, ὥς αἰνίττεται ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ Ἰσοκράτης (19). «Οἱ δὲ τοὺς ἐκ Δεκελείας μετεπέμποντο, ἡγούμενοι κρεῖττον εἶναι τοῖς πολεμίοις τὴν πατρίδα παραδοῦναι μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὲρ τῆς πόλεως στρατευομένοις τῆς πολιτείας μεταδοῦναι». Οὕτως οἱ στρατηγοὶ Ἀρίσταρχος, Ἀριστοτέλης καὶ Μελάνθιος ὕψωσαν ἔρυμά τι εἰς τὸ ὀχύρωμα τῆς Ἡετιωνείας, κατὰ τὴν ἄκραν τοῦ Πειραιῶς, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ δεχθῶσι τὸν ἐχθρὸν ἐντὸς αὐτοῦ, ὅπως ὑποτάξῃσι τὴν πόλιν εἰς αὐτόν, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς ἑαυτούς καὶ τοὺς συνεταίρους των (20)· καὶ ὁ αὐτὸς Ἀρίσταρχος μετὰ ταῦτα, ἐπὶ τῆς πτώσεως τῶν φίλων του, τῶν τετρακοσίων, παρέδωκε τὴν Οἰνόνην εἰς τοὺς Θηβαίους (21), καὶ ὁ Θηραμένης ὠμολόγει ὅτι ἐτείχισαν τὴν Ἡετιώνειαν, «ἵνα τοὺς πολεμίους μάλιστα, ὅταν βούλωνται, καὶ ναυσὶ καὶ πεζῷ δέξωνται» (22). Πλὴν δὲ τοῦ Ἀριστάρχου καὶ τῶν συστρατῆγων αὐτοῦ, διέπρεπον μάλιστα εἰς τὴν φιλολάχωνα ταύτην φατρίαν ὁ Ραμνούσιος Ἀντιφῶν (23), ῥήτωρ διάσημος, καὶ ἐπαινούμενος ὑπὸ Θου-

(19) Π. Ζεύγ. 17.

(20) Θουκ. Β, 3, 46.

(21) Ἰδ. Ξενοφ. Ἑλλ. Α, 7, 29.

(22) Θουκ. Η, 90.

(23) Πλούτ. Β. Ι'. Πητ. ΙΒ, 220.

χυδίδου (24) ὡς « Ἀρετῇ οὐδενὸς ὕστερος, καὶ κράτιστος ἐνθυμηθῆναι γενόμενος », προσέτι ὁ φίλος αὐτοῦ Πείσανδρος (25), καὶ ὁ Φρύνιχος, ὅστις, κατὰ Θουκυδίδην (26), ὑπῆρξεν εἰς τῶν θερμότερων ὀλιγαρχῶν, ἐκ φόβου τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀνὴρ συνετός, κατὰ τὸν αὐτόν (27), καὶ ἱκανώτατος δημαγωγὸς τῆς πατρίδος του, κατ' Ἀριστοτέλην (28).

Ἄλλην δὲ πολιτικὴν ὁδόν, καὶ τῆς τῶν ὀλιγαρχῶν ἀνεξάρτητον, ἐβάδιζεν ὁ Θηραμένης, μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπρώτευν Ἀριστοκράτης, ὁ υἱὸς τοῦ Σκελλίου (29). Ἦν δ' ὁ Θηραμένης ἀνὴρ οὐ μικρὰς δεξιότητος, « ἀνὴρ οὔτε εἰπεῖν οὔτε γινῶναι ἀδύνατος » κατὰ Θουκυδίδην (30)· ὡς πρὸς τὰ φρονήματα δὲ μέτριος, κατὰ τὰς περιστάσεις πολιτευόμενος, καὶ πρὸς ἑκατέραν τῶν μερίδων ἀποκλίνων, ὡς μὲν αὐτὸς διίσχυρίζετο (31), κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν τότε λῆαν δυσθεραπεύτων συμφερόντων τῆς πόλεως, ὡς δ' οἱ ἀντιφρονούντες προσῆπτον αὐτῷ, κατ' εἰσηγήσεις φιλοδόξου ἰδιοτελείας, δι' ὃ καὶ χλευαστικῶς ἐπωνομάσθη ὑπ' αὐτῶν κόθορρος, ἐκ τοῦ δραματικοῦ ὑποδήματος τοῦ ἀρμοζομένου εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας. Οὐ δὲ μόνον ὁ Κριτίας, ὅστις κατήγγειλε καὶ κατεδίκησεν αὐτὸν εἰς θάνατον (32), ἀλλὰ καὶ ὁ Λυσίας (33) γίνεται ἡχῶ τῶν τοιούτων κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν, λέγων ὅτι ἂν οὐ αὐτὸς δραστηρίως συνέπρα-

(24) H, 68.

(25) Ξενοφ. Συμπ. Β'. 14, Σχ.

(26) Αὐτ.

(27) H, 27.

(28) Πολιτ. Ε, 5, 4.

(29) Ἰδ. Δημ. κ. Θεοκρ. 1343.

(30) H, 89.

(31) Ξεν. Ἑλλ. Β, 3, 31.

(32) Κατ' Ἑρατοσθ. 62, 65.

(33) Αὐτ.

ξεν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῶν τετρακοσίων, ἔπειτα, ἰδὼν τὴν ἐπιβροὴν αὐτῶν μειωθείσαν, καὶ προσέτι φθονήσας τινὰς ἐξ αὐτῶν, ἀποσκιρτήσας, συνετάχθη μετὰ τῆς δημοτικῆς μερίδος, καὶ μετὰ τοῦ ἐν Σάμῳ τὴν δημοκρατίαν ἀσπασθέντος στρατοῦ, ὅστις ἐκήρυττεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ἡ πόλις, καὶ ὅτι ἡ πόλις ἀπεστάτησεν ἀπ' αὐτοῦ (34). Ἐγένετο δ' ὁ ἐν Σάμῳ στρατὸς ἔτι μᾶλλον ἐπίφοβος, ὅτε μετ' ὀλίγον ὁ Ἀλκιβιάδης, οὗ μεγάλη ἦν ἡ φήμη, καὶ ὃν οἱ ὀλιγάρχαι ἐνόμιζον συμφαστρίαν αὐτῶν, ἐλθὼν ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ (35), καὶ ἀνεχαίτισε μὲν αὐτὸν προτιθέμενον νὰ κινηθῇ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀπήτησεν ὁμῶς ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τὴν ἀποβολὴν τῶν τετρακοσίων, καὶ τὴν κύρωσιν οὐχὶ μὲν τοῦ καθαρῶς δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ τῶν πεντακισχιλίων.

Μετὰ παρέλευσιν δὲ τεσσάρων μηνῶν, ἐνθαῤῥυνθεὶς ὁ δῆμος ἐκ τούτων, καὶ ὀργιζόμενος κατὰ τῶν ὀλιγαρχῶν, ὡς διαρπαζόντων καὶ διαφθειρόντων τὰ δημόσια, πρὸ πάντων δ' ἐξακριωθείς διὰ τῆς Εὐβοίας τὴν στέρησιν, ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τὸν Ἀγησανδρίδαν κατεναυμάχησαν, παρὰ τὴν Ἐρέτριαν, τὸν Θυμόχαριν (36), ἐθανάτωσε τὸν Φρύννιχον, ὅστις, ὦν ἡ ψυχὴ τότε τῆς ὀλιγαρχίας, κατὰ μὲν Θουκυδίδην (37), ἅμα ἐπανελθὼν ἐκ πρεσβείας εἰς Σπάρτην, ἐπλήγη ὑπὸ περιπόλου κατὰ τὸ Βουλευτήριον, κατὰ δὲ Λυκοῦργον (38), ἐσφάγη διὰ νυκτὸς « παρὰ τὴν κρήνην τὴν ἐν τοῖς Οἰσνίοις ὑπὸ Ἀπολλοδώρου καὶ Θρασυβούλου ». Τότε κατηργήθησαν καὶ οἱ τετρακόσιοι, κατη-

(34) Θουκ. Η, 76.

(35) Ἰδ. Θουκ. Η, 86. — Πλούτ. Ἀλκ. ΚΣΤ'.

(36) Ἰδ. Θουκ. Η, 95.

(37) Η, 92.

(38) Κ. Λεωκρ. 30. — Ἰδ. καὶ κ. Ἀγρ. 70.

γορηθέντες ἐνώπιον τῶν δημοτικῶν δικαστηρίων ὑπὸ Θηραμένους καὶ Ἀριστοκράτους ὡς τειχίσαντες τὴν Ἡετιώ-
νειαν, καὶ ὡς καλέσαντες κατὰ τῆς πόλεως τὰ τὴν Εὐβοίαν
περιπλέοντα Λακωνικὰ πλοῖα (39), καὶ ψήφισμα εἶπε κατ'
αὐτῶν ὁ Δημόφαντος (40)· « *Κτείνειν τὸν τὴν πατρίδα προ-
διδόντα καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ χειρὶ καὶ ψήφῳ* ».

Ἐκτοτε δ' ἐγκατέστη πάλιν ἡ ἀρχαία Βουλὴ· ὁ δὲ δη-
μος οὔτε συμφέρον οὔτε δύναμιν ἔχων πλέον ν' ἀνακτήσεται
τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ θέσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀφῆκεν αὐτήν,
κατὰ τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλκιβιάδου, εἰς τοὺς πεντακισχι-
λίους, τοὺς εὐπορωτάτους, τῶν ἀρχῶν πασῶν γενομένων
ἀμίσθων, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (41)· « *Τοὺς τετρακο-
σίους καταπαύσαντες, τοῖς πεντακισχιλίους ἐψηφίσαντο
τὰ πράγματα παραδοῦναι. Εἶναι δὲ αὐτῶν ὁπόσοι ὄπλα
παρέχονται, καὶ μισθὸν μηδένα φέρειν μηδεμιᾷ ἀρχῇ* ».
Ἡ τοιαύτη δὲ τῶν ἐκλεκτοτέρων μόνον πολιτῶν ἀνάμιξις
εἰς τὰ δημόσια, καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ τὴν φιλοκέρδειαν τῶν
πολλῶν κεντῶντος μισθοῦ, ἐπέφερον ἀμέσως καλὰ εὐνο-
μίας ἀποτελέσματα, δι' ἃ φαίνεται ἐκπληττόμενος μᾶλλον
ὁ εἰς τὴν ἀρχαίαν δημοκρατίαν τραφεὶς Θουκυδίδης (42)·
« *Καὶ οὐχ ἥκιστα δὴ τὸν πρῶτον χρόνον ἐπὶ γε ἐμοῦ
Ἀθηναῖοι φαίνονται εὖ πολιτεύσαντες. Μετρία γὰρ ἦ τε
εἰς τοὺς ὀλίγους καὶ τοὺς πολλοὺς ξύγκρασις ἐγένετο* ».

Ἀλλ' ἐπὶ πολὺ δὲν φαίνεται διαρκέσασα ἡ συγκεκρι-
σμένη αὕτη πολιτεία· διότι ὁ δῆμος ἀνέλαβε μέρος τοῦ ἀρ-
χαίου φρονήματος ὅτε τὰ ὄπλα αὐτοῦ ἀνεδείχθησαν αὐθις

(39) Θουκ. Η, 91. — Λυσ. κ. Ἐρατοσθ. 67.

(40) Λυσ. κ. Λεωκρ. 31. — Ἀνδ. π. Μυστ. 96. — Δημοσθ. πρ. Λεπτ. 138.

(41) Η, 97.

(42) Αὐτ. Ἰδ. καὶ Πλάτ. Νομ. ΣΤ, 753, Β'.

νικηφόρα ὑπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην, Θράσυλλον καὶ Θρασύβου-
λον, ὡς εἰς Κυνὸς Σῆμα κατὰ Σηστόν (43), εἰς Ἀβυδὸν, εἰ
καὶ συνελήφθη ἐκεῖ ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπὸ Τισαφέρνης (44), εἰς
Κύζικον, ὅθεν ὁ Μίνδαρος ἔγραψε τὸ «ἐρῶρει τὰ καλὰ» (45),
κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θάσου, τῶν Ἀδωδῆρων (46) καὶ τοῦ
Βυζαντίου (47), ἔνθα καὶ δεκατευτήριον ἐγκατέστη, ὥστε
πόροι ἤρξαντο πάλιν εἰσρέοντες εἰς τὴν πόλιν. Μετὰ τὴν
θριαμβευτικὴν δ' ἐπάνοδον τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς Ἀθήνας, ἐν
Ὁλ. 93, 6', εἰσῆλθη πάλιν ἡ ἄκρατος δημοκρατία (48).

Ἀλλ' αὕτη ἦν ἤδη πλέον ἀναχρονισμὸς ἀπέναντι τῆς
ἠθικῆς παρακμῆς τοῦ δήμου, εἰς ὃν ἀπεδίδετο ἡ κυριαρ-
χία· δι' ὃ καὶ ἡ πρώτη πράξις αὐτοῦ, ἅμα ἀναλαβόντος τὴν
ἐξουσίαν, ὑπῆρξεν ἐπίσημος ἀγνωμοσύνη κατ' αὐτοῦ τοῦ
Ἀλκιβιάδου, ὅτε ὁ ἀντιναύαρχος Ἀντίοχος ἐνίκηθη ἐν
Ἐφέσῳ διότι ἠθέτησε τοῦ Ἀλκιβιάδου τὰς προσταγὰς (49).
Τότε, εἰσηγήσει, κατὰ μὲν Πλούταρχον (50), Θρασυβούλου
τοῦ υἱοῦ τοῦ Θράσωνος (ὅστις ἦν ἄλλος τοῦ μεγάλου),
κατὰ δὲ Φώτιον (51), τοῦ Κλεοφῶντος, ἐξελέγησαν ἄλλοι
στρατηγοί, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀποβληθεὶς, ἔφυγεν εἰς
Χερρόνησον, εἰς τὰ ἑαυτοῦ τεῖχη.

Ἡ δὲ δευτέρα κυριαρχικὴ πράξις τοῦ δήμου, ἔτι μᾶλ-
λον ἀποδεικνύουσα τὴν ἀσυνεσίαν καὶ τὴν ἀνικανότητα αὐ-

(43) Θουκ. Η. 104-6. — Διόδ. ΙΓ, 38-42.

(44) Ξενοφ. Ἑλλ. Α, 155-7. — Διόδ. ΙΓ, 45-47.

(45) Ξενοφ. Αὐτ. 14-23. — Διόδ. Αὐτ. 49-52.

(46) Διόδ. Αὐτ. 72.

(47) Ξενοφ. Α, 3, 14-22. — Διόδ. ΙΓ, 67.

(48) Ξενοφ. Ἑλλ. Α, 4, 12-20. — Διόδ. ΙΓ, 68. — Πλούτ. Β. Ἀλκ. ΑΒ-
ΛΔ. — Ἀθην. ΙΒ, 49.

(49) Ξενοφ. Α, 5, 16. — Διόδ. ΙΓ, 75.

(50) Β. Ἀλκ. ΛΣΤ.

(51) Μυριόβ. 243.

τοῦ εἰς τὸ αὐτοκυβερνᾶσθαι, ἣν ἡ ἐν Ὀλ. 93, γ' γενομένη εἰς θάνατον καταδίκη τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις νικησάντων στρατηγῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν παρέμειναν εἰς τὸν τόπον τῆς ναυμαχίας ὅπως ἀνασώσωσιν ἐκ τῶν κυμάτων τοὺς ναυαγούς, ἢ τὰ σώματα τῶν νεκρῶν, εἰ καὶ ἀπελογήθησαν ὅτι τοὺς ἐκώλυσε σφοδρὰ τρικυμία. Λέγεται δέ, ἡ τοῦλάχιστον ὑπὸ τοῦ Κριτίου κατηγορεῖτο (52) ὡς πρωτουργὸς τῆς βραβάρου καὶ ἄφρονος ταύτης καταδίκης ὁ Θηραμένης, ζητήσας νὰ σωθῇ διὰ διαβολῆς τῶν συστρατῆγων του· καὶ ἐν γένει ἦν αὖθις ὁ δῆμος ἔρμαιον τῶν θρασυτέρων δημαγωγῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν παρασυρόμενος εἰς ἀδικίας καὶ εἰς ἐγκλήματα, οὐδένα ἐδέχετο χαλινὸν τῆς αὐθαιρεσίας του, καί, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν (53): «Τὸ δὲ πλῆθος ἐβόα δεινὸν εἶναι εἰ μὴ τις ἐάσει τὸν δῆμον πράττειν ὃ ἂν βούληται». Περιγράφει δὲ καὶ ὁ Λυσίας (54) οὕτω τὰ τότε πράγματα: «Ἄξιον δὲ μνησθῆναι τῶν μετὰ τοὺς τετρακοσίους πραγμάτων... Ἰστε γὰρ Ἐπιγένην καὶ Δημοφάνην καὶ Κλεισθένην ἰδία μὲν καρπωσαμένους τὰς τῆς πόλεως συμφοράς, δημοσίᾳ δὲ ὄντας μεγίστων κακῶν αἰτίους. Ἐρίων μὲν γὰρ ἔπεισαν ὑμᾶς ἀκρίτων θάνατον καταψηφίσασθαι, πολλῶν δ' ἀδίκως δημεῦσαι τὰς οὐσίας, τοὺς δ' ἐξελάσαι καὶ ἀτιμῶσαι τῶν πολιτῶν».

Ὡφελούντο δ' ἐκ τῶν πραγμάτων τούτων οἱ ὀλιγάρχαι, οἵτινες, ἵνα ἀναλάβωσι τὴν ἐξουσίαν ἣς ἐστερήθησαν, καὶ εἰς ἐγκλήματα δὲν ἐδίσταζον νὰ καταφύγωσι. Καὶ ὀφείλεται μὲν ἡ ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς καταστροφή τοῦ Ἀττικοῦ στόλου καὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἐλευθερίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ

(52) Ξενοφ. Α, 7, 8, 33.

(53) Αὐτ. Α, 7, 12.

(54) Π. δήμ. καταλ. 25-27.

μέγιστον μέρος εἰς τὴν δοκησισοφίαν, ἀπρονοησίαν καὶ ἀνικανότητα τῶν δημοτικῶν στρατηγῶν, ἀλλ' οὐχ ἦττον κατηγορήθησάν τινες καὶ ἐπὶ προδοσίᾳ διὰ δωροδοκίαν, καὶ ιδίως ὁ Ἀδείμαστος (55) καὶ ὁ Τυδεύς (56), περὶ ὧν λέγει ὁ Λυσίας (57): «Οἷ, ἰδιῶται μὲν ὄντες, καθ' ὅσον ἐδύναντο ἐποίησαν ἡττηθῆναι ναυμαχοῦντας». Κατηγόρησε δ' αὐτῶν, καὶ ἐν γένει ἀνένδοτος ἦν κατὰ τῶν ὀλιγαρχῶν, ὁ Κλεοφῶν «μέγιστος ὧν τότε δημαγωγός», κατὰ Διόδωρον (58), τάττοντα αὐτὸν μετὰ τῶν «πολεμοποιεῖν εἰωθότων, καὶ τὰς δημοσίας ἀρχὰς ἰδίας ποιουμένων προσόδους». Ἀνθίστατο δ' ἐπιμόνως ὁ Κλεοφῶν εἰς συνομολόγησιν εἰρήνης, καὶ ἀπέκρουσεν αὐτὴν εἰς πολλὰς περιστάσεις ὅτε ἐδύνατο ν' ἀποβῇ ἔνδοξος ἢ σωτηριώδης διὰ τὴν πόλιν, ὡς μετὰ τὴν ἐν Κυζίκῳ μάχην (59), μετὰ τὴν ἐν Ἀργινοῦσαις νίκην (60), καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ἦτταν, γενναίως ἀλλ' ἀφρόνως παρώτρυνε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀποποιηθῶσιν εἰσέτι τὰς προτάσεις τῶν νικητῶν, κατὰ ταῦτα τοῦ Λυσίου (61): «Οὐκ ἠνέχεσθε ἀκούσαντες περὶ τῶν τειχῶν τῆς κατασκαφῆς, Κλεοφῶν τε ὑπὲρ ὑμῶν πάντων ἀναστάς, ἀντεῖπεν ὡς οὐδενὶ τρόπῳ οἷόν τε εἶη ποιεῖν ταῦτα»· δι' ἣν ἰσχυρογνωμοσύνην αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς αἰτιώτατος γενόμενος τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως, κατ' Αἰσχίνην, λέγοντα (62): «Ὁς ἐπὶ τοῦ πρὸς

(55) Ξενοφ. Αὐτ. Β, 1, 32.

(56) Παισ. Γ' 9, 5.

(57) Κ. Ἐρατοσθ. 36. — Ἰδ. καὶ κατ' Ἀλκιβ. Α. 38.

(58) ΙΓ, 53.

(59) Αὐτ.

(60) Σχόλ. Ἀριστοφ. Βατρ. 1580.

(61) Λυσ. κ. Ἀγορ. 8.

(62) Κ. Κτησ. 46. — Ἰδ. π. Περικλ. 21. — Περιζών. εἰς Αἰλ. Π. Γ. IB, 43.

Λακεδαιμονίους πολέμου, ὡς λέγεται, τὴν πόλιν ἀπώλε-
 σεν». Καὶ κατὰ τῆς Βουλῆς δὲ προσέτι κατεφέρετο ὁ αὐ-
 στηρὸς δημοκράτης, καταγγέλλων αὐτὴν ὡς ὀλιγαρχικὰς
 ἔχουσιν συμπαθείας, καὶ μὴ εἰλικρινῶς βουλευούσαν, ὡς
 ὁ Λυσίας(63)· «Κλεοφῶν τὴν Βουλὴν ἐλοιδῶρει, φάσκων
 συνεστᾶναι, καὶ οὐ τὰ βέλτιστα βουλευέειν τῇ πόλει».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Οἱ Α΄.

Ὁφελήθησαν δ' ἐκ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς συμφορᾶς ἐκ
 νέου οἱ Ὀλιγάρχαι ὅπως ἀρπάσωσιν αὖθις τὴν ἐξουσίαν ἐκ
 τῶν χειρῶν τοῦ κατεπτοημένου δήμου, καὶ οἱ ἐταῖροι καὶ
 συνωμόται ἐγκατέστησαν ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην πέντε
 ἐφόρους ἐξ ἑαυτῶν, εἰς οὓς ἐπέτρεψαν τὴν ἐξάσκησιν τῆς
 ὑπερτάτης ἐπιβρότης ἣν αἱ περιστάσεις ἐχορήγουν αὐτοῖς.
 Ἐκτίθησι δ' ὁ Λυσίας (1) τὰ περὶ αὐτῶν· «Πέντε ἄνδρες
 ἔφοροι κατέστησαν ὑπὸ τῶν καλουμένων ἐταίρων, συνα-
 γωγεῖς μὲν τῶν πολιτῶν, ἄρχοντες δὲ τῶν συνωμοτῶν...
 Οὗτοι δὲ φυλάρχους τε ἐπὶ τὰς φυλακὰς (φυλάς;) κα-
 τέστησαν, καὶ ὅ,τι δέοι χειροτονεῖσθαι καὶ οὓς τινας
 χρειῇ ἄρχειν παρήγγελλον, καὶ εἴ τι ἄλλο πράττειν βού-
 λονται κύριοι ἦσαν». Ἐκ τούτων δ' ἐξάγεται ὅτι τὸ πο-
 λίτευμα κατ' οὐδὲν μετεβλήθη, οἱ δ' ἔφοροι ὅτι ἦσαν ἀνε-

(63) Κ. Νικομ. 10.

(1) Κ. Ἐρατοσθ. 43-46.

πίσῃμοι μόνον ἀλλὰ παντοδύναμοι ἀρχηγοὶ τῶν ἐταίρων(2). Προσέτι δέ, διὰ Πατροκλείδου τινός, ἐπρότειναν καὶ ἐκύρωσαν ψήφισμα καθιστῶν τοὺς ἀτίμους ἐπιτίμους(3), ἀνακαλοῦντες οὕτως εἰς τὴν μετοχὴν τῶν δημοσίων τοὺς ἰδίους συμπατριαστάς, ὅσους ἡ δημοτικὴ μερίς εἶχεν ἀποκλείσει ἐπὶ τῆς ἰσχύος της.

Ἐν τούτοις ἡ πόλις, κακῶς συμβουλευομένη, καὶ προγνώριζουσα τὴν ἰδίαν ἀδυναμίαν, ἐπέμενε καὶ μετὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην καταστροφὴν, πιθανῶς συμβουλαῖς τοῦ Κλεοφῶντος μᾶλλον καὶ τῶν δημοκρατῶν, εἰς τὴν παράτασιν τῆς πολιορκίας, ἣν, ἀποδοκιμάζων ὁ Θηραμένης, κατέφυγεν εἰς τὸ στρατήγημα (4) τοῦ ν' ἀπέληθι εἰς Σπάρτην ὡς πρέσβυς καὶ νὰ χρονοτριβήσῃ ἐκεῖ μέχρις οὗ, πιεζόμενος ὁ δῆμος, ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν δεινὴν ἐκείνην σκυτάλην τῶν Λακεδαιμονίων, ἔχουσιν οὕτω (5). « *Τὰ δε τέλη τῶν Λακεδαιμονίων ἔγνω. Καθβαλόντες τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ μακρὰ σκέλη, καὶ ἐκβάντες ἐκ πασῶν τῶν πόλεων, τὰν αὐτῶν γὰρ ἔχοντες, ταῦτά κα δρῶντες τὰν εἰράναν ἔχοιτε, ἃ χρὴ δόντες, καὶ τοὺς φρυγάδας ἀνέντες· περὶ τῶν ναῶν τῷ πλήθει οὐκοῖον κα τήνοις δοκέσι, ταῦτα ποιεέτε* ». Ταύτην δὲ προσεδέξαντο τὴν σκυτάλην Ἀθηναῖοι, Θηραμένους τοῦ Ἀγνώου συμβουλευσάντος».

Καὶ τὰ μὲν μακρὰ καὶ Πειραϊκὰ τεῖχη ἀμέσως κατηδαφίσθησαν, αἱ δὲ πόλεις οὐδ' ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ ἐγκαταλειφθῶσι, διότι ἀπεσκίρτησαν αὐτομάτως, πλοῖα δ' ἐπετράπησαν αἱ Ἀθηναῖοι νὰ διατηρήσωσι μόνον δώδεκα, τὰ δὲ

(2) Ἰδ. Böckh, Staatshh. d. Ath. II, 264. — Sievers, 92.

(3) Λυσ. π. δήμ. καταλ. 27.

(5) Πλούτ. Λυσ. ΙΔ.

(4) Ξεν. Ἑλλ. Β, 2, 16. — Λυσ. κ. Ἐρατοσθ. 68. — Κ. Ἀγοράτ. 9.

λοιπὰ παρεδόθησαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ τὰ νῆω-
ρια καθηρέθησαν, καὶ ὑπεχρεώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ παρα-
κολουθῶσι τοὺς Σπαρτιάτας εἰς τοὺς πολέμους « τὸν αὐτὸν
ἐχθρὸν καὶ φίλον νομίζοντες » (6), καὶ οὕτως « ἡ δύνα-
μις ἅπασα τῆς πόλεως παρελύθη, ὥστε μηδὲν διαφέ-
ρειν τῆς ἐλαχίστης πόλεως τὴν πόλιν ».

Εὐθὺς δ' ὡς παρεδόθησαν αἱ Ἀθηναὶ καὶ τὰ τεῖχη κατε-
στράφησαν, Δρακοντίδης τις (7), ἐκ τῶν φίλων τοῦ Θηρα-
μένους, ἐπρότεινε ψήφισμα εἰς ὃ οὐδεὶς ἐτόλμησε ν' ἀν-
τείπῃ, καὶ καθ' ὃ ἐξελέγησαν τριάκοντα ἄνδρες, ἐκ τῶν
προκαταργηθέντων τετρακοσίων (8), δέκα μὲν ὑποδειχθέν-
τες ὑπὸ Θηραμένους, ὅστις ἕνεκα τῆς ἀποστολῆς του εἰς
Σπάρτην, καὶ τῆς πίστεως ἧς ἀπελάμβανε παρὰ Λακεδαι-
μονίοις, ἦν τότε ὁ τὴν ἀνωτάτην ἐπιβρόχην εἰς τὰ πράγ-
ματα κεκτημένος, δέκα δ' ἐκλεχθέντες ὑπὸ τῶν πέντε προ-
μνημονευθέντων ἐφόρων, καὶ δέκα ἐκ τῶν λοιπῶν παρόν-
των εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ὅθεν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Λυσίας (9),
εἶχον προαπέλθει « ὅσοι ἄνδρες ἀγαθοί ». Περιελαμβά-
νοντο δ' ἐν τοῖς Τριάκοντα καὶ ὁ Δρακοντίδης, καὶ ὁ Θη-
ραμένης αὐτός. Ἀλλ' ἦσαν καὶ τινες ἐκ τῶν Τριάκοντα οἵ-
τινες, ὡς ὁ Θηραμένης, εἶχον κηρυχθῆ κατὰ τῆς διατά-
ξεως τῶν τετρακοσίων, καὶ συντελέσει εἰς αὐτῶν τὴν κα-
τάργησιν, ὡς καὶ ἀφ' ἐτέρου τῶν ἀρχαίων τετρακοσίων
τινὲς κατετάχθησαν μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν Τριάκοντα,
ὡς λέγει ὁ Λυσίας (10)· « Πολλοὶ δὲ τῶν τετρακοσίων
μετὰ τῶν ἐκ Πειραιῶς συγκατηλθόν, ἔνιοι δὲ τῶν ἐκεί-

(6) Ξεν. Αὐτ. Β, 2, 20.

(7) Λυσ. κ. Ἐρατοσθ. 73. — Σχ. Ἀριστοφ. Σφ 157.

(8) Λυσ. κ. Ἀγοράτ. 74. — Κ. Ἐρατοσθ. 42.

(9) Λυσ. κ. Ἐρατοσθ. 76. — Ἰδ. καὶ Ξενοφ. Β, 3, 2. — Πλούτ. Λυσάνδρ. ΙΕ.

(10) Π. Δήμ. καταλ. 9.

ρους ἐκβαλόντων αὐτοὶ αὐτῶν τῶν τριάκοντα ἐγένοντο». Συγχρόνως δέ, καὶ ἴσως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐγκατέστησαν καὶ δέκα ἄρχοντας ἐν Πειραιεῖ (11), ἐκείνοις ὁμόφρονas.

Ἐξελέγησαν δ' οἱ Τριάκοντα ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ συναρμολογήσωσιν ἢ συντάξωσι νέον πολίτευμα. Ἀναβάλλοντες ὁμῶς πάντοτε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, ἐν τούτοις κατέλαβον τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, καὶ ἐξήσκουν αὐτὴν μετὰ πάσης αὐθαιρεσίας «ἀρμόζοντες μὲν τῷ λόγῳ, τύραννοι δὲ τοῖς πράγμασιν», ὡς λέγει ὁ Διόδωρος (12), διότι τύραννοι δὲν ἦτον ἡ ἀττική ἐπωνυμία αὐτῶν. Διατηροῦντες δέ, ἐν ὧσιν ἤθελον, τοὺς ὑφισταμένους τύπους, ἐγκατέστησαν βουλὴν καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς τῆς ἐκλογῆς των, «ὡς ἐδόκει αὐτοῖς», κατὰ Ξενοφῶντα (13), καὶ ἐκ τῶν πρὸ αὐτῶν βουλευτῶν πολλοὺς ἐπικυρώσαντες, ὅπερ ὁ Λυσίας θεωρεῖ ὡς τεκμήριον διαφθορᾶς τῆς προτέρας βουλῆς (14). «Ἡ δὲ βουλὴ ἢ πρὸ τῶν λ' βουλευούσα διέφθαρτο καὶ ὀλιγαρχίας ἐπεθύμει, ὡς ἴστε, μάλιστα. Τεκμήριον δέ, οἱ γὰρ πολλοὶ ἐξ ἐκείνης τῆς βουλῆς τὴν ὑστέραν βουλὴν τὴν ἐπὶ τῶν λ' ἐβούλευον» καὶ τέλος κατήντησαν νὰ περιορίσωσιν εἰς τρισχιλίους μόνους ἄνδρας τὸ δικαίωμα τῆς ὀπλοφορίας, τῆς πολιτείας, καὶ αὐτῆς τῆς ἐν τῇ πόλει διαμονῆς, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν (15). «Προεῖπον μὲν τοῖς ἔξω τοῦ καταλόγου μὴ ἰσιέναι εἰς τὸ ἄστυ». Ὁ ἀποκλεισμός ὁμῶς οὗτος ἀπὸ τῆς πόλεως δὲν φαίνεται ὅτι ἦν τοσοῦτον ἀπόλυτος, οὐδ' ὅτι ἐνηργεῖτο αὐστηρῶς

(11) Ξεν. Β, 4. 38.

(12) ΙΔ, 3.

(13) Β, 3, 11. — Ἰδ. καὶ Λυσ. κ. Ἑρατ. 48. — Κ. Ἀγορ. 35-38.

(14) Κ. Νικομ. 12. — Ἰδ. καὶ Ξενοφ. Α, 7, 4. — Ἰσοκρ. Ἀρειοπ. 64.

(15) Β, 491.

κατὰ πάντα τὸν χρόνον· διότι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ξενοφῶντος λέγονται, πλὴν τῶν τρισχιλίων, μένοντας εἰς τὴν πόλιν καὶ οἱ ἱππεῖς (16)· «Οἱ δὲ τριάκοιτα ἐβοήθουν ἐκ τοῦ ἄστεος σὺν τε τοῖς τρισχιλίοις καὶ σὺν τοῖς ἱππεῦσι». Ἐπεφυλάχθησαν ὅμως τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐφ' ὅλων τῶν ἐκτὸς τοῦ καταλόγου πολιτῶν, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν τρισχιλίων ἀπεφάσιζεν ἡ Βουλὴ (17). Προσέτι δὲ κατηγοροῦνται ὡς ἀποκόψαντες τὸ ναυτικόν, ὅπερ ὅμως ἦν ἐκτέλεισις τῶν ὅρων τῆς πρὸς τὴν Σπάρτην συνθήκης· ὡς πωλήσαντες ἐπὶ καταστροφῇ τοὺς νεωσοίκους, τριῶν ταλάντων (18), ἐν ᾧ ἡ δαπάνη τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν ἦν 11,000 τάλαντα· ὡς κλείσαντες τὰ διδασκαλεῖα τῆς ῥητορικῆς (19)· ὡς ἀποστρέψαντες ἀπὸ τῆς θέας τῆς θαλάσσης τὸ βῆμα τῆς Πνυκός, ἵνα μὴ φρονιματίζωνται οἱ Ἀθηναῖοι ἀφορῶντες πρὸς τὸ εὐρὺ στάδιον τῶν ἀρχαίων θριάμβων των (20). Ἀλλ' ἡ τελευταία αὕτη αἰτίασις φαίνεται ὅτι ἀπεδόθη αὐτοῖς μετὰ ταῦτα ἐσφαλμένως ὑπὸ τοῦ μίσους ὃ ἐνέπνεον, διότι ἡ κατασκευὴ τῆς νεωτέρας, πρὸς βορᾶν καὶ τὴν στερεὰν ἀφορώσης Πνυκός εἶναι ὁμολογουμένως χρόνων πολὺ ἀρχαιοτέρων, καὶ ἔργον τοῦ Θεμιστοκλέους (21).

Στηριζόμενοι δ' ἐπὶ τῆς προστασίας τῆς Σπαρτιατικῆς φρουρᾶς, εἰς ἣν παρέδωσαν τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ διὰ τοῦ τρόμου πάντας τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν παραλύσαντες, ἐξήσκουν μετὰ θηριώδους σκληρότητος καὶ μετ' ἀπλήστου αἰσχροκερδείας τὴν τυραννίαν αὐτῶν, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἤρ-

(16) Αὐτ. Β, 4, 2.—Ἰδ. καὶ Γ, 1, 4.—Λυσ. κ. Μαντεθ. 6.—Κ. Εὐάνδρ. 10.

(17) Ξενοφ. Β, 3, 51.

(18) Ἰσοκρ. Ἀρειοπ. 239.

(19) Ξενοφ. Ἀπομ. Α, 2, 31.

(20) Πλούτ. Θεμ. ΙΘ.

(21) Ἰδ. Rang. Ant. Hell. II, Σ. 580.

ξαντο ὑποκριτικῶς προφασιζόμενοι ὅτι κατατρέχουσι τοὺς κακοὺς, ὅπως ιδρύσωσιν ἐπὶ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸν θρόνον τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν πόλιν, « τῶν ἀδίκων καθαρὰν ποιῆσαι τὴν πόλιν, καὶ τοὺς λοιποὺς πολίτας ἐπ' ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην τραπέσθαι », ὡς λέγει ὁ Λυσίας (22). Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ρίψαντες πᾶν προσωπεῖον, καὶ τοὺς ἑνδεκα ὑπὸ τὸν Σάτυρον βδελυροὺς ἔχοντες ὑπηρέτας, ἤρξαντο νὰ κατατρέχωσι πάντας τοὺς φιλελευθέρως καὶ δημοτικῶς φρονούντας, ὡς περὶ Κλεοφῶντος λέγει ὁ Λυσίας (23). « Κλεοφῶντος... ἕτερα μὲν ἂν ἔχοι τις κατηγορῆσαι τοῦτο δὲ παρὰ πάντων ὁμολογεῖται, ὅτι Σάτυρος καὶ οἱ τῶν λ' λεγόμενοι οὐχ ὑπὲρ ἑμῶν ὀργιζόμενοι κατηγοροῦν, ἀλλ' ἵνα ἐκεῖνον ἀποκτείναντες αὐτοὺς ὑμᾶς κακῶς ποιῶσι ». Οὕτως ἐφόνευσαν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἀδικάστως, ἀκατηγορήτως, συλλαμβάνοντες αὐτοὺς ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῶν, ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐν τοῖς ἱεροῖς, πολλάκις ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀρπάσωσι τὴν περιουσίαν αὐτῶν (24), ὥστε καὶ κατὰ Ξενοφῶντα (25) ἐφονεύθησαν ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ τῆς ὀλιγομνήνου δυναστείας των πλείονες ἢ δι' ὅλου τοῦ δεκαετοῦς Πελοποννησιακοῦ πολέμου, 1300 κατὰ τινάς, 1500 κατ' ἄλλους (26). Ἴνα δ' ἔχωσι πόθην νὰ μιθῶσι τὴν φρουράν, ἀπεφάσισαν νὰ διανεμηθῶσι τοὺς πλουσίους μετοίκους, καὶ ἀνὰ ἓνα φονεύσας ἕκαστος, νὰ λάβῃ τὰ χρήματα αὐτοῦ (27).

(22) Κ. (Ερατ. 385. — Ἰδ. καὶ Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 3.

(23) Κ. Νικομ. 10. — Ἰδ. καὶ Κ. Ἀγορ. 7-12. 20.

(24) Ξενοφ. Β, 3, 7. 17. 96.

(25) Β, 4, 21.

(26) Ἰδ. Ἰσοκρ. Ἀρειοπ. 67. — Κ. Λοχίτ. 11. — Seneca, de tranq. 3.

(27) Ξεν. Β, 3, 21. — Ἰδ. καὶ Πλάτ. Ἀπολ. Σωκρ. 32, C. — Ἐπιστ. Ζ, 324, E. — Δημ. κ. Ἀνδρอต. 609, 7. — Ἰσοκρ. Πανηγ. 32.

Ἡ αἰμοχαρὴς ὁμῶς αὕτη τῶν τυράννων ὕβρις, ἥς πρωτουργὸς ἦν μάλιστα ὁ Κριτίας (28). οὐ μόνον τοὺς πολίτας ἐπλήρωσε φιλεκδίκου ἀπεχθείας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐμφρονεστέρων καὶ μετριοπαθεστέρων ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀπεδοκιμάζετο, ὡς δυναμένη ἐπίφοβον νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν, καὶ διχογνωμία ἐπεκράτησεν ἐκ τούτου μεταξὺ αὐτῶν τῶν Τριάκοντα (29), ἥς θῆμα ἔπεσεν ὁ φιλοδημοτέραν πολιτεῖαν συμβουλευῶν Θηραμένης, παρὰ πάντα νόμον τὸ κώνειον ποτισθεῖς (30). Οἱ δὲ διωκόμενοι δημοκράται, εἰς Θήβας καταφυγόντες, καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι, κατέλαβον τὸ φρούριον τῆς Φυλῆς, ἐπὶ μιᾶς τῶν τοῦ Πάρνηθος κορυφῶν (31), ἀρχηγὸν ἔχοντες τὸν Θρασύβουλον, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν Ἄνυτον, ἓνα τῶν ἔπειτα τὸν Σωκράτην κατηγορησάντων (32), καὶ τὸν Ἀρχίνον, πιθανῶς υἱὸν τοῦ Μυρωνίδου, διότι Μυρωνίδης ἐκαλεῖτο ὁ υἱὸς αὐτοῦ, κατὰ Δημοσθένην (33). Καταβάντες δ' ἐκ Φυλῆς εἰς Πειραιᾶ, τὸ μὲν πρῶτον ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν Τριάκοντα, ἔπειτα δ' ἐνίκησαν αὐτούς, καὶ ἐφόνευσαν τὸν Κριτίαν (34). οἱ δὲ λοιποὶ κατέφυγον εἰς Ἐλευσίνα, ἣν εἶχε προηγουμένως κυριεύσει ὁ Κριτίας ὡς καταφύγιον, διὰ φοβεράς προδοσίας συλλαβὼν καὶ φονεύσας τοὺς πολίτας αὐτῆς (35), ὡς ἐμελέτα νὰ κυριεύσῃ καὶ τὴν Σαλαμῖνα (36).

(28) Ἰδ. Φιλόστρ. Β. Σοφιστ. Α, 16.

(29) Λυσ. π. δῆμ. καταλ. 22.

(30) Ξενοφ. Β, 3, 15-56. — Διόδ. ΙΔ, 4, 5.

(31) Ξενοφ. Β, 4, 2. — Ἰσοκρ. κ. Καλλιμ. 23.

(32) Ξενοφ. Β, 3, 44. — Λυσ. Κ. Ἀγορ. 78. — Πλάτ. Μέν. 90, Α.

(33) Κ. Τιμοκρ. 742. — Ἰδ. Αἰσχ. π. Περσέ. 52. — Κ. Κτησ. 61. — Πλούτ. π. δόξ. Ἀθην. 1 καὶ 8. — Ἀριστείδ. Λευκτρ. Β, 661.

(34) Ξενοφ. Β, 4. — Διόδ. ΙΔ, 32. — Πaus. Α, 29, 3. — Θ, 11, 4. — C. Nep. Thrasyb. 1. — Justin, V, 9.

(35) Ξενοφ. Β, 4, 8.

(36) Λυσ. κ. Ἐρατ. 52. — Πλάτ. Ἀπολ. Σωκρ. 32. — Ξενοφ. Β, 3, 39. — Ἀνδοκ. π. μυστ. 94.

Ἐκ δὲ τῶν ἐν Ἀθήναις τρισχιλίων οἱ ἐπιφανέστεροι καὶ ὀλιγωτέρων ὠμοτήτων ἔνοχοι ἐξελέξαντο δέκα ἄνδρας, «Δεκαδούχους» καθ' Ἀρποκρατίωνα κληθέντας, ἀνὰ ἓνα ἐκ φυλῆς ἐκάστης (37), ἐκ τῶν ὀλιγαρχῶν πάντοτε, ἀλλ' ἐκ τῶν μᾶλλον ἀντιθέτων εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Τριάκοντα, ἵνα συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τῶν ἐκ Πειραιῶς. Οὗτοι δ' ἐγκαταστάντες, καθήρεσαν μὲν τοὺς Τριάκοντα, πλὴν δύο μόνων, οἵτινες συνεπολιτεύοντο μετὰ τοῦ Θηραμένου, καὶ ἥλλαξαν τὰς ἀρχὰς πάσας. Ἀλλὰ συγχρόνως πεισθέντες ὑπὸ Λυσάνδρου, ὅστις τοῖς ἐχορήγησε προστασίαν καὶ δάνειον ἑκατὸν ταλάντων (38), ἐξηκολούθησαν τὸν κατὰ Θρασυβούλου πόλεμον, ὡς ἐκτίθησιν ὁ Λυσίας τὰς περιστάσεις (39). «Οἱ δὲ εἰς τὸ ἄστυ ἐλθόντες, τοὺς μὲν *λ'* ἐξέβαλον, πλὴν Φείδωνος καὶ Ἐρατοσθένους· ἄρχοντας δὲ ἐπ' ἐκείνοις ἐχθίστους εἵλοντο, ἡγούμενοι δικαίως ἂν ὑπὸ τῶν αὐτῶν τοὺς τε *λ'* μισεῖσθαι καὶ τοὺς ἐν Πειραιεῖ φιλεῖσθαι... οἱ δοκοῦντες, ἐναντιώτατοι εἶναι Χαρίκλει (40) καὶ Κριτία καὶ τῇ ἐκείνων ἐταιρεία, ἐπειδὴ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀρχὴν κατέστησαν, πολὺ μείζω στάσιν καὶ πόλεμον ἐπὶ τοὺς ἐν Πειραιεῖ ἢ τοῖς ἐξ ἄστεος ἐποίησαν» (41).

(37) Ξενοφ. Αὐτ.

(38) Ἰσοκρ. Ἀρειοπ. 28. — Ξενοφ. Β, 4, 28.

(39) Κ. Ἐρατ. 54.

(40) Ἀριστοτ. Πολ. Ε, 514.

(41) Ἰδ. καὶ Π. δῆμ. καταλ. 14. — Ξεν. Β, 4, 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Μέχρι τῶν Μακεδονικῶν.

Ἄλλὰ κατὰ Λυσάνδρου ζηλοτυπῶν Πausanίας, ὁ ἔτερος βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, καὶ ἀκατόρθωτον βλέπων ἀναμφιβόλως τὴν περαιτέρω ὑποστήριξιν τῶν ἐν τῷ Ἄστει ἀπ' ἐναντίας τῆς κοινῆς θελήσεως, ἐνήργησε διαλλαγὴν, δι' ἧς οἱ μετὰ Θραυσοῦλου ἐπανήλθον νικηφόροι εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐπετράπη εἰς ἕκαστον ν' ἀπέλθῃ εἰρηνικῶς εἰς τὰ ἴδια, πλὴν τῶν Τριάκοντα, καὶ τῶν Ἑνδεκα, καὶ τῶν ἐν Πειραιεὶ ἀρξάντων Δέκα, εἰς οὓς, ὡς φαίνεται, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους πολίτας ὅσοι διετήρουν ρόβους διὰ τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολήν, ἐπετράπη ν' ἀπέλθωσιν εἰς Ἐλευσίνα (1). Ἀλλ' ἀκούσαντες μετ' ὀλίγον οἱ ἐν Ἄστει ὅτι ἐμίσθουν ξένους οἱ ἐν Ἐλευσίνῃ, ἐξεστράτευσαν πανδημεὶ κατ' αὐτῶν, καὶ τοὺς μὲν στρατηγούς ἀπέκτειναν, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἐχορήγησαν ἀμνηστείαν· καὶ κατὰ Ξενοφῶντα (2), « *Καὶ ὁμόσαντες ὅρκους ἢ μὴν μὴ μνησικακεῖν, ἔτι καὶ νῦν ὁμοῦ πολιτεύονται* ». Μεταξὺ δὲ τῶν φονευθέντων δὲν ἦσαν πάντες οἱ Τριάκοντα, ἀλλὰ τινὲς αὐτῶν, κατὰ Λυσίαν (3), ἐσώθησαν· εἰς δὲ τὴν ἀμνηστείαν περιελαμβάνοντο καὶ οἱ τῶν Τριάκοντα παῖδες, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (4). « *Οὐδὲ τοὺς τῶν Τριάκοντα υἱεῖς φυγαδεῦσαι ἐκ τῆς πόλεως*

(1) Ξενοφ. Β, 4, 38. — Ἰδ. καὶ Λυσ. κ. Ἀγορ. 80.

(2) Αὐτ. 43.

(3) Κ. Ἐρατ. 35.

(4) Κ. Βοιωτ. 1818.

ἡξιώσατε». Προσέτι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ περισωθέντες τῶν Τριάκοντα καὶ τῶν Ἑνδεκα, πιθανῶς καὶ τῶν Δέκα τῶν ἐν Πειραιεῖ, ἡμνηστεύθησαν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν περὶ εὐθυνῶν τῶν ἀρχῶν νόμον, ὡς ὀρίζεται ἐν τῷ περὶ τῆς ἀμνηστείας ὄρω, διατηρηθέντι παρ' Ἀνδοκίδῃ (5). «Καὶ οὐ μνησικακήσω τῶν πολιτῶν οὐδενί, πλὴν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν ἐνδεκα, οὐδὲ τούτων ὅς ἂν ἐθέλῃ εὐθύνας διδόναι τῆς ἀρχῆς ἧς ἤρξεν». Ἡ ἀποσιώπησις δὲ τῶν Δέκα ἐν τῷ ἐπισήμῳ τούτῳ χωρίῳ, ἀπεναντίας τῆς προμνημονευθείσης μαρτυρίας τοῦ Ξενοφῶντος, ἀποδοτέα ἴσως εἰς ἀντιγραφικὸν παρόραμα μόνον.

Συγχρόνως ὅμως διὰ τῆς ἀμνηστείας ταύτης ἡκυροῦντο πάντα τὰ πραχθέντα ἢ δικασθέντα ὑπὸ τῶν Τριάκοντα, ὡς ἐν ἐποχῇ βίας καὶ παρανόμως γενόμενα, ὡς ἀπομνημονεύει ὁ Δημοσθένης (6). «Ὅποσα ὑπὸ τῶν λ' ἐπράχθη, ἢ δίκη ἐδικάσθη, ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ, ἄκυρα εἶναι». Πρὸς ἀποφυγὴν ὅμως συγχύσεως καὶ ἀναστατώσεως πάντων τῶν κατὰ τε τὸν δημόσιον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἐκυρώθησαν ῥητῶς πᾶσαι αἱ προγενέστεραι τῶν ἀνωμάλων ἐκείνων χρόνων δίκαι καὶ ἀποφάσεις, καὶ πλήρης ἰσχὺς ἀπεδόθη εἰς τοὺς ἀρχαίους νόμους, ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος ('Ολ. 94, 6'), ὡς ἐκτίθησιν ὁ Ἀνδοκίδης (7). «Τὰς μὲν δίκας, ὧ ἄνδρες, καὶ τὰς διαίτας ἐποιήσατε κυρίας εἶναι, ὅποσαι ἐν δημοκρατουμένῃ τῇ πόλει ἐγένοντο, ὅπως μήτε χρεῶν ἀποκοπαὶ εἶεν, μήτε δίκαι ἀνάδικοι γίγνοιτο, ἀλλὰ τῶν ἰδίων συμβολαίων αἱ πράξεις εἶεν· τῶν δὲ δημοσίων ὅποσοις ἢ γραφαὶ εἰσιν ἢ φάσεις ἢ ἐνδείξεις ἢ ἀπαγω-

(5) Π. μυστ. 90.

(6) Κ. Τιμοκρ. 718.

(7) Αὐτ. 89.

γαί, τούτων ἕνεκα τοῖς νόμοις ἐψηφίσασθε χρῆσθαι ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος». Οὕτως ἔλαβε τότε νέον κύρος διὰ τὸ μέλλον καὶ ὁ νόμος περὶ τῆς γνησιότητος τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀστοῦ ἐκ δύο ἀστών· ἀλλ' ἡ αὐστηρότης αὐτοῦ δὲν περιέλαβε καὶ τοὺς πρὸ Εὐκλείδου, ἐπὶ χαλαρώσεως τῶν νόμων, ἐξ ἀστοῦ καὶ μὴ ἀστῆς γεννηθέντας. Καὶ ἐν γένει ἐφηρμόσθη ἐπὶ τῶν πρὶν δημοσίων ἀδικημάτων ἢ παραγραφῇ (8), οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν, δι' ὃ καὶ δίκαι ἐγένοντο κατὰ τινων ἔκ τε τῶν Α' (9), καὶ ἐκ τῶν Υ' (10), καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης κατηγορήθη ὡς διδάσκαλος χρηματίσας τοῦ Κριτίου (11).

Ἦν δὲ Τισαμενὸς τις ὁ προτείνας τὸ ψήφισμα, καθ' ὃ εἰς πλήρη ἐνέργειαν ἐπανήρχετο ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνος, καὶ αὕτῃ ἡ τοῦ Δράκοντος βεβαίως ἢ τὰ φονικὰ ἀφορῶσα, καὶ εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον ἀπεδόθη ἡ νομοτηρητικὴ αὐτοῦ δύναμις· ἡ δὲ πρότασις νέων νόμων, οὓς ἀπῆτουν αἱ περιστάσεις, ἀνετέθη αὖθις εἰς ὁμωμοκῶτας, πεντακοσίους, προτείνοντας νόμους, ἢ προεξετάζοντας τοὺς προτεινομένους καὶ ἐνεργοῦντας κατὰ τοὺς ἀρχαίους τύπους. Ἐπετράπη δὲ καὶ ἡ εἰς τὴν Βουλὴν πρόσδοσις τῶν ἰδιωτῶν ὅσοι εἶχόν τι νὰ προτείνωσι, δικαίωμα ὅπερ ἄγνωστον ἂν ὑπῆρχε καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις. Ἦν δὲ τοῦ σπουδαίου τούτου ψηφίσματος, τοῦ τὴν ἀρχαίαν δημοκρατίαν παλινρθώσαντος, τὸ κείμενον τοῦτο, ὡς διετήρησεν αὐτὸ ὁ Ἀνδοκίδης (12): «Ἐδοξε τῷ δήμῳ· Τισαμενὸς εἶπε· Πολιτεύεσθαι Ἀθηναίους κατὰ τὰ πάτρια· νόμοις δὲ χρῆσθαι

(8) Ἰδ. Λυσ. κ. Ἀγορ. 89. Π. δ. καταλ. 28. — Ἰσοκρ. κ. Καλλιμ. ἀρχῇ.

(9) Λυσ. κ. Ἐρατ.

(10) Λυσ. Νικομ. 844.

(11) Αἰσχ. κ. Τιμοκρ. 169.

(12) Π. Μυστ. 83. — Ἰδ. καὶ Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 37. — Λυσ. κ. Νικομ.

τοῖς Σόλωνος, καὶ μέτροις, καὶ σταθμοῖς· χρῆσθαι δὲ καὶ τοῖς Δράκοντος θεσμοῖς, οἷς περ ἐχρώμεθα ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ· Ὅπόσων δ' ἂν προσδέη, οἷδε, ἡρημένοι νομοθεῖται ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἀναγράφοντες ἐν σαρίσιν, ἐπιθέντων πρὸς τοὺς Ἐπωνύμους... τοὺς δὲ παραδιδόμενους νόμους δοκιμασάτω πρότερον ἢ βουλή καὶ οἱ νομοθεῖται οἱ Φ, οὓς οἱ δημόται εἴλοτο, ἐπειδὴ ὁμωμόκασιν. Ἐξεῖραι δὲ καὶ ιδιώτῃ τῷ βουλομένῳ εἰσιόντι εἰς τὴν βουλήν συμβουλευεῖν ὅ,τι ἂν ἀγαθὸν ἔχῃ. Ἐπειδὰν δὲ τεθῶσιν οἱ νόμοι, ἐπιμελείσθω ἡ βουλή ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου τῶν νόμων, ὅπως ἂν αἱ ἀρχαὶ τοῖς κειμένοις νόμοις χρῶνται». Μνημονεύει δ' ὁ Δημοσθένης (13) καὶ ἑτέρου ψήφισματος, προταθέντος ὑπὸ Διοκλέους, καὶ ὀρίζοντος· «Τοὺς νόμους τοὺς πρὸ Εὐκλείδου θεθέντας ἐν δημοκρατίᾳ, καὶ ὅσοι ἐπ' Εὐκλείδου ἐτέθησαν, κυρίους εἶναι». Ἦν δὲ τοῦτο τοῦ ἑτέρου ἀναγκαία συμπλήρωσις, διότι ἀπέβλεπε πάντας τοὺς νόμους ὅσοι ἀπερρέυσαν ἐκ τῶν Σολωνίων, ὡς φυσικὴ ἐκείνων ἀνάπτυξις. Ἐν Ἀνδοκίδῃ δὲ μνημονεύεται (14) καὶ ἕτερος νόμος, καθ' ὃν οὐδὲν ψήφισμα τῆς Βουλῆς ἢ τοῦ δήμου ἐδύνατατο νὰ ἰσχύῃ ὑπὲρ τὸν νόμον. Ἦν δ' αὕτη διάταξις τὴν παρακώλυσιν ὀχλοκρατικῶν ὁρμῶν προτιθεμένη, καὶ συνεπὴς πρὸς τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα τοῦ πολιτεύματος.

Οὕτως ὁ ἐκτραχηλισθεὶς ὄχλος, δεινῶς τιμωρηθεὶς διὰ τὴν ἀφροσύνην του, καὶ ἀποκοπεὶς τῶν πλεοναζουσῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν αὐστηράν νομιμότητα, ἥς οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ μακρυνθῇ. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροήν δὲ τῆς οὕτως ἀναγεννηθείσης εὐνομίας, εἶδον αὖθις αἱ Ἀθη-

(13) Κ. Τιμοκρ. 713.

(14) Π. μυστ. 42.

ναι ἀναλαμπούσας ἀκτῖνας τινὰς τῆς ἀρχαίας δόξης, ὅτε ὁ Κόνων, ἄξιος νὰ συγκαταριθμηθῇ μετὰ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν λαμπρῶν ἡμερῶν τῆς πόλεως, ὠφελῆθεις ἐκ τῆς νέας διαστάσεως τῶν Θηβῶν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἐν Ὁλ. 96, γ', ἐνίκησεν ἐν Κνίδῳ, καὶ ἀνφοδόμησε τὰ τεῖχη τῆς πόλεως (15) διὰ χρημάτων Περσικῶν· διότι ἡ ἑαυτὴν ἐξασθενήσασα Ἑλλὰς ἠναγκάζετο ἤδη νὰ καταφεύγῃ εἰς τὸν ἄλλοτε μέγαν ἐχθρὸν αὐτῆς, παρ' ᾧ καὶ κοινῶς λέγεται ὅτι ἀπέθανεν ὁ Κόνων αἰχμάλωτος. Τούναντίον ὁμοῦς δι᾽ ἰσχυρίζονται ὁ Νέπως καὶ ὁ Λυσίας (16)· ὁ δὲ Πausanias (17) εἶδε καὶ τὸν τάρον αὐτοῦ ἐν Κεραμεικῷ. Ἐκτοτε δ' αἱ Ἀθηναὶ κατέστησαν ἰσχυραὶ πάλιν, ὥστε ν' ἀντιποιηθῶσιν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς Σπάρτης, καὶ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ταπεινωτικῆς τοῦ Λυσάνδρου συνθήκης.

Καὶ ἄλλας δ' ἐπιτυχίας εἶχον τ' ἄττικὰ ὄπλα, ὅτε ὁ Θρασύβουλος μετὰ τεσσαράκοντα τριήρων ἐνίκησεν ἐν Λέσβῳ τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ ἀμαχητὶ ἐπανήγαγεν εἰς τὴν ὑποταγὴν, ἥ, ὡς ἔτι ἐλέγετο, εἰς τὴν συμμαχίαν, τὰς πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐφρονεύθη ὁμοῦς ὁ ἴδιος ἄντικρυ τῆς Ῥόδου, ὑπὸ τῶν Ἀσπενδίων (18). Τότε δ' ὑπεβλήθη καὶ τὸ Βυζάντιον ἐκ νέου εἰς δεκάτης ἀπότισιν (19).

Φρονιματισθεῖσα ὁμοῦς τότε ἡ πόλις, ἤρξατο αὖθις ν' ἀκολουθῇ τὰς παραδόσεις τῆς ἀντιπερσικῆς πολιτικῆς, καὶ ὑπεστήριζε τὴν ἐν Ὁλ. 98, β' ἀπὸ τῶν Περσῶν ἀποστᾶσαν Κύπρον (20)· δι' ὃ ὀργισθεὶς ὁ Μέγας Βασιλεὺς, ὑπε-

(15) Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 8, 10-16. — C. Nep. Cono.

(16) Π. Ἀριστοφ. κλ. 39-40.

(17) Α, 29, 13.

(18) Ξενοφ. Δ, 8, 25-30.

(19) Δημ. κ. Λεπτ. 48.

(20) Δισδ. ΙΕ, 2-9.

χρέωσε τὰς Ἀθήνας, διὰ τῆς Συνθήκης ἣν ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει συνωμολόγησε μετὰ τοῦ Σπαρτιατοῦ Ἀνταλκίδου, ν' ἀποδώσωσιν, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ πόλεις, πάσας τὰς κατακτήσεις των (21), πλὴν ὅμως τῆς Λήμνου, τῆς Ἰμβροῦ καὶ τῆς Σκύρου. Ἀλλὰ νέας πάλιν δυνάμεις, καὶ προσωρινὴν σκιὰν τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας ἀνέλαβον μετ' ὀλίγον αἱ Ἀθηναί, ὅτε ἐν Ὀλ. 101, α', μετὰ τὸ ἀποτυχὸν τόλμημα τοῦ Λακεδαιμονίου ναυάρχου Σφοδριάδου, θελήσαντος νὰ καταλάβῃ ἐπιβούλως τὸν Πειραιᾶ, συνενοήθησαν κατὰ Σπάρτης μετὰ Θηβῶν, καὶ συνδεθεῖσαι μετ' Εὐβοίας, Βυζαντίου, Χίου, Ῥόδου, Μιτυλήνης, καὶ ἐτέρων νήσων καὶ πόλεων, ἐν ὅλοις τὸν ἀριθμὸν 75, κατ' Αἰσχίνην (22), ἀντικατέστησαν ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου συστήματος τῆς κατ' ὄνομα συμμαχίας, ἐν ᾗ ἐκυριάρχουν, τὸ τῶν Συνεδρίων, ἐπὶ τῇ βᾶσει ἐντελοῦς ἰσοψηφίας, καὶ ἡ πόλις ἀνεγνωρίσθη ἡγεμονὶς αὐτῶν καὶ ἔδρα τοῦ συνεδρίου, ὡς διηγεῖται ὁ Διόδωρος, ὅστις ὅμως λέγει 70 μόνον τὰς συσπικθείσας πόλεις (23). « Ἐτάχθη δ' ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης τὸ μὲν συνέδριον ἐν ταῖς Ἀθηναίς συνεδρεῦειν, πόλιν δὲ ἐπίσης καὶ μεγάλην καὶ μικρὰν μιᾶς ψήφου κυρίαν εἶναι, πάσας αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις ». Ἐδόθησαν δὲ παντοῖαι ἐγγυήσεις τελείας ἀνεξαρτησίας εἰς τοὺς νέους συμμάχους, ὡς ἡ ἀπόδοσις τῶν κληρουχιῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν κυρίους, καὶ νόμος ἀπαγορεύων τοῖς Ἀθηναίοις νὰ καλλιεργῶσιν ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, ὡς ἐν Διοδώρῳ (24). « Ἐψηφίσαντο δὲ καὶ τὰς

(21) Ξενοφ. Δ, 8, 24. — Ε, 1, 10. — Λυσ. π. Ἀριστοφ. κλ. 20. 43.

(22) Π. Περσέ. 20.

(23) ΙΕ, 28. — Ἰδ. καὶ 20. — καὶ Ξενοφ. ΣΤ, 3, 19.

(24) ΙΕ, 29. — Ἰδ. καὶ Πλάτ. Εὐθύφρ. 4 C. — Rang. Ant. Hell. II. N. 770b. 785b.

γενομένας κληρουχίας ἀποκαταστήσαι τοῖς πρότερον κυρίοις γεγονόσι, καὶ νόμον ἔθεντο μηδένα Ἀθηναίων γεωργεῖν ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς». Ἐπεβλήθη δὲ καὶ μικρός τις φόρος, εἰς ὃν ὁμως, κατὰ Θεόπομπον (25), ὁ Καλλίστρατος ἔδωκε τὸ ἥττον ἐπαχθὲς ὄνομα τῆς συντάξεως· «Ἐλεγε δὲ τοὺς φόρους συντάξεις, ἐπειδὴ χαλεπῶς ἔφερον οἱ Ἕλληνες τὸ τῶν φόρων ὄνομα, Καλλιστράτου οὕτως ὀνομάσαντος, ὥς φησι Θεόπομπος».

Διὰ τοῦ ἰσχυροῦ λοιπὸν τούτου δεσμοῦ ἀντετάχθησαν πάλιν αἱ Ἀθηναὶ ἰσοπάλως κατὰ τῆς Σπάρτης, καὶ ἐνίκησαν ὁ μὲν Χαβρίας τὸν Πόλλιν ἐν Νάξῳ (26), ὁ δὲ Τιμόθεος τὸν Νικόλοχον ἐν Κερκύρα, ἣν καὶ ἐκυρίευσεν (27), ὥστε ἐπὶ τῆς εἰρήνης, ἥτις ἐν Ὀλ. 102, α' συνωμολογήθη διὰ πρεσβείας Καλλίου τοῦ δοδούχου (28), ἡ Σπάρτη ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς θαλασσοκρατίας, ἀποσύρῃ τοὺς ἀρμοστὰς οὓς εἶχε πέμψει εἰς τὰς πόλεις, καὶ διαλύσῃ τὰ στρατεύματα, τὰ τε ναυτικά καὶ τὰ πεζικά, δι' ὧν κατεῖχεν αὐτάς, καὶ αὐτονόμους πάσας καταλιποῦσα.

Ἄλλ' ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι ἤρξαντο βλέποντες μετ' ἀνησυχίας τὴν ὀγκουμένην ἐπιβρόχην τῶν Θηβῶν. Οἱ παρ' αὐτοῖς βοιωτιάζοντες (29) ἦσαν ἐκ τῶν πρὶν φυγάδων, ὅσοι εὐγνωμόνως ἀνεπόλουν ὅτι βοηθεία τῶν Θηβῶν ἀπέβαλον τοὺς Τριάκοντα καὶ παλινώρθωσαν τὴν δημοκρατίαν, ἣ ἐκ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν, ὡς καὶ λέγει ρητῶς ὁ Πλούταρχος.

(25) Ἀρποκρ. 279.

(26) Ξενοφ. Ε, 4, 61.—Διόδ. ΙΕ, 34.—Δημ. κ. Λεπτ. 61.-64.—Πλούτ.

(27) Ξενοφ. Ε, 4, 65.—Δείναρχ. κ. Δημ. 75. Ἰσοκρ. π. Ἀντιδ. 66-67.

Καμύλλ. ΙΘ. Φωκ. ΣΤ. Π. Δόξ. Ἀθ. Ζ.

(28) Ξενοφ. ΣΤ, 3, 3.

(29) Ξενοφ. Ε, 4, 34.—Πλούτ. Πελοπ. Ι'.

χος (30). «Ὅδὶ μὲν ἐστὶν ἀδελφιδοῦς Θρασυβούλου Λυσιθείδης· ὁδὶ δὲ Τιμόθεος, Κόνωνος υἱός· οὗτοι δ' Ἀρχίνου παῖδες, οἱ δ' ἄλλοι τῆς ἐταιρίας τῆς ἡμετέρας πάντες»· καὶ εἶχον καὶ ῥήτορας ἐν τῇ ἐταιρίᾳ αὐτῶν, οἷος ἦν ὁ Κέφαλος (31), καὶ ὁ Ἀριστοφῶν, οὗ μνημονεύει ὁ Αἰσχίνης (32) διὰ τούτων· «Ἀριστοφῶν ὁ Ἀζηγιεύς, πλεῖστον χρόνον τοῦ βοιωτιάζειν ὑπομείνας αἰτίαν», ἀνὴρ ἀτρόμητος, ὅστις ἔφυγεν 75 γραφὰς παρανόμων, ἐν ᾗ ὁ Κέφαλος οὐδεμίαν (33). Ἡ θέσις ὁμοῦ αὐτῶν δὲν ἦτον πλέον οἷα ὅτε ἀντετάττοντο εἰς ἰσχυρὸν κόμμα ὀλιγαρχικόν, διότι τοῦτο εἶχεν ἤδη ἐντελῶς ταπεινωθῆ, καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ ποινὰς ἀπῆτει κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶς φρονούντων, ὡς ὅτε λέγει (34). «Χρὴ τοίνυν καὶ τοὺς τὴν ὑπὸ τῶν προγόνων τάξιν ἐν τῇ πολιτείᾳ παραδεδομένην λείποντας καὶ πολιτενομένους ὀλιγαρχικῶς ἀτίμους τοῦ συμβουλεύειν ὑμῖν ποιεῖσθαι»· δι' ὁ μικρὰ ἦν τῶν Βοιωτιαζόντων τούτων ἡ ἐπιρροή, καὶ ἡ περαιτέρω ἀνάγκη τῆς τῶν Θηβῶν βοηθείας· ἡ ζηλοτυπία δ' ἐξήγειρεν αὖθις τὸ ἀρχαῖον γειτονικὸν μῖσος (35), ὅτε μάλιστα ἐν Ὀλ. 101, γ' οἱ Θηβαῖοι ἐδίωξαν ἐκ Βοιωτίας τοὺς Πλαταιεῖς, θελήσαντας νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν αὐτοὺς ἐν ἰσοπολιτείᾳ (36), καὶ μετὰ τὰς νίκας τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὅτε ηὔξησεν ἡ δύναμις, καί, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι παρεπονοῦντο, καὶ ἡ ὑπερηφάνεια αὐτῶν· οὕτω

(30) Π. δαιμ. Σωκρ.

(31) Δείν. κ. Δημ. 38. 76.

(32) Κ. Κτησ. 43.

(33) Περιζών εἰς Αἰλ. ΙΔ, 3.

(34) Π. Πρόδ. πολιτ. 200.

(35) Δημ. π. συμμορ. 187, 16. — Κ. Λεπτ. 90 (Δούκ.) α.

(36) Ἰδ. Ἀνωτ. Μέρ. Γ, Τμ. Α, Διαίρ. Α, Κεφ. Δ, σ. 178.

λέγει ὁ Δημοσθένης (37)· « Οὐκ ἀλόγως οὐδ' ἀδίκως αὐτοῖς ὀργιζόμενοι· οἷς γὰρ εὐτυχήκεσαν ἐν Λεύκτροις (Ὁλ. 102, 6') οὐ μετρίως ἐχρήσαντο ».

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους, πιεζομένη ἡ Σπάρτη ὑπὸ Ἑπαμεινώνδου, ἔπεμψε πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας (38), ἵνα προσφέρωσιν εἰς τὴν πόλιν « τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης » (39), ὅπερ καὶ ἐκολάκευσε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ πολυχῶς τοῖς ἐφάνη συμμέρον· δι' ὃ καὶ ἀπέκλιναν πρὸς τὴν Σπάρτην. Σκοπὸς ὅμως τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτον οὐδὲ ταύτην νὰ ἐνισχύσωσι καὶ προαγάγωσιν εἰς ἡγεμονίαν, ἀλλὰ, τὰς ἰδίας δυνάμεις ἐμπρόνως οἰκονομοῦντες, νὰ διατηρῶσι τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιζήλων πόλεων, οὐδεμιᾶς τὴν ἐντελῇ ἐκνίκησιν ἐπιτρέποντες. Τὴν ἐπιδέξιον δὲ ταύτην πολιτικὴν ἐπέστεψεν ἐν Ὁλ. 104, γ' ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη, ἐν ἧ ἐφρονεύθη ὁ Ἑπαμεινώνδας, καὶ ἥτις πάλιν ἀνέδειξε τοὺς Ἀθηναίους πρωτεύοντας μεταξὺ τῶν Ἑλληνῶν· ὥστε καὶ ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ αὐτῶν (40) ὅτι ἦσαν τότε « κοινοὶ προστάται τῆς ἀπάντων ἐλευθερίας », καὶ τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν ἐκφράζει διὰ τῶν λέξεων (41)· « *Nun* δὲ πρωτεύειν μὲν ἀξιοῦτε καὶ τὰ δίκαια ὀρίζειν ἄλλοις », καὶ ἀλλαχοῦ, ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ πολέμου (42)· « *Λακεδαιμονίων μὲν ἀπολωλότων, Θηβαίων δ' ἀσχόλων ὄντων, τῶν δ' ἄλλων οὐδενὸς ὄντος ἀξιόχρεω περὶ τῶν πρωτείων ὑμῖν ἀντιτάξασθαι* ». Ἰδίως δὲ τὴν θεωρίαν τῆς

(37) Π. Στεφ. 231. — Ἰδ. καὶ Ἰσοκρ. πρ. Φίλιππ. 53. — Ἀριστοτ. Τ. Α, 610. ἐπ. Dind.

(38) Διοδ. ΙΕ, 63. — Ἰδ. Δημ. π. Στεφ. 258.

(39) Ἰσοκρ. Ἀρειοπ. 65.

(40) Π. Ρόδ. ἐλευθ. 199.

(41) Π. Συντάξ. 168.

(42) Ὀλυνθ. Γ, 36.

ἀμφιβρόπου ταύτης πολιτικῆς ἐκτίθησιν ὁ ῥήτωρ εἰς τὸν «ὕπερ Μεγαλοπολιτῶν» λόγον, ἐν ᾧ συνεβούλευε τοὺς Ἀθηναίους νὰ βοηθήσωσι τοὺς Μεγαλοπολίτας ἀποστάντας ἀπὸ τῆς Σπάρτης, πρὸ μικροῦ σωθείσης διὰ τῆς βοηθείας τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἥτταν (43). Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τὰ αὐτὰ πρεσβεύει, λέγων (44): «*Συμφέρει τῇ πόλει μῆτε Θηβαίους μῆτε Λακεδαιμονίους ἰσχύειν, ἀλλὰ τοῖς μὲν Φωκέας ἀντιπάλους, τοῖς δ' ἄλλους τιναὲς εἶναι. Ἐκ γὰρ τοῦ ταῦθ' οὕτως ἔχειν ὑμῖν ὑπάρξει μερίστοις οὔσιν ἀσφαλῶς οἰκεῖν*».

Συνεβούλευε δὲ ταῦτα ὁ νουνεχῆς ῥήτωρ, ἐννοῶν ὅτι ὁ μόνος τρόπος δι' οὗ ἐδύνατο νὰ πρωτεύσῃ εἰσέτι τῶν λοιπῶν πόλεων ἡ πατρίς αὐτοῦ ἦν τὸ νὰ διατηρῇ ἑαυτῆς ἀσθενεστέρας ἐκείνας· διότι εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡθικὴν παρακμὴν, ἡδυνάτει τοῦ λοιποῦ ν' ἀρθῇ εἰς ἰσχὺν δι' ἰδίων ἀρετῶν καὶ ἀνδραγαθιῶν. Καὶ αὕτῃ ἔτι ἡ ἐπάνοδος τῶν δημοτικῶν θεσμῶν, καὶ αὐτοὶ οἱ στρατιωτικοὶ θρίαμβοι, ἀντί, ὡς ἄλλοτε, ν' αὐξήσωσι τὴν πολιτικὴν εὐρωστίαν τῆς δημοκρατίας, συνετέλουν ἐξ ἐναντίας εἰς τοῦ δήμου τὴν ἐξαχρείωσιν (45), καὶ ἡ ἐπιταθεῖσα ἐπιβρόχῃ ἀφρόνων ἢ κακοήθων δημαγωγῶν καὶ ῥητόρων, τῶν «ἐθάδων καὶ συνεστώτων ῥητόρων», ὡς ἀποκαλοῦνται ὑπὸ Δημοσθένους (46), ὁ ἐπικίνδυνος οὗτος σκόπελος τῶν δημοκρατιῶν, ἠῤῥξανε τῆς πόλεως τὴν κουφόνοιαν· διότι ἦσαν αἰσχροκερδεῖς οὗτοι καὶ ἄπληστοι, καὶ ἐσυμβούλευον ὡς εἰς ἐκείνην χρήσιμον ὅ,τι ἦν εἰς αὐτοὺς ὠφέλιμον, ὁ καταγγέλλει ὁ Λυσίας τοῖς

(43) Διδ. ΙΣΤ, 37.

(44) Κ. Ἀριστοchr. 655.

(45) Λυσ. π. δ. καταλ. 29, ἐπ. — Αἰσχ. π. πρπρσθ. 52.

(46) Κ. Ἀνδρoτ. 605.

Ἀθηναίοις λέγων (47)· « Οὐχ ὅ,τι ἂν τῇ πόλει βέλτιστον ἦ τοῦτο οἱ ῥήτορες λέγουσιν, ἀλλ' ἀφ' ὧν ἂν αὐτοὶ κερδαίνειν μέλλωσι, ταῦτα ὑμεῖς ψηφίζεσθε ». Κατ' ὄνομα δὲ μόνον ὁ δῆμος κυρίαρχος, ὑπ' αὐτῶν ἤγετο καὶ ἐφέρετο, καὶ αὐτοὺς ὑπηρέτει, κερδαινόμενος διὰ ταπεινῶν δωροδοκιῶν, διὰ συχνῶν μισθοδοσιῶν καὶ δι' ἐστιάσεων ἐν ἑορταῖς καὶ θυσίαις, ὡς ἐλέγχει αὐτὸν ὁ Αἰσχίνης (48)· « Ὁ δὲ δῆμος, ὥσπερ παραγεγηρακῶς ἢ παρανοίας ἐαλωκῶς, αὐτὸ μόνον τοῦτομα τῆς δημοκρατίας περιποιεῖται, τῶν δ' ἔργων ἑτέροις παρακεχώρηκε »· πρὸς ἃ συμφράσκει καὶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Δημοσθένης (49)· « Κύριοι μὲν τῶν ἀγαθῶν οἱ πολιτευόμενοι, καὶ διὰ τούτων ἅπαντα πράττεται· ὑμεῖς δ' ὁ δῆμος ἐν ὑπηρέτῳ καὶ προσθήκῃς μέρει γεγέννησθε, ἀγαπῶντες ἐὰν μεταδιδῶσι θεωρικῶν ὑμῖν ἢ βοίδια πέμψωσιν οὗτοι »· καὶ ἀλλαχού (50)· « Οἱ παρ' ὑμῖν ῥήτορες... ὅσοι μῆνες μικροῦ δέουσι νομοθετεῖν τὰ ἑαυτοῖς συμφέροντα »· καὶ πάλιν (51)· « Ἐξ οὗ δ' οἱ διερωτῶντες ὑμᾶς οὗτοι πεγήρασι ῥήτορες· τί βούλεσθε; τί γράφειν, τί ὑμῖν χαρίσωμαι; Προπέποται τῆς παραντίκα ἡδονῆς καὶ χάριτος τὰ τῆς πόλεως πράγματα »· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λυσίας (52)· « Βοηθοῦσι τῷ μὲν ὀνόματι ὑμῖν, τῷ δ' ἔργῳ σφίσι αὐτοῖς ». Συνησπίζοντο δ' οἱ κοινοὶ τῶν πολιτευομένων εἰς φατρίας οὐχὶ κατὰ διαφορὰν πολιτικῶν ἀρχῶν ἢ δοξασιῶν διακρινομένας, ἀλλ' ἐκείνην

(47) Π. Νικομ. ἀδ. 16.

(48) Κ. Κτησιφ. 85.

(49) Ὀλυνθ. Γ, λζ (Δούκ.). — Ἰδ. καὶ π. τρίηρ. Στεφ. 1232, 4. — Κ. Ἀνδρωτ. 605, 3. — Κ. Ἀριστοκρ. 653.

(50) Κ. Τιμοκρ. 744.

(51) Ὀλυνθ. Γ, 34.

(52) Ὑπ. Πολυστρ. 17.

ὡς πρόφασιν μόνον προβάλλοντες, ἵνα κατακτήσωσι τὴν ἐξουσίαν καὶ διανεμηθῶσιν αὐτῆς τὰ λάφυρα, ὁ εἰρωνεύεται διὰ τούτων ὁ Δημοσθένης (53)· «Πρότερον μὲν γὰρ εἰσεφέρετε κατὰ συμμορίας (54), νυνὶ δὲ πολιτεύεσθε κατὰ συμμορίας· ῥήτωρ ἡγεμῶν ἑκατέρων, καὶ στρατηγὸς ὑπὸ τούτῳ, καὶ οἱ βοη(θη)σόμενοι οἱ τριακόσιοι, οἱ δ' ἄλλοι προσνερέμεισθε οἱ μὲν ὡς τούτους οἱ δ' ὡς ἐκείνους». Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἐκπεμπόμενοι στρατηγοὶ ἐποιοῦντο πολλάκις χρῆσιν τῆς πληρεξουσιότητος ἣν ἡ θέσις αὐτῶν τοῖς ἐχορήγει ὅπως αὐξάνωσι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐπιβρόχην οὐχὶ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἑαυτῶν (55), καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐπιβρόχης τῶν φατριῶν αὐτῶν ἠψήφουν τὰς δίκας καὶ ἀπέφευγον τὰς τιμωρίας εἰς ἃς ἡ ἰδίᾳ αὐτῶν διαγωγὴ, ἥ καὶ ἡ συγχρόνως εἰς ἀκμὴν ἀναισχυντίας προβάσσει συκοφαντία ἐξέθετεν αὐτούς· ὥστε, κατὰ Δημοσθένην (56)· «Νῦν δ' εἰς τοῦθ' ἤκει τὰ πράγματα αἰσχύνης, ὥστε τῶν στρατηγῶν ἕκαστος δις καὶ τρίς κρίνεται παρ' ὑμῖν περὶ θανάτου».

Ἡῤῥανε δ' ἡ τῶν τοιούτων πολιτευομένων ἀκόρεστος ἰδιοτέλεια τὴν σπατάλην τῶν δημοσίων, ἣτις ἤρξατο μὲν μετὰ τῆς παντοκρατορίας τοῦ δήμου ἐπὶ Περικλέους, ἀλλὰ τότε εἶχε καὶ τοὺς πλουσίους συμμαχικοὺς φόρους ἐφ' ὧν ν' ἀσκήται ἀκινδυνώτερον. Ἦδη δέ, καίτοι ἀπόρου ὄντος τοῦ δημοσίου, ἦσαν πολλῶν πλείονες οἱ «ἐκ τῶν κοινῶν ταῖς ἰδίαις ἀπορίαις βοηθεῖν ζητοῦντες», κατ' Ἰσοκράτην (57)· καὶ ὁ Αἰσχίνης ἐπιτιμᾷ τὸν δῆμον διὰ τούτων (58).

(53) Ὀλυμπ. Β, 26.

(54) Ἰδ. ἄνωτ. Μέτρ. Γ, Διατρ. Β, Τμ. Γ, Κεφ. Δ, γ. Σ. 226.

(55) Ἰδ. Δημ. Προσίμ. Μ. 1448. — Λυσ. κ. Ἀλκιβ. Α, 21.

(56) Φιλίππ. Α, 23.

(57) Παναθ. 140.

(58) Κ. Κρησ. 85.

« Ἀπέρχεσθε ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν οὐ βουλευσάμενοι, ἀλλ' ὥσπερ ἐκ τῶν ἐράνων τὰ περιόντα νειμάμενοι ». Τότε ὁ Δημάδης, τὰς προσόδους ἔχων ὑφ' ἑαυτῷ, ὑπέσχετο ἡμίμναιον εἰς ἕκαστον τῶν Ἀθηναίων, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἀποστάντας κατ' Ἀλεξάνδρου (59). τότε τὰ περισσεύματα πάντων τῶν ταμείων ἀπὸ στρατιωτικῶν εἰς θεωρικὰ μετέτρεψεν Εὐθύβουλος ὁ Ἀναφλύστιος (60), ὁ ἀγενὴς δημοκόλαξ, περὶ οὗ λέγει ὁ Θεόπομπος (61). « Δημαγωγὸς ἦν ἐπιφανέστατος, ἐπιμελὴς καὶ φιλόπονος, ἀργυρίον τε συχνὸν πορίζων τοῖς Ἀθηναίοις διένευε· δι' ὃ καὶ τὴν πόλιν ἐπὶ τῆς τούτου πολιτείας ἀνανδροτάτην καὶ ῥαθυμοτάτην συνέβη γενέσθαι ». Καὶ οὐδὲ κἄν ἐδικαιολογεῖτο ἡ αἰσχρὰ αὕτη σπατάλη, δι' αἰσθήματος ὑπερβολικῆς εὐσεβείας· διότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ πανηγυριστοῦ τῶν Ἀθηναίων Ἰσοκράτους (62), μόνον τὰς ἐορτὰς αἷς προσυπῆρχεν ἐστίασις ἦγον οὗτοι τότε μεγαλοπρεπῶς, « ἐν δὲ τοῖς ἀγιωτάτοις τῶν ἱερῶν ἀπὸ μισθωμάτων ἔθνον », τὰς θυσίας ἐκμισθοῦντες εἰς τὸν μισοληπτοῦντα.

Οὕτως ὁ δῆμος διατεθειμένος ὢν καὶ διαφθειρόμενος, κατέστη ἀναξιώμαχος, καὶ ἀντί, ὥς ἄλλοτε, νὰ ἐκτιμᾷ τὸ εὐγενὲς δικαίωμα τοῦ ἐκ καταλόγου στρατεύεσθαι, ἤδη συνίστα κατὰ μέρος τὸν ἴδιον στρατὸν ἐκ ξένων μισθωτῶν, εἰς οὓς ἐνεπιστεύετο τὴν ὑπεράσπισιν καὶ τὰ προσφιλέστερα συμφέροντα τῆς πόλεως, οἵτινες ὁμῶς, ὑπ' οὐδενὸς πατριωτικοῦ αἰσθήματος κινούμενοι, καὶ πρὸς μόνον τὸ κέρδος ἀφορῶντες πολλάκις, ἂν ἐστεροῦντο τοῦ μισθοῦ, ἐπέπιπτον

(59) Πλούτ. Πολιτ. παραγγ. 25.

(60) Ἰδ. Ἀνωτ. Μέρ. Γ, Τμ. Β, Διαίρ. Γ, Κεφ. Δ, α. σ. 435.

(61) Ἐν Ἀρποκρ. 130.

(62) Ἀρειοπ. 29.

ἐπ' αὐτῶν τῶν συμμάχων καὶ τοὺς διεπόρθουν, τὰ τῆς πόλεως καταστρέφοντες συμφέροντα, καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῆς ὠφελοῦντες μᾶλλον ἢ βλάπτοντες, ὡς πολλάκις ἀγανακτοῦντες κηρύττουσιν οἱ τότε πατριωτικώτεροι τῶν πολιτευομένων· οἷον ὁ Δημοσθένης λέγων (63)· « Ἐξ οὗ δ' αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ ξενικὰ ὑμῶν στρατεύεται, τοὺς φίλους νικᾷ καὶ τοὺς ἐνυμμάχους, οἱ δ' ἐχθροὶ μείζους τοῦ δέοντος γέγονασι », καὶ ὁ Αἰσχίνης (64), καὶ ὁ Ἰσοκράτης (65). Πολλάκις δ' ἐπεχειροῦν καὶ στρατείας αὐτογνωμόνως, ἐπικινδύνως ἐκθετούσας τῆς πόλεως τὴν ὑπόληψιν καὶ τὰ συμφέροντα, καὶ μάλιστα ὅταν ἐτύγχανον ἀρχηγῶν ἰδιοτελῶν καὶ αἰσχροκερδῶν, οἷος ἦν ὁ Χάρης, περὶ οὗ λέγει ὁ Διόδωρος (66)· « Οὗτος δὲ τοὺς μὲν πολεμίους εὐλαβούμενος, τοὺς δὲ συμμάχους ἀδικῶν διετέλει », καὶ οἷος ὁ Ὠρεΐτης Χαρίδημος (67). Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ τῆς τακτικῆς τελειοποιήσεις τοῦ συναγωνιστοῦ τοῦ Θρασυβούλου Ἰφικράτους, ὅστις ἐπενόησε τὴν τάξιν τῶν πελταστῶν, φαίνονται ἀποδεικνύουσαι ὅτι ἦν ἤδη ἀνάγκη ν' ἀναπληρῶται διὰ τῆς τέχνης ὅ,τι εἶχεν ἐκλείψει τοῦ ἀρχαίου αἰσθήματος, ἴσως δὲ καὶ τῆς ἀρχαίας ἀνδρείας.

Ἐν ᾧ δ' οἱ ξένοι ἐμάχοντο, οἱ Ἀθηναῖοι κατ' οἶκον εἰς ἐορτάς καὶ ῥαδιουργίας ἐγκλινδούμενοι, καὶ ἀσκόπως πολυπραγμονοῦντες (68), ἡσχολοῦντο εἰς ἔκδοσιν ἀλλεπαλλήλων ψηφισμάτων, ἀλλήλῃως καταστρεφόμενων καὶ οὐδόλως ἐκτελουμένων, ὡς μεμψιμοιρῶν λέγει ὁ Δημοσθέ-

(63) Φιλ. Α, 46. — Ἰδ. καὶ π. Χερρόν. 95. Π. Συντάξ. 1681.

(64) Κ. Τιμάρχ. 46.

(65) Π. Εἰρήν. 14, 398.

(66) ΙΕ, 95. — Ἰδ. καὶ Θεόπ. ἐν Ἀθην. ΙΒ, 43.

(67) Θεόπ. Αὐτ. 47. — Δημ. κ. Ἀριστοκρ.

(68) Δημ. π. Συντάξ. 170, 22.

νης (69)· «*Ἡμεῖς δὲ οὐδὲν ποιοῦντες ἐνθάδε καθήμεθα, μέλλοιτες αἰεὶ, καὶ ψηφίζόμενοι, καὶ πυνθανόμενοι κατὰ τὴν ἀγορὰν εἴ τι λέγεται νεώτερον*».

Οὕτω δ' ἀφρόνως ἔχοντες, καὶ ὑπ' ἰδιοτελῶν προισταμένων ποδηγετούμενοι οἱ Ἀθηναῖοι, μετ' οὐ πολὺ ἐξέπεσαν πάλιν τῆς ἀξιολόγου θέσεως ἣν εἶχον καταλάβει ἐν τῇ συμμαχίᾳ καὶ τῷ συνεδρίῳ τῆς Ὀλ. 101, δ', διότι ἤρξαντο αὖθις, ἐν ὀλιγωρίᾳ τῶν συνθηκῶν, καὶ παραγνωρίζοντες τὴν ἰδίαν ἀδυναμίαν, νὰ πιέζωσι τοὺς συμμάχους «*παρὰ τοὺς ὅρκους καὶ τὰς ξυνθήκας ἐν αἷς αὐτονόμους εἶναι τὰς πόλεις γέγραπται*», κατὰ Δημοσθένην (70), καὶ ὡς λέγει περὶ Τιμάρχου ὁ Αἰσχίνης (71), ὅτι «*Ἡρξε δὲ ἐν Ἀνδρῶν... εὐπορίαν τῇ βδελυρίᾳ τῇ ἑαυτοῦ τοὺς συμμάχους τοὺς ὑμετέρους ποιούμενος*». Ἐπανέλαβον δὲ πάλιν καὶ τὰς κληρουχίας, οἷον τὴν Σάμον κατακληρουχήσαντες (72), ἐν Ὀλ. 103, γ' κατὰ Διόδωρον (73), λέγοντα ὅτι ἐν Ὀλ. 114, β' ὁ Περδίκκας, ἀποδοὺς τοῖς Σαμίοις τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, κατήγαγεν αὐτοὺς «*πεφευγότας ἔτη τρισὶ πλείω τῶν τεσσαράκοντα*», κατὰ κριτικούς ὅμως τινάς (74), ἐν Ὀλ. 107, α'.

Ἐκ τῶν σφαλμάτων δὲ τούτων ἐπωφελούμενος, καὶ τὴν νέαν δυσαρέσκειαν τῶν Ἑλλήνων ἐκμεταλλευόμενος, κατῴρθωσεν ἐπ' ὀλίγον ὁ Ἐπαμεινώνδας ν' ἀντικαταστήσῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θαλασσοκρατίαν τὴν πατρίδα τοῦ ἀντὶ τῶν

(69) Κ. Ἐπιστ. Φιλίππ. 156. — Ἰδ. καὶ Φιλίππ. Α, 43, 9. — Π. Συντάξ. 176, 3. — Π. Ῥοδ. Ἑλευθ. 191, 3.

(70) Π. Ῥοδ. Ἑλ. 198.

(71) Κ. Τιμάρχ. 44.

(72) Αἰσχ. κ. Τιμ. 23. — Διόδ. ΙΗ, 8.

(73) ΙΗ, 18.

(74) Bæckh, Staatsh. I, 450. — Panofka, res Samior. 97.

Ἀθηνῶν (75). Ἐν δ' Ὀλ. 105, γ' ἀπεσπάρθησαν ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς συμμαχίας ἡ Ῥόδος, ἡ Κῶς, καὶ τὸ Βυζάντιον (76), ἐξ οὗ προέκυψεν ὁ κατ' αὐτῶν συμμαχικὸς κληθεὶς πόλεμος, διαρκέσας ἐπὶ τρία ἔτη· καὶ ἀμέσως μὲν κατ' ἀρχὰς ἔπεσεν ὁ Χαβρίας ἐν Χίῳ (77), μετὰ ταῦτα δέ, ἐν Ὀλ. 106, α', καὶ τῷ τρίτῳ ἔτει τοῦ πολέμου, ἐξώσθησαν ὁ Τιμόθεος καὶ ὁ Ἰφικράτης τῆς στρατηγίας, εἰς πολλῶν ταλάντων ζημίαν καταδικασθέντες διὰ τῆς ἐταιρείας τοῦ Χάρητος, διαβηλόντος αὐτοὺς ὡς προδότας (78)· ἢ, ὡς ὁ Ἰσοκράτης ἀκριβέστερον ἐκτίθησιν (79), εἰς χρηματικὴν ζημίαν κατεδικάσθη μόνος ὁ Τιμόθεος, ἀπελύθησαν δ' οἱ συστρατηγοὶ αὐτοῦ Ἰφικράτης καὶ Μενεσθέως· «*Τὰς μὲν πράξεις Ἰφικράτους ἀναδεχομένον, τὸν δ' ὑπὲρ τῶν χρημάτων λόγον Μενεσθέως, τούτους μὲν ἀπέλυσε, Τιμόθεον δὲ τοσούτοις ἐζημίωσε χρήμασιν, ὅσοις οὐδένα πώποτε*».

Ὁ ἀδέξιός δ' οὗτος Χάρης συνεμάχησε μετὰ τοῦ ἀποστάτου Πέρσου Ἀρταβάζου κατὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ὅστις ἔνεκα τούτου ἀπεφάσισε νὰ βοηθήσῃ τοὺς τοῖς Ἀθηναίοις πολεμοῦντας συμμάχους (80)· τοῦτο δὲ φοβηθέντες οἱ Ἀθηναῖοι, κατέλυσαν τὸν πρὸς αὐτοὺς πόλεμον μετ' οὐ μικρῶν θυσιῶν, ἃς μνημονεύει καὶ ὁ Οὐλπιανός, χωρίον ὅμως τοὺς Δημοσθένους σχολιάζων (81), ἀναφερόμενον εἰς ἄλλην περίστασιν, καὶ ἀπεκόπησαν τῶν συμμάχων, πλὴν ἐλασσόνων τινῶν, οἵτινες δὲν ἀπέφερον ὁμοῦ ὑπὲρ τὰ 45

(75) Διόδ. ΙΕ, 78.

(76) Δημ. π. Ῥοδ. Ἐλευθ. 191, 40 — Διόδ. ΙΣΤ, 7.

(77) Διόδ.—Corn. Nep. Chabr. sv.

(78) Διόδ. ΙΣΤ, 21.

(79) Π. Ἀντιδ. 75.

(80) Διόδ. ΙΣΤ, 22.

(81) Ὀλ. Γ, 36, 10.

τάλαντα (82). δι' ὃ καὶ ὁ Αἰσχίνης καταριθμεῖ εἰσέτι τὴν Τένεδον μετὰ τῶν συμμαχίδων (83).

Ἐν τούτοις ὅμως δὲν ἦσαν εἰσέτι τοσοῦτον καταβεβλημένοι αἱ Ἀθηναί, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ὠφελῶνται ἐκ τῶν περιστάσεων, καὶ ν' ἀναμίγνυνται ἐπιτυχῶς εἰς τὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πράγματα. Οὕτως, ἀγανακτοῦντες κατὰ τῶν Θηβαίων, ὅτι ἐν Ὀλ. 103, γ' ἔλαβον τὸν Ὠρωπὸν παρὰ τῶν Ἐρετριέων, ἀφαιρεσάντων αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν (84), καὶ ὅτι ἐσφετερίζοντο τὴν Εὐβοίαν, ἐξεστράτευσαν εἰς τὴν νῆσον ταύτην ἐν Ὀλ. 105, γ', ὑπὸ μερίδος Εὐβοέων καλούμενοι (85), καὶ πάλιν ἐν Ὀλ. 106, δ', ὅτε μετὰ Φωκίωνος ἐπολέμησαν ἐν Ταμυναῖς ὑπὲρ τοῦ Ἐρετριέως Πλουτάρχου κατὰ Φιλίππου, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐγκαταλειφθέντες καὶ προδοθέντες, ἐτιμώρησαν αὐτὸν ἔπειτα (86).

Συγχρόνως δέ, ἐν Ὀλ. 104, α', ὁ Τιμόθεος κατέκτα καὶ διάφορα μέρη τῆς Θρακικῆς παραλίας, ἰδίως ἐν τῇ Χαλκιδικῇ τὴν Τορόνην, Ποτίδαιαν, Μεθόνην, Πύδναν (87), καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κότυρος, ὅστις ἤρχεν εἰσέτι ἐν Ὀλ. 104, γ' (88), ἡ Χερσόνησος παρεχωρήθη ἐν Ὀλ. 105, γ' (89) ὑπὸ Κερσοβλέπτου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, πέμψαντας ἐκεῖ κληρούχους ἐν Ὀλ. 106, δ' (90) ὑπὸ τὸν Διοπείθην, ὅστις ἠθέλησε νὰ τοὺς ἐγκατα-

(82) Δημ. π. Στεφ. 305, 15.

(83) Π. Πρπρσβ. 6.

(84) Ξενοφ. Ζ, 4, 1. — Διόδ. ΙΕ, 76.

(86) Ἰδ. καὶ Δημ. π. Εἰρ. 58, 7.

(85) Διόδ. ΙΣΤ, 7. — Αἰσχ. Πρπρσβ. 49. Κ. Κτησ. 26. — Δημ. π. Στε. 259.

(87) Διόδ. ΙΕ, 81.

(88) Δημ. κ. Πολυκλ. 1207.

(89) Δημ. κ. Ἀριστογ. ἰδίως σ. 677-81.

(90) Διόδ. ΙΣΤ, 34.

στήση εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀντιποιοιμένην Καρδίαν, δι' ὃ κατηγορήθη, καὶ ὑπερησπίσθη αὐτὸν ὁ Δημοσθένης(91).

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον καὶ σχέσεις συνέδουν οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Βασιλέων τῆς Θράκης καὶ τοῦ Βοσπόρου, ὧν οἱ μὲν ὑπηρέτουν τὴν ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις ἐπιβρόχην αὐτῶν, ὁ δὲ Λεύκων ἐκ Βοσπόρου, ἔτρεφε τὴν πόλιν πέμπων αὐτῇ σίτου φορτία (92).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης.

Ἐν ᾧ δ' οὕτως ἡγωνίζοντο καὶ κατὰ μέρος κατάρθουν αἱ Ἀθηναὶ ν' ἀνακτήσωσι μέρος τῆς ἀρχαίας ἐπιβρόχης αὐτῶν, δύναμις κατ' ἀρχὰς ἀγνοουμένη καὶ παρορωμένη, αἰφνυδίως αὐξήσασα, ἡ Μακεδονικὴ, ὑψώθη ἀπέναντι αὐτῶν καὶ τὰς ἀνέτρεψεν. Ἔθετο δὲ τὰς βάσεις αὐτῆς ἡ ποιηρὰ καὶ οὐδὲν ἀνθρώπινον ἢ θεῖον αἰδουμένη ἐπιδειξίότης τοῦ Φιλίππου, «Ὅς γε καὶ ὄρκους θεῶν κατεπίτησεν αἰεὶ, καὶ σπονδὰς ἐπὶ παντὶ ἐψεύσατο, πίστιν τε ἡτίμασε μάλιστα ἀνθρώπων», κατὰ Πausανίαν(1). Ἐτεχνάζετο δὲ συνήθως θωπείας καὶ ὑποσχέσεις πρὸς τὰς πόλεις, μέχρις οὗ, ἀφοπλίσας καὶ οὐδετερώσας αὐτάς, ἐστρέφετο κατ'

(91) Εἰς Χερρόν 88, 3. — Ὑπόθ. Λιβαν.

(92) Δημ. πρ. Λεπτ. 416, 21.

(1) H, 7, 4. — Ἰδ. καὶ Δημ. Ὀλυμπ. Β, 49, ἐπ. Π. Χερσον. 105, 5. Κ. Φιλ. ἐπιστ. 153, b. — Θεόπ. ἐν Πολυθ. Η, 11. — Justin. IX, 8.

αὐτῶν ἐν καιρῷ. Οὕτω, μέχρις οὗ στηρίζη τὸν ἴδιον θρόνον, κλονιζόμενον ἐν Μακεδονίᾳ, ἀφῆκεν αὐτόνομον τὴν Ἀμφίπολιν εἰς ἣν ἐπωφθαλμίων οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ δι' ἣν ὑπεστήριζον τὸν ἀντίπαλον τοῦ Φιλίππου Ἀργαῖον (2). Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, ἰσχυρὸς γενόμενος, πρῶτον μὲν ἐν Ὀλ. 105, γ' διὰ τῶν Ὀλυνθίων ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὴν Πύδναν, τὴν Τορόνην, καὶ τὰς παρακειμένας πόλεις (3), ἔπειτα δέ, ἐν Ὀλ. 108, α', κατέστρεψε καὶ αὐτὰς καὶ τὴν Ὀλυνθον (4).

Τότε δ' ἤρξατο ἀπειλῶν καὶ τὰ λείψανα τῆς τῶν Ἀθηναίων θαλασσοκρατίας· καί, ὡς ἀπομνημονεύει ὁ Δημοσθένης (5), πρῶτον μὲν εἰσβαλὼν εἰς τὰς τῇ Μακεδονίᾳ προσεχεῖς νήσους, τὴν Λήμνον καὶ Ἴμβρον, ἀπήγαγεν εἰς αἰχμαλωσίαν Ἀθηναίους πολίτας· ἔπειτα δὲ περὶ Γεραιστόν, τὸ εὐβοϊκὸν ἀκρωτήριον, συνέλαβε πλοῖα ἄττικά, καὶ πολλὰ ἀπ' αὐτῶν ἀφῆρεσε χρήματα, καὶ μετὰ ταῦτα, τὰς Ἀθηναῖς ἀψήρῶν, ἀπέβη εἰς αὐτὸν τὸν Μαραθῶνα, καὶ τὴν ἱερὰν τριήρη, τὴν Πάραλον, προσέτι συνέλαβε, καὶ σπουδαίως ἤσχυλεῖτο ναυτικὴν νὰ καταρτίσῃ δύναμιν, ὡς ὁ ῥήτωρ περιγράφει αὐτόν (6)· « Ὁ δὲ τριήρεις κατασκευάζεται καὶ γεωσοίκους οἰκοδομεῖται, καὶ ἀποστόλους ἀποστέλλειν βούλεται ».

Οὕτως ἐν Ὀλ. 108, β' κατηνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συνομολογήσωσιν « αἰσχρὰν καὶ ἀσύμφορον εἰρή-

(2) Διόδ. ΙΣΤ, 3. — Ἰδ. καὶ Ἡγήσιπ. π. Ἄλον. 83, 22. — Δημ. κ. Ἀριστοκρ. 660, 14. Κ. Φιλ. ἐπιστ. 164, 15.

(3) Διόδ. ΙΣΤ, 8. — Δημ. Φιλίππ. Β, 70, 25.

(4) Διόδ. ΙΣΤ, 53.

(5) Φιλ. Α, 49.

(6) Αὐτ. 80. — Ἰδ. καὶ Φιλ. Β, 74, 18.

ιην» (7), τὸ ἐπώνυμον φέρουσιν τοῦ προτείναντος δημαγωγοῦ Φιλοκράτους, δι' ἧς ἀγενῶς κατέλειπον εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τοὺς ἰδίους συμμάχους, καὶ τὸν ἐν Θράκῃ Κερσοβλέπτην, καὶ τοὺς Φωκεῖς, οὓς, μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ Θεσσαλῶν συμμαχοῦντας, ἐπολέμει ἀπὸ τινων ἐτῶν ἤδη ὁ Φίλιππος. Ὅτε δὲ τῷ ἡνέωξαν καὶ τὰς Θερμοπύλας, τὸ ἀληθὲς τοῦτο προπύργιον τῆς Ἑλλάδος, ὃ κατεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Ὀλ. 107, α', τότε μάλιστα ἐδυνήθη ν' ἀναμιγῇ δραστηρίως εἰς τὰ Ἑλληνικά, πρὸς τελευταῖον αὐτῶν ὄλεθρον, ὃ καὶ προσάπτει αὐτοῖς ὁ Δημοσθένης(8): «*Πρᾶγμα γὰρ ἔντιμον καὶ μέγα καὶ λαμπρόν, καὶ περὶ οὗ πάντα τὸν χρόνον αἱ μέγιστα τῶν πόλεων πρὸς αὐτὰς διεφέροντο,...* ἡμῶν ἀμελούντων, ἔρημον ἀνείλετο».

Ὁ δὲ Φίλιππος, καὶ τοι μετὰ τῆς ἐπιτυχίας συναυξομένης καὶ τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ (9), ἐξηκολούθει ὁμως εἰσέτι χρώμενος τῇ ἀλωπεκῇ, καθησυχάζων τοὺς Ἀθηναίους, οὓς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας ἐφοβεῖτο, προσποιούμενος ὅτι τὰ πάντα αὐτοῖς χαρίζεται, ἵνα τοὺς ἀποκοιμίζῃ, καὶ παντοῖα ὑποσχόμενος, ὡς ἐν Ἡγησίππῳ (10): «*Εἰ δέ τι μὴ καλῶς γέγραπται ἐν τῇ εἰρήνῃ, τοῦτ' ἐπαγορεύωσθαι, ὡς ἅπαντα Φίλιππον ποιήσονται, ὅσ' ἂν ὑμεῖς ψηφίσεσθε*». Συγχρόνως δὲ προώδευε βαθμηδὸν ἀλλαγῶν, ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος, φίλιας συνδέων, ἢ πόλεων ὀχυρῶν γινόμενος κύριος, ἢ φίλους ἑαυτοῦ εἰς αὐτὰς ἐγκαθιστῶν, καὶ οὕτως ἰσχυρῶς τὴν ἰδίαν ἐπιβρόχην ἰδρύων ἐν Θράκῃ, ἐν Θετταλίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ, ἐν Πελοπον-

(7) Λιδάν. ὑπόθ. εἰς Δημ. π. Περικλέους. — Ἰδ. καὶ Αἰσχ. π. Περικλέους.

(8) Φιλ. Δ, 143. — Ἰδ. καὶ π. Στεφ. 231-9. Φιλ. Β, 74, 10. Γ, 119, 14.

(9) Δημ. Φιλίππ. Β, 67. Γ. 115.

(10) Π. Ἀλων. 82, 10.

νήσῳ, ὅπου Ἀρκάδες, Μεσσήνιοι, Ἀργεῖοι, συνεμάχουν ἤδη αὐτῷ (11), καὶ τὴν Ἀττικὴν περιεκύκλου βαθμηδὸν διὰ πλεκτανῶν ἀσράτων, πολλὰς τῶν πέριξ χωρῶν ὑφ' ἑαυτὸν ἢ ὑπὸ τοὺς ὁμοφρονοῦντας αὐτῷ ἀνεπαισθήτως ποιοῦμενος, ὥς καταγγέλλεται ἐν Ὀλ. 109, δ' ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους (12): «Ὁ τὴν Εὐβοίαν ἐκεῖνος σφετεριζόμενος καὶ κατασκευάζων ἐπιτείχισμα ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν, καὶ Μεγάρους ἐπιχειρῶν, καὶ καταλαμβάνων Ὠρεόν, καὶ κατασκάπτων πορθμόν, καὶ καθιστὰς ἐν μὲν Ὠρεῷ Φιλιστίδην τύραννον, ἐν δ' Ἐρετρίᾳ Κλείταρχον».

Ἀπεδύσατο δὲ τότε ὁ ῥήτωρ εἰς ἀγῶνα εὐγενῆ, ἀντιταχθεὶς σχεδὸν μόνος κατὰ τῶν νικηφόρων ὅπλων τοῦ Μακεδόνης διὰ τοῦ φλογεροῦ ὅπλου τῆς εὐγλωττίας, καὶ ἐξεγείρων τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας συμβουλεύων καὶ παροτρύνων, καὶ μετὰ τῶν ἰδίων φίλων παντοίως κατ' ἐκείνου ἀνταγωνιζόμενος, ὥς ἐν τούτοις λέγει (13): «Αἱ πέρονσι πρεσβεῖαι αἱ περὶ τὴν Πελοπόννησον ἐκεῖναι καὶ κατηγορίαι αἷς ἐγὼ καὶ Πολύευκτος ὁ βέλτιστος ἐκεινοσὶ καὶ Ἡγήσιππος καὶ Κλειτόμαχος καὶ Λυκοῦργος καὶ οἱ ἄλλοι πρέσβεις περιήλθομεν, καὶ ἐποιήσαμεν ἐπισχεῖν ἐκεῖνον».

Ἀνεχαίτισαν δ' ἐπὶ τι αὐτὸν καὶ αἱ τοῦ Φωκίωνος νίκαι, ὅτε οἱ Μεγαρεῖς, ὑπὸ τῶν Θηβαίων ἀπειλούμενοι, ἐκάλεσαν τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ὁ Φωκίων ἐπελθὼν προκατέλαβε τὴν πόλιν καὶ ἔκτισε τὰ μακρὰ τεῖχη εἰς Νίσαιαν, τὸν λιμένα αὐτῆς (14): ὥς καὶ ὅτε ὁ Φωκίων, ἐκστρατεύσας εἰς

(11) Πολύβ. ΙΖ, 14.—Ἰδ. καὶ Δημ. π. Περσέδ. 424.—Ἰσοκ. εἰς Φιλ. 74.

(12) Π. Στεφ. 248, 12.

(13) Φιλ. Γ, 129, 7.

(14) Πλούτ. Β, Φωκ. 15.

Εὐβοϊαν, ἐν Ὁλ. 109, δ', « Κατεπολέμησε Κλείταρχον τὸν Ἐρετρίας τύραννον, καθεσταμένον ὑπὸ Φιλίππου », κατὰ Διόδωρον (15), ἣν ἐκστρατείαν συγγέει ὁ Πλούταρχος (16) μετὰ τῆς ἐν Ὁλ. 106, δ' ὑπὲρ Πλουτάρχου γενομένης.

Τότε δ' ἡ προσωρινὴ αὕτη δόξα συνήγαγε περὶ τὰς Ἀθήνας νέαν μικρὰν συμμαχίαν Εὐβοέων, Ἀχαιῶν, Κορινθίων, Μεγαρέων, Λευκαδίων καὶ Κερκυραίων (17)· ἀλλ' ἡ ἀρχαία περὶ τῆς πόλεως δὲν ὑπῆρχε πλέον, καὶ αὐτοὶ οἱ μετ' αὐτῆς συνασπιζόμενοι ἠμυρσθήτουν αὐτῇ τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ συνάγειν τὸ συνέδριον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Δημοσθένης (18)· « Οὕτω διαβεβλήμεθα καὶ καταφρονοῦμεθα ἐκ τούτων, ὥστε τῶν ἐν αὐτῷ τῷ κινδυνεύειν ὄντων οἱ μὲν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἡμῶν ἀντιλέγουσιν, οἱ δ' ὑπὲρ τοῦ ποῦ συνεδρεύσουσι ».

Καὶ εἰς Θράκην δὲ προσέτι, μάλιστα δ' εἰς Χερσόνησον, ἐξετείνετο τῶν Ἀθηναίων ἡ ἰσχὺς, καὶ ἐκεῖ ἐν Ὁλ. 109, β' καὶ γ' ἐπροσπάθει ν' ἀντιπράττει τῷ Φιλίππῳ ὁ Διοπίθης (19)· ἐν δ' Ὁλ. 110, α', ὅτε ὁ Φίλιππος ἐπολιόρησε τὸ Βυζάντιον, τότε ἐλύθη ἐντελῶς ἡ ἐν Ὁλ. 108, β' συνολογηθεῖσα συνθήκη (20), καὶ ἐκηρύχθη πόλεμος μετὰ τὸν Φιλίππου καὶ Ἀθηναίων, ἀλλήλως αἰτιωμένων διὰ τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἔναρξιν αὐτοῦ. Προσετέθησαν ὁμῶς τότε εἰς τὰς Ἀθήνας νέοι φίλοι, ἡ Πέρινθος, καὶ προσέτι οἱ Χίοι, οἱ Κῶοι, οἱ Ῥόδιοι, δι' ὃ ἀποθαῖρονθεις ὁ Φίλιππος, ἔλυσε

(15) ΙΣΤ, 74.

(16) Β. Φωκ. ΙΗ.

(17) Δημ. π. Στεφ. 11. — Πλούτ. Δημ. ΙΖ. — Αἰσχ. κ. Κτησ. 30.

(18) Φιλ. Δ, 133.

(19) Δημ. Χερῶν. Π. Ἀλων. 87.

(20) Διον. Ἀλικ. Ἐπιστ. Α' εἰς Ἀμματον, Κ. 11, Τ. ΣΤ. σ. 740, Rsk.

τὴν πολιορκίαν, καὶ συνήνεσεν ἐκ νέου εἰς εἰρήνην (21).

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐστεροῦντο τῆς εἰς τὰς κρισίμους ἐκεῖνας περιστάσεις ἀναγκαίας ἐνότητος τῶν βουλευμάτων καὶ ἐνεργειῶν, καὶ παρέλυσεν αὐτοὺς ἡ διχογνωμία, εἴτε ἐξ ἀβουλίας προερχομένη τῶν ἰσχυόντων ῥητόρων, εἴτε ἐκ πονηρίας καὶ προδοσίας αὐτῶν, ἣν πιστεύει μᾶλλον ὁ Δημοσθένης, λέγων (22): «Εἰσὶ γάρ, εἰσὶν οἱ πάντ' ἐξαγρέλλοντες ἐκείνῳ παρ' ἡμῶν αὐτῶν πλείους τοῦ δέοντος» καὶ ἀλλαγῶ (23) τὰ κακῶς γεγόμενα λέγει ἐν τῇ πόλει «διὰ τὴν τῶν καταράτων καὶ θεοῖς ἐχθρῶν ῥητόρων πονηρίαν», περὶ ἐνὸς ἐξ ὧν ἐπιφωνεῖ (24): «Μιαιρόν, μιαιρόν τὸ θηρίον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖαι, τοῦτο, καὶ ἄμικτον». Προεῖχον δ' ἐν τοῖς ὑπόπτοις τούτοις ἐπὶ Μακεδονισμῷ ὁ Αἰσχίνης, τοῦ Δημοσθένους ὁ πρῶτιστος ἀντίπαλος, καὶ ὁ δημαγωγὸς Εὐθύβουλος ὁ Ἀναρλύστιος (25), ὅστις ἐν τοῖς Βίοις, τῶν Γ' ῥητόρων (26) Προβαλήσιος λέγεται, ἂν δὲν εἶναι ἄλλος ἐκεῖνου. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς εἶχον συμπολεμήσει μετὰ Δημοσθένους τὴν πολιτικὴν τοῦ Φιλίππου (27): ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, εἴτε ἐκ κακῆς τῶν πραγμάτων ἐκτιμῆσεως καὶ ζήλοτυπίας πρὸς τὸν Δημοσθένην, εἴτε διὰ δώρων καὶ ὑποσχέσεων τοῦ Φιλίππου ἀγορασθέντες, ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, καὶ αὐξάνοντες τοῦ δήμου τὴν ἀκηδίαν καὶ ἀπρονοησίαν, καθίστων αὐτὸν κωφὸν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀγρύπνου φύλακος τῆς ἐλευθερίας, ὅστις ἐκ μόνης τῆς ἐν-

(21) Διόδ. ΙΣΤ, 77. — Πλούτ. Φωκ. ΙΘ.

(22) Φιλ. Α, 45. — Ἰδ. καὶ Φιλ. Γ, 720. Δ, 132, 24. Π. Χερσον. 104, 25.

(23) Κ. Ἀριστογ. 687.

(24) Αὐτ. 788.

(25) Ἰδ. Ἀνωτ. Μέρ. Γ, Τμ. Β, Διαίρ. Γ, Τμ. Γ, Κεφ. Δ, α. σ. 436.

(26) Πλούτ. Β. Ι' Ρ'. ΙΒ, 248.

(27) Δημ. π. Περσέβ. 344. 348.

τόνου ἀντιστάσεως ἤλπιζε σωτηρίαν, ἀλλὰ παρεπονεῖτο εἰς τὸν δῆμον ὅτι, ὅτε παρήνει τὰ βέλτιστα (28), « *Εὐθὺς ἀναστάς τις λέγει ὡς οὐ δεῖ ληρεῖν, οὐδὲ γράφειν πόλεμον, παραθεὶς εὐθέως ἐξῆς τὸ τὴν εἰρήνην ἄγειν ὡς ἀγαθόν, καὶ τὸ τρέφειν δύναμιν μεγάλην ὡς χαλεπὸν* »· καὶ ἀλλαχοῦ, τὰς κινούσας τοὺς ἀντιλέγοντας αἰτίας ἀνιπτόμενος (29)· « *Τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ τῶν ἀναλίσκομένων χρημάτων πάντων Φίλιππος ὠνεῖται, αὐτὸς μὲν πολεμεῖν ὑμῖν, ὑφ' ὑμῶν δὲ μὴ πολεμεῖσθαι* ». Μεταξὺ δὲ τῶν ἀντιθέτων συμβουλῶν ἀμφιβρόβειον ὁ δῆμος, καὶ διστάζων τί τὸ πρακτέον, ἔμενεν εἰς ὀλεθρίαν ἀπραξίαν, δι' ὃ καὶ λέγει πάλιν αὐτοῖς ὁ Δημοσθένης (30)· « *Πολύ τι σκότος, ὡς ἔοικεν, ἔστι παρ' ὑμῖν πρὸ τῆς ἀληθείας* ».

Ἐν τούτοις δ' ὁ Φίλιππος, νέαν ἐπιζητῶν ἀφορμὴν ἀναμίξεως εἰς τὰ Ἑλληνικά, εὗρεν αὐτὴν ἐν Ὀλ. 110, 6', κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ κατ' Ἀμφίσσης Ἀμφικτιονικοῦ πολέμου, ὅστις ἦν ἀνανέωσις τοῦ ἐν Ὀλ. 108, 8' παύσαντος ἱεροῦ. Τότε δ' ἡ ἐπιβρόχῃ αὐτῶν ἐκείνων, οὔτινες εἶχον καλέσει τὸν Μακεδόνα ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν, ἠνέωξεν εἰς αὐτὸν τὴν Ἑλλάδα ἐκ νέου, καὶ ὅτε κατέλαβε τὴν Ἑλᾶτειαν, τῆς ἔσω Ἑλλάδος τὴν κλειδα, τότε τὰ ἐπιθετικὰ καὶ φιλόδοξα αὐτοῦ σχέδια κατέστησαν προφανῆ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ συμμάχους, καλῶς ἐννοοῦντας περὶ Ἑλατείας ὅ,τι λέγει καὶ ὁ Στράβων (31), « *Ὅτι πασῶν μεγίστη τῶν ἐνταῦθα πόλεων καὶ ἐπικαιροτάτη διὰ τὸ ἐπικεῖσθαι τοῖς στενοῖς, καὶ τὸν ἔχοντα ταύτην ἔχειν τὰς*

(28) Φιλ. Δ, 146.

(29) Γ, 113, 4. — Ἰδ. καὶ π. Ἄλον. 77, 26.

(30) Π. Στεφ. 281.

(31) Θ, 639, C. — Ἰδ. Δημ. π. Στεφ. 278.

εἰσβολὰς τὰς εἰς τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Βοιωτίαν». Περιγράφει δ' ὁ Διόδωρος (32) ὅτι, ὅτε ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας ἡ ὀλεθρία εἰδήσις τῆς εἰσελάσεως τοῦ Φιλίππου, οἱ σαλπικταὶ ἐσήμαινον δι' ὅλης τῆς νυκτός, καὶ ἡ πόλις ἦν ὀρθὴ διὰ τὸν φόβον, καὶ πάντες συνέδραμον εἰς τὸ Θέατρον, ὅπου μόνος ὁ Δημοσθένης ἐτόλμησε νὰ ὁμιλήσῃ, συμβουλεύσας συμμαχίαν μετὰ τῶν Θηβαίων. Ἐπεμψαν δ' ἀμέσως οἱ Ἀθηναῖοι εἰς Θήβας, καὶ ἀμφοτέραι αἱ πόλεις, λησμονήσασαι τὸ ἀμοιβαῖον μῖσος, συνησπίσθησαν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ (33), ἀλλ' ἠνώθησαν μόνον ὅπως ὁμοῦ ἡττηθῆσαι τῇ 7^ῃ Μεταγειτνιωῶνος (34) τῆς Ὀλ. 110, γ' ἐν Χαιρωνείᾳ, ὅπου τῶν Ἀθηναίων ἐστρατήγουν ὁ Λυσικλῆς καὶ ὁ Χάρης (35), ἔτι μείζονα ἀναδείξωσι τοῦ Φιλίππου τὸν θρίαμβον, καὶ γένωνται ὁμοῦ ἔκπτωτοι τῆς ἡγεμονίας περὶ ἧς πρὸς ἀλλήλας ἤριζον, παραδιδούσαι εἰς τοὺς Μακεδόνας τὸ σκῆπτρον αὐτῆς. Δι' ὃ καὶ δικαίως θεωρεῖ ὁ Ἰουστίνος (36) τὴν ἀποφράδα ἐκείνην ἡμέραν ὡς τὴν τελευταίαν τῆς ἀρχαίας δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ὅλης Ἑλλάδος: «*Hic dies universæ Græciæ et gloriam dominationis et vetustissimam libertatem finivit*».

(32) ΙΣΤ, 84.

(33) Δημ. Αὐτ. 285.

(34) Πλούτ. Καμῖλ. ΙΘ. — Διόδ. ΙΣΤ, 86-89.

(35) Πλούτ. π. Εὐγεν. Β. Τ. 6. Τχν.

(36) ΙΧ, 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν.

Καὶ μετὰ τὸν θρίαμβον ὁμοῦς τοῦτον ἐξηκολούθησεν ἐπιδεικνύων ὁ Φίλιππος πολιτικὴν ἢ μᾶλλον εἰρωνικὴν φιλοπροσύνην πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες τοσοῦτον ἦσαν τότε περίφοβοι καὶ ἐκνευρισμένοι, ὥστε οὐδ' ἠδύναντο ν' ἀκολουθήσωσι τὰς ἀνδρικὰς συμβουλὰς τοῦ ῥήτορος Ὑπερίδου, προτρέποντος αὐτοὺς νὰ παρατείνωσι τὴν ἀντίστασιν, καθιστῶντες τοὺς ἀτίμους ἐπιτίμους, τοὺς μετοίκους πολίτας, καὶ τοὺς δούλους μετοίκους (1). Ἐδέχθησαν δὲ τὴν εἰρήνην ἣν προσέφερεν αὐτοῖς ὁ νικητής, γυμνοῦσαν αὐτοὺς πασῶν τῶν ὑπολειπομένων αὐτοῖς κτήσεων, ἰδίως τῶν ναυτικῶν, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας (2). « Ἀθηναῖοις δὲ λόγῳ συνθέμενος, ἔργῳ σφας μάλιστα ἐκάκωσε, νήσους τε ἀφελόμενος, καὶ τῆς ἐς τὰ ναυτικὰ πάσης ἀρχῆς ». Εἰς μικρὰν δὲ καὶ ἄσημον ἀποζημίωσιν ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν Ὀρωπόν (3). καὶ κατὰ τοῦτο μόνον ἐδύναντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εὐτυχέστεροι τῶν Βοιωτῶν, ὅτι τοῖς ἐχάριστε καὶ τὴν αὐτονομίαν των, ὡς ὁ αὐτός (4). « Ἀθηναῖοι γάρ, μετὰ τὸ ἀτύχημα τὸ ἐν Βοιωτοῖς οὐκ ἐγένοντο Φιλίππου κατήκοοι, ἀλόντων μὲν σφίσι δυσχιλίων, ὧν ἐκράτησε παρὰ τὸ ἔργον, χιλίων δὲ φονευθέντων ».

(1) Ψ. Πλούτ. Β. Ι' Ῥητ. Θ, 379.

(2) Α, 25.

(3) Αὐτ. Α, 34 — Δημ. Π. δωδεκαετ. Bekk. Τ. Γ. 488.

(4) Ζ, 10. — Ἰδ. καὶ Justin IX, 4.

Οὐχ ἦττον δ' ὅτε ὁ Φίλιππος, τῇ εὐγενεὶ ἐπόμενος πολιτικῇ εἰς ἣν ὁ Ἰσοκράτης προέτρεπεν αὐτόν (5), ἠθέλησεν ἐν Κορίνθῳ ν' ἀναγνωρισθῇ ἡγεμὼν καὶ ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων πάντων κατὰ τῶν Περσῶν (6), μετέσχον, προτάσει τοῦ Δημάδου, τοῦ συνεδρίου καὶ τῆς εἰρήνης καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ συνανεγνώρισαν αὐτόν, καὶ ὑπεσχέθησαν αὐτῷ διὰ τὴν ἐκστρατεῖαν ἱππεῖς καὶ τριήρεις (7).

Ὅτε δὲ διεδέχθη τὸν Φίλιππον ὁ Ἀλέξανδρος ἐν Ὀλ. 111, β', ἀνεγνώρισαν μὲν καὶ τούτου τὴν κατὰ Περσῶν στρατηγίαν (8), ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀπεπειράθησαν ν' ἀποσείσωσι τὸν ζυγὸν αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατεπτόησεν αὐτοὺς ἡ δραστηριότης καὶ ἰκανότης τοῦ νέου Βασιλέως, ὅστις ἐπιτακτικῶς ἀπήτησε παρ' αὐτῶν τὴν παράδοσιν τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Πολυεύκτου, τοῦ Λυκούργου, τοῦ Ὑπερίδου, τοῦ Χαριδήμου, καὶ ἐτέρων τινῶν ῥητόρων, ὁκτὼ ἢ δέκα, περὶ ὧν οἱ ἀρχαῖοι διαφωνοῦσι (9). Μόλις δ' ἐξιλέωσεν αὐτόν ἡ πρεσβεία τοῦ φιλομακεδόνος Δημάδου, καὶ οὕτως ἐπετράπη εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ διατηρήσωσιν εἰσέτι τὴν ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν αὐτῶν.

Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἐποχὴν ἔφθασεν ἡ πόλις καὶ εἰς ἀκμὴν τινα οἰκονομικὴν ὑπὸ τὴν ἔμφρονα καὶ πατριωτικὴν διαχείρισιν τοῦ Λυκούργου, ὅστις διετέλεσε ταμίας τῆς κοινῆς προσόδου ἢ ταμίας τῆς διοικήσεως ἐπὶ δώδεκα ἔτη, παρὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, τέσσαρα μὲν αὐτός, τὰ δὲ λοιπὰ διὰ συγγενῶν του, ἐν Ὀλ. 110, γ' μέχρι 113, γ',

(5) Ἰσοκ. π. Φίλιππ.

(6) Διδ. ΙΣΤ, 89.

(7) Πλούτ. Φωκ. ΙΣΤ.

(8) Διδ. ΙΖ, 4. — Δημ. π. τῶν πρ. Ἀλφ. Συνθ.

(9) Πλούτ. Δημ. ΚΓ. — Ἀῤῥίαν. Α, 10.

καί, κατὰ Πλούταρχον (10) συνήγαγεν ἑξακισχίλια πεντακόσια τάλαντα πλείονα ἢ ὅσα ὁ Περικλῆς, καὶ ἀξίας λόγου ἐπρομήθευσε πολεμικὰς πᾶσαις, καὶ τὸ ναυτικὸν κατήρτισεν ἀξιόμαχον· «Κατεσκεύασε δὲ πομπεῖα τῇ Θεῷ, καὶ νίκας χρυσᾶς, καὶ παρθένους κόσμον ἑκατόν, ἐς δὲ πόλεμον ὅπλα καὶ βέλη καὶ τετρακοσίας ναυμαχοῦσιν εἶναι τριήρεις». Κατὰ δὲ Δημοσθένην (11), ἦσαν μόνον ἑκατὸν αἱ διασκευασθεῖσαι τριήρεις.

Ἰκανῶς δὲ χαρακτηρίζει τὴν τότε ἠθικὴν τῶν Ἀθηναίων κατὰστασιν ὅτι, ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος περιέφερε θριαμβεύοντα τὰ ἑκυτοῦ ὅπλα ἐν Ἀσίᾳ, οἱ Ἀθηναῖοι προὔργιαιτάτην εἶχον ὑπόθεσιν τὴν περὶ τὸν Ἀρπαλον, ὅστις ἐκ Βαβυλῶνος δραπετεύσας μετὰ τοῦ ἐμπεπιστευμένου αὐτῷ ταμείου τοῦ βασιλέως, ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἐν Ὀλ. 113, α' (12). Τότε πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Δημοσθένης, θεωροῦντες πόσον αἰσχρὸν καὶ ἐπικίνδυνον ἦν διὰ τὴν πόλιν νὰ χορηγήσῃ ἄσυλον εἰς τὸν ἐπίσημον τοῦτον κλέπτην, κατηγόρησαν αὐτὸν καὶ προὔκάλεσαν κατ' αὐτοῦ δίκην. Ἀλλὰ τοῦ Δημοσθένους ἡ ἐπὶ ἀφιλοκερδεῖα ὑπόληψις δὲν εἶναι, φαίνεται, ἀνωτέρα πάσης ὑπονοίας (13), ἢ οἱ καιροὶ ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε πᾶσα ὑπόνοια ἐπετρέπετο· διὰ τοῦτο, εἴτε δικαίως, εἴτε ἀδίκως, ὡς φρονεῖ ὁ Πausanias (14), κατηγορήθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὁμόφρονος αὐτῷ Ὑπερίδου καὶ ὑπ' ἄλλων, ὅτι ἐδωροδοκῆθη, καὶ διεδόθη τὸ ἀνέκδοτον ἐκεῖνο, ὅτι, ἐξετάσεως γενομένης τῶν θησαυρῶν τοῦ Ἀρπάλου, καὶ λαβόντος τοῦ

(10) Ψ. Πλούτ. Β. Ι' Ρητ. ΙΒ, 250.

(11) Π. τ. πρ. Ἀλέξ. Συνθ. 217, 20.

(12) Διδ. ΙΖ, 108. — Ἀθην. ΣΤ, 47 — ΙΓ, 67. — Πλούτ. Β. Φωκ. ΚΑ. Δημ. ΚΕ ΚΣΤ. — Δείν. κ. Δημ. Φιλοκλ. καὶ Ἀριστογ.

(13) Πλούτ. Δημ. ΙΔ. Κ. — Διδ. ΙΖ, 4.

(14) Β, 34.

Δημοσθένους χρυσὴν κύληκα εἰς τὴν χεῖρα καὶ ἐρωτήσαντος πόσου ἄγει, ἀπεκρίθη ὁ Ἀρπαλος, ὅστις περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο νὰ κερδήσῃ τοῦ δεινοῦ ῥήτορος τὴν εὐνοίαν· «*Ἡ κύλιξ ἄξει σοι εἴκοσι τάλαντα*», καὶ τῷ ὄντι τῷ ἔπεμψεν αὐτὴν μετὰ τοσαύτης ποσότητος, δι' ἧς καὶ τὴν ἐπαύριον παρουσιάσθη ὁ Δημοσθένης εἰς τὸ δικαστήριον περιδεδμενὸς τὸν τράχηλον, καὶ ἀρνούμενος νὰ ὁμιλήσῃ, ὡς πάσχων συνάγχην, ἣν οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ χλευαστικῶς ὠνόμασαν *ἀργυράγχην*. Ἐν τῇ δίκῃ δέ, ἐν ἣ ἀνύποπτοι δωροδοκίας δὲν ἔμειναν οὐδ' αὐτοὶ οἱ δικάσαντες Ἀρειοπαγίται, κατεδικάσθη ὁ Δημοσθένης εἰς δέκα ταλάντων πρόστιμον καὶ εἰς ἐξορίαν, ἐφ' ἧς, εὐγενῶς συμπαθοῦντες, ἢ ἴσως τὴν ἀδικίαν τῆς καταδρομῆς ἀναγνωρίζοντες, ἐχορήγησαν αὐτῷ ἐφόδια αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ του· ἀλλὰ μόνος ὁ οὐδὲν λαβὼν ἐνάρετος Φωκίων ἐπροσπάθησεν εἰλικρινῶς νὰ σώσῃ τὸν Ἀρπαλον.

Ἐκ τῆς ὑποθέσεως ὁμοῦς ταύτης, ἥτις τοσοῦτον πολὺκροτος κατέστη, διότι ἐκίνησε τὴν τότε εὐαίσθητοτάτην τοῦ δήμου χορδὴν, τὴν τῆς φιλοκερδείας, οὐδ' ἐκ τῶν θησαυρῶν τοῦ Ἀρπαλου οὐδόλως ὠφελήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς οὐδ' εἶχον ὠφελῆθῃ πρὸ ὀλίγου, ὅτε ἐν Ὀλ. 112, γ', μετὰ τὴν ἐν Ἀρβήλοις μάχην, ἐπανέστησαν ὁ Μέμνων ἐν Θράκῃ, καὶ Ἄγρις ὁ Β' ἐν Πελοποννήσῳ (15), ἀλλ' ἔμενον ἡσυχίαν ἄγοντες, «*ὑπὲρ πάντα τοὺς Ἕλληνας ὑπ' Ἀλεξάνδρου προτιμώμενοι*», καὶ προσέτι ἐκφοβιζόμενοι καὶ εἰς ἀδράνειαν προτρεπόμενοι ὑπὸ τῶν Μακεδονιζόντων ῥητόρων, ὧν ὁ ἐπισημώτατος, ὁ Αἰσχίνης, χλευάζει οὕτω τὸν Δημοσθένην (16)· «*Ἀμπε-*

(15) Διόδ. ΙΖ, 62. 63. — Δείναρχ. 34. — Πλούτ. Δημοστ. ΚΔ.

(16) Κ. Κτησ. 52. — Ἰδ. καὶ Δημ. π. τ. πρ. Ἀλέξ. συνθ. 214.

λουργοῦσι τινὲς τὴν πόλιν, ἀνατετμήκασί τινες τὰ κλήματα τοῦ δήμου, ὑποτέτμηται τὰ γεῦρα τῶν πραγμάτων». Ἦξευρον ὅμως οἱ Μακεδόνες ὅτι, ἂν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπολέμουν αὐτοὺς ἀναφανδόν, οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεῖχον οὐχὶ ἐξ εὐνοίας, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ φόβου ἀνάνδρου (17), καὶ ἐξ ιδιωτελῶν συμφερόντων τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ εὐπόρων, οὓς ἐπιεικεῖς καλεῖ ὁ Πλούταρχος (18), καὶ οἵτινες διὰ πάσης θυσίας ἤθελον τῆς ἡσυχίας τὴν διατήρησιν, ἐν ᾧ οἱ τῆς δημοτικῆς μερίδος ἦσαν φιλοπόλεμοι μᾶλλον, ὥς διακρίνει ὁ Διόδωρος (19): «*Τῶν μὲν κτηματικῶν συμβουλευόντων τὴν ἡσυχίαν ἄγειν, τῶν δὲ δημοκόπων ἀνασειόντων τὰ πλῆθη*».

Ἄλλ' ἡ εἰδήσις τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν Ὀλ. 114, 6' ἔφερε ῥοπὴν εἰς τὰ πνεύματα, δι' ἣν ὑπερισχύσαντες παρὰ τῷ δήμῳ ὁ Λεωσθένης καὶ ὁ Ὑπερίδης (20), ἀνεπτέρουν αὐτὸν εἰς ἀνάληψιν τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας. Ἀφορμὴν δ' εἰς τοῦτο παρεῖχεν ὁ γενόμενος τότε κατὰ τῶν Μακεδόνων συνασπισμός, προκαλέσας τὸν κληθέντα Λαμιακὸν κατ' Ἀντιπάτρου πόλεμον, καθ' ὃν προταγωνίστησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς ὁ Διόδωρος (21): «*Μετ' ὀλίγον, τελευτήσαντος Ἀλεξάνδρου . . . ἐτόλμησαν ἀντιλαβέσθαι τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας*». Ἐχορήγησε δὲ τότε τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Ἄρπαλος χρήματα, καὶ ὀκτακισχιλίους μισθοφόρους προσέτι.

Ἐξηκολούθει ὅμως καὶ ἔτι ὑπάρχουσα, καὶ τούτοις ἀντι-

(17) Ἀῤῥ. Ἀλεξ. Ἀν. Β, 17, 4.

(18) Β. Φωκ. ΚΗ.

(19) ΙΗ, 10 — Ἰδ. καὶ Δημ. Φιλ. Δ, 132.

(20) Ψ. Πλούτ. Β. Ι' Ῥητ. Ὑπερίδ. — Δυκ. κ. Λεωκρ. Ψήφ.

(21) ΙΗ, 9-17. — Ἰδ. Πλούτ. Β. Φωκ. ΚΓ. — Justin. ΧΙΗ, 5. — Παυσ. Α, 25.

τασσομένη ἑτέρα μερίς, ἡ μακεδονίζουσα, ὑπὸ ταπεινῶν καὶ ιδιοτελῶν τὸ πλεῖστον κινουμένη συμφερόντων, ἀλλὰ περιλαμβάνουσα καὶ τὸν Φωκίωνα, ὅστις ἐκ προνοίας καὶ εἰλικρινοῦς πεποιθήσεως, συνετάττετο μετ' αὐτῆς, ὡς δικαιοῦς αὐτὸν κατὰ τοῦτο ὁ Πλούταρχος (22), λέγων· «Ὁ Φωκίων οὐκ ἐπαινουμένης προϋστάμενος πολιτείας, ἀλλὰ δοκῶν μακεδονίζειν, ὅμως δι' ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην οὐδὲν οὐδαμοῦ χεῖρων ἔδοξεν Ἐφιάλτου καὶ Ἀριστείδου καὶ Κίμωνος ἀνὴρ γενέσθαι». Καὶ ἡ δυστυχὴς ἔκβασις τοῦ Λαμιανοῦ πολέμου ἐδικαίωσε τὴν περίσκεψιν καὶ τοὺς φόβους αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Λεωσθένους, ἐξενίκησεν ἐντελῶς ἡ μακεδονικὴ φατρία ἐν Ἀθήναις, ἀναγκασθείσαις νὰ ὑποκύψωσιν εἰς ἄτιμον εἰρήνην, ἣν διενήργησε πρὸ πάντων ὁ αἰσχροκερδὴς, ἄλλως δ' οὐχὶ ἄστημος ῥήτωρ Δημάδης (23), ὅστις τῆς μεγάλης ικανότητος καὶ εὐφυΐας αὐτοῦ χρῆσιν κυρίως ἐποιεῖτο ὅπως τρυφᾷ παρὰ τῷ Ἀντιπάτρῳ, καὶ κατ' ἀρχὰς ἡνίοχος χρηματίσας, ἀπαίδευτος, ἀλλ' εἰς τὸ προχεύειν λέγειν ἀνώτερος τοῦ Δημοσθένους (24), μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἔσωσε διὰ τῆς παρρησίας αὐτοῦ τοὺς Ἀθηναίους αἰχμαλώτους οὓς ἤθελε νὰ σφάζῃ ὁ Φίλιππος, θαρράλέως εἰπὼν αὐτῷ ὅτι πρέπει νὰ προτιμήσῃ νὰ παραστήσῃ Ἀγαμέμνωνος μᾶλλον πρόσωπον παρὰ Θερσίτου (25), καὶ ἔκτοτε εὐνοηθεὶς ὑπὸ Φιλίππου, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ γαίαν ἐν Βοιωτίᾳ· μετὰ ταῦτα δ' εὐγενῶς ἐπροστάτευσε καὶ τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ ῥήτορας ἀπὸ τῆς ὀργῆς

(22) Β. Δημοσθ. ΙΔ. — Β. Φωκ.

(23) Πaus. Ζ, 10.

(24) Πλούτ. Δημοσθ. Θ, Ι.

(25) Διόδ. ΙΖ.

τοῦ Ἀλεξάνδρου. Φαίνεται δ' ὅτι, εἰ καὶ λυπηροὶ διὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἦσαν ὅμως ἀναπόφευκτοι οἱ ὅροι τῆς μετὰ τὰ Λαμιακὰ συνθήκης πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν νικητῶν Μακεδόνων, δι' ὃ καὶ εἰς τὴν συνομολόγησιν αὐτῆς συνέπραξε καὶ αὐτὸς ὁ Φωκίων. Κατὰ τοὺς ὅρους δὲ τούτους ἀπεκλείοντο τῆς πολιτείας 12,000 Ἀθηναίων, καὶ οὐχί, ὡς ἐσφαλμένως λέγει ὁ Διόδωρος (26), 22,000, πάντες οἱ μὴ κεκτημένοι ὡς ἐλάχιστον ὅρον περιουσίας δισχιλίας δραχμᾶς (27). ἀπελαθέντες δ' οὗτοι κατωκίσθησαν εἰς Θράκην. Ἐναπελείφθησαν δ' ἑννεακισχίλιοι πολῖται, οἷς ἐπετράπη νὰ ἐξακολουθῶσι πολιτευόμενοι κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος. Εἰσῆχθη δὲ Μακεδονικὴ φρουρὰ εἰς Μουνυχίαν, ὑπὸ φρούραρχον τὸν Νικάνορα (28), καὶ οἱ ἐπισημότεροι πολῖται τῶν Ἀθηνῶν, συλληφθέντες ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, ἐθανατώθησαν. Εἰς τούτων δ' ἦν καὶ ὁ Δημοσθένης, ὅστις, μετὰ τὴν ἐπὶ Ἀρπάλου φυγὴν του, περιερχόμενος τὴν Πελοπόννησον, ὠμίλει διαθέτων αὐτὴν ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε καὶ ἐπανελθόντα ὑπεδέχθη διὰ τοῦτο αὐτὸν ὁ δῆμος θριαμβευτικῶς (29). Ἠναγκάσθη ὅμως ἔπειτα πάλιν νὰ καταφύγῃ εἰς Καλάβριαν, ὅπου ἐδηλητηριάσθη συλληφθεὶς ὑπ' Ἀρχίου τοῦ *φυγαδοθήρα*. τὸν δ' Ὑπερίδην ἐκράτησεν ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἐθανάτωσεν ἐν Κλεωναῖς ὁ Ἀντίπατρος, ἀποκόψας αὐτῷ τὴν γλῶσσαν.

Μετὰ δὲ τοῦ Ἀντιπάτρου τὸν θάνατον, πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κάσσανδρον ἀντιφερόμενος ὁ Πολυσπέρχων, κατήγαγε πάλιν εἰς Ἀθήνας ἐν Ὀλ. 115, δ' τοὺς ἐκβληθέντας

(26) IH, 18.

(27) Πλούτ. Φωκ. ΚΖ.

(28) Διόδ. IH, 64-68. — Πλούτ. Φωκ. ΛΑ.

(29) Πλούτ. Φωκ. ΚΘ. — Παισ. Α, 8.

πολίτας, δι' ὃ καὶ ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἦσαν αὐθις τὸν ἀριθμὸν 21,000 (30). Ἀφῆκε δ' ἀμετάβολον τὸ πολίτευμα, καὶ ἀπέσπασε μὲν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὸν Ὠρωπόν, ἀπέδωκε δ' αὐταῖς τὴν Σάμον, ὡς λέγεται ἐν τῷ ψηφίσματι ὃ διετήρησεν ὁ Διόδωρος (31). « Ἀθηναῖοις δ' εἶναι τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου. Ὠρωπὸν δὲ Ὠρωπίους ἔχειν καθάπερ νῦν. Σάμον δὲ δίδομεν Ἀθηναῖοις ». Ἀλλὰ τῆς παλινορθώσεως ταύτης θῦμα ἔπεσεν ὁ Φωκίων, ὃν ὁ Πολυσπέρχων ἔπεμψε νὰ δικάσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ δ' ἐπανελθόντες δωδεκακισχιῖλοι κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς πόσιν κωνείου χωρὶς νὰ τὸν ἀκούσωσι, μετὰ πολλῶν ἄλλων, οὓς μάρτην ἀπεπειράθη νὰ σώσῃ ὁ εὐγενὴς ἀνὴρ.

Διατηρήσας ὁμοῦς ὁ Κάσσανδρος τὴν Μουνυχίαν, ὑπερίσχυσεν ἀμέσως κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐν Ὀλ. 116, α', ἐν Ἀθήναις, καὶ διὰ συνθήκης ἀφῆκε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἔχωσι μὲν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τὰς προσόδους καὶ τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἀλλ' ἐπέβαλεν αὐτοῖς νὰ πολιτεύωνται « ἀπὸ τιμῆματος ἄχρι μινῶν δέκα » (32), ἥτοι νὰ μὴ μετέχωσι τῶν κοινῶν παρ' αὐτοῖς πραγμάτων εἰμὴ οἱ κεκτημένοι εἰσόδημα οὐχὶ ἔλαττον τῶν χιλίων δραχμῶν, καὶ ἀπήτησε νὰ καταστήσωσιν « Ἐπιμελητὴν τῆς πόλεως » ἓνα ἄνδρα Ἀθηναῖον, ἐκλεγόμενον ὑπὸ τοῦ Κάσσάνδρου, ὅστις νὰ ἐξακολουθῇ κατέχων « πρὸς τὸ παρὸν » τῆς Μουνυχίας τὸ φρούριον, καὶ διατηρῶν τὴν πόλιν ἐν τῇ μετ' αὐτοῦ συμμαχίᾳ.

Ἐξελέξατο δ' ὡς ἐπιμελητὴν ἄνδρα πεπαιδευμένον καὶ

(30) Ἀθῆν. ΣΤ, 272C.

(31) ΙΗ, 56. *Ιδ. καὶ 66.

(32) Διόδ. Αὐτ. 74.

νουνεχῇ, Δημήτριον τὸν Φαληρέα, ὅστις ἐπὶ δέκα ἔτη διώκῃσεν ἐμφρόνως καὶ δικαίως (33), πρὸς μεγάλην εὐχαρίστησιν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες καὶ ἐν τοῖς προτερήμασιν αὐτοῦ παρηγορίαν εὐρίσκοντες διὰ τὴν στέρησιν τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας, καὶ ἕνεκα τῆς ταπεινώσεως τοῦ δημοσίου πολιτικοῦ φρονήματος τὴν πικρίαν τῆς στέρησεως ταύτης ἤττον αἰσθανόμενοι, ὑπερβολικὰς ἀπέδιδον αὐτῷ τιμάς, ὅσας οὐδενί ποτε ἐκ τῶν πρὶν ἐνδόξων ἡρώων τῆς πόλεως, ἐντὸς 300 ἡμερῶν 360 αὐτοῦ χαλκᾶς εἰκόνας ἰδρύσαντες (34), ἃς ὁμῶς μετὰ ταῦτα, ὅτε ἄλλος ὑπερίσχυσεν, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ πάλιν κατέρριψαν.

Ἦν δ' ὁ ἄλλος οὗτος Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου, ὁ ἐπικληθεὶς *Πολιορκτητής*, ὅστις, παράγγελμα ἔχων παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ πάσας τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, καὶ πασῶν πρώτην τὴν τῶν Ἀθηναίων (35), ἐλθὼν ἐν Ὀλ. 108, β', ἐξέβαλε τὴν ἐν Μουνυχίᾳ φρουρὰν τοῦ Κασσάνδρου, καὶ ἀπέδωκε τοῖς Ἀθηναίοις τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἣ μᾶλλον τὴν σκιὰν αὐτῆς καὶ τὸ ὄνομα, διότι τὸ πρᾶγμα εἶχεν ἐκλείψει ἀπὸ τοῦ φρονήματος ἡδὴ τῶν πολιτῶν. Τοῦτο δ' ἐν ἄλλοις ἀπέδειξαν καὶ ἡ αἰσχροὶ κολακεία, καὶ αἱ ἐξευτελιστικαὶ ἐκφράσεις εὐγνωμοσύνης μεθ' ὧν ἐδέχθησαν εἰς τὴν πόλιν τὸν ἡγεμόνα τοῦτον, ὅτε κατὰ προτάσεις μικροσκοπικῶν ῥητόρων, ὧν χείριστος ἦν ὁ Στρατοκλῆς (36), οὐ μόνον χρυσᾶς ἡγεῖραν εἰκόνας αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πλησίον τῶν τυραννοκτόνων, καὶ ἐστεφάνωσαν αὐτοὺς ἀμφοτέρους ἀπὸ 200 ταλάτων, καὶ ἐνύφανον αὐτοὺς εἰς τὸν

(33) Στράβ. Θ, 609 C.

(34) Διογ. Λαέρτ. Ε, 75.

(35) Διόδ. Κ. 45.

(36) Πλούτ. Δημ. ΙΑ.

πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τῶν ἡρώων καὶ ἡμιθέων, ἀλλὰ καὶ Θεοὺς σωτήρας αὐτοὺς ἐπωνόμασαν, καὶ βωμὸν αὐτῶν ἱδρυσαν, καὶ θυσίαν καὶ ἀγῶνα ὑπὲρ αὐτῶν ἐψήφισαν, καὶ ἱερέα αὐτῶν ἐχειροτόνουν, ὃν ἀπὸ Ὀλ. 118, 6' - 123, α' κατέστησαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος, κατὰ Πλούταρχον(37). «Καὶ τὸν ἐπώνυμον καὶ πάτριον ἄρχοντα καταπαύσαντες, Ἱερέα Σωτήρων ἐχειροτόνουν καθ' ἑκαστον ἐνιαυτόν». Προσέτι δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλῶν ηὔξησαν ἐκ 10 εἰς 12, Ἀντιγονίδα καὶ Δημητριάδα τὰς δύο νέας ἐπονομάσαντες, δι' ὃ καὶ τῶν δύο βασιλέων τὰ ἀγάλματα ἔστησαν ἐν Δελφοῖς παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐπωνύμοις (38), καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν Βουλευτῶν ηὔξησαν ἀπὸ 500 εἰς 600. Μετωνόμασαν δὲ καὶ τὸν Μουνυχιῶνα μῆνα Δημητριῶνα, καὶ Δημητριάδα, τὴν πρὶν ἔτην καὶ νέαν καλουμένην νουμηνίαν (39), καὶ κατώκησαν τὸν ἐκδεδητημένον θηλυδρίαν εἰς τὸν Ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος, ὡς ἀδελφὸν δῆθεν τῆς Παρθένου Θεᾶς. Τὸ δ' αἰσχιστον «ἔτι δὲ προσεψήφισαντο δεδόχθαι τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων πᾶν ὅ,τι ἂν ὁ Βασιλεὺς Δημήτριος κελεύσῃ, τοῦτο πρὸς Θεοὺς ὅσιον καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον!»

Μόνος δ' ὁ Δημοχάρης, ἄξιος τοῦ Δημοσθένους ἀδελφιδοῦς (πρὸς ἀδελφῇ), ἡγωνίσατο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας τῆς πόλεως, καί, κατ' εἰσῆγησιν αὐτοῦ, ἐγράφη ψήφισμα, μετὰ τοῦ Δημητρίου τὴν ἀπέλευσιν, οὐδεὶς πολίτης νὰ μὴ φέρῃ πρὸς τὸν δῆμον γράμμα τοῦ Δημητρίου. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος, ἀφ' οὗ περιελθὼν ἐκυρίευσεν τὴν Πελοπόννησον, ἐν Ὀλ. 119, 6' ἐπανῆλθε,

(37) Αὐτ. Ι.

(38) Πaus. Ι' 40.

(39) Πλούτ. Αὐτ. 113.

καὶ τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο κατηργήθη, καὶ ἐθανατώθησαν οἱ εἰπόντες, καὶ ἡ κολακεία αὐθις ἐκορυφώθη ὅτε, ἵνα μυηθῇ ὁ Δημήτριος εἰς Ἐλευσίνα, ἐτέλεσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ μυστήρια δύο μῆνας πρὸ τῆς ὀρισμένης ἐποχῆς, μετονομάσαντες τὸν Μουνυχιῶνα πρῶτον μὲν Ἀνθεστηριῶνα, καὶ ἔπειτα Βοηδρομιῶνα, καὶ ὅτε ἔδωκαν 250 Τάλαντα εἰς σμίγμα διὰ τὰς ἐταίρας τοῦ Βασιλέως (40).

Ἦττηθέντος δὲ τοῦ Δημητρίου ἐν Ἰψῷ ἐν Ὀλ. 119, δ', ἐπανῆλθεν ὁ Κάσσανδρος, καὶ ἔδωκε τοῖς Ἀθηναίοις ὡς ἐπιμελητὴν τὸν ὦμόν καὶ ἀνάξιον τύραννον Λάχαρον, ὥστε λόγον εἶχον νὰ χαρῶσιν ὅτε μετὰ σφοδρὰν πολιορκίαν καὶ φοβερόν λιμόν, ἐκυρίευσεν πάλιν ὁ Δημήτριος τὰς Ἀθήνας, ἐν Ὀλ. 120, β' (41) ἢ 121, β' (42). Τότε δ' ἠπίως προσε-νεχθεὶς πρὸς τοὺς πολίτας, συνεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὸ Θέατρον, καὶ νουθετήσας χωρὶς νὰ κακοποιήσῃ αὐτοὺς (43), κατέλαβεν ὁμοῦ διὰ φρουρᾶς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνυχίαν, καὶ προσέτι καὶ κατὰ τὸ ἄστυ τὸν λόφον τοῦ Μουσειοῦ (44).

Ἀπηλλάγησαν δὲ τῆς φρουρᾶς ταύτης οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς ἀνδρείας τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Ὀλυμπιοδώρου μόνον ὅτε ἐν Ὀλ. 123, α', ὁ Δημήτριος, πολεμηθεὶς ὑπὸ Λυσιμάχου καὶ Πύρρου, ἀπώλεσε τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας. Τότε δ' οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ Πλούταρχον (45), ἀφῆρ-σαν ἐκ τῶν ἐπωνύμων τὸν Δίφιλον, ὅστις ἦν Ἰερεὺς τῶν Σωτήρων, καὶ ἐψήφισαν οἱ ἐκλεγόμενοι νὰ εἶναι ἄρχοντες

(40) Πλούτ. Αὐτ. ΚΓ-ΚΣΤ. — Ἀθην. ΣΤ' 62-64.

(41) Clint. F. H. 188. — Gavert. 344.

(42) Droysen, Nachf. d. Alex. 167.

(43) Πλούτ. Αὐτ. Α-ΛΔ.

(44) Παιουσ. Α, 25.

(45) Αἰδ. ΜΣΤ'. — Ἰδ. Παιουσ. Α, 26.

πάλιν. Καὶ ἐπανῆλθε μὲν αὖθις κατ' αὐτῶν ὁ Δημήτριος, ἀλλὰ πεισθεὶς ὑπὸ Κράτητος τοῦ φιλοσόφου, ἢ μᾶλλον ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ἀπέπλευσεν εἰς Ἀσίαν, ὅθεν δὲν ἐπέστρεψε πλέον.

Καίτοι δ' ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων συμφορῶν τούτων καὶ ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ ἐξευτελισμοῦ ἐξηντλημένοι, οὐχ ἤττον ὅμως ἐν Ὀλ. 125, α' συνεπολέμησαν γενναίως οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἐν Θερμοπύλαις κατὰ τῶν Γαλατῶν, ὡς ὁ Παυσανίας (46): « Ἀθηναῖοι δὲ μά-
λιστα τῶν Ἑλλήνων ἀπειρήκεσαν μήκει τοῦ Μακεδο-
νικοῦ πολέμου, καὶ προσπταίοντες τὰ πολλὰ ἐν ταῖς
μάχαις. Ἐξίέναι δὲ ὅμως ὥρμητο εἰς τὰς Θερμοπύ-
λας » καὶ ἀλλαχοῦ (47) λέγει αὐτοὺς διακριθέντας τότε
μεταξὺ πάντων τῶν Ἑλλήνων: « Τοὺς μὲν δὴ Ἑλληνας
τὸ Ἀττικὸν ὑπερεβάλετο ἀρετῇ τὴν ἡμέραν ταύτην ».

Ὑπερεμάχησαν δ' ἡρωϊκῶς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ κατ'
Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, υἱοῦ τοῦ Δημητρίου, ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη
τὴν πολιορκίαν αὐτοῦ ὑποστάντες, μέχρις οὗ ἐν Ὀλ. 129,
γ', καὶ τοὶ βοηθούμενοι ὑπὸ Πτολεμαίου Β' διὰ τοῦ ναυάρ-
χου αὐτοῦ Πατρόκλου, καὶ ὑπὸ Ἀρέως Α', τοῦ Βασιλέως
τῆς Σπάρτης (48), ἠναγκάσθησαν ὅμως ὑπὸ λιμοῦ νὰ ἐν-
δώσωσι, δεχθέντες φρουρὰν τοῦ Ἀντιγόνου εἰς διάφορα
μέρη τῆς χώρας, καὶ εἰς τοὺς δύο λιμένας καὶ τὸ Μου-
σεῖον (49), ὑπὸ φρούραρχον τὸν Λυκῖνον (50): καὶ ἐνήργει
παρ' αὐτοῖς κυριαρχικῶς ὁ Ἀντίγονος, ἐγκαθιστῶν ἄρχον-

(46) Α, 4.

(47) Γ' 21.

(48) Παυσ. Α, 1. 7. — Rang. Ant. Hell. II. N. 453.

(49) Παυσ. Γ. 6. — Ἰδ. Πολύαιν. Δ, 6, 10.

(50) Στοβ. ΔΗ, 229.

τας κατὰ τὸ δοκοῦν, ὡς λέγει ὁ Ἀθήναιος (51) ὅτι κατέστησε Θεσμοθέτην Δημήτριόν τινα, ἀπόγονον τοῦ Φαληρέως, αἰσχροβόιον ὅμως, καὶ αὐθαδῶς πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον προσενεχθέντα.

Ἄλλ' ἐν Ὀλυμπιάδι 131, α' οἰκειοθελῶς ἀπέδωκεν ὁ Ἀντίγονος τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους (52), ἐξαγαγὼν τὴν φρουράν ἐκ τοῦ Μουσείου (53), διατηρήσας ὅμως τὰς τοῦ Σουνίου καὶ τῆς Σαλαμῖνος καὶ τὰς τῶν δύο λιμένων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀπέμπεψε καὶ ταύτας ὁ Ἄρατος, διὰ δόσεως 150 ταλάντων, ὧν τὰ 20 προσέφερον ὁ ἴδιος (54), ἐλπίζων νὰ ἐλκύσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμμαχίαν. Ἄλλ' αὐτοὶ ἔμειναν τὸυναντίον ξένοι εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, καὶ μᾶλλον προσηλωμένοι εἰς τὰ ὑπερθαλάσσια κράτη, εἰς τοὺς Πτολεμαίους καὶ Ἀτταλίδας, παρ' ὧν ἐλέη ἐλάμβανον, καὶ εἰς οὓς οἱ χαμερπεῖς αὐτῶν ῥήτορες ἐδαψίλευον ἀγενεῖς κολακείας, ὡς περιγράφει ὁ Πολύβιος (55) τοὺς περὶ Ὀλ. 140, γ' χρόνους· « Ἀθηναῖοι δὲ τῶν ἐκ Μακεδονίας φόβων ἀπελέλυντο, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἄγειν ἐδόκουν ἤδη βεβαίως. Χρῶμενοι δὲ προστάταις Εὐρυκλείδῃ καὶ Μικίωνι, τῶν μὲν ἄλλων Ἑλληνικῶν πράξεων οὐδ' ὁποίας μετεῖχον, ἀκολουθοῦντες δὲ τῇ τῶν προεστώτων αἰρέσει καὶ ταῖς τούτων ὁρμαῖς, εἰς πάντα τοὺς βασιλεῖς ἐξεκέχυντο, καὶ μάλιστα τούτων εἰς Πτολεμαῖον· καὶ πᾶν γένος ὑπέμενον ψηφισμάτων καὶ κηρυγμάτων διὰ τὴν τῶν προεστώτων ἀκρισίαν ». Τότε δὲ καὶ τὴν Ἀντιγονίδα φυλῆν

(51) Δ, 64.

(52) Εὐσεβ. Συν. 220.

(53) Πaus. αὐτ.

(54) Πaus. B, 8. — A, 35. — Πλούτ. Ἀράτ. ΔΔ.

(55) E, 106.

μετωνόμασαν Πτολεμαίδα, καὶ Ἀτταλίδα τὴν Δημητριάδα, καὶ τὸν Ἀτταλον, ἐπιδημήσαντα εἰς Ἀθήνας, ὑπεδέχθησαν οἱ ἱερεῖς καὶ αἱ ἱέρειαι εἰς τὸ Δίπυλον, καὶ τῷ ἡγεώχθησαν πάντες οἱ ναοὶ ἵνα θύσῃ εἰς αὐτούς, καί, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος (56). « Τὸ τελευταῖον ἐψηφίσαντο τιμὰς τηλικαύτας, ἡλίκας οὐδενὶ ταχέως τῶν πρότερον εἰς αὐτοὺς εὐεργετῶν γεγορότων ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Αἱ Ἀθηναὶ ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους.

Αἱ σχέσεις ὅπως αὐταὶ περιέπλεξαν τοὺς Ἀθηναίους ἐν Ὀλ. 145, α' εἰς πόλεμον μετὰ Φιλίππου, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Γονατᾶ, ὅστις λεηλατήσας τὴν χώραν, προύχωρησε μέχρι τῶν πυλῶν τῆς πόλεως (1). Ἀναξιώμαχοι δ' ὄντες, καὶ ἀσθενεστάτους συμμάχους ἔχοντες, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἀνέμιζαν αὐτοὺς τότε πρῶτον εἰς τὰ Ἑλληνικά· διὰ βοηθείας δὲ αὐτῶν ἀνεκτήσαντο τὰς νήσους Λήμνον, Ἱμβρον, Σκύρον καὶ Δῆλον ἐν Ὀλ. 146, α' (2), καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Βοιωτικοῦ συνεδρίου, ἐν Ὀλ. 153, α', προσεκτήσαντο καὶ τὴν Βοιωτικὴν πόλιν Ἀλῖαρτον (3).

(56) ΙΣΤ, 25, 7.

(1) Παισ. Α, 36. — Ζ, 7. — Τ. Liv. XXXI, 5, 24-26 καὶ 44.

(2) Liv. XXXIII, 30.

(3) Πολύβ. Δ, 18.

Ἦν δὲ ἡ τότε πόλις ἐντελῶς ἀνίσχυρος, πενεστάτη, καὶ εἰς τῆς Ῥώμης τὰ νεύματα εὐπειθῶς ὑπακούουσα, ὥς ὅτε, ἐν Ὀλ. 156, 6', κατὰ Παυσανίαν (4), διήρπασε τὴν ὑπήκοον αὐτῇ πόλιν τοῦ Ὠρωποῦ, « Ἀράγκη πλέον ἢ ἐκουσίως. Πενίας γὰρ ἐς τὸ ἔσχατον Ἀθηναῖοι τηρικαῦτα ἦκον, ἅτε ὑπὸ Μακεδόνων πιεσθέντες μάλιστα Ἑλλήνων ». Δικάσαντες δὲ διὰ τὸ ἔγκλημα τοῦτο τὴν πόλιν οἱ Σικυώνιοι κατ' ἐντολὴν τῶν Ῥωμαίων, ἐπέβαλον αὐτῇ πρόστιμον 500 ταλάντων, ὃ κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐλαττώσωσιν εἰς 100 τάλαντα, πέμψαντες εἰς Ῥώμην ὡς πρέσβεις τοὺς φιλοσόφους λεγομένους Καρνεάδην, Κριτόλαον καὶ Διογένην (5)· ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἀποτίσαντες, προσηνήχθησαν δολίως καὶ ὠμῶς πρὸς τοὺς Ὠρωπίους, πείσαντες αὐτοὺς νὰ δεχθῶσι φρουράν, καὶ ἔπειτα, ὅτε αὐτὴ ἐπείζε τὸν λαόν, οὐ μόνον μὴ ἀποσύραντες αὐτήν, ἀλλὰ καὶ ἐκ νέου τὴν πόλιν λεηλατήσαντες. Ἡ δ' ἀγενὴς αὕτη πράξις ἐπέφερε ῥῆξιν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ἀχαικοῦ δεσμοῦ, ὅστις εἶχεν ἀναδεχθῆ τῶν Ὠρωπίων τὴν ὑπεράσπισιν, καὶ ἐγένετο ἡ πρώτη καὶ μεμακρυσμένη αἰτία τῆς καταστροφῆς τοῦ δεσμοῦ τούτου.

Ἡ Ῥώμη ὁμῶς, καὶ μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα, καὶ τοι παντοδύναμος ἤδη οὖσα, ἐσεβάσθη τὴν αὐτονομίαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ οὐδόλως μετέβαλε τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῶν ὀργανισμόν, ὡς σύμμαχον τὴν πόλιν μεταχειριζομένη, ὡς ὁ Στράβων (6)· « Ῥωμαῖοι δ' οὖν, παραλαβόντες αὐτοὺς δημοκρατουμένους, ἐφύλαξαν τὴν αὐτονομίαν αὐτοῖς καὶ

(4) Z, 11.

(5) Cic. Academ. II, 45. — Πλούτ. Κἄτ. προσ. KB. — Aul. Gell. VII, 15. — Macrobian. Saturn. I, 5.

(6) Θ, 610, A. — Ἰδ. καὶ Tac. Ann. II, 53.

τὴν ἐλευθερίαν... καὶ μέχρ' ἔτι νῦν ἐν ἐλευθερίᾳ τε ἐστὶ καὶ τιμῇ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις». Ἐπεμψαν δέ, κατὰ Παυσανίαν (7), καὶ βοηθείας οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς Ῥωμαίοις ὡς σύμμαχοι κατὰ τῶν Καρχηδονίων.

Ἡ αὐτονομία ὅμως αὕτη ἦτο κατ' ἐπιφάνειαν, καὶ σώζουσα μόνον τῶν Ἀθηναίων τὴν φιλοτιμίαν· διότι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ὑπερτάτην ἐπ' αὐτῶν ἐξουσίαν, καὶ νόμους αὐτοὶ τοῖς ἐπέβαλλον, ὡς, ὁμιλῶν περὶ Σύλλα ὁ Ἀπιανός (8), λέγει ὅτι «νόμους ἔθηκεν ἀρχοῦ τῶν πρόσθεν αὐτοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ὀρισθέντων». Κατ' Ἀθήναιον δέ (9), ὑπῆρχεν ἐμπρὸς τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου, ἥτις ἦν ὑπὸ τὸ Θησεῖον, βῆμα ὠκοδομημένον διὰ τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ῥωμαίων.

Διὰ τοῦτο ἐν Ὀλ. 173, α' (88 π. X.) εὐκόλως ἔπεισεν αὐτοὺς ὁ Ἀριστίων, ἡ, κατὰ Ποσειδώνιον (10) Ἀθηνίων καλούμενος, ἵνα συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ εὐτυχοῦς ἐχθροῦ τῶν Ῥωμαίων Μιθριδάτου, τοῦ Βασιλέως τοῦ Πόντου (11). Τὸ ἀπερίσκεπτον ὅμως τοῦτο κίνημα ἀντὶ ἐλευθερίας τοῖς ἐπέφερε τοῦ Σύλλα τὴν τρομερὰν πολιορκίαν καὶ αἱματηρὰν κατὰκτησιν ἐν Ὀλ. 173, γ' (τῇ α' Μαρτίου τοῦ ἔτους 86 π. X.), ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν χρονολόγων φρονοῦσι (12). Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ὅμως ταύτην δὲν ἀφῆρσεν ὁ Σύλλας ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν τὸ ὄνομα καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ τὴν πόλιν, κατὰ Πλούταρχον (13) «ἐλευθέραν ἀφῆκε καὶ

(7) Α, 29.

(8) Μιθριδ. πολ. 196.

(9) Ε, 50. — Ἰδ. Cic. Verr. II, 1, 17.

(10) Ἀθῆν. Ε, 48-53. — Ἰδ. καὶ Victor. V. L. XXV, 24.

(11) Ἀππιαν. 189. — Παυσ. Α, 20. — Πλούτ. Σύλλ. ΙΒ-ΙΔ.

(12) Ἰδ. Fréret, Mem. de l'Ac. d. I. XXI, p. 4. — Woltersdorf, d. v. Mithr. — Emperius, d. temp. bell. Mithr. — Ahrens, σ 8.

(13) Σύγερ. Δυσ. καὶ Σύλλ. Ε. — Στράβ.

αὐτόνομον, ὅμως μόνον κατ' ἐπιφάνειαν, διότι ἐστέρησε τοὺς πολίτας τοῦ δικαιώματος τοῦ ψηφοφορεῖν, εἰς τιμωρίαν διότι κατ' αὐτοῦ ἐπολέμησαν, καὶ ἐπεφύλαξεν αὐτὸ μόνον εἰς τοὺς ἐγγόνους τῶν τότε ζώντων, κατ' Ἀππιανόν (14). « Τὴν ἐλευθερίαν ἔφη διδόναι, ψῆφον δὲ καὶ χειροτοनीαν τῶν δε μὲν, ὡς οἱ πεπολεμηκότων, ἀφαιρεῖσθαι, τοῖς δ' ἐκγόνοις καὶ ταῦτα διδόναι ».

Ἐπὶ δ' Αὐγούστου, ὅτε ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ἐγένετο ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ὡς ἐβδόμη στρατηγία ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐας καταριθμουμένη, αἱ Ἀθηναὶ πάλιν, μετ' ἄλλων τινῶν πόλεων, ἔμειναν διατηροῦσαι ἐλευθερίας σκιάν καὶ ὄνομα, ὡς καὶ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα· δι' ὃ καὶ μετὰ ταῦτα γράφει Πλίνιος ὁ νεώτερος (15). « *Quibus reliquam umbram et residuum libertatis nomen eripere durum, ferum, barbarumque est* ».

Ἀφ' οὗ δ' ὁ Νέρων ἀνεκήρυξεν ἐλευθέρους τοὺς Ἕλληνας, ὁ Οὐεσπεσιανὸς πάλιν (τῷ 69 μ. Χ.) « ἀκούειν ἐκέλευεν ἡγεμόνος, ἀπομεμαθηκέναι φήσας τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικόν », κατὰ Παυσανίαν (16). ἀλλ' εἰς τὴν τύχην ταύτην δὲν φαίνονται ὑποβληθεῖσαι καὶ αἱ Ἀθηναὶ (17). Οὐχ ἥττον ὅμως εἶχεν ὁ Ῥωμαῖος ἀνθύπατος πολλὴν τὴν ἐπιβρόχην ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν διοικήσεως (18). Ἀνέλαβε δὲ καὶ ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀνώτερον διοικητικὸν χαρακτῆρα, ὡς ἐξάγεται ἐκ Κικέρωνος (19), καὶ ἐκ τῶν ἀπὸ Γερμανικοῦ ἐπιγραφῶν, ὧν μία (20) ἀναφέρει τὸν

(14) Σ. 195.

(16) Ζ. 17.

(17) Ahrens, σ. 14, καὶ 19.

(18) Ἰδ. Φιλόστρ. Β. Σοφ. Β' 10, 3. — Böeckh C. I. G. n. 355

(19) Pro Balbo, 12. Ἰδ. καὶ ad fam. XIII, 1.

(20) Böeckh. C. I. G. Ἀρ. 397. σ. 180.

παρὰ τῇ Βουλῇ ταύτῃ Κήρυκα ὡς ἄρχοντα ἐπίσημον, ὑπάρξαντα καὶ Βασιλέα καὶ στρατηγόν. Μετεβλήθη δ' ἐπίσης ἡ θέσις καὶ τῶν στρατηγῶν, οἵτινες στρατηγοῦντες ἐπὶ τοὺς ὀπλίτας ἐλέγοντο, καὶ μὴ ἔχοντες σχεδὸν πλέον ἀφορμὰς πρὸς ἐξάσκησιν στρατιωτικῶν καθηκόντων, ἀνέλαβον ἔργα διοικητικά, καὶ μάλιστα οἰκονομικά (21), ὥστε, κατὰ Φιλόστρατον (22)· «*Ἡ ἀρχὴ αὕτη πάλαι μὲν κατέλεγε καὶ ἐξῆγε εἰς τὸν πόλεμον, νυνὶ δὲ τροφῶν ἐπιμελεῖται καὶ σίτων ἀγορᾶς*». Οὕτως ἡ διοίκησις, καὶ τοι τοὺς ἀρχαίους τύπους διατηρήσασα, μετεποιήθη ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον διὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ αἱ ἀρχαὶ φαίνεται ὅτι ἔπαυσαν οὔσαι κληρωταί (23).

Ἦσαν δὲ καὶ τότε ἔτι τοσοῦτον ἀπερίσκεπτοι καὶ ἀδέξιοι οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν πολιτικὴν, ὥστε ἐπὶ τῶν διαιρέσεων τῶν Ῥωμαίων εὐρέθησαν πάντοτε συνασπίζοντες μετὰ τῆς ἡττωμένης μερίδος, μετὰ Πομπηίου κατὰ τοῦ Καίσαρος, μετὰ Βρούτου καὶ Κασσίου κατ' Ὀκταβίου καὶ Ἀντωνίου, καὶ μετ' Ἀντωνίου κατ' Ὀκταβίου. Τοιαύτη ὁμως ἦν ἡ πρὸς αὐτοὺς τιμὴ καὶ εὐνοία τῶν Ῥωμαίων, ὥστε καὶ ταῦτα τὰ σφάλματα κατὰ τοῦτο μόνον τοὺς ἔβλαψαν, ὅτι ὁ Αὐγουστος ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτῶν τὴν Ἑρέτριαν καὶ τὴν Αἰγιναν, ἃς εἶχε δώσει εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀντώνιος (24).

Ὅτι δ' ἦν κενὸς καὶ ἄσημος ὁ τότε δημόσιος βίος τῶν Ἀθηναίων ἀποδεικνύουσι τὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα τῶν χρόνων ἐκείνων, περιστρεφόμενα εἰς οὐδὲν σχεδὸν ἕτερον πλὴν τῶν ἐν Γυμνασίοις ἀσκήσεων καὶ διατριβῶν τῶν ἐφήβων

(21) Bæckh, C. I. G. n. 477-480.

(22) B. Σοφ. Α, 23.

(23) Ἰδ. Πλούτ. Περικλ. Θ. — Ahrens, 25.

(24) Δ. Κάσσ. ΝΔ, 7. — Ἀπκ. π. ἐμφ. πολ. Ε'. 675.

μετὰ τῶν προΐσταμένων αὐτῶν, Γυμνασιαρχῶν, Κοσμη-
τῶν καὶ τῶν ἄλλων (25). Τῆς δ' ἐντελοῦς ἡθικῆς παρακ-
μῆς αὐτῶν τὸ μέτρον δίδωσιν ἡ πρὸς τοὺς προὔχοντας τῶν
Ῥωμαίων ταπεινὴ κολακεία, ὡς περιγράφει Δίων ὁ Κάσ-
σιος (26) τὴν πρὸς τὸν Ἀντώνιον, καὶ μάλιστα ἡ πρὸς τὸν
αὐτοκρατορικὸν οἶκον χαμέρπεια, τὴν ἐπὶ τῶν διαδόχων
τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναπολοῦσα, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον χωρήσασα,
ὥστε οἱ Αὐτοκράτορες Θεοὶ ἀνεγράφοντο, καὶ οἱ ἄρχοντες
τῆς πόλεως ἱερεῖς αὐτῶν πολλάκις ἀνηγορεύοντο (27). Πρὸς
τιμὴν δὲ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ δεκάτην τρίτην προσέθηκαν
φυλὴν οἱ Ἀθηναῖοι, Ἀδριαρίδα αὐτὴν καλέσαντες, ὅτε
καὶ τὴν Βουλὴν πάλιν ἀπὸ 600 εἰς 500 περιώρισαν. Κατα-
ριθμεῖται δ' ἐν τισιν ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων (28) μετὰ τῶν
Πρυτάνεων ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ τοῦτο βεβαίως διότι, 500 ὄν-
των τῶν Βουλευτῶν, 13 δὲ τῶν Πρυτανειῶν, ἐξ μὲν φυ-
λαὶ ἔδιδον ἀνὰ 39 Πρυτάνεις, 7 δὲ ἀνὰ 38, καὶ εἰς αὐτάς
βεβαίως προσετίθετο καὶ ἡ Ἀθηνᾶ εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς
κενῆς θέσεως. Προτάττεται δὲ τότε τῶν Πρυτάνεων, ἐν
τοῖς καταλόγοις αὐτῶν, οἵτινες σῶζονται ἐπὶ λίθων, καὶ
εἰς ἐπώνυμος, ὅστις δὲν εἶναι ὁ ἄρχων, καὶ εἰς Ἐπιστά-
της, οὗ ἡ ἀρχὴ ἦν μηνιαία καὶ οὐχὶ ἡμερησία ὡς πρὶν.
Ὑπῆρξε δ' ὁ Ἀδριανὸς φίλος αὐτῶν καὶ θαφιλῆς εὐεργέ-
της, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας (29). « Βασιλεὺς Ἀδριανὸς
ἐς ἄλλους τε, ὧν ἤρξεν, εὐεργεσίας, καὶ εἰς τὴν πόλιν
ἀποδειξάμενος τὴν Ἀθηναίων » καὶ πάλιν (30). « Ἀθῆ-

(25) Bæckh, C. I. G. n. 251, ἐπ.

(26) MH, 39.

(27) Bæckh, C. I. Ἀρ. 313.

(28) Αὐτ. 189.

(29) Α, 3.

(30) Αὐτ. 20.

ραι μὲν οὕτως ὑπὸ τοῦ πολέμου κακωθεῖσαι τοῦ Ῥωμαίων, αὖθις Ἀδριανοῦ βασιλεύοντος ἤνθησαν »· καὶ οὐ μόνον ηὔξησε τὴν πόλιν καὶ κατεκόσμησεν αὐτήν (31), ἀλλὰ καὶ νόμους ἔθηκεν αὐτῇ, καὶ προσέτι προσεδωρήσατο αὐτῇ τὴν Κεφαλληνίαν (32), καὶ Ἰσως καὶ τὴν Κέω (33).

Οὐκ ὀλίγον δ' ἐχρησίμευσαν τοῖς Ἀθηναίοις καὶ ἡ ἐπιβροή καὶ ὁ μέγας πλοῦτος τοῦ ῥήτορος, καὶ διδασκάλου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, οὗ τὸν περιέργον βίον ἐκτίθησιν ὁ Φιλόστρατος (34). Ἀλλὰ μέχρι τέλους καὶ κατ' αὐτοῦ προσοχθήσας ὁ ἔτι καὶ τότε ἄστατος δῆμος, παρεκάλεσε τὸν Μάρκον Αὐρήλιον ν' ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν πόλιν.

Ἐπὶ δὲ Σεπτιμίου Σεβήρου, ἀπὸ τοῦ 193 μ. Χ., περιωρίσθησαν, λέγει ὁ Σπαρτιανός (35), τὰ τῶν Ἀθηνῶν πρόνομια, ἀλλὰ δὲν ἐξηγεῖ, οὐδ' ἀλλαχόθεν ἐξάγεται, κατὰ τί. Ὁ δὲ Γαλιηνός, ἐν ἔτει 260 μ. Χ. ἦν ἄρχων καὶ Ἀρειοπαγίτης ἐν Ἀθήναις (36), ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Αὐτοκράτορες εἶχον πάντοτε ἐν τιμῇ τὴν πόλιν διὰ τὴν ἀρχαίαν δόξαν αὐτῆς. Ἐπὶ δὲ Αὐρηλιανοῦ (270 μ. Χ.) ἀπαντᾶται ἐν ἐπιγραφαῖς (37) ὅτι ἡ Βουλὴ συνέκειτο ἐκ μελῶν 750, μεταγενεστέρως δὲ πάλιν (38) ἐκ μόνων 300.

Τέλος δ' ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων ἔπαυσε παντάπασιν ἡ αὐτονομία τῆς Ἀττικῆς (39)· ἀλλ' ἐσφαλμένως

(31) Πaus. A, 18.

(32) Δ. Κάσσ. ΞΘ, 16.

(33) Bæckh, C. I. σ. 293.

(34) B. Σοφ. Ἡρώδης. — Πaus. A, 19.

(35) v. Severi, 3.

(36) Trébell. Poll. Gallien. 11.

(37) Bæckh, C. I. n. 380.

(38) Αὐτ. n. 372.

(39) Meurs. σ. 1750.

ἐβρέθη δτι ἐπὶ τετρακόσια ὄλα ἔτη ἔμειναν τότε ἐντελῶς
ἐρημοὶ καὶ ἀκατοίκητοι αἱ Ἀθῆναι, ὡς καὶ δτι ἐν μετα-
γενεστέροις χρόνοις ἐξηλθάνιθησαν παντελῶς (40).

(40) "Id. Fallmerayer, die Slaven in Athen, Sluttg. 1835. — Ἀλλὰ Zinkheisen; Das 400jährige Exil d. Ath. auf Salamis und im Pelop. im 6-10 Jahrh. Leipz 1836. — Κ. Παπαρόφ. Ἑλλ. Ἱστορ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΔΩΡΙΕΙΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Κρήτη.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Α΄.

Πληθυσμός.

Ἐν πλείστοις δὲ διάφορος τοῦ Ἀττικοῦ, καὶ ἐν γένει τοῦ Ἰωνικοῦ, τύπου τῶν πολιτευμάτων ἦν ὁ ὀργανισμὸς τῶν δωρικῶν πολιτειῶν, ἐν αἷς προεῖχε μάλιστα καὶ γνωρίζεται ἡ τῆς Σπάρτης.

Ἄλλ' αὕτη θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν (1) ὡς πρότυπον ἔχουσα καθ' ὃ διεπλάσθη τὴν πολιτείαν τῆς Κρήτης, ἀρχαιοτέρας κοιτίδος τοῦ δωρισμοῦ, ἐν ἧ κατὰ πρῶτον λέγεται ἀναπτυχθεῖσα καὶ ἡ περὶ δικαίου ἰδέα.

Περὶ Κρήτης δὲ πληροφορίας χορηγοῦσιν οἱ ἐπόμενοι συγγραφεῖς, ὁ Πλάτων (2), ὁ Ἀριστοτέλης (3), ὁ Ξενοφῶν (4), ὁ Στράβων (5) ἐκ τῆς ἀπολεσθείσης Κρητικῆς πο-

(1) Ἐφορος ἐν Στράβ. I, σ. 733. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 7.

(2) Νομ. Α΄.

(3) Ὅθι ἄνωτ.

(4) Ἑλλην.

(5) I, 16-22.

λιτείας τοῦ Ἐφόρου, ὁ Πολύβιος (6) ἐν πολλοῖς διαφωνῶν πρὸς τὸν Πλάτωνα, Ξενοφῶντα καὶ Ἐφορον, ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (7), ὁ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός (8) καὶ ὁ Αἰλιανός (9). Ἐσχάτως δέ, ἀπὸ τοῦ 1857 μέχρι τοῦ 1883 ἀνευρέθη ἐν τευχείοις παρὰ Γόρτυν τῆς Κρήτης καὶ παρὰ τῷ Λαβυρίνθῳ ἐπιγραφή (10) ἐν Κρητικῇ διαλέκτῳ, ὑπὲρ τοὺς 650 στίχους περιέχουσα, βουσπροφηδὸν γεγραμμένη καὶ εἰς τὸν 5^{ον} π. Χ. αἰῶνα ἀποδιδομένη, πολυτίμους δὲ περιέχουσα εἰδήσεις περὶ τινῶν τῶν κρητικῶν νομίμων καὶ τῶν εἰς αὐτὰ ἐπενεχθέντων νεωτερισμῶν.

Ταύτην, ὡς τὸ μόνον σωζόμενον ὅπως οὖν περιεκτικὸν κείμενον Ἑλληνικῆς νομοθεσίας, δημοσιεύω ὡς παράρτημα εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος *Μέρους* ἐν μεταφράσει.

Ἐξ αὐτῶν δ' ἠρύσαντο διάφοροι τῶν νεωτέρων (11), ἐν οἷς μάλιστα μείας ἄξιόν ἐστι τὸ σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ Hœckh (12).

Ἡ ἀρχαιοτάτη ὁμῶς περιγραφή τοῦ Κρητικοῦ πληθυσμοῦ περιέχεται ἐν τοῖς ἐπομένοις ἔπεσι τοῦ Ὀμήρου (13).

« Κρήτη τις γὰρ ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ,
καλὴ καὶ πῆϊρα, περίρρυτος· ἐν δ' ἄνθρωποι
πολλοί, ἀπειρέσιαι, καὶ ἐνννήκοντα πόλεις.
Ἄλλη δ' ἄλλων γλῶσσα μεμιγμένη. Ἐν μὲν Ἀχαιοί,
ἐν δ' Ἑτεόκρητες μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κύδωνες,
Δωριεὲς τε τριχάκες, δῖοί τε Πελασγοί »

(6) ΣΤ, 43-45.

(7) Περὶ Πολιτ. Γ'.

(8) Συναγ. Παραδόξ. ἡθῶν. Κρητες.

(9) Ποικ. Ἰστ. Β, 12.

(10) Lewy, Altes Stadtrecht v. Gortys. — Baunach, die Inschrift v. Gortyn. — Bücheler, das Recht v. Gortyn.

(11) Müller, Dorier, I. — Meursius, Creta. — Flaminus Cornelius, Creta sacra. — Neumann, res Cretenses. — Pashley, Creta.

(12) Hœckh, Creta.

(13) Ὀδυσ. Τ. 174.

Ἐκ τούτων κατάδηλον γίνεται ὅτι ἐπὶ Ὀμήρου ἡ Κρήτη κατῳκεῖτο ἤδη ὑπὸ διαφόρων φυλῶν Πελασγικῶν ἢ Ἑλληνικῶν. Καὶ δύο μὲν ἐξ αὐτῶν παρίστων τὸν ἀρχαιότατον ἰθαγενῆ πληθυσμόν, ὡς φρονεῖ καὶ ὁ Στράβων (14). «Τοὺς μὲν οὖν Ἐτεόκρητας καὶ τοὺς Κυδῶνας αὐτόχθονας ὑπάρξαι εἰκός»· οἱ δὲ λοιποὶ (Πελασγοί, Ἀχαιοὶ καὶ Δωριεῖς) ἐπέκησαν μεταγενεστέρως, πάντοτε δὲ πρὸ Ὀμήρου.

Ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ὁμῶς χρόνοις ἡ νῆσος φαίνεται κατὰ τὸ πλεῖστον δωρικὸν ἔχουσα τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ πολίτευμα. Ἀλλ' ὁ δωρισμὸς αὐτῆς οὐδόλως ἐστὶ πιθανόν ὅτι ἐπήγαγεν ἐκ τοῦ προομηρικοῦ ἐκείνου μικροῦ Δωριέων πυρῆνος· ἐξ ἐναντίας δὲ καὶ ἱστορικῶς μνημονεύεται ὅτι, ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν (1104 π. Χ.), ὁ Ἡρακλείδης Ἀλθαιμένης, ἑγγονος τοῦ Τημένου, ἔφερεν ἀποικίαν ἐξ Ἀργους καὶ Μεγάρων (15) εἰς Ῥόδον καὶ Κρήτην (16). Ὁ δὲ *Πόλις* ἐκ Λακωνίας (17) ἔκτισε τὴν Λυκτὸν ἢ τὴν Γόρτυνα (18), εἰς ἣν ἔδωκε τὸ ὄνομα τῆς Ἀρκαδικῆς πό-

(18) Κόν. 36.

λεως, ὡς καὶ τὸ ὄρος Λύκειον ἦν ὁμώνυμον τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ. Οὗτοι δέ, καὶ τοὶ ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ Ἀχαιοὺς, καὶ Μινυεῖς, καὶ Πελασγούς (17), ὡς τοὺς Κατακάυτας (19) καὶ τοὺς Ἐρατώνας (20), σωματία προνομιοῦχα, ἐπιμελούμενα τὰς ταφάς, καθ' ὅ ὄντες ἡ κυρίως μάχιμος καὶ ὑπερέχουσα μεταξὺ τῶν εἰσβαλουσῶν φυλῶν, ἐπέβα-

(13) I', 945. — Iδ. καὶ Στέφ. Βυζ. Δώριον.

(15) Στράβ. 735. — IΔ, 965.

(16) Κόν. Διήγ. 47.—Πολύβ. ΣΤ, 42.—Ἄλλως Ἀπολλόδ. Γ, 2, 1. Περὶ αὐτοῦ Iδ. Höckh.

(17) Πλούτ. Ἑλλ. Ζητ. Ζ, 21. — Π. Γυν. Ἀρετ. 273.

(19) Στράβ. I', 734.

(20) Πλούτ. Αὐτ. 186. 187.

λον τῇ νήσῳ τὸν ὀρωρικὸν ὀργανισμόν, ὅφ' ὃν καὶ ἐξήσκησεν ἡ Κρήτη ἐπὶ πολὺ θαλασσοκράτορα ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν πέριξ νήσων (21).

Φημίζεται δὲ μέγας νομοθέτης τῆς Κρήτης ὁ Μίνως, ὅστις ἦν σύγχρονος τοῦ Θησέως, καὶ ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ θετὸς τοῦ Ἀστερίου, υἱοῦ τοῦ Τεκτάμου, υἱοῦ τοῦ Δώρου (22). ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῇ συγχρόνως ὡς ὁ πρῶτος παραστάτης τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς νήσου, τῶν πρὸ τῆς καθόδου τῶν Ἑρακλειδῶν, καὶ ἐνταυτῷ ὡς ὁ τοῦ ὀρωικοῦ αὐτῆς πληθυσμοῦ, ἢ ἀκριβέστερον ὡς ὁ ῥυθμιστὴς τῶν ἀρχαίων Δωριέων ἐγκατοίκων, ἐπίσημος πρὸ πάντων γενόμενος διότι ὁ αὐτῷ ἀποδιδόμενος ὀργανισμὸς ἐξετάθη, μετὰ τὴν ἐπέλευσιν καὶ τῶν λοιπῶν ὀρωικῶν ἀποικιῶν, ἐπὶ πᾶσαν τὴν νῆσον. Πατρίς δ' αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἡ Κνωσσός, ἣτις ἦν πιθανῶς ἡ ἔδρα τῶν πρώτων Δωριέων, διότι πανάρχαιος ἦν ἐκεῖ τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ λατρεία.

Ἐπιστεύετο δ' ὅτι τὸν εἰσαχθέντα δῆθεν ὑπὸ Μίνως πολιτικὸν ὀργανισμόν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ζεὺς ἐν ἄνθρωπῳ κατὰ τὴν Κνωσσόν, ὅπου καὶ μεταγενεστέρως διὰ τοῦτο ἐτελοῦντο μυστήρια (23), παραμορφωθέντα ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ποιητῶν, ἐχθρικῶς διακειμένων τῷ Μίνωϊ (24).

Ἄλλ' ὁ ὀργανισμὸς οὗτος εἶχεν ἄλλην, πιθανῶς ἥττον θεῖαν, βεβαίως ὅμως ἥττον τοπικὴν τὴν καταγωγὴν· διότι αἱ πολιτικαὶ αὐτοῦ διατάξεις ἦσαν κατὰ τὰ κυριώτερα αἱ αὐταὶ πρὸς τὰ πανταχοῦ ὅπου ἦσαν ὀωριεῖς ἐπικρατοῦντα

(21) Ἡρόδ. Α, 171. — Θουκυδ. Α, 4. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 5', 2.

(22) Διόδ. Δ, 60.

(23) Ὁμ. Ὀδύσ. Τ. 178, ἐπ.

(24) Πλούτ. Μίν. 318.

νόμιμα, εἰς ἃ, κατὰ Πίνδαρον, καλοῦντα αὐτὰ «θεσμούς τοῦ Αἰγυμίου» (25), ἐνέμενον σταθερῶς πανταχοῦ οἱ τὸν χαρακτηῖρα μὴ φιλόκαινοι Δωριεῖς· «θέλοντι δὲ Παμφύλου καὶ μὲν Ἑρακλίδῃ ἐκγονοί, ὄχθαις ὑπὸ Ταῦγέτου ραίοντες, αἰεὶ μένειν τεθμοῖσιν ἐν Αἰγυμίου».

Ἦν δ' ἐν γένει τὸ Δωρικὸν πολίτευμα, ὅσον ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις φαίνεται πολλαχοῦ ἐφηρμοσμένον, ἀπόρεια καὶ συνέπεια κατακτήσεων δι' ὧν οἱ φιλοπόλεμοι Δωριεῖς εἶχον καταλάβει τὰς μεσημβρινὰς χώρας, ὀρμηθέντες ἀπὸ τῶν ἀφόρων ὀρέων αὐτῶν, καὶ ὡς βάσιν εἶχε πανταχοῦ τὴν ἀριστοκρατικὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν νικητῶν Δωριέων καὶ τῶν κατακτηθέντων αὐτοχθόνων, ὡς ἀποφαίνεται περὶ τούτου ἀνυποστόλως ὁ Βρασίδης, ἐν Θουκυδίδῃ (26) πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους «Οἷ γε μὴδὲ ἀπὸ πολιτειῶν τοιούτων ἦκατε, ἐν αἷς οἱ πολλοὶ ὀλίγων ἄρχουσιν, ἀλλὰ πλειόνων μᾶλλον ἐλάσσους, οὐκ ἄλλῳ τινὶ κτησάμενοι τὴν δυναστείαν, ἢ τῷ μαχόμενοι κρατεῖν».

Διεκρίνοντο δ' ἐν γένει οἱ Δωριεῖς ἐπ' «ἀνδρία καὶ σωφροσύνη» (27), καὶ ἦν ὁ ἐθνικὸς αὐτῶν χαρακτηρ ἡ ἐνότης, ἡ πειθαρχία, τὸ σέβας πρὸς τὰ παραδεδεγμένα, ἡ αὐτάρκεια, ὅθεν ἐπήγαζον τὸ μισόξενον, ἡ τῶν τρόπων ἀφέλεια καὶ τραχύτης καὶ ἡ βραχυλογία. Ἐπεφυλάττοντο δ' ἑαυτοῖς τὸ κυβερνᾶν καὶ τὸ πολεμεῖν, τοὺς κατακτηθέντας εἰς ὑποδεεστέραν τάξιν τηροῦντες.

Οἱ δ' ἀρχαῖοι αὐτόχθονες ἐξηκολούθουν κατοικοῦντες τὴν νῆσον καὶ μετὰ τὸν ἐκδωρισμὸν αὐτῆς, ἀλλ' ἐν ταπεινότηρᾳ θέσει, ἐν μέρει ὑπηκόων, καὶ φαίνεται ὅτι εἰς τρεῖς

(25) Πυθ. Α, 121.

(26) Δ, 126.

(27) Πολύβ. Δ, 48. — 1^{ος} Θουκυδ. Α, 84. — Πλάτ. Πολιτ. σ. 306.

διαφόρους πολιτικούς βαθμίδας ἐτάττοντο, εἴτε κατὰ διάκρισιν προγενεστέραν τῆς κατακτήσεως, εἴτε ὡς ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως ἣν ἐπ' αὐτῆς κατέλαβον ἀπέναντι τῶν κατακτητῶν. Οὕτω·

α'. Οἱ *Περίοικοι* ἦσαν ἐλεύθεροι μὲν, ἀλλ' ὑπήκοοι, οἱ αὐτοὶ πιθανῶς οἵτινες καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐλέγοντο (28), καθ' ὃ βεβαίως ἀποκλειόμενοι τῶν δωρικῶν ἐταιριῶν ἢ συσσιτίων. Οὗτοι ἦσαν ἴσως οἱ ἀρχαῖοι πρόκριτοι καὶ γαιοκτῆμονες, ἢ οἱ ἐπὶ τῆς κατακτήσεως ἐκουσίως καταθέντες τὰ ὄπλα, καὶ τούτου ἕνεκα ἀνωτέρων ἀπολαύσαντες δικαιωμάτων, οἷα ἦσαν ἡ κτῆσις καὶ καλλιέργεια ἰδίας γῆς, ἴσως ὠρισμένης ἐκτάσεως, ἐπὶ ἀποτίσει φόρου (29), ὅστις ἦν, κατὰ Δοσιάδην (30), ἐν Λυκτῷ, εἰς στατῆρ αἰγινητικός, ἢ τέσσαρες δραχμαὶ κατ' ἔτος.

Αἱ δ' ἄλλαι δύο τῶν πολιτῶν κατηγορίαι, οἱ λεγόμενοι *Μνῶται* καὶ οἱ *Ἀφαμιῶται* ἦσαν ἐν δούλων μέρει, ὡς λέγει ὁ Σωσικράτης (31). « Τὴν μὲν κοινὴν δουλείαν οἱ Κρητὲς καλοῦσι *Μνοίαν*, τὴν δὲ ἰδίαν *ἀφομοιώτας*, τοὺς δὲ περιόικους *ὑπηκόους* ».

β'. Δημόσιοι λοιπὸν δούλοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι *Μνῶται* (32) ἢ *Μνωῖται* ἐκ τοῦ *Μνοία*, *Μνώα* καθ' Ἡσύχιον, ἥτις, ὡς ὁ Στράβων ἐξηγεῖ (33), ἦν ἡ « Μινωία σύνοδος » καὶ κατ' Ἀριστοτέλην (34), τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα τηρήσαντες, συνήρχοντο ἐνίοτε εἰς ἰδιαιτέρας συνόδους, ὅπερ προφανῶς,

(28) Ἰδ. Ἐπιγρ. Β, στ. 5.

(29) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 4 Ζ, 12.

(30) Ἐν Ἀθην. Δ, 143.

(31) Ἐν Ἀθην. Ζ, 84.

(32) Ἀθην. ΣΤ, 269. — Εὐσταθ. ἐν Ἰλ. Ο. 1024.

(33) ἸΒ, 817.

(34) Πολιτ. Β, 7.

ἀποδεικνύει ὅτι ἦσαν καὶ οὗτοι ἐκ τῶν ἐλευθέρων ἀρχαίων κατοίκων τῆς νήσου, ἥ ὅμως κατωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, ἢ εἰς δουλείαν περιελθόντες ὡς ἐπὶ τῆς κατακτῆσεως γενόμενοι δορυάλωτοι. Ἰδιαίτερα δ' οὗτοι δὲν εἶχον κτήματα, ἀλλ' ἐκαλλιέργουν τὰ δημόσια. Προϋτάθη δὲ καὶ ἡ οὐχὶ ὅλως ἀπίθανος ὑπόθεσις, ὅτι τὸ ὄνομα Μνῶται ἔχει ἴσως συγγένειάν τινα μετὰ τοῦ τῶν *Μενεστών* τῆς Θεσσαλίας.

Οἱ δ' Ἀφαιμῶται τοῦ Σωσικράτους ἦσαν ιδιωτικοὶ δοῦλοι («*ιδίαν δουλείαν*»), πρὸς τοὺς Εἴλωτας τῆς Λακωνίας ἀντιστοιχοῦντες, καὶ οὕτω κληθέντες ἐκ τοῦ ὅτι Ἀφαιμία, Ἀφημία, ἐλέγετο, καθ' Ἡσύχιον (35), παρὰ Κρησὶν ὁ ἀγρός. Ὁ δ' Εὐστάθιος λέγει (36) ὅτι Ἀφημιάστοι ἦσαν «οἱ κατ' ἀγρὸν ἰδίᾳ δοῦλοι. Οὗτοι δ' ἐλέγοντο καὶ *Κλαρωῶται*», ἢ ὡς κληρωτοὶ δοῦλοι, κατ' Ἐφορὸν (37), ἢ ὡς ἐργαζόμενοι τοὺς ιδιωτικοὺς κλήρους τῶν Δωριέων (38). Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ συγγραφέα, εἰς τὰ Ἑρμεία, ἀρχαίαν ἰθαγενῆ ἐορτήν, παρέμεινεν ἡ συνήθεια, συμποσιάζοντες οἱ Κλαρωῶται, νὰ ὑπηρετῶνται ὑπὸ τῶν κυρίων αὐτῶν. Οἱ δὲ κατ' οἶκον τοὺς κυρίους αὐτῶν ὑπηρετοῦντες ἐλέγοντο ἰδίως οἰκεῖς, καὶ ὁ νόμος ἐπροστάτευεν αὐτοὺς ἐξαιρετικῶς κατ' ἀτόπων καταχρήσεων τῶν κυρίων τῶν (39). Ἐν γένει δ' ἦσαν ἐν Κρήτῃ ἐπιεικέστεροι πολὺ οἱ Δωριεῖς πρὸς τοὺς δούλους ἢ ὅ,τι ἐν Λακωνίᾳ, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (40). «*Κρηῖτες τ' ἄλλα ταυτὰ τοῖς δούλοις ἐφριέντες, μόνον ἀπειρήκασιν τὰ γυμνάσια καὶ τὴν τῶν ὅπλων κτῆ-*

(35) Φ. Ἑρμῆαι. Ἀφημοῦντες. Ἀφημιάστος.

(36) Εἰς Ἰδ. Σ. 1024.

(37) Ἐν Ἀθην. ΣΤ, 263.

(38) Müll. Dor.

(39) Ἐπιγρ. Κρητ. Β, 8.

(40) Πολιτ. Β, 2, 12.

σιν». Ἀλλὰ πιθανόν εἶναι ὅτι τὰ γυμνάσια καὶ τὴν ὀπλοφορίαν ἀπηγόρευον οὐ μόνον εἰς τοὺς δούλους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς περιοίκους.

Δ'. Καὶ χρυσώνητοι δούλοι δ' ὑπῆρχον ἐν Κρήτῃ, περὶ ὧν ὁ Καλλίστρατος (41). Ἦσαν δ' οὗτοι πιθανῶς ξένοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Κρητῶν ἰδιωτικὸς βίος.

Μία δὲ τῶν πρωτίστων ἐπιμελειῶν ἐν ταῖς δωρικαῖς πολιτείαις ἦν ἡ ἀγωγή, διότι ἐπ' ἀρετῆς, εὐκοσμίας, σωφροσύνης καὶ ἐγκρατείας ἤθελον νὰ στηρίζωσι τὸν τε δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν αὐτῶν βίον. Διὰ τοῦτο νόμοι αὐστηροὶ ἐκονόντιζον τὴν ἀγωγήν τῶν παίδων, οἵτινες ἔμελλον ν' αὐξήσωσιν εἰς πολίτας.

Ἀνετρέφοντο δ' οἱ παῖδες κατ' οἶκον μέχρι τοῦ 17^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας των, δι' ὃ καὶ σκότιοι ἐπελέγοντο (1). Ὑπὸ τῶν πατέρων δ' αὐτῶν ὠδηγοῦντο εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν συσσίτια, ὅπου, χαμαὶ καθήμενοι «ἐν φαύλοις τριβωνίοις», τοῖς αὐτοῖς χειμῶνος καὶ θέρους, καὶ τοῖς ἀνδράσιν ὑπηρετοῦντες, ὑπὸ παιδονόμων δ' ἐπιτηρούμενοι, ὧν ἀνὰ εἷς ὑπῆρχε παρ' ἐκάστῳ συσσιτίῳ (2), ἡστιῶντο λαμβάνοντες ἀνὰ ἡμί-

(41) Ἐν Ἀθην. ΣΤ'. σ. 263. — Ἰδ. καὶ Εὐστ. εἰς Ἰλ. Ξ, 431.

(1) Σχολ. Εὐριπ. Ἀλκυστ. 992.

(2) Ἐφορ. ἐν Στράβ. Ι'. 403. — Ἡρακλ. Ποντ. 3. — Νικόλ. Δαμασκ. 158. — Cic. Tusc. Quest. II, 14.

σειαν μερίδα κρέατος μόνον ἕκαστος, εἰς δὲ τὰ μικρὰ παιδία ἐδίδετο ἰδίου εἶδους ἄρτος, καλούμενος *Πρόμαχος*, καὶ εἰς τὰ ὀρφανά, σιτία *ἀβαμβάκευτα* (3), ἥτοι ἀκαρίκευτα, διότι «*βάμβα, βάμμα* δωριστί», καθ' Ἡσύχιον. Μετὰ τὸ γεῦμα δ' ἐκάθηντο ἀκούοντες τῶν ἀνδρῶν διαλεγομένων περὶ τῶν δημοσίων. Ἐλέγοντο δὲ μέχρι τῆς ἡλικίας ἐκείνης καὶ *ἀπάγελοι*, ὡς μὴ ἀγέλαις κατατεταγμένοι, ὡς καὶ *ἀπόδρομοι*, οἱ μὴ εἰσέτι εἰς τοὺς δρόμους, ὡς ἐκαλοῦντο τὰ γυμνάσια, φοιτήσαντες. Ἐξ ἐναντίας δὲ *δρομεῖς* ἐλέγοντο οἱ ἐνήλικες (4), καὶ *δεκάδρομοι* (5) οἱ ἔφηβοι, οἱ ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη διὰ τῶν γυμνασίων διελθόντες. Οἱ αὐτοὶ δέ, ἀπὸ τοῦ 17^{ου} ἔτους καὶ μετέπειτα, καὶ *ἀγελαστοὶ* ἐκαλοῦντο, καθ' Ἡσύχιον, καθ' ὃ κατατεγμένοι εἰς λόχους, οἵτινες ἐλέγοντο *ἀγέλαι* (6), ὃ δ' ἀρχηγὸς αὐτῶν *ἀγελάτης*. Συνῆγε δ' ἕκαστος τῶν ἐπιφανῶν ἐφήβων ἀγέλην, ἥς ἀρχηγὸς ἦν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐξάγων αὐτὴν εἰς θήραν καὶ δρόμους, καὶ *κολάζων* τοὺς ἀπειθοῦντας. Ἐσκληραγωγοῦντο δὲ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ νέοι, ἡσκούντο, καὶ γυμνόποδες ἔτρεχον εἰς τὴν θήραν ἐπὶ βράχων τραχέων (7), καὶ κατ' ἀγέλας παραταττόμενοι, ἐν αὐλῷ καὶ λύρᾳ ἐχώρουν κατ' ἀλλήλων, καὶ συνεπλέκοντο εἰς μάχας πλαστὰς, πολλάκις καὶ διὰ σιδηρῶν ὀπλῶν (8). Ἐδιδάσκοντο δὲ προσέτι καὶ γράμματα καὶ μουσικὴν, περιλαμβάνουσιν καὶ τινὰς ὑπὸ τῶν νόμων ὠρισμένας ὥδ'ας, ὡς λέγει ὁ Στράβων· «*Παῖδας δὲ*

(3) Ἀθην. Δ, 143.

(4) Ἐπιγρ. Γ, 22. — Lewy, σ. 10, III, 22.

(5) Σουίδ. — Ἡσύχ. — Ammon. de diff. verb. 37. — Εὐστ. εἰς Ἰλ. Θ, 727, 18. — Εἰς Ὀδ. Θ, 1592, 57.

(6) Ἐφορ. ἐν Στράβ. Γ', 483.

(7) Νικ. Δαμασκ. 158. — Μάξ. Τύρ. KB, 2.

(8) Στράβ. Αὐτ.

γράμματά τε μαρθάνειν, καὶ τὰς ἐκ τῶν νόμων ᾠδὰς, καὶ τινὰ εἶδη μουσικῆς». Ἦσαν δὲ πιθανῶς αἱ ἐκ τῶν νόμων αὗται ᾠδαὶ αἱ ἐν ταῖς τελεταῖς τῶν Θεῶν ἀδόμεναι, καὶ ἴσως καὶ ἡ διὰ στίχων συντεταγμένη νομοθεσία. Ἐνησκούντο δὲ καὶ εἰς τὴν βραχυλογίαν καὶ τὴν τῶν λόγων ἐτοιμότητα καὶ εἰς τὴν ἀστείότητα, ἥτις ἦν τῶν Δωριέων προτέρημα, δι' ὃ καὶ ὁ Σωκράτης (9) περίφημα λέγει ἀνὰ πᾶσαν τὴν νῆσον τ' ἀποφθέγματα τῶν Φαιστίων.

Ἐμμενον δ' ἐν ταῖς ἀγέλαις οὐ μόνον μέχρις οὗ ἔρθανον εἰς τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡλικίαν, ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, καὶ μετὰ ταῦτα ἔτι ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἐκτὸς ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἡλικίας ἐκείνης ἀπελάμβανον ἤδη πολιτικῶν δικαιωμάτων· διότι ἐν τινι πολιτικῇ συνθήκῃ μεταξὺ Λατίων καὶ Ὀλουντίων (10) ὁρίζεται τὸν περὶ τηρήσεως αὐτῆς ὅρκον νὰ ὁμώσωσι καὶ αἱ ἀγέλαι. Οἱ δ' ἐξερχόμενοι τῶν ἀγελῶν ἐνυμφεύοντο πάντες ὁμοῦ, καὶ τὸ 12^{ον} ἔτος ἦν ὁ κατώτερος ὅρος διὰ τὸν γάμον τῶν νεανίδων (11). Ὡς ἐν Σπάρτῃ δέ, δὲν ἐλάμβανον ἀμέσως κατ' οἶκον τὰς γυναικῆς των, ἀλλὰ μόνον ἀφ' οὗ ἀπεδείκνυντο ἱκαναὶ νὰ διευθύνωσι τὴν τοῦ οἴκου διοίκησιν. Ἐλάμβανον δὲ προῖκα ἢ καὶ ἐκκληρονόμουν αἱ νέαι, ἂν εἶχον ἀδελφούς, τὸ ἥμισυ τῆς μερίδος ἐκείνων (12). Ἐλλείψει δ' υἱῶν ἦσαν αἱ θυγατέρες Πατροῦχοι ἢ ἐπίκληροι, ὡς ἐλέγετο ἐν Ἀθήναις (13). Περιουσία δὲ χηρεύουσα ἐξ ἀδιαθέτου ἀπενέμετο διὰ κλήρου, ὡς φαίνεται (14). Ἡ δ' ἐν τῷ γάμῳ πίστις ἦν ἐν μεγίστῃ τιμῇ,

(9) Ἐν Ἀθην. ΣΤ'. 261.

(10) Chishull. σ. 134.

(11) Ἐπιγρ. IB, 31.

(12) Στράβ. Αὐτ. — Ἐπιγρ. Δ, 41 - 44.

(13) Ἐπιγρ. Z, 15 - Θ, 24.

(14) Ἐπιγρ. E, 25 - 28.

καὶ ἐζημιοῦντο, καὶ εἰς ἀτιμίαν περιέπιπτον (15), πολλάκις μάλιστα ἐλιθοβολοῦντο οἱ εἰς αὐτὴν ἀμαρτάνοντες. Ἐν περιπτώσει διαζυγίου ἢ χηρίας, ἀνελάμβανεν ἡ γυνὴ πᾶσαν τὴν ἰδίαν περιουσίαν, καὶ ἔτι 20 Δραχμὰς ἂν αἴτιος τοῦ διαζυγίου ᾗν ὁ ἀνὴρ (16).

Συνηστιῶντο δὲ πάντες οἱ ἐλεύθεροι Κρήτες εἰς ἐταιρίας (17), ὧν προέστατο ὁ Ἐταιρεὺς Ζεὺς (18), καὶ αἴτινες ἐκαλοῦντο, κατὰ μὲν Ἀριστοτέλην ἀνδρία, κατὰ δὲ Στράβωνα ἀνδρεῖα· ἐξ ἧς ἐπωνυμίας δῆλον ἐστὶν ὅτι εἰς αὐτὰ παρεκάθηντο μόνοι οἱ ἄνδρες· καὶ τῷ ὄντι μὲν αἱ γυναῖκες δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐτρέφοντο καὶ αὐταί, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν (19). Ἐπετηροῦντο δὲ τὰ ἀνδρία ἐφ' ἐνὸς τῶν ἀρχόντων (20), καὶ εἰς αὐτὰ ἐπεττάται γυνή, βοηθουμένη ὑπὸ τεσσάρων ἀνδρῶν, τῶν δημοτικῶν λεγομένων (21), ὧν ἐκάστω διεκόνουν ἀνὰ δύο καλοφόροι, ἤτοι πινακοφόροι, «*κάλα γὰρ τὰ ξύλα - κρητική λέξις*», κατ' Εὐστάθιον (22). Οὐδεὶς δὲ κατετάττετο εἰς ἐταιρίαν συσσιτίου εἰμὴ κατὰ συγκατάθεσιν καὶ ψηροφορίαν τῶν μελῶν αὐτῆς (23).

Περιεῖχε δ' ἕκαστον τῶν ἀνδρίων ἀνὰ δύο οἰκοδομὰς ἢ αἰθούσας, ἧ, ὡς ἐκφράζεται ὁ Δοσιάδης (24)· «*Εἰσὶ δὲ πανταχοῦ κατὰ τὴν Κρήτην οἴκοι δύο ταῖς συσσιτίαις*», τὸ

(15) Αἰ. Π. I. IB, 12.

(16) Αὐτ. B, 52.

(17) Δοσιάδ. ἐν Ἀθην. Δ, 143. Ἰδ. καὶ Ἐπιγρ. I, 37-39.

(18) Ἡσύχ.

(19) Ἀριστοτ. Πολιτ. B, 7, 4.

(20) Ἡρακλ. Ποντ. 7.

(21) Δοσιάδ. αὐτ.

(22) Εἰς Ἰλ. Ψ. — Παρ' ἡμῖν: *καλαπόδι*.

(23) Πλούτ. Λυκούργ. IH. — Σχλ. Πλάτ. Νόμ. Α, σ. 229.

(24) Αὐτ.

λεγόμενον κοιμητήριον (25), καὶ τὸ κυρίως συσσίτιον. Ἐξ αὐτῶν δὲ τὸ πρῶτον ἐχρησίμευεν εἰς ἐνοίκησιν τῶν ξένων, διότι οἱ Κρήτες διεκρίνοντο καὶ ἐφημίζοντο ἐν τῇ ἀρχαιοτήτι διὰ τὴν φιλοξενίαν αὐτῶν· καὶ ἐν τῷ συσσιτίῳ δὲ ὑπάρχον ἐπὶ κεφαλῆς δύο τράπεζαι, ξενικαὶ καλούμεναι (26), εἰς ἐστίασιν ἐπίσης τῶν ξένων, καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ τοῦ ξενίου Διός, ἴσως διὰ τὰς θυσίας· καὶ πολλάκις ἐν ταῖς μεταξὺ Κρητικῶν πόλεων συνθήκαις ἀπαντᾶται καὶ ὁ ὅρος « προσόδου εἰς τὰ ἀνδρεῖα ».

Ἦρχιζε δὲ τὸ γεῦμα δι' εὐχῶν (27), καὶ ἔτρωγον καθήμενοι (28), κατὰ τὸ ὁμηρικὸν καὶ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἔθιμον, οὐχὶ δ' ἀνάκεκλιμένοι, ὡς ἐπεκράτησεν ἔπειτα καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, προελθὼν ἐξ Ἀσίας. Ἡ δὲ δίαίτια τῶν Κρητῶν ἦν ἀφελεστάτη, ὡς ὁ Πλούταρχος (29)· « Ταῖς Κρητικαῖς διαίταις, εὐτελέσιν οὖσαις καὶ αὐστηραῖς ». Ἐκ τῆς τροφῆς δ' ἦτις ἦτον ὀλίγη, ἕκαστος πολίτης ἐλάμβανεν ἀνὰ μίαν μερίδα, ὁ ἄρχων ὅμως, πιθανῶς ὁ πρωτόκοσμος, τέσσαρας (30), ἀρ' οὗ ἐξήρει ἢ προϊσταμένη γυνὴ τὰς ἀρίστας, ἐπιφυλάττουσα αὐτὰς τοῖς ἐν πολέμῳ καὶ ἐν ταῖς βουλαῖς ἀριστεύουσιν (31). Ἦσαν δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν πόσιν ἐγκρατέστατοι, καὶ ἡ μέθη ἀπηγορεύετο αὐτοῖς διὰ νόμου, ὡς λέγεται ἐν Μίνωϊ, τῷ ἀποδιδομένῳ τῷ Πλάτωνα· « Ἐν Κρήτῃ δὲ εἰς οὗτος ἐστὶ τῶν ἄλλων νόμων οὗς Μίνως ἔθηκε, μὴ συμπίνειν ἀλλήλοισι εἰς μέθην ».

(25) Εὐστάθ. εἰς Ὀδυσ. Ο.

(26) Ἡρακλ. Ποντ. 7.

(27) Πυργ. ἐν Ἀθην. Δ. 143.

(28) Αὐτ. καὶ Ἡρακλ. Ποντ. 7.— Varro in Serv. ad Aen. VII, 176.

(29) Β. Λυκ. Δ. — Ἰδ. καὶ Ἀριστ. Πολιτ. Β, 7, 5.

(30) Ἡρακλ. Ποντ. 7.

(31) Ψ. Πλάτ. Μέν. — Ἰδ. καὶ Πλάτ. Νόμ. Α, 9.

Καὶ τοσοῦτον νηφάλιοι ἡγείροντο τῆς τραπέζης, ὥστε τότε μάλιστα ἔμενον συνδιαλεγόμενοι περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, βουλευόμενοι περὶ αὐτῶν, καὶ τῶν ἀνδραγαθησάντων ἐν τοῖς πολέμοις ἀπομνημονεύοντες.

Εἰς δὲ τὴν δαπάνην τῶν συσσιτίων ἐπήρκει μέρος τῶν δημοσίων προσόδων· διότι « οἱ καρποὶ τῶν δημοσίων κτημάτων καὶ οἱ φόροι οὓς ἔφερον οἱ περίοικοι » (32), διῆχα διαιρούμενοι, ἐδίδοντο οἱ ἡμίσεις εἰς τὴν τῶν ἱερῶν τέλεσιν, καὶ οἱ ἕτεροι ἡμίσεις διενέμοντο μηνιαίως (33) εἰς τοὺς πολίτας (34), οἵτινες, προσθέτοντες καὶ τὴν δεκάτην τῶν ἰδίων καρπῶν, συνεισέφερον ταῦτα εἰς τὸ συσσίτιον. Καὶ οἱ μὲν πλούσιοι κατέθετον βεβαίως περισσότερα, οἱ δὲ πένητες ὀλιγώτερα, ἀναλόγως τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας ἕκαστος· ἀλλ' ἡ πᾶσι παρατιθεμένη τροφή ἦν ἡ αὐτή, « ὅπως τῶν ἴσων μετάσχοιεν τοῖς εὐπόροις οἱ πενέστεροι, δημοσίᾳ τρεφόμενοι », λέγει ὁ Ἐφορος (35).

Περίεργον δὲ σύμπτωμα τῶν Κρητικῶν ἡθῶν, ἀνῆκον ὅμως οὐχὶ αὐτοῖς ἰδίως, ἀλλ', ὡς φαίνεται, κοινὸν πᾶσι τοῖς Δωριεῦσιν, ἦν ὁ ἀγνός τῶν ἀνδρῶν ἔρως πρὸς τῶν παίδων τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ κάλλος, τὴν τούτων ἀγωγὴν καὶ μόρφωσιν ἀφορῶν, καὶ ἐκ τοῦ καθήκοντος πηγάζων ὃ εἶχον παρὰ Δωριεῦσι πάντες οἱ ἄνδρες ἔν' ἀνατρέφωσι πάντας τοὺς παῖδας (36). Καὶ παρεξηγεῖ μὲν τὸ ἔθος τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης (37), ἐφ' οὗ ὅμως, συγχρόνου τοῦ τὴν Κρητικὴν πολιτείαν γράψαντος Ἐφόρου, εἶχον ἐκλείψει τὰ πλεῖστα τῶν

(32) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 7, 1.

(33) Πλατ. Νομ. Η, 12.

(34) Ἡρακλ. Ποντ. 7.

(35) Ἐν Στρατ. αὐτ.

(36) Müll. Dor. 292-8. — Höckh, III, 106-119.

(37) Πολιτ. Β, 6, 5.

ἀρχαίων ἡθῶν τῶν Κρητῶν, καὶ μόνον ἐνιαχοῦ, ἐν Λύκῳ, ἐν Γόρτυνι, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἐν Κνωσσῷ, ἐσώζοντο ἔτι αὐτῶν τινὰ λείψανα (38). Ἀλλ', ὡς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους τοῦλάχιστον, ὁ Κικέρων (39) ῥητῶς λέγει ὅτι ἡ σχέσις αὕτη ἦν *preter sturpum*. Καὶ τῷ ὄντι αὐτὸς ὁ Ἐφορος λέγει (40): « Ἐράσμιον δὲ νομίζουσιν οὐ τὸν κάλει διαφέροντα, ἀλλὰ τὸν ἀνδρία καὶ κοσμιότητι », ὥστε ἡ σεμνότης καὶ ἡ ἀνδρία ἦσαν αἱ πρώτισται ἀρεταὶ αἱ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν παρὰ τῶν νέων ἀπαιτούμεναι· καὶ ἀσφαλὴς ἦν ὁ παῖς κατὰ πάσης ἀνοικείου διαγωγῆς τοῦ ἐραστοῦ αὐτοῦ, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὐ μόνον νὰ φύγῃ ἀπ' αὐτοῦ ἐδικαιοῦτο, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἐγκαλέσῃ προσέτι, « ἴν' εἴ τις αὐτῷ βία προσήνεκται κατὰ τὴν ἀρπαγὴν, ἐνταῦθα πάρα τιμωρεῖν ἐαντῷ, καὶ ἀπαλλάττεσθαι » (41). Καὶ πρόστιμα ἐπέβαλλεν ὁ νόμος (42) κατὰ τῆς ἀκολασίας, καὶ ἐν μὴ ἀποτίσει αὐτῶν παρέδιδε τὸν κακουργήσαντα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν παθόντων (43). Τούτου ἕνεκα, καὶ ὡς ἀναξίου διαγωγῆς ἀπόδειξις, καὶ ὡς ἀτιμία ἐνομιζέτο ὅταν παῖς δὲν ἐτύγχανεν ἐραστοῦ, ὡς ὁ αὐτὸς Ἐφορος: « Τοῖς δὲ καλοῖς τὴν ἰδέαν, καὶ προγόνων ἐπιφανῶν, ἐραστῶν μὴ τυχεῖν [αἰσχρὸν νομίζεται], ὡς διὰ τὸν τρόπον τοῦτον παθοῦσι ». Ἐκαλοῦντο δὲ οἱ μὲν ἐρῶντες φιλήτορες, οἱ δ' ἐρώμενοι κλεινοί, διὰ λέξεως ἥτις καὶ αὕτη ἤδη ἀπεδείκνυε τὴν πρὸς τοὺς παῖδας τούτους ὑπόληψιν. Ἦν δ' ἡ συνήθεια ν' ἀρπάζωσιν οἱ φιλήτορες τοὺς κλεινοὺς. Προέ-

(38) Στράβ. Γ', 4, 17.

(39) De reip. IV, 4.

(40) Αὐτ. Ἰδ. καὶ Ξενοφ. Συμπ. 8.

(41) Ἐφορ. αὐτ.

(42) Ἐπιγρ. Β, 2-45. — Ἰδ. καὶ Αἰλιαν. Π. Γ. ΙΒ, 42.

(43) Ἐπιγρ. Β, 22-36.

λεγε δ' ὁ ἐραστής πρό τινων ἡμερῶν τὴν πρόθεσιν ἑαυτοῦ εἰς τοῦ παιδὸς ὃ ἐμελλε ν' ἀρπάσῃ τοὺς συγγενεῖς· οὗτοι δὲ δὲν ἀπέκρυπτον τότε τὸν παῖδα, αἰσχρὸν τοῦτο νομίζοντες, ὡς ἂν ὠμολόγουν «ὅτι ἀνάξιος ὁ παῖς εἴη τοιούτου ἐραστοῦ τυγχάνειν». Καὶ ἂν μὲν ὁ φιλήτωρ ἦν τάξεως κατωτέρας τῆς τοῦ παιδός, ἀνθίσταντο οἱ συγγενεῖς, καὶ τὸν ἀπέκρουον· ἂν δ' ἦν ἴσης ἢ ἀνωτέρας, ἐπροσποιοῦντο μόνον ἀντίστασιν, καὶ ἐδίωκον αὐτὸν μέχρις οὗ ἔφθανεν εἰς τὸ ἴδιον ἀνδρεῖον, ὅτε ἀφίσταντο. Τότε δ' ὁ φιλήτωρ ἐλάμβανε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν κλεινὸν ἐπὶ δύο μῆνας, καὶ ἐξῆγεν αὐτὸν εἰς θήραν, συμπεριλαμβάνων καὶ συνευωχῶν καὶ τοὺς συναρπάσαντας, καὶ πᾶσαν ἀπέδιδεν αὐτῷ τιμὴν, παραχωρῶν αὐτῷ «ἔν τε τοῖς δρόμοις καὶ τοῖς θρόνοις... τὰς ἐντιμοτάτας χώρας». Μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τῶν δύο μηνῶν, δοὺς αὐτῷ δῶρα καὶ βοῦν, ὃν ὁ παῖς ἔθυε τῷ Διί, καὶ ὄπλα καὶ στολὴν, κατήγεε πάλιν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν. Τοσούτῳ δ' οἱ νέοι Κρήτες ἐνεκαυχῶντο ἐπὶ τῇ σχέσει αὐτῶν ταύτῃ, ὥστε οἱ παῖδες καὶ εἰς ἄνδρας αὐξήσαντες, ἐνεκαλλωπίζοντο ἔτι ἐπὶ τῇ στολῇ ἣν ὡς κλεινοὶ εἶχον λάβει· «Καὶ τέλειοι γερόμενοι διάσημον ἐσθῆτα φέρουσιν, ἀφ' ἧς γνωσθήσεται ἕκαστος κλεινὸς γερόμενος» (44).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πολιτικός ὀργανισμός.

Ὁ πρῶτος δὲ πολιτικός ὀργανισμός τῆς νήσου ἦν μοναρχικός κατ' Ἀριστοτέλην (1), αἰνιττόμενον βεβαίως τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν πᾶσα ἡ Ἑλλάς διετέλει ὑπὸ διογενῶν Ἀνάκτων κυβερνωμένη.

Μετὰ ταῦτα ὁμως, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἐκδωρισμοῦ τῆς Κρήτης βεβαίως, ἀπαντᾶται αὕτη κατὰ πολιτείας διηρημένη, ὧν ἀριστοκρατικὸν ἦν τὸ πολίτευμα, ὡς ἦν ἐπόμενον ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῶν Δωριέων κατακτητῶν, καὶ τῆς μετὰ αὐτῶν διανομῆς τῆς χώρας. Αἱ ἀπ' ἀλλήλων ὁμως ἀνεξάρτητοι αὗται πολιτεῖαι πολλάκις συνησπίζοντο ἀλληλοβοηθούμεναι, ὅπερ ἐκαλεῖτο συγκρητισμός (2). Ὀλίγας ὁμως ἀκριβεῖς περὶ τῶν διατάξεων αὐτῶν εἰδήσεις διετήρησεν ἡ ἱστορία, διότι οὐ πολὺ ἀνεμίγη ἡ Κρήτη εἰς τὸν μετέπειτα πολιτικὸν τῆς Ἑλλάδος βίον.

Γνωστὸν δ' ἐστὶν ὅτι προΐσταντο ἐκάστης τῶν πολιτειῶν δέκα ἄρχοντες κόσμοι λεγόμενοι, διότι κόσμος ἐδήλου τὴν κυρίως δωρικὴν ιδέαν τῆς τῶν μερῶν συναρμολογίας, τοῦ ῥυθμοῦ, τῆς τάξεως ἐπομένως καὶ τῆς πειθαρχίας, ὡς ἐν Θουκυδίδῃ (3) λέγει ὁ Ἀρχίδαμος πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους· «*Κάλλιον γὰρ τόδε καὶ ἀσφαλέστατον, πολλοὺς*

(1) Πολιτ. Β, 7, 3.

(2) Στράβ. Ι, 739. — Δοσιόδ. ἐν Ἀθην. Δ, 143. — Πλούτ. π. ἀδ. φιλ. 19. — Ἐτ. Μ.

(3) Β, 11.

ὄντας, ἐνὶ κόσμῳ χρωμένους φαίνεσθαι». Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ λέξις Κάδμος, ἥτις ἦν ἄλλη τοῦ Κόσμος μορφή, ἐδήλου τὴν πανοπλίαν παρὰ Κρησί.

Ἐλαμβάνοντο δ' οἱ κόσμοι οὐχὶ ἐξ ἀπάντων, ἀλλ' ἀριστοκρατικῶς ἐκ τινων μόνον ὠρισμένων γενῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει· «Γίνονται γὰρ οἱ τυχόντες» (4), πιθανόν ἐστίν ὅτι τὰ γένη ταῦτα ἦσαν πάντα τὰ τῶν Δωριέων. Ἐξελέγοντο δ' ἐτησίως, κατὰ Πολύβιον, λέγοντα (5)· «Τὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐπέτεια παρ' αὐτοῖς ἐστί». Ἄν δ' ἐν Θεοκρίτῳ φέρεται (6)· «οἱ αἰεὶ κοσμοῦντες», δηλοῖ τοῦτο πάντας τοὺς ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἀρχὴν τῶν Κόσμων καταλαμβάνοντας. Ἦσαν δὲ μάλιστα ἡ ἐπάνυμος τῶν πόλεων ἀρχή, καὶ πρὸ πάντων ὁ πρόεδρος αὐτῶν, ὅστις καὶ πρωτόκοσμος ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ψηφίσμασιν ὀνομάζεται, οὐδὲν ἄλλο, ὡς φαίνεται ἔχων πλεονέκτημα ὑπὲρ τοὺς λοιπούς, ἢ ὅτι ὀνομαστί ἐμνημονεύετο ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν ψηφισμάτων, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι μόνον διὰ τῆς φράσεως οἱ σὺν τῷ δεῖνι κόσμοι.

Ἦσαν δ' οἱ Κόσμοι ἐν Κρήτῃ, ὡς οἱ ἄρχοντες ἐν Ἀθήναις, ἡ κυρίως τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀνακτος, τοῦ κοσμήτορος λαῶν, διαδεχθεῖσα καὶ διανεμηθεῖσα ἀρχή· τὰ κυριώτερα δὲ τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἦσαν τὸ στρατηγεῖν ἐν πολέμῳ (7), ὥστε καὶ ὁ Ἡσύχιος ἐξηγεῖ «Κόσμος στρατηγός», τὸ βουλευέσθαι ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν γερόντων, καὶ υποβάλλειν τῇ πόλει τὰ δόξαντα, τὸ δέχεσθαι καὶ ποιεῖσθαι ξένους πρέσβεις, τὸ διδόναι ἀντίγραφα συνθη-

(4) Πολιτ. Β, 715.

(5) ΣΤ, 43.

(6) Ἀδωνιάζ. Στ. 272.

(7) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 7, 4.

κῶν (8), τὸ ἐξασκεῖν καὶ διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν, πιθανῶς προανακριτικὴν τινὰ ἐξουσίαν (9). Ὡστε κατὰ ταῦτα ἦσαν ἰσχυρώτεροι τῶν ἐν ταῖς Ἰωνικαῖς πολιτείαις ἀρχόντων, συγκεντροῦντες καὶ αὐτῶν καὶ τῆς Βουλῆς καθήκοντα, πρὸς δὲ τῆς Σπάρτης δύνανται νὰ συγκριθῶσιν οὐχὶ τόσοι τοὺς Ἐφόρους, ὅσον τοὺς Βασιλεῖς.

Ὑπέκειντο δ' οἱ Κόσμοι, ὡς οἱ τῆς Σπάρτης Βασιλεῖς, εἰς εὐθύνας, καὶ ἐνεδέχετο νὰ ἐναχθῶσιν ἔτι καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν (10), ὡς καὶ τὸ συνέδριον αὐτῶν εἶχε τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀποβάλλειν συνάρχοντας. Ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ ἕκαστος Κόσμος ἐδύνατο καταβάλλειν τὴν ἰδίαν ἀρχὴν πρὶν ἢ αὕτη ἐκπνεύσῃ (11).

Οἱ δ' ἐξιόντες Κόσμοι, μετὰ δοκιμασίαν τινά, βεβαίως περὶ τοῦ ἂν δὲν ὑπέπεσαν εἰς τι ἀναλογοῦν πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις ἀτιμίαν, εἰσέρχοντο εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Γερόντων (12), διατηρηθεῖσαν ἐκ τοῦ ἀνακτορικοῦ πολιτεύματος, καὶ ἀπετέλουν αὐτήν, ὡς ἐν Ἀθήναις οἱ ἐξιόντες ἄρχοντες ἀπετέλουν τὴν Βουλὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἐκαλεῖτο δ' ἐν Κρήτῃ ἡ τῶν Γερόντων βουλὴ καὶ συνέδριον καὶ ἀρχή (13), καὶ περὶ αὐτῆς λέγει ὁ Ἐφορος· « Καθίστανται δ' εἰς τοῦτο τὸ συνέδριον οἱ τῆς τῶν Κόσμων ἀρχῆς ἡξιωμένοι, καὶ τὰ ἄλλα δόκιμοι κρινόμενοι ». Τινὲς ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ἀριστοτέλους (14)· « Οἱ δὲ γέροντες [τῆς Σπάρτης] τοῖς γέρουσιν οὐκ καλοῦσιν οἱ Κρηῖτες Βουλὴν,

(8) Chishull, *antiq. asiat.* σ. 121.

(9) Αὐτ. 131.

(10) Baunack, Σ, 95, 50.

(11) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 7.

(12) Αὐτ. 7, 4.

(13) Ἐφορ. ἐν Στράβ. Ι'. 757.

(14) Πολιτ. Β, 7, 7.

ἴσοι», ὑπέλαβον ὅτι ἦσαν τριάκοντα, τοῦ ἴσοι δηλοῦντος ἰσάριθμοι. Ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι αἰνίττεται μᾶλλον τὸν παραλληλισμὸν τῶν δύο ἀρχῶν ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ· καὶ τῶν γερόντων ὁ ἀριθμὸς ὅτι ἦν ἀπροσδιόριστος, δι' ὃν λόγον καὶ ὁ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν (15). Ἐκαλεῖτο δὲ τῶν γερόντων ὁ πρόεδρος *Πρεῖγιστος* ἢ *Πρήγιστος*, ἥτοι ὁ πρεσβύτατος, διότι *πρεῖγς*, καὶ αἰολιστὶ *πρέσγυς* ἐλέγετο ὁ πρέσβυς, ἐξ οὗ καὶ *πρειγυνταί* οἱ πρεσβευταί.

Ἦσαν δ' οἱ Γέροντες ἰσόβιοι καὶ ἀνυπεύθυνοι, συσχεπτόμενοι μετὰ τῶν κόσμων, καὶ ἀποφασίζοντες αὐτογνωμόνως, δηλαδή οὐχὶ κατὰ γραπτοὺς νόμους, ἀλλ' ὡς αὐτοῖς ἐδόκει καὶ κατὰ συνείδησιν. «Τὸ γὰρ ἀνυπεύθυνον, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ τὸ διὰ βίου μεῖζόν ἐστι γέρας τῆς ἀξίας αὐτῆς· καὶ τὸ μὴ κατὰ γράμματα ἄρχειν, ἀλλ' αὐτογνώμονας, ἐπισφαλές». Ἀγνωστον δέ, κατὰ πόσον ἦν ἀνεξάρτητος ἢ μετὰ τῶν Κόσμων σύσχεψις αὐτῶν, καὶ ἂν, πλὴν αὐτῆς εἶχον καὶ ἄλλην, καὶ τίνα δικαιοδοσίαν.

Διηρεῖτο δ' εἰς διαφόρους φυλάς ὁ Κρητικὸς λαός, αἵτινες, καθ' Ἡσύχιον, ἐλέγοντο *στάρτοι*, (16), καὶ μετεῖχον ἀλληλοδιαδόχως τῆς διοικήσεως, ὡς ἐν τῇ Ἐπιγραφῇ (17): «ὅκ ὁ Αἰθαλεὺς στάρτος», καὶ ἐν ἄλλῃ τῶν Λυττίων (18): «τῆς δόσεως τοῖς στάρτοις»... ἐκ τῶν δόσεων ὧν οἱ στάρτοι λαμβάνουσι... ἐκ τῶν ταῖς φυλαῖς διδομένων χρημάτων». Πιθανῶς δ' οἱ Κόσμοι ἐλαμβάνοντο ἐκάστοτε κατὰ σειράν ἐκ τοῦ (πρυτανεύοντος) στάρτου, διότι ἐν τινι ἐπι-

(15) Ἰδ. ἄνωτ. Τόμ. Α, σ. 277.

(16) Δηλ. Στρατοί. Ἡσύχ. «Σταρτοί, αἱ τάξεις τοῦ πληθους».

(17) Ε, 5.

(18) Ἐν Comparetti, Mus. ital. Τόμ. Α.

γραφῇ τῆς Δρήρου (19) λέγεται· « Αἰθαλέων κοσμιόντων τῶν σὺν Κωία ».

Δὲν ἐστέρησαν δ' οἱ κατακτηταὶ τοὺς ἀρχαίους τῆς χώρας κατοίκους καὶ τοῦ ἐν τῷ ἀρχαίῳ πολιτεύματι γενικῶς τῷ λαῷ δεδομένου δικαιώματος τοῦ ἐκκλησιάζειν, ἀλλὰ συνήρχοντο καὶ ἐν Κρήτῃ πάντες οἱ ἐλεύθεροι, ἦτοι, πλὴν τῶν Δωριέων, καὶ οἱ περίοικοι, καὶ πιθανῶς καὶ οἱ Μινῶται, εἰς ἐκκλησίας, αἵτινες διετήρησαν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς ἀγορᾶς, καὶ μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Ὀμηρικῶν ἀγορῶν, ἐν αἷς ὁ λαὸς κυρίως συνήρχετο οὐχὶ ἵνα ἀποφασίζῃ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα παρευρίσκηται εἰς τὰς συζητήσεις τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, καὶ ἀκούῃ τ' ἀποφασιζόμενα (20)· διότι ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (21)· « Ἐκκλησίας δὲ μετέχουσιν πάντες. Κυρία δὲ οὐδενός ἐστιν ἄλλ' ἢ συνεπιψήφισαι τὰ δοκοῦντα τοῖς Γέρονσι καὶ τοῖς Κόσμοις ». Οὐχ ἥττον ὁμοῦς εἰς τὰ ψηφίσματα συνεπεγράφετο μετὰ τῶν Κόσμων καὶ ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὰ ἐν χρήσει ἐν τοῖς δημοκρατικοῖς πολιτεύμασι, διὰ τοῦ τύπου τούτου· « Ἐδοξε τοῖς κόσμοις καὶ τῇ πόλει ».

Πλὴν δὲ τούτων μνημονεύεται παρὰ τοῖς Κρησὶ καὶ ἀρχὴ τις Ἰππεῖς καλουμένη· ἀλλὰ περὶ αὐτῶν οὐδὲν γινώσκομεν, ἐκτὸς ὅτι πραγματικῶς ὑπεχρεοῦντο νὰ τρέψωσιν ἵππους, κατ' Ἐφορον (22), λέγοντα προσέτι· « Τῶν ἀρχαίων τὰ μὲν κατὰ τὰς διοικήσεις ἔχειν τὰς αὐτὰς ἐπωνυμίας, ὥσπερ καὶ τὴν τῶν Γερόντων ἀρχὴν καὶ τὴν τῶν Ἰππέων ».

(19) Cauer, del. 38.

(20) Ἰδ. Τόμ. Α, σ. 59.

(21) Πολ. Β, 7, 4.

(22) Στράβ. Ι', 737.

Καὶ περὶ τῆς δικαστικῆς δὲ νομοθεσίας τῶν Κρητῶν οὐδὲν γνωρίζομεν ἰδιαίτερον, πλὴν ὅτι αὐτὴ ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ῥαδάμανθον, καὶ ἐθρυλλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ Ῥαδαμάνθου δίκαιον (23). Φαίνεται δ' ὅτι κατ' αὐτὸ ἡ κληρονομία τοῦ πατρὸς περιήρχετο εἰς τὸν πρωτότοκον τῶν υἱῶν, ὁφείλοντα νὰ προνοῇ περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἅτινα, κατὰ τὸν Κρήτα ἐπιμενίδην (24), ἐκαλοῦντο ἐν Κρήτῃ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν διὰ περιληπτικῆς ἐπωνυμίας Ὀμόκατοι, ἐξ οὗ πιθανολογεῖται ὅτι ὁ κληρονόμος ἦν ὡς πρὸς αὐτοὺς ὁ ἐν ἄλλαις τοῦλάχιστον δωρικαῖς πολιτείαις ἐστιοπάμων, ἦτοι ὁ ἰδιοκτήτης τῆς ἐστίας (25), καλούμενος.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ δανείσματα δὲ μνημονεύεται (26) νόμος, ἡ μᾶλλον ἔθιμον, ἃν οὐχὶ κοινὸν τῶν Κρητῶν, τοῦλάχιστον τῶν Κνωσσίων, καθ' ὃ ὁ δανειζόμενος ἤρπαζε διὰ προσποιητῆς ληστείας τὸ δάνειον, οὐχ' ἦττον ὁμῶς ὁφείλων μετὰ ταῦτα ἀναμφιβόλως ν' ἀποδώσῃ καὶ ἀρχαῖον καὶ τόκον. Ἦν δὲ τοῦτο βεβαίως λείψον καὶ ἀνάμνησις τῶν κατὰ τὴν κατάκτησιν, ὅτε οἱ Δωριεῖς, ἀφ' οὗ ἐλήστευσαν τοὺς ἐγχωρίους, μετὰ ταῦτα, εὐνομίας ἐλθούσης, ἀπέδωκαν τὰ ληστευθέντα, ἢ ἴσως ὅτε, λεηλατηθέντων τῶν ἰθαγενῶν, ἵνα μὴ φανῇ τις διάκρισις, ἐγένετο τοιαύτη διαρπαγὴ καὶ ἐν Κνωσσῷ, ἀλλὰ πλαστὴ αὕτη, διότι οἱ Κνώσσιοι ἦσαν (ὡς ὑποτίθεται) ὁμόφυλοι τοῖς κατακτηταῖς.

Λέγει δ' ὁ Πλάτων (27) ἀπλουστάτην, ὡς ἦν ἐπόμενον διὰ τὸ ἀρχαῖκόν αὐτῆς, τῶν Κρητῶν τὴν διαδικασίαν,

(23) Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικομ. Ε, 3.

(24) Ἀριστοτ. Πολιτ. Α, 1, 6.

(25) Ἰδ. κατωτ. Βιβλ. Γ, Μέρ. Β, Κεφ. ΙΑ.

(26) Πλούτ. Ἑλλην. Ζητ. Ζ.

(27) Νόμ. ΙΒ, σελ. 948, ἐκδ. Σέρ.

συνισταμένην εἰς ἀμοιβαῖον ὄρκον ὃν ἔδιδον οἱ διάδικοι περὶ τοῦ ἀμυρσθητομένου πράγματος.

Σπουδαίας δὲ καὶ λεπτομερεῖς εἰδήσεις περὶ τοῦ δικαστικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν Κρητῶν περιέχει τὸ εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου τούτου προσαρτηθὲν παράρτημα.

Ἦν λοιπὸν τὸ Κρητικὸν πολίτευμα κατ' οὐσίαν αὐτὸ τὸ τῶν ἀρχαίων Ἀνάκτων, ἀλλ', ἕνεκα τῆς εἰσβολῆς καὶ τῆς κατακτήσεως, ἀπὸ βασιλικοῦ εἰς ἀριστοκρατικὸν μεταπεσόν, καὶ συγγενὲς πρὸς τὸ διὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις ἀναλόγως μεταρρυθμισθὲν καὶ τῶν ἄλλων ὀωρικῶν χωρῶν, ἰδίως δὲ τὸ τῆς Σπάρτης, ἀλλ' οὐχὶ ἐκείνου μίμησις, ὡς τινὲς (28) ἕνεκα ταύτης τῆς ὁμοιότητος, καὶ παρὰ πᾶσιν χρονολογικὴν πιθανότητα ἐξέλαβον.

Ἀλλ' εἰς τῶν Κρητῶν τὸν χαρακτῆρα ἀπεδίδοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλαττώματά τινα ἐξ ὧν προέκυψε καὶ ἡ τῶν πολιτικῶν αὐτῶν θεσμῶν παρακμῆ. Ἦσαν δὲ ταῦτα ἡ ψευδολογία, ὥστε περὶ αὐτῶν περιήδετο τὸ «*Κρηῆτες ἀεὶ ψευδοῦνται*», καὶ ἡ πλεονεξία, ἡ ἐπιθυμία τοῦ «*εἰς ἄπειρον κτῆσθαι*», κατὰ τὸν Πολύβιον (29), ὅστις καὶ ταῦτα λέγει περὶ αὐτῶν· «*Καθόλου δ' ὁ περὶ τὴν αἰσχροκέρδειαν καὶ πλεονεξίαν τρόπος οὕτως ἐπιχωριάζει παρ' αὐτοῖς, ὥστε παρὰ μόνοις Κρηταῖσιν τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων μὴδὲν αἰσχρὸν νομίζεσθαι κέρδος*». Ἠλάττου δὲ φυσικῶς ἡ ἰδιοτέλεια τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν μητρίδα, ὡς, κατὰ Πλάτωνα (30), ὠνόμαζον τὴν πατρίδα οἱ Κρηῆτες, καὶ ἡ διαφθορά ἐπέφερε τὴν πρὸς τοὺς νόμους ὀλιγωρίαν καὶ τὴν καταδόλειυσιν αὐτῶν. Προσέτι δέ, εἰς τὴν Κρήτην, ὡς νῆσον καὶ ἀποκε-

(28) Στράβ. Γ', 4, 17.

(29) ΣΤ, 43.

(30) Πολιτ. Θ.

κοιμένην τῆς μεγάλης συγκοινωνίας μετὰ τῶν ἐν τῇ στερεᾷ Δωριέων, ἡλαττώθη βαθμηδὸν εἰς ὀλίγα μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρχαίων γενῶν ἐξ ὧν οἱ κόσμοι ἐλαμβάνοντο, καὶ ἔνεκα τούτου ἡ ἀρχὴ αὐτῶν, ἐπὶ Ἀριστοτέλους (31), εἶχεν ἀποδῆ τυραννική, ἥ ἐθεωρεῖτο ὡς τοιαύτη, καὶ ἡ κτῆσις αὐτῆς παρῆγε πολιτικὰς φατρίας, καὶ ἔριδας κορυφουμένας εἰς στάσεις. Ἦν δὲ τούτων ἀποτέλεσμα, ἡ τέχνασμα πολλάκις τῶν ἀντιπολιτευομένων, πρὸς παρακώλυσιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐνεργείας τῶν ἐνοχλούντων αὐτοὺς νόμων, ν' ἀποβάλλωσι τοὺς Κόσμους, ἢ ν' ἀναστέλλωσι τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν, ὅτε ἡ Κρήτη ἔμενεν ἄνευ τακτικῶν ἀρχόντων. Πολλάκις γάρ, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἐκβάλλουσι συστάντες τινὲς τοὺς Κόσμους, ἢ τῶν συναρχόντων αὐτῶν, ἢ τῶν ιδιωτῶν». Καὶ ἐλέγετο ἡ τοιαύτη ἀναρχικὴ τῶν πραγμάτων κατάστασις ἐν Κρήτῃ ἀκοσμία. Ἐκ τῶν αἰτιῶν δὲ τούτων μετέπεσε τὸ πολίτευμα ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον ἐπὶ Πολυβίου (32), λέγοντος· «*Τὰ κατὰ τὰς ἀρχάς . . . παρ' αὐτοῖς . . . δημοκρατικὴν ἔχει τὴν διάθεσιν*», καὶ κατέπεσε τῶν Κόσμων ἡ δύναμις καὶ ἐπιρροή, ὥστε περιωρίσθη εἰς μόνον δικῶν τινῶν ἐπιμέλειαν καὶ ἐκτέλεσιν, ἡ δ' ἐκκλησία, καὶ ἐπομένως τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον τῶν ἰθαγενῶν, ἀπέβη κυριάρχης, καὶ ἔπαυσεν ἡ τέως ὑπάρχουσα ὁμοιότης τοῦ Κρητικοῦ πολιτεύματος μετὰ τοῦ Σπαρτιακοῦ.

(31) Πολιτ. Β, 7, 7.

(32) ΣΤ, 43.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΟΣ

(Τὰ κεφαλαῖα γράμματα δηλοῦσι τὰς στίλας τῆς ἐπιγραφῆς, οἱ δ' αὐτοῖς ἐπόμενοι ἀριθμοὶ τοὺς στίχους).

α'. (Ἀπαγωγὴ).

Α. 1-11. Ὁ προτιθέμενος νὰ δικασθῇ πρὸς ἐλεύθερον ἢ δοῦλον, νὰ μὴ ἀπάγῃ, (τὸν ἀντίδικον) πρὸ τῆς δίκης· ἂν δὲ τὸν ἀπαγάγῃ, νὰ καταδικάζῃ αὐτὸν (ὁ δικαστής), διὰ μὲν τὸν ἐλεύθερον, εἰς (πρόστιμον) δέκα στατήρων (1), διὰ δὲ τὸν δοῦλον πέντε διὰ τὴν ἀπαγωγὴν, καὶ ν' ἀποφασίζῃ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ (ἀπαχθέντος) ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν. Ἄν δ' (ὁ ἀπαγαγὼν) δὲν (τὸν) ἀπολύσῃ, νὰ καταδικάζῃ (αὐτὸν) ὁ δικαστής, διὰ μὲν τὸν ἐλεύθερον εἰς στατήρα, διὰ δὲ τὸν δοῦλον εἰς δραχμὴν, καθ' ἡμέραν ἐκάστην, μέχρις οὗ (τὸν) ἀπολύσῃ. Περὶ δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡμερῶν ν' ἀποφασίζῃ ὁ δικαστής (κατὰ συνείδησιν), ὁμώσας (2).

11-13. Ἄν δὲ (ὁ διάδικος) ἀρνηται τὴν ἀπαγωγὴν, καὶ δὲν ὑπάρχῃ μάρτυς, ν' ἀποφασίζῃ ὁ δικαστής ὁμώσας.

(1) 40 Δραχμῶν.

(2) Ὡς ὀρκωτός, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδίας συνειδήσεως. Ὁ ὅρκος εἶναι ἡ ἐγγύησις τῆς εὐθυδικίας του.

14-16. Ἄν δ' ἀμφισβητῇται ἂν (ὁ ἀπαχθεὶς) ᾗ ἐλεύθερος ἢ δοῦλος, νὰ νικῶσιν οἱ διίσχυριζόμενοι ὅτι ᾗ ἐλεύθερος (3).

17-23. Ἄν δὲ (οἱ ἀντίδικοι) ἀμφισβητῶσι περὶ τοῦ τίς ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ δούλου, ν' ἀποφασίῃ (ὁ δικαστής) κατὰ τὴν κατάθεσιν μάρτυρος· ἂν δ' ἀμφότεροι ἔχωσι μάρτυρας, ἢ οὐδέτερος, ν' ἀποφασίῃ ὁμῶσας ὁ δικαστής.

23-34. Ἄν δὲ νικηθῇ ὁ κατέχων (τὸν ἀμφισβητούμενον), ἂν μὲν οὗτος ᾗ ἐλεύθερος, νὰ τὸν ἀπολύῃ ἐντὸς πέντε ἡμερῶν, ἂν δὲ δοῦλος, νὰ τὸν ἀποδίδῃ ἐπὶ χειρας· καὶ ἂν δὲν ἀπολύσῃ (τὸν μὲν) ἢ δὲν ἀποδώσῃ (τὸν δέ), νὰ καταδικάζῃ (ὁ δικαστής τὸν κατέχοντα), εἰς πρόστιμον, διὰ μὲν τὸν ἐλεύθερον, πεντήκοντα στατήρων, καὶ εἰς στατήρα δι' ἐκάστην ἡμέραν μέχρι τῆς ἀπολύσεως, διὰ δὲ τὸν δοῦλον, δέκα στατήρων, καὶ εἰς δραχμὴν δι' ἐκάστην ἡμέραν μέχρι τῆς ἐγχειρήσεως.

34-38. Ἄν (δ' εἰς ταῦτα) καταδικάσῃ ὁ δικαστής, νὰ εἰσπράττηται κατ' ἔτος (τούτων) (4) τὸ τρίτον ἢ καὶ ὀλιγώτερον, οὐχὶ δὲ περισσότερον (5)· καὶ περὶ τοῦ καιροῦ (τῆς ἐντελοῦς ἀποτίσεως) ν' ἀποφαίνεται ὁμῶσας ὁ δικαστής.

38-45. Ἄν δ' ὁ δοῦλος προσφύγῃ εἰς ναὸν (ὡς εἰς ἄσυ-

(3) Πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς ἀνωτέρας ποινῆς, καὶ μέγιστα ἐξασφάλισιν τῶν ἐλευθέρων.

(4) Τοῦ προστίμου.

(5) Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀποτίσεως τῶν διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μεγάλων τούτων ποσότητων. Ἄλλοι ἐλαμβάνουσι τὸ τρίτον τοῦ κειμένου ὡς δηλοῦν τριπλάσια, καὶ ἐννοοῦσιν ὅτι «ἐντὸς ἐνός ἔτους νὰ μὴ πληρῶν ὁ καταδικασθεὶς ἐν ὅλοις πλέον τοῦ τριπλασίου τοῦ προστίμου, ἤτοι διὰ τὸν ἐλεύθερον πλέον τῶν $3 \times 50 = 150$, διὰ τὸν δοῦλον πλέον τῶν $3 \times 10 = 30$ στατήρων»· ἢ ἄλλως «μετὰ παρέλευσιν ἔτους τὸ τριπλάσιον τῆς ἀξίας τοῦ δούλου. Ἰσως δέ, ἂν παρατείνῃ τὴν παράνομον κράτησιν πέραν ἐνός ἔτους, νὰ πληρῶνῃ μέχρι τριπλοῦ τοῦ προστίμου». Ἡ δ' ἐννοία: ἂν ὁ νικηθεὶς παραδῶσῃ τὸν δοῦλον ἐντὸς τοῦ ἔτους, νὰ πληρῶνῃ μόνον τὸ τρίτον τοῦ προστίμου, δὲν ἐξάγεται ἐκ τοῦ κειμένου.

λον), ὁ νικηθεὶς (6) ὀφείλει νὰ (τὸν) καλέσῃ ἐνώπιον δύο μαρτύρων ἐνηλίκων (7) καὶ ἐλευθέρων, ἢ ὁ ἴδιος, ἢ ἄλλος ἀντ' αὐτοῦ (ἐνεργῶν), καὶ νὰ καταδείξῃ εἰς τίνα ναὸν προσέφυγεν· ἂν δὲ δὲν (τὸν) καλέσῃ ἢ δὲν καταδείξῃ (τὸν ναόν), νὰ ὑπόκειται εἰς τὰς (ἀνωτέρω) διατάξεις (τοῦ νόμου).

45-48. Ἄν δὲ οὐδ' (οὕτω δυνηθῇ) νὰ τὸν ἀποδώσῃ ἐν τὸς τοῦ ἔτους, ν' ἀποδίδῃ τὴν διπλὴν ἀξίαν αὐτοῦ (8).

48-50. Ἄν δέ, διαρκούσης τῆς δίκης, ἀποθάνῃ (9), ν' ἀποδίδῃ (ὁ νικηθεὶς) τὴν ἀπλὴν ἀξίαν αὐτοῦ.

50-54. Ἄν δ' ὁ ἀπαγαγὼν ἐστὶν εἷς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Κόσμων, ἢ ἄλλος τις ἀπαγάγῃ (δοῦλον) Κόσμου, ὁ δὲ Κόσμος δὲν θελήσῃ νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν δίκην (10), καὶ ὁμοίως νικηθῇ (κατ' ἐρήμην), νὰ ὑπόκειται εἰς τὴν ἀπότισιν πάντων τῶν ἀνωτέρω ὠρισμένων.

55-B, 2. Ὁ ἐνάγων νενικημένον (11), ἢ (δοῦλον) εἰς ἐνέχυρον (αὐτῷ) δεδομένον, δὲν ὑπόκειται εἰς ποινήν.

6'. (Βιασμός).

B, 2-16. Ἄν (τις) βιάσῃ ἐλεύθερον ἢ ἐλευθέραν, νὰ πληρώνῃ ἑκατὸν Στατήρας, ἂν δὲ τέκνον ἀφεταιρίου (1) δέκα.

(6) Ὡς ἡττηθεὶς, ὀφείλει νὰ τὸν ἀποδώσῃ, ἀλλὰ δὲν δύναται, διότι ὁ δοῦλος κατέφυγεν εἰς ναόν.

(7) *Δρομέων* ἐν τῷ κειμένῳ.

(8) Κεῖμ. *Τιμὰς* δὲν δύναται νὰ σημαίῃ ἐνταῦθα τὸ πρόστιμον, διότι τοῦ δούλου, καταφυγόντος εἰς ναόν, ὁ ἡττηθεὶς κύριος δὲν δύναται νὰ ὑπάγῃ ἢ εἰς τὴν πρώτην διατάξιν τοῦ στ. 23-24.

(9) Πιθανῶς ὁ δοῦλος, διότι ὑπὲρ τοῦ δεσπότου ὑπάρχει ἡ πρόληψις ὅτι θὰ τὸν ἀπέδιδεν ἐμπροθέσμῳ, ἂν ἐνικᾶτο.

(10) Τὸ κείμενον «ἢ κ' ἀποστῇ μωλεῖν», δύναται, μετὰ κόμματος πρὸ τοῦ μωλεῖν, νὰ ἐννοηθῇ καὶ «ὅποτε ἐξέλθῃ τῆς ἀρχῆς, νὰ δικάζεται καὶ νὰ ὑπόκειται κτλ. ».

(11) Πιθανῶς δοῦλον.

(1) Περιόικου, ὑπηκόου.

*Αν δὲ δοῦλος ἐλεύθερον ἢ ἐλευθέραν, τὰ διπλά· ἂν δ' ἐλεύθερος δοῦλον ἢ δούλην οἰκογενῇ (2), πέντε, ἂν δ' ἰδίαν δούλην οἰκογενῇ δύο. *Αν δὲ δούλην μὴ οὔσαν παρθένον, εἰ μὲν δι' ἡμέρας, ἓνα ὁβολόν, εἰ δὲ διὰ νυκτός, δύο (3). *Ισχυρώτερος δὲ νὰ θεωρῇται ὁ ὄρκος τῆς δούλης (4).

16-20. *Αν δὲ βιάσῃ τὴν ἐλευθέραν, ἀνεχομένου (5) τοῦ κηδεμόνος (αὐτῆς), καὶ ὑπάρχοντος μάρτυρος, νὰ πληρῶνῃ 10 στατήρας.

20-28. *Αν μὲν συλληφθῇ ὁ μοιχὸς ἐλευθέρας ἐν (τῇ οἰκίᾳ) τοῦ πατρός, τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς, νὰ πληρῶνῃ 100 στατήρας, ἂν δ' εἰς οἰκίαν ἄλλου 50 (6). *Ὁ δὲ (κόρης) ἀφεταιίρου, 10· δοῦλος δὲ (μοιχὸς) ἐλευθέρας, τὰ διπλάσια· δοῦλος δὲ δούλης, πέντε (7).

28-36. Νὰ προσκαλῇ δὲ (ὁ δικαστής) πρὸ τριῶν μὲν μαρτύρων τοὺς κηδεμόνας τοῦ συλληφθέντος (ἐλευτέρου), πρὸ δύο δὲ μαρτύρων τὸν κύριον τοῦ δούλου, νὰ λυτρώσωσιν αὐτοὺς (καταβαλόντες τὰ πρόστιμα) ἐντὸς πέντε ἡμερῶν. *Αν δὲ δέν τοὺς λυτρώσωσι, νὰ δύνανται (οἱ συλλαβόντες αὐτοὺς) νὰ τοὺς κάμνωσιν ὅ,τι θέλουσι.

36-45. *Αν δὲ (ὁ συλληφθεὶς) λέγῃ ὅτι κατεδολιεύθη, ὁ συλλαβὼν νὰ ὁμνύῃ, ἐπὶ ποινῇ 50 στατήρων, καὶ ἄνωτέρα, μετὰ τεσσάρων ἄλλων, ἐκάστου καταρωμένου ἑαυτοῦ (ἂν ἐψευσθῇ)· ἂν δ' ἢ ἀφεταιίρος, μετὰ δύο ἄλ-

(2) Οἰκία, ἐνδοθ' ἰδία, ἢ ἴσως ἐνδοθιδία, κατὰ τὸ « κατοικίδιος ».

(3) Διότι διὰ νυκτός ἢ παθοῦσα δυσκολώτερον ἐδύνατο ν' ἀποφύγῃ.

(4) Ταύτην ἀποδίδω τὴν ἔννοιαν εἰς τὸ « ὀρκιωτέραν ἤμεν ». *Ὁ νόμος ἐστὶν εὐνότερος τῇ παθούσῃ καὶ ἀσθενεστέρα.

(5) *Ἀκύντος = ἀκέντος.

(6) *Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ νόμου γνωστὴ καὶ τῷ Αἰλιανῷ. Π. *I, IB, 12.

(7) Αἱ αὐταὶ ποιναὶ ὡς αἱ ἄνωτέρω (2-10) ἐπὶ βιασμοῦ.

λων· ἂν δοῦλος, νὰ ὁμνύῃ ὁ κύριος αὐτοῦ μεθ' ἐνὸς ἄλλου, ὅτι συνέλαβεν αὐτὸν ἐν μοιγίᾳ, καὶ δὲν (τὸν) κατεδολιεύθη.

γ'. (Διαζύγιον· θάνατος ἐνὸς τῶν συζύγων).

Β, 45-Γ, 1. Ἄν ἀνὴρ καὶ γυνὴ διαζευχθῶσι, νὰ λαμβάνῃ (ἡ γυνὴ) ὅ,τι εἶχεν ὅτε ἦλθεν εἰς τὸν ἄνδρα, καὶ τὰ ἡμίση τοῦ καρποῦ (1), ἂν προέρχεται ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς χρημάτων, καὶ τὸ ἡμισυ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ κατεργασθέντων (2), καὶ προσέτι πέντε στατῆρας, ἂν ὁ ἀνὴρ ἦ αἷτιος τοῦ διαζυγίου (3). Ἄν δὲ δι´χυρίζεται ὁ ἀνὴρ ὅτι δὲν εἶναι (αὐτὸς) αἷτιος, νὰ κρίνῃ ὁμώσας ὁ δικαστής.

Γ, 1-9. Ἄν δὲ (ἡ γυνὴ) λάβῃ ἄλλο τι τοῦ ἀνδρός, νὰ πληρώνῃ 5 στατῆρας, ἀποδίδουσα καὶ ὅ,τι ἔλαβε καὶ ὅ,τι κρυφίως ἀφῆρεσε (4)· δι' ὅσα δ' ἀρνεῖται (ὅτι τὰ ἔλαβε), νὰ ἐπιβάλλῃ ὁ δικαστής ὄρκον εἰς τὴν γυναῖκα πρὸς τῆς Ἀρτέμιδος, παρὰ τὸ Ἀμυκλαῖον καὶ τὴν Τοξίαν (5).

10-13. Δι' ὅ,τι δ' ἀφαιρέσῃ τις παρὰ γυναικὸς ἥτις ὤμοσε, νὰ πληρώνῃ πέντε στατῆρας καὶ τὴν ἀξίαν (τῶν ἀφαιρεθέντων).

13-16. Ἄν δὲ ξένος συμπράξῃ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν (6), νὰ πληρώνῃ 10 στατῆρας καὶ διπλὴν τὴν ἀξίαν τῶν ὅσα ὁ δικαστής ὁμώσας κρίνῃ ὅτι ἦσαν τ' ἀφαιρεθέντα.

(1) Πιθανῶς τῆς ἐπικαρπίας τῶν διὰ χρημάτων αὐτῆς ἀποκτηθέντων.

(2) «Ὅ,τι κ' ἐνυφάνη», κατὰ πρῶτον λόγον τῶν ὕφαντικῶν ἔργων τῆς, διότι ταῦτα ἦσαν τὰ κυριώτερα ἔργα τῶν γυναικῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

(3) «Χηρεύσεως».

(4) «Παρέλῃ».

(5) Ἀμυκλαῖος, ὁ Ἀπόλλων τῶν ἐν Κρήτῃ Ἀμυκλῶν· Τοξία δέ, ἡ τόξον φέρουσα, πιθανῶς ἡ ἐν αὐτῷ λατρευομένη Ἀρτεμις, ὡς τόξιος ἐλέγετο ὁ Ἀπόλλων ἐν Σικυῶνι. Ἡσύχ. Τοξίου βουνός.

(6) Ἴσως εἰς ἀμφοτέρους τὰς περιστάσεις, 1 καὶ 10.

17-24. Ἄν ὁ ἀνὴρ ἀποθάνῃ, τέκνα καταλιπών, ἡ γυνή, ἂν θέλῃ, δύναται νὰ νυμφευθῇ ἐκ νέου, παραλαβοῦσα τὰ ἑαυτῆς, καὶ εἴ τι ἔτι τῇ εἶχε δώσει ὁ ἀνὴρ, κατὰ τὰ ὠρισμένα, ἐνώπιον τριῶν ἐνηλίκων καὶ ἐλευθέρων μαρτύρων. Ἄν δ' ἀφαιρέσῃ τι τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ τέκνα, νὰ ὑποβάλληται εἰς δίκην.

24-31. Ἄν δὲ τὴν ἀφήσῃ (ὁ ἀνὴρ) ἄτεκνον, νὰ λαμβάνῃ τὰ ἑαυτῆς, καὶ τῶν εἴ τι εἶχε ἐργασθῇ εἰς τὴν οἰκίαν τὸ ἥμισυ, καὶ μετὰ τῶν συκληρονόμων συγγενῶν μερίδα ὠρισμένην τῆς τῶν κτημάτων ἐπικαρπίας, καὶ ὅ, τι τῇ ἔδωκεν ὁ ἀνὴρ κατὰ τὰ ὠρισμένα. Ἄν δ' ἄλλο τι ἀφαιρέσῃ νὰ ὑποβάλληται εἰς δίκην.

31-36. Ἄν δὲ γυνὴ ἀποθάνῃ ἄτεκνος, νὰ δίδωνται τὰ αὐτῇ ἀνήκοντα εἰς τοὺς δικαιουμένους κληρονόμους (αὐτῆς), ὡς καὶ τὰ ἥμισυ τῶν ὅσα ἡργάσθῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς ἐπικαρπίας, καθ' ὅσον πηγάζει ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῆς.

37-40. Ἄν ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνὴ θελήσῃ νὰ δώσῃ ἀμοιβαῖόν τι δῶρον (7), ἔστω τοῦτο ἐν ἑνδύμα, ἢ δώδεκα στατήρες ἢ ἡ ἀξία δώδεκα στατήρων· οὐχὶ δὲ περισσότερον.

40-44. Ἄν οἰκέτις (8) χωρισθῇ ἀπὸ οἰκέτου εἴτε ζώντος εἴτε ἀποθανόντος (9), νὰ λαμβάνῃ τὰ ἴδια ἑαυτῆς. Ἄν δ' ἄλλο τι λάβῃ, νὰ ὑποβάλληται εἰς δίκην.

44-52. Ἄν γυνὴ διεζευγμένη (10) ἀποκτήσῃ τέκνον, νὰ φέρεται (αὐτὸ) εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνδρὸς ἐνώπιον τριῶν μαρτύρων· ἂν δὲ (ὁ ἀνὴρ) δὲν δεχθῇ (αὐτό), νὰ ἐναπόκει-

(7) «Κόμιστρα», ἄγνωστον τί τὸ οὕτω καλούμενον. Ἴσως δωρεὰ μεταξὺ ζώντων. Καθ' Ἡσύχ. Κομιστῆς δηλοῖ ἐπιμελητῆς.

(8) Δούλη οἰκοδόαιτος.

(9) Διὰ διαζυγίου ἢ διὰ θανάτου.

(10) «Χηρεύουσα» δηλοῖ ἐν γένει τὴν στερηθεῖσαν τοῦ ἀνδρὸς.

ται εἰς τὴν μητέρα ἢ νὰ θρέψῃ ἢ νὰ ἐκθέσῃ τὸ τέκνον. Ἰσχυρώτερος δὲ νὰ θεωρῇται ὁ ὅρκος τῶν συγγενῶν (τῆς γυναικὸς) καὶ τῶν μαρτύρων περὶ τοῦ ἂν ἔφεραν (τὸ παιδίον εἰς τοῦ πατρὸς τὴν οἰκίαν).

52-Δ, 3. Ἄν δ' οἰκέτις γεννήσῃ ἐστερημένη τοῦ ἀνδρός της, τὸ τέκνον νὰ κομίζεται εἰς τὸν κύριον τοῦ ποτὲ συζύγου της ἐνώπιον δύο μαρτύρων. Ἄν δ' οὗτος δὲν (τὸ) δεχθῇ, νὰ δίδηται τὸ τέκνον εἰς τὸν κύριον τῆς ἰκέτιδος (11).

Δ, 3-7. Ἄν δ' ἤθελε νυμφευθῇ ἐκ νέου τὸν αὐτὸν ἐντὸς τοῦ ἰδίου ἐνιαυτοῦ, τὸ παιδίον νὰ δίδηται εἰς τὸν κύριον τοῦ οἰκέτου, καὶ ἰσχυρώτερος νὰ ᾖ ὁ ὅρκος τοῦ κομίσαντος αὐτό, καὶ τῶν μαρτύρων.

8-14. Γυνὴ διεzeugμένη, ἂν ἐκθέσῃ παιδίον πρὶν ἢ πέμψῃ αὐτὸ κατὰ τ' (ἀνωτέρω) ὠρισμένα, καὶ νικηθῇ (ἐν τῇ δίκῃ), ἂν μὲν ᾖ (γυνὴ) ἐλευθέρου, θέλει πληρῶναι 50 στατήρας, ἂν δὲ δούλου, 25.

14-17. Ἄν δὲ (ὁ ἀνὴρ) δὲν ἔχῃ οἶκον εἰς ὃν νὰ κομισθῇ (τὸ παιδίον), ἢ αὐτὸς δὲν φανῇ, ἐὰν (ἡ μήτηρ) ἐκθέσῃ τὸ παιδίον, νὰ μένῃ ἀτιμώρητος.

18-23. Ἄν δ' οἰκέτις ἄγαμος μείνῃ ἔγγυος καὶ γεννήσῃ, τὸ τέκνον νὰ παραδίδηται εἰς τὸν κύριον τοῦ πατρὸς (της) (12). ἂν δ' ὁ πατήρ της δὲν ζῇ, εἰς τοὺς κυρίους τῶν ἀδελφῶν της (13).

(11) Ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι ἀνὴρ καὶ γυνὴ δὲν ἀνῆκον πάντοτε εἰς τὸν αὐτὸν κύριον.

(12) Οὐχὶ τοῦ παιδίου, διότι οὗτος δύναται νὰ ᾖ ἄγνωστος.

(13) Οὐχὶ εἰς τὸν κύριόν της, ἵνα μὴ οὗτος ἔχῃ ὄφελος ἐκ τῆς ἀκόσμου διαγωγῆς αὐτῆς. Ὁ κύριος τοῦ πατρὸς ἢ τῶν ἀδελφῶν τῆς δούλης ἐδύνατο νὰ ᾖ ἄλλος τοῦ ἰδικοῦ της, διότι διὰ πωλήσεως, διὰ δωρεῶν κτλ. αἱ δοῦλαι ἠλλαζον κυρίους. Ἄν δὲ δὲν ἀνῆκον εἰς ἕνα κύριον πάντες οἱ ἀδελφοί, βεβαίως θὰ ἐδίδοτο τὸ παιδίον τῷ τοῦ πρεσβυτέρου.

δ'. (Κληρονομικὸν δίκαιον, καὶ σχέσεις περιουσίας),

Δ. 23-27. Ὁ πατήρ ἔχει τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν τέκνων καὶ ἐπὶ τῆς διανομῆς τῶν κτημάτων· ἡ δὲ μήτηρ ἐπὶ τῶν ἰδίων κτημάτων.

27-29. Ἐν ὅσῳ ζῶσι δὲν ὑφίσταται ἀνάγκη διανομῆς.

29-31. Ἄν δέ τις (ἐκ τῶν τέκνων) ὑποστῇ ζημίαν (1), ν' ἀπονέμηται εἰς τὸν ζημιωθέντα ἢ κατὰ τὸν νόμον (μερίς αὐτοῦ) (2).

31-44. Ἐὰν δέ τις ἀποθάνῃ, αἱ μὲν ἐν τῇ πόλει οἰκίαι καὶ πάντα τὰ ἐν αὐταῖς, καὶ ὅσας δὲν κατοικοῦσιν οἰκέται εἰς τὴν χώραν (3), καὶ τὰ πρόβατα καὶ τὰ κερασφόρα (4), ὅσα δὲν ὦσι τοῦ οἰκέτου, νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τοὺς υἱοὺς. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ κτήματα νὰ διαιρῶνται καλῶς, καὶ (ἐξ αὐτῶν) νὰ λαμβάνωσιν οἱ μὲν υἱοί, ὅσοι καὶ ἂν ὦσιν, ἀνὰ δύο μερίδας ἕκαστος, αἱ δὲ θυγατέρες, ὅσαι καὶ ἂν ὦσιν, ἐκάστη ἀνὰ μίαν μερίδα.

45-46. Νὰ διανέμωνται δὲ καὶ τὰ κτήματα τῆς μητρὸς, ἂν ἀποθάνῃ, ὡς ὠρίσθη περὶ τῶν τοῦ πατρὸς.

46-48. Ἄν δὲ κτήματα ἄλλα δὲν ὑπάρχωσι, μόνον δὲ μία οἰκία, νὰ λαμβάνωσιν αἱ θυγατέρες ὅ,τι ὠρίσθη (5).

48-E, 1. Ἄν δὲ θέλῃ, ζῶν ἔτι ὁ πατήρ, νὰ δώσῃ

(1) « Ἀταθείη », ἐκ τοῦ ἄτη.

(2) Διὰ νὰ ἔλῃ πῶς νὰ πληρώσῃ τὴν ζημίαν.

(3) Οἱ Κλαρώται ἢ ἀφομιῶται.

(4) « Καρταίποδα » (Κραταίποδα), τὰ μεγάλα ζῶα. Πίνδ. Ὀλ. ΙΓ, 114.

(5) Ἄν ὑπάρχῃ, πλὴν τῆς οἰκίας, περιουσία τῆς μητρὸς, τότε μέρος αὐτῆς ἂν ὅμως ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς μόνον οἰκία καταλείπηται, τότε ἀσαφὲς ἂν (κατὰ τὰ ὠρισμένα) οὐδὲν θὰ λαμβάνωσιν, ἢ ἂν, πωλουμένης αὐτῆς, θὰ διανέμηται ἡ ἀξία τῆς.

(προῖκα) εἰς τὴν νυμφευομένην (θυγατέρα του), νὰ τῇ δίδῃ κατὰ τὰ (ἀνωτέρω) ὠρισμένα, οὐχὶ περισσότερα· ἂν δ' εἴς τινα πρὶν(6) ἔδωκεν ἢ τῇ ἐγγυήθῃ (τι), ταῦτα μόνον (αὕτη) νὰ λαμβάνῃ, οὐχὶ δ' ἄλλην μερίδα κατὰ τὴν διανομὴν.

Ε, 1-9. Γυνὴ κτήματα μὴ ἔχουσα, ἂν ὁ ἀδελφὸς (τῇ) εἶχε δώσει ἢ ἐγγυηθῇ (τι), ἢ ἂν αὕτη εἶχέ (τι) κληρονομήσει ὅτε ὁ Αἰθαλεὺς στάρτος (ἐπρυτάνευε) (8), Κόσμοι δ' ἦσαν Κύλλος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, νὰ μετέχῃ τῆς διανομῆς, διὰ δὲ ὅσα ἔλαβε πρὶν, νὰ μὴ ὑπόκειται εἰς δίκην(9).

9-13. Ἄν δ' ἀποθάνῃ ἀνὴρ ἢ γυνή, καὶ ὑπάρχωσι τέκνα ἢ ἔγγονοι ἢ θυσέγγονοι, αὐτὰ νὰ λαμβάνωσι τὰ κτήματα (κατὰ τὰς ἀνωτέρω διατάξεις).

13-17. Ἄν δ' οὐδεὶς τούτων ὑπάρχῃ, ἀλλ' ἀδελφοὶ τοῦ ἀποθανόντος, καὶ ἀδελφῶν τέκνα ἢ ἔγγονοι, αὐτὰ νὰ λαμβάνωσι τὰ κτήματα.

17-22. Ἄν δ' οὐδὲ τούτων τις ᾖ, ἀλλ' ἀδελφαὶ τοῦ ἀποθανόντος, καὶ τούτων τέκνα ἢ ἔγγονοι, αὐτὰ νὰ λαμβάνωσι τὰ κτήματα.

22-24. Ἄν δ' οὐδεὶς τούτων ὑπάρχῃ, νὰ λαμβάνωσι τὰ κτήματα οἱ (ἄλλοι) δικαιοῦχοι οἷοι δῆποτε (10).

25-28. Ἄν δὲ δικαιοῦχοι δὲν ὑπάρχωσι, νὰ λαμβάνωσι

(6) Πρὶν, δηλαδὴ πρὸ τούτου τοῦ νόμου.

(7) « Ἐπέσπενσε ».

(8) Στάρτοι, καθ' Ἑσύχ: « αἱ τάξεις τοῦ πλήθους ». Μία δ' αὐτῶν ἐν Κρήτῃ ἦν ὁ τῶν Αἰθαλεῶν. Ἰδ. Rang. Ant. Hell. II, N. 2477. Πιθανῶς δ' εἰς τὰς λέξεις Αἰθαλεὺς στάρτος παρελείφθη τὸ ἐν Σ ἐκ λάθους τοῦ λιθοξόου. Φαίνεται δὲ ὅτι, ὡς αἱ ἀττικαὶ φυλαί, οὕτω καὶ οἱ στάρτοι ἤρχοντο ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν ἀρχὴν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐλαμβάνοντο οἱ ἐκάστοτε Κόσμοι.

(9) Αἰνίσσεται βεβαίως ἐποχὴν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ νέου νόμου, καὶ θελεῖ τοῦτον μὴ ὀπισθενεργόν διὰ τὰς ἀπόρους γυναῖκας.

(10) « Ὅποῦκ' ᾖ » ἢ « ὅπόκ' ᾖ ». Ἰσως: Ὅσοι καὶ ἂν ᾖσι;

τὰ κτήματα ἐκεῖνοι οἵτινες κληρωθῶσιν εἰς τὴν οἰκίαν (11).

28-34. Ἄν δ' ἐκ τῶν δικαιοῦχων οἱ μὲν θέλωσι νὰ διανεμηθῶσι τὰ κτήματα οἱ δὲ οὐχί, νὰ ὀρίξῃ ὁ δικαστὴς νὰ δίδωνται ὅλα τὰ κτήματα εἰς τοὺς θέλοντας τὴν διανομήν, πρὶν ἢ διανεμηθῶσι (12).

35-39. Ἄν δέ, μετὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστοῦ, εἰσβάλλῃ (τις) διὰ βίας, ἢ διαρπάξῃ, θέλει πληρόνει 10 στατήρας καὶ τὴν ἀξίαν (τῶν διαρπαγέντων) διπλῆν.

39-44. Ἄν δὲ δὲν θέλωσιν (οἱ δικαιοῦχοι) νὰ διανεμηθῶσι τινὰ τῶν ζώων (13) καὶ καρπῶν καὶ ἱματίων, καὶ δεμάτων (14), καὶ ἄλλων μικρῶν ἀντικειμένων (15), ὁ δικαστὴς ὁμῶσας ν' ἀποφασίσῃ ὡς πρὸς τ' ἀμφισβητούμενα.

44-51. Ἄν δέ, διανεμόμενοι τὰ κτήματα, δὲν συμφωνῶσιν ὡς πρὸς τὴν διανομήν, νὰ πωλῶνται τὰ κτήματα, καὶ δίδοντες αὐτὰ εἰς τὸν πλειοδότην, νὰ λαμβάνωσιν ἕκαστος τὸ ἐπιβάλλον αὐτῷ μέρος τῆς ἀξίας.

52-54. Ἐπὶ δὲ τῆς διανομῆς τῶν κτημάτων νὰ παρευρίσκωνται μάρτυρες ἐνήλικες, ἐλεύθεροι, τρεῖς ἢ περισσότεροι.

55-ΣΤ, 2. Ἄν δέ (τις) δίδῃ εἰς τὴν θυγατέρα του (προίκα), νὰ ἰσχύωσιν οἱ αὐτοὶ ὅρισμοί.

ΣΤ, 2-7. Ἄν ὁ πατήρ ζῇ, κτήματα τοῦ πατρὸς νὰ μὴ ἀγοράζωνται οὐδὲ παραλαμβάνωνται εἰς παρακαταθήκην

(11) « Ἰωντι ὁ κλῆρος τῆς οἰκίας ». Πρέπει νὰ εἰκασθῇ ὅτι ὅταν ἔμενεν οἰκία ἀδέσποτος ἐξ ἀδιαιθέτου, οἱ πολῖται ἐκληροῦντο εἰς κατοχὴν αὐτῆς.

(12) Ἐκλέγων μεταξὺ τῶν ἀξιῶσις ἐχόντων τοὺς ἥττον ἀπαιτητικούς.

(13) « Θρηγῶν ». Ἰδ. Ἡρόδ. Β, 68. — Α, 216.

(14) « Ἀμφιδήμαρ ». Ἰσως στρωμάτων.

(15) « Ἐπιπολαίων χρημάτων ». Ἰσως ἐπίπλων; Ἄλλ' ἐν Ἡσυχίῳ: « Ἐπιπολαῖδες, περόναι, αἷς αἱ γυναῖκες περονῶνται » ὥστε Ἰσως ἀντικειμένων καλωπισμοῦ.

(ὕπο τρίτου) παρὰ τοῦ υἱοῦ. Ὅ,τι ὁμοῦς οὗτος ὁ ἴδιος κερδῆσῃ ἢ ἀποκτῆσῃ, τοῦτο δύναται νὰ τὸ πωλήσῃ, ἂν θέλῃ.

7-12. Οὐδ' ὁ πατήρ τὰ τῶν τέκνων, ὅσα αὐτὰ ἤθελον κερδῆσῃ ἢ ἀποκτῆσῃ, οὐδ' ὁ ἀνὴρ τὰ τῆς γυναικὸς νὰ πωλῇ ἢ ὑποθηκεύῃ, οὐδ' ὁ υἱὸς τὰ τῆς μητρὸς (αὐτοῦ).

12-25. Ἄν δέ τις ἀγοράσῃ, ἢ λάβῃ εἰς ὑποθήκην ἢ ὡς ἐγγύησιν, καὶ δεχθῇ ἄλλως γεγραμμένα καὶ μὴ σύμφωνα πρὸς τὰ ἐνταῦθα γεγραμμένα, τὰ μὲν κτήματα νὰ εἶναι τῆς μητρὸς ἢ τῆς γυναικὸς (16), ὁ δὲ πωλήσας, ἢ παρακαταθεῖς, ἢ δοὺς τὴν ἐγγύησιν, νὰ πληρώνῃ εἰς τὸν ἀγοράσαντα ἢ δεχθέντα τὴν παρακαταθήκην ἢ τὴν ἐγγύησιν τὸ διπλοῦν, καὶ τὸ ἀπλοῦν διὰ πᾶσαν ἄλλην βλάβην (ἣν ἤθελε τῷ ἐπιφέρει) (17). Διὰ δὲ τὰ πρὶν γενόμενα νὰ μὴ ὑπόκειται εἰς δίκην (18).

25-31. Ἄν δ' ὁ ἀντίδικος ἀμφισβητῇ περὶ τῆς ἀμφισβητουμένης ἀξίας ὅτι δὲν εἶναι τῆς μητρὸς ἢ τῆς γυναικὸς, νὰ διεξάγῃται ἡ δίκη ὅπου ἀνήκει, παρὰ τῷ δικαστῇ, ὡς ἐστὶν ὠρισμένον δι' ἐκάστην τῶν περιστάσεων.

31-36. Ἄν δ' ἀποθάνῃ μήτηρ τέκνα καταλιποῦσα, ὁ πατήρ νὰ ἔχῃ τὴν διάθεσιν τῶν μητρῶν, ἀλλ' οὐδὲν νὰ πωλῇ ἢ νὰ ὑποθηκεύῃ ἂν δὲν συγκατανεύωσι τὰ τέκνα ὅταν εἶναι ἐνήλικα.

37-44. Ἄν δέ τις ἄλλως ἀγοράσῃ ἢ δεχθῇ ὑποθήκην, τὰ μὲν κτήματα ν' ἀποδίδωνται εἰς τὰ τέκνα, εἰς τὸν ἀγοράσαντα δὲ ἢ δεχθέντα ὑποθήκην ὁ πωλήσας ἢ ὑποθηκεύσας νὰ πληρώνῃ τὸ διπλάσιον τῆς (ἣν ἔλαβε τιμῆς), καὶ πάσης ἄλλης ζημίας τὸ ἀπλοῦν.

(16) Ἐννοεῖται «καὶ τῶν τέκνων», παραλείφθεν.

(17) Διότι διὰ τῆς παρὰ νόμου πωλήσεως κτλ. τοῦτον μάλιστα ἔβλαψε.

(18) Δηλαδὴ ὅτι ὁ νόμος δὲν ἔχει ὀπισθενεργὸν δύναμιν.

44-46. Ἄν δὲ (ὁ πατήρ) ἄλλην νυμφευθῇ, τὰ τέκνα νὰ λαμβάνωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν των τὰ κτήματα τῆς μητρὸς.

ΣΤ, 46-55. Ἄν δὲ προσφύγῃ τις (19) μακρόθεν ἐξ ἄλλης πόλεως ἀναγκαστικῶς κρατούμενος, καὶ ζητήσῃ (παρά τινος) νὰ λύσῃ τὸ χρέος του, ν' ἀνήκῃ εἰς τὸν λύσαντα αὐτό, μέχρις οὗ ἀποδώσῃ τὸ ὀφειλόμενον (20). Ἄν δὲ δὲν συμφωνῶσιν ὡς πρὸς τὴν ποσότητα, ἢ δὲν θελήσῃ νὰ λύσῃ (τὸ χρέος), ὁ δικαστὴς ὁμώσας νὰ κρίνῃ τὴν ἀμφισβήτησιν.

55-Z, 4. Ἄν ἀπελεύθερος (21) νυμφευθῇ ἐλευθέραν, τὰ τέκνα νὰ εἶναι ἐλεύθερα· ἂν δ' ἐλευθέρα δοῦλον, δοῦλα νὰ εἶναι τὰ τέκνα.

Z, 4-10. Ἄν δ' ἐκ τῆς αὐτῆς μητρὸς γεννηθῶσιν ἐλεύθερα καὶ δοῦλα τέκνα, ὅταν ἀποθάνῃ ἡ μήτηρ, ἂν ὑπάρχωσι κτήματα (αὐτῆς), νὰ τὰ λαμβάνωσιν οἱ ἐλεύθεροι. Ἄν δ' ἐλεύθεροι δὲν ὑπάρχωσι, νὰ λαμβάνωσιν αὐτὰ οἱ δικαιούμενοι (συγγενεῖς).

10-15. Ἄν δέ τις ἀγοράσας δοῦλον ἐκ τῆς ἀγορᾶς, δὲν τὸν μεταπωλήσῃ (22) ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν, διὰ πᾶν προηγούμενον ἢ μετὰ ταῦτα γενησόμενον ἀδίκημα (τοῦ δούλου) ἔσται ὑπεύθυνος πρὸ τῶν δικαστηρίων ὁ ἀγοραστής (23).

(19) Ἐνταῦθα τὸ κείμενον ἑλλειπές. Πιθανῶς πρόκειται περὶ ξένου, φυγάδος διὰ χρέη.

(20) Ὡς ἐν Ἀθήναις Δημοσθ. ΝΓ, 11. «Τοῦ λυσαμένου ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τὸν λυθέντα ἔαν μὴ ἀποδιδῷ τὰ λύτρα».

(21) ΕΚΕΙΘΕΡΟΤΟΝ, εἶπον τινες Ε[Λ]Ε[Υ]ΘΕΡΟΤΟΝ. ἄλλοι «ἐκεῖθ' (ἐκ τῆς ξένης) ἐρωτῶν (εἰς γάμον ζητῶν)» ;)

(22) «Περαιώση», περάσῃ εἰς ἄλλον. Ἰδ. Ὀμήρ. Ἰλ. Φ, 102.

(23) Τοῦτο τὸ ἐδάφιον καὶ τὸ ΣΤ, 46-55 εἰσὶ ξένα εἰς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον.

ε'. (Περὶ πατρούχων).

Z, 15-21. Ἡ πατρούχος (1) νὰ νυμφεύηται τὸν πρεσβύτερον τῶν ζώντων ἀδελφῶν τοῦ πατρὸς τῆς. Ἄν δ' ὑπάρχωσι πολλαὶ πατροῦχοι καὶ πολλοὶ ἀδελφοὶ τοῦ πατρὸς, (αἱ ἄλλαι) νὰ νυμφεύωνται τοὺς μετὰ τὸν πρεσβύτερον.

21-24. Ἄν δὲ δὲν ὑπάρχωσιν ἀδελφοὶ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' υἱοὶ τῶν ἀδελφῶν (αὐτοῦ), νὰ νυμφεύηται τὸν υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου.

24-27. Ἄν δ' ὑπάρχωσι πλείονες πατροῦχοι καὶ πλείονες υἱοὶ ἐξ ἀδελφῶν (τοῦ πατρὸς), (αἱ ἄλλαι) νὰ νυμφεύωνται ἄλλους, τοὺς μετὰ τὸν πρεσβύτερον.

27-29. Μίαν δὲ μόνον πατροῦχον νὰ λαμβάνῃ ὁ δικαιούμενος, οὐχὶ δὲ περισσοτέρας (2).

29-35. Ἄν δ' ὁ δικαιούμενος ἦ ἡ πατρούχος ἢ ἄωρος διὰ γάμον, τὴν μὲν οἰκίαν, εἰὰν ὑπάρχῃ, νὰ ἔχῃ ἡ πατρούχος, τῆς δὲ πάντων ἐπικαρπίας τὸ ἥμισυ νὰ λαμβάνῃ ὁ δικαιούμενος εἰς τὸν γάμον.

36-40. Ἄν δ' ἀνήλικος (3) ᾧν ὁ δικαιούμενος εἰς τὸν γάμον, δὲν θελήσῃ, γενόμενος ἔφηβος, νὰ νυμφευθῇ τὴν κόρην, ἔφηβον γενομένην, ἡ πατρούχος νὰ ἔχῃ ὅλα τὰ κτήματα καὶ τὴν ἐπικαρπίαν μέχρις οὗ (τὴν) νυμφευθῇ.

40-52. Ἄν δ' ἐνηλιξ ᾧν ὁ δικαιούμενος εἰς τὸν γάμον, δὲν θέλῃ νὰ νυμφευθῇ τὴν κόρην, καὶ τοι οὕσαν ἡβώσαν

(1) Ἐπίκληρος, κατὰ τὸ ἀττικὸν δίκαιον.

(2) Προλαμβάνει, μὴ ἡ πλεονεξία παρεξηγήσῃ τὸν νόμον ὡς δικαιούντα εἰς πολυγαμίαν.

(3) « Ἀπόδρομος » ἐν τῷ κειμένῳ. Ἰδ. 6', σημ. 4.

καὶ θέλουσαν, νὰ τὸν ἐγκαλῶσιν οἱ συγγενεῖς τῆς πατρούχου, καὶ ὁ δικαστὴς νὰ ἐκδίδῃ ἀπόφασιν νὰ τὴν νυμφευθῇ ἐντὸς δύο μηνῶν. Ἄν δὲ δὲν τὴν νυμφευθῇ κατὰ τὴν ἀπόφασιν, νὰ λαμβάνῃ αὐτὴ πάντα τὰ κτήματα, καί, ἂν ὑπάρχῃ ἕτερος δικαιούμενος, τοῦτον νὰ νυμφεύηται, ἂν δὲ δὲν ὑπάρχῃ, ὃν τινα θέλει ἐκ τῆς φυλῆς τῶν ἀπαιτούντων αὐτήν.

52-Η, 8. Ἄν δ' ἐνῆλιξ οὔσα αὐτὴ δὲν θέλῃ νὰ νυμφευθῇ τὸν δικαιούμενον, ἢ ὁ δικαιούμενος ἐστὶν ἔτι ἀνήλικος ὅτε ἡ πατροῦχος ἦν ἐν ὥρᾳ γάμου, τὴν μὲν ἐν τῇ πόλει οἰκίαν, ἂν ὑπάρχῃ, νὰ ἔχῃ ἡ πατροῦχος, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ, τῶν δὲ λοιπῶν νὰ λαμβάνῃ τὰ ἡμίση, καὶ νὰ νυμφεύηται ὃν τινα ἄλλον θέλῃ ἐκ τῆς φυλῆς τῶν ἀπαιτητῶν. Εἰς τὸν (δικαιούμενον) ὁμῶς νὰ δίδηται ἡ ἀνήκουσα μερὶς τῶν κτημάτων.

8-12. Ἄν δὲν ὑπάρχωσι δικαιούμενοι συγγενεῖς τῆς πατρούχου κατὰ τὰς διατάξεις, νὰ ἔχῃ αὐτὴ τὰ κτήματα πάντα, καὶ νὰ νυμφεύηται ἐκ τῆς φυλῆς ὃν ἂν θέλῃ.

13-20. Ἄν δ' ἐκ τῆς φυλῆς οὐδεὶς θέλῃ νὰ (τὴν) νυμφευθῇ, οἱ συγγενεῖς τῆς πατρούχου νὰ λέγωσιν εἰς τὴν φυλὴν· «Δὲν θέλει οὐδεὶς νὰ (τὴν) νυμφευθῇ;» Καὶ ἂν μὲν τις ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν (συγκατατεθῇ νὰ τὴν) νυμφευθῇ, νὰ γίνηται ὡς ἀνήγγειλεν, εἰδεμή, (νὰ νυμφεύηται) ἄλλον ἐλεύθερον, ὃν ἂν δύναται.

20-27. Ἄν δὲ γίνῃ πατροῦχος ἀφ' οὗ ὁ πατὴρ ἢ ὁ ἀδελφός (τῆς τὴν) ἔδωκεν εἰς γάμον, καὶ ὁ σύζυγός τῆς θέλῃ νὰ ἐμμεῖνῃ εἰς τὸν γάμον, ἐκείνη δὲ δὲν θέλῃ, ἐὰν μὲν ὑπάρχωσι τέκνα, νὰ λαμβάνῃ τὴν μερίδα τῆς ἐκ τῶν κτημάτων, καὶ νὰ νυμφεύηται ἄλλον ἐκ τῆς φυλῆς (4).

(4) Βεβαίως τὸν «ἐπιβάλλοντα», τὸν δικαιούμενον θεῖον, ἐξάδελφον κτλ.

27-30. Ἄν δὲ τέκνα δὲν ὑπάρχωσι, νὰ λαμβάνη πάντα τὰ κτήματα καὶ νυμφεύηται μετὰ τοῦ δικαιουμένου, ἂν ὑπάρχῃ τοιοῦτος, εἰδεμῇ, ὡς (ἀνωτέρω) ὠρίσθη (5).

30-33. Ἀνὴρ ἂν ἀποθάνῃ, καταλιπὼν τέκνα εἰς πατροῦχον, ἂν θέλῃ (αὐτῇ), νὰ νυμφεύηται ἐκ τῆς φυλῆς ὅν δύναται, ἀλλὰ νὰ μὴ βιάζεται (εἰς τοῦτο).

33-36. Ἄν δὲ τέκνα δὲν καταλίπῃ ὁ ἀποθανών, νὰ νυμφεύηται (αὐτῇ) τὸν δικαιοῦμενον κατὰ τὰ ὠρισμένα.

36-40. Ἄν δ' ὁ δικαιοῦμενος νὰ νυμφευθῇ τὴν πατροῦχον ἀποδημῇ, ἡ δὲ πατροῦχος ἢ ὠριμος, νὰ νυμφεύηται (αὐτῇ) τὸν (μετ' ἐκεῖνον) δικαιοῦμενον, κατὰ τὰ ὠρισμένα.

40-42. Πατροῦχος δὲ νὰ εἶναι ἐκείνη ἥτις δὲν ἔχει τέτρα, ἢ ἀδελφὸν ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρός.

42-46. Τὴν δὲ διοίκησιν τῶν κτημάτων νὰ ἔχωσιν οἱ πατρικοὶ συγγενεῖς, καὶ ἐκ τῆς ἐπικαρπίας νὰ λαμβάνωσι τὸ ἥμισυ ἐν ὅσῳ (ἡ κόρη) ἐστὶν ἀνήλικος.

47-53. Ἄν δὲ τῆς ἀνηλίκου δὲν ὑπάρχῃ δικαιοῦμενος συγγενής, ἡ πατροῦχος νὰ ᾖ κυρία τῶν κτημάτων καὶ τῆς ἐπικαρπίας, (ἀλλ') ἐν ὅσῳ ἐστὶν ἀνήλικος, νὰ ζῇ παρὰ τῇ μητρὶ (αὐτῆς)· ἂν δὲ μητέρα δὲν ἔχῃ, νὰ ζῇ παρὰ τοῖς μητρικοῖς συγγενέσιν.

53-55. Ἄν δέ τις νυμφευθῇ τὴν πατροῦχον κατὰ παράβασιν τῶν ὠρισμένων, νὰ ἐγκαλῇται πρὸ τοῦ κόσμου (6).

Θ, 1-7. Ἄν ἀποθανὼν τις καταλίπῃ πατροῦχον, οἱ δικαιοῦμενοι συγγενεῖς ἢ αὐτοὶ νὰ διαχειρίζωνται τὰ κτήματα, ἢ νὰ τὰ ἐνεχυριάζωσιν εἰς τοὺς μητρώους συγγε-

(5) Δηλ. ὅν θέλει ἐκ τῆς φυλῆς.

(6) Ἡ ἐπιγραφή ἐρθαυμένη ἐνταῦθα, ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις, κατὰ Lewy φαίνεται ἀσφαλής. Αὕτη, ὡς ἀνωτάτη παράβασις τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, κρίνεται ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου τῶν δικαστῶν, αὐτοῦ τοῦ Κόσμου.

νεῖς. Ἄν δ' εἰς ἄλλους τὰ πωλήσωσιν ἢ τὰ ἐνεχυριάσωσι, νὰ μὴ εἶναι νόμιμος ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ ἐνεχυρίασις.

7-17. Ἄν δ' ἄλλως ἀγοράσῃ τις κτήματα ἐκ τῶν τῆς πατρούχου, ἢ δεχθῇ αὐτὰ ὡς ἐνέχυρα, τὰ μὲν κτήματα νὰ μένωσι τῇ πατρούχῳ, ὁ δὲ πωλήσας ἢ ἐνεχυριάσας, ἂν καταψηφίσῃ αὐτοῦ ὁ δικαστής, νὰ πληρώνῃ τὰ διπλάσια εἰς τὸν ἀγοράσαντα ἢ λαβόντα τὴν παρακαταθήκην, καὶ ἀπλὴν πᾶσαν ἄλλην βλάβην ἣν ἤθελε (τῷ) ἐπιφέρει, κατὰ τὰς διατάξεις τούτου τοῦ νόμου. Διὰ δὲ τὰ πρὸ αὐτοῦ δὲν ὑπάγεται εἰς δίκην.

18-21. Ἄν δ' ὁ ἀντίδικος ἀμφισβητῇ ὅτι ἡ διάδικος περιουσία δὲν εἶναι τῆς πατρούχου, νὰ κρίνῃ περὶ τούτου ὁ δικαστής.

21-24. Ἄν δὲ νικήσῃ (ἐκδοθείσης ἀποφάσεως), ὅτι (ἡ περιουσία) δὲν εἶναι τῆς πατρούχου, νὰ συζητῇται τίς ὁ εἰς αὐτὴν δικαιούμενος κατὰ τὰ περὶ ἐκάστων ὥρισμένα.

ς'. (Διαδικασία ἐπὶ θανόντος ἢ μὴ ἐγγχωρίου).

Θ, 24-31. Ἄν τις ἐγγυησάμενος, ἢ δίκην ἀπολέσας, ὀφείλων ἐπ' ἐνεχύρῳ (1), ἢ ἀναβᾶλλον τὴν πληρωμὴν (2), ἢ εἰς συμφωνίας ἐλθὼν (3), ἀποθάνῃ, ἢ ἄλλος (ἀποθάνῃ) ὅστις εἰς αὐτὸν (ὀφείλει κτλ.), νὰ ἐνάγηται (ὁ ὀφείλων

(1) ς' 26. οἰωτᾶν, βεβαίως ἐγκοιωτᾶν, κατωτ. 35. Τινὲς (Lewy) ἐνθυμιζόντες τὸ «οἰωτὸς χιτών», δηλοῦν καθ' Ἡτύχιον δευράτινον ἔνδυμα, ὑπέλαβον τὸ ἀπὸ θανόν, ὅτι σημαίνει ἴσως ὁμολογίαν ἐπὶ μειδράνης γεγραμμένην. Ἄλλ' ἐγκοιωτᾶν, ἐστὶν αὐτὸ τοῦτο τὸ «ἐνεχυριάζων», διότι, καθ' Ἡτύχιον, «Κοῖον» τὸ ἐνέχυρον.

(2) Διαβαλλόμενος.

(3) Διειπάμενος.

κτλ.) πρὸ (παρελεύσεως) ἐνιαυτοῦ (ἀπὸ τοῦ θανάτου), ὁ δὲ δικαστὴς νὰ δικάζῃ κατὰ τὰς καταθέσεις.

31-34. Ἄν δι᾽σχυρίζεται ὅτι εἶχε νικήσει, ζῇ δ' ἔτι καὶ πολιτεύεται ὁ δικαστὴς καὶ ὁ μνῆμων (4), οὗτοι ἔστωσαν οἱ κατὰλληλοι μάρτυρες.

34-40. Περί ἐνεγύρων καὶ ὀφειλῶν καὶ ἀναβολῆς καὶ συμφωνίας (5) ἃς καταθέτωσιν οἱ δικαιούμενοι μάρτυρες· ἂν δ' ἄρνῶνται (ταῦτα), ὁ δικαστὴς ὁμώσας ἃς δικάζῃ τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ οἱ μάρτυρες ἃς κερδίζωσι τὴν ἀπλὴν ἀξίαν (6).

40-43. Ἄν υἱὸς ἐγγυηθῇ, ζῶντος τοῦ πατρός του, νὰ ὑπάγῃται αὐτὸς εἰς κατάσχεσιν καὶ τὰ κτήματα ὅσα (ὁ ἴδιος) ἀπέκτησε.

43-51. Ἄν τις συναλλαγῇ μετὰ (τινος) ἐκτὸς τῆς χώρας (7) οἰκοῦντος, ἢ εἰς ἐκτὸς τῆς χώρας οἰκοῦντα καὶ θέντα κατάσχεσιν (;) (8) δὲν πληρώσῃ, ἂν διὰ μὲν ἑκατὸν στατήρων καὶ πλείονος (ὀφειλὴν) τρεῖς ἐνήλικες μάρτυρες, διὰ δ' ὀλιγωτέρων μέχρι δέκα στατήρων δύο, δι' ἔτι ὀλιγωτέρων εἷς, ὁμολογῶσιν, ὁ δικαστὴς νὰ δικάζῃ ἀποβλέπων εἰς τὰς μαρτυρίας των.

51-54. Ἄν δὲ μάρτυρες δὲν ἀποφανθῶσι, καὶ ἔλ-

(4) Ἀνώτερος λειτουργός, ἔσως γραμματεὺς τοῦ δικαστηρίου. "Id. Ἀριστοτ. Πολιτ. Ζ, 8. Δικαστὴς ἐφ' οὗ εἶχε διεξαχθῇ ἡ δίκη, καλεῖται ὡς μάρτυς.

(5) Δι᾽ ῥήσεως. Ἐπειδὴ ὁ εἰς τῶν διαδίκων ἀπέθανε, μόνον οἱ μάρτυρες δύνανται ν' ἀποφανθῶσιν ἂν ὑπῆρχον ἢ οὐ τοιαῦται σχέσεις.

(6) Ὁ διάδικος ἐστὶν ἀποθανών· διὰ τοῦτο χρειάζονται μάρτυρες. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἦσαν οἱ «ἐπιβάλλοντες», οἱ δικαιούμενοι κληρονόμοι, ἂν ἡ μαρτυρία των κριθῇ ἔγκυρος, κερδίζουσι τὴν ἀμρισθησομένην ἀξίαν, ἀλλ' ἀπλὴν, ὅγλαδὴ εἰς τοὺς ἀντιδίκους δὲν ἐπιβάλλεται ποινὴ, διότι δὲν ὑπάρχει δόλος οὐδὲ βλάβη.

(7) «Πέραν». Ὅτι αὕτη ἡ ἐννοια τῆς λέξεως ἐξαγεται ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν μαρτύρων. Ἡ διαδικασία ἀνάλογος τῇ πρὸς ἀποθανόντα.

(8) «Ἐπιθέντι».

θη (9) ὁ συναλλαγείς, νὰ ἐκλέγῃ ὁ ἐνάγων τινὰ ἄλλον, (ὅστις) ἢ ν' ἀρνηθῇ ἢ νὰ συνομολογήσῃ, καὶ ὁ δικαστὴς ὁμώσας νὰ δικάζῃ τὰ περὶ αὐτῶν.

ζ'. (Περὶ δωρεῶν μεταξὺ ζώντων)

(Ἐφθαρμένοι 10 στίχοι, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ οἱ ἕτεροι 5).

I, 10-14. (*Αν ὁ ἀνὴρ θέλῃ νὰ δώσῃ κτήματα εἰς τὴν μητέρα του, νὰ τῇ δίδῃ) ἀξίας . . . στατήρων, (οὐχὶ περισσοτέρων. *Αν δὲ περισσότερα δώσῃ, οἱ δικαιούμενοι συγγενεῖς, ἂν θέλωσι, νὰ δίδωσι τὸ ἀργύριον καὶ λαμβάνωσι τὰ κτήματα).

14-20. Εἰς μητέρα δ' ὁ υἱὸς νὰ δίδῃ, ἂν θέλῃ, κτήματα ἑκατὸν στατήρων (ἀξίας) ἢ ὀλιγωτέρων, οὐχὶ δὲ περισσοτέρων. *Αν δὲ δώσῃ περισσότερα, οἱ δικαιούμενοι συγγενεῖς, ἂν θέλωσι, δόντες τὸ ἀργύριον, νὰ λαμβάνωσι τὰ κτήματα.

20-25. *Αν δέ τις δώσῃ (δωρεὰν) ἐν ᾧ ὀφείλει ἀργύριον, ἢ κατεδικάσθῃ εἰς χρηματικὴν ζημίαν, ἢ ἐκκρεμοῦς οὔσης δίκης (κατ' αὐτοῦ), ἢ ἂν τὰ (αὐτῷ) ὑπολειπόμενα δὲν ἀντιστοιχῶσι πρὸς τὴν ζημίαν, ἢ δωρεὰ νὰ εἶναι ἄκυρος.

25-32. Νὰ μὴ ἀγοράζῃται ἄνθρωπος εἰς ἐνέχυρον δεδομένος πρὶν ἢ τακτοποιήσῃ (τὰ κατ' αὐτὸν) ὁ ἐνεχυριάσας(1). Ἐπίσης δὲ οὐδ' ἐπίδικον (2) νὰ δέχηται (τις) ἢ νὰ

(9) Τὸ χωρίον ἐντελῶς ἐφθαρμένον: «εκε.θαι» = ἔκ' ἐ[λ]θη ἐστὶ συμπληρωσις ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ διαδίκου ἐκτὸς τῆς χώρας οἰκοῦντος. *Ἦτος δύνανται τὸ ὅλον χωρίον νὰ συμπληρωθῇ οὕτως: «ἔκ' ἐ[λ]θη ὁ συναλλάκτα(ν)ς . . . ὅτερον ἐλέ(σθω) ὁ μεμφó(μ)ενος ἢ ἀπομόσαι ἢ συν . . . ».

(1) *Ἦτοι ἄρη τὸ ἐνέχυρον. — Τοῦτο τὸ χωρίον ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ δούλων.

(2) Δούλον περὶ οὗ δύο κύριοι δικάζονται.

δίδῃ εἰς ἐγγύησιν ἢ εἰς ἐνέχυρον. Ἄν δέ τις τι τούτων πράξῃ, οὐδεμίαν ἢ πράξις νὰ ἔχῃ ἀξίαν, ἂν δύο μάρτυρες ὁμολογῶσι.

η'. (Περὶ υἱοθεσίας).

I, 33-34. Υἱοθέτησις (1) δύναται νὰ γίνηται ὅταν τις θέλῃ.

34-36. Νὰ γίνηται δὲ ἡ υἱοθεσία εἰς τὴν ἀγοράν. ἐνώπιον συναθροίσεως τῶν πολιτῶν, ἀπὸ τοῦ λίθου ἀφ' οὗ γίνονται αἱ ἀγορεύσεις.

37-39. Ὁ υἱοθετῶν νὰ δίδῃ εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐταιρίαν (2) ἐν ἀρνίον πρὸς θυσίαν καὶ ἐν ἀγγεῖον οἴνου.

39-45. Καὶ ἂν μὲν λάβῃ πάντα τὰ κτήματα (τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν θετόν), καὶ δὲν ἔχῃ γνήσια τέκνα, νὰ ἐκτελῇ πάντα τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα (καθήκοντα) τοῦ θέτου, καὶ ν' ἀναδέχεται (τὸν θετόν) ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις τοῖς ἰσχύουσι διὰ τὰ γνήσια.

45-47. Ἄν δὲ δὲν θέλῃ νὰ ἐκτελῇ τὰ ὠρισμένα, τὰ κτήματα (τοῦ θετοῦ) νὰ λαμβάνωσιν οἱ δικαιούμενοι (συγγενεῖς αὐτοῦ).

48-52. Ἄν δ' ὁ θέτης ἔχῃ γνήσια τέκνα, ἄρῃν ὧν ὁ θετός, νὰ λαμβάνῃ τὴν αὐτὴν μερίδα ἣν αἱ θήλειαι λαμβάνουσιν ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν (αὐτῶν).

52-IA, 6. Ἄν δ' ἄρρενες δὲν ὑπάρχωσιν ἀλλὰ θήλειαι, νὰ ἔχῃ ὁ θετός ἴσην μετ' αὐτῶν μερίδα, καὶ νὰ μὴ ᾖ ἡναγκασμένος νὰ ἐκπληρῇ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ θέτου, οὐδὲ νὰ

(1) « Ἀνπανσις » = Ἀνφανσις, ἀναπάνησις, διακήρυξις τῆς ἀναδοχῆς. Ὅθεν « ἀμφανόμενος » ὁ θέτης, « ἀμφαντός » ὁ θετός.

(2) Ἰδ. ἄνωτ. Κεφ. Β.

παραλαμβάνη τὰ κτήματα ὅσα οὗτος ἤθελε καταλείπει. Περισσότερα ὅμως ὁ θετός νὰ μὴ λαμβάνη.

ΙΑ, 6-10. Ἄν δ' ἀποθάνῃ ὁ θετός, μὴ καταλιπὼν γνήσια τέκνα, τὰ κτήματα νὰ δίδωνται εἰς τοὺς δικαιουμένους συγγενεῖς τοῦ θέτου.

10-17. Ἄν δὲ θέλῃ ὁ θέτης, δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν υἰοθεσίαν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀπὸ τοῦ λίθου ἐφ' οὗ γίνονται αἱ ἀγορεύσεις, πρὸ συνηγμένων τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ καταθέσῃ δέκα στατήρας εἰς τὸ δικαστήριον, ὁ δὲ μνημῶν (3) νὰ δίδῃ τὴν ποσότητα ταύτην ὡς ξένιον (4) εἰς τὸν ἀποκηρυχθέντα.

18-19. Γυνὴ δὲ δὲν υἰοθετεῖ, οὐδ' ἄνθρωπος.

19-23. Νὰ ἰσχύωσι δὲ ταῦτα ὡς ἐνταῦθα ὀρίζονται· διὰ δὲ τὴν πρὸ (τοῦ νόμου τούτου) οἰανδῆποτε θέσιν ἢ πρὸς θετὸν ἢ παρ' αὐτοῦ, νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀγωγή.

θ'. (Συμπληρωτικοὶ ὁρισμοί).

ΙΑ, 24-25. Τὸν πρὸ τῆς δίκης ἀπάγοντα ἄνθρωπον νὰ δέχεται πάντοτε (ὁ δικαστὴς ὡς ὑπόδικον) (1).

26-31. Ὁ δικαστής, δι' ὅσα μὲν εἰσὶν ὠρισμένα νὰ δικάζονται κατὰ μαρτυρίας, ἢ κατὰ μάρτυρα ὁμνύοντα, νὰ δικάζῃ κατὰ τὰ ὠρισμένα· ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ δὲ νὰ ὁμνύῃ ὁ ἴδιος καὶ νὰ κρίνῃ συνεπῶς πρὸς τὴν συζήτησιν.

(3) Ἰδ. Ἀνωτ. σ. 135 (4).

(4) Δῶρον φιλοξενίας.

(1) « Ἄνθρωπον ὅς κ' ἄγῃ πρὸ δίκας αἰεὶ (ἢ αἰ ἢ) ἐπιδέχεται ». Ἐπιδικέσθαι, ἐπιδέχεσθαι. Lewy: « ν' ἀντίσταται πᾶς τις εἰς αὐτόν », ἐπὶ λόγῳ ὅτι παρ' Ὀμήρῳ λέγεται « δέχομαι » τὸν ἐχθρόν, τὴν μάχην. Baunaek: Νὰ δέχεται (πρὸς σωτηρίαν) πᾶς τις πάντα ἄνθρωπον, ὃν ἄλλος ἀπαγάγῃ πρὸ δίκης. Ἀλλὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην δὲν ἐπιτρέπει ἡ σύνταξις.

31-37. Ἄν τις ἀποθάνῃ ὀφείλων ἀργύριον ἢ καταδικασθεὶς (εἰς ἀποζημίωσιν), ἂν μὲν θέλωσιν οἱ δικαιούμενοι νὰ λάβωσι τὰ κτήματα, ἀποτίοντες τὴν ζημίαν καὶ τὸ ἀργύριον εἰς ὃν ὀφείλεται, νὰ κρατῶσι τὰ κτήματα.

37-42. Ἄν δὲ δὲν θέλωσι, τὰ μὲν κτήματα νὰ δίδωνται εἰς τοὺς τὴν δίκην κερδήσαντας ἢ εἰς ἐκείνους εἰς οὓς (ὁ ἡττηθεὶς) ὀφείλει τὸ ἀργύριον, ἄλλη δὲ ζημία νὰ μὴ γίνηται εἰς τοὺς δικαιούχους.

42-45. Νὰ λαμβάνωνται δὲ (ὑπὸ τῶν οἷς ἡ ὀφειλή), διὰ μὲν τοῦ πατρὸς (τὴν ὀφειλὴν) τὰ πατρῶα (κτήματα), διὰ δὲ τῆς μητρὸς τὰ μητρῶα (κτήματα).

46-50. Ἄν γυνὴ διαζευγνύηται τοῦ ἀνδρός της, ἐὰν ὁ δικαστὴς τῇ ἐπιβάλῃ ὄρκον, ὀφείλει νὰ ὁμώτῃ ἐντὸς εἴκοσ ἡμερῶν παρουσίᾳ τοῦ δικαστοῦ.

50-54. Δι' ὅ,τι δὲ (τὴν) ἐγκαλεῖ ὁ ἐνάγων ἀνὴρ, νὰ τὸ λέγῃ (οὗτος) πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν, ἐμπρὸς μαρτύρων, εἰς τὴν γυναῖκα, εἰς τὸν δικαστὴν καὶ εἰς τὸν μνήμονα.

IB(2), 15-19. Ἄν υἱὸς ἔδωκεν εἰς τὴν μητέρα του ἢ ἀνὴρ εἰς τὴν γυναῖκά του κτήματα κατὰ τὰς διατάξεις τὰς πρὸ τούτων τῶν ὁρισμῶν, νὰ μὴ ὑπάγῃται εἰς δίκην. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲ νὰ δίδῃ μόνον ὅπως ἐνταῦθα ὁρίζεται.

20-31. Ὡς πρὸς τὰς πατρούχους, ἂν δὲν ὑπάρχωσιν ὀρφανοδικασταὶ (3) ἐν ὅσῳ εἰσὶν ἀνήλικοι, νὰ ἐπικρατῶσι τὰ ὠρισμένα. Ὅπου δὲ ἡ πατροῦχος, μὴ ὑπάρχοντος δικαιούχου οὐδ' ὀρφανοδικαστοῦ, τρέφεται παρὰ τῇ μητρὶ αὐτῆς, νὰ διαχειρίζωνται τὰ κτήματα καὶ τὴν ἐπικαρπίαν αὐτῶν ὅσον δύναται καλλήτερον ὁ ὠρισμένος συγ-

(2) Ἐλλείπουσιν οἱ 14 πρῶτοι στίχοι.

(3) Ἀγνωστον ἂν δημόσιοι ἢ ἰδιωτικοὶ κατ' οἰκογενεῖας ἐπίτροποι τῶν ὀρφανῶν.

γενής, ὁ πατρικὸς καὶ ὁ μητρικὸς (4), μέχρις οὗ αὐτὴ
νυμφευθῇ.

31-33. Νὰ νυμφεύηται δὲ δωδεκαετῆς ἢ πρεσβυτέρα.

Αὐτόθι εὐρέθη καὶ ἄλλο τεμάχιον περιέχον διατάξεις περὶ ζν-
μιῶν ὡς ἐπιφέρουσι τὰ ζῶα εἰς τοὺς ἀγρούς.

(4) Οὐχὶ ἐκ τῶν ἐχόντων δικαιώματα, ἀλλ' ἐλλείπει τοιούτων, ἐκ μᾶλλον μέ-
μαχρυσμένων, ὡς ἴσως ὥριζεν ὁ παλαιὸς νόμος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Σπάρτης πολίτευμα.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Πληθυσμός.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Α'.

Δωριεῖς.

Κυρίως δ' ἀνεπτύχθη τὸ Δωρικὸν πολίτευμα, ἥ καὶ γνωστοτέρα ἐγένετο αὐτοῦ ἡ ἀνάπτυξις ἐν τῇ περιωνυμωτέρα ἔδρᾳ τῶν Δωριέων, τῇ Σπάρτῃ.

Ἦσαν δ' οἱ Δωριεῖς κλάδος τῶν Δωδωναίων Ἑλλῶν ἢ Ἑλλήνων, τῶν ἀρχαιότατα εἰς Φθιώτιδα μετानαστευσάντων ὑπὸ γενάρχην τὸν Δευκαλίωνα, οὗ ἔγγονος, καὶ υἱὸς τοῦ Ἑλληνος, ἦν ὁ Δῶρος.

Καὶ ἐν Ἑστιαιώτιδι μὲν εὐρίσκονται πολεμοῦντες κατὰ τῶν Λαπιθῶν, οἵτινες εἶχον κυριεύσει τὸν τόπον ἐπὶ τῶν Περίραιβων. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἐβοηθήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν μῦθον, ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Αἰγίμιος, ὁ υἱὸς τοῦ Δῶρου, παρεχώρησε τὸ τρίτον τῆς γῆς εἰς Ὑλλον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἡρακλέους (1).

Ἐξεδιώχθησαν δ' ἐκ τῆς Ἑστιαιώτιδος ὑπὸ τῶν Καδ-

(1) Στράβ. Θ, 671.

μείων, λέγει ὁ Ἡρόδοτος (2), τῶν φυγόντων ἐκ Θηβῶν ἐπὶ τοῦ πολέμου τῶν Ἐπιγόνων, ὃ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Διόδωρος οὕτως (3): « Αὐτοὶ δὲ (οἱ Καδμεῖοι μετὰ τὸν πόλεμον τῶν Ἐπιγόνων) μεταναστάντες ἐκ τῆς πόλεως, ἐπὶ Δωριεῖς ἐστράτευσαν, καὶ μάχῃ νικήσαντες τοὺς ἐρχωρίους, ἐκείνους μὲν ἐξέβαλον ἐκ τῶν πατρίδων . . . » Ὁ Μυλλέρος ὁμῶς (4), ἀπ' ἐναντίας τούτων τῶν μαρτυριῶν, θέλει ὅτι οἱ Παῖονες τοῦ Ἀξιοῦ ἀπέβαλον ἐκ τῆς Ἑστιάϊδος τοὺς Ἕλληνας, διότι οὗτοι, ἀντὶ νὰ διωχθῶσι πρὸς τὰ βορειότερα, ὡς θὰ συνέβαινεν ἂν ἐπολεμοῦντο ὑπὸ λαοῦ ὀρμωμένου ἐκ μεσημβρίας, κατῆλθον ἐξ ἐναντίας, καὶ ἐκυρίευσαν τὴν μεταξὺ Οἴτης καὶ Παρνασσοῦ Δρυοπίαν, ἣτις ἔκτοτε, κατὰ τὸν γενάρχην ἢ ἀρχαῖον ἡγεμόνα αὐτῶν Δῶρον, ἐκλήθη Δωρίς, ὡς ὁ Διόδωρος (5): « Οἱ δ' ἐκ τῶν πατρίδων ἐξελαθέντες ὕστερόν τισι χρόνοις κατῆλθον εἰς τὴν Δωρίδα, καὶ κατώκησαν ἐν Ἐρινεῶ καὶ Κυτινίῳ καὶ Βοίῳ ». Οἱ δ' ἀρχαῖοι Δρύοπες, καταγωγῆς ὄντες Πελασγικῆς ἢ Ἀρκαδικῆς κατ' Ἀριστοτέλην καὶ ἄλλους (6), οἱ μὲν μετηνάστευσαν εἰς Ἑρμιόνην καὶ Ἀσίνην τῆς Πελοποννήσου, εἰς Στύρα καὶ Κάρυστον τῆς Εὐβοίας, εἰς Κύθον, κτλ. (7), οὐδ' ἔμειναν ἐν τῇ γῶρᾳ, καὶ ὑποταχθέντες ἀφιερώθησαν ὡς ἱερόδουλοι, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κραυγαλλίδαι, εἰς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα.

Ἐκ Δωρίδος δέ, ὑπὸ τὸ ὄνομα Δωριεῖς, καταβάντες πρὸς μεσημβρίαν, μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες καὶ τοὺς Ἡρακλείδας,

(2) H, 43.

(3) Δ, 67.

(4) Dor. 33.

(5) Αὐτ.

(6) Στράβ. 373.

(7) Πaus. Δ, 34.

ὡς διίσχυρίζοντο ἔπειτα(8), διέβησαν εἰς Πελοπόννησον διὰ τοῦ Ῥίου, περὶ τὸ ἔτος 1104 π. Χ., συναβρώγους ἔχοντες καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς ὑπὸ τὸν Ὁξύλον(9), καὶ κατώρθωσαν ὅ,τι λέγονται καὶ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἀνεπιτυχῶς ἀποπειραθέντες, νὰ εἰσβάλωσι δηλαδὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν Ὑλλου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους (10).

Διηροῦντο δ' οἱ Δωριεῖς ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πανταχοῦ ὅπου διέμενον τῆς Ἑλλάδος, εἰς τρεῖς φυλάς, δι' ὃ καὶ *Τριχάϊκες* ἐκαλοῦντο, ὡς, κατὰ τὸ μέγα Ἑτυμολογικόν, λέγει ὁ Ἡσιόδος· «*Πῖντες γὰρ Τριχάϊκες καλέονται, Οὕνεκα τρισσὴν γαῖαν ἐκὰς πάτρας ἐδάσαντο*». Εἰσὶ δ' οἱ στίχοι οὗτοι ἐκ τοῦ ἀπολεσθέντος ποιήματος τοῦ Ἡσιόδου, ὃ ἐπεγράφετο Αἰγιμῖος. Τὰ δ' ὀνόματα τῶν φυλῶν τούτων ἦσαν Ὑλλεῖς, Δυμᾶνες, καὶ Πάμφυλοι (11),

Λέγονται δ' οἱ Ὑλλεῖς ἐπικληθέντες οὕτω καθ' Ὑλλον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἦν θετὸς τοῦ Αἰγιμῖου. Ἄλλ' ἐπίσης αὐτοῦ ἐπώνυμοι ἦσαν καὶ οἱ Ὑλλοὶ ἢ Ὑλλεῖς τῆς Ἰλλυρίας(12)· ὥστε πιθανῶς δύναται νὰ ῥηθῇ, ὅτι συγκαθόδος τούτων μετὰ τῶν Δωριέων ἔδωκε μᾶλλον τὸ ὄνομα εἰς τὴν μίαν τῶν Δωρικῶν φυλῶν.

Αἱ δ' ἕτεραι δύο φυλαὶ πιστεύεται ὅτι ἦσαν ἐπώνυμοι τοῦ Δυμᾶνος καὶ τοῦ Παμφύλου, τῶν δύο υἱῶν τοῦ Αἰγιμῖου καὶ ἐγγόνων τοῦ Δώρου· προφανῶς ὁμῶς ἡ τελευταία ἐμφαίνει τοὺς συγκαταβάοντας μετὰ τῶν Δωριέων ἐπικού-

(8) Αἰσχ. κ. Κτησ. 68, 40. — Ἀρποκρ.

(9) Ἀπολλοδ. Β, 8. — Παυσ. Ε', 3.

(10) Ἡρόδ. Θ', 26.

(11) Ἡρόδ. Ε, 68. — Στέφ. Βυζ. Φ. Ὑλλεῖς. — Φ. Ἀλλικαρνασσός.

(12) Σκύλλ. Σ. 7. — Ἀπολλών. Ρόδ. Δ, 521. — Σοχ. ἀντ. καὶ 1125, 1149. — Στ. Β. Ὑλλεῖς. — Εὐστ. εἰς Διον. Περιηγ. 286. — Ἐτυμ. Μ. 776. 394.

ρους, τοὺς ἐκ παντοίων φυλῶν συγχειμένους. Ὅπου δ' εἰς δωρικὰς χώρας τινὲς συγγραφεῖς διακρίνουσι καὶ τετάρτην φυλὴν, τὴν τῶν περιοίκων, αὕτη δὲν συνέκειτο ἐκ Δωριέων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρχαίων τοῦ τόπου κατοίκων.

Ἄφ' οὗ δὲ κατέλαβον τὰ πλεῖστα τῆς Πελοποννήσου οἱ Δωριεῖς, ἵνα νομιμοποιήσωσι τὴν κατὰκτησιν αὐτῶν, διέδωκαν καὶ ἐκύρωσαν τὴν παράδοσιν, ὥστε μετὰ ταῦτα γενικῶς ἐπιστεύετο, ὅτι κατῆγον τοὺς Ἡρακλείδας εἰς χώρας αἵτινες δῆθεν ἦσαν ποτὲ τοῦ ἡμιθέου προγόνου αὐτῶν (13), ἀπαραλλάκτως, παρατηρεῖ ὁ Μυλλέρος (14), ὡς οἱ Ἰσραηλίται, ὅτε ἐκυρίευσαν τὴν Χαναναίαν, διέδιδον ὅτι ἀνεκτῆσαντο τὸν τάφον τοῦ Ἀβραάμ.

Πρὶν δὲ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν διηρεῖτο ἡ Πελοπόννησος κατ' ἀρχὰς εἰς τρία γένη Πελασγικά, καὶ ἰδίως Αἰολικά (15), τοὺς Αἰγιαλεῖς, τοὺς Ἀργεῖους, καὶ τὸν κλάδον αὐτῶν τοὺς Ἀρκαδας, ὧν τὴν προσάλληλον συγγενικὴν σχέσιν ἀποδείκνυσιν ἡ παραδεδεγμένη γενεαλογία τῶν γεναρχῶν αὐτῶν, καθ' ἣν υἱοὶ τοῦ Ἰνάχου ἦσαν ὁ Αἰγιαλεὺς καὶ ὁ Φωρωνεὺς (ἀρχηγὸς τοῦ Ἀργεῖου γένους), τοῦ δὲ Φωρωνέως υἱὸς ὁ Ἄπις, ἀφ' οὗ καὶ Ἀπία ἡ Ἀργολὶς ἐπελέγετο· ὁ δ' Ἄπις πάλιν ἦν πατὴρ τῆς Νιόβης, ἥς υἱοὶ ὁ Ἄργος καὶ Πελασγὸς (ὁ Ἀρκαδικός) (16).

Κατεῖχον δὲ τὰ γένη ταῦτα, ἢ τὰ μετ' αὐτὰ τὴν χώραν καταλαβόντα, οὕτω τὴν Πελοπόννησον·

Οἱ Αἰολεῖς Σισιφίδαι, καταλύσαντες τὸ ἀρχαῖον βασι-

(13) Ἰσοκρ. Ἀρχιδ. 18. — Ἀπολλόδ. Β, 7, 3. — Αἰλ. π. Ἰ. Δ, 5. — Πaus. Β, 18, 6.

(14) Dor. I, 47.

(15) Ἰδ. Τόμ. Α. Βιβλ. Α, Κεφ. Α. σ. 23.

(16) Ἀπολλόδ. Β, 1. — Πaus. Β, 15.

λειον τῆς Αἰγιαλείας, κατεῖχον αὐτὸ καὶ τὴν Κόρινθον (17). Κατέλαβον δὲ Ἴωνες τὴν Αἰγιαλικὴν δωδεκάπολιν (18), ἣ ἐξηκολούθουν κατοικοῦντες αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγιαλεῖς, διότι ὁ Ἡρόδοτος ὡς τοὺς αὐτοὺς θεωρεῖ τοὺς Ἴωνας καὶ τοὺς ἀρχαίους Αἰγιαλεῖς, διὰ τούτων (19): « Ἴωνες δέ, ὅσον μὲν χρόνον ἐνοίκεον τὴν νῦν καλεομένην Ἀχαΐην, καὶ πρὶν ἢ Δαναὸν τε καὶ Ἰοῦθον ἀπικέσθαι εἰς Πελοπόννησον, ἐκαλέοντο Πελασγοὶ Αἰγιαλέες, ἐπὶ δὲ Ἴωνος τοῦ Ἰοῦθου Ἴωνες.

Ἡ δ' Ἀργολίς, ἡ Λακωνία καὶ ἡ Μεσσηνία κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Ἀτρειδῶν ἢ Πελοπιδῶν (20), Ἀχαιῶν, ἥτοι ἔθνους αἰολικοῦ, κατὰ Στράβωνα· εἰς δὲ τὴν Μεσσηνίαν μετὰ τοὺς Ἀτρεΐδας λέγονται ἄρξαντες καὶ οἱ Νηλεΐδαι, ὡς ὁ γεωγράφος (21): « Μετὰ δὲ τὴν Μενελάου τελευτὴν, ἐξασθενησάντων τῶν διαδεξαμένων τὴν ἀρχήν, οἱ Νηλεΐδαι τῆς Μεσσηνίας ἐπῆρχον ». Αὕτη δ' ἡ ἱστορικὴ παράδοσις, ἂν ἀληθής, ἐξηγεῖ τὴν ταυτωνυμίαν τῆς Μεσσηνιακῆς Πύλου μετὰ τῆς Τριφυλιακῆς, ἂν δὲ μὴ ἀληθής, ἐξηγεῖται ἴσως ὑπ' ἐκείνης. Τὸ Ἄργος δὲ ἰδίως κατῴκουν οἱ Δαναοί, οὓς ὁ Μυλλέρος (22) ἐπίσης ὡς Ἀχαιοὺς θεωρεῖ, καὶ ἀποίκους τῆς Δωδώνης, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ λατρεία τοῦ Ἀχιλλέως.

Αἰολεῖς δ' ἐπίσης ἦσαν καὶ οἱ Νηλεΐδαι (23), οἵτινες κατεῖχον τὴν Πισάτιδα, τὴν Τριφυλίαν, καὶ Πύλον τὴν Τριφυλιακὴν, συγγενεῖς ἑαυτοὺς θεωροῦντες τοῖς ἐν Μεσσηνίᾳ

(17) Παυσ. Β, 4.

(18) Στράβ. Η, 587.

(19) Ἡρόδ. Ζ, 94. — Ἰδ. καὶ Α, 145.

(20) Διόδ. ΙΕ', 66. — Στράβ. Η, 541.

(21) Στράβ. Η, 550.

(22) Orchom. 109-113. — Dor. I, 10.

(23) Ἀπολλόδ. Α, 9, 9. — Διόδ. Δ', 68. — Παυσ. Δ. 2.

Πελοπίδαις, ὡς λέγει ὁ Στράβων (24)· «Οἷτε Μησσηῖοι καὶ οἱ Πύλιοι συγγένειάν τινα προσποιοῦνται, καθ' ἣν καὶ Μεσσηῖον τὸν Νέστορα οἱ νεώτεροι ποιηταὶ φασί.

Ὅμοίως δὲ καὶ τὴν βόρειον Ἥλιδα κατεῖχεν αἰολικὸν γένος, οἱ Ἐπεοί, συγγενεῖς τῶν Αἰολέων Αἰτωλῶν, δι' ὃ καὶ ὁ Αἰτωλὸς Ὁξύλος, ὅτε συγκατῆλθε πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῶν Δωριέων, δὲν ἐπολεμήθη ὑπ' αὐτῶν (25).

Μόνοι δ' ἐκ τῶν ἀρχαίων, αὐτοχθόνων, αἰολικῶν πάντως, γενῶν ἀνεξάρτητοι διέμενον οἱ Ἀρκάδες, μὴ ὑποστάντες μεταβολάς, καὶ εἰς μικρὰς πολιτείας κατατετμημένοι (26).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Κάθοδος Ἡρακλειδῶν.

Εἰσβαλόντες δ' οἱ Δωριεῖς διὰ τοῦ Ῥίου, ὡς κατάγοντες δῆθεν τοὺς ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου κληρονομικὰ διακιδώματα ἀντιποιοιυμένους Ἡρακλείδας, κατὰ τὸν εἶτε τότε, εἶτε μεταγενεστέρως πρὸς κύρωσιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν διαδοθέντα δι᾽ ἰσχυρισμόν, προέβησαν κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν, διότι οἱ τὰ βορειότερα αὐτῆς κατέχοντες, ἐπειδὴ διέκειντο φιλικῶς τοῖς συνεισβαλοῦσιν Αἰτωλοῖς, ἐξεδίωξαν ἐκ Πύλου Μέλανθον, τὸν υἱὸν τοῦ Νηλέως (1), καὶ παρὰ κολουθοῦντες τὴν παραλίαν πρὸς μεσημβρίαν,

(24) ΙΔ, 938.

(25) Ἡρόδ. Η, 73. — Πaus. Ε, 1, 2. — 13, 2. — Στράβ. Η, 543. 548.

(26) Ἡρόδ. Β, 171. — Στράβ. Η. 514.

(1) Στράβ. Η, 550. — Θ, 602. — Πaus. Β, 18.

ἔπειτα δὲ κάμψαντες πρὸς ἀνατολάς, ἐξέβαλον ἀλληλοδιαδόχως ἐκ τοῦ πλείστου τῆς Μεσσηνίας, τῆς Λακωνίας καὶ τῆς Ἀργολίδος τοὺς Ἀχαιοὺς, ὧν μέρος μὲν ἀπῆλθεν εἰς ἀποικίας, μέρος δ' ἀνῆλθεν εἰς Αἰγιαλίαν, ἀποκατέστη αὐτόθι καὶ ἐκάλεσε τὴν χώραν Ἀχαΐαν (2), ἀποκροῦσαν τοὺς Ἴωνας, οἵτινες ἐκεῖθεν μετηνάστευσαν εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐξ Ἀττικῆς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Μεθ' ἐξήκοντα δ' ἔτη, τὰ Μέγαρα κυριεύσαντες, ἐξεστράτευσαν οἱ Δωριεῖς καὶ κατὰ τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ἐρόνευσαν Κόδρον, τὸν υἱὸν τοῦ ἐκ Πύλου ἐκβληθέντος Μελάνθου (3).

Διενεμήθησαν δὲ τὰ τρία βασίλεια τῶν Ἀτρειδῶν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀριστομάχου, ἀξιοῦντες ὅτι ἐξ Ἡρακλέους εἴλκον τὸ γένος, διότι ὁ Ἀριστόμαχος ἦν υἱὸς τοῦ Κλεοδαίου, ὅστις ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Ὑλλου, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους· καὶ ἔλαβεν ἐκ τούτων ὁ μὲν Τήμενος τὴν Ἀργολίδα, ὁ δὲ Κρεσφόντης τὴν Μεσσηνίαν, καὶ τοῦ Ἀριστοδήμου οἱ ἀνήλικες υἱοὶ Προκλῆς καὶ Εὐρυσθένης τὴν Λακωνίαν.

Δὲν ὑπετάγησαν δὲ κατὰ πρῶτον ἐντελῶς πανταχοῦ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα οἱ Ἀχαιοί, ἀλλ' ἡ κατάκτησις προὔχῳρει βαθμηδόν, καὶ μετὰ διαφόρου ἐπιτυχίας. Οὕτως ἐν Μεσσηνίᾳ κατέλαβον κατ' ἀρχὰς οἱ Δωριεῖς τὴν Στενύκλαρον, καὶ ἐκεῖ κατέστησαν τὴν δυναστείαν αὐτῶν, ἥτις ἀπὸ Αἰπύτου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρεσφόντου, ἔμεινε καλουμένη τῶν Αἰπυτιδῶν, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέτειναν βαθμηδόν τὰς κατακτήσεις αὐτῶν ἐπὶ τὰς λοιπὰς πόλεις, ὑποσπόνδους, ὡς φαίνεται, παραδιδόμενας.

Ἐν δ' Ἀργολίδι ὁ Τήμενος κατέλαβε καὶ ὠχύρωσε κατ' ἀρχὰς τὸ ἀπ' αὐτοῦ κληθὲν Τημένιον, ἔχων αὐτὸ ὡς ὀρμη-

(2) Ἡρόδ. Α, 145. — Πολύβ. Β, 41. — Στραβ. Η, 561. — Πaus. Ζ, 1.

(3) Ἡρόδ. Α, 147.

τῆριον πρὸς κατάκτησιν τῆς λοιπῆς χώρας, ὡς λέγει ὁ Πausανίας (4): «Καταλαβὼν γὰρ καὶ ὀχυρωσάμενος τὸ χωρίον, ἐπολέμει σὺν τοῖς Δωριεῦσιν αὐτὸν τὸν πρὸς Τισαμενὸν καὶ Ἀχαιοὺς πόλεμον». Προσέβαλε δὲ καὶ ἐκυρίευσεν ἐπὶ Τισαμενοῦ, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀγαμέμνονος, πρῶτον τὸ Ἄργος, δευτερεύουσιν θέσιν κατέχον ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, ὅτε, καθ' Ὅμηρον, εἶχεν ἴδιον, πιθανῶς ὑποτελεῖ Βασιλέα, τὸν Διομήδην, ἐν ᾧ ὁ εὐρυκρίων Ἀγαμέμνων ἤδρευεν ἐν Μηκύναις. Παρὰ τὴν Κόρινθον δὲ κατέλαβον οἱ Δωριεῖς τὸν Σολύγιον λόφον (5), ἀλλὰ μόνον μετὰ τριακονταετίαν λέγεται κυριεύσας τὴν Κόρινθον ὁ Ἀλήτης (6), υἱὸς Ἰππότου τοῦ Φύλαντος, Βασιλέως τῶν Δρυόπων, ὅστις καὶ οὗτος λέγεται υἱὸς Ἀντιμάχου τοῦ Ἡρακλέους. Φάλκης δ' ὁ Τημένου ἐξεδώρισε τὴν Σικυῶνα (7), καὶ Διηφόντης ὁ γαμβρὸς τοῦ Τημένου, υἱὸς δὲ τοῦ Ἀντιμάχου καὶ ἐπομένως ἐγγονος τοῦ Ἡρακλέους, κατέλαβε τὴν Ἐπίδαυρον (8), ἐν ᾧ ἄλλοι, ἀποσπάσαντες ἀπὸ τῆς Ἐπιδαύρου τὴν αὐτῇ ὑποκειμένην Αἰγιναν (9), ἱδρυσαν καὶ ἐκεῖ ἀνεξάρτητον δωρικὴν ἀρχήν.

Ἐν τῇ Λακωνικῇ δ' ἐγένοντο οἱ Δωριεῖς κύριοι κατ' ἀρχὰς τῆς Σπάρτης, ἥτις καὶ αὕτη φαίνεται μὴ οὔσα λίαν ἐπίσημος πόλις ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, διότι, εἰ καὶ ὁ Ὅμηρος ταυτίζει αὐτὴν μετὰ τῆς Λακεδαίμονος ἐνιαχοῦ (10), ἀλλ' αὐτοῦ ὅμως διακρίνει τὰς δύο πόλεις (11), καὶ ὀρθότερον,

(4) B, 28.

(5) Λουκ. Δ, 42.

(6) Διόδ. Ζ. — Σχολ. Πινδ. Ὀλ. ΙΓ, 17.

(7) Παυσ. Β, 6.

(8) Παυσ. Β, 26.

(9) Ἡρόδ. Ε, 83.

(10) Ὀδυσ. Α, 459. — Ν, 412-15.

(11) Ἰλιάδ. Β, 581-2. — Ὀδυσσ. Δ, 1-10.

ὡς φαίνεται, διότι, κατὰ τὸν αὐτὸν ποιητὴν(12), ἡ Σπάρτη εἶχεν ἄσσημον μικρὸν βασιλέα, τὸν Ἀλέκτορα, πιθανῶς ὑποκείμενον τῷ ἐν Λακεδαίμονι τὴν ἑδραν αὐτοῦ ἔχοντι Μενελάῳ. Ἐντεῦθεν δέ, ὡς ἀπὸ κέντρου, ἐξηκολούθουν κυριεύοντες πόλιν μετὰ πόλιν τῆς Λακωνικῆς, καὶ οὕτως ἡ μὲν Αἶγως ἐάλω ἐπὶ Λυκούργου, ὑπὸ τῶν Βασιλέων Ἀρχελάου καὶ Χαριλάου (13), τὴν δ' ἄλλοτε ἐπισημοτάτην πόλιν τῶν Ἀμυκλῶν, εἰς ἣν ἀρχαιότατα εἶχον καταφύγει Καδμεῖοι καὶ Αἰγίδαί ἐκ Θηβῶν καὶ Μινύοι ἐκ Λήμνου, καὶ αἵτινες εἶχον ἐκπέμψει τὰς εἰς Μῆλον, Θήραν καὶ Κρήτην Λακωνικάς (14), προσέτι δὲ τὰς εἰς Τένεδον καὶ Λέσβον Αἰολικάς ἀποικίας (15), ταύτην ὑπέταξαν μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν, μόνον ἐπὶ Τηλέκλου, κατὰ τὸ μέσον τῆς ἐνάτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε καὶ ἡ Φάρις καὶ αἱ Γερὸνθραι παρεδόθησαν, τῶν κατοίκων αὐτῶν ἀπελθόντων ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου. Τὸ δ' Ἔλος ἐξεπορθήθη ὑπὸ Ἀλκαμένους, τοῦ υἱοῦ τοῦ Τηλέκλου.

Κατεῖχε δ' ἡ ἀρχαία Σπάρτη τὴν θέσιν ἣτις ἐξ ἐλαχίστων ἐρειπίων διαγινώσκεται, καὶ ἔνθα ἀνηγέρθη ἡ νέα Σπάρτη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Εἶχε δὲ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς περίμετρον σταδίων 48, ἥτοι δύο ὥρων καὶ ἐπέκεινα, καὶ εὐτελέστατα μὲν τὰ ἰδιωτικὰ οἰκοδομήματα, οὐχὶ δὲ λίαν πολυτελῆ τὰ δημόσια, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ ναὸς τῆς πολιούχου τῆς Σπάρτης Χαλκιοῦκου Ἀθηνᾶς, κείμενος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (16), ἡ Περσικὴ

(12) Ὀδυσσ. Δ, 10.

(13) Πaus. Γ, 2.

(14) Ἡρόδ. Ε, 145-148. — H, 48. — Θουκ. Ε, 84. 112. — Müll. Αἰγιν. σ. 47. — R. Roch. Colonies, III, 113. 188. 195.

(15) Πινδ. Νεμ. ΙΑ, 44-45. — Πaus. Γ. 6.

(16) Πaus. Γ, 17.

στοά, λαμπρά οικόδομή πρὸς ἐπίδειξιν ἀνεγερθεῖσα ἀπὸ τῶν Περσικῶν λαφύρων (17), ἡ *Σκίς*, τὸ *Βουλευτήριον* καὶ τὰ *Ἀρχεῖα*, ἔνθα συνήρχοντο ὁ Δῆμος, ἡ Γερουσία καὶ οἱ Ἔφοροι, τὸ *Θέατρον*, ἐκ λίθου λευκοῦ (18), ὁ *Χορός*, καὶ ὁ τοῖς ἐν Κρήτῃ ὁμώνυμος δρόμος, μέρη ἔνθα οἱ ἔφηβοι ἐχόρευον ἐν ἑορταῖς καὶ ἐγυμνάζοντο, ὡς καὶ ὁ παρὰ τῷ δρόμῳ *πλαταριστός*, πλατάνοις πεφυτευμένον πεδῖον, ἔνθα ἡσκοῦντο εἰς μάχας πλαστάς.

Διέρρει δὲ τὴν πόλιν ὁ ποταμὸς *Εὐρώτας*, ἔχων, φαίνεται, μικρὸν ὁμόρρουν τὸν *Κρακίωνα*, καὶ τις θέσις ὑπῆρχε περὶ τὴν *Σπάρτην*, καθ' ἣν καὶ γέφυρά τις ἐπὶ τοῦ *Εὐρώτου*, καλουμένη *Βαβύκα*.

Ἐμειναν δὲ πολλachoῦ, ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν, οἱ ἐγγύριοι Ἀχαιοὶ εἰρηνικῶς συζῶντες μετὰ τῶν Δωριέων, ὡς λέγει ὁ Πausanias (19), ὅτι οἱ Βασιλεῖς τῆς Κορίνθου Δωριῶν καὶ Ὑαντίδας « παραδόντες τὴν βασιλείαν Ἀλήτῃ, καταμένουσιν αὐτοῦ » καὶ ὁμοίως καὶ οἱ Νηλεῖδαι παρέμενον καὶ μεταγενεστέρως ἐν Πύλῳ (20). Γενικώτερον ὅμως ἔμενον οἱ πλεῖστοι τῶν ἡττηθέντων ἐλεύθεροι μὲν, ἀλλ' ὑποτελεῖς καὶ ψήφου ἐστερημένοι, ὅσοι, ὡς φαίνεται, ὑπετάγησαν ἐκουσίως, οἱ κοινῶς καλούμενοι *περίοικοι*, οἱ ἐν Σπάρτῃ ἰδίως διατηρήσαντες τὸ ὄνομα *Λακεδαιμόνιοι*, ἐκ τοῦ ὅτι ἡ παλαιὰ τῆς χώρας πρωτεύουσα ἦν ἡ *Λακεδαίμων*, διάφορος, ὡς εἰκάσαμεν, τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων (21).

(17) Αὐτ. Γ, 12.

(18) Αὐτ. Γ, 14.

(19) Β, 4.

(20) Στράβ. Η, 545. — Πaus. Δ, 18-23. — Πλούτ. Ἀποφθ. Βασ. Τ. Η', σ. 208 Hutt.

(21) Ἀνωτ. σ. 148.

Ἄλλοι ὁμῶς τῶν ἡττηθέντων περιέστησαν εἰς θητῶν ἢ εἰς δούλων μέρος, καὶ οὗτοι ἦσαν πιθανῶς οἱ δι' ὅπλων ἀντιστάντες καὶ δοριάλωτοι γενόμενοι, ὥς οἱ ἐν Κρήτῃ Ἀφραμιῶται ἢ μυῶται, ἐν δὲ Πελοποννήσῳ οἱ ἐν Ἀργεὶ Ὀρρεῖται, οἵτινες καὶ γυμνῆται καὶ γυμνήσιοι ἐκαλοῦντο (22), οἱ ἐν Σικυῶνι κορυνοφόροι ἢ κατωνακοφόροι, ἐν Ἐπιδάυρῳ οἱ κονίποδες, ἐν Κορίνθῳ οἱ κονόφαλοι, καὶ ἐν Σπάρτῃ οἱ Εἰλωτες. Καὶ ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου ὑπάρχον τοιοῦτοι ἰθαγενεῖς δούλοι δπου ὑπῆρξε δωρικὴ κατὰκτησις, οἱ Πενέσται ἢ καὶ Μενέσται ἐν Θεσσαλίᾳ (23), οἱ Βιθυνοὶ ἐν Βυζαντίῳ (24, οἱ καλλικυριεῖς ἐν Συρακούσαις (25), καὶ ἐν τῇ Ποντικῇ Ἡρακλεῖα οἱ Μαριανδυνοὶ (26), πάντες γεωργοῦντες τὴν γῆν τῶν κυρίων αὐτῶν, καὶ μόνον ὥς θεράποντες, ἢ καὶ ὥς φίλοι εἰς τὸν πόλεμον αὐτοῖς ἐπόμενοι (27).

Εἰς τὸν Λυκοῦργον δ' ἀποδίδοται ἡ κατειρήνευσις τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ συμβιβασμὸς τῶν ἀρχαίων φυλῶν μετὰ τῆς Δωρικῆς διὰ τῆς Ὀλυμπιακῆς ἐκεχειρίας, ὀριζούσης τὴν Ἡλείαν ἱεράν καὶ ἀπόρθητον (28), καὶ τὴν παῦσιν πάσης ἐχθροπραξίας ἐπὶ τῶν ἀγώνων (29). Ἐγκαταστήσας δὲ λέγεται τὴν ἐκεχειρίαν μετὰ τοῦ Ἰφίτου, ἐπὶ τῆς 1 Ὀλυμπιάδος (30), ἢ κατ' ἄλλους 13, ἢ καὶ 27 Ὀλυμπιά-

(22) Ἰδ. Ἀρποκρ. καὶ Σουῖδ. Φ. Εἰλωτεῦω. — Ἀθῆν. ΣΤ, 267. — Ἡσύχ. Φ. Πενέσται. — Ἐτ. Μ. Φ. Εἰλωτες, εἰλωτεῦω. — Ἀμμών. Φ. Πενέστης καὶ θῆς. Ἡρακλ. Ποντ. Β.

(23) Ἀθῆν. ΣΤ, 88. — Διον. Ἀλικ. Β, 9, σ. 255.

(24) Ἀθῆν. ΣΤ, 101.

(25) Ἡρόδ. Ζ, 155.

(26) Πλάτ. Νόμ. ΣΤ, 776.

(27) Wachsm. I, 1, 169. — Müll. Dor. II, 52.

(28) Πολύβ. Δ, 73.

(29) Θουκ. Ε, 49.

(30) Πλούτ. Λυκ. Α. — Ἱέρων ἐν Ἀθῆν. ΙΔ, 37.

δας πρὸ τοῦ Κοροΐβου, ἀφ' οὗ αἱ Ὀλυμπιάδες ἄρχονται ἀριθμούμεναι (31).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Σπάρτης περίοικοι.

Ὡς δ' εἰς πάσας τὰς δωρικὰς χώρας, οὕτω καὶ ἐν Λακωνίᾳ ἐπεκράτησε μετὰ τὴν κατάντησιν ἡ ἀριστοκρατικὴ διάκρισις μεταξὺ τῶν κατακτητῶν Δωριέων καὶ τῶν κατακτηθέντων Ἀχαιῶν, ἐξ ὧν πιθκνῶς οἱ ἐκουσίως καὶ διὰ συνθηκῶν ὑποταγέντες περιήλθον εἰς θέσιν *περιοίκων* (1). Περὶ Μεσσηνίων καὶ μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ Παυσανίου (2), ὅτι τοιαῦται συνθήκαι ἐγένοντο· «*Μεσσηνίων δὲ τῶν ἀρχαίων οὐκ ἐγένετο ὑπὸ τῶν Δωριέων ὁ δῆμος ἀνάστατος, ἀλλὰ βασιλεύεσθαί τε συγχωροῦσιν ὑπὸ Κρεσφόντου, καὶ ἀναδάσασθαι πρὸς τοὺς Δωριεῖς τὴν γῆν*». Ἀναφέρει δ' ὁ αὐτὸς (3) καὶ «*Ἀχαιοὺς τοὺς Παρακυπαρισσίους*», οἷον *περιοίκους* τῶν Κυπαρισσίων.

Οἱ τῆς Σπάρτης δὲ περίοικοι ἐκαλοῦντο ἰδίως *Λακεδαιμόνιοι*· ἀλλὰ καὶ περιληπτικῶς ἐδίδετο τὸ ὄνομα εἰς πᾶν τὸ ἔθνος, ὅτε δὲν ἐγένετο ἀντιδιαστολὴ μεταξὺ Δωριέων καὶ μὴ. Διηροῦντο δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς πέντε τμήματα, ὧν πρωτεύουσαι ἦσαν αἱ Ἀμύκλαι, ἡ Λάς, ἡ Αἶγις, ἡ Φάρις, καὶ

(31) Ἀριστόδ. Ἡλεῖοι. — Καλλίμαχος.

(1) Ἐφ. ἐν Στράβ. Η, 364.

(2) Δ. 3.

(3) Γ, 22.

Ἐπίδauρος ἢ Λιμηρὰ (ἢ τὸ Γύθειον) (4)· μετὰ δὲ ταῦτα, πιθανῶς ὅτε ἡ Λακωνικὴ ἔλαβε πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἑκτασιν, ἐμπεριλαβοῦσα καὶ τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Κυνourίαν, ἥτοι περὶ Ὀλ. 53 (543 π. Χ.), διηρέθησαν εἰς ἑκατὸν πόλεις, ὡς καὶ ὅτε καὶ ἡ Ἀττικὴ διηρέθη εἰς ἑκατὸν δήμους ὑπὸ Κλεισθένους, δι' ὃ καὶ ἡ Λακεδαιμόνων Ἑκατόμπολις λέγεται παρὰ Στράβωνι (5), εἰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ μόνον τριάκοντα ἐκ τῶν ἑκατὸν ἐσώζοντο πλέον τοῖς Λακεδαιμόσιν ἀνήκουσαι.

Ἀπελάμβανον δ' οἱ περίοικοι ἐν τῇ Λακεδαιμονίᾳ οὐ μικρᾶς τῆς ἐλευθερίας, ὥστε καὶ πολλάκις ἀπαντῶνται ἐν τοῖς Ὀλυμπιονίκαις (6), καὶ περίοικος ἦν ὁ Μύσων, ὁ ταττόμενος ἐνίοτε μετὰ τῶν ἐπτὰ σοφῶν, καὶ ἐν Θουκυδίδῃ (7) περίοικος ἐκλέγεται μάλιστα καὶ εἰς ναυτικὴν διοίκησιν. Ἦν δ' εἰς χεῖρας τῶν περιόικων καὶ πᾶσα τῆς χώρας ἡ γεωργία, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, διότι καὶ τὰ ἤθη καὶ αἱ ἔξεις τῶν μαχίμων Δωριέων ἀπέκρουον τὰς εἰρηνικὰς ταύτας ἐνασχολήσεις· καὶ ῥητὴν διάταξιν, ἀπαγορεύουσιν αὐτὰς τοῖς Σπαρτιάταις, ἀποδίδωσιν ὁ Πλούταρχος (8) εἰς τὸν Λυκοῦργον, θελήσαντα νὰ καταστήσῃ δῆθεν τὸ πολίτευμα εὐγενὲς καὶ ἄμικτον βαναυσουργίας, καὶ «χωρίσαντα τοὺς βαναύσους καὶ χειροτέχνας, ἀστεῖον ὡς ἀληθῶς τὸ πολίτευμα καὶ καθαρὸν ἀποδεῖξαι». Καὶ πολλὰ ἀπαριθμεῖ τεχνουργήματα τῶν Λακεδαιμονίων ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς (9)· «Δι' ὃ καὶ τὰ πρόχειρα τῶν σκευῶν καὶ ἀναγκαῖα ταῦτα,

(4) Ἐφορ. αὐτ.

(5) H, 557. — Ἰδ. καὶ Στέφ. Β. φ. Ἀνθάν. — Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. Β, 293. — Διονύσ. περιηγ. Στ. 419.

(6) Ἡρόδ. Στ. 132. — Πaus. Γ, 28, 4.

(7) H, 22.

(8) Λυκ. Δ.

(9) Αὐτ. Θ.

κλιντῆρες καὶ δίφροι καὶ τράπεζαι, βέλτιστα παρ' αὐτοῖς ἐδημιουργεῖτο, καὶ κώθων ὁ Λακωνικὸς εὐδοκίμει μάλιστα πρὸς τὰς στρατείας, ὥς φησι Κριτίας». Καὶ ὑπ' ἄλλων δὲ μνημονεύονται· κύλιξ λάκαινα (10)· κρατήρ (11)· ἄρματα (12)· χάλυξ (13)· ὅπλα σιδηρᾶ (14), ξυήλη λακωνική· ἐργχειρίδια (15)· μάστιγες (16)· ἀμυκλαῖδες, λακωνικὰ ὑποδήματα (17)· ἀπ.λαῖ, ἀνδρῶν ἐμβάδες (18)· λακωνικαί, χλαμύδες πορφυραῖ (19)· λατομεῖα εἰς Τάιναρ (20), καὶ πιθανῶς καὶ μεταλλεῖα, διότι ὁ σίδηρος ὑπολογίζεται παρ' αὐτοῖς εὐθυνώτατος (21), καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις εἶχον καὶ τορβρευτὰς καὶ χαλκουργούς, τὸν Χάρταν, τὸν Σκιάδαν, τὸν Γιτιάδαν, καὶ ἄλλους, ὁλόκληρον ἐργαστήριον (22). Καὶ τὴν ἀλιεῖαν δὲ τῆς πορφύρας ἤσκουν (23), καὶ πολλὰ χειρονακτικὰ ἐπαγγέλματα ἦσαν διαδοχικὰ παρ' αὐτοῖς, οἷον τὸ τῶν ὀψοποιῶν, τῶν ἀρτοποιῶν, τῶν οἰνοποιῶν, τῶν αὐλητῶν καὶ λοιπά (24).

Καὶ συνεξεστράτευον δ' οἱ περίοικοι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὥστε καὶ ἐν Πλαταιαῖς ἦσαν 5000 ὀπλίται Λακεδαιμόνιοι, ἴσοι τοῖς Δωριεῦσι Σπαρτιαταῖς, ἐν δὲ Σφακτη-

(10) Ἡσύχ. φ. Χίος.

(11) Ἀθῆν. Ε.

(12) Θεόφρ. Φ. Ἰ. Γ, 17, 3.

(13) Στέφ. Β. Λακεδ.

(14) Ξεν. Ἑλλ. Γ', 3, 7.

(15) Πολυδ. Α, 10, 137. — Αὐτ. 149.

(16) Στέφ. — Εὐστ.

(17) Ἡσύχ. — Θεόφρ. Ι', 35. — Ἀθῆν. Ε, 215. ΙΑ, 483. — Στέφ. Β.

(18) Σχ. Ἀριστοφ. Θεσμοφ. καὶ Σφ. — Σουίδ. — Κριτ. — Πολυδ. Ζ, 22, 80.

(19) Σουίδ. — Ἀθῆν. Ε, 198. — ΙΑ, 488.

(20) Στράβ. Η, 367. — Πολ. Ζ, 23, 100.

(21) Müll. Dor. II, 28.

(22) Ἰδ. Παγκ. Ἱστορ. Καλλιτ. Τ. Α, Σ. 164.

(23) Plin. IX, 36, 60. — XXI, 8. — XXXVI, 5.

(24) Ἀγάθ. πρ. ἐν Ἀθην. ΙΒ, 550. — Περιζών. Ο. Αἰλιαν. Π. Ἰ. 14. 7.

ρία ἦσαν 120 ἐπὶ 172 Σπαρτιατῶν. Λέγει δ' ὁ Ἡρόδοτος αὐτοὺς (25) κατωτέρους μὲν τῶν Δωριέων κατὰ τὴν ἀνδρίαν, ἀνδρείους ὅμως καὶ αὐτοὺς.

Πολιτικῶν δὲ δικαιωμάτων ἦσαν βεβαίως μέτοχοι ἐντὸς τῶν ιδίων κωμῶν ἢ πόλεων· ὁρθῶς ὅμως λέγει ὁ Ἰσοκράτης (26), ὅτι ἐλάχιστων ὁσὶς ἐλευθερίας ἦν κατανεμεμένη ταῖς κώμαις αὐτῶν ἢ τοῖς δήμοις τῶν Ἀθηναίων, διότι οὗτοι κατωκοῦντο ὑφ' ὁμογενῶν τοῖς πολίταις καὶ ἐντελῶς ἴσα ἐκείνοις ἐχόντων τὰ πολιτικά δικαιώματα, ἐνῶ οἱ περίοικοι, ἀνήκοντες τῇ ὑποταγείᾳ φυλῇ, δὲν ἦσαν τοῖς Σπαρτιάταις ἰσόνομοι (27), οὐδὲ μετεῖχον τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, ἴσως δ' οὔτε τῆς ἐκκλησίας. Ἦσαν δὲ συντελεῖς, ὥς λέγει αὐτοὺς ὁ Ἐφορος, ὁ ἐστίν, ἀκριβέστερον, ὑποτελεῖς τοῖς Σπαρτιάταις· ἀλλὰ περὶ τοῦ φόρου αὐτῶν οὐδὲν γινώσκεται.

Τινὲς ὅμως τῶν Ἀχαιῶν ἐνέμειναν καὶ ἐν Σπάρτῃ καὶ συμπεριελήφθησαν μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἱερὰ γέννη μάλιστα, ἴσως δι' ὃ ἐνέπνεον θρησκευτικὸν σέβας, οἷοι οἱ *Tal-* *θιτιάδαι*, καὶ οἱ κατὰ διαδοχὴν *κήρυκες* (28).

(25) Z, 234.

(26) Παναθ. 73.

(27) Ἐφορ. ἐν Στράβ.

(28) Ἡρόδ. ΣΤ, 60. — Z, 134, 137.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Σπάρτης δοῦλοι.

Μέρος δὲ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Λακωνίας περιέστη εἰς κα-
τάστασιν δουλείας, κατὰ μὲν Μυλλέρον (1) οἱ ἤδη πρὸ τῶν
Δωριέων δεδουλωμένοι τοῖς ἀρχαίοις κατοίκοις, κατὰ δὲ Θου-
κυδίδην (2) οἱ ὑπ' αὐτῶν δουλωθέντες· «Πλεῖστοι δὲ τῶν
*Εἰλωτῶν ἐγένοντο οἱ τῶν παλαιῶν Μεσσηνίων, τότε δου-
λωθέντων, ἀπόγονοι· ἢ καὶ Μεσσήνιοι ἐκλήθησαν οἱ
πάντες*». Πιθανώτατον δὲ φαίνεται ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ μὴ
συγκατανεύσαντες νὰ παραδοθῶσιν ἐπὶ συνθήκαις, ἀλλὰ μέ-
χρι τέλους ἀντιστάντες, καὶ αἰχμάλωτοι γενόμενοι. Ἐπειδὴ
δέ, κατὰ τ' ἀρχαῖα νόμιμα, ἡ ζωὴ τοῦ αἰχμαλώτου ἦν
κτῆμα τοῦ νικητοῦ, διὰ τοῦτο ἡ δουλεία αὐτῶν ἐθεωρεῖτο
ὡς ἔνδικος, καὶ μάλιστα ὡς τῆς τύχης αὐτῶν ἐλάφρυνσις.
Ὡστε καὶ ἡ ἐπωνυμία αὐτῶν *Εἰλωτες*, παραγομένη κατὰ
τινας (3) ἐκ τοῦ *Ἐλος*, ὀνόματος τῆς πόλεως ἣν δῆθεν κα-
τῶκουν, ἦν, κατὰ τὴν πιθανωτέραν εἰκασίαν τοῦ Μυλλέ-
ρου, παράγωγος τοῦ *Ἐλω*, τοῦ κυριεύω, σχηματισθεῖσα ὡς
ἐκ τοῦ *δαμάω* τὸ δμῶς.

Ἦσαν δὲ καὶ οὗτοι, ὡς οἱ ἐν Κρήτῃ Μνῶται καὶ Ἀφα-
μιῶται, Ἀχαιοὶ τὸ γένος (4), δοῦλοι δὲ τοῦ κοινοῦ (5), εἰς
ὃ ἐπετρέπετο ν' ἀπελευθερῇ μὲν ἂν ἤθελεν, οὐχὶ ὅμως καὶ

(1) Müll. Dor. II, 37.

(2) A, 101.

(3) Ἐξορ. ἐν Στράβ. 365. — Ἀρποκρ. ἐξ Ἑλάνικου.

(4) Θεόπ. ἐν Ἀθην. ΣΤ', 265.

(5) Πανσ. Γ, 20.

νά πωλῇ αὐτοὺς ἐκτὸς τῆς χώρας (6). Οἱ πλεῖστοι δ' ἦσαν κατανεμεμημένοι εἰς ιδιώτας, μὴ ἔχοντας τὸ δικαίωμα οὐδ' ἐκτὸς τοῦ τόπου νά πωλῶσιν αὐτοὺς οὐδ' ἐντὸς νά τοὺς ἀπελευθερῶσιν, ἀλλὰ θεωροῦντας αὐτοὺς ὡς γεωδούλους. Ὑπηρετοῦν δὲ πολλοὶ τῶν Εἰλώτων τοῖς Δωριεῦσιν ὡς θεράποντες ἐν τοῖς οἴκοις (7), ὡς Εἰλωτὶς ἦν ἡ τοῦ Ἀγησιλάου τροφός (8). Οἱ δ' οἰκόδουλοι, ὅσοι ἐντὸς τῶν οἰκῶν ἐγεννῶντο, ἐκαλοῦντο καὶ οἰκότροφοι καὶ τροφίμοι (9), καὶ ιδίως ἐν Σπάρτῃ καὶ Μόθωνες (10). Οὕτω δέ, καὶ Μώθακες προσέτι, ἐλέγοντο μάλιστα οἱ μετὰ νέων Σπαρτιατῶν συνανατραφέντες, καὶ τούτου ἕνεκα τυχόντες τῆς ἐλευθερίας (11), ὅτε καὶ φαίνεται ὅτι ἐλέγοντο Ἀφέται, ὡς ἦσαν ὁ Γύλιππος, ὁ Καλλικρατίδας καὶ ὁ Λύσανδρος (12).

Ἄλλοι δὲ τῶν Εἰλώτων ἐκαλλιέργουν ἐν τῇ χώρᾳ τοὺς κλήρους τῶν κυρίων αὐτῶν, ἀποφέροντες ἕκαστος ἀνὰ 82 μεδίμνους σίτου καὶ ἀναλόγους ὕγρους καρποὺς εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ, τὴν δὲ λοιπὴν πρόσοδον φυλάττοντες εἰς ἰδίαν διατροφὴν (13).

Καὶ συνεξεστράτευον δ' οἱ Εἰλωτες, ἀλλὰ μόνον ὡς ψιλοὶ στρατιῶται, παρακολουθοῦντες τοὺς κυρίους αὐτῶν, καὶ καλούμενοι Ἀμπίτταρες, ἧτοι ἀμφιστάντες, καθ' Ἡσύχιον, καὶ, πιθανῶς ἀφ' οὗ ἀπηλευθεροῦντο, Ἐρυκτῆρες, καθ' ὃ ἐρύκοντες, ἧτοι ἐξέλκοντες ἐκ τῆς μάχης τὸν τραυματισθέντα

(6) Στράβ. Αὐτ.

(7) Πλούτ. Νουμ. Β. — Nepos, Pausan. III.

(8) Πλούτ. Ἀγησ. Γ.

(9) Αἰλ. Π. Ἰ. IB, 43.

(10) Ἡσύχ.

(11) Ἀθῆν. ΣΤ, 271. — Σχ. Ἀριστοτ. Πλούτ. 279. — Ἀρποκρ.

(12) Αἰλ. αὐτ.

(13) Πλούτ. Ἀγησ. Η.

Σπαρτιατήν. Τούτους κινίττεται ἴσως ὁ Ξενοφῶν (Ἑλλ. Δ, 3, 14) λέγων· «*Τούτους ἐκέλευον τοὺς ὑπασπιστὰς ἀραμένους ἀποφέρειν*». Εἷς δ' ἐξ αὐτῶν ἦν ὁ κυρίως θεράπων λεγόμενος, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν *page* τῶν ἐν μεσαίωνι ἱπποτῶν (14). Ἐπέβαινον δὲ πιθανῶς καὶ αὐτοί, ἀπελευθερωθέντες, καὶ τοῦ στόλου ὡς ναῦται, καλούμενοι *Δεσποσιοναῦται* (15). Μνημονεύονται δὲ καὶ ἀδέσποτοι, ἴσως οἱ μὴ ἔχοντες ἰδιώτας δεσπότας, ἀλλ' ὄντες μόνον δοῦλοι τοῦ δημοσίου.

Πολὺ κατηγοροῦντο οἱ Σπαρτιαῖται διὰ τὴν πρὸς τοὺς Εἰλωτας σκληρότητα αὐτῶν, οὐχὶ ἴσως ὅμως κατὰ πάντα δικαίως. Οὕτως ὁ Πλούταρχος διηγεῖται ὅτι, ἵνα καταδείξωσι τοῖς νέοις τὰ τῆς μέθης ἄτοπα, ἐβίαζον τοὺς Εἰλωτας νὰ μεθύωσι (16)· «*πίνειν ἀναγκάζοντες πολλὸν ἄκρατον, εἰς τὰ συμπόσια παρεισῆγον, ἐπιδεικνύμενοι τὸ μεθύειν οἶον ἐστὶ τοῖς νέοις· καὶ ὥδ' ἐκέλευον ἄδειν καὶ χορείας χορεύειν ἀγενεῖς καὶ καταγελάστους*». Ἀλλὰ τοῦτο ἦν πιθανῶς πρόληψις μόνον κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, προελθούσα ἐκ τῆς ἥττονος τῶν νόμων αὐστηρότητος ὡς πρὸς τὴν τῶν δοῦλων ἐγκράτειαν, δι' ὃ καὶ ὁ Ἀγησίλαος τὰ «*πέμματα καὶ τὰ τραγήματα*», ἃ οἱ Θάσιοι προσέφερον αὐτῷ, παρέπεμψε, κατὰ Θεόπομπον (17), τοῖς Εἰλωσιν, «*ὅτι τούτους δέον διαφθείρεσθαι τρώγοντας αὐτὰ πολὺ μᾶλλον, ἢ αὐτὸν καὶ τοὺς παρόντας Λακεδαιμονίων*». Αἱ δὲ ὥδαι καὶ αἱ γελοῖαι ὀρχήσεις, περὶ ὧν ὁ Πλούταρχος λέγει, ἦσαν βεβαίως κωμικαὶ τινες καὶ φορτικαὶ τῶν

(14) Ἡρόδ. Ζ, 209. — Εὐστάθ. Ἰλ. Σ. 1246.

(15) Ἀθ. ΣΤ, 102.

(16) Β. Λυκ. 28.

(17) Ἐν Ἀθην. ΙΔ, 74.

ἀρχαίων χωρικῶν, διατηρηθεῖσαι παρ' αὐτοῖς, διότι, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, τοῖς ἀπηγορεύοντο τῶν ἐλευθέρων Δωριέων τὰ ἄσματα καὶ οἱ χοροί, ὠρχοῦντο δὲ τὸν αὐτῶν ἐπῶνυμον, ἢ ἴσως μᾶλλον οὐ αὐτοὶ ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν, *Μόθωνα*, ὃν ὁ Πολυδεύκης λέγει (18) «φορτικὸν ὄρχημα». Καὶ ὁ Μύρων δὲ (19) «ἔργον ὑβριστικόν» ἀποδίδωσι τοῖς Σπαρτιάταις πρὸς τοὺς Εἰλωτας, ὅτι ἐβιάζον δῆθεν αὐτοὺς νὰ φέρωσι «*κυνῆν καὶ διφθέραν*». Ἀλλ' ἀμφοτέρω ἦσαν ἡ συνήθης ἐνδυμασία τῶν γεωργῶν, ὡς μνημονεύεται ἡ «*Κυνῆ ἀρκάς*» (20), καὶ ἡ «*Κυνῆ βοιωτία*» ἐν Ἑσυχίῳ καὶ Πολυδεύκῃ (21).

Ἡ δὲ μᾶλλον ἀποτρόπαιος τῶν ἀποδιδομένων τοῖς Σπαρτιάταις καταδυναστεύσεων κατὰ τῶν Εἰλώτων ἦν ἡ λεγομένη *Κρυπτεία* (22) ἢ *Κρυπτία* ἢ *κρυπτή*, καθ' ἣν ὑπετίθετο ὅτι δι' ἐνέδρας ἐφόνευον οἱ Σπαρτιάταις τοὺς Εἰλωτας. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο δὲν φαίνεται οὐδ' ἀποδεδειγμένον οὐδὲ πιθανόν· διότι μόνος ὁ Ποντικός Ἡρακλείδης λέγει αὐτὴν συστηματικὴν τῶν Εἰλώτων θήραν, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύει ὅτι οἱ Ἐφοροὶ ἐγκαθιστάμενοι ἐκάστοτε, ἐκήρυττον τοῖς Εἰλωσι πόλεμον (23). Τὰ δύο ὁμῶς ταῦτα χωρία εἰσὶ πιθανῶς ἄσχετα πρὸς ἄλληλα, καὶ ὁ κηρυττόμενος πόλεμος ἦν βεβαίως τυπικόν τι λείψανον ἔθους ἐπικρατήσαντος ἐπὶ τῆς κατακτήσεως, ὅτε οἱ Εἰλωταὶ ἐνέμενον εἰς τὴν γενναίαν αὐτῶν ἀντίστασιν. Διηγεῖται δὲ καὶ ὁ Θουκυδίδης

(18) Δ, 14, 101.

(19) Ἀθην. ΙΔ, 74.

(20) Ἀποσπ. Ἰναχ. Ἰδ. καὶ Ἀριστοφ. Ὀρν. 1203.

(21) Δ, 41, 1.

(22) Ἰδ. Manso, Sparta. — Barthélémy, Voy. du j. Anacharsis, IV, 42, N. 3. — Müller, Dor. II, 42.

(23) Ἐν Πλουτ. Λυκούργ. ΚΗ.

δης (24), ὅτι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Σπαρτιᾶται ἡλευθέρωσαν δισχιλίους Εἰλωτας, οἵτινες αἰφνης ἐγένοντο ἄφαντοι. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν τοῦτο κακούργημα, ὅπερ οὔτε πόλεμος ἦν οὔτε θήρα, ἀλλὰ θηριώδης δολοφονία, ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξαιρετικὸν καὶ ἄπαξ συμβάν, ὅτε, διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πύλου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐφοβήθησαν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπανάστασιν τῶν Εἰλώτων, καὶ κίνδυνον τῆς ασφαλείας τῆς πόλεως. Περὶ τοῦ τοιούτου δ' ἀπαισίου τῆς Κρυπτείας χαρακτηῖρος οὐδεὶς ἕτερος ἀναφέρει τι, πλὴν μόνου τοῦ Ἰσοκράτους (25), ὅστις ὁμῶς καὶ αὐτὸς συγκεχυμένως μόνον καὶ ἐξ ἀκοῆς περὶ αὐτῆς ὁμιλεῖ. Οὐδὲ θὰ ἦν δὲ δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ νενομοθετημένη τοιαύτη τακτικὴ τῶν Εἰλώτων δολοφονία, χωρὶς νὰ περιαγάγῃ αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην ἀπελπισίαν καὶ εἰς ἀδιάκοπον ἐπανάστασιν, προκρίνοντας βεβαίως ν' ἀποθάνωσιν ἔνοπλοι καὶ ἀμυνόμενοι ἢ νὰ σφάζωνται ὡς κτήνη. Ὁ Πλάτων δέ, ὅστις πιθανώτερον εἶναι ὅτι μᾶλλον ἠρεύνησε καὶ ἀκριβέστερον ἐγνώριζε τὰ περὶ τῆς διατάξεως ταύτης, ἀποδίδωσι τῇ Κρυπτεῖᾳ τὸν ἀληθῆ αὐτῆς χαρακτηῖρα, σκληραγωγίας τῶν νέων κατὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ὄρη, ἀναλόγου πρὸς τῶν Κρητῶν τὰς θήρας, καὶ πρὸς τῶν νέων Ἀθηναίων τὰς περιπολίας. Λέγει δὲ περὶ αὐτῆς ταῦτα (26): « Ἐτι δὲ καὶ κρυπτεία τις ὀνομάζεται θαυμαστῶς πολύπονος πρὸς τὰς καρτερήσεις, χειμῶνων τε ἀνυποδησίαι καὶ ἀστρωσίαι καὶ ἄνευ θεραπόντων αὐτοῖς ἐαυτῶν διακορήσεις, νύκτωρ τε πλανωμένων διὰ πάσης τῆς χώρας καὶ μεθ' ἡμέραν ». Ἦν ἄρα κατὰ τοῦτο ἀπλῆ σωμασκία

(24) Δ, 80.

(25) Παναθην. 73.

(26) Νόμ. Α, 633.

ἡ κρυπτεία καὶ φρουρήσεις τῆς χώρας. Καὶ ἀλλάχου δ' ὁ Πλάτων (27), τὴν ἰδανικὴν αὐτοῦ πολιτείαν σχεδιάζων, προτείνει τὴν ἐκλογὴν 720 νέων 25-30 ἐτῶν, οἵτινες μετὰ πάσης σκληρωγίας ἐπὶ διετίαν περιερχόμενοι τὴν χώραν, νὰ ἐπιτηρῶσιν αὐτήν, καὶ τὴν ὀχύρωσιν καὶ ὁδοποιῶσιν τοῦ τόπου, καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα, πανταχοῦ τοὺς δούλους καὶ τὰ ὑποζύγια ἀκωλύτως μεταχειριζόμενοι, καὶ καλεῖ τοὺς νέους τούτους ἀδιαφόρως ἀγορανόμους ἢ κρύπτας· ὥστε εἰς τὴν λέξιν διδὲι πᾶσαν ἄλλην σημασίαν ἢ τὴν ἀποτρόπαιον ἐκείνην εἰς ἣν μεταγενέστεροι αὐτοῦ ἐπίστευσαν. Φαίνεται δ' ὅτι ἐπέμποντο οἱ ἔφηβοι εἰς τὰς κρυπτείας μισθὸν πρὸ τοῦ 20^{ου} ἔτους καὶ τῆς στρατευσίμου ἡλικίας, ὅτε περίπου οἱ νέοι Ἀθηναῖοι εἰς τὰς ἐν τοῖς Μέρεσι στρατείας, καὶ ἐγένετο τοῦτο κατὰ προκήρυξιν ἐκδιδομένην ὑπὸ τῶν Ἐφόρων κατ' ἔτος ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διοικητικῆς αὐτῶν περιόδου (28). Ἐπ' αὐτῆς δ' ἴσως εἶχον καὶ ἰδιαιτέραν ἐντολὴν οἱ νέοι, νὰ ἐπιβλέπωσι καὶ τοὺς Εἰλωτας, καὶ, ἀναλόγως τῆς τραχύτητος τῶν ἡθῶν αὐτῶν, ἀπίθκον δὲν εἶναι ὅτι ἐν τοιαύταις περιπτώσεσι δὲν προσεφέροντο πρὸς αὐτοὺς πάντοτε ἀδροφρόνως. Ἐν βίῳ δὲ Κλεομένους μνημονεύει ὁ Πλούταρχος καὶ ἄρχοντας τεταγμένους ἐπὶ τῆς κρυπτείας.

Τὰ διηγήματα μάλιστα ἐκεῖνα περὶ τῆς πρὸς τοὺς Εἰλωτας συμπεριφορᾶς τῶν Σπαρτιατῶν ἥκιστα συμβιβάζονται μετὰ τῆς ἀλλάχθην συμπερινομένης ἀγάπης μεθ' ἧς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προσεφέροντο πρὸς αὐτούς, ἐλευθεροῦντες αὐτοὺς πολλάκις, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Μύρων (29). «Πολλὰκις ἠλευθέρωσαν Λακεδαιμόνιοι δούλους, καὶ οὐκ μὲν

(27) ΣΤ, 760-763.

(28) Πλούτ. Κλεομ. Θ. Λυκ. ΚΗ.

(29) Ἐν Ἀθην. ΣΤ, 102.

ἀφ' ἑταίρων ἐκάλεσαν, οὓς δὲ ἀδελφούς, οὓς δὲ ἐρυκτῆρας, δεσποσιοναύτας δ' ἄλλους, οὓς εἰς τοὺς στόλους κατέτασσον, ἄλλους δὲ νεοδαμώδεις, ἑτέρους ὄντας τῶν Εἰλώτων». Ἡ ἀπελευθέρωσις ὁμοῦς ἐγένετο, ὡς ἀνωτέρω ἐβρέθη, ὑπὸ τῆς πόλεως μόνον, οὐχὶ δ' ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν.

Καὶ ἀφ' ἑταίρων μὲν ἦσαν οἱ μὴ ὑποχρεούμενοι εἰς ἐργασίαν, οἵτινες ἴσως καὶ μικρὸν κλῆρον ἐλάμβανον, οὐχὶ ὁμοῦς καὶ πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα· διότι, κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον (30), «οὐδὲ ὑπάρχει τοῖς Εἰλώσι γίνεσθαι Σπαρτιῶταις». Νεοδαμώδεις δ' ἦσαν οἱ μετὰ τινα χρόνον ἀπελευθερώσεως μεταξὺ τῶν πολιτῶν ταττόμενοι, καὶ λαμβάνοντες τὴν ἀδειαν τοῦ «οἰκεῖν ὅπου αἶν βούλωνται» (31), ἴσως ὁμοῦς οὐχὶ οἱ ἐξ Εἰλώτων, ὡς φαίνεται ἀνιττόμενον τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Μύρωνος. Τοιαύτη δ' ἦν ἐνίοτε ἡ πρὸς τοὺς Εἰλωτας οἰκειότης τῶν Σπαρτιατῶν, ὥστε οἱ ἀπελευθερούμενοι, εἰς τινὰς περιστάσεις, ἐνυμφεύοντο καὶ τὰς χήρας τῶν πρώην κυρίων των, ὅτε καὶ Ἐπευνάκται ἐλέγοντο (32).

(30) ΛΣΤ.

(31) Θουκ. Ε, 34.

(32) Ἀθην. ΣΤ, 102.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἰδιωτικὸς βίος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Σπαρτιατικὴ διαίτα.

Ἀπόρροια δὲ τοῦ δωρικοῦ πνεύματος ἦν ἡ σπαρτιατικὴ διαίτα, διακρινομένη ἐν πᾶσι διὰ τῆς αὐστηρότητος, τῆς ἀφελείας καὶ τῆς λιτότητος.

α΄ Κατοικία.

Καὶ τοὺς μὲν οἴκους κατεσκεύαζον ὅλως ἀπερίττως, καὶ ῥήτρα μνημονεύεται τοῦ Λυκούργου (1) τὴν περὶ αὐτοὺς πολυτέλειαν ἀπαγορεύουσα, «ὅπως οἰκία πᾶσα τὴν μὲν ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως ἡγρασμένην ἔχῃ, τὰς δὲ θύρας ἀπὸ πρίονος μόνου», ὃ ἐστὶν ὅτι αἱ μὲν δοκοὶ τῆς ὀροφῆς ὤφειλον νὰ ὦσι στρογγύλαι ὥς ἐκόπησαν ἐκ τοῦ δένδρου, αἱ δὲ θύραι νὰ σύγκεινται ἐξ ἀπλῶν καὶ ἀπελεκήτων σανίδων. Ἔνεκα τούτου διηγεῖται ὁ Ξενοφῶν (2), ὅτι ἐπὶ Ἀγησιλάου ἡ οἰκία τῶν βασιλέων διέμενεν οἷα ἦν ἐπ' αὐτῆς τῆς δωρικῆς κατακτῆσεως, καὶ διετῆρει πάντοτε «ἄς περ Ἀριστόδημος, ὅτε κατῆλθε, λαβὼν ἐπεστήσατο θύρας»· καὶ τὴν ἀφέλειαν ταύτην καὶ τῶν οἰκοδομῶν καὶ τῶν ἡθῶν ἐμφαίνει

(1) Πλούτ. Λυκούργ. ΙΓ.

(2) Ἀγησιλ. Η, 7. Ἰδ. καὶ Ἑλλην. Ε, 3, 20. — Πλούτ. Ἀγησιλ. ΙΘ. — Παιουσ. Γ, 42, 3.

προσέτι καὶ τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ (3) ἀνέκδοτον· «Λεωτυ-
χίδην τὸν πρεσβύτερον (ἐν Ὀλ. 72) ἐν Κορίνθῳ δει-
πνοῦντα, καὶ θεασάμενον τῆς στέγης τοῦ οἴκου τὴν κα-
τασκευὴν πολυτελεῖ καὶ φατνωματικὴν, ἐρωτῆσαι τὸν ξέ-
νον εἰ τετράγωνα παρ' αὐτοῖς τὰ ξύλα φύεται». Ἀδιάφο-
ρον δ' ὅτι τὴν αὐτὴν εἰρωνικὴν ἐρώτησιν ἀποδίδωσιν ὁ αὐ-
τὸς συγγραφεὺς ἀλλαχοῦ εἰς ἄλλον Σπαρτιάτην, τὸν Ἀγη-
σίλαον (4). Σύμφωνος δὲ πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἀπλότητα
τῶν οἰκιῶν ἦν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν ἀποσκευή, ἀφ' ἧς
πᾶσα τρυφὴ ἀπεκλείετο.

Ἡ λιτότης ὅμως αὕτη τῆς ιδιωτικῆς οἰκοδομίας οὐδό-
λως ἐκώλυσεν τὴν δημοσίαν ἀρχιτεκτονικὴν, ἰδίως τὴν νεω-
δομίαν, τοῦ ν' ἀναπτυχθῇ μεγαλοπρεπῶς παρὰ Δωριεῦσιν·
ἐξ ἐναντίας μάλιστα καὶ συνετέλεσεν εἰς τοῦτο ἕνεκα διτ-
τοῦ λόγου, πρῶτον μὲν διότι ἡ τέχνη, μὴ ὑπηρετοῦσα βιω-
τικαῖς ἀνάγκαις, ὑψοῦτο ἀκωλύτως εἰς τὴν εὐγενεστέραν
αὐτῆς κλῆσιν, τὴν παράστασιν τοῦ καλοῦ, καὶ δεύτερον
διότι εἰς ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ πολυτέλειαν μὴ προσφεύ-
γουσα, ἤρúετο τὸ κάλλος αὐτῆς ἐκ μόνης τῆς ἐσωτερικῆς
τῶν μερῶν ἀρμονίας, ἣν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην φυλὴν ὀξύτε-
ρον καὶ καθαρώτερον ἤσθάνετο ἡ δωρική, καὶ ἐκ τῶν ἀρε-
λῶν τῆς ξυλοδομίας ἀναλογιῶν (5) παρήγαγε τ' ἀριστουρ-
γήματα τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, ὅστις ἦν ὁ πάντων ἀπλού-
στατος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ μεγαλοπρεπέστατος.

Καὶ αἱ πόλεις δὲ τῶν Δωριέων ἦσαν ἄνευ σχεδίου, καὶ
ἀβῆρυμοτόμητοι (6).

(3) Λυκ. ΙΓ'. — Ἰδ. καὶ Ἀποφθ. Α, 16, 6.

(4) Ἀποφθ. Β, 5.

(5) Ἰδ. Παγκ. Ἱστορ. Καλλιτ. Α. σ. 112.

(6) Πaus. ΣΤ, 24, 2. — Στράβ. ΙΔ, 646.

6' Ἰματισμός.

Ἀναλόγως δ' ἀρελῆς καὶ λιτός ἦν καὶ ὁ ἱματισμὸς τῶν Δωριέων, ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικός, καθ' Ἡρόδοτον (7), ὃν καὶ αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζει ὡς «μετρίαν ἐσθῆτα», ἀλλ' ὑπολαμβάνων αὐτὸν ὡς νεωτερισμὸν (8), τὸν δ' Ἀττικὸν ἢ Ἰωνικόν, ὃν ὅμως ὁ Ἡρόδοτος ὀρθότερον λέγει ἐκ Καρίας προελθόντα, ἐσφαλμένως θεωρῶν ὡς τὸν ἀρχαιότερον ἐθνικὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐφερον δ' οἱ ἄνδρες τὸν παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλησιν ἐν χρήσει ἀχειρίδωτον χιτῶνα ἐξ ἐρίου, ὅστις ἦν καὶ τὸ μόνον ἔνδυμα τῶν παιδίων μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας των (9).

Πλὴν δὲ τοῦ χιτῶνος ἔφερον οἱ ἄνδρες καὶ ἱμάτιον, ἐξ ἀδροῦ ἐρίου καὶ τοῦτο, ἢ τετράγωνον ἢ στρογγύλον, εὐρύ, περικαλύπτον ὅλον τὸ σῶμα, διερχόμενον δ' ὑπὸ τὴν δεξιὰν μᾶλιν καὶ εἰς τὸν ἀριστερὸν ὦμον ῥιπτόμενον, ἐν ᾧ τὸ ἄλλο πέρας αὐτοῦ ἐκρέματο συνήθως περὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα. Καλεῖται δὲ τοῦτο καὶ *χλαῖνα*, συνηθέστατα δέ, παρ' Ὀμήρῳ, καὶ τρίβων ἐπίσης, ἐκτὸς ἂν αἱ δύο αὗται ἐπωνυμίαι ἐνέφαινον ἱμάτια διαφέροντα κατὰ τι κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν ποιότητα, τοῦ τρίβωνος ὄντος τοῦ εὐτελεστερου.

Λέγει δ' ὁ Ἡσύχιος ὅτι ὁ τρίβων οὗτος ἐκαλεῖτο ἐν Σπάρτῃ καὶ *Δαμοφανής*, διότι τοῦτον κυρίως φέροντες ἐπὶ τοῦ χιτῶνος προήρχοντο οἱ Σπαρτιαῖται ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτῶν καὶ ἐνεφανίζοντο εἰς τὸ δημόσιον.

(7) Α, 6.

(8) Ε, 87.

(9) Πλούτ. Λυκ. ΙΣΤ. — Ξεν. Λακ. Πολ. Β, 4.

Τὸ δ' ἱμάτιον τοῦτο ἦν τὸ μόνον ἔνδυμα ὃ οἱ νέοι, ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας των, ἔφερον δι' ὅλου τοῦ ἔτους (10), ὀφείλοντες, ὅταν ἐπεριπάτουν, νὰ ἔχωσιν εἰς αὐτὸ ἐνειλιγμένους τὰς χεῖρας, καὶ αἰδημόνως ν' ἀποδλέπωσι πρὸς τὴν γῆν (11).

Τέλος δ', ἐν πολέμῳ, ἔφερον οἱ ἄνδρες καὶ τὴν *χλαμύδα*, ἣ τὰ λεγόμενα *Θετταλικά πτερά*, ὕφασμα ἐξ ἐρίων καὶ τοῦτο, ἐπίμηκες δέ, καὶ εἰς τὸν δεξιὸν ὦμον πορπούμενον, ἵνα καταλείπη ἐλευθέραν τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς χρῆσιν τῶν ὀπλῶν, ἔχον δὲ τὰ ἄκρα ὀξέα. Τοῦ ἐνδύματος τοῦτου οὐδαμοῦ μνεῖαν ποιεῖται ὁ Ὅμηρος· πρώτη δ' ἀναφέρει αὐτὸ ἡ Σαπφώ, ἐρ' ἥς πιθανὸν ὅτι καὶ εἰσήχθη ἐκ τῶν βορειοτέρων μερῶν, τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, ὡς στρατιωτικὸν περίβλημα (12).

Ἐφερον δ' ἀχρωμάτιστα τὰ ἐνδύματα ταῦτα, καὶ ἐν γένει οἱ βαφεῖς καὶ οἱ μυροπλάσται ἀπεκλείοντο τῆς Σπάρτης, «ὡς φθειρόντες τὸ ἔλαιον καὶ τὴν λευκότητα τῶν ἐρίων» (13)· διὸ καὶ ἔλεγον οἱ Σπαρτιᾶται, κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα (14)· «*Δολερὰ μὲν τὰ ἵματα, δολερὰ δὲ τὰ χρίματα*», παροιμιακῶς οὕτω τὰς βαφὰς τῶν φορεμάτων καὶ τὴν χρῆσιν τῶν σωματίων, τὴν ἀλλαγῇ τῆς ἑλλάδος τοσοῦτον περισπούδαστον, ὡς ἐπιβλαβὴ τρυφὴν καταδικάζοντες. Τὸ ἀπόφθεγμα ὁμοίως τοῦτο ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλ' ἐσφαλμένως, ὡς φαίνεται, ἀποδίδωσιν εἰς Αἰθίοπα βασιλέα (15).

(10) Πλούτ. Αὐτ. Λακ. Ἀποφθ. σ. 175. — Ξεν. Αὐτ. — Justin. 33.

(11) Ξενοφ. Λ. Π. 3, 5. — Δογγ. Π. Ὑψ. 1, 3. σ. 114.

(12) Ἀριστ. Λυσιστρ. Στ. 988 1139. — Ἰδ. Πλούταρχ. Κίμ. ΙΣΤ.

(13) Ἀθήν. ΙΕ, 686. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Λ. Ἀπ. 224. — Senec. qu. nat. IV, 13.

(14) Στρώμ. Α, σ. 294.

(15) Ἰδ. Πλούτ. Ῥώμ. Ζητ. 26. Συμποσ. Γ, 1, 2. Π. Ἡροδ. κακοηθ.

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δ' ἔφερον οἱ Σπαρτιᾶται πῖλους, ὡς τοὺς Θεσσαλικούς, ἔχοντας πλατὺ τὸ σκιάδιον. Τούτους δ' εἶχον οἱ φίλοι καὶ ἐν πολέμῳ προσέτι, ὅτε οἱ λοιποὶ ἔφερον τὴν περικεφαλαίαν (16). Ἡ δ' ὑπόδεσις αὐτῶν εἶχεν ἰδιαίτερόν τινα χαρακτῆρα, ὥστε καὶ ἐξ αὐτῆς, κατὰ Παυσανίαν (17), ἐγνωρίζοντο οἱ Λάκωνες. Ἐφόρου δέ, οἱ ἄνδρες κυρίως, τὰς ὑπὸ τῶν περιοίκων κατασκευαζομένας, καὶ λεγομένας, ἥ διὰ τὸ σχῆμα ἀπλᾶς, ἥ διὰ τὸν τόπον τῆς παραγωγῆς Λακωνικὰς (ἐμβάδας), αἱ γυναῖκες δὲ κυρίως τὰς πολυτελεστέρας, ἐξ Ἀμυκλῶν προερχομένας, Ἀμυκλαίδας (18). Εἶχον δὲ καὶ σαγιάλας, πιθκνῶς ῥαβδίαι, ἀνὰ χεῖρας (19), ἃς ὁμῶς ἀπηγορεύετο αὐτοῖς νὰ λαμβάνωσι καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας (20).

Ὡφειλον δ' οἱ παῖδες πρὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους νὰ ξηρίζωσι τὴν κεφαλὴν των, « ἐν χρῶ κείρεσθαι » (21), ὡς ἐκείροντο οἱ δοῦλοι καὶ χειρονάκται (22). Ἀπὸ δὲ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἔτρεφον κόμην, κατὰ διάταξιν εἰς αὐτὸν τὸν Λυκοῦργον ἀποδιδόμενην (23), πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν περιοίκων καὶ δούλων. Ἡπλουν δ' αὐτὴν λυτὴν ἀπὸ τῶν ὤμων, κατὰ τὸ ἀποδιδόμενον αὐτοῖς ἐπίθετον σπαρτιοχαίτης (24). Κατ' Ἀριστοφάνην ὁμῶς (25), οὐ μόνον αἱ γυ-

(16) Θουκ. Δ, 34. — Πολυδ. Α, 149.

(17) ΣΤ'. 14, 2.

(18) Ἰδ. Walpole. Ὑπομν. σ. 454.

(19) Ἀριστοφ. Ὀρν. 1283. Ἐκκλ. 74.

(20) Πλούτ. Λυκ. ΙΑ.

(21) Πλούτ. Λυκ. ΙΣΤ.

(22) Στράβ. ΣΤ', 278. — Ἀριστοφ. Ῥητορ. 1, 9. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Ἀλκιβ. ΚΓ.

(23) Πλούτ. Λυκ. ΚΒ. Λυσ. Α. — Ξεν. Λακ. Πολ. Η, 3.

(24) Ἀσπάζων ἐν Ἡθ. Νικομ. Δ, 7. — Lobeck. Φρον. 662.

(25) Λυσιστρ. Στ. 1319.

ναῖκες, ἀλλὰ πολλάκις καὶ οἱ ἄνδρες ἀνέδουν αὐτὴν δι' ἄμπυκος ἢ περόνης ἐπὶ τὴν κεφαλὴν.

Ἐτρεφον δὲ καὶ γένειον οἱ Σπαρτιαῖται, ὥστε καὶ ἡπινόβιοι ἐλέγοντο (26) καὶ «*ἡπίνας ἐλκοῦτες*», ὑπ' Ἀριστοφάνους (27). Περὶ δὲ τοῦ μύστακος, ὑπῆρχε διάταξις περιλαμβανομένη ἐκάστοτε εἰς τὴν προκήρυξιν τῶν εἰσιόντων Ἐφόρων· «*Κεῖρεσθαι τὸν μύστακα καὶ προσέχειν τοῖς νόμοις*» (28). Καὶ εἰ μὲν αὕτη ἡ ἐντολὴ ἀπέδλεπε τοὺς Σπαρτιατάς, ὥς τινες πιστεύουσιν, ἀπετείνετο βεβαίως εἰς μόνους τοὺς ἀγενεῖους ἐφήβους, ἵνα ἐθίζῃ αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν τοῖς νόμοις καὶ ταῖς ὑπ' αὐτῶν ἐπιβαλλομέναις θυσίαις. Ἀλλὰ πιθανώτερα φαίνονται λέγοντες οἱ δι´σχυριζόμενοι ὅτι ἡ διαταγὴ αὕτη ἐδίδετο τοῖς μὴ ἐλευθέροις, πρὸς ἐξωτερικὴν αὐτῶν διάκρισιν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν.

Αἱ δὲ γυναῖκες, ὧν ἡ δίαίτα ἦν ἐν Σπάρτῃ αὐστηρὰ καὶ ἡ σεμνότης μεγάλη, ἔφερον τὸν ἀχειρίδωτον χιτῶνα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀμπεχόνην ἢ ἱμάτιον, καὶ ἴσως καὶ καλύπτραν εἰς τὴν κεφαλὴν (29). Διέρρεε δ' ἡ ἀμπεχόνη, φαίνεται, ὀλίγον τοῦ ἀνδρικοῦ ἱματίου κατὰ τὸ σχῆμα, δι' ὃ καὶ ἡ γυνὴ τοῦ τὴν Σπαρτιατικὴν δίαιταν ζηλοῦντος Φωκίωνος πολλάκις ἐξήρχετο ἐν Ἀθήναις φέρουσα αὐτοῦ τὸ ἱμάτιον (30).

Ἄλλ' ἡ αὐστηρότης τῆς διαίτης δὲν ἐξετείνετο ἐν πᾶσι καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων, αἵτινες δὲν ὤφειλον, ὥς αἱ γυναῖκες, νὰ οἰκουρῶσι τοῦ οἴκου προϊστάμεναι (31), ἐλευθέρως δ' ἐξήρχοντο, καὶ τῶν ἐορτῶν μετεῖχον καὶ τῶν ἀγώνων, καὶ

(26) Πλούτ. Λυσ. Α.—Πλάτ. Σχολ. ἐν Ἀσπ. εἰς Ἀριστ. Ἡθ. Νικομ. 4. 7.

(27) Λυσιστρ. στ. 1072.

(28) Ἀριστοτ. ἐν Πλουτρχ. Κλειομ. Θ.

(29) Πλούτ. Λακ. Ἀπ. 235. — Ἀποστόλιος, 18, 17.

(30) Πλούτ. Β. Φωκίων.

(31) Πλάτ. Νόμ. Ζ, 805.

ἀκωλύτως ἐπ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἀνεστρέφοντο· κατὰ δὲ Πλούταρχον, ἐν ταῖς περιττάτεσι ταύταις αἱ κόραι ἐπόμπευον, ἔψαλλον καὶ ὠρχοῦντο γυμναί· καὶ ἐξηγεῖ καὶ διακαιολογεῖ τοῦτο, ὡς τῆς αἰδοῦς ἱκανῶς συγκαλυπτούσης αὐτάς (32). «Τὰς κόρας γυμνάς τε πομπεύειν καὶ πρὸς ἱεροῖς τισιν ὀρχεῖσθαι καὶ ᾄδειν . . . Ἡ δὲ γύμνωσις τῶν παρθένων οὐδὲν αἰσχρὸν εἶχεν, αἰδοῦς μὲν παρούσης, ἀκрасίας δὲ ἀπούσης· ἀλλ' ἐθισμόν ἀφελῇ καὶ ζῆλον εὐεξίας ἐνείργαζέτο, καὶ φρονήματος τὸ θῆλυ παρέγεγεν οὐκ ἀγενοῦς, ὡς μηδὲν ἦεν αὐτῷ καὶ ἀρετῆς καὶ φιλοτιμίας μετουσίαν οὔσαν». Ἐπικυροὶ δὲ ταῦτα καὶ ὁ Ἀθηναῖος (33), λέγων ὅτι οἱ Σπαρτιάται «ἐργύνουσι τὰς παρθένους τοῖς ξένοις». Καὶ ἀληθῶς μὲν ἡ γυμνότης οὐδόλως ἀπεκρούετο ὑπὸ τῶν Δωριέων ὡς αἰσχρὰ ἢ ἄσεμνος, καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἀπέβαλλον τὰ ἐπὶ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων ἔτι εἰθισμένα διαζώματα, καὶ ἐδείχθησαν δημοσίως ὅλως γυμνοί, αὐτοὶ πρῶτοι, κατὰ μὲν τινὰς οἱ Μεγαρεῖς (34), κατ' ἄλλους οἱ Κρήτες (35), κατὰ Θουκυδίδην ὅμως οἱ Σπαρτιάται (36). Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἡ περὶ τῆς γυμνώσεως τῶν παρθένων διήγησις ἦν βεβαίως μῦθος ἢ παρεξήγησις. Αὐτὸ τὸ ἐπίθετον *Φανομηρίδες*, ὃ ὁ Ἴδρυκος ἔδωκεν εἰς τὰς Σπαρτιάτιδας νέας (37), καὶ ὁ πολλοὶ πολλαῖς ἔκτοτε ἐκπνέλαβον, οὐδόλως θὰ ἦν χαρακτηριστικόν, οὐδ' ἐννοϊαν θὰ εἶχεν, ἂν αἱ Σπαρτιάτιδες νέαι ἐδείκνυσον ὅλον τὸ

(32) Δυσκ. ΙΔ.

(33) ΙΓ, Σ. 566.

(34) Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. Ρ, 1324. Ψ, 683. — Ἠσύχ. Φ. Ζώσατο. — Ἐτ. Μ. Φ. Γυμνάσιον. — Πaus. Α, 44.

(35) Πλάτ. Πολιτ. Ε, 452. — Διον. Ἀλικ. ΣΤ, 72.

(36) Α, 6.

(37) Πλούτ. Σύγκρ. Δυσκ. καὶ Νουμ. Γ.

σῶμα γυμνόν. Προέκυψε δέ, ὡς φαίνεται, ἡ πρόληψις αὕτη περὶ τῆς γυμνότητος τῶν Σπαρτιατίδων ἐκ τοῦ ὅτι, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ βίου τῶν ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως ἐν ταῖς ἰωνικαῖς χώραις εἰς γυναικωνίτας κατακλείστων, καὶ ἀβρῶς καὶ πλουσίως ἐνδεδυμένων νεανίδων, αὐταὶ ἐλευθέρως εἰς τὰ δημόσια μέρη ἀναστρεφόμεναι, ἔφερον ἐλαφροτάτην ἐνδυμασίαν, ἀπλοῦν μόνον τὸν χιτῶνα, ἄνευ ἱματίου, δι' ὃ καὶ *μονοχίτωνες* καὶ *μονόπεπλοι* οὐ σπανίως ἐλέγοντο. Ἦν δ' ὁ χιτῶν οὗτος ὕφασμα ἐξ ἐρίου, πορπούμενον εἰς τοὺς δύο ὤμους, ὥστε νὰ διέρχωνται οἱ δύο βραχίονες ἐλεύθεροι καὶ γυμνοί· πρὸς τὸ ἐν δὲ πλάγιον ἦν συνερράμμενος ἀπὸ τῆς μάλης μέχρι τῆς ὀσφύος, τὸ δ' ἐπίλοιπον ἔμενεν ἄρραφον, καὶ πορπούμενον μόνον κατὰ βούλησιν, δι' ὃ καὶ *σχιστὸς* ἐλέγετο ὁ χιτῶν, οἷος παρίσταται συνεχῶς ἐν γλυφαῖς, καὶ ἰδίως τῆς ὠρικῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος. Ἐφερον δ' αὐτὸν ἄνευ ζώνης, ὥστε καὶ ἄζωστοι πολλάκις λέγονται. Κατὰ τοὺς δρόμους λοιπὸν καὶ τὰ γυμνάσματα ἀφίεντο πρὸς εὐκολίαν αἱ κατὰ τὸ πλάγιον τοῦ χιτῶνος πτέρυγες ἀναπεπταμέναι, ἥ ἡνοίγοντο ἐκ τῶν βιαίων κινήσεων, καὶ ἐκεῖθεν καὶ τὸ ἐπίθετον τῶν φανομηρίδων καὶ ἡ ὑπερβολὴ τῆς διαδοθείσης φήμης περὶ γυμνώσεως τῶν νέων Σπαρτιατίδων.

Εἰς κάθαρσιν δὲ καὶ κράτυνσιν τοῦ σώματος ἐλούοντο οἱ Σπαρτιαῖται εἰς τὰ ψυχρὰ κύματα τοῦ Εὐρώτα (38), ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν πυριάμασιν, ἥτοι ξηροῖς λουτροῖς, προκαλοῦσι τὸν ἰδρῶτα· ἀλλὰ τὰ θερμὰ ἢ χλιαρὰ λουτρά, τὰ τοσοῦτον προσφιλεῖ πᾶσι τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν, ἦσαν αὐτοῖς αὐστηρῶς ἀπηγορευμένα, ὡς τὸ σῶμα ἐκλύοντα.

(38) Πλούτ. Ἀλκιβ. ΚΓ. — Ξενοφ. Ἑλλ. Ἱστ. Ε', 4, 28.

γ' Τροφή.

Συνηστιῶντο δ' οἱ Σπαρτιαῖται εἰς συσσίτια ὡς οἱ Κρή-
τες, καὶ ὡς κατ' ἀρχὰς πάντες οἱ Δωριεῖς. Ἦν δὲ πιθανῶς
τὸ ἔθος λείψανον τῶν Ὀμηρικῶν δαιτῶν τῶν Ἀνάκτων,
διότι οἱ Δωριεῖς ἦσαν πάντες Ἄνακτες, ἤτοι ἡ ὑπερτάτη
ἀριστοκρατία ὡς πρὸς τοὺς περιοίκους. Ἐκαλοῦντο δ' οἱ
συνεστιώμενοι, κατ' Ἀλκμᾶνα κᾶν, δαιτυμόνες ἐν Σπάρ-
τῃ (39), ὡς παρ' Ὀμήρῳ τὰ δὲ συσσίτια, κατ' ἀρχὰς ἀν-
δρεῖα, ὡς τὰ ἐν Κρήτῃ (40), ἐκλήθησαν ἔπειτα *φιδίτια*,
ὡς ἐκ τῆς φειδοῦς τῶν παρατιθεμένων, ἢ *φιλίτια*, ὡς ἐκ
τῆς φιλικῆς σχέσεως τῶν συνεστιωμένων, ἢ ἴσως ἐκ τῆς
ἐδωδῆς, οἷον ἐδίτια (μετὰ τοῦ δίγαμμα) (41). Πιθανὸν ὅμως
οὐδὲ Σπαρτιατικὴ κᾶν νὰ ἦτον ἡ λέξις *φιδίτια*, ἀλλὰ ν'
ἀπεδόθη τοῖς συσσιτίοις τούτοις ὑπὸ ξένων, εἰρωνευομένων
ἴσως αὐτῶν τὴν λιτότητα.

Παρήσαν δ' εἰς τὰ συσσίτια οἱ ἄνδρες μόνοι, ἔχοντες
παρ' ἑαυτοῖς καὶ τὰ μικρὰ αὐτῶν παιδία ἐπὶ ταπεινῶν ἐδρῶν
καθήμενα, καὶ ἀνὰ 15 δαιτυμόνες ἢ φιδίται ἀπετέλουν
ἕκαστον συσσίτιον (42), πιθανῶς ὁμοῦ συνταττόμενοι καὶ ἐν
ταῖς στρατιωτικαῖς παρατάξεσιν. Οἱ δὲ νέοι καὶ οἱ ἡϋξημέ-
νοι παῖδες συνηστιῶντο εἰς ἰδίας ἀγέλας ἑκάτεροι (43), καὶ
αἱ γυναῖκες κατ' οἶκον (44).

Εἰς τὰς τραπέζας δὲ ταύτας δὲν περιεκάθηντο οἱ Σπαρ-
τιαῖται καθὼς οἱ παρ' Ὀμήρῳ Ἕλληνες, καὶ ὡς καὶ μετὰ

(39) Ἀλκμ. ἐν Στράβ. I, 482.

(40) Στράβ. I', 277. — Ἐφορ. αὐτ. I', 482. — Ἀριστοτ. B', 7.

(41) Πλούτ. Λυκ. IB.

(42) Πλούτ. Λυκ. AB.

(43) Πλούτ. αὐτ. — Στράβ. αὐτ.

(44) Πλάτ. Νόμ. ΣΤ', 780. 781.

ταῦτα οἱ Κρήτες, ἀλλ' ἦσαν ἀνακεκλιμένοι (45), κατὰ τὸ κοινὸν παρ' Ἑλλησιν ἐπικρατήσαν ἔθος, ἐπὶ γυμνῶν ὁμῶς τῶν ἐδωλίων, εἰς ἃ μόνον ἐπὶ μεταγενεστέρων χρόνων, ὅτε παρήκμασαν τὰ Σπαρτιακὰ ἤθη, προστετέθησαν ἀβρὰ στρώματα καὶ προσκεφάλαια (46).

Παρεσκευάζοντο δὲ τὰ δεῖπνα ὑπὸ μαγείρων ἐκ τῆς τάξεως τῶν περιούκων λαμβανομένων, καὶ διαδοχικῶς ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν τὴν τέχνην αὐτῶν ἀσκούντων (47). Εἶχε δ' ἕκαστος μάγειρος ὠρισμένην εἰδικότητα, καὶ ἐνὸς εἶδους μόνον βρώματα κατεσκεύαζε. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀψοποιοὶ διὰ τὰ κρέα (48), οἱ ζωμοποιοὶ (49), οἱ ἀλφιτοποιοὶ. Τὰ δὲ παρατιθέμενα βρώματα εἰς τὸ δεῖπνον, τὸ παρὰ Σπαρτιάταις *αἰκλον* ἢ *αἰκλον* καλούμενον (50), ἦσαν *ἀλφριτα* ἢ *μάζα*, ἥτοι κρίθινος ἄρτος, ἀφθόνως διανεμόμενος· *ὑειον* ἢ *χοιρινὸν κρέας* (51), οὗ τὰ τεμάχια ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν *Ὀρθαγορίσκοι* ἢ *Βορθαγορίσκοι* καθ' Ἡσύχιον· καὶ ὁ περίπυστος μέλας ζωμός, ὃν ὁ Ἡσύχιος καλεῖ καὶ *βάφαν*. Ὁ δὲ Πολυδεύκης λέγων· « Ὁ δὲ μέλας ζωμός, τὸ *λακωνικὸν ἔδεσμα*, ἐστὶν ἢ *καλονμένη αἱματία* », φαίνεται γνωρίζων, ἢ ἴσως εἰκάζων, ὅτι ὁ ζωμός οὗτος παρεσκευάζετο κυρίως ἐξ αἵματος. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιάται πολὺ ἡγάπων αὐτόν, ὥστε, κατὰ Πλούταρχον (52), οἱ πρεσβύτεροι ἐπροτίμων αὐτόν τῶν κρεάτων ἃ παρεχώ-

(45) Ἀθην. IB, 518. — Δ, 147. — Πλούτ. Λακ. IH.

(46) Ἀθην. Δ, 142. — Πλούτ. Λακ. B. — Σουῖδ. Φ. Φιδίτια καὶ Λυκοῦργος.

(47) Ἡρόδ. ΣΤ, 60.

(48) Αἰλ. Π. I. ID, 7. — Ἀθην. IB, 550.

(49) Πλούτ. Λακ. Ἀποφ. Τόμ. 6, σ. 856, ἐκδ. Reisk.

(50) Ἀθην. Δ, 140.

(51) Δικαίαρχ. ἐν Ἀθην. Δ, 141.

(52) Λακ. IB.

ρουν τοῖς νεωτέροις. Ἀλλὰ δὲν φαίνεται ὅτι ἦν τοιοῦτος ὥστε ν' ἀρέσκη εἰς πάντας, διότι, ὡς γνωστὸν, εἰς Διονύσιον τὸν τύραννον, οὗ τὴν γεῦσιν δυσηρέστησεν, εἶπεν ὁ Σπαρτιάτης μάγειρος ὅτι τῷ ἔλειπεν ἐν ἄρτυμα, ἢ σωμασχία. Καὶ τυρὸς δὲ καὶ σῦκα (53), προὔτιθεντο ὡς ἐπιδόρπιον ἢ ἐπάϊκλον, καὶ προσέτι, διὰ μὲν τοὺς ἄνδρας ἄρτος σίτον, διότι ὁ σῖτος, ἐκ Σικελίας τὸ πρῶτον εἰσαχθεὶς, ἦν κατ' ἀρχὰς σπάνιος ἐν Ἑλλάδι, καὶ κατ' ἀρχαῖον ἔθιμον ἐξηκολούθει θεωρούμενος ὡς ἐντρύφημα ἐν τῇ πιστῶς τοῖς ἀρχαίοις ἐμμενούσῃ Σπάρτῃ· διὰ δὲ τὰ παιδία, τὰ μετὰ τῶν πατέρων παρακαθήμενα, παρετίθεντο τὰ καλούμενα κάμματα, ἥτοι μικρά τινα πλακούντια ἐλαιόπηκτα, καὶ ἐφθά, ἥτοι ἐψημένα εἰς φύλλα δάφνης, ἅτινα καμματίδες λεγόμενα, ἐτρώγοντο ὁμοῦ μετὰ τῶν πλακουντίων. Εἰς τὸ ἐπάϊκλον δὲ κατηριθμοῦντο καὶ ὅσα, τῆς θήρας ἢ τῶν κτημάτων αὐτῶν προϊόντα, προσέφερόντινες ὡς φιλοδωρήματα, ἢ ἡναγκάζοντο νὰ προσαγάγῳσιν ὡς δικαστικά πρόστιμα τοῖς συσσίτοις αὐτῶν. Τὴν τοιαύτην δ' ἔκτακτον συνεισφορὰν τῶν ἐπαϊκλῶν εἰσῆγον ἐπισήμως οἱ μάγειροι, κηρύττοντες μεγαλοφώνως τὸ τοῦ συνεισφέροντος ὄνομα.

Ἀπηλλάττοντο δὲ τῶν φιδιτίων μόνοι οἱ εἰς θήραν ἐξελλόντες ἢ οἱ θυσίαν τελοῦντες, μετὰ τῶν προσκεκλημένων αὐτῶν (54). Συνηθέστατα δ' οἱ προσκεκλημένοι ἦσαν οἱ σύσσιτοι, δι' οὓς τότε ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἐκαλεῖτο ἀφρείδιτος ἢ ἀφίδιτος, καθ' Ἡσύχιον. Προσεκαλοῦντο δ' εἰς τὰ δεῖπνα ταῦτα καὶ οἱ δύο Βασιλεῖς (55), οἷς παρετίθεντο διπλαῖ μερίδες. Καὶ βάσις μὲν τοῦ δείπνου ἦσαν τότε τὰ κρέα τῶν

(53) Ἀθην. Δ, 141.

(54) Πλούτ. Λυκ. ΙΒ.

(55) Ἡρόδ. ΣΤ, 57.

ιερείων, ἀλλὰ τούτοις προσέθετε βεβαίως ὁ ἐστιῶν καὶ εἴ τι παρῆγον οἱ ἄγροὶ αὐτοῦ.

Μὴ διακρινόμενοι δ' οἱ Σπαρτιᾶται ἐπὶ φιλοξενίᾳ ὡς οἱ Κρήτες, ξενικὰς τραπέζας δὲν εἶχον ὡς ἐκεῖνοι εἰς τὰ ἀνδρεῖά των. Ἀλλὰ πᾶσαν μετὰ ξένων σχέσιν ἀδύνατον τοῖς ἦν ν' ἀποφύγωσι, καὶ ν' ἀρνηθῶσιν αὐτοῖς πᾶσαν φιλοφροσύνην· προσεκάλουν αὐτοὺς ἐπομένως ἐνίοτε εἰς ἐστίασεις τινάς, αἵτινες ἐκαλοῦντο κοπίδες, καὶ ἐγίνοντο ἐπ' ἀφορμῇ ἰδιαιτέρων τινῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν, ἐκτὸς ἂν τούναντίον αἱ ἑορταὶ δὲν ἐτελοῦντο ἐπ' ἀφορμῇ τῆς τῶν ξένων προσκλήσεως. Φαίνεται δ' ὅτι αἱ κοπίδες ἦσαν ἡ ἰδιωτικαὶ ἢ δημόσιαι, καὶ ὅτι αἱ ἰδιωτικαὶ ὤφειλον νὰ γίνωνται ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, ὅπερ νομίζομεν ὅτι ἐστὶν ἀπόδειξις ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν ἦν ἡ τῶν ξένων ἐστίασις, χαρακτηριζόμενων πάντοτε ἐν Σπάρτῃ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἀρχαίων ἡθῶν καὶ τοῦ ἀρχαίου δικαίου. Αἱ δὲ δημόσιαι κοπίδες, συνηθέστερον μὲν καὶ αὐταὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐτελοῦντο, ἐπετρέπετο ὁμῶς νὰ τελῶνται καὶ ἐντὸς αὐτῆς, καὶ εἰκάζομεν ὅτι ἀντεστοίχουν εἰς τὴν παρ' Ἀθηναίοις ἐπὶ ξένια ἐν Πρυτανείῳ πρόσκλησιν. Μία τῶν κοπίδων τούτων, περιγραφομένη ὑπὸ Πολέμωνος (56), ἐγένετο ἐκτὸς τῆς πόλεως, περὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος, ὅπου σκηναὶ ἐπήγρησαν, καὶ στιβάδες κλάδων διετέθησαν ἐν αὐταῖς, καὶ τάπητες ἐπεστρώθησαν διὰ τε τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς ἐπιδημοῦντας ξένους. Παρετέθησαν δ' ὡς βρώματα τὰ κρέα τῶν ἱερείων, ἅτινα ἦσαν αἶγες, καὶ τὰ ἐντόσθια αὐτῶν, καὶ προσέτι τυρός, καὶ εἶδος ἄρτου ἢ πλακοῦντος, ὅστις ἐκαλεῖτο *φυσίκελλος*, καὶ ὡς ἐπάϊκλον σῦκα ξηρά, καὶ κύαμοι, καὶ φάσαλοι χλωροί. Ὁ δὲ Μόλων, ἐν χωρίῳ ἐκ

τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας, διατηρηθέντι αὐτόθι ἐπίσης ἐν Ἀθηναίῳ, λέγει· « Ἔστι δ' ἡ κοπὶς δεῖπνον, μᾶζα, ἄρτος, κρέας, λάχανον ὠμόν, ζωμός, σῦκον, τράχηνον, θέρμος », τὰ ἐξ ὧν συνέκειτο, οὐχὶ δὲ τὸν σκοπὸν καὶ χαρὰν αὐτῆς ἐκτιθέμενος.

Τὸν οἶνον δ' ἔπινον κεκραμένον, κατ' ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἔθος, καθ' ὃ καὶ ἕκαστος, ἔχων τὸ ποτήριόν του πρὸ ἑαυτοῦ, ἔπινε καθ' ἑαυτόν, ἐγγέοντος τοῦ οἰνοχόου, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐπιδέξια πίνειν, ἥτοι προπίνειν περιφέροντας τὴν κύληκα ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, διότι οἱ ἐκ Λυδίας οὗτοι εἰσαχθέντες τρόποι (57) προὔκालουν εἰς μέθην, τὸ δὲ πίνειν εἰς μέθην, ἥτοι μέχρις οὗτου μεθύσωσιν, ἦν ἀπηγορευμένον, ἥ καὶ ἀσύνηθες τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ ἀνωτέρω ἐβρέθη ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων, ἥτις ὁμῶς φαίνεται ἐσφαλμένη, ἐμέθυον οὗτοι τοὺς εἴλωτας, ἵνα τὸ ἐλεεινὸν αὐτῶν παράδειγμα ἀποτρέπη τοὺς νέους τῆς αὐτῆς ἐκδικητικῆς. Τὸ ἀληθὲς δὲ μόνον φαίνεται, ὅτι τὴν μέθην ἐθεώρουν οἱ Σπαρτιάταις ἀγενὲς καὶ δουλικὸν ἐλάττωμα, καὶ τοῦτο ἤρκει τοῖς αὐστηροῖς καὶ φιλοτίμοις ἐκείνοις ἀνδράσι, καὶ χωρὶς ῥητῶς ν' ἀπαγορεύῃ αὐτὴν ὁ νόμος.

Ἦν δὲ φαιδρὰ ἡ ἐν τοῖς Φιδιτίοις συνεστίασις, καὶ ἐν αὐτοῖς οἱ δαιτυμόνες πολλὰ συνεζήτουν περὶ τῶν δημοσίων, καὶ πολλὰ ἔλεγον τῶν εὐφυῶν ἐκείνων σκωμμάτων ἅτινα ἐχαρκτηρίζον τὸ δωρικὸν πνεῦμα, καὶ μάλιστα τὸ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἐγέλων καὶ ἐψαλλον (58).

(57) Ἀθην. Ι, 432. ΙΑ, 463. — Ξεν. Πολ. Λακ. Ε, 4. 5.

(58) Ξεν. Πολ. Λακ. Ε, 6. — Πλούτ. Λυκ. ΙΒ. — Ἀλκμ. Ἀποσπ. 37.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Σπαρτιατικὴ ἀγωγή.

Τῆς Σπαρτιατικῆς δ' ἀγωγῆς ἀξίωμα ἦν ὅτι πάντες οἱ νέοι ἀνετρέφοντο ὑπὸ πάντων τῶν πρεσβυτέρων, σκοπὸς δέ, ἡ μόρφωσις ἀξίων καὶ τοῖς νόμοις εὐπειθῶν πολιτῶν, δι' ὃ καὶ ἐκανόνισεν αὐτὴν ὁ νομοθέτης, κατὰ Πλούταρχον (1), «ὥς μάλιστα διὰ τῶν ἐθῶν τοὺς πολίτας τοῖς νόμοις πειθιγίους καὶ χειροήθεις ποιοῦσαν, ὥσπερ ἵππους εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δαμαζομένους».

Ὡφειλον δ' ἀληθῶς εὐπειθεῖαν οἱ Σπαρτιαῖται τῇ πόλει, ἣ ὦφειλον καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς αὐτῶν· διότι ἅμα γεννώμενον τὸ βρέφος, ἔφερεν ὁ πατήρ αὐτὸ εἰς τὴν λεγομένην *λέσχην*, ὅπου καθήμενοι οἱ πρεσβύτεροι τῶν φυλετῶν, ὑπέβαλλον αὐτὸ εἰς δοκιμασίαν τῆς σωματικῆς αὐτοῦ εὐεξίας, καί, κατὰ Πλούταρχον (2), «εἰ μὲν εὐπαγὲς εἶη καὶ ῥωμαλέον, τρέφειν ἐκέλευον, *κλήρον* αὐτῷ τῶν ἐννεακισχιλίων προσνεύματες· εἰ δ' ἀγενὲς καὶ ἄμορφον, ἀπέπεμπον εἰς τὰς λεγομένας ἀποθέτας, παρὰ τὸ *Ταύρετον*, βαραθρώδη τόπον, ὥς οὔτε αὐτῷ ζῆν ἄμεινον, οὔτε τῇ πόλει, τὸ μὴ καλῶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς εὐεξίαν καὶ ῥώμην πεφυκός. Καὶ κυρίως μὲν ἀντεστοίχει ἡ εἰς τοὺς φυλέτας παρουσίας αὕτη τῶν βρεφῶν πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις γινομένην ἐν Ἀπατουρίοις ἐνώπιον τῶν Φρατόρων· ἀλλ' ἀναλόγως τῆς ἀκάμπτου τραχύτητος τῶν

(1) Ἀγησθλ. Α. — Ἰδ. καὶ Αὐτ. Λυκούργ. ΠΓ. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Η, 43.

(2) Λυκ. Γ'.

ἡθῶν ἐν Σπάρτῃ, προσυπῆρχεν ἐνταῦθα καὶ ἡ ἀποτρόπαιος διάταξις τῆς ἐπισήμου παιδοκτονίας τῶν μὴ γεννωμένων τοιούτων ὥστε ν' αὐξήσωσιν ποτε εἰς χρησίμους πολίτας. Ἀληθὲς ὁμῶς ὅτι ἡ εὐρωστίς ἦν ἡ ἰσχυρὰ δίαίτα περιεποιεῖ τοῖς γονεῦσιν ἦν ἐγγύησις ὅτι σπανίως ἐγεννῶντο δύσμορφα βρέφη, ἐφ' ὧν νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ ἄγριος νόμος.

Ἀφ' οὗ δὲ τὸ παιδίον διέφευγε τὸν πρῶτον τοῦτον κίνδυνον τῶν Ἀποθετῶν, ἀπεδίδετο τοῖς γονεῦσι, καὶ ἀνετρέφετο ὑπ' αὐτῶν δι' Εἰλωτίδων τροφῶν, αἵτινες ἦσαν ἔξοχοι εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην, ἡξεύρουσαι τό τε σῶμα νὰ κρατύνωσιν εἰς εὐρωστίαν, καὶ εἰς τὰς νέας ψυχὰς τὰ σπέρματα νὰ καλλιεργῶσι ἐξ ὧν ἀνεφύετο ἐν αὐταῖς ἡ ἀνδρία καὶ ἡ καρτερία. Εἰς τὰ μέλη τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν ἐπιτρέπουσαι, οὐδέποτε ἐσπαργάνουν αὐτά, ὡς ἦν ἔξις ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἔκειρον αὐτὰ ἐν χρῶ, καὶ ἵνα δώσωσι τόνον τοῖς σώμασιν, ἔλουον πολλάκις τὰ βρέφη εἰς οἶνον. Μὴ ἐπιτρέπουσαι δ' ἀγενεῖς κλαυθμηρισμούς, ἡθίζον νηπιόθεν τὰ παιδιά εἰς τόλμην, καὶ καθίστων αὐτὰ ἄφοβα πρὸς ἐρημίαν, καὶ σκότου ἀταρβῇ, διότι καὶ εἰς τοῦτο ἀπῆτει ὁ νόμος γεγυμνασμένους τοὺς Σπαρτιάτας, ἀπαγορεύων νὰ φωταγωγῶνται τὴν νύκτα διὰ φανῶν, πλὴν τῶν ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἔτη γεγονότων (3), ὁ ὁμῶς ὁ Ξενοφῶν (4) καὶ ἄλλως αἰτιολογεῖ, ἵνα, λέγει, μετρίως πίνωσιν εἰς τὰ συσσίτια, φοβούμενοι μὴ ἔπειτα σφάλλωνται καθ' ὁδόν.

Οὕτως ψχοτροφοῦντο τὰ παιδιά ὑπὸ τὰς ὁφείας τῶν γονέων αὐτῶν, ὧν πόσον τρυφερά ἦν ἡ στοργή καὶ ἡ πρὸς αὐτὰ οἰκειότης ἀποδεικνύει καὶ τὸ διηγούμενον περὶ Ἀγησιλάου, ὅτι καλὰμου ἐπιβεβηκώς ὥσπερ ἵππου, ἐθεᾶτο συμ-

(3) Λυκ. IB.

(4) Ξενοφ. Λακ. Πολ. E. 7.

παίζων πολλάκις μετὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ τέκνων (5). Προσελάμβανον δ' ὡς ἐβρέθη οἱ πκτέρες τὰ παιδία αὐτῶν καὶ εἰς τὰ φιδίτια, καὶ εἶχον αὐτὰ πλησίον των ἐπὶ ταπεινῶν ἐδωλίων καθήμενα.

Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας τῶν παίδων, ἔπαυον τὰ ἄμεσα ἐπ' αὐτῶν δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν γονέων, καὶ ἐπελαμβάνετο αὐτῶν τούντεσθεν διὰ πάντα τὸν ἔπειτα χρόνον ἡ πόλις, καὶ ἔκτοτε ἤρχετο ἡ δημοσία ἀγωγή διὰ τοὺς κυρίως Σπαρτιάτας, τοὺς πολιτικοὺς λεγομένους παῖδας, μεθ' ὧν ὁμῶς συναντρέφοντο καὶ τινες τῶν οἰκογενῶν δούλων, ὡς εἶδομεν, οἱ ἔνεκα τούτου μετὰ ταῦτα ἐλευθερούμενοι Μώθακες, καὶ οἱ νόθοι προσέτι, ἤτοι οἱ ἐκ Σπαρτιάτου καὶ μὴ Σπαρτιάτιδος γεννηθέντες, ἀλλὰ καὶ ξένοι οὐχ ἥττον, ὡς φαίνεται, οἱ ἔνεκα ὑπηρεσιῶν τῶν γονέων, τὴν χάριν ἢ δωρεὰν ταύτην λαβόντες παρὰ τῆς πόλεως (6).

Καὶ ὅτι μὲν ὁ Σπαρτιάτης ὁ μὴ μετασχὼν τῆς δημοσίας ἀγωγῆς ἐστερεῖτο τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων, ξένος δ' ἐξ ἐναντίας ταύτῃ ὑποβλήθεις ἀπελάμβανεν ἐντελῶς τῶν δικαιωμάτων τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦτο διίσχυρίζεται ὁ Πλούταρχος, λέγων (7): « Ὅς ἂν μὴ ὑπομείνῃ τὴν τῶν παίδων ἀγωγὴν, οὐ μετεῖχε τῶν τῆς πόλεως δικαίων... Ὅς δ' ἂν τῶν ξένων ὑπομείνῃ ταύτην τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτείας κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Ἀνκούργου, μετεῖχε τῆς ἀρχῆθεν διατεταγμένης μοίρας ». Ἀλλ' ὡς μὲν πρὸς τὸ πρῶτον, ἀκριδέστερον φαίνεται λέγων ὁ Ξενοφῶν (8), ὅτι ὁ

(5) Πλούτ. Λακ. Ἀποφθ. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Η, 6, 1. — Μιχ. Ἀποστόλ. ΙΣΤ, 21. — Σουίδ. Φ. Πλαταγῆ.

(6) Ξενοφ. Ἑλλην. Ε, 3, 9. — Πολύβ. ΚΕ, 8, 1.

(7) Πλούτ. Λακ. Ἀπ.

(8) Λακ. Πολ. Γ, 3. — Ἑλλ. Ε, 3, 9.

νέος Σπαρτιάτης, ὁ εἰς τινὰς τῶν κακουχιῶν τῆς ἀγωγῆς ταύτης μὴ ὑποβλήθῃς, ἐστερεῖτο παντάπασι τῆς εἰς αὐτὴν μετοχῆς, « οὐδενὸς ἔτι τῶν καλῶν ἐτύγγανε », καὶ στερούμενος μέρους τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων, ἥ, ὡς ἐν Ἀθήναις ἐλέγετο, ὑποπίπτων εἰς μερικὴν ἀτιμίαν, δὲν κατετάττετο μετὰ τῶν ὁμοίων. Τὸ δεύτερον δὲ καὶ πιθανώτερον, πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς ταῦτα, ὅτι ὁ σπαρτιατικῆς τυγχὼν ἀγωγῆς εὐκολώτερον ἐτύγγανε τῆς δωρεᾶς τῆς πολιτείας (9), ἢ ὅτι, ἄνευ τοῦ ὅρου τούτου, ἡ δωρεὰ αὕτη δὲν ἐδίδετο. Μόνοι δ' ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ μετάσχῃσι πάσης τῆς σκληραγωγίας τῆς τοιαύτης ἀνατροφῆς οἱ βασιλόπαιδες, οἱ ἐπὶ βασιλείᾳ τρεφόμενοι, ἧτοι ὠρισμένοι ἵνα διαδεχθῶσι τὸν θρόνον, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Βασιλέων υἱοί (10), δι' ὃ καὶ δύο τῶν ἐπισημοτάτων Βασιλέων, ὁ Λεωνίδας καὶ ὁ Ἀγησίλαος, γνωστὸν ἐστὶν ὅτι μετέσχον τῆς Σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς ἐν ταῖς ἀγέλαις τῶν λοιπῶν Σπαρτιατῶν, διότι ὅτε ἦσαν παῖδες δὲν ἦσαν οἱ ἄμεσοι διάδοχοι, ἀλλὰ μετέπειτα μόνον, τούτων ἐκλιπόντων, ἦλθον εἰς τὸν θρόνον.

Ἐπετείνετο δὲ τῶν παίδων ἡ σκληραγωγία κυρίως ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας των, καὶ ἔκτοτε ἀχίτωνες, ἢ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἱμάτιον δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἐνδεδυμένοι, εἰς ὃ, ὅτε διήρχοντο διὰ τῶν ὁδῶν, εἶχον σεμνοπρεπῶς τὰς χεῖρας ἐνειλιμμένας, ἀνάλειπτοι, καὶ τῆς τρυφῆς θερμῶν λουτρῶν ἐστερημένοι, μόνον δὲ πιθανῶς εἰς τὸν Εὐρώταν ψυχρολουτοῦντες, ἐβάδιζον ἀνυπόδυτοι, ἔπαιζον γυμνοί, κατανεμεμημένοι, ὡς ἐν Κρήτῃ, εἰς ἀγέλας, αἵτινες ἐν Σπάρτῃ

(9) Πλουτ. Λακ. Ἀπ. ΣΤ, Σ. 886, Ὑ.

(10) Πλούτ. Ἀγησιλ. Α.

βοῦναι ὠνομάζοντο, καὶ ὑποδιηροῦντο εἰς Ἰλας(11), τὴν ἱππικὴν διαίρεσιν, ἐμφαίνουσιν πιθανῶς ὅτι καὶ εἰς τὴν ἱππασίαν οἱ νέοι ἡσκούντο. Οὕτω δὲ διηρημένοι, συνεσιτοῦντο εἰς ἰδίας τραπέζας. μετὰ μείζονος ἔτι, ὥς προεβρέθη, λιτότητος τῆς τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐκάθευδον ἐπὶ στιβάδων καλαμῶν, ἃς ὤφειλον αὐτοὶ διὰ τῶν χειρῶν καὶ οὐχὶ διὰ σιδηρῶν ἐργαλείων νὰ κλῶσιν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐρώτα, ἐπιστρωννύντες μόνον λυκοφάνους, ἐπὶ τῇ ιδέᾳ ὅτι τὸ ἄγριον τοῦτο φυτὸν περιεῖχε τινὰ θερμότητα(12). Ἐπειδὴ δὲ ὁμοῦ καὶ σιδεῦναι ἐλέγοντο περὶ τὸ 15^{ον} ἢ 16^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας των(13), πιθανὸν φαίνεται ὅτι, πλὴν τοῦ λυκοφάνους, μετεχειρίζοντο εἰς τὴν ἐπίστρωσιν καὶ σίδην, τὴν ἄλλως νυμφαίαν, ἢ ἴσως ὅτι ἐπετρέπετο αὐτοῖς τότε, ἀντὶ τῶν σκληρῶν καλάμων, ν' ἀντικαθιστῶσι τὸ ἀπαλώτερον ἔνυδρον φυτόν.

Κατ' ἄλλας δ' ἐπωνυμίας ὑποκοριστικὰς καὶ περιληπτικὰς ἐκάλουν οἱ Σπαρτιάται τοὺς παῖδας καὶ νεανίας Κοραῖσκους(14), Κυρσαρίους(15), Σμύρθακας, Σκύθρακας ἢ Σκυρθάνια(16), ἴσως, ἂν ἡ πρώτη γραφὴ ἔστιν ἡ ὀρθότερα, ὥς λείους τινὰς κατὰ τὸ σῶμα, ἐκ τοῦ σμυρίζω ἢ σμηρίζω, τοῦ λειαίνω, ἢ, ἂν ἡ δευτέρα, ἐκ τοῦ σκυρὸς ἢ σκιρρὸς, τοῦ σκληρὸς καὶ στερεός, ἀναφερομένου εἰς τὴν διὰ σωμασκίας σκλήρυνσιν τῶν νέων αὐτῶν μελῶν.

Ἐχώρει δ' ἡ Σπαρτιατικὴ ἀγωγὴ μέχρι τῆς ἡλικίας καθ' ἣν ὁ νέος ἐκαλεῖτο Εἵρηρ, ἴσως ἐκ τοῦ εἶρω, τοῦ

(11) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΣΤ. — Ξενοφ. Α. Π. Β, 11.

(12) Πλούτ. Αὐτ.

(13) Φωτ. Λεξ. Φ.

(14) Ἡσύχ. Φ.

(15) Ἀριστοτ. Λυσιστρ. — Σουλδ. καὶ Ἡσύχ. Φ.

(16) Ἡσύχ. Φ. Σμύρθαξ καὶ Σκυρθάλιος. — Φωτ. Λεξ. Φ. Σκυρθάνια.

λέγω, ὡς τότε πρῶτον ἐπιτρεπομένου αὐτῷ λέγειν ἐν ἐκκλησίαις. Ἦν δ' αὕτη, ὡς φαίνεται (17), ἡ περὶ τὸ 19^{ον} ἔτος, καὶ ἀντεστοίχει περίπου πρὸς τὴν τῶν ἐφήβων ἐν Ἀθήναις· οἱ δὲ πρὸ τῆς ἡλικίας ταύτης, οἱ ὀκτοκαίδεκάετες ἐλέγοντο *μελλείρητες* (18), καὶ *πρωτείρητες* ἢ *πρωτεῖραι* (19), οἱ ὑπερβάντες τῶν εἰρήνων τὴν ἡλικίαν, οἱ εἰκοσαετείς, εἰ καὶ οὐχὶ ἀκριδῶς γνωστὸν ἐστὶν ἂν ἐπὶ ἐν καὶ μόνον ἔτος διήρκει ἐκάστη τῶν ἡλικιῶν τούτων. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς ἀπὸ τῶν πρωτείων εἰς τοὺς ἄνδρας μεταβάσεως ἐκαλοῦντο *σφαιρεῖς* (20), ὡς ἴσως τότε γυμναζόμενοι εἰς τὴν σφαίρισιν, ἣν ἤσκουν μετὰ ζήλου οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τάξει πολεμικῇ, καὶ ὡς προπαρασκευὴν τοῖς τακτικοῖς γυμνάσμασιν.

Ἐκάστης δ' ἀγέλης, ἥτοι βούης κατὰ Πλούταρχον (21), κατὰ δὲ Ξενοφῶντα (22) ἐκάστης ἱλῆς, ἴσως δ' ἀληθῶς ἐκατέρας, προϊστάτο ἀνὰ εἷς εἴρην, « ὁ τορώτατος τῶν ἡλικιωτῶν », ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν (23), ἥτοι ὁ ἰκανώτατος καὶ δραστηριώτατος, καὶ οὗτοι ἦσαν πιθανῶς οἱ ἐν μεταγενεστέραις ἐπιγραφαῖς ἀπαντῶμενοι βουαγοί, οὓς ὁ Ἡσύχιος ὡς παιδας, δηλαδὴ νεανίσκους, χαρακτηρίζει. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν ἐπιγραφῶν, ὡς βουαγοὶ ἐλαμβάνοντο οὐχὶ πλέον εἴρενες, ἀλλὰ πρεσβῦται, καὶ πολλάκις ἐκ τῶν ἐπισήμους ἄλλας ἀρχὰς τῆς πόλεως διεπόντων. Μνημονεύονται δὲ καὶ

(17) Πλούτ. Λυκ. ΙΖ.

(18) Πλούτ. Αὐτ. — Ἐτομ. Μ. Φ. Εἴρην. — Ἡσύχ. Φ. Εἰρήνες καὶ Εἴρανες καὶ Μελλείρην. — Ἰδ. Ἡρόδ. Θ, 85.

(19) Φωτ. Λεξ. Φ.

(20) Πaus. Γ, 14.

(21) Αὐτ.

(22) Λακ. Πολ. Β, 2, 2.

(23) Αὐτ. Β, 11.

ἄμψαιδες ὡς παιδαγωγοὶ παρὰ Λακεδαιμονίοις (24), καὶ οὗτοι ἴσως ἦσαν οἱ ἰδίως τῆς τῶν παίδων ἀνατροφῆς τὴν ἐπιμέλειαν ἔχοντες. Ὑπεύθυνοι δ' ὄντες οἱ εἰρηνες πρὸς πάντας τοὺς πρεσβυτέρους διὰ τὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν τῶν αὐτοῖς ὑποτεταγμένων, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλωσιν αὐτοῖς καὶ τὰς ἐλαχίστας ὑπηρεσίας τῆς βούλης, ὡς τὴν συγκομιδὴν ξύλων τοῖς εὐρωστωτέροις, λαχάνων τοῖς μικροτέροις. Προσέτι δ' οἱ Βουαγοὶ ὠδήγουν καὶ εἰς τὸν πόλεμον τὰς βούας, ἤτοι τοὺς ἐν αὐταῖς ἡλικίαν στρατευσίμων ἔχοντας, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι πᾶς ὁ τῆς Σπάρτης ὀργανισμὸς ἦν καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις στρατιωτικὸς, καὶ ἡ πόλις ὅτι ἦν μέγα στρατόπεδον.

Πασῶν δὲ τῶν βουῶν ἡγεῖτο ὁ παιδονόμος, ἀνὴρ ἡλικίας ὠρίμου ἐκ τῶν καλῶν καγαθῶν (25), ἥτοι ἐκ τῶν διασήμων Σπαρτιατῶν, περὶ οὗ ὁ Ξενοφὼν λέγει ὅτι ἐλαμβάνετο ἐξ ἐκείνων, ἐξ ὧν αἱ μέγιστα ἀρχαὶ καθίσταντο (26). Εἶχε δ' οὗτος ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἀμφίβολον ἂν ἐπὶ πάσης τῆς νεολαίας ἢ ἐπὶ μόνων τῶν παίδων, καὶ συνῆγε, καὶ ἐπώπτευσεν αὐτούς, καὶ ἐκόλαζεν αὐστηρῶς τοὺς παρεκτρεπομένους. Τούτου ἕνεκεν εἶχε παρ' ἑαυτῷ τοὺς μαστιγοφόρους (27), ἐφ' ἑαυτοὺς βοηθοῦντας αὐτὸν εἰς συντήρησιν τῆς πειθαρχίας, καὶ ἐκτελεστάς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβαλλομένων ποινῶν. Μνημονεύονται δ' ὑπὸ τοῦ Μεγάλου ἐτυμολογικοῦ καὶ σωφρονισταὶ ἢ σωφρονησιῆρες τῶν ἐφ' ἑαυτῶν (28), καὶ ἦσαν ἢ οἱ αὐτοὶ τοῖς μαστιγοφόροις, ἢ ἴσως, οἱ μὲν διὰ μαστιγώσεων τὰ παιδία, οἱ δὲ δι' ἥττον ἐξευτελεστικῶν ποι-

(24) Ἡσύχ. Φ.

(25) Πλούτ. Λυκ. ΙΖ.

(26) Λακ. Πολ. Β, Ι, 2.

(27) Ξεν. Αὐτ.

(28) Μ. Ἐτ. Φ.

νῶν τοὺς ἐφήβους εἰς ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν βιάζοντες. Καὶ τιμωροῦντες μὲν τοὺς αὐτοῖς ὑποκειμένους, οὐδόλως ἐκωλύοντο ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων· ἀπελθόντων ὁμῶς τῶν παίδων, ἔδιδον λόγον καὶ εὐθύνας εἰ ὀρθῶς ἐκώλασαν, ἢ τραχύτερον ἢ ἡπιώτερον ἴσως τοῦ δέοντος (29).

Ἦν δὲ τῆς ἀγωγῆς τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον ἡ μόρφωσις τῶν νέων εἰς εὐπειθεῖς πολίτας καὶ εἰς ἀνδρείους πολεμιστάς· ἡ δὲ σπουδὴ τῶν γραμμάτων ἦν δευτερεύουσα, καὶ περιωρίζετο εἰς τ' ἀπαραίτητα ταῖς βιωτικαῖς ἀνάγκαις, ὥς λέγει ὁ Πλούταρχος (30)· «Γράμματα μὲν οὖν ἕνεκα τῆς χρείας ἐμάνθανον· ἡ δὲ ἄλλη παιδεία πρὸς τὸ ἄρχεσθαι καλῶς ἐγίνετο, καὶ καρτερεῖν πονοῦντα, καὶ νικᾶν μαχόμενον».

Τοῦτου ἕνεκα κυρίως φιλολογία δὲν περήχθη ἐν Σπάρτῃ, πλὴν τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἥτις ἐξέφραζε τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ ἦν συγγενὴς πρὸς τὴν μουσικὴν. Διότι καὶ τὴν μουσικὴν ἐδιδάσκοντο οἱ νέοι Σπαρτιαῖται, μεγάλως ἐκτιμῶντες αὐτὴν ὥς εἰς τὴν διάπλασιν τῆς ψυχῆς ἐπενεργοῦσαν, καὶ ἐπομένως καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς πολιτικῆς καταστάσεως δυναμένην νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιρροήν, ὥς καὶ ὁ Πλάτων φρονεῖ λέγων (31)· «Οὐδαμοῦ γὰρ κινεῖνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν τροπῶν τῶν μεγίστων». Οὕτω σκεπτόμενοι καὶ οἱ Σπαρτιαῖται, οἵτινες καὶ ἐκ χαρακτῆρος ἀπέκρουον πάντα νεωτερισμόν, ἐνέμενον εἰς τὴν ἀφελῆ καὶ σώφρονα πατροπαράδοτον αὐτοῖς μουσικὴν, τὴν Δωρικὴν, οὕσαν αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, τὴν τῆς λύρας τοῦ Μουσηγέτου Θεοῦ τῶν Δωριέων, ἐν ᾧ οἱ δύο ἄλλοι τρόποι ἦσαν

(29) Πλουτ. Λυκ. ΙΗ.

(30) Πλούτ. αὐτ. ΙΣΤ.

(31) Πολ. Δ, 424.

οί ἐξ Ἀσίας προελθόντες, ὁ Φρύγιος καὶ ὁ Λύδιος. Γνωστὸν δὲ καὶ τὸ ὑπὸ πολλῶν διηγούμενον (32), ὅτι τῶν Μουσικῶν Φρύνιδος καὶ Τιμοθέου τοῦ Μιλησίου ἀποπειραέντων νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς Σπάρτην ἑνδεκάχορδον λύραν, ἐψηφίσθη ν' ἀποκοπῶσιν αὐτῆς αἱ χορδαὶ αἱ ὑπὲρ τὰς 7 ἀνέκαθεν παραδεδεγμένας, καὶ σώζεται, ἀλλὰ πιθανῶς πλαστὸν, τὸ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐκδοθὲν ψῆφισμα (33). Εἶχον δὲ τὰ ἄσματα αὐτῶν χαρακτηῖρα ἢ πολεμικὸν καὶ πατριωτισμοῦ διεγερτικόν, ἢ τὴν φιλοτιμίαν ἐξάπτοντα καὶ τὴν διάπλασιν τῶν ἡθῶν προτιθέμενον.

Μετὰ τῶν ἁσμάτων δὲ συνεδέοντο καὶ ὀρχήσεις, καὶ αὐτὰ σεμνὰ καὶ ἀνδρώδεις, καὶ ἡ γυμναστικῆς καὶ στρατιωτικοῦ χαρακτηῖρος μετέχουσιν, ὥς αἱ γυμνοπαιδίαί, ἃς μετὰ γυμνασμάτων συμπλεκόμενας ἐχόρευον γυμνὰ τὰ παιδία ἐν δεκαημέρῳ, ὥς φαίνεται, ἑορτῇ (34), εἰς ἐνθύμησιν τῶν παρὰ τὴν Θυρέαν πεσόντων (35), ἢ ἐν θρησκευτικαῖς πομπαῖς τελούμεναι, ὥς ἐκεῖναι καθ' ἃς αἱ τρεῖς ἡλικίαι, ἰδίως ὀρχούμεναι, ἔψαλλον ἐν χορῷ, οἱ μὲν γέροντες·

« Ἀμμες πόκ' ἤμες ἄλκιμοι νεανίαί ».

οἱ δὲ νέοι·

« Ἀμμες δὲ γ' εἰμέες· αἱ δὲ λῆς, πείραν λάβε ».

οἱ δὲ παῖδες·

« Ἀμμες δὲ γ' ἐσσόμεθα πολλῶν κάρρονες ».

Σπουδαῖον δὲ μέρος τῆς ἀνατροφῆς τῶν νέων Σπαρτιατῶν ἦν καὶ ἡ Γυμναστική, ἥτις γενικώτερον μὲν ἐδήλου τὴν καθόλου τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν καὶ ἀνάπτυξιν, ἐν δὲ τῇ

(32) Πλούτ. Ἀγιδ. I'. — Παιυσ. Γ, 12, 8.

(33) Boeth. I, 1.

(34) Ἀθην. ΙΕ, 678.

(35) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 16. — Ἀθην. ΙΔ, 631, 632.

στενωτέρα αὐτῆς στήμασις ἦν κυρίως δωρική ἄσκησις, διότι καὶ ἐπεκλήθη ἀπὸ τῶν Δωριέων, πρώτων ἐντελῶς γυμνωθέντων ἐν τοῖς ἀγῶσιν. Αὐτοῖς δὲ τούτοις ἐπίσης φαίνεται ὀφειλομένη καὶ ἡ ἐξευγένισις τῶν γυμνικῶν ἀγώνων εἰς στεφανίτας, πρὶν ὕλικῶν τινων δώρων διδομένων εἰς ἄθλα, πρώτου δὲ στέφανον λαβόντος τοῦ Δωριέως Δαϊκλέους τοῦ Μεσσηνίου ἐν τῇ δωριζούσῃ Ὀλυμπίᾳ κατὰ τὴν 6^{ην} Ὀλυμπιάδα (725 π. Χ.).

Πρὸ πάντων δὲ τῶν Δωριέων οἱ Σπαρτιάται μάλιστα ἐπεδίδοντο εἰς τὴν γυμναστικήν, δι' ὃ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον ὅτι «*φιλογυμναστοῦσιν οἱ Λάκωνες*» (36). Σπουδαῖοι ὅμως ἐν πᾶσιν, ἤσκουν σπουδαίως καὶ τὴν τέχνην ταύτην οὐδ' ἐπέτρεπον τὴν ἐξαχρείωσιν αὐτῆς εἰς ἄσκοπον καὶ ἐπιδεικτικὴν ἀθλητικὴν (37). Δι' ὃ καὶ πάντα τὰ γυμνάσματα, ὅσα δὲν συνέτεινον εἰς τὴν τῆς ρώμης ἀνάπτυξιν, καὶ ἐφαίνοντο βάνυστα καὶ τῇ λίαν τοῖς Σπαρτιάταις προσφιλεῖ σεμνότητι προσκρούοντα, ἀπηγορεύοντο ὑπὸ τοῦ νόμου, «*ταῦτα μόνα μὴ κωλύσαντος ἀγωνίζεσθαι τοὺς πολίτας, ἐν οἷς χεῖρ οὐκ ἀνατείνεται*», λέγει ὁ Πλούταρχος (38). Καὶ ὁ μὲν Σενέκας ἐξηγεῖ τοῦτο (39) διὰ τοῦ ὅτι ἡ ἀνάτασις τῆς χειρὸς ἦν ὁμολογία ἥττης, εἰς ἣν δὲν ἐπετρέπετο εἰς Σπαρτιάτην νὰ συγκαταβῇ· ἀλλ' ἡ ἀληθὴς αἰτία φαίνεται οὕσα ὅτι τ' ἀγωνίσματα ἐν οἷς χεῖρ ἀνετείνετο ἦσαν τὰ κυρίως χαρακτηρίζοντα τοὺς κατ' ἐπιτήδευμα πῆκτας, ὥστε ἀπηγορεύετο τοῖς Σπαρτιάταις ἡ πυγμὴ, τὸ

(36) Δίων Χρυσόστ. ΛΖ, 33. — Πλάτ. πρωταγ. σ. 342.

(37) Ἀριστ. Πολιτ. Η, 3, 3. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Λακ. Ἀποφθ. Τόμ. ΣΤ, 870. 880. R.

(38) Λούκ. ΙΘ. — Ἰδ. καὶ Βασ. ἀπ. 128.

(39) De Benefic. V, 3.

παγκράτιον καὶ ἡ ἀθλητικὴ ὀπλομαχία (40), τῆς τῶν ὀπλων ἀσκήτεως εἰς τὰ σοβαρώτερα στρατιωτικὰ γυμνάσια ἐπιφυλαχθείσης. Καὶ τῷ ὄντι, ἐν ᾧ ἐν συγγραφεῦσι καὶ σωζομέναις ἐπιγραφαῖς συχνὰ μνημονεύονται Σπαρτιᾶται νικηταὶ ἐν δρόμῳ, πεντάθλῳ καὶ πάλῃ, οὐδὲ εἰς ἀπαντᾶται νικήσας πυγμῇ ἢ παγκρατίῳ (41), πλὴν τοῦ ὕφ' Ἑρμίππου παρὰ Διογένηι τῷ Λαερτίῳ ὡς Ὀλυμπιονίκου πυγμῇ μνημονευομένου υἱοῦ τοῦ Χίλωνος. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ ἀνακριβεστάτου τούτου συγγραφέως οὐδαμῶς δύναται ν' ἀντιταχθῇ τῇ τοῦ Πλάτωνος. Καὶ τὸ τοῦ Πλουτάρχου δὲ (42)· «Καὶ πυκτεύουσι διὰ τὴν ἔριν ὅπου ἂν συμβάλλωσι· διαλύειν μέντοι τοὺς μαχομένους πᾶς ὁ παραγεγόμενος κύριος», ὁμολογουμένως αἰνίττεται οὐχὶ γυμνάσιον καὶ ἀγῶνα, ἀλλ' ἰδιωτικὴν ἔριν μεταξὺ νέων. Ὡς δὲ τοῖς Σπαρτιάταις, οὕτω καὶ τοῖς Ἡλείοις, πιθανῶς ἀπ' αὐτῶν μιμησαμένοις, ἡ ἐπίσης τὸ ἀρχαῖον διατηρήσασιν ἔθιμον, ἀπηγορεύετο ἐπίσης, τοῖς παισὶ καὶν, τὸ παγκράτιον ἐν Ὀλυμπίᾳ μέχρι τῆς 145^{ης} Ὀλυμπιάδος, ἥτοι 200 ἐτῶν π. Χ. Προΐσταντο δὲ τῶν γυμνασίων ἐν Σπάρτῃ ἄρχοντες οἱ λεγόμενοι Βιδιαῖοι (43). Ἀλλὰ τὰ γυμνάσια ἐγίνοντο πρὸς σωμασκήαν καὶ οὐχὶ πρὸς διασκέδασιν· τούτου ἕνεκα ἀργοῖς θεαταῖς οὐδόλως ἐπετρέπετο ἡ εἰς αὐτὰ παρουσία, ἀλλ' ὥφειλον οἱ παρευρισκόμενοι, κατὰ Πλάτωνα (44) «ἡ ἀπιέναι ἢ ἀποδύεσθαι».

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν παρθένων ἡ εὐεξία ἐνδιέφερε τὴν πόλιν, ἵνα γίνωνται ἀνδρεῖαι μητέρες εὐρώστων καὶ εὐανθοῦν.

(40) Πλάτ. Λάχ. 183.

(41) Ἰδ. Corsini, Πίνακες Ὀλυμπιονικῶν, Πυθιονικῶν, κτλ.

(42) Λακ. Πολ. Δ, 6.

(43) Πaus. Γ, 11.

(44) Θεαίτ. σ. 162. 169.

των πολιτῶν, διὰ τοῦτο καὶ αὐταί, καὶ κῶραι, καὶ πῶπαι καὶ *πάλλακες* προσέτι καλοῦμεναι (45), εἶχον ἰδιαίτερα γυμνάσια (46), ἐν οἷς εἰς ἀγέλας ἐπίσης διηρημέναι, ἤσχουντο, γυμναί, πιθανώτερον ὁμῶς ἐλαφρῶς ἐνδεδυμέναι, εἰς δρόμον, εἰς πάλην, εἰς δίσκον καὶ εἰς ἀκόντιον (47), οὐχὶ βεβαίως ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν νέων, ὡς κοινῶς ἐκλαμβάνεται, διότι ἀδύνατον νὰ μὴν ἴσχυε καὶ δι' αὐτάς, ἔτι μᾶλλον ἢ διὰ τοὺς ἄρρενας, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν ἀργῶν θεατῶν· πλὴν δὲ τούτου, ὁ Πλούταρχος οὐδόλως μνημονεύει τῶν γυμνασίων ὅτε λέγῃ ὅτι οἱ νέοι καὶ αἱ νεάνιδες ἐλευθέρως συνηντῶντο καὶ συνανεστρέφοντο ἐν πομπαῖς καὶ ὀρχήσεσιν. Ἄλλ' ὅσον ἀθῶαι καὶ ἂν ἦσαν κατ' ἀρχὰς αἱ συναντήσεις αὗται, ἐπὶ τῆς παρακμῆς ὁμῶς τῆς Σπάρτης συνετέλεσαν εἰς τῶν ἡθῶν τὴν ἐκθήλυνσιν· δι' ὃ καὶ λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (48) περὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ Σπαρτιατῶν· « Ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ τροφῶσι ».

Ἄλλ' ἡ κυριωτέρα ἄσκησις τῶν νέων Σπαρτιατῶν ἦν ἡ εἰς σκληραγωγίαν, εἰς καρτερίαν καὶ εἰς τὸ ἐν πολέμοις εὐμήχανον, πρὸς ὃ ἀπὸ παιδῶν ἐτρέφοντο. Διὰ τοῦτο μικρόθεν ἡθίζοντο τὰ παιδάκια, παρεισχωροῦντα εἰς τῶν ἀνδρῶν τὰ συσσίτια, εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς κήπους, νὰ κλέπτωσιν ἐπιτηδεύως, καὶ ὅταν εὕρισκον ἀμελοῦντας τοὺς φύλακας, σιτία καὶ λάχανα· ἀλλ' ἂν συνελαμβάνοντο, ἐμαστιγοῦντο διότι ἀδεξίως ἔκλεψαν. Ἐν δὲ τῇ μετὰ ταῦτα ἡλικίᾳ, ἀφ' οὗ ἤσχουντο εἰς πᾶσαν κακουχίαν καμᾶτου καὶ ψύχους, εἰς πᾶσαν στέρησιν τροφῆς καὶ ποτοῦ, ἐπέμποντο

(45) Müll. Dor. II, 303.—Ἰδ. Θεόκρ. IH, 23.—Τίμ. ἐν Πορφυρ. Πυθ. Η, 61.

(46) Νικολ. Δαμασκ. Παραδ. ἐθ. Λακεδ.

(47) Πλούτ. Λυκ. ΙΔ.—Λακ. Ἀποφθ. Τ. ΣΤ, 848, Ρ.

(48) Πολυ. Β, 6, 3.—Ἰδ. καὶ Αὐτ. Ῥητορ. Α, 5, 6.—Πλάτ. Νόμ. Α, 637. ΣΤ, 781. Ζ, 806.

ἐπὶ ῥητὸν χρόνον μακρὰν τῆς πόλεως καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ κατελείποντο εἰς ὄρυμους καὶ ὄρη, ἥ κατ' ἀγροὺς περιφερόμενοι, ἄνευ ἄλλων ἐφοδίων ἢ ὅσα διὰ κλοπῆς ἐπορίζοντο, λάθρα εἰς ἀγροκήπια παρεισδύοντες, διότι, ἂν ἐνοοῦντο, συνελαμβάνοντο καὶ ἐμαστιγοῦντο ἀνιλεῶς. Ἄλλ' ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπηγορεύετο αὐτοῖς νὰ λάβωσι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον πλείονα τῶν ἐπαρκούντων ἀπολύτως εἰς τροφήν αὐτῶν, καὶ ῥητῶς ὠρίζοντο τ' ἀντικείμενα ὧν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἡ κλοπή· ἦν δ' ἐκ τούτων ὁ τυρὸς τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος, ἐξ οὗ εἶχον ἄδειαν νὰ λαμβάνωσιν ὅσον ἂν ᾔθελον.

Ἐκ τούτων ἄρα γίνεται δῆλον ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο σκοπὸν μόνον εἶχε τὸ γυμνάζειν τοὺς παῖδας εἰς τὴν ἐν πολέμῳ αὐτάρκειαν καὶ ταλαιπωρίαν, καὶ εἰς στρατηγημάτων ἐπίνοιαν, δὲν ἦτο δ' ἀληθῆς κλοπή καὶ προσβολή τῆς ξένης ιδιοκτησίας· διότι, ὡς γνωστόν, αἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀποθήκαι ἦσαν κατὰ τὸν νόμον ἀνοικταὶ πάντοτε, καὶ ἐκάστω ἐπετρέπετο νὰ λαμβάνῃ ἐξ αὐτῶν ὅσα πρὸς τροφήν ἐγχειάζετο. Πιθανῶς ἐπομένως καὶ οἱ οὕτως ἐκπεμπόμενοι παῖδες ἔκλεπτον κυρίως μόνον « ὅσα μὴ κωλύῃ ὁ νόμος » (49), ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐπινοηθέντα πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῶν, καὶ ἴσως ἐναπομείναντα εἰς μνημόσυνον τῶν ἀρχαίων ληστρικῶν ἔξεων τῶν Δωριέων, ὅτε διῆγον τραχὺν ληστῶν βίον κατὰ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὴν Οἶτην (50). Πόση δ' ἦν ἡ τῶν παιδίων φιλοτιμία ἵνα μὴ φωραθῶσι κλέψαντα, καὶ πόση συγχρόνως ἡ καρτερία εἰς ἣν ἐνησκοῦντο, ἀποδεικνύει ἡ διήγησις περὶ τοῦ παιδός, ὅστις κλέψας ἀλώ-

(49) Ξεν. Κυρ. Ἀναβ. Δ, 6, 14. — Ἰδ. Αὐτ. Πολ. Λακ. Β, 6. — Ἡράκλ. Πολ. Β. — Ἰσοκρ. ΙΒ, 211. — Müller, Dor. II, 210.

(50) Ἰδ. Πλούτ. Λακ. Ἀπ. 239. — Β. Λυκ. ΙΖ.

πεκα, ἀφῆκεν αὐτὴν νὰ σπαράξῃ τὴν πλευράν του, χωρὶς ἡ ὀδύνη νὰ τὸν προδώσῃ.

Τοῦ ἔθους δὲ τούτου ἐξακολούθησις, καὶ οὐχ ἦττον τῶν ἐφήβων ἄσκησις, ἣν ἡ παρεξηγηθεῖσα Κρυπτεία, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς περὶ τῶν Εἰλώτων.

Ἄλλη προάσκησις εἰς τὰ πολεμικά, καὶ αὕτη τῇ ἀγωγῇ ἀνήκουσα, ἣν ἡ τῶν προσποιητῶν μαχῶν, ὁποίας εἶχον καὶ οἱ νέοι Κρήτες Ἐν δὲ Σπάρτῃ, θύσαντες οἱ ἔφηβοι τῷ Ἐνυαλίῳ σκύλακα, ὡς δῆθεν τὸ μαχιμώτατον τῶν κατοικιδίων ζώων, ἐν τῷ λεγομένῳ Φοιβαίῳ, ἢ ἴσως ὀρθότερον Ἐφηβείῳ, πλησίον τῆς κώμης Θεραπνῶν, συνῆπτον εἰς μάχην τιθασσοὺς κάπρους ὡς οἰωνόν, καὶ τὴν ἐπιούσαν, ἐν τεχνιτῷ νησιδίῳ, πλησίον θέσεως καλουμένης Πλατανιστός, ἤρχοντο καὶ αὐτοὶ εἰς χεῖρας, καί, πλὴν ὀπλων, πάντα ἄλλον τρόπον καὶ πᾶσαν μηχανὴν μετεχειρίζοντο ἵνα ἀναδειχθῶσιν ἐκάτεροι νικηφόροι (51).

Ἡ πασῶν δ' αὐστηροτέρα δοκιμασία, σκληρὰ μέχρι βαρβαρότητος, εἰς ἣν ὑπεβάλλετο τῶν νέων ἡ πρὸς τὰς ἀλλαγδόνας καρτερία, ἣν ἡ δημοσία μαστίγωσις. Καθ' ὠρισμένην τοῦ ἔτους ἐποχὴν, ἐπὶ τῆς τελετῆς τῆς τοῦ αἵματος τῶν Λιμνητῶν ἐξιλεώσεως (52), πάντες οἱ ἔφηβοι οἱ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς ὠρισμένην τινὰ φθάσαντες ἡλικίαν, ἴσως τὴν πρὸ τῆς εἰς τοὺς ἄνδρας μεταβάσεως, ἐκομίζοντο ἐκτὸς τῆς πόλεως, καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς ἰδιαιτέραν, ὡς φαίνεται, σωμασκίαν, ἣτις φονάξηρ λέγεται ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου, ἐξηγοῦντος αὐτὴν οὕτω· « Φονάξηρ, ἡ ἐπὶ τῆς χώρας σωμασκία τῶν μελλόντων μαστιγοῦσθαι », καὶ θεωρεῖται παρα-

(51) Πaus. ΙΔ, 8-9. Ἰδ. Γ, 11. — Πλάτ. Νόμ. Α, 633. — Σχολ. Πλάτ. αὐτ. — Σουλδ. Φ. Λυκοῦργος.

(52) Πλούτ. Λακ. ἀπ. 254. — Ἀθήν. Η, 350. — Δουκ Ἰκαρομ. 16.

γομένη ἡ λέξις ἐκ τοῦ φρούα, ἥτοι φύα ἢ φύσις, καὶ τοῦ ἄξηρ δηλαδὴ ἄξης, συγκοπῆς δῆθεν τοῦ ἄσκησις. Μετ' αὐτὴν δ' ὠδηγοῦντο εἰς τὸν ἐν τῷ Λιμναίῳ, προαστείῳ τῆς Σπάρτης ναὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, ἥτις, ἔνεκα πιθανῶς αὐτῆς ταύτης τῆς ἀγρίας τελετῆς καὶ *Λιγοδέσμα* καὶ *φακελίτις* ἐκαλεῖτο, καὶ ἦν ἡ ὑποτιθεμένη ὅτι ὑφ' Ὀρέστου ἐκομίσθη ἐκ τῆς Ταυρικῆς. Ἐκεῖ δ' ἠπλοῦντο ἐπὶ τὸν βωμόν, καὶ προσδεθέντες, γυμνοί, ὥς φαίνεται, ἐμαστιγοῦντο οὐ μόνον μέγρις αἵματος, ἀλλὰ καὶ μέγρι θανάτου, ὥς λέγει αὐτόπτης μάρτυς ὁ Πλούταρχος (53)· « *Ἐφρήβων . . . ὦν πολλοὺς ἐπὶ τῆς Ὀθρίας ἐωράκαμεν ἀποθνήσκοντας ταῖς πληγαῖς* ». Ἄλλ' οὐδὲ κραυγὰς οὐδ' οἰμωγὰς ἐκπέμποντες, ἔμενον « *ἰλαροὶ καὶ γαῦροι* », καὶ ὁ καρτερικώτερον τὴν βάσανον ταύτην ὑπομείνας καὶ ἐπιζήσας, ἐδοξάζετο ἀνακηρυττόμενος βωμονίκης (54). Πιθανῶς δ' ἔλαβεν ἡ ἥκιστα Ἑλληνικὴ αὕτη ἐορτὴ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐξ αὐτῆς τῆς ξενικῆς λατρείας τοῦ ἀγάλματος, εἰς ὃ ἐν τῇ βαρβάρῳ Ταυρικῇ προσεφέροντο ἀνθρωποθυσαί· ἐν Σπάρτῃ δ' ἀντικατέστη ἀντ' αὐτῶν ἡ μαστίγωσις, ἥτις κατὰ τρόπον φρικτὸν μὲν καὶ αὐτόν, ἀλλ' ἥττον ἀποτρόπαιον, καὶ συντελοῦντα εἰς τῆς νεολαίας τὴν ἀσκήσιν, ἡμάτου οὐχ ἥττον τὸν βωμόν τῆς αἰμοχαροῦς θεότητος (55).

Ὡς δ' εἰς τὴν ἐγκράτειαν πρὸς τὰς ὕλικὰς ἀνάγκας, οὕτω καὶ πρὸς τὴν τῶν λόγων ἐγύμναζε τοὺς νέους ἡ Σπαρτιατικὴ ἀγωγή, καὶ ἦν ἡ βραχυλογία οἰκεία τῷ ἐμβριθεῖ καὶ τὰ περιττὰ ἀποφεύγοντι χαρακτῆρι τοῦ Σπαρτιάτου. Τὴν δ' ἀρετὴν ταύτην κατὰ προχρονισμόν ἀποδίδωσιν ὁ Ὅμη-

(53) Β. Λυκ. ΙΑ.

(54) Πλούτ. Λακ. ἀπ. Τ. ΣΤ. σ. 889-90.—Β. Λυκ. ΙΗ.—Ἀθῆν. Η, 350.
Ἰδ. Πaus. Γ, 16.

ρος εἰς τὸν Σπαρτιατὴν μὲν καὶ αὐτόν, ἀλλ' Ἀχαιοὺν καὶ οὐχὶ Δωριέα Μενέλαον, λέγων περὶ αὐτοῦ (56).

« Ἦτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευε,
πνεῦμα μὲν, ἀλλὰ μάλα λυγέως, ἐπεὶ οὐ πολὺμυθος,
οὐκ ἀφαιμαρτοσιπής, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν ».

Ἐπεδίωκε δ' ἡ βραχυλογία τὴν ἀφελῇ τῆς ἰδέας ἔκφρα-
σιν, καὶ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτῆς διὰ τῆς βραχύτητος· δι' ὃ
καὶ εὐρυῶς παραβάλλει ὁ Πλούταρχος (57) τὸν Λακωνικὸν
λόγον πρὸς τὸ πολλὴν ἀξίαν ἔχον μικρὸν νόμισμα, ἢ τὰς
μικρὰς Λακωνικὰς μαχαίρας, τὰς νικώσας τὰ μακρὰ ξίφη.
Τοῦτο δὲ τοῦ λόγου τὸ σύντονον, συνδυαζόμενον μετὰ τῆς
εὐφυΐας τῶν Σπαρτιατῶν, παρῆγε τὰ ἀποφθέγματα, ἐφ' οἷς
ὕπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους διέπρεπον οἱ Δωριεῖς, καὶ κυρίως
οἱ Λάκωνες. Διότι, ἂν αὐστηροὶ ἦσαν οἱ τρόποι, ἀλλ' ἄνε-
τον καὶ ἱλαρὸν καὶ τῷ καλῷ προσιτὸν ἦν τὸ πνεῦμα τῶν
Δωριέων, ὡς χαρακτηριστικὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ὑπὸ Πλουτάρ-
χου διατηρηθεῖσα αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν προσευχή (58).
« Διδόναι τὰ καλὰ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ πλεόν οὐδέν ».

Ἦν δὲ πᾶσα ἡ ἀγωγή μετὰ τῶν αὐτῆς ἀποτελεσμάτων
ἀνατεθειμένη τῇ ἀνωτάτῃ ἐποπτεῖα τῶν ἐφόρων, οἵτινες
καθ' ἐκάστην ἐπετήρουν τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν στρωμνὴν
τῶν ἐφήβων, κατὰ δεκαήμερον δ' ἐπεθεώρουν γυμνοὺς τοὺς
νέους ἐν τῷ ἐφορείῳ, ἵνα πεισθῶσιν ἐκ τῆς εὐρωστίας ἢ
χαυνότητος τῶν σωμάτων, τῆς ἰσχνότητος ἢ πολυσαρκίας
αὐτῶν, εἰ ἐνέμενον αὐστηρῶς εἰς τὴν δωρικὴν δίαιταν, ἢ
παρεξέκλινον εἰς ἀδρότητα (59).

(56) Ἰλ. Γ, 213.

(57) Λυκ. ΙΘ.

(58) Λακ. Ἀποφθ. Τ. ΣΤ.

(59) Αἰλ. Π. Ἰ. ΙΔ, 7. — Ἀθην. Β, 550.

Ἄλλ' ἡ ἀσφαλεστάτη τῆς ἐντελοῦς κατὰ τὸν νόμον ἀγωγῆς ἐγγύησις ἦν ἐν τῇ ἀρχῇ ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ παῖδες ἀνηκόντες εἰς τὴν πολιτείαν, δι' ὃ καὶ ἀνέτρεφον αὐτούς, οὐχὶ οἱ γονεῖς, ἀλλὰ πάντες οἱ πολῖται», «πάντες οἰόμενοι πάντων καὶ πατέρες εἶναι καὶ παιδαγωγοί», ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (60). Διὰ τοῦτο οἱ νεώτεροι ὡς πατέρας ἑαυτῶν ἐσέβοντο τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ τῆς ὁδοῦ ἐξετρέποντο καὶ ἀνίσταντο ἐμπρὸς αὐτῶν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἀκοσμοῦντας ἀπαντῶντες νέους, ἐδύναντο «βακτηρίᾳ παίειν» (61).

Ἰδίως ὁμοῦς ἕκαστος τῶν πρεσβυτέρων ὥφειλεν, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ, καὶ κατὰ γενικὴν περὶ Δωριέων ἀρχήν, ν' ἀναλαμβάνῃ τὴν παιδαγωγίαν ἐνὸς τῶν νέων (62), καὶ ἐκ τούτου σχέσις τρυφερᾶς συμπαθείας ἀνεπτύσσετο μεταξὺ τοῦ παιδαγωγοῦντος καὶ τοῦ παιδαγωγουμένου, ὧν ὁ μὲν ἐλέγετο *εἰσπνήλας* (63), ἤτοι ὁ ἐμπνέων τὰ φρονήματα τῆς κοσμιότητος καὶ ἀρετῆς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου, ὁ δὲ αὐτὸς ἡ ἀείτας (64), ἤτοι ὁ αἶψων, ἀκούων, ὡς καὶ ἐλέγετο παρὰ Θεσσαλοῖς, τῶν μαθημάτων ἐκείνου, καὶ ἀντεστοίχουν πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ, ἐκεῖνος μὲν τὸν *Φιλήτορα*, οὗτος δὲ τὸν *Κλειόν*. Καὶ ὥρειλε μὲν πᾶς χρηστὸς νέος νὰ ἔχῃ εἰσπνήλαν (65), ὥστε καὶ ἐνίοτε νέοι μὴ τυχόντες τοιούτου, παρεκάλουν ἄνδρας ἵνα γίνωσιν εἰσπνήλαι αὐτῶν· ἀλλὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν ἐκανόνιζεν ἡ ἐπ' ἀρετῇ καὶ χρηστότητι φήμη τοῦ ἀνδρὸς εἰς ὃν προσηρτῶντο, καὶ αἰσχροῦς πράττων ἐθεωρεῖτο, καὶ ὑπὸ τῶν ἐφόρων ἐκολάζετο, ὁ εἰς-

(60) Λυκ. ΙΖ.

(61) Διον. Ἄλ. Ἀποσπ. Κ, 2.

(62) Ξεν. Λακ. Π. Β, 13.

(63) Αἰλ. Π. Γ, 12. — Πλούτ. Κλεομ. Γ.

(64) Θεόφρ. 113, 14. — Ἀλημάν, ἐν Σχολ. — Ἐτομ. Μ. 43, 31.

(65) Serv. ad Aen. X, 325.

πνήλαν ἐκλέγων ἢ δεχόμενος ἕνεκα τοῦ πλούτου αὐτοῦ(66).
 Πρὸ πάντων δὲ τῷ ἀνδρὶ ἀπέκειτο τὸ καθήκον τοῦ ἐκλέγειν
 τὸν αἵταν(67), νέον εὖ πεφυκότα, ἵνα ἐν καλῷ τῷ σώματι
 καλὴν μορφώσῃ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ μέλλοντος πολίτου, εὐ-
 γενῇ αὐτῷ ἐμφυσῶν φρονήματα. Τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρὸς
 ὁμῶς ἔπρεπε νὰ κυρώσῃ καὶ τοῦ νέου ἡ συγκατάθεσις,
 διότι ἄλλως δὲν ἐδύνατο νὰ παραχθῇ ἡ ἐγκάρδιος ἐκείνη
 σχέσις, ἣτις ἀνεδείκνυε τὸν τοιοῦτον δεσμὸν ἴσον σχεδὸν
 πρὸς τὴν τῶν γονέων καὶ τέκνων ἀμοιβαίαν φιλοστοργίαν,
 καὶ τοσοῦτον τελεσφόρον διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτή-
 ρος τῶν Σπαρτιατῶν.

Οὕτως ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολλὰ μνημονεύονται τὰ παραδείγ-
 ματα ἐπισήμων ἀνδρῶν, οἵτινες ὡς αἴται ὑπ' ἄλλων ἀνετρά-
 φησαν, ἢ ὡς εἰσπνήλαι ἐπεμελήθησαν ἄλλων τὴν ἀγωγὴν.
 Καὶ ὁ μὲν Ἀγησίλαος ἦν τοῦ Λυσάνδρου αἵτας(68), καὶ
 εἶχεν αὐτὸς ἄλλον αἵταν ἅ' οὗ κατετάχθη ἐν τοῖς ἀν-
 δράσι(69). ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχίδαμος αἵταν εἶχε τὸν κα-
 λὸν καὶ γενναῖον Κλεώνυμον τὸν Σφροδρίου(70), τὸν ἐν Λεύ-
 κτροις ὑπὲρ αὐτοῦ προμαχήσαντα καὶ θανόντα. Κλεομένης
 δ' ὁ Γ' ἦν ὡς νέος μὲν, αἵτας τοῦ Ξενάρους(71), μετὰ δὲ
 ταῦτα, ὡς ἀνὴρ, εἰσπνήλας τοῦ Παντέως(72).

Ὡς πνευματικὸς τις δὲ πατὴρ θεωρούμενος ὁ εἰσπνήλας,
 τοσοῦτον ὥφειλε νὰ ἐπιτηρῇ, καθοδηγῇ καὶ διδάσκῃ τὸν αἵταν

(66) Αἰλ. Αὐτ. 12.

(67) Αὐτ. 10.

(68) Πλούτ. Β. Ἀγησ. Β. — Β. Λυσ. ΚΒ.

(69) Πλούτ. Β. Ἀγησ. ΙΓ. — Ἀποφθ. Βασ. καὶ Στρατ. Τ. ΣΤ, 722. R.
 — Λακ. Ἀποφθ. Τ. ΣΤ. Σ. 788.

(70) Ξενοφ. Ἑλλ. Ε, 4, 25.

(71) Πλούτ. Β. Κλεομ. Γ.

(72) Αὐτ. ΛΖ.

εἰς πάντα τὰ καλὰ καὶ τὰ εὐγενῆ, ὥστε ὑπὸ τῆς πόλεως ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπεύθυνος τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ, καὶ ἔπαινον ἀπέφερε διὰ τὴν ἀγαθὴν τοῦ νέου διαγωγὴν, ἣ ἐφέγετο καὶ ἐτιμωρεῖτο μάλιστα διὰ τὰ ἐλαττώματα, τὴν ἀνανδρίαν ἣ διὰ παρεκτροπὰς αὐτοῦ (73)· προσέτι δ' ἦν ὁ εἰσπνήλας ὁ φυσικὸς τοῦ αἵτου ἀντιπρόσωπος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (74), ἀφ' ἧς ἐκεῖνος διὰ τὴν ἡλικίαν ἐκωλύετο, καὶ ἐν ταῖς μάχαις εἶχεν αὐτὸν παρ' ἑαυτῷ παρατεταγμένον, ἐκῆδετο αὐτοῦ, καὶ οὐ σπανίως ὁ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἄλλου ἀπέθνησκεν (75). Ἄν δὲ συνέπιπτε δύο ἄνδρες νὰ ἔχωσι κλίσιν καὶ σχέσιν εἰσπνήλου πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν νέον, οὐ μόνον τοῦτο οὐδεμίαν παρῆγεν ἀντιζηλίαν μεταξὺ αὐτῶν, ἀλλὰ μάλιστα καὶ φιλικοῦ δεσμοῦ αἰτία ἐγένετο μεταξὺ αὐτῶν (76).

Τὴν χρηστοσιτάτην δὲ ταύτην σχέσιν, τὴν ὅλως ἐν τῷ πνεύματι οὖσαν τοῦ ἀρχαιοτάτου Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐν τῷ χαρακτῆρι τῆς κοσμιωτέρας καὶ ἀνδρικωτέρας φυλῆς, τῆς τῶν Δωριέων, διέδχαλον παρεξηγήσαντες τινὲς τῶν κωμικῶν, οἷς δυστυχῶς ὁμῶς ἐπίστευσε καὶ ὁ Πλάτων (77), ὡς ἂν ἦν δυνατόν νὰ ὑπῆρχε, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς αὐστηροῖς καὶ σώφροσι Σπαρτιάταις, ἐπὶ χίλια ἔτη ἀποτρόπαιον ἔθος ἐταιρισμοῦ κοινὸν καὶ πανθολογούμενον καὶ ὑπὸ τῶν νομοθετῶν συνιστώμενον, χωρὶς νὰ ἐξεγείρῃ πάσης τῆς Ἑλλάδος τὸν βδελυγμὸν. Ἄλλ' ὅλως τάναντία μαρτυροῦσιν ὁ Ξενοφῶν (78), καὶ ὁ Τύριος Μάξιμος (79)· καὶ ὁ Κι-

(73) Πλούτ. Β. Λυχ. ΙΗ. — Αἰλ. Π. Γ. Γ, 10.

(74) Πλούτ. Β. Λυχ. ΚΕ.

(75) Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 8, 39.

(76) Πλούτ. Β. Λυχ. ΙΗ.

(77) Νόμ. Α, 639.

(78) Λακ. Πολ. Β, 13. — Συμπ. Η, 35.

(79) Ι'.

κέρων βεβαιοῖ ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπέτρεπον πᾶσαν ἔνδειξιν ἀγάπης *præter sturpum*. Τοῦ δ' Αἰλίου τοῦ χωρίου ἔστιν ἐκπραστικώτατον (80). « Σπαρτιάτης δὲ ἔρως αἰσχροῦν οὐκ' οἶδεν. Εἴτε γὰρ μειράκιον ἐτόλμησεν ὑβριν ὑπομεῖναι, εἴτε ἐραστὴς ὑβρίσαι, ἀλλ' οὐδετέροις ἐλυσιτέλησε τῇ Σπάρτῃ καταμεῖναι. Ἡ γὰρ τῆς πατρίδος ἀπηλγύρησαν, ἥ, καὶ τὸ ἔτι θερμότερον, καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ». Τοιαύτη ὅμως ποινὴ ἀειφυγίας ἢ θανάτου δι' αἰσχουργίαν οὐδεμία ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διότι ἡ αἰσχουργία ἦν ἀπραδειγμάτιστος, καὶ τὸ γενικὸν τοῦτο ἔθος, τὸ σταθερῶς παρχμεῖναν ἄνευ παρεκτροπῶν, ἔστιν ἴσως ἡ ἰσχυρωτέρα ἀπόδειξις τῆς ἀγνότητος τῶν Σπαρτιατικῶν ἠθῶν, τοσοῦτον συμφώνου πρὸς πάντα τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα.

Καὶ ὠνόμασε μὲν ὁ Θεόκριτος (81) τοὺς διὰ τοιούτων αἰσθημάτων συνδεδεμένους, Ἀχιλλεῖους φίλους, κατὰ τὴν φιλίαν δῆθεν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Πατρόκλου, ὡς καὶ ὁ Ἀρρίκνός (82) λέγει τὸν Ἀχιλλεῖα « ἐρωτικὸν καὶ ἐπαποθανεῖν ἐλόμενον τοῖς παιδικοῖς »· ἀλλὰ ταῦτα μᾶλλον ὀφείλονται τῇ τάσει τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων, τοῦ ἀναζητεῖν πᾶσαν πηγὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσι. Πολὺ δ' οἰκειότερον πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ ὁ τύπος τοῦ Δωρικοῦ τούτου ἐθίμου τῆς ἀμοιβαίας τῶν ἀνδρῶν καὶ νέων ἀροσιώσεως ἐν τῇ ἀποδιδομένη τῷ Ἡρακλεῖ ἀγάπῃ πρὸς τὸν θειομένην καὶ τὸν Ἑλίκαντον.

Τὸ αὐτὸ δὲ σύστημα τῆς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἀνατροφῆς τῶν νεωτέρων δι' ἀμοιβαίας ἐγκαρδίου καὶ τρυφεράς

(80) Π. Ι. Γ, 12.

(81) Εἰδὺλλ. Παιδικ. Στ. 29. 34.

(82) Περὶ πλ. Εὔξ. Πόντ.

ἀγάπης ἐπεκράτει, φαίνεται, καὶ μεταξὺ τῶν γυναικῶν, διότι ὁ Ἀλκιδῶν μνημονεύει καὶ « αἰτίας κόρας » (83).

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Γ'.

Προσωπικαὶ σχέσεις κατ' οἶκον.

Συνεχεῖς, ὡς εἶδομεν, ἦσαν αἱ περιστάσεις καθ' ἃς οἱ νέοι ἐν Σπάρτῃ συνηντῶντο μετὰ τῶν νεανίδων, διότι, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (1), « Κόροις καὶ κόραις κοινὰ τὰ ἱερὰ ». Οὕτως ἐν διαφόροις θρησκευτικαῖς ἐορταῖς, ὡς ῥητῶς μνημονεύεται περὶ τῶν Ἰακυνθίων (2), ἔτρεχον αἱ νέαι ἐπὶ κανάθρων, ἢ δίφρων κατακόσμων, καὶ μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τὸ Σπαρτιατικὸν πνεῦμα εὐφυΐας καὶ ἐτοιμότητος, ἀπέτεινον τοῖς περιισταμένοις νέοις σκώμματα ἢ ἐπαίνους.

Καὶ τῷ μὲν Εὐριπίδῃ « αἱ ξὺν νέοισιν ἐξερημοῦσαι οἴκους » (3) ἐφαίνοντο ἄτοπα πράττουσαι, καὶ ἐπίσης αὐστηρῶς ἐκρίνοντο ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων παρ' οἷς δια τῶν Ἰώνων εἰσέφρυσεν ἡ Ἀσιανὴ δυσπιστία πρὸς τὰς γυναῖκας καὶ ἡ αὐτῶν κατάκλεισις. Ἀλλ' αἱ Σπαρτιάτιδες ἦσαν αἱ τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἔθος διατηρήσασαι τῆς τοῦ γυναικείου φύλου ἐλευθερίας, ἣν παράγει καὶ ἐξ ἧς συγχρό-

(83) Πλουτ. Β. Λυκ. ΙΗ. — Etym. Gud. 23, 3.

(1) Λακ. Ἀπ. 889. R.

(2) Ἀθην. Δ, 139. — Ξεν. Ἀγησ. 8. 7. — Πλούτ. Ἀγησ. ΙΘ.

(3) Ἀνδρομ. 588.

νως πηγάζει ἡ πρὸς τὰς γυναῖκας ὑπόληψις. Ἡ δὲ φιλοτιμία ἦν παρὰ τοῖς νέοις ἐξηπτον αἱ δηκτικαὶ τῶν παρθένων παρατηρήσεις (4), ὑποβοηθουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ σπανίου αὐτῶν κάλλους, ὃ βεβαίως ἀνέπτυσσε καὶ ἡ ὑγιεινὴ διαίτα καὶ ἄσκησις αὐτῶν, καὶ ὃ ἡνίττετο ὁ χρησμός ἐπαινῶν «*Λακεδαιμονίην τε γυναῖκα*», ἐξέκαie μεταξὺ τῶν δύο φύλων αἶσθημα ἔρωτος ὁποῖον ἦν ἄγνωστον ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου, ὡς ἐν Ἀθήναις φερ' εἶπειν, οἱ μελλόνυμφοι σπανίως ἐγνώριζον ἀλλήλους, καὶ ὁ γάμος ἦν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μέρος μόνον ἐκτελέσεως κληρονομικῶν διατάξεων. Δι' ὃ καί, ἐν ᾧ οὐδ' ἐν μόνον παράδειγμα ἀληθοῦς ἔρωτος ἀπαντᾶται ἐν πάσῃ τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηναίων, ἐν Σπάρτῃ πλειστάκις μνημονεύονται γάμοι δι' ἔρωτος γενομένοι, καὶ ὁ Ἡρόδοτος (5) ἐν μόνῃ τῇ διηγῆσει περὶ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ Βασιλέως Δημακράτου, δύο ἀναφέρει τοιούτους.

Καὶ ἐφαίνετο μάλιστα ἀπαιτῶν ὁ Λυκούργειος νόμος ἵνα ὁ γάμος ἦ προῖόν ἀμοιβαίου αἰσθήματος καὶ οὐχὶ συμφέροντος, δι' ὃ καὶ ἀπηγόρευεν ἐντελῶς τὴν προίκα, ἥτις δωτήνῃ δωριστὶ ἐλέγετο (6). Ἐχορήγει δὲ τὴν νέαν εἰς γάμον ὁ πατήρ ἢ πάππος αὐτῆς, ἢ, ἐλλείψει τούτων, ὁ τὴν θέσιν τοῦ ἐν Ἀθήναις Κυρίου ἐπέχων πρεσβύτερος ἀδελφός, ἢ, ἂν ἦν ὀρφανὴ καὶ ἐπὶ κληρὸς, ὁ Βασιλεὺς, εἰς τὸν ἐγγύτερον δικαίωμα ἔχοντα. καὶ ἡ μνήστευσις ἐκαλεῖτο καὶ ἄρμωσις (7). Ἀλλ' ἡ σεμνότης ἀπῆτει νὰ μὴ φαίνεται ἡ παρθένος οἰκειοθελῶς ἑαυτὴν παραδιδούσα, ἀλλὰ ν' ἀρπά-

(4) Πλούτ. Λακ. ΙΔ.

(5) ΣΤ, 63.

(6) Πλούτ. Λακ. Ἀπ. ΣΤ, 850. — Αἰλ. Π. Ἰ. Β, 6.

(7) Πλούτ. π. Γυν. ἀρετ. — Πολυαιν. στρατηγ. Η, 41.

ζηται ὑπὸ τοῦ μνηστῆρος, ὅστις ἐνεχειρίζεν αὐτὴν εἰς τὴν
 νυμφεύτριαν. Αὕτη δὲ ἔκειρεν ἐν χρόνῳ τῆς κόρης τὴν κε-
 φαλήν, εἰς σύμβολον ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τὸν ἄνδρα, πε-
 ριέβαλλεν αὐτῇ ἄνδρός ἱμάτιον, ὑπέδεεν ὑποδήματα, ὡς
 ἴσως μεταμριεννῶσα αὐτὴν ἵνα μὴ γνωρισθῇ ὑπὸ τῶν δη-
 θεν ζητούντων αὐτὴν συγγενῶν αὐτῆς, καὶ κατέκλινεν αὐτὴν
 ἐπὶ στιβάδος ἐν σκοτεινῷ δωματίῳ. Ἐνταῦθα δὲ παρεισῆρ-
 χετο κρυφίως ὁ νυμφίος, τὸν λοιπὸν καιρὸν μετὰ τῶν ἡλι-
 κιωτῶν αὐτοῦ ὡς πρὶν ἐν τοῖς φιδιτίοις διατρίβων, καί,
 ἀπαραλλάκτως ὡς ἐγίνετο καὶ ἐν Κρήτῃ, μετὰ μακρὸν
 χρόνον, καὶ πολλάκις ἀφ' οὗ ἤδη πατὴρ ἐγίνετο, ἐλάμβανε
 τὴν γυναῖκά του ἀναφανδὸν εἰς τὸν οἶκόν του (8). αἱ δ' εὐ-
 λαβεῖς αὗται καὶ αἰδήμονες προφυλάξεις οὐκ ὀλίγον συνε-
 τέλουν εἰς τὸ νὰ ἐνισχύωσι καὶ παρατείνωσι τὴν ζωηρό-
 τητα τῶν ἐρωτικῶν αἰσθημάτων μετὰ τῶν συζύγων.

Ἦν δὲ πᾶσιν ἐπιβεβλημένη ἡ ὑποχρέωσις τοῦ νυμφεύε-
 σθαι, δι' ὃ καὶ ὑπῆρχε ποινὴ ἀγαμίου (9), εἶδος ἐπιφέρουσα
 ἀτιμίας, καὶ εἰς πολλὰς ἐκθέτουσα τοὺς ἀγάμους περιφρο-
 νήσεις. Ἀλλ' ὁ νόμος, ὑπὲρ τῆς εὐεξίας τῶν γεννωμένων
 τέκνων προνοῶν, καὶ συμφώνως πρὸς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν
 διάταξιν, ἣτις καὶ παρὰ Σόλωνι ἀπαντᾶται (10), ἤθελε νὰ
 νυμφεύωνται πέπνηροι, ἥτοι ἐν ὠρίμῳ ἡλικίᾳ, οἱ μὲν ἄν-
 δρες περὶ τὸ 30^{ον} ἔτος, αἱ δὲ παρθέναι μετὰ τὸ 16^{ον} καὶ
 20^{ον} ἔτους (11), ἥτοι κατὰ τὸ ἔαρ αὐτῶν, δι' ὃ καὶ ἐν
 Ῥόδῳ ἐκαλοῦντο, καθ' Ἡσύχιον, Ἀνθεστηριάδες (12),

(8) Πλούτ. Λυκ. ΙΕ. Α. Ἀπ. 224. — Ξεν. Λακ. Π. 1, 5.

(9) Πλούτ. Λυκ. ΙΕ. Λυσ. ΙΓ. Α. Ἀπ. 223. — Πολυδ. Γ, 48.

(10) Πολυδ. Η, 40.

(11) Ἡσίοδ. Ε. καὶ Η, 695. — Πλατ. Νομ. Η, 185. — Ἀριστοτ. Πολιτ.
 Ζ, 14, 6.

(12) Φ.

ὥστε καὶ ὀψιγαμίου ποινὴ ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ἐν μᾶλλον προκεχωρημένῃ ἡλικίᾳ τῆς ὠρισμένης νυμφευομένους (13), ὅπερ οὐχ ἤττον πολλάκις συνέβαινε (14).

Ὑπῆρχε δὲ προσέτι καὶ κακογαμίου ποινὴ, διὰ τοὺς, καθ' οἷον δῆποτε λόγον ἀκατάλληλον γάμον συνάπτοντας, καὶ ὑπὸ σωματικὴν ἔποψιν ἔτι, διότι ἐκ τοιούτων γάμων εὖρωστοι δὲν ἐδύναντο νὰ γεννηθῶσι πολῖται· ὡς ὁ Ἀρχίδαμος κατηγορήθη διότι μικρὰν ἐνυμφεύθη γυναῖκα (15). Ἰσως δ' ἀπέβλεπεν ἡ διάταξις αὕτη καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν νυμφεύσεως μετὰ γυναικὸς ἐξ ἀνίσου γένους, οἷον δούλης ἢ περιόικου, ἢ καὶ μὴ τελειοπολίτιδος. Τὸν δὲ μετ' ἄλλοδαπῆς γάμον διὰ μόνους τοὺς Ἡρακλείδας ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ὡς ἀπηγορευμένον (16).

Ἐπαυε δὲ μετὰ τὸν γάμον ἡ μεγάλη ἐκείνη ταῖς παρθένοις παραχωρουμένη διαίτης ἐλευθερία, καὶ εἰς τὰς ἐορτάς καὶ τοὺς ἀγῶνας μετοχὴ, διότι ἔκτοτε ἡ γυνὴ ὡς ἐγκύχημα ἑαυτῆς ἐθεώρει « εὖ οἰκεῖν οἶκον », ὡς ἀπεκρίθη ἡ Λάκκαινα ἡ ἐρωτηθεῖσα τί ἠξέυρει (17)· καὶ ἐπεκαλεῖτο οἰκέτις, κατὰ Θεόκριτον (18), καὶ Μεσοδάμα καθ' Ἡσύχιον, διὰ λέξεως δηλούσης τὴν οἰκουροῦσαν, καὶ ὑπέκειτο τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ὡς ἄλλη Σπαρτιᾶτις ἔλεγε· « Παῖς μὲν οὔσα ἔμαθον τῷ πατρὶ πείθεσθαι· γυνὴ δὲ γενομένη τῷ ἀνδρὶ »· οὐδ' ἠξίου ἀπόλυτον ἰσότητα μετὰ τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἦν ὁ ὑπέρτατος κύριος τῆς οἰκίας, ἐξ οὗ τὸ ὑποτιθέμενον ἐκεῖνο Λυκούργειον· « ἐν πρώτοις ἐν τῇ οἰκίᾳ ποίη-

(13) Πλούτ. Λυσ. Α. — Κλημ. Στρωμ. Β, 423. Ἔκδ. Σιδουργ.

(14) Πλούτ. Λυκ. ΙΕ. — Ξενοφ. Λ. π. Α, 7.

(15) Θεόφρ. ἐν Πλούτ. Ἀγ. Β. — Π. Παῖδ. Ἀγ. Β.

(16) Β. Ἀγιδ. ΙΑ.

(17) Πλούτ. Λ. Ἀπ. 262. — Πλάτ. Νομ. Ζ, 805.

(18) ΙΗ, 28.

σον δημοκρατίαν », πρὸς τοὺς ἀπαιτοῦντας νὰ εἰσαγάγῃσιν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἀνέφικτον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐντελῆ ἰσότητα. Ἀλλ' ἡ εὐπείθεια αὕτη μακρὰν ἀπέχεε τῆς δουλικῆς ἐκείνης, εἰς ἣν οἱ Ἴωνες ὑπέβαλλον τὰς γυναῖκας αὐτῶν, κατακλείστους αὐτὰς ἔχοντες ἐν γυναικωνίταις, κατ' ἤθη ἃ ὤκειώσαντο ἐξ Ἀσίας. Ἐξ ἐναντίας αὗται ἦσαν ἐντελῶς ἐλεύθεραι πάντοτε, σύντροφοι καὶ σύμβουλοι τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, παρ' ὧν ἀπελάμβανον πᾶσαν τιμὴν, καὶ αἱ διὰ λόγου καὶ παραδείγματος εἰς πᾶν τὸ καλὸν καὶ γενναῖον καθοδηγοῦσαι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, ὡς ἡ εἰποῦσα τὸ ἀνδρικὸν ἐκεῖνο λόγιον « ἡ τὰν ἡ ἐπὶ τὰν » τῷ υἱῷ αὐτῆς, ἡ ἡ μήτηρ τοῦ Πausανίου, ἡ τὸν πρῶτον λίθον θεῖσα ἵνα ἀποτευχισθῇ ὁ προδοὺς τὴν πατρίδα. Ἔνεκα δὲ τῶν μεγάλων καὶ σπανίων αὐτῶν ἰδιωτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν, ἐτιμῶντο μεγάλως αἱ Σπαρτιάτιδες ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, καί, ὡς αἱ Θετταλίδες, ἐκαλοῦντο Δέσποιναι ὑπ' αὐτῶν, ἀδρῶς φιλοφρονουμένων αὐτάς· ὥστε καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἔλεγον ὅτι ἐγυναικοκρατοῦντο οἱ Λάκωνες (19). Τοσοῦτον δ' ἔξοχοι ἔνεκα τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν καὶ τῆς θέσεως ἣν εἶχον ἐν τῷ οἴκῳ ἀνεδείκνυντο πολλάκις αἱ Σπαρτιάτιδες, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, καὶ πᾶν σέβας ἀπένεμον εἰς ἐνδόξους γυναῖκας, οἷα ἦν ἡ τοῦ Λεωνίδου σύζυγος Γοργώ, καὶ ἡ Λαμπιτώ (20), τῶν Βασιλέων Λεωτυχίδου, Ἀρχιδάμου καὶ Ἀγιδος, τοῦ μὲν θυγάτηρ, τοῦ δὲ σύζυγος, τοῦ δὲ μήτηρ· καὶ τοιαύτη ἦν αὐτῶν ἡ ἀξία καὶ φήμη, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν φιλόσογον Ἀριστοφάνην ἀφώπλιζε. Καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις δὲ χρόνοις, ὅτε τὰ ἤθη εἶχον ἐν πολλοῖς παραχμᾶσει ἐν Σπάρτῃ,

(19) Πλούτ. Β. Λακ. ΙΔ. — Ἀριστοτ. Β, 6, 7-8.

(20) Ἡρόδ. ΣΤ, 71. — Πλούτ. Β. Ἀγισ. Α. — Πλάτ. Ἀλκιβ. Α, 123.

ἐφημίζετο ἔτι ἡ ἀρετὴ Χειλωνίδος, τῆς γυναικὸς τοῦ τελευταίου Κλεομβρότου (21), Κρατησικλείας, τῆς μητρὸς τοῦ Κλεομένου, καὶ Ἀγιάτιδος, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς τοῦ Παντέως ὥραιας καὶ ἀνδρείας συζύγου (22).

Ἐθεώρει δ' ἡ πολιτεία τὸν γάμον κυρίως ὑπὸ τε τὴν ἔποψιν τῆς γεννήσεως εὐρώστων τέκνων, μελλόντων ν' αὐξήσωσί ποτε εἰς ἀνδρείους καὶ χρησίμους πολίτας, καὶ ὑπὸ τὴν τῆς μὴ ἀποσθέσεως τῶν δωρικῶν οἴκων. Εἰς τὰς δύο δὲ ταύτας ἐπόψεις ὑπέβαλλε τὴν ρύθμισιν τῶν συζυγικῶν σχέσεων κατὰ τρόπον προσβάλλοντα τὸ περὶ τοῦ δέοντος καὶ κοσμίου αἰσθημα τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων· διότι, ἂν ἄγνος ἔμενεν ὁ γάμος, ὁ σύζυγος, ἀντί, ὥς ἐν Ἀθήναις, νὰ υἱοθετήσῃ ἄλλων γονέων τέκνόν, δι' οὗ νὰ διατηρήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδίου οἴκου, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν περιουσίαν του, ἔδιδε τὴν γυναικὰ του εἰς ἄλλον ἄνδρα, καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς τικτόμενον ἀνεγνώριζεν ὡς ἴδιον, καίτοι θεωρούμενον συγχρόνως ὡς ἀνήκον καὶ τῷ γένει τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πατρός (23). καὶ ἡ παραχώρησις αὕτη τῆς γυναικὸς ἐγίνετο, φαίνεται, πολλάκις καὶ ἐπὶ μόνῃ τῇ ἐλπίδι ἀποκτήσεως ὥραιότερων καὶ εὐρωστοτέρων τέκνων. Οὕτω, κατὰ Πλούταρχον (24), ἀπερχόμενος ὁ Λεωνίδας εἰς Θερμοπύλας ἀπέναντι βεβαίου θανάτου, ἔδιδεν εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Γοργῶ τὴν Κλεομένους τὴν τελευταίαν ἐντολὴν « ἀγαθοῖς ὁμιλεῖν καὶ ἀγαθὰ τίκτειν ». Οὕτω καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῆς Σπάρτης, θριαμβευτικῶς ὑποδεχόμενοι τὸν κατὰ Πύρρου ἀριστεύσαντα Ἀκρότατον, ἐβόων πρὸς αὐτὸν παρουσίᾳ τοῦ περικεχυμένου λαοῦ,

(21) Πλούτ. Β. Ἀγιδ. ΙΖ-ΙΗ.

(22) Πλούτ. Β. Κλεομ. ΚΒ. ΛΗ.

(23) Πλούτ. Λυκ. ΙΕ. — Ξεν. Λακ. Πολ. Α, 7-9.

(24) Α. Ἀπ. σ. 40 R.

ἐπευφημοῦντες εἰς τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὴν Χελιδονίδα, καὶ προσθέτοντες· «μόνον παῖδας ἀγαθοὺς τῇ Σπάρτῃ ποίει».

Ἄν ὁμῶς ἀπεδείκνυτο ὅτι ἡ ἀτεκνία προήρχετο ἐκ στειρίας τῆς γυναικός, τότε ὁ ἀνὴρ ἐδικαιοῦτο, ὥφειλε μάλιστα ν' ἀποπέμψῃ αὐτήν. Οὕτως οἱ Ἑφοροὶ ἐβίαζον τὸν Βασιλέα Ἀναξανδρίδαν τὸν Λέοντος ν' ἀποβάλῃ τὴν ἀτεκνον αὐτοῦ σύζυγον καὶ νὰ λάβῃ ἄλλην, «ὥστε τὸ γένος Εὐρυσθέneos μὴ γενέσθαι ἐξίτηλον». Ἀλλ' οὗτος, τὴν γυναικὰ του περιπαθῶς ἀγαπῶν, ἐπροτίμησε μᾶλλον νὰ προσλάβῃ καὶ ἄλλην γυναῖκα, καὶ τοι τοῦ ἥθους τῆς διγαμίας μὴ ὑπάρχοντος ἐν Σπάρτῃ, καὶ εἶχεν ἑκατέραν τῶν συζύγων του εἰς ἰδίαν οἰκίαν (25).

Τὰς δὲ χήρας τῶν ἐν πολέμῳ πιπτόντων, ὅσαι παιδιά δὲν εἶχον, ἔδιδεν ἡ πόλις εἰς ἄλλους, δούλους πολλάκις ἐλευθερουμένους, τοὺς ἐπεννάτας ἢ εὐνάτας τότε λεγομένους, ἢ, κατ' Ἀθηναίους (26), ἐπεννάκτους ἢ ἐνευνάκτους, ἐν ᾧ ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἀληθῶς φαίνεται ὅτι ἀπεδίδετο τοῖς ἐκ τούτων γεννηθεῖσι τέκνοις, ἅτινα, πιθανώτατα, ἐγκαθίσταντο εἰς τὰ δικαιώματα ἃ ἤθελον ἔχει τὰ γνήσια τέκνα τοῦ ἀποθανόντος συζύγου.

Τὰ δ' ἐκ τῆς πρώτης συζυγικῆς σχέσεως γεννηθέντα παιδιά, πρὶν ἢ ὁ ἀνὴρ λάβῃ παρ' ἑαυτῷ ἀναφανδὸν τὴν γυναῖκά του, ἐλέγοντο Παρθεναίαι (27), καὶ μετεῖχον πάντων τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων τῶν λοιπῶν παιδίων. Μόνον δ' ἐπὶ τοῦ πρώτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου, ἐπειδὴ ἕνεκα τῶν περιστάσεων τῆς πόλεως ἀδύνατον κατέστη νὰ δοθῶσι κλη-

(25) Ἡρόδ. Ε, 39. 40.

(26) ΣΤ, 271.

(27) Ἡσύχ. Φ.

ροι εἰς τοὺς τότε γεννηθέντας Παρθενίας (28), διὰ τοῦτο, δυσαρεστηθέντες οὗτοι, ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, καὶ ἔκτισαν ἐκεῖ τὴν Τάραντα (29). Νόθοι δ' ἐλέγοντο ἐν Σπάρτῃ, ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις, οἱ καταγόμενοι ἐκ γάμου ἀστοῦ καὶ μὴ ἀστῆς, οἵτινες, ὡς φαίνεται, δὲν ἀπελάμβανον πάντων τῶν τοῦ τελειοπολίτου δικαιωμάτων.

Ἦσαν δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς Σπάρτης ἀγνὰ τὰ ἦθη, καὶ ἀπαραδειγμάτιστος σχεδὸν ἡ συζυγικὴ ἀπιστία (30)· οὐχ ἦττον ὅμως αἱ ὁπωσοῦν ἀνεκτικαὶ ἐκεῖναι ἀρχαὶ ὡς πρὸς τὰς ἐν τῷ γάμῳ σχέσεις, ἐπέφερον μέχρι τέλους ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν ὅτε ἡ ἀρχικὴ αὐστηρότης τῆς Σπαρτιατικῆς κοινωνίας ἡλαττώθη, καὶ ἤδη ἀποδίδωσιν ὁ Ἀριστοτέλης πολλὴν τὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ εὐχέριαν καὶ ἀκολασίαν εἰς τὴν δίαιταν τῶν γυναικῶν ἐν Σπάρτῃ.

(28) Justius, III, 4.

(29) Στράβ. ΣΤ. 3, 2. 3.

(30) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΕ. — Λακ. Ἀπ.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Πολιτικός τῆς Σπάρτης ὀργανισμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Νομοθεσία.

Περὶ δὲ τοῦ πολιτικοῦ τῆς Σπάρτης ὀργανισμοῦ διάφοροι τῶν ἀρχαίων ἔγραψαν, ἐν οἷς, μεταξὺ τῶν ἀπολεσθέντων, ἐπισημότατοι ἦσαν ὁ «Διοσκορίδης, ὁ συντεταγμένος τὴν Λακωνικὴν πολιτείαν» (1), «Κριτίας, ἐν Λακεδαιμονίων πολιτεία» (2), καὶ ὁ Λέσβιος Ἑλλάνικος, ὅστις ἤκμασε περὶ τὰ 500 π. Χ. Ἐκ τῶν σωζομένων δὲ ἀξιολόγους εἰδήσεις περιέχοντες εἰσὶν, εἰδικῶς μὲν ὁ Ξενοφῶν, ἐν «Λακεδαιμονίων πολιτεία», ὁ Ἀριστοτέλης, ἐν Πολιτειῶν Β(3), ὁ Πλούταρχος, ἐν Βίῳ Λυκούργου, ὁ Ἰουστῖνος (4)· σποράδην δὲ πολλοῦ λόγον ἄξια περιέχοντες, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων ἐν πολλοῖς τῶν διαλόγων καὶ ὁ Πολύβιος(5). Νεώτεροι δὲ, συναρμολογήσαντες τὰς ἀρχαίας εἰδήσεις, καὶ τὸ τῆς κριτικῆς φῶς ἐπ' αὐτὰς ἐπιβρίψαντες εἰσὶ, μεταξὺ ἄλλων οἱ κυριώτεροι, ὁ Μον-

(1) Τλούτ. Β. Λυκ. ΙΑ.

(2) Ἀθην. σ. 483.

(3) Β, 6.

(4) ΙΙΙ, 3.

(5) Ἱστορ. ΣΤ.

τέσκιος(6), ὁ Μυλλέρος(7), ὁ Μάνσων(8), ὁ Λαχμάννος(9), ὁ Κ. Φ. Ἑρμάννος(10) καὶ ὁ Γρόττης(11).

Ἀπέβλεπε δ' ὁ ὀργανισμὸς οὗτος οὐχὶ πάντας τοὺς κατοίκους τῆς Λακωνικῆς, ἀλλὰ μόνους τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς κυρίους τῆς χώρας, διότι οἱ λοιποὶ Λακεδαιμόνιοι, ἐν μοίρᾳ ὄντες περιοίκων ἢ ὑπηκόων, δὲν ἀνήκον εἰς τὴν αὐτὴν πολιτικὴν κοινωνίαν.

Πλὴν δὲ μόνου τοῦ Ἑλλανίκου, ὅστις τοὺς Βασιλεῖς Εὐρυσθένην καὶ Προκλῆ λέγει νομοθέτας τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος(12), πᾶσα ἡ λοιπὴ ἀρχαιότης ἀπέδιδε τὸν καταρτισμὸν αὐτοῦ εἰς τὸν Λυκοῦργον, περὶ οὗ ὅμως μεγάλη ἐπεκράτει διαφωνία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης, κατὰ Πλούταρχον(13), θέλει αὐτὸν σύγχρονον τοῦ Ἰφίτου, καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιακὴν συνδιαθέντα ἐκχειρίαν, ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων, ὧν ἡ πρώτη ἀρχεῖται λογιζομένη ἀπὸ τοῦ Ὀλυμπιονίκου Κοροΐβου, 776 ἔτη π. Χ. Πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνοῦσι, παρὰ Κλήμεντι(14), ὃ τε Ἑρατοσθένης, λέγων αὐτὸν ἀκμάσαντα 108 ἔτη πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος (ἤτοι κατὰ 884 π. Χ.), καὶ ὁ Διευχίδας(15), καθ' ὃν ὁ Λυκοῦργος ἐνδέκατος ὢν ἀπὸ Ἡρακλέους, καὶ ἕκτος ἀπὸ Προκλέους, ἔζη 290 μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τρωάδος, ἤτοι

(6) Montesquieu, de l'Esprit des lois, VI, 6.

(7) O. Müller, Dorier, II, 3 Buch.

(8) Manso, Sparta.

(9) Lachmann, d. Spartanische Verfassung.

(10) K. F. Hermann, Laconia.

(11) Grotte, History of Greece.

(12) Στράβ. Η, 5, 5.

(13) Β. Λυκ. Α.

(14) Στρωμ. Α, 138.

(15) Αὔτ. 119.

890 π. Χ., καὶ 114 πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν Ὀλυμπιάδων. Παρατίθησι δ' ὁ αὐτὸς Κλήμης καὶ τὸν Ἀπολλόδωρον, λέγοντα τὸν Λυκούργον σφόδρα νέον, ἐν ᾧ ἔζη ἔτι ὁ Ὀμηρος, οὗ τὴν ἀκμὴν τίθησιν εἰς 100 ἔτη μετὰ τὴν εἰς Ἀσίαν ἀποικίαν τῶν Αἰγιαλέων Ἰώνων, ἥτοι 164 ἔτη πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, καὶ 940 π. Χ. (16)· καὶ τούτῳ συμφωνεῖ καὶ ὁ Κλήμης (17), διατεινόμενος ὅτι ὁ Λυκούργος ἐνομοθέτησεν 150 ἔτη πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων. Ὁ Ξενοφῶν ὁμοίως (18) λέγει τὸν νομοθέτην σύγχρονον τῶν Ἡρακλείδων, ἥτοι 370 ἔτη πρὸ τῆς α' Ὀλυμπιάδος ζήσαντα, καὶ ὁ Τίμαιος ἐν Πλουτάρχῳ (19) παραδέχεται δύο Λυκούργους, ὧν τὸν ἀρχαιότερον σύγχρονον τοῦ Ὀμήρου, τῶν πράξεων ἀμφοτέρων εἰς τὸν ἓνα ἀποδιδόμενων.

Λέγεται δ' ὁ Λυκούργος ὑπὸ Πλουτάρχου υἱὸς τοῦ Εὐνόμου, ἡ, κατὰ Σιμωνίδην, τοῦ Προκλείδου Πρυτάνιδος (20), καὶ ὁκτώ μῆνας βασιλεύσας ὁ ἴδιος, ὅπερ ὁμοίως οὐδαμῶς φαίνεται ἐχόμενον ἱστορικῆς ἀληθείας, διότι ἐν Σπάρτῃ ἀνεγράφοντο τακτικῶς τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων εἰς καταλόγους διατηρουμένους, οὓς εἶδεν ὁ Πρόδοτος, καὶ ὁμοίως οὐδαμῶς ἀναφέρει ὡς περιεχόμενον ἐν αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Λυκούργου· ἄλλως δέ, ἐὰν ᾔην ἐν αὐτοῖς ἀναγεγραμμένος, τοσαύτῃ ἀμφιβολίᾳ δὲν θὰ ἐπεκράτει ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔζησεν. Ἡ κοινοτέρα δὲ γνώμη ᾔην ὅτι ὑπῆρξε πρόδικος, ἥτοι ἐπίτροπος τῆς βασιλείας τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ, ὅστις, κατὰ μὲν Πρόδοτον (21) ἐκαλεῖτο Λαβώτας,

(16) Αὐτ. 117.

(17) Αὐτ. 79.

(18) Πλούτ. Αὐτ.

(19) Αὐτ.

(20) Πλούτ. Αὐτ. Γ.

(21) Α, 65.

κατ' ἄλλους δὲ (22) Χαρίλαος. Κατὰ τὰς πιστευομένας δὲ παραδόσεις, παρητήθη τῆς προδικίας ἐκ φόβου μή, ἀποθανόντος τοῦ βασιλικοῦ βρέφους, ἀποδοθῇ αὐτῷ ὁ θάνατος, καὶ ἀφ' οὗ ἔδωκε τοὺς νόμους αὐτοῦ τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ μετὰ πεισματώδῃ ἀντίστασιν, ἐφ' ἧς καὶ τοῦ ἐτέρου αὐτοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπεκόπη, ἐπέβαλεν αὐτούς, ἀπεδήμησε τέλος κατὰ χρόνους μὴ συμβιβαζομένους μετὰ τῆς προδικίας αὐτοῦ, ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ὑπόσχεσιν τῆς τηρήσεως αὐτῶν μέχρι τῆς ἐπανόδου του, καὶ μετέβη εἰς Δελφοὺς, ὅθεν ἔλαβε χρησμόν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ εἰς Κρήτην, ἔνθα συνανέστραφη μετὰ τοῦ νομοθέτου καὶ μελοποιοῦ Θάλητος (23). Ἐκεῖ δ' ἀποθανών, διέταξεν ἵνα τὸ σῶμα αὐτοῦ καῇ, καὶ ῥιφθῇ ἡ κόνις αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ οὕτω μὴ μετακομισθῶσι ποτὲ τὰ λείψανα αὐτοῦ εἰς Σπάρτην, καὶ μὴ χρησιμεύσωσιν ὡς πρόφασις τοῖς Σπαρτιάταις εἰς ἀπαλλαγὴν τῆς ὑποσχέσεως αὐτῶν. Ἄλλ' οὐχ ἥττον ἐδείκνυτο ὁ τάφος αὐτοῦ ἐν Περγαμίᾳ τῆς Κιβύρας, καὶ ἄλλος ἐν Κιβύρα, τῷ ἐπινήφῳ τῶν Δελφῶν, καὶ τρίτος ἐν Ἡλίδι.

Τ' ἀσυνάρτητα λοιπὸν ταῦτα καὶ ἀλλήλως πολλάκις ἀνατρεπόμενα ἱστορήματα, πρὸ πάντων δ' ἡ παρατήρησις ὅτι ἡ Λυκούργειος λεγομένη νομοθεσίς τας αὐτάς ἔχει βάσεις τῇ ἐν Κρήτῃ καὶ τῇ ἐν πάσαις ταῖς λοιπαῖς δωρικαῖς χώραις, ὅσων ἐν μέρει γινώσκονται αἱ πολιτικαὶ διατάξεις, καθιστᾷσιν ἀναμφισβήτητον ὅτι, ἂν καὶ ἀληθῶς ὑπῆρξε ποτὲ ὁ Λυκούργος καὶ ἔπραξεν ἐν Σπάρτῃ πολιτικῶς, ὅπερ οὐδόλως ἐστὶν ἀπίθανον, ἀλλὰ βεβαίως ἔργον αὐτοῦ δὲν ἦν πᾶσα ἡ πολιτεία τῶν Λακεδαιμονίων, ὡς ἐκ τῶν λέξεων τούτων

(22) Πλούτ. αὐτ.

(23) Στράβ. Ι, 477.

τοῦ Ποντικοῦ Ἡρακλείδου (24) « *Τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν τινὲς Λυκούργῳ προβάπτουσι πᾶσαν* », φαίνεται ὅτι καὶ ὑπὸ πολλῶν τῶν ἀρχαίων ἀνεγνωρίζετο. Καὶ πολλὰ τῶν περὶ αὐτοῦ διηγημάτων εἰσὶ προφανῶς μυθικὰ ἢ μᾶλλον συμβολικά, ὥστε καὶ καθ' ὃ μυθικὸς ἦρως, εἶχε καὶ ἱερὸν ὁ Λυκούργος (25). Καὶ τὰ κυριώτερα τῶν αὐτῶ ἀποδιδόμενων νομοθετημάτων εἰσὶν αὐτὰ τὰ δωρικὰ νόμιμα, καθ' ἃ φαίνεται ὅτι οἱ Δωριεῖς ἀνέκαθεν ἐπολιτεύοντο, καὶ ὅτε ἔτι ἦσαν ἐν ταῖς ἀρχαίαις αὐτῶν ἑδραῖς ὑπὸ τὸν πρῶτον αὐτῶν ὑποτιθέμενον γενάρχη, τὸν Αἰγίμιον, ὡς ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Πίνδαρος διὰ τούτων (26). « *Θέλοντι δὲ Παμφύλου καὶ μὰρ Ἡρακλειδᾶν ἔκγονοι, ὄχθαις ὑπὸ Ταῦρέτου ναίοντες, αἰεὶ μένειν τεθμοῖσιν ἐν Αἰγίμιῳ, Δωριεῖς* ».

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ὅτε κατέλαβον οἱ Δωριεῖς τὴν Πελοπόννησον, τὸ πρῶτον καὶ φυσικὸν τῆς κατακτήσεως ἀποτελέσμα, προελθὼν καὶ ἐκ τῆς ἀναστατώσεως τῶν ἀρχαίων κατοίκων καὶ ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν συμφερόντων τῶν κατακτητῶν, ἦν στάσις καὶ σύγχυσις πανταχοῦ, καὶ ἐν τῇ Σπάρτῃ αὐτῇ, ὡς καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀπομνημονεύει (27). « *Τὸ δὲ ἔτι πρότερον τούτων καὶ κακονομώτατοι ἦσαν (Λακεδαιμόνιοι) σχεδὸν πάντων Ἑλλήνων* ». Τ' αὐτὰ δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης διὰ τούτων (28). « *Ἡ γὰρ Λακεδαιμόνων μετὰ τὴν κτίσιν τῶν νῦν ἐνοικούντων αὐτὴν Δωριέων ἐπὶ πλεῖστον ὥν ἴσμεν χρόνον στασιάσασα, ὁμῶς*

(24) Πλούτ. Αὐτ. Β.

(25) Ἡρόδ. Α, 66. — Ἐφορ. ἐν Στράβ. Η, 366. — Πλούτ. Λυκ. ΛΑ.

(26) Πυθ. Α, 121.

(27) Α, 65.

(28) Α, 18.

ἐκ παλαιάτου καὶ εὐνομήθη». Ὅτε δ' ἀπ' ἐναντίας ὁ Ἰσοκράτης λέγει τοὺς Δωριεῖς Σπαρτιάτας ἀνέκαθεν σωφρονοῦντας (29), ἐννοεῖ καὶ οὗτος τοὺς μετὰ τὴν Λυκούργειον ἐποχὴν, διότι ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ (30) ὁμολογεῖ ὅτι « Στασιάζουσαι φασὶν αὐτοὺς οἱ τὰ ἐκείνων ἀκριβοῦντες ὡς οὐδένας ἄλλους τῶν Ἑλλήνων ». Τούτων δὲ κατὰ τι διαφέρων ὁ Στράβων (31), φρονεῖ ὅτι πάντοτε μὲν ἐσωφρόνουν οἱ Σπαρτιαῖται, πρὸ πάντων ὅμως μετὰ τὸν Λυκοῦργον· « Οἱ δὲ κατασχόντες τὴν Λακωνικὴν καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσωφρόνουν, ἐπειδὴ δὲ Λυκούργῳ τὴν πολιτείαν ἐπέτρεψαν... ». Τὴν κακονομίαν δὲ καὶ ταραχὴν τῶν πραγμάτων οὕτω περιγράφει ὁ Πλούταρχος (32)· « Τοῦ μὲν δήμου θρασυνομένου, τῶν δὲ ὕστερον βασιλέων τὰ μὲν ἀπεχθαρομένων τῷ βιάζεσθαι τοὺς πολλούς, τὰ δὲ πρὸς χάριν ἢ δι' ἀσθένειαν ὑποφερομένων, ἀνομία καὶ ἀταξία κατέσχε τὴν Σπάρτην ἐπὶ πολὺν χρόνον ». Καὶ τοὺς πρὸ τοῦ Λυκούργου βασιλεῖς τυράντους λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (33), ὡς καὶ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός· « Λυκοῦργος καταλαβὼν πολλὴν ἀνομίαν ἐν τῇ πατρίδι, καὶ Χαρίλαον τυραννικῶς ἄρχοντα... ». Ἐκ τούτων οὖν δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι τῷ Λυκούργῳ, ὃν οὐδὲν κωλύει ὡς καὶ ἱστορικὸν πρόσωπον νὰ παραδεχθῶμεν, πολλὰ ὅμως καὶ ἀπλῶς συμβολικὰ ἀποδίδονται, καὶ ὅτι οὗτος δὲν συνέταξε μὲν τοὺς νόμους τῆς Σπάρτης, διότι οὗτοι προϋπῆρχον ἀνέκαθεν, ἀλλὰ, διὰ τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος καὶ ἐπιβροῆς ἀπῆλλαξε τὴν πατρίδα αὐτοῦ

(29) Συμμχ. 32.

(30) Παναθῆν. 177.

(31) Η, 365.

(32) Β. Λυκ. Β.

(33) Πολιτ. Ε, 10, 3.

τῆς ἐπικρατούσης ἀναρχίας καὶ κακονομίας, τὸ σέβας ἀναζωπυρήσας πρὸς τοὺς ἀμεληθέντας ἐκείνους νόμους, καὶ διὰ νέων ἴσως τινῶν διατάξεων κυρώσας αὐτούς, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἀγνότητα ἐπαναγαγὼν τὴν ἀγωγὴν καὶ τὰ ἤθη, ἅτινα ἦσαν ἡ βάσις τῶν νόμων· ὥστε λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Πλούταρχος (34). « *Τὰ μὲν οὖν κυριώτατα ἐν τοῖς ἤθεσιν ὤφειτο καὶ ταῖς ἀγοραῖς τῶν πολιτῶν ἐγκατεστοιχειωμένα μένειν ἀκίνητα* ». Πρὸς τούτοις δ' αὐτῷ πιθανῶς ἀποδοτέον ὅτι καὶ τὰς δυναστικὰς καὶ ἄλλας προσωπικὰς τῶν κατακτητῶν ἔριδας ἐξομαλύνας, καὶ τὰς σχέσεις μεταξὺ τούτων καὶ τῶν κατακτηθέντων ρυθμίσας, ἐπανέφερεν ἐντελῶς εἰς τὴν Σπάρτην τὴν χαρακτηριστικὴν τῷ ὀωρικῷ βίῳ κοσμιότητα καὶ σωφροσύνην, ἣν ὁ Βασιλεὺς Ἀρχίδαμος ἀναγνωρίζει, ἐν Θουκυδίδῃ (35), τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ, καὶ ἦν ὁ Πλάτων (36), μετὰ τῶν παραγῶγων αὐτῆς ἀρετῶν, φημίζει διὰ τούτων παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις. « *Εἰ δ' ἂν ἐβελήσης εἰς σωφροσύνην τε καὶ κοσμιότητα ἀποβλέψαι, καὶ εὐχέρειαν καὶ εὐκολίαν καὶ μεγαλοφροσύνην καὶ εὐταξίαν καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ φιλοπορίαν καὶ φιλοεικίαν καὶ φιλοτιμίαν τὰς Λακεδαιμονίων, παῖδα ἂν ἡγήσαιο σπαντὸν πᾶσι τοῖς τοιούτοις* ».

Ἐκ τούτου καὶ τὸ βεβαίως συμβολικὸν ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Λυκούργου, *Εὐνομος*, ὡς καὶ τὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Εὐκοσμος* (37). Τῶν δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐν Σπάρτῃ ταραχῶν μνημονεύει καὶ ῥητῶς ἡ ἱστορία αὐτοῦ, ὅτε καὶ λέγεται ἀπο-

(34) Β. Λυκ. ΙΓ.

(35) Α, 84.

(36) Ἀλκ. Α, 38.

(37) Παισ. Γ, 16, 5.

κοπεῖς τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ νέου τινὸς καλουμένου Ἀλκάνδρου. Καὶ οὐδὲν μὲν ἀναγκάζει νὰ μὴ θεωρήσωμεν τὸ συμβάν τοῦτο ὡς ἱστορικόν· οὐχ ἦττον ὅμως τινὲς καὶ τοῦτο ὡς συμβολικὸν ἐκλαμβάνουσι, καὶ δὴ ὡς εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἐν Σπάρτῃ τιμωμένης Ὀπιλιέτιδος, ἥτοι Ὀφθαλμίτιδος Ἀθηνᾶς (38), ἐν ᾧ ἴσως ἡ λατρεία ἐκ τοῦ συμβάντος τούτου παρήχθη.

Ἐπίσης δὲ λόγος οὐδεὶς ὑπάρχει ἵνα ὡς ὅλως ἀδύνατος θεωρηθῇ ἡ εἰς Κρήτην μετάδοσις τοῦ Λυκούργου. Ἄλλ' οὐδὲ πιθανή ἐστὶν οὐδ' ἀναγκαία· διότι βεβαίως δὲν ἐδανείσθη ἐκεῖθεν τοὺς νόμους αὐτοῦ, ὡς ὑπετέθη, ἀλλ' ἡ τῆς Σπάρτης καὶ ἡ Κρήτης ἦσαν μᾶλλον, ὡς τὰς λέγει ὁ Πλάτων (39), «ἀδελφαὶ πολιτεῖαι», ἐκ τῶν αὐτῶν ἐπίσης πηγάσασαι τεθμῶν τοῦ Αἰγίμιοῦ, ἢ ἄλλων ἀρχαίων δωρικῶν νομίμων· καὶ ταύτην τὴν ταυτότητα τῶν δύο νομοθεσιῶν αἰνίττεται συμβολικῶς ἡ παρεξηγεῖ τὸ περὶ ἀποδημίας τοῦ Λυκούργου εἰς Κρήτην διήγημα, ὡς καὶ ἡ δόξα περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐν Περγαμίᾳ· ἐν ᾧ ὁ ἐν Ἡλείᾳ δεικνύμενος ἕτερος αὐτοῦ τάφος αἰτίαν εἶχε τὴν σύστασιν τῶν Δωρικῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, καὶ τὴν Ὀλυμπιακὴν ἐκεχειρίαν, εἰς ᾧ ἴσως κυρίως συνετέλεσαν οἱ πάντων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Δωριέων προέχοντες Σπαρτιᾶται, ἴσως δὲ καὶ ἀτομικῶς αὐτὸς ὁ τῆς ἐν Λακεδαίμονι ὁμονοίας ἰδρυτῆς Λυκούργος. Καὶ ἡ εἰς Δελφοὺς δ' ὁδοιπορία τοῦ Λυκούργου, καὶ ὁ ἐν Κίβρᾳ ἐπίσης δεικνύμενος τάφος αὐτοῦ δύνανται οὐχ ἦττον συμβολικῶς νὰ ἐξηγηθῶσι διὰ τῆς λατρείας τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ὅστις ἦν ὁ τῶν Δωριέων

(38) Πλούτ. Λυκ. ΙΑ.

(39) Νομ. Γ.

Θεός, καὶ διὰ τῆς ἀνάγκης τοῦ καθιεροῦν τὰ κατ' οἶκον πράγματα διὰ τοῦ ὑπερτάτου κύρους αὐτοῦ.

Πρὸς τοῦτο δὲ λέγεται ζητήσας καὶ λαβὼν μαντεῖαν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, ῥήτραι λεγομένην, ὡς ὁ Πλούταρχος (40). Οὕτω δὲ περὶ ταύτην ἐσπούδασε τὴν ἀρχὴν ὁ Λυκοῦργος, ὥστε μαντεῖαν ἐκ Δελφῶν κομίσαι περὶ αὐτῆς, ἣν ῥήτραι καλοῦσιν». ὥστε καὶ ὡς πυνθόχρηστοι ἐχαρακτηρίζοντο οἱ νόμοι αὐτοῦ (41), καὶ διὰ τοῦτο δῆθεν, ὡς διὰ ῥήτρας κυρωθέντες, ἐλέγοντο καὶ αὐτοὶ ῥῆτραι, ὡς ὁ αὐτὸς Πλούταρχος ἀλλαχοῦ (42). «Τὰ μὲν τοιαῦτα νομοθετήματα ῥήτρας ὠνόμασεν, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ νομιζόμενα καὶ χρησιμοὺς ὄντα». Κατ' ἄλλους δ' ἐκλήθησαν οὕτως οἱ νόμοι τῆς Σπάρτης, ὡς οὐχὶ ἐγγράφως, ἀλλὰ διὰ στόματος αὐτοῖς παραδοθέντες, ὡς ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Πλούταρχος (43). «Αἱ ῥῆτραι, δι' ὧν ἐκόσμησε τὴν Λακεδαιμονίαν πολιτεῖαν Λυκοῦργος, ἐδόθησαν αὐτῷ καταλογάδην» ἢ μᾶλλον ἐκαλοῦντο ἐν γένει οὕτως οἱ νόμοι παρὰ τοῖς Δωριεῦσι, καὶ ἀπεδίδετο τοῦτο εἰς τὸ ὅτι ἔμενον καὶ παρεδίδοντο ἄγραφοι παρ' αὐτοῖς. Οὕτως ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑτυμολογικῷ (44). «Ῥήτρα γὰρ κατὰ Δωριεῖς ὁ νόμος, ὡς ἐκ στόματος καὶ ῥητῶς παραδιδόμενος». Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐκλαμβάνει μάλιστα ὡς νομοθέτημα αὐτοῦ τοῦ Λυκούργου τοῦτο τὸ Δωρικὸν ἔθιμον τοῦ νᾶ ἔχῃσι τοὺς νόμους ἀγράφους (45). «Νόμους δὲ γεγραμμένους ὁ Λυκοῦργος οὐκ ἔθηκεν, ἀλλὰ καὶ μία τῶν καλουμένων

(40) Β. Λυκ. ΣΤ.

(41) Ξενοφ. Λακ. Πολ. Ι'.

(42) Β. Λυκ. ΙΓ.

(43) Αὐτ. ΣΤ.

(44) Ἐν Φ.

(45) Αὐτ. ΙΓ.

ρήτρων ἐστὶν αὕτη ». Ἀλλά, ὡς πρὸς τὴν λέξιν καὶ, αὕτη εἰ καὶ ἐπεκράτησεν ἐφαρμοζόμενη τοῖς ἀγράφοις νόμοις τῶν Σπαρτιατῶν, ἀνέκαθεν ὁμοῦς ἐσήμαινεν ἀπλῶς τὴν ἐπὶ ῥητοῖς συμφωνίαν, ὡς ὁ Ἀπολλόνιος (46)· « Ῥήτρα... βέλτιον τὴν ἐπὶ ῥητοῖς τισι συνθήκην », καὶ ὁ Ἡσύχιος, ἴσως ἥττον ἀκριβῶς· « Ῥήτραι, συνθήκαι διὰ λόγων ».

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μετεβιβάζοντο οἱ νόμοι ἢ αἱ ἀγραφοὶ ῥήτραι ἐν Σπάρτῃ ἐκ στόματος εἰς πεζόν, βραχὺν καὶ πῶς παροιμιακὸν λόγον· μετὰ ταῦτα ὁμοῦς, ἐν Ὀλ. 26, ἐστιχοῦργησεν αὐτοὺς ὁ Τέρπανδρος (47), ἵνα, ἀδόμενοι, ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ ἐγένετο, ὧσιν εὐμνημονευτότεροι.

Τῇ περὶ Λυκούργου δὲ παραδόσει στηριζόμενοι καὶ οἱ μεταγενέστεροι Βασιλεῖς, ὁψέποτε ἤθελον νὰ περιάψωσιν ἀνώτερον κῦρος εἰς μεταρρύθμισεις ἃς ἤθελον νὰ εἰσαγάγωσιν, ἔπεμπον εἰς Δελφοὺς τοὺς λεγομένους Πυθίους(48), οὓς εἶχον συσκήνους καὶ ὁμοτραπέζους, ἵνα κομίσωνται ὑπὲρ αὐτῶν χρησμὸν τοῦ μαντείου (49). Οὕτω λέγει ὁ Πλούταρχος περὶ τῶν Βασιλέων Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου· « Ἐπεισαν δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν πόλιν ὡς τοῦ Θεοῦ ταῦτα προστάσσοντος, ὥς πον Τυρταῖος ἐπιμέμνηται διὰ τούτων ».

« Φοῖβου ἀκούσαντες Πυθωνόθεν οἴκαδ' ἔνεικαν
μαντείας τε Θεοῦ καὶ τελέεντ' ἔπεα ».

(46) Λεξ. Ὀμ. ἐν Φ.

(47) Κλημ. Ἀλεξ.

(48) Ξενοφ. Λακ. Πολ. Ι'.

(49) Φωτ. Λεξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Πολιτικὴ διαίρεσις τῶν Σπαρτιατῶν.

Σπαρτιᾶται δέ, τοῦ πλήρους δικαιώματος τοῦ πολίτου ἀπολαμβάνοντες, ἦσαν, ἀνέκαθεν μὲν πάντες οἱ Δωριεῖς εἰς οὓς ἐπὶ τῆς κατακτήσεως κατεκληρουχήθη ἡ χώρα, καὶ τινες ὀλίγοι οἴκοι τῶν ἀρχαίων κατοίκων, ὡς οἱ *Κήρυκες* καὶ οἱ *Ταλθυδιάδαι*, οἵτινες, τῇ ἐγγωρίῳ λατρείᾳ ὑπηρετοῦντες, ἕνεκα τούτου, φαίνεται, μετὰ σεβασμοῦ κατετάχθησαν ὑπὸ τῶν νέων ἐποίκων μεταξὺ αὐτῶν· ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις δὲ μόνοι οἱ τῶν δύο κατηγοριῶν τούτων γνήσιοι ἀπόγονοι, ἤτοι οἱ ἐκ πατρὸς Σπαρτιάτου καὶ μητρὸς Σπαρτιάτιδος γεννηθέντες, ἐν ᾧ οἱ τὸν ἕτερον τῶν γονέων ξένον ἔχοντες ἐλέγοντο νόθοι, ὡς προεβρέθη, καὶ δὲν ἦσαν τελειοπολῖται. Ἀγνοεῖται ὅμως τίνων ἀπελάμβανον ἐν τῇ πόλει καὶ τίνων ἐστεροῦντο δικαιωμάτων, καὶ πιθανὸν φαίνεται ὅτι, ἂν ὁ πατήρ ᾦν Σπαρτιάτης, καὶ οὗτοι ἔμενον ἐν Σπάρτῃ, καὶ μετεῖχον τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς, δὲν ἐτίθεντο καὶ εἰς θέσιν ἡττονα τῶν δούλων καὶ εἰλώτων οἵτινες ἀπηλευθεροῦντο, καὶ ἐδύναντο εἰς εὖνους περιστάσεις νὰ τύχωσι καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς πολιτείας (1).

Ἀνῆκον δὲ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἐκ καταγωγῆς εἰς ἃς καὶ πάντες οἱ Δωριεῖς τρεῖς φυλάς, τοὺς *Γελεῖς*, τοὺς *Δυμῆρας*, καὶ τοὺς *Παμφύλους*, διότι ὁ μὲν Πίνδαρος καλεῖ αὐτοὺς *Παμφύλου ἐκγόρους*, ὑπῆρχε δὲ καὶ μεταγενεστέ-

(1) Ἰδ. Ἀνωτ. Τμ. Β, Κεφ. Β. σ. 434.

πως ἐν Σπάρτῃ τόπος *Δύμη* καλούμενος (2), ἐπώνυμος μιᾶς τῶν φυλῶν ἐκείνων.

Υποδιηροῦντο δ' αἱ τρεῖς αὗται φυλαὶ ὁμοῦ εἰς τριάκοντα *φρατρίας* (3), ἐκάστης φυλῆς περιεχούσης πιθανῶς ἀνὰ δέκα φρατρίας, αἵτινες συνήθως ἐν Σπάρτῃ ἐκαλοῦντο *Ὠβαί*, διότι Ὠβὰ ἦν διαλεκτικὴ μετάπλασις τοῦ *Οἶη* ἦτοι *μόνη*, καί, ἐνέφαινε βεβαίως ἐν τῇ πρώτῃ Δωρικῇ οἰκῇσει τῆς Σπάρτης τὴν διοικητικὴν μονάδα τῆς τοῦ Σπαρτιατικοῦ λαοῦ διαιρέσεως.

Ἐκάστη δὲ τῶν τριάκοντα Ὠβῶν περιελάμβανεν ἀνὰ δέκα γένη, τὰ ἐν ἄλλαις τισὶ Δωρικαῖς πόλεσιν, ὡς ἐν Κορίνθῳ, ἐν Αἰγίνῃ, καὶ παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς Ἰωσι *Πάτρας* ἢ *Πατριάς* καλούμενα, ἐν δὲ Σπάρτῃ, ὡς ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν δήμων ὑπὸ Κλεισθέους, *Τριακάδες*. Ὡστε ἦσαν ἐν ὅλοις τριακόσια γένη ἢ τριακάδες.

Τὸ δ' ὄνομα αὐτὸ τῶν *Τριακάδων* οὐδὲν ἄλλο δύνανται νὰ ἐμφαίνῃ, ἢ ὅτι ἐκάστη τριακὰς συνέκειτο ἐκ τριάκοντα οἰκων ἢ οἰκογενειῶν· ὥστε ἐν ὅλοις ἦσαν, κατ' ἀρχάς, ὅτε ἐγένετο ἡ διαίρασις, $300 \times 30 = 9000$ αἱ οἰκογένειαι τῶν Δωριέων Σπαρτιατῶν, ὡς καὶ ἀληθῶς ἠξεύρομεν ὅτι εἰς τόσους κλήρους διηρέθη ἡ χώρα.

Τοπικῶς δὲ διηροῦντο οἱ Σπαρτιαῖται εἰς πέντε τμήματα, ἅτινα καὶ μέρη τῆς πόλεως, κῶμαι, δῆμοι ἢ (τοπικαί) *φυλαὶ* ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, καὶ ἐξ ὧν, κατὰ *Θουκυδίδην* (4), συνφίχισθη ἡ πόλις. Ἐκ τούτων δ' ἀναφέρεται ὑπὸ *Στεφάνου* τοῦ *Βυζαντίου* ἡ « *Μεσόα, τόπος Λακωνικῆς, φυλὴ Λακωνικὴ* », ὑπὸ *Ἡσυχίου* « *Πιτάνα,*

(2) Ἡσύχ. Φ.

(3) Ἀθην. Δ, 141.

(4) Α, 10. — Ἰδ. καὶ Ἡρόδ. Γ, 55. — Στράβ. Η, 5, 3. — Πaus. Γ, 16.

φυλή» καὶ «Κυνόσουρα, φυλή Λακωνική», ἥτις καὶ ἐν τινι ἐπιγραφῇ ἐκ τῶν Φουρμοντίων, ἴσως πλαστῇ, ἀναγράφεται. Ἡ δὲ τετάρτη ἐκαλεῖτο *Λίμναι* ἢ *Λιμναῖον*. Πέμπτον δ' ὄνομα ὑπ' οὐδενὸς συγγραφέως μνημονεύεται, ὥστε ἴσως πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ πέμπτον ἢ μᾶλλον πρῶτον τμήμα ἦν αὐτὸ τὸ τῆς κυρίως πόλεως, τὸ τῆς Σπάρτης, πιθανῶς κατοικούμενον ὑπὸ τῶν Ὠδῶν τῆς πρώτης καὶ εὐγενεστέρας φυλῆς, τῆς τῶν Ὑλλέων, καὶ ἴσως μία τῶν Ὠδῶν τούτων νὰ ἔφερε τὴν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἑτυμολογικοῦ ἀποδιδομένην εἰς «τόπον τῆς Σπάρτης» ἄλλως ἄγνωστον ἐπωνυμίαν Ἀγιάδος, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ ἕτερος τῶν Βασιλικῶν οἴκων, ὁ τῶν Ἀγιδῶν· ἄλλη δ' Ὠβή, καὶ ὁ τόπος ὃν κατῴκει, πιθανόν νὰ ἐκαλεῖτο *Εὐρυποντίδαι*. Τὰ δ' ἄλλα τέσσαρα τμήματα ἦσαν ἴσως μόνον κῶμαι περὶ τὴν πόλιν, βαθμηδὸν μετ' αὐτῆς συγχωνευθεῖσαι, καὶ μάλιστα ὅτε ἡ τέως ἀτείχιστος Σπάρτη (5) περιετειχίσθη, περιλαβοῦσα καὶ ταύτας ἐν τῷ αὐτῷ περιβόλῳ.

Ἐκ διαφορῶν δὲ χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἀριστοκρατικὴ τις διάκρισις τάξεων, οὐχὶ μόνον μεταξὺ τῶν Δωριέων καὶ τῶν περιοίκων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Δωρικῷ πληθυσμῷ τῆς Σπάρτης, διότι οὐ σπανίως μνημονεύονται οἱ Ὅμοιοι, καὶ κατ' ἀντίθεσιν αὐτῶν οἱ Ὑπομείονες. Οὕτω λέγει ὁ Ξενοφῶν (6) ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Σπάρτης εἶχεν ἐπὶ τῶν ἐκστρατειῶν συσκηνοῦντας αὐτῷ πλὴν τῶν πολεμάρχων καὶ τρεῖς ἄλλους ἐκ τῶν Ὀμοίων, καὶ ἀλλαγῶν (7), ὅτι ὁ παραβᾶς ἢ ἀμελήσας τὰ καθήκοντα ὅσα ὁ νόμος ἐπέβαλλεν, ἔσπε-

(5) Πaus. Α, 13. ΣΤ, 8. — T. Liv. XXXIV, 33, 5, 38.

(6) Λακ. Πολ. ΙΓ, 1.

(7) Αὐτ. Ι', 7.

ρεῖτο τῆς ἐν τοῖς Ὅμοις τάξεως. Ἐν δὲ τοῖς Ἑλληνικοῖς (8) διηγεῖται ὅτι ὁ Κινάδων, καθ' ὃ μὴ ἐκ τῶν Ὅμοίων ὦν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑπομειόνων, συνώμοσε κατὰ τοῦ Ἀγησιλάου πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστῶτων, καὶ τ' αὐτὰ ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (9). Καλεῖ δ' ὁ Ξενοφῶν τοὺς Ὅμοιους καὶ Ὅμοτίμους (10).

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὅμοιοι μὲν ἦσαν πάντες οἱ τελειοπολεῖται Σπαρτιᾶται, ὑπομειότες δὲ οἱ μὴ κεκτημένοι πάντα τὰ πολιτικά δικαιώματα, εἴτε Σπαρτιᾶται ἕνεκά τινος λόγου ἀπολέσαντες τὴν πλήρη αὐτῶν χρῆσιν, ἢ δοῦλοι ἀπελευθερωθέντες, ὡς νεοδαμῶδεις ἢ Μώθονες, ἢ ξένοι πολιτογραφηθέντες καὶ μέρους τῶν δικαιωμάτων τούτων στερούμενοι. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Δημάρατος, ὁμιλῶν μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην πρὸς τὸν Ξέρξην, λέγει αὐτῷ, καθ' Ἡρόδοτον (11)· «*Ἔστιν ἐν τῇ Λακεδαιμόνι Σπάρτη πόλις ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστα· καὶ οὗτοι πάντες εἰσὶν ὅμοιοι τοῖσι ἀνθάδε μαχεσαμένοισιν. Οἳ γε μὴν ἄλλης Λακεδαιμόνιοι τούτοισιν οὐκ ὅμοιοι*». Καὶ ἀναφέρεται μὲν ἐνταῦθα ἡ λέξις ὅμοιοι εἰς ἰσότητα ἀνδρείας καὶ οὐχὶ δικαιωμάτων· ἀλλ' ἐν Σπάρτῃ αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἦτον ἐκείνης, ὡς καὶ τῆς ταυτότητος τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς συνέπεια.

Πρὸς τὴν περὶ τῶν Ὅμοίων ὁμῶς ταύτην θεωρίαν δὲν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως συμβιβάζομενον τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Δημοσθένους (12)· «*Ἐπειδὴν τις εἰς τὴν κα-*

(8) Γ, 3, 5. 11. καὶ 6.

(9) Πολ. Ε, 6. 2.

(10) Κυρ. παιδ. Β, 1, 2.

(11) Ζ, 234.

(12) Π. Λεπτ. 46.

λουμένην γερούσιαν ἐγκριθῇ. . . ἔστι τῆς ἀρετῆς ἄθλον, τῆς ἀρχῆς κυρίῳ γενέσθαι μετὰ τῶν ὁμοίων», διότι κατ' αὐτὸ οἱ ὅμοιοι ἀναφέρονται ὡς μικρά τις προνομιοῦχος τάξις ἐξ ἧς ἐλαμβάνοντο οἱ γερουσιασταί. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖ ἡ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ταχεῖα ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, ὥστε ἐπὶ Ἡροδότου ἤδη ἀντὶ 9000 ἦσαν μόνον 8000 οἴκοι, ἐπὶ δὲ Ἀγιδος οὐχὶ πλείονες τῶν 700 (13). Ἐπειδὴ δ' οὕτως ἐξέλειπον οἱ γνήσιοι καὶ ἐκ καταγωγῆς Σπαρτιαῖται, οἵτινες ἦσαν οἱ μόνοι Ὅμοιοι, προσετίθεντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλείονες διὰ πολιτογραφήσεως· ἐπὶ Δημοσθένους ὁμῶς φαίνεται ὅτι ἔμενον ἱκανοὶ εἰσέτι, ὥστε ἐξ αὐτῶν κυρίως νὰ λαμβάνωνται οἱ Γερουσιασταί· ἤρχισαν ὁμῶς ν' ἀναδιβάζωνται καὶ νεοπολιτῆται εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἀλλὰ τότε οὗτοι ἐθεωροῦντο πλέον ὡς ὅμοιοι καὶ τέλειοι Σπαρτιαῖται.

Μνημονεύονται δ' ἐν Σπάρτῃ καὶ πρῶτοι ἄνδρες (14), καὶ οἱ ἄριστοι (15), καὶ οἱ καλοὶ κάγαθοί (16)· ἀλλ' αἱ ἐπωνυμίαι αὗται ἢ τοὺς περιοίκους Λακεδαιμονίους καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν αὐτῶν ἀφορῶσιν, ἢ εἰςὶ γενικαὶ μόνον ἐκφράσεις τοὺς μᾶλλον ἐν Σπάρτῃ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ διακριθέντας ἐμφαίνουσαι.

(13) Πλούτ. Β. Ἀγ. Ε. — Ξενοφ. Ἑλλην. Γ, 3, 5. Ε, 3, 8.

(14) Θουκ. Δ, 108. — Ε, 15.

(15) Πλούτ. Λυσ. Δ.

(16) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Βασιλεῖς.

Ἦν δὲ τὸ Σπαρτιατικὸν πολίτευμα ἀπόρροια καὶ αὐτό, ὡς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἑλληνικά, τοῦ ἀρχαίου πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν προομηρικῶν χρόνων, καὶ ἐκείνῳ πλησιέστερον τῶν πλείστων ἄλλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κρητικοῦ, καθ' ὅσον διετήρησε τὴν Βασιλικὴν ἀρχὴν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολιτείας.

Διέγραφε δ' αὐτό, ὡς πρὸς τὰς θεμελιώδεις αὐτοῦ διατάξεις, ἡ ἐπομένη πυθόχρηστος ῥήτρα, ἣτις ἀπεδίδετο τῷ Λυκούργῳ (1): « Διὸς Ἑλλάριον καὶ Ἀθηναῖς Ἑλλαρίας ἱερὸν ἰδρυσάμενον, φυλὰς φυλάξαντα καὶ ὠβὰς ὠβάξαντα, τριάκοντα, γερουσίαν σὺν ἀρχαγέταις καταστήσαντα, ὥρας ἐξ ὥρας ἀπελλάζειν μεταξὺ Βαβύκας τε καὶ Κρακίωνος, οὕτως εἰσφέρειν τε καὶ ἀφίστασθαι. Δάμῳ δὲ κυρίαν ἡμεν καὶ κράτος ».

Οἱ ἐν τῇ ῥήτρᾳ δὲ ταύτῃ λεγόμενοι ἀρχηγεῖται ἦσαν οἱ Βασιλεῖς, ὄντες, μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐν μόνῃ τῇ Σπάρτῃ, κατ' ἐξαίρεσιν, δύο τῶν ἀριθμὸν, διότι ἐλέγετο ὅτι ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Ἡρακλείδου Ἀριστομάχου, οἵτινες διενεμήθησαν τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κατακτήσεις, ἀποθανὼν ὁ Ἀριστόδημος, ὃ ἔλαχεν ἡ Λακωνία, ἀφῆκε δύο υἱούς, τὸν Εὐρυσθένην καὶ τὸν Προκλέα, οἵτινες συνεβασίλευσαν, ἀμφιβόλου δῆθεν οὔσης μεταξὺ αὐτῶν τῆς πρωτο-

(1) Πλούτ. Λυκ. ΣΤ.

τοκίας· καὶ τοῦ μὲν υἱὸς ἦν ὁ Ἅγις, ἐξ οὗ κατήγοντο οἱ Ἀγίδαί Βασιλεῖς, τοῦ δ' ἔγγονος ἦν ὁ Εὐρυπών, οὗ ἀπόγονοι ἦσαν οἱ Εὐρυποντίδαι.

Καὶ ταῦτα μὲν διηγείτο ἡ πιθανῶς ἔπειτα, καὶ πρὸς ἐξήγησιν καὶ κύρωσιν τῶν ὑπαρχόντων, διαπλασθεῖσα παράδοσις. Ἄλλ' ἀληθές ἐστι καὶ ἤδη ἐπὶ Ὀμήρου, ὡς εἶδομεν, δύο ἦσαν τῆς χώρας οἱ Βασιλεῖς, ὁ μὲν ἐν Σπάρτῃ, ὁ δὲ ἐν Λακεδαιμόνι (2). Ἄν δὲ καὶ τοῦτο θεωρηθῇ ὡς ἀπλῆ σύμπτωσις, λίαν πιθανὸν φαίνεται ὅτι ἐκ τῶν τριῶν Δωρικῶν φυλῶν αἰτινες συγκατῆλθον εἰς Σπάρτην, αἱ δύο, ἡ τῶν Ὑλλέων καὶ ἡ τῶν Δυμαίων ἐδικαιοῦντο νὰ ἔχωσιν ἐκάστη ἴδιον Βασιλέα, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ τρίτη, ἡ τῶν Παμφύλων, ἃν, ὡς τὸ ὄνομα αὐτῆς ὑποδεικνύει, δὲν εἶχε γνησίαν τὴν δωρικὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἀπετελεῖτο ἐκ μίγματος διαφόρων φυλῶν. Ἐνεκα τούτου μᾶλλον ὑπῆρχον ἴσως δύο οἱ Βασιλεῖς, καὶ οὐχὶ διὰ λόγους γενεαλογικούς.

Ἀληθές μὲν φαίνεται ὅτι ἂν οὗτος ἦν ὁ λόγος τῆς διπλῆς βασιλείας, ἔπρεπεν ἴσως αὕτη νὰ ὑπάρχῃ καὶ πανταχοῦ ὅπου Δωριεῖς ἐπεκράτησαν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν διὰ τὰς ἄλλας χώρας οὐδὲν ἔχομεν διδόμενον βεβαιοῦν ὅτι καὶ ἐκεῖ συνυπῆρχον, ὡς ἐν Σπάρτῃ, καὶ αἱ τρεῖς δωρικαὶ φυλαί· δεύτερον δέ, ἡ βασιλεία μόνον ἐν Σπάρτῃ κατέμεινε καὶ ἐπὶ τῶν ιστορικῶν χρόνων, ἐν ᾧ ἀλλαχοῦ λίαν ἐνωρὶς ἀπεσθέσθη, καὶ μόνον διὰ μυθικῶν παραδόσεων μένει γνωστὴ, ὥστε ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς δὲν ἔχομεν.

Ὡς δὲ πάντες οἱ Ἀνακτες ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἦσαν Διογενεῖς, εἰς θεοὺς τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἀναφέροντες, καὶ διὰ τούτου τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν κυροῦντες, οὕτω

(2) Ἰδ. Ἀνωτ. Μέρ. Β, Τμ. Α, Κεφ. Β, σ. 413.

καὶ τῆς Σπάρτης οἱ Βασιλεῖς ἡξίουσιν ὅτι κατήγοντο ἐκ τοῦ Ἡρακλέους. Τοσαύτη δ' ἦν ἡ περὶ τούτου κοινὴ πεποιθήσις, ὥστε ἀπεδίδετο αὐτοῖς σεβασμὸς ἰδιαίτατος, σχεδὸν ὡς εἰς ἱερὰ πρόσωπα, καὶ μετὰ θάνατον ἡξιοῦντο τιμῶν ἡρώων, καί, «*σεμνοτέρα ἢ κατ' ἀνθρώπου ἦν ἡ ταφὴ αὐτῶν*», κατὰ Ξενοφῶντα (3), ὅστις προσέτι παρατηρεῖ ὅτι ἐν ᾧ ἐπὶ ζωῆς τῶν Βασιλέων περιώριζον οἱ Σπαρτιαῖται τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, μετὰ θάνατον οὐδεμιᾶς ἐφείδοντο ὑπερβολῆς σεβασμοῦ πρὸς αὐτοὺς, τιμῶντες αὐτοὺς οὐχὶ ὡς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὡς ἡμιθέους (4). Περιγράφει δ' ὁ Ἡρόδοτος (5) ὅτι, κατὰ χρησμὸν παραγγέλλοντα· «*Πενθήσει βασιλῆ φθίμενον Λακεδαιμόνος οὔρος*», ἅμα Βασιλεὺς ἀπέθνησκεν, ἀπεστέλλοντο ἵππεις ἀνὰ πᾶσαν τὴν Λακωνικὴν ἀναγγελοῦντες τὸ λυπηρὸν συμβάν, καὶ γυναῖκες κρούουσαι λέβητας περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς Σπάρτης γνωστὸν αὐτὸ τοῖς πολίταις ποιοῦσαι. Τότε δ' ὤφειλεν, ἐπὶ βαρεῖα ποινῇ, ἐξ ἐκάστης οἰκίας ἀνὰ ἓν ζεῦγος, ἀνὴρ καὶ γυνή, νὰ πενθηφορήσῃ, καὶ μέγας, ὠρισμένος ἀριθμὸς περιόικων καὶ εἰλώτων συνέβρεον ἐκ τῆς χώρας πάσης πανοικὶ εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐκαλύπτοντο τέφρᾳ τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐκόπτοντο μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἐπῆνουν τὸν ἀποθανόντα ὡς τὸν ἄριστον πάντων τῶν προβασιλευσάντων. Συγχρόνως δ' ἐκλείετο ἡ ἀγορά, καὶ ἐστρώννυτο ἄχυρα, καὶ ἔπαυε πᾶσα ἀγοραπωλησία, καὶ σιγὴ ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ, κατὰ μὲν Ἡρόδοτον καὶ Ξενοφῶντα ἐπὶ δέκα ἡμέρας, κατὰ δὲ Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν, ἐπὶ τρεῖς (6). Ἄν δ' ὁ Βασι-

(3). Ἑλλην. Γ, 3, 1.

(4) Λακ. Πολ. Ἐν τέλ.

(5) ΣΤ, 58.

(6) Β.

λεὺς ἀπέθνησκεν ἐν πολέμῳ, ἔφερον καὶ ἐξέθετον τὸ εἶδωλον, ἥτοι τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπὶ κλιντῆρος λαμπρῶς ἐστρωμένου.

Ἐνεκα δὲ τοῦ ἐκ καταγωγῆς ἱεροῦ αὐτῶν τούτου χαρᾶς, προΐσταντο οἱ Βασιλεῖς καὶ ἐν Σπάρτῃ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν θυσιῶν, ὡς εἶδομεν ὅτι τὴν αὐτὴν ὑπερτάτην ἐπιμέλειαν εἶχον ἄλλοτε οἱ Ἄνακτες πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ἦν ἡ μόνη σχεδὸν ἥ ἐν Ἀθήναις διετήρησεν ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀξίας ὁ ἄρχων Βασιλεὺς μετὰ τοῦ ὀνόματος. Εἶχον δ' ἰδίως οἱ Βασιλεῖς τῆς Σπάρτης τὴν ἱερατεῖαν τοῦ Διὸς οὐρανίου καὶ τοῦ Διὸς Λακεδαιμόνος· προσέτι δ' ἔθυσον ἀνὰ πᾶσαν νομηνίαν καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἐβδομην ἰσταμένου εἰς Ἀπόλλωνα τὸν νομῆριον καὶ εἰς Ἀπόλλωνα τὸν ἐβδομαγέτην (7), καὶ πιθανῶς ταύτας ἢ ἄλλας θυσίας «πρὸ τῆς πόλεως» (8)· ἐπίσης δὲ τὰ διαβατήρια, ἥτοι τὴν θυσίαν ὑπὲρ εὐοδώσεως τοῦ στρατοῦ διερχομένου διὰ πολεμίας (9)· καὶ εἶχον πλὴν τούτων τὰς σπονδαρχίας, τὸ κατάρχεσθαι πασῶν τῶν ἐν ταῖς ἐκστρατείαις θυσιῶν, διότι ἐλάμβανον πασῶν τούτων τὰς ἀπαρχάς (10). Αὐτοῖς προσέτι ἀνῆκε, καὶ ἔνεκα τοῦ βαθμοῦ καὶ ἔνεκα τῆς ἱερότητος αὐτῶν, ἡ προεδρεία ἐν τοῖς ἀγῶσι, διότι ἱερὰ τελετὰ ἦσαν καὶ οἱ ἀγῶνες.

Ἐν δὲ τῶν ἱερῶν προνομίῳ αὐτῶν, σπουδαιότατον τοῦτο, διότι ἐδύνατο καὶ πολιτικὴν νὰ ἔχῃ ἐπιβρόχην, ἦν ὅτι αὐτοὶ ἐζήτουν, ἐλάμβανον, ἀνεγίνωσκον καὶ διετήρουν τοὺς χρησμούς τοῦ Ἀπόλλωνος, οἵτινες ὠδήγουν τὴν πόλιν εἰς πᾶ-

(7) Ξεν. Ἑλ. Γ, 3, 6.

(8) Λακ. Πολ. ΙΕ, 2.

(9) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΣΤ.

(10) Ἡρόδ. ΣΤ. 56. 57.

σας τὰς σπουδαίας αὐτῆς ἐπιχειρήσεις, καὶ πρὸς τοῦτο ἕκαστος τῶν Βασιλέων εἶχε τὴν ἐκλογὴν δύο ἀνδρῶν, οἵτινες Πύθιοι ὠνομάζοντο, καὶ συσκηνοῦντες καὶ συσσιτούμενοι μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἐπέμποντο ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ μαντεῖον, ἔφερον αὐτῷ τοὺς χρησμούς, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐξήγουν αὐτούς.

Τὸ θεόθεν δὲ κῦρος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἐνίσχυε καὶ ἀνενέου καὶ τι ἔθιμον, καθ' ὃ ἀνὰ πᾶν ἔνατον ἔτος, καθ' ὥρισμένον χρόνον ἀναμφιβόλως, οἱ ἔφοροι, ἐκλέγοντες καθαρὰν καὶ ἀσέληνον νύκτα, ἡγρύνουν δι' ὅλης αὐτῆς κατασκοπεύοντες τὸν οὐρανόν, καὶ, ἂν ἔβλεπον διάττοντά τινα ἀστέρα, ἐξήγουν τοῦτο ὡς σημεῖον ὅτι οἱ Βασιλεῖς ἐξήμαρτόν τι περὶ τὸ θεῖον, καὶ εἶχον τὴν ἐξουσίαν νὰ παύωσιν αὐτοὺς προσωρινῶς, μέχρις οὗ χρησμός ἐρχόμενος ἐκ Δελφῶν ἐκήρυττεν αὐτοὺς ἀθώους, καὶ ἀπέδιδεν αὐτοῖς τὴν ἀρχήν (11), ὥστε οὕτως ἐπανελαμβάνετο κατ' ἐννεαετίαν ἡ ἐγκατάστασις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ μὲν ἔθιμον τοῦτο ἴσως ἦν ἀνέκαθεν παρομαρτοῦν τῇ δωρικῇ βασιλείᾳ ἐν γένει· διότι, ὡς ὑπὸ τοῦ Βοικχίου παρατηρήθη, καὶ περὶ Μίνως λέγει ὁ Ὅμηρος (12).

« Ἐνθα τε Μίνως

ἐννέωρος βασιλευσε Διὸς μεγάλου Ὀαριστός. »

Ἡ δὲ κατ' ἐννέα ἔτη ἐπανάληψις τῆς δοκιμασίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐννεαετηρίδα, ἣτις ἦν ὁ ἀρχαιότατος ἀστρονομικός ἢ χρονολογικός κύκλος, ὃν, ὡς τὰ Ἀσιανὰ ἔθνη, εἶχον καὶ οἱ Ἕλληνες, πρὶν ἢ ὁ Μέτων εἰσαγάγῃ τὸν τῶν δεκαεννέα ἐτῶν.

Ὡς διογενεῖς δέ, καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀνάκτων δι-

(11) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΑ.

(12) Ὀδυσ. Ι, 178.

καιον, ἦσαν οἱ βασιλεῖς διαδοχικοί, καὶ ὁ δῆμος οὐδὲν εἶχε δικαίωμα ἐπεμβάσεως κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν τῶν νέων βασιλέων, εἰ μὴ τις συνέβαιnen ἀμφισβήτησις κληρονομικῆ μεταξὺ τῶν ἀξιώσεις ἔχόντων, ὅτε αὐτὸς ἀπεφαίνετο περὶ τῶν ἐκάστου δικαιομάτων. Ἐκληρονόμουν δ' οἱ υἱοὶ κατὰ πρωτοτοκίαν, προτιμωμένου τοῦ γεννηθέντος ὅτε ὁ πατὴρ ἐβασίλευεν, καὶ ἂν ἦτο νεώτερος. Ἄν δ' ὁ πρωτότοκος υἱὸς εἶχεν ἀποθάνει πρὶν βασιλεύσῃ, διεδέχετο οὐχὶ ὁ ἀδελφὸς ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ μόνον υἱῶν, ἢ κατ' εὐθείαν ἀπογόνων μὴ ὑπαρχόντων, ἐκαλοῦντο εἰς τὴν διαδοχὴν οἱ ἄλλοι τοῦ Βασιλέως υἱοί, ἢ, ἐλλείψει καὶ τούτων, οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἐλλείψει δὲ καὶ αὐτῶν, οἱ λοιποὶ ἀγγιστεῖς(13). Κατεβάλλετο δὲ μεγίστη ἐπιμέλεια ὑπὸ τῶν ἐφόρων ἰδίως καὶ ὑπὸ τῶν Γερόντων, ἵνα μὴ γένωνται ἐξίτηλα τὰ δύο βασιλικά γένη(14), καὶ διατηρῶνται εὖρωστα καὶ ἀνόθευτα.

Ἄλλ' ἡ περιοδικὴ ἐκείνη κύρωσις τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἐν ᾧ ἐνίσχυε, συγχρόνως καὶ περιώριζε τὴν βασιλείαν, διότι ὑπέβαλλεν αὐτὴν εἰς ἔλεγχον, καὶ μὲν τοῦ Ἀπόλλωνος, ᾧ ἀπέκειτο ἡ ἀπόφασις, ἀλλ' ἐνεργούμενον ὑπὸ τῶν Ἐφόρων. Οὗτοι δὲ καὶ δι' ἐτέρου τύπου ὑπέταξαν τῷ ἑαυτῶν ἐλέγχῳ τοὺς Βασιλεῖς, ὑποβάλλοντες αὐτοὺς κατ' ἔτος εἰς ἐπανάληψιν ὅρκου δι' οὗ ὑπέσχοντο ὅτι βασιλεύσουσι κατὰ τοὺς κειμένους νόμους, ἀνθ' οὗ οἱ Ἐφοροὶ ἀντῴμηνον ὅτι «ἐμπεδορκούντων τῶν Βασιλέων, ἀστυφέλικτον τὴν βασιλείαν παρέξει ἡ πόλις». Ἐν γένει δ' ἡ ἰσχὺς τῶν Βασιλέων, τιμωμένων μᾶλλον ἢ δυναμένων, οὐκ ἦν πλέον ἀπόλυτος, ὥς ἡ τῶν Ἀνάκτων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Γερουσίας καὶ

(13) Ἡρόδ. Ε, 42. ΣΤ, 52. Ζ, 3. Η, 131.—Ξενοφ. Ἑλλ. Γ, 3, 2.—C. Nep. Ages. I, 3.

(14) Ἡρόδ. Ε, 39, 40.

τοῦ δήμου περιωρισμένη, τοῖς νόμοις ὑποκειμένη, καὶ συμφωνοτέρα πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, αἵτινες βαθμηδὸν εἶχον εἰσχωρήσει καὶ ἐπεκράτησαν εἰς ἅπαν τὴν Ἑλλάδα. Τοῦτο δὲ λέγει ρητῶς ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (15): « Οὐδὲ γὰρ Λακεδαιμονίων οἱ Βασιλεῖς οἱ αὐτοκράτορες ἦσαν ὅ,τι βούλονται πράττειν, ἀλλ' ἡ Γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος ». Καὶ ἀληθῶς ἦσαν οἱ Βασιλεῖς μέλη μόνον καὶ πρόεδροι τῆς Γερουσίας, δι' ὃ καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα ῥήτρα μετ' αὐτῆς συναναφέρει αὐτούς, καὶ εἶχον ἐν αὐτῇ ἕκαστος οὐχὶ δύο ψήφους, ὡς φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ Ἡροδότου (16), καὶ ὡς ἐπιστεύετο ἐν τῇ ἀρχαιότητι (17), ἀλλὰ μίαν μόνην, ὡς ρητῶς ἐπανορθοῖ ὁ Θουκυδίδης (18): « Οὐκ ὀρθῶς οἴονται ὥσπερ τοὺς τε Λακεδαιμονίους Βασιλεῖς μὴ μιᾷ ψήφῳ προστίθεσθαι ἐκάτερον, ἀλλὰ δυεῖν ». Πιθανὰ δ' εἰκάζει ὁ Διδότος (19), ὅτι ἐπὶ ἰσοψηφίας πρέπει νὰ εἶχον τὴν νικῶσαν, δι' ὃ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει μόνον, ἂν μυστικὴ ἦτον ἡ ψηφοφορία, ἔρριπτον ἴσως δύο ψήφους ἀντὶ μιᾶς, ὅπερ παρεξηγήθη ὡς γενικῶς γινόμενον. Καὶ παρὼν μὲν ὁ Βασιλεὺς, ἡγόρευε πρῶτος ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· ἀπόντα δ' αὐτὸν ἀντεπροσώπευεν ὁ κατὰ γένος ἐγγύτατος αὐτῷ τῶν Γερουσιαστῶν, ὅστις τότε πρὸς τῇ ἰδίᾳ ψήφῳ εἶχε καὶ τὴν τοῦ Βασιλέως.

Ἄλλ' ἐν τῶν κυριωτέρων προσόντων τῶν Βασιλέων, παραμεῖναν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν καιρῶν τῶν Ἀνάκτων, ἦν ἡ ἐν πολέμοις στρατηγία, ἣν αὐτοδικαίως ἐξήσκουν, ὡς πρὸς

(15) B, 14.

(16) Z, 57 τέλ.

(17) Ἰδ. καὶ Λουκ. Ἀρμον. Γ.

(18) A, 20.

(19) A. F. Didot, Trad. de Thuc. Vol. I, p. 456.

τὰ καθ' ἕκαστα αὐτῆς αὐτογνωμόνως, καὶ ὡς στρατηγοὶ αὐτοκράτορες (20), δυνάμενοι καὶ στρατιὰν αἶρειν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὅσῃν ἐβούλοντο, καὶ κινεῖν καὶ πέμπειν αὐτήν, ἢ στρατοπεδεύειν κατ' ἰδίαν κρίσιν, καὶ χρήματα εἰσπράττειν ἔνθα ἐξεστράτευον· ἔχοντες δὲ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἐπὶ πολέμου, ἐδικαιοῦντο νὰ φονεύσωσι τὸν ἔνοχον «ἐν χειρὸς νόμῳ», κατ' Ἀριστοτέλην (21), ἥτοι ἐκ τοῦ παραχρῆμα καὶ ἀδικάστως (22). Ὁ δὲ τολμῶν διακωλύσαι αὐτοὺς ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν σπουδαίων αὐτῶν τούτων καθηκόντων, «ἐνείχετο ἐν τῷ ἄγρῳ» καθ' Ἡρόδοτον, ἥτοι ἦν ἐναγής, καὶ ἕκαστος ἐδικαιοῦτο ἀποινὴ νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Οὐ μόνον ὁμῶς πόλεμον δὲν ἐδύναντο οἱ Βασιλεῖς νὰ κηρύξωσιν, ἀλλ' οὐδὲ συνθήκας νὰ συνομολογήσωσιν, οὐδὲ περὶ τῆς τύχης τῶν κατακτηθεισῶν πόλεων ν' ἀποφασίσωσιν, οὐδ' ἐκεχειρίας ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν κατὰ τὴν πόλιν τελῶν, πλὴν διὰ βραχύτατον χρόνον, καὶ διὰ περιστάσεις μὴ ἐπιδεχομένης τὴν ἐλαχίστην ἀναβολήν (23). Δι' ὃ καὶ ὡς ἀξιοποινον παράβασιν τοῦ Ἀγιδος ἐθεώρησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτε, ἄνευ ἀδείας αὐτῶν, ἐποιήσατο τετραμήνους σπονδὰς μετὰ τῶν Ἀργείων (24). Καὶ ἐν γένει δὲ διὰ πᾶσαν τὴν ἐξάσκησιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἦν ἀπεριόριστος ἐν τῇ ὑπερορίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας, μετὰ τὸ τέλος ταύτης, ἐπιστρέφων εἰς Σπάρτην ὁ Βασιλεὺς, ἐδύνατο νὰ κληθῇ νὰ δώσῃ εὐθύνας, ὅπερ ἦν μέγας τῆς ἰσχύος αὐτοῦ περιορισμός.

Ἵνα δὲ μὴ τοιαύτην ἢ ἄλλην κατάχρησιν τῆς δυνάμεως

(20) Ἀριστοτ. Γ', 9, 2 καὶ 8. — Ἰσοκρ. Νικοκρ. Σ. 39. — Ἡροδ. ΣΤ', 56.

(21) Αὐτ.

(22) Ξεν. Λ, Πολ. ΙΓ', 10, 11.

(23) Ξεν. Ἑλ. Β, 2, 12. Ε, 3, 24. — Θουκ. Ε, 60.

(24) Θουκ. Ε, 63.

αὐτῶν ποιῶνται οἱ Βασιλεῖς, καὶ ἵνα ἔχωσι μετὰ τίνων νὰ συσκέπτονται περὶ τῶν σπουδαίων ἀντικειμένων τῶν ἀφορώντων τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου, ἐδίδοντο αὐτοῖς δέκα σύμβουλοι, ἐκλεγόμενοι ἐπὶ τούτῳ (25), οἵτινες βεβαίως συμβουλευτικὴν μόνον εἶχον ψῆφον· προσέτι δ' ἐνίοτε παρηκολούθουν αὐτοὺς καὶ τινες τῶν ἐφόρων (26), καὶ μετὰ ταῦτα ἐπεκράτησε νὰ συνεκστρατεύωσι δύο ἔφοροι μεθ' ἐκάστου Βασιλέως, ἵνα ἐπιτηρῶσι τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ (27).

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδύναντο νὰ συνεκστρατεύωσιν οἱ δύο Βασιλεῖς, εἰ καὶ οὐχὶ πάντοτε τοῦτο συνέβαιnen (28)· ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἡ ἔρις μεταξὺ Δημαράτου καὶ Κλεομένους, ἐν Ὁλ. 68, γ, τὸ 506^{ον} ἔτος π. Χ., ἐματαιώσε τὴν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκστρατείαν, ἀπηγορεύθη ῥητῶς διὰ νόμου ν' ἀπέρχωνται ἀμφότεροι οἱ Βασιλεῖς ὁμοῦ εἰς τὸν πόλεμον (29), ἐξ' οὗ ἡῤῃξε τοῦ ἐκστρατεύοντος ἡ δύναμις, διότι ἔμενε μόνος αὐτοκράτωρ.

Τὴν διγύνοϊαν ὁμῶς ταύτην μεταξὺ τῶν συμβασιλέων δὲν ἔβλεπον, ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, μετὰ δυσχρεσκείας οἱ ἔφοροι, καὶ ἐπέχαιρον αὐτῇ μάλιστα, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς ἐλευθερίας τοῦ δήμου ἐχέγγυον, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (30)· « Σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλέας ».

Ἐδύναντο δ' οἱ Βασιλεῖς καὶ ναύαρχοι νὰ ἐκλέγωνται, ὡς ἦν Ἀγησίλαος ὁ Ἀρχιδάμου (31). Καὶ πιθανὸν μὲν ὅτι

(25) Θουκ. Αὐτ.

(26) Ἡρόδ. Θ, 76. — Θουκ. Δ, 15.

(27) Ξενοφ. Λακ. Πολ. ΙΓ, 5.

(28) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 3, 10.

(29) Ἡρόδ. Ε, 75.

(30) Πολιτ. Β, 6, 20.

(31) Πλούτ. Ἀγησ. Ι. — Ξενοφ. Ἑλλην. Γ, 4, 27.

κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχεν ἀποκλειστικὸν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦτο, ὡς καὶ τοῖς Ἀθηναίοις στρατηγοῖς. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐξελέγοντο καὶ ἴδιοι ναύαρχοι, διότι ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (32). « Τῷ δὲ περὶ τοὺς ναυάρχους νόμῳ καὶ ἑτεροὶ τινας ἐπιτετιμῆκασιν, ὀρθῶς ἐπιτιμῶντες. Στάσεως γὰρ γίνεται αἷτιος. Ἐπὶ γὰρ τοῖς Βασιλεῦσιν οὖσιν στρατηγοῖς αἰδίοις ἡ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθέστηκε »· καὶ ἐπὶ τῶν μηδικῶν ἤδη τὸ προνόμιον τοῦτο δὲν ὑπῆρχε τοῖς Βασιλεῦσι, διότι οὔτε ὁ Εὐρυδιάδης, οὔτε ὁ Πausανίας, οἱ ναυαρχοῦντες τότε, δὲν ἦσαν Βασιλεῖς. Ὡς τῶν στρατιωτικῶν δὲ προϊστάμενοι ἐπεμελοῦντο οἱ Βασιλεῖς καὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν ὁδῶν(33), καὶ ἐδίδαζον τὰ περὶ ταύτης ἐγκλήματα.

Καὶ τῶν ἐξωτερικῶν δὲ σχέσεων τὴν ἐπιμέλειαν εἶχον οἱ Βασιλεῖς, δι' ὃ καὶ πρέσβεις ἀπέστελλον, καὶ αὐτοὶ εἰς πρεσβείας ἀπῆρχοντο (34), εἴτε μόνοι εἴτε μετὰ συμπρέσβειων τῆς ἑαυτῶν ἐκλογῆς, οὓς ὁμως ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων τῆς παρακμῆς καὶ τῆς δυσπιστίας οἱ ἔφοροι ἐξέλεγον οἱ ἴδιοι, καὶ μάλιστα κυρίως μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων τῶν Βασιλέων (35). Ἐπίσης δ' ἀνεδείκνυσαν καὶ ἐν Σπάρτῃ τοὺς προζένους τοὺς ἐπιμελουμένους τὰς τῶν ἀλλοδαπῶν ὑποθέσεις, ὅσοι ὑπὸ τῶν ξένων πόλεων δὲν ἐλάμβανον τοῦτο ὡς ὠρεάν, καὶ κυρίως ἦσαν αὐτοὶ οἱ γενικοὶ τῶν ξένων πρόξενοι.

Ἐσωτερικῶς δ' ἐναπέκειτο τοῖς Βασιλεῦσιν ἰδίως ἡ ἐπιμέλεια τῆς τῶν ὠρικῶν οἰκῶν διατηρήσεως, δι' ὃ καὶ

(32) Πολ. Β, 6, 22.

(33) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 8, 4.

(34) Αὐτ. 6, 20.

(35) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 5, 4. — Ἀγῆσ. 2, 25.

ἐφρόντιζον περὶ υἱοθεσιῶν παρὰ τῶν ἀκλήρων, καὶ ἐδίκαζον τὰς πατρούχους κόρας, τὰς παρ' Ἀθηναίοις καλουμένας ἐπικλήρους, τοῖς δικαιομένοις νὰ λάβωσιν αὐτάς.

Τὰ δὲ γέρα, ἣ αἱ ὑλικάι ἀμοιβαὶ ἅς ἐκάτερος τῶν Βασιλέων ἐλάμβανεν, ἦσαν·

α'. Ὁ βασιλικὸς φόρος (36), προερχόμενος ἐκ κτημάτων ἅτινα ἔκειντο ἐν τῇ χώρᾳ τῶν περιόικων, καὶ ἐκαλλιεργοῦντο, ὡς φαίνεται, ὑπ' αὐτῶν.

β'. Εἰς τὰ συσσίτια μερὶς διπλῇ, ὡς καὶ ὅτε παρ' ἰδιώταις ἐκαλοῦντο εἰς δεῖπνον. Ἄν δ' ὁ Βασιλεὺς ἀπῆν τοῦ συσσιτίου, ἐπέμποντο εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ δύο χοίνικες ἀλφίτων καὶ μία κοτύλη οἴνου.

γ'. Ἀπὸ πασῶν τῶν δημοτελῶν θυσιῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ ἀπαρχαί, καὶ τὰ δέρματα τῶν θυομένων προβάτων· ῥητῶς δὲ ἀπὸ τῶν ἐβδομαδιαίων καὶ μηνιαίων θυσιῶν ἀνὰ εἰς μέδιμνος ἀλφίτων, καὶ οἴνου τετάρτη λακωνική.

δ'. Ἀπὸ πασῶν τῶν συῶν τῆς Λακωνικῆς, πιθανῶς τῶν τε ἰδιωτικῶν καὶ τῶν δημοσίων, ἀνὰ ἐν κατ' ἔτος χοιρίδιον (37).

ε'. Ἐν Πολέμῳ μερὶς ἐξαιρομένη ἐκ τῶν λαφύρων. Οὕτω Πausanias ὁ Κλεομυρότου ἔλαβεν ἐκ τῶν λαφύρων ἐν Πλαταιαῖς δέκα ἵππους, δέκα καμήλους, δέκα γυναῖκας, καὶ ἀνὰ δέκα ἐκ πάντων τῶν λοιπῶν (38). Ἐν δὲ τοῖς μετέπειτα χρόνοις φαίνεται ὅτι καθιερώθη νὰ λαμβάνῃ ὁ ἐκστρατεύων Βασιλεὺς τὸ τρίτον ὅλων τῶν λαφύρων (39).

ς'. Προσέτι ὑπῆρχε πρὸς χρήσιν τῶν Βασιλέων εἰς βα-

(36) Πλατ. Ἀλκ. Α, 39.

(37) Ξεν. Λακεδ. Πολ. ΙΕ, 5.

(38) Ἡρόδ. Θ, 81.

(39) Πολύβ. Β, 62.

σιλικὸς οἶκος κοινὸς ἀμφοτέροις, πλὴν τῶν ιδιωτικῶν αὐτῶν, οἰκοδομηθεῖς, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ Ἀριστοδήμου, τοῦ κοινοῦ ἀμφοτέρων προπάτορος (40), ἔχων μεγάλην δεξαμενὴν ἀφθόνου ὕδατος (41).

Ἐκ τούτων δὲ τῶν εἰσοδημάτων ἐπορίζοντο πολλὰ οἱ Βασιλεῖς, καὶ πολλάκις ἐπλούτουν· ὥστε καὶ τὸ πρόστιμον ὁ εἰς Ἄγιν Γ' τὸν Ἀρχιδάμου, (ἐν Ὀλ. 111), ἠθέλησαν νὰ ὑποβάλωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἦν 100,000 δραχμῶν (42), πιθανῶς Αἰγινητικῶν· ὁ δὲ Ἄγισ ὁ Δ', ὁ Εὐδαμίδου, (περὶ Ὀλ. 144), ἐκέκτητο, κατὰ Πλούταρχον (43), 600 τάλαντα, ἥτοι 3,600,000 τῶν τότε δραχμῶν. Ἐν δὲ τῷ κοινῶς τῷ Πλάτῳ ἀποδιδομένῳ Ἀλκιβιάδῃ τῷ Α' λέγεται (44), ὅτι τῆς Σπάρτης οἱ Βασιλεῖς ἦσαν πλουσιώτεροι τοῦ πολυταλαντοτέρου τῶν Ἀθηναίων.

Παρηκολούθει δὲ τὸν Βασιλέα ἐν πολέμῳ ἡ λεγομένη *δαμοσία*, ἥ, ἂν δημοσία ἦν ἡ Βασιλικὴ σκηνή, ὡς φαίνεται ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ Ξενοφώντος (45), τότε οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν ἦσαν οἱ περὶ τὰν *δαμοσίαν* (46), ἥτοι τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Βασιλέως, πολυάνθρωπον ὃν καὶ λαμπρόν.

Τὴν ἐξουσίαν δὲ τῶν Βασιλέων θεωροῦνται ὡς αὐξήσαντες μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν, περὶ Ὀλ. 10, οἱ Βασιλεῖς Θεόπομπος, ὁ ἔγγονος τοῦ υἱοῦ τοῦ ὑπὸ Λυκούργου ἐπιτροπευθέντος Χαριλάου, καὶ Πολύδωρος, διὰ τῆς ἐπομένης (47) προσθέτου ῥήτρας· «*Αἱ δὲ σκολιὰν ὁ δᾶμος*

(40) Ξενοφ. Ἀγῆσ. 8, 7. — Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. ΙΘ.

(41) Ξενοφ. Α. — Πολύτ. ΙΕ, 6.

(42) Θουκυδ. Ε, 63.

(43) Β. Ἀγιδ. Θ.

(44) 38.

(45) Λακεδ. Πολ. ΙΕ, 4.

(46) Αὐτ. Β, 7. — Ἑλλην. Δ, 5, 8. — Ε, 4, 14.

(47) Πλούτ. Β. Λυκ. ΣΤ.

έλοιτο, τοὺς πρεσβυγενέας καὶ ἀρχαγέτας ἀποστατήρας ἡμεν». Διὰ τούτης ἐδίδετο τοῖς Βασιλεῦσι μετὰ τῆς Γερουσίας ἡ ἐξουσία τοῦ ἀναθεωρεῖν τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπανορθοῦν αὐτά, ἢ, ὡς τινες ἐξέλαβον, μόνον τοῦ διαλύειν τὴν ἐκκλησίαν, ὅπερ ὁμως εἰς τὸ αὐτὸ ἀπέληγεν, ἂν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐδύνατο νομίμως νὰ ἐξασκηταὶ ἄνευ περιορισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Γερουσία.

Διτηρήθη δ' ἐν τῷ Λακωνικῷ πολιτεύματι ἐκ τοῦ παναρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ ἡ τοῖς προσηρικῶς Ἄναξι παρακατημένη Βουλὴ τῶν μεγαθύμων γερόντων, αὐτῶν ἐπώνυμος μείνασα, διότι *Γεροντία* ἐλέγετο κατὰ Ξενοφῶντα(1) τὸ ἄξίωμα τῶν Γερόντων, τὸ δὲ σῶμα ἐλέγετο *Γερουσία*, ἢ, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον διάλεκτον, *Γερωνία*, ὡς λέγει ὁ Ἡσύχιος, ἢ *Γερώα*, βεβζίως ἐκ τοῦ *Γερωῖα*, προφερομένου πιθανῶς *Γερωχία* ὑπὸ τοῦ ὄχλου ἐν Λακωνίᾳ, ὡς ἀπαντᾶται ἐν Ἀριστοφάνει (2). Αὐτοὺς δὲ τούτους τοὺς γέροντας καλεῖ ἡ προμνημονευθεῖσα ῥήτρα τοῦ Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου πρεσβυγενέας.

Ἦν δ' ὁ ἀριθμὸς τῶν Γερόντων ἡ Γερουσιαστῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι, ἢ μᾶλλον τριάκοντα, ὁμοῦ μετὰ τῶν δύο Βα-

(1) Λακ. Πολ. Ι', 10.

(2) Λυσιστρ. 980.

σιλέων, οἵτινες καὶ ἐν τῇ Λυκουργίῳ ῥήτρα (3) μετὰ τῶν γερουσιαστῶν συγκαταριθμοῦνται διὰ τῶν λέξεων « γερουσίαν σὺν ἀρχαγέταις καταστήσαντα ». Τινὲς μάλιστα ἠθέλησαν καὶ τὴν λέξιν τριάκοντα, ἣτις προηγεῖται τῆς φράσεως ταύτης, ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν γερουσιαστῶν· ἀλλ' ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι λίαν βεβιασμένη. Ἡ ὀρθὴ στίξις εἶναι βεβαίως « φυλάς φυλάξαντα καὶ ὠβάς ὠβάξαντα τριάκοντα », ἥτοι νὰ διαιρεθῇ, ἢ μᾶλλον νὰ διαιρηται, ὁ λαὸς εἰς φυλάς, ὧν ὁ ἀριθμὸς δὲν μνημονεύεται, διότι δὲν ἦτο μεταβλητὸς καὶ ἀνθίκετος, ἀλλὰ σύναρχος μετὰ τοῦ πρώτου ὀργανισμοῦ τῶν τριχαΐκων Δωριέων· νὰ διαιρηται δὲ συγχρόνως καὶ εἰς ὠβάς τριάκοντα. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα προσδιωρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν Γερόντων κατὰ τὸν τῶν ὠβῶν, ἐνὸς ἐκλεγομένου ἐξ ἐκάστης τῶν 28, ἐκ δὲ τῶν δύο, αἷς ἀνῆκον αἱ βασιλικαὶ οἰκογένειαι, λαμβανομένων, οὐχὶ κατ' ἐκλογὴν, ἀλλ' ὑποχρεωτικῶς, αὐτῶν τῶν Βασιλέων. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν τριάκοντα ἐξελέξαντο οἱ Σπαρτιαῖται καὶ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν ὁπότε ἐκυρίευσαν αὐτὰς εἰς τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἐγένετο δ' ἡ ἐκλογὴ ἐκ μόνων τῶν ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἔτη γεγονότων, καὶ οἱ ἐκλεγόμενοι ἦσαν, ὡς ἐν Κρήτῃ, ισόβιοι, ὅπερ δὲν ἡξεύρω τί παθὼν κακίζει ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τούτων (4). « Τὸ γε διὰ βίου κυρίους εἶναι κρίσεων μεγάλων ἀμφισβητήσιμον· ἔστι γὰρ ὥσπερ καὶ σώματος καὶ διανοίας γῆρας. Ταῦτα δὲ λέγων, φαίνεται ἐπιλαθόμενος ὅτι καὶ οἱ Ἀρειοπαγίται ἦσαν ἐν Ἀθήναις ισόβιοι, ἀποτελοῦντες, ὡς τῆς Σπάρτης οἱ Γερουσιασταί, τὴν ἀρι-

(3) Ἀνωτ. Κεφ. Γ, σ. 219.

(4) Πολιτ. Β, 6, 17.

στοκρατίαν τῆς πείρας καὶ τῆς εὐκλείας, ἥτις πηγάζει ἐκ μακρῶν ὑπηρεσιῶν. Καὶ ἀπαντῶνται μὲν ἐν ἐπιγραφαῖς Γέροντες πολλάκις ἄρξαντες, ὧν ἐπομένως ἡ ἀρχὴ ἦν προσωρινή (5)· ἀλλ' εἰσὶν αὐταὶ ἐκ χρόνων μεταγενεστέρων, ὅτε τὸ πολίτευμα εἶχε μεταβληθῇ.

Ἐξετελεῖτο δὲ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ ἐκλογή· Χηρεούσης θέσεως Γερουσιαστοῦ, ὅσοι ἐκ τῆς ὁδοῦ πιθανῶς, ἥς ἡ θέσις ἐμελλε νὰ πληρωθῇ, ὑπερεξηκοντούτεις ὄντες, ἤθελον νὰ συναγωνισθῶσι, παρουσιάζοντο ἀνὰ εἰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, καὶ διεπορεύοντο αὐτὴν ἐν σιωπῇ, ὁ δὲ δῆμος ἐδήλου τὴν ἐπιδοκιμασίαν αὐτοῦ δι' ἀνευφημιῶν. Ἄνδρες δὲ τινες, ἔγκλειστοι εἰς ἰδιαιτέρον οἶκημα, ἐξ οὗ ν' ἀκούωσι μόνον ἐδύναντο, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ βλέπωσι τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐσημείουσιν τὴν ἔντασιν τῶν κραυγῶν, καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν, χωρὶς νὰ ἡξεύρωσιν ὑπὲρ τίνος τῶν εἰσαγομένων ἐκάστοτε ἐξεπέμποντο, καὶ ἀνηγορεύετο ἐκεῖνος, οὗ ἡ τάξις τῆς εἰσαγωγῆς ἀντεστοίχει εἰς τὴν τῶν πλείστων ἐπευφημιῶν· ὁ δ' οὕτως ἐκλεχθεὶς περιήρχετο ἐστεφανωμένος τοὺς ναοὺς τῶν Θεῶν, πλήθους νέων καὶ γυναικῶν ἐπομένων καὶ μακαριζόντων αὐτόν. Ἐκαστος δὲ τῶν οἰκείων αὐτοῦ παρετίθη αὐτῷ τράπεζαν, λέγων· «*Ταύτη ἡ πόλις σε τιμᾷ τῇ τραπέζῃ*»· εἰς δὲ τὸ συσσίτιον τῆς ἡμέρας παρετίθεντο αὐτῷ δύο μερίδες, ὧν τὴν μίαν, προῖων εἰς τὴν θύραν, ὅπου ἦσαν συνηγμένοι αἱ οἰκεῖαι γυναῖκες, ἔδιδεν εἰς ἐκείνην ἐξ αὐτῶν, ἣν ἐτίμα μάलिστα, ἐπιλέγων· «*Ταύτην αὐτὸς λαβὼν ἀριστεῖόν σοι δίδωμι*», καὶ ἡ προτιμηθεῖσα ἐκείνη προεπέμπετο ἐπευφημουμένη ὑπὸ τῶν ἄλλων γυναικῶν (6).

(5) Bæckh, C. I. G. 25.

(6) Πλουτ. Β. Λυκ. ΚΣΤ.

Ἦν δ' ἡ πρωτίστη ἐντολὴ τῆς Γερουσίας, μεταξὺ Βασιλέων καὶ δήμου παρεντεθειμένη, νὰ μετριάξῃ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων δυνάμεων τὰς συγκρούσεις, καὶ νὰ τηρῇ σωτήριον ἰσορροπίαν μεταξὺ αὐτῶν, ὡς οὕτως ὠραίως ὀρίζει αὐτὴν ὁ Πλούταρχος· « Αἰωρουμένη γὰρ ἡ πολιτεία, καὶ ἀποκλείουσα νῦν μὲν ὡς τοὺς Βασιλεῖς ἐπὶ τυραννίδα, νῦν δὲ ὡς τὸ πλῆθος ἐπὶ δημοκρατίαν, οἷον ἔρμα τὴν τῶν Γερόντων ἀρχὴν ἐν μέσῳ θεμένη καὶ ἰσορροπήσασα, τὴν ἀσφαλεστάτην τάξιν ἔσχε καὶ κατάστασιν ».

Ἐκ τοῦ χωρίου δὲ τούτου καταφαίνεται προδήλως ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐθεώρει τὴν Γερουσίαν ὡς κατέχουσιν ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ πολιτεύματι ἣν ὁ Ἄρειος Πάγος κατεῖχε, κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ (7), ἐν τῷ Ἀττικῷ. Συγχρόνως ὅμως, ὡς ἡ Ὀμηρικὴ Βουλὴ τῶν Γερόντων, συνεσκέπτετο μετὰ τῶν Βασιλέων περὶ πασῶν τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων τῆς πολιτείας, καὶ ὡς ἡ ἐν Ἀθήναις Βουλὴ τῶν πεντακοσίων, εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ προβουλεύειν, ἤτοι τὸ δι' ὠρίμου σκέψεως προπαρασκευάζειν τὰς προτάσεις ὅσαι ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ταύτην δὲ θεωρεῖ ὡς τὴν ἀνωτέραν αὐτῶν ἐξουσίαν ὁ Πλούταρχος, λέγων· « Τοὺς Γέροντας οἷς τὸ κράτος ἦν ἐν τῷ προβουλεύειν » (8). Καὶ ἦν δ' ἀληθῶς κατὰ τοσοῦτο μεῖζον ἡ ἐξουσία αὕτη ἐν Σπάρτῃ ἢ ἐν Ἀθήναις, καθ' ὅσον ἐλάσσων ἦν ἐκεῖ ἢ τῆς ἐκκλησίας ἰσχὺς, καὶ μάλιστα ὅτε, κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ῥήτραν τοῦ Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου, οἱ Γέροντες μετὰ τῶν Βασιλέων ἐδύναντο νὰ ἐπανορθώσι τὰς ἀποφάσεις τοῦ δήμου. Ὡς Βουλὴν δ' ἐθεώρει καὶ ὁ Παυσανίας τῆς Σπάρτης τὴν Γερουσίαν, διότι τὸ ἀρχεῖον αὐτῆς καλεῖ

(7) Ἰδ. Τόμ. Α, σ. 278.

(8) Β. Ἀγ. ΙΑ.

Βουλευτήριον (9). Τοσαύτη δ' ἦν, ἥ κατήντησεν, ἡ ἐπιβροή καὶ ὑπερέχουσα θέσις αὐτῆς ἐν τῷ πολιτεύματι, ὥστε ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ αὐτῆς (10) ὅτι «*Δεσπότης ἐστὶ τῶν πολλῶν*», καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (11), ὅτι «*Ἡ Γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος*».

Εἶχε δὲ προσέτι ἡ Γερουσία καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, καὶ δῆ, ὡς ἐν Ἀθήναις ὁ Ἀρείος Πάγος, τὰς φονικὰς δίκας πρὸ πάντων, καταγινώσκουσα ἀτιμίαν καὶ θάνατον, ὡς ὁ Πλούταρχος (12). «*Κύριον ὄντα θανάτου καὶ ἀτιμίας, καὶ ὅλως τῶν μεγάλων*». Ἐδίκαζε δέ, οὐχὶ κατὰ γραπτοὺς νόμους, μὴ ὑπάρχοντας ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ κατὰ πεποιθήσιν, καὶ ἄγραφα ἔθιμα, καὶ ἦν ἀνεύθυνος διὰ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς (13). Ἄν δέ, μετὰ ταῦτα, ἠϋθύνοντο καὶ οἱ Γερουσιασταὶ ὡς καὶ οἱ Βασιλεῖς ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ἡ εὐθύνη ἐκείνη ἀπέδλεπε βεβαίως τὴν πολιτικὴν, καὶ οὐχὶ τὴν δικαστικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν.

Ὡς δὲ συνεχέντρον ἐν ἑαυτοῖς οἱ Γέροντες πάντα τὰ λοιπὰ καθήκοντα τῆς ἐν Ἀθήναις Βουλῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ τὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, οὕτω καὶ τὴν τῷ Ἀττικῷ Ἀρείῳ Πάγῳ ἀνατεθειμένην ἐπιτήρησιν τῶν ἡθῶν τῶν πολιτῶν, τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον αὕτη ἀπέρρεεν ἐκ τῆς γενικῆς ἀρχῆς ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ Γέροντες ἐπεμελοῦντο τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων, ὡς πρὸς τοὺς Γερουσιαστὰς δὲ πάντες οἱ λοιποὶ πολῖται ἐθεωροῦντο ὡς νεανίσκοι (14).

(9) Πaus. Γ, 11.

(10) Π. Δεστ. 46.

(11) B, 14.

(12) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΣΤ. — Ἰδ. καὶ αὐτ. Λακ. ἀποφθ. σ. 197. — Ξεν. Λακ. Πολ. Ι, 2. — Ἀριστοτ. Πολ. Γ, 1. Δ, 9. — Διον. Ἀλικ. Β, 14. — Πaus. Γ, 11.

(13) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 6, 18. Β, 7, 6. — Πλάτ. Νομ. Ζ, 193.

(14) Νικολ. Δαμασκ. Λακεδαίμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἐκκλησία.

Ὡς δὲ τὰ δύο ἕτερα στοιχεῖα τοῦ παναρχαίου πολιτεύματος, ἡ Βασιλεία, καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Γερόντων, οὕτω παρέμεινεν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀλλὰ μετὰ δικαιοδοσίας εὐρυτέρας τῆς παλαιᾶς ἀγορᾶς, ἀναλόγως τῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν ἐν Ἑλλάδι.

Ἐκφράζεται δ' οὕτως ἡ Λυκούργιος ῥήτρα περὶ τῆς ἐκκλησίας· «Ὡρας ἐξ ὥρας ἀπελλάζειν μεταξὺ Βεθύκας καὶ Κρακίωνος, οὕτως ἐκφέρειν τε καὶ ἀφίστασθαι. Δάμῳ δὲ κυρίαν ἡμεν καὶ κράτος».

Καὶ τὸ μὲν ἀπελλάζειν δηλοῖ τὸ ἐκκλησιάζειν, διότι ἐν Σπάρτῃ ἡ συνέλευσις τοῦ δήμου ἐκαλεῖτο μὲν καὶ ἐκκλησία, ἀλλ' ἐπίσης καὶ Ἡλία (1), ὅπερ ἦν ταῦτὸ τῷ ἀλ-
λαχοῦ, ὡς ἐν Τάραντι, ἐν Ἐπιδάμνῳ, λεγομένῳ Ἀλιαία (2), ἐν Ἀθήναις δ' Ἡλιαία· ὥστε ἀπελλάζειν ἦν τὸ συγκαλεῖν τὴν Ἀλίαν. Καλεῖ δὲ πολλάκις ὁ Ἡρόδοτος (3) τὴν σπαρτιατικὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς πλεύνας, ὁ ἐστὶ τοὺς πλείονας, τοὺς πολλοὺς, ἢ τὸ πλῆθος.

Τὸ δ' ὥρας ἐξ ὥρας δηλοῖ ὅτι περιοδικῶς, καθ' ὠρισμένους ἐποχάς, συνεκαλεῖτο ἡ Ἀλία, καὶ ἦσαν αἱ ἐποχαὶ αὗται ἐκάστη πανσέληνος, ὡς διδάσκει τοῦ Θουκυδίδου ὁ σχολια-

(1) Ἡρόδ. Ζ, 134.

(2) Ἡσύχ. Φ. — Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 1, 6.

(3) Ζ, 149.

στής(4)· ἀλλὰ καὶ ἐκτάκτως συνήρχετο ὁ λαός, δσάκις ἦν ἀναγκαῖον, καὶ ἐνίοτε μάλιστα συνεχέστατα (5).

Ἡ δὲ θέσις εἰς ἣν συνήρχετο ὁ λαός, ἡ μεταξὺ τῆς γεφύρας Βαθύκας καὶ τοῦ χειμάρου Κνακίωνος, ἦν χωρίον ὑπαιθρον, κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς πόλεως κείμενον· μεταγενεστέρως ὁμως συνακαλεῖτο ἐντὸς οἰκοδομήματος κηλουμένου Σκιάς (6), ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ μὲν πάλαι συνηθοῖζετο ἐν Πνυκί, ἔπειτα δ' ἐν τῷ Θεάτρῳ.

Μετεῖχον δὲ τῆς Ἀλίας μόνοι οἱ Σπαρτιᾶται, οὐ μόνον διότι οἱ περίοικοι δὲν ἐδύναντο νὰ συνέρχωνται μακρόθεν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι τὰ δημόσια πράττειν καὶ περὶ αὐτῶν ἀποφασίζειν ἦν τὸ κυριώτερον καὶ ἀποκλειστικὸν τοῦ πολίτου πλεονέκτημα. Δικαίωμα δ' εἰσόδου εἶχον μόνοι οἱ τὸ τριακοστὸν ἔτος συμπληρώσαντες· οἱ δὲ νεώτεροι οὐ μόνον τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἀγορᾶς ἀπεκλείοντο(7).

Ἡ δικαιοδοσία δὲ τῆς Ἀλίας ὀρίζεται διὰ τῶν λέξεων τῆς ῥήτρας « εἰσφέρειν τε καὶ ἀφίστασθαι », αἵτινες ἐν τῇ λακωνικῇ αὐτῆς βραχυλογίᾳ δηλοῦσιν ὅτι τὰ προβουλευματα τῆς Γερουσίας καὶ τῶν Βασιλέων ἔπρεπε νὰ εἰσάγωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἴσως νὰ συζητῶνται καὶ ἀποφασίζωνται ἐν ἀπουσίᾳ αὐτῶν, ἂν τὸ ἀφίστασθαι σημαίνει, εἰσχαγόντες αὐτά, ν' ἀπομακρύνωνται, ἢ νὰ τ' ἀφένωσιν εἰς τὴν διάκρισιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δήμου, κατὰ τὰς τελευταίας λέξεις τῆς ῥήτρας· « δάμῳ δὲ κυρίαν ἤμεν καὶ κράτος ». Ἀλλὰ τὴν λέξιν κυρίαν τινὲς γράφουσιν, ἴσως ὀρθότερον κυρεῖαν, ἥτοι τὸ κῦρος, ἢ τὸ δικαίωμα

(4) Α, 67.

(5) Ἡρόδ. Ζ, 134.

(6) Πaus. Γ, 12, 8.

(7) Πλούτ. Β. Λux. ΚΕ. — Λιδάν. Ἀρχιδ. 24.

τοῦ κυροῦν· ἄλλοι δ' ἀτόπως διώρθωσαν ἀνωγάν, καὶ ἔτι ἀτοπώτερον ἀγοραίη.

Εἶχε λοιπὸν ἡ ἐκκλησία τὴν περὶ πάντων ἀπόφασιν, καὶ περὶ ὧν οἱ Βασιλεῖς δὲν ἐδύναντο αὐταγνομόνως ν' ἀποφασίσωσιν, ὡς περὶ κηρύξεως πολέμου, περὶ συνομολογήσεως συνθηκῶν, περὶ μακρῶν ἀναγκῶν ἑπλῶν· δι' ὃ καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει, « περὶ σπονδῶν ἀγοίσειν εἰς τοὺς πλεύντας » (8), καὶ, κατὰ Θουκυδίδην (9), ὁμιλοῦσιν οἱ Κορίνθιοι περὶ συνθηκῶν « πρὸς ξύλλογον τὸν εἰωθότα », ὅστις οὐδεὶς ἕτερος ἐστὶν ἢ αὐτὸ τὸ πλῆθος, πρὸς ὃ, κατὰ τὸν αὐτὸν (10) ὁμιλοῦσιν οἱ Ἀθηναῖοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἀργεῖους συνθήκη ἄρχεται διὰ τῶν λέξεων τούτων· « Καττάδε δοκεῖ τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Λακεδαιμονίων » (11). Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν Ξενοφῶντι ἡ ἐκκλησία μετὰ τῶν Ἐφόρων ἀποφασίζει ἐκστρατείαν (12)· « Ἐδοξε τοῖς Ἐφόροις καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναγκαῖον εἶναι στρατεύεσθαι », ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς ἐν ὁμοίᾳ περιστάσει ἀναφέρει « τοὺς Ἐφόρους καὶ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως » (13).

Εἶχε δ' ἡ ἐκκλησία ὑπερτάτην ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν τῆς πολιτείας, διότι ὑπ' αὐτῆς, ὡς ἐβρέθη, ἐγίνετο ἡ ἐκλογή τῶν γερόντων· εἰς δὲ τὴν τῶν Βασιλέων ἐνίδρυσιν ἐπενέβαινεν ἐπίσης, ἀλλὰ μόνον ὅτε ὑφίσταντο κληρονομικαὶ ἀμρισθητήσεις, ἃς τότε αὐτὴ ἐδίκαζεν, ὡς ἀπεφάσισε περὶ τῆς διαδοχῆς μεταξὺ Λεωνί-

(8) Z, 149.

(9) I, 67.

(10) Αὐτ. 72.

(11) Αὐτ. E, 77.

(12) Ἑλλ. Δ, 6, 3.

(13) Αὐτ. E, 2, 32.

δου καὶ Κλεομβρότου (14), καὶ μεταξύ Λεωτυχίδου καὶ Ἀγησιλάου (15).

Καὶ τὰ περὶ πολιτικῶν διατάξεων δέ, εἴ τινα ποτὲ ἀπεφασίζοντο, ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐξηρτῶντο, δι' ὃ καί, κατὰ Πλούταρχον (16), ὅτε ὁ Λυκοῦργος εἰσήγαγε τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ, τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνέθετο αὐτῆς τὴν τήρησιν. Ἀπομνημονεύει δ' ὁ Πλούταρχος (17) καὶ περιστάσεως καθ' ἣν, μὴ ὁμοφωνούντων τῶν Γερόντων περὶ τινος ῥήτρης, συνεκάλεσε τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Λύσανδρος.

Ἐπίσης δ' ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐξήρτητο καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Εἰλωτῶν, καθ' ὅσον πάντες οἱ Εἰλωτες ἦσαν δοῦλοι τοῦ δημοσίου, καὶ ἡ ἀπονομή τῆς ἐλευθερίας ἀπέβλεπε τὰ προσφιλέστατα τῆς πόλεως συμφέροντα, καὶ αὐτὴν τοῦ πολίτου τὴν ιδιότητα, ὅθεν καὶ διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης (18), ὅτι « Οἱ Λακεδαιμόνιοι (ὃ ἐστὶν ὁ δῆμος, ἡ ἐκκλησία τῶν Λακεδαιμονίων) ἐψηφίσαντο τοὺς μετὰ Βρασίδου Εἰλωτας μαχεσαμένους ἐλευθέρους εἶναι ».

Τὰς εὐρείας ὁμῶς ταύτας ἐξουσίας τῆς ἐκκλησίας ἡλάττωσε κατὰ τι ἢ τῷ πνεύματι αὐτῷ τοῦ Λακωνικοῦ πολιτεύματος ἀντιστρατευομένη ῥήτρα τοῦ Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου· διότι, ἐν ᾧ κατὰ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν Λυκούργιον ῥήτραν τὸ κῆρος καὶ τὴν ἀπόφασιν ἐπὶ τῶν προτάσεων τῶν Βασιλέων καὶ τῆς Γερουσίας εἶχεν ἡ ἐκκλησία, κατὰ τὴν μεταρρύθμισιν ἐκείνην, οἱ Βασιλεῖς ἐδίκαιοντο ἐξ ἐναντίας ν' ἀναθεωρῶσι καὶ ἀνατρέπωσι τῆς ἐκκλησίας τὰς ἀποφάσεις.

(14) Πλούτ. Ἀγ. Η,

(15) Ξενοφ. Ἑλλ. Γ, 3, 2.

(16) Β. Λυκ. ΚΘ.

(17) Β. Ἀγ. Θ.

(18) Ε, 34.

Ὑπῆρχον ὁμως περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ περιορισμοὶ οἵτινες ἦσαν λείψανα τῆς ἐλάσσονος θέσεως ἣν κατεῖχεν ἡ ἀγορὰ τοῦ δήμου ἐπὶ τῶν Ἀνάκτων, ὅτε ὁ λαὸς συνήρχετο μᾶλλον ἢνα ἀκούσῃ τὰ ὑπὸ τῶν Βασιλέων διαταττόμενα ἢ ἢνα συζητήσῃ αὐτά. Καὶ ἐν Σπάρτῃ δὲ κυρίως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐσυζήτουν καὶ ἡγόρευον μόνοι οἱ ἐν τέλει, ἢ μάλιστα μόνοι οἱ Ἐφοροὶ καὶ οἱ Βασιλεῖς, καὶ προσέτι καὶ οἱ παῖδες τῶν Βασιλέων (19), ὡς ὁμιλεῖ ὁ Ἀρχίδαμος ἐν Θουκυδίδῃ (20), καὶ ὡς ὁ συγκαλέσας τὴν ἐκκλησίαν Λυσάνδρος διὰ τὴν ἀμφισβητουμένην ῥήτραν (21) περὶ ἧς προεῖρήθη. Οἱ δ' ἀγορεύοντες περιωρίζοντο εἰς λόγους αὐτοσχεδίου, καὶ βραχεῖς κατὰ τὸν ἐπικρατοῦντα Σπαρτιατικὸν χαρακτῆρα. Πρῶτον δ' ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (22) Κλέωνα τὸν Ἀλικαρνασσεά, παρασκευάσαντα γραπτὸν λόγον τῷ Λυσάνδρῳ περὶ ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων. Ἠγόρευον δὲ καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις, ὅτε εἰσήγοντο εἰς τὴν Ἀλίαν, καὶ ἄδειαν ἐπὶ τούτῳ ἐλάμβανον.

Εἰς τὸν λαὸν ὁμως ἐναπέκειτο, ἀκούσας τὰ λεγόμενα, νὰ παραδεχθῇ ἢ ἀπορρίψῃ αὐτά· τοῦτο δ' οὐχὶ διὰ ψήφου, ἢ διὰ χειροτονίας, ὡς ἐγένετο ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ σπανίως μὲν δι' ἀποχωρισμοῦ τῶν κατανεύόντων καὶ τῶν ἀπονεύόντων ἐπὶ θάτερα, συνήθως δὲ διὰ βοῆς, «βοῇ καὶ οὐ ψήφῳ», κατὰ Θουκυδίδην (23)· καὶ τοῦτο βεβαίως κατ' ἐξακολούθησιν τῶν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἀγορῶν γινομένων, ὅτε οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ κωλύσῃ τὴν διὰ βοῶν ἔκφρασιν τῆς εὐαρεσκείας ἢ δυσареσκείας τοῦ συνελθόντος πλήθους, ἐπὶ τῇ

(19) Λιβάν.

(20) Α. 80.

(21) Πλούτ. Β. Ἀγ. Θ.

(22) Πλούτ. Β. Λυσ. ΚΕ.

(23) Α, 87.

σπουδαία δμως διαφορᾶ, ὅτι ἐν Σπάρτῃ αὕτη ἴσχυεν, ἐπιφέρουσα τὴν κύρωσιν ἢ ἀπόρριψιν τῆς προτάσεως. Λέγει δὲ τοῦτο ῥητῶς ὁ Πλούταρχος (24). «Τοῦ δὲ πλήθους ἀθροισθέντος, εἶπεῖν μὲν οὐδενὶ γνώμην τῶν ἄλλων ἐφεῖτο, τὴν δ' ὑπὸ τῶν Γερόντων καὶ τῶν Βασιλέων προταθεῖσαν ἐπικρίναι κύριος ἦν ὁ δῆμος». Ἄλλως ὁμοῦ φαίνεται ἐκτιμῶν τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας ἐν Σπάρτῃ, καὶ σχεδὸν οὐδεμίαν ἐπιβρόχην αὐτῇ ἀποδιδούς ὁ Ἀριστοτέλης, ταῦτα λέγων περὶ Κερχιδόνοιο (25). «Ἄ δ' ἂν εἰσφέρωσιν οὗτοι, οὐ διακοῦσαι μόνον ἀποδιδόασιν τῷ δήμῳ τὰ δόξαντα τοῖς ἄρχουσιν, ἀλλὰ κύριοι κρίνειν εἰσὶ. Καὶ τῷ βουλευμένῳ τοῖς εἰσφερομένοις ἀντειπεῖν ἔξεστιν, ὅπερ ἐν ταῖς ἐτέραις πολιτείαις οὐκ ἐστίν». Μὴ ἐξαιρῶν δ' ἐκ τῶν ἐτέρων πολιτειῶν τὴν Σπάρτην, δηλὸς ἐστὶ φρονῶν ὅτι ὁ ἐν αὐτῇ περιορισμὸς τοῦ λόγου εἰς μόνους τοὺς ἄρχοντας, συνδυαζόμενος μετὰ τοῦ δικαιώματος αὐτῶν τοῦ ἐπανορθοῦν τὰ τῇ ἐκκλησίᾳ δοξάντα, οὐδεμίαν πραγματικὴν δύναμιν αὐτῇ κατέλειπε, δι' ὃ καὶ ἐνίοτε, προκειμένου περὶ πολιτικῶν ἀποφάσεων, μνημονεύονται τὰ τέλη αὐτὰ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἐν Ξενοφῶντι (26). «Ἐδοξε τοῖς ἐφόροις καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ σωφρονίσαι αὐτούς. Πέμψαντες οὖν πρέσβεις εἰς Ἡλιν, εἶπον, ὅτι τοῖς τέλεσι τοῖς Λακεδαιμονίων δίκαιον δοκοίη εἶναι»... Ἀλλὰ τῶν Ἐφόρων ἡ θέσις ἔσωζε κατὰ μέρος ἢ ἀντικαθίστα τοῦ δήμου τὴν ἐπιβρόχην.

Ἀναφέρει δ' ὁ Ξενοφῶν καὶ μικράν τινα ἐκκλησίαν (27),

(24) Αὐτ.

(25) Πολιτ. Β, 8, 3.

(26) Ἑλλην. Γ, 2, 23.

(27) Ἑλλ. Γ., 3, 8.

ἥ ἦν ἀνατεθειμένη, ὡς τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ ἐν Ἀθήναις, ἡ περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ πολιτεύματος πρόνοια, ἥτις ὅμως, ὡς προεβρέθη, τῇ Ἀλίᾳ ὑπὸ Λυκούργου ἐνεπιστεύθη· καὶ περὶ αὐτῆς μὲν οὐδὲν ἄλλο γινώσκεται. Ἴσως δὲ συνέκειτο αὕτη ἐκ τῶν ἀρχικῶν καὶ τὴν καταγωγὴν Δωριέων Σπαρτιατῶν, τῶν, ὡς εἰκάσαμεν, καλουμένων Ὀμοίων, οὓς μάλιστα ἐνδιέφερεν ἡ τήρησις τοῦ δωρικοῦ πολιτεύματος, καὶ ὑφίστατο κατὰ διάκρισιν τῆς Μεγάλῃς ἐκκλησίας ἢ τῆς Ἀλίας, εἰς ἣν, καθ' ὅσον ἡλαττοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν γνησίων Σπαρτιατῶν, ἠϋζανεν ὁ τῶν νεοδαμωδῶν. Τινὲς δ' ἐνόμισαν ὅτι τὰ μέλη τῆς μικρᾶς ταύτης ἐκκλησίας ἦσαν οἱ ὑπὸ Ξενοφῶντος που καλούμενοι *Ἐκκλητοὶ*· «*Ἀκούσαντες δὲ πάντων αὐτῶν οἱ ἔφοροι καὶ οἱ ἔκκλητοι*» (28). Ἀλλὰ πιθκῶς *Ἐκκλητοὶ* ἦσαν ἀπλῶς τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ὡς *Γέροντες* ἦσαν τὰ μέλη τῆς *Γερουσίας*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἔφοροι.

Ὑπῆρχεν ὅμως καὶ ἑτέρα τις ἀρχὴ ἐν Σπάρτῃ, ἡ τῶν Ἐφόρων, μεγάλην ἰσχὺν ἔχουσα ἢ προσκτησαμένη, περὶ ἧς οὐδεὶς γίνεται λόγος ἐν τῇ θεμελιώδει ἐκείνῃ ῥήτρᾳ τῇ ὀρίζουσῃ τὰς ἐξουσίας εἰς ἃς διηρεῖτο ἡ Λακωνικὴ πολιτεία. Ὅτε μάλιστα τρεῖς ἦσαν ἐκεῖναι, εἰς μὲν τὰ δύο

(28) Ἑλλ. Β. 4, 38. — Ἰδ. καὶ Ἡσύχ. Φ. *Ἐκκλητοὶ* καὶ *Ἀνέκκλητοι*.

ἄκρα ἡ Βασιλεία καὶ ἡ Ἀλία, ἐν τῷ μέσῳ δ' ἡ Γερουσία, ἰσορροποῦσα ἐκείνας, δυσκόλως δύναται νὰ ἐννοηθῇ πῶς ἐγχερεῖ εἰς τὸν μηχανισμόν καὶ τετάρτη ἄλλη σπουδαία ἀρχή, καὶ τίς ἐδύνατο νὰ εἶναι ἐν αὐτῷ ἡ θέσις αὐτῆς καὶ λειτουργία, μὴ περιπλέκουσα καὶ συγχέουσα τὴν τῶν ἄλλων ἐνέργειαν (1).

Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος (2), ὁ Ξενοφῶν (3) καὶ ὁ Πλούταρχος (4) φρονοῦσιν αὐτὴν εἰσαχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου· ὁ δ' Ἀριστοτέλης καὶ ἕτεροι (5), ὑπὸ Θεοπόμπου, αὐτοῦ ἐκείνου εἰς ὃν ἀποδίδεται ἡ πρόσθετος ῥήτρα ἡ συμπληρώσασα ἡ μᾶλλον ἀλλοιωσάσα τὴν Λυκούργιον (6). Διογένης δ' ὁ Λαέρτιος (7) λέγει συστήσαντα τὴν Ἐφορείαν τὸν φιλόσοφον Χίλωνα, καὶ μᾶλλον ἴσως ἔπρεπε νὰ εἰπῇ, ὡς ὁ Εὐσέβιος (8), τὸν σύγχρονον τῷ φιλοσόφῳ Χείτωνα, τὸν δὲ πρῶτον ἐφορεύσαντα, ἐν Ὀλυμπιάδι 55 ἢ 56. Ὁ δὲ Βασιλεὺς Κλεομένης (9), πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ὁμιλῶν, διισχυρίζεται ὅτι καθιδρύθησαν οἱ Ἐφοροὶ ἐπὶ τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων ὡς ὑπηρέται καὶ ἐπίτροποι τῶν τότε ἐπὶ μακρὸν ἀπουσιαζόντων βασιλέων, καὶ προστίθῃσιν ὅτι ὁ πρῶτος ἰσχὺν δοὺς εἰς τὴν ἐφορείαν ἦν ὁ Ἐφορὸς Ἀστεροπός, πολλὰς γενεὰς μετὰ τὸν Θεόπομπον.

Ἀλλ' ὀρθαὶ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ εἰδήσεις αἱ

(1) Müll. Dor. II, 413.

(2) A, 65. — Ἰδ. Πλάτ. Ἐπιστ. H, 354, B.

(3) Πολ. Λακ. 8, 3.

(4) B. Ἀγῆσ. E.

(5) Ἀριστ. Πολιτ. E, 9, 1. — Cic. de legg. III, 1. — De Rep. II, 33. — Δίων Χρυσόστ. ΝΣΤ, 565.

(6) Ἰδ. ἀνωτ. Κεφ. Γ, σ 236

(7) A, 68.

(8) Ἰδ. καὶ Περιζών. ἐν Αἰλ. Π. I. 17.

(9) Πλούτ. B. Κλεομ. I.

θέτουσαι τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐφορείας εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, διότι, καθ' Ἑρακλείδην τὸν Ποντικόν, ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦν κοινὴ εἰς πολλὰς δωρικὰς πολιτείας, καὶ ἐνιαχοῦ ἦν ἀρχαιοτάτη, ὡς ἐν Θήρᾳ, ἣτις ὤκισθη ἐκ Λακωνίας πολὺ πρὸ τοῦ Θεοπόμπου, καὶ μικρὸν μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἑρακλείδων. Ἐφόρους δ' ἐγκατέστησαν καὶ οἱ Μεσσηνιοὶ ὅτε ἀνωργάνωσαν τὴν πολιτείαν αὐτῶν ἐπὶ Ἐπαμεινώνδου, καὶ πιθανόν δὲν εἶναι ὅτι θὰ ἐδανείζοντο τὴν διατάξιν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐχθρᾶς αὐτῶν Σπάρτης, ἂν δὲν εὐρισκον αὐτὴν εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν ἀρχαῖον πολίτευμα.

Ἡ δ' εἰς τὸν Θεόπομπον τὴν εἰσαγωγὴν τῶν Ἐφόρων ἀποδιδούσα γνώμη ἀντιστρατεύεται ἀντικρὺς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς εἰς τὸν Βασιλέα ἐκείνον ἀποδιδομένης ῥήτρας, ἣτις ἐπεδίωκε τὴν αὐξήσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς τοῦ δήμου ἐπιβρόχης, ἐν ᾧ οἱ Ἐφοροὶ ἦσαν, ἀπ' ἐναντίας τῶν διίσχυρισμῶν τοῦ Κλεομένους, ὃν ἐσφαλμένως παραδέχονται καὶ τινες τῶν νεωτέρων (10), ἡ τῇ Βασιλείᾳ ἀντιταχθεῖσα καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς ἐλαττώσασα ἀρχή.

Πιθανώτατον ἐπομένως ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἐφορεία ἦν οὐχὶ μεταγενεστέρα προσθήκη τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ μέρος ἀνέκαθεν συμφυὲς τοῦ καθόλου πολιτικοῦ τῶν Δωριέων ὀργανισμοῦ· οὐδὲ τετάρτη δ' ὅτι ἦν τις ἀρχή, αὐτοτελής καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν ἄλλων τριῶν, ἀλλ' ἀνήκεν εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, καὶ δὴ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ κατεῖχον ἴσως οἱ Ἐφοροὶ ἦν θέσιν οἱ Πρυτάνεις ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων. Δι' ὃ καί, προκειμένου ἐν Θουκυδίδῃ (11) περὶ ἀποστολῆς πρέσβεων, ἣτις ἐγένετο ὑπὸ

(10) Manso, Sparta.

(11) ΣΤ, 4.

τῆς Ἐκκλησίας, μνημονεύονται ὡς πέμψαντες αὐτοὺς « οἱ ἔφοροι καὶ τὰ τέλη », οἱ ἀντιπρόσωποι ἄρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἦν δὲ πιθανῶς περιορισμένη κατ' ἀρχάς ἡ δικαιοδοσία αὐτῶν εἰς τὰ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τῆς ἐκκλησίας, τὰ μετὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς συνεχόμενα, ἴσως τὴν προεδρίαν τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς, ἢ καί, ἐν ἀπουσίᾳ αὐτῆς, τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν αὐτῇ ἀνηκόντων διοικητικῶν καθηκόντων· βαθμηδὸν δέ, καθ' ὅσον αἱ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐπικρατοῦσαι δημοκρατικαὶ ἀρχαὶ ἤρξαντο ἀντανεκλώμεναι καὶ ἐν Σπάρτῃ, καὶ ἐπομένως σπουδαιοτέρα ἀπέβαινεν ἐν αὐτῇ ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ καθ' ὅσον ἐπισημοτέρα προσέτι ἐγένετο ἡ πολιτικὴ θέσις τῆς Σπάρτης, καὶ ἐπομένως ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ μείζονες ἦσαν αἱ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας ὑποβαλλόμεναι ὑποθέσεις, κατὰ τοσοῦτον ἤϋξανε, φαίνεται, καὶ τῶν Ἐφόρων ἡ σημασία, μέχρις οὗ τῇ ἑαυτῶν ἰσχύϊ καταχρώμενοι, ἤρθησαν καὶ ὑπὲρ τὴν Ἐκκλησίαν ἐξ ἧς αὐτὴν ἠρύοντο· καὶ ἴσως ὡς ἱστορικῶς ἀληθὲς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι τὸν ἀνώτερον τοῦτον ὄγκον ἔλαβεν ἡ Ἐφορεῖα ἐπὶ ἣ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ἀστεροποῦ, ὃν ἀναφέρει ὁ πιθανῶς τῆς πατρίδος αὐτοῦ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καλῶς γινώσκων Κλεομένης.

Καὶ τινὲς μὲν τῶν ἀρχαίων, ὁ Ἀριστοτέλης (12), ὁ Ἐφορος (13), ὁ Κικέρων (14), ἐνόμισαν ὅτι οἱ Ἐφοροι ἀντεστοίχουν πρὸς τοὺς Κόσμους τῆς Κρήτης, οἵτινες ὁμῶς, καὶ διὰ τὴν ἀνέκαθεν ἰσχύϊν αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν θέσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, πρὸς τοὺς Βασιλεῖς τῆς Σπάρτης πρέπει μᾶλλον νὰ παραβληθῶσιν (15)· ἄλλοι δὲ παρέβαλον αὐτοὺς πρὸς

(12) Πολ. Β, 6, 14.

(13) Στράβ. Ι', 484.

(14) D. Rep. II, 33.

(15) Müll. Dor. II, 130.

τοὺς τῆς Ῥώμης Δημάρχους (Tribuni) (16), κατὰ τοῦτο σφαλλόμενοι, ὅτι οἱ Δήμαρχοι ἦσαν οἱ μόνοι τοῦ λαοῦ ἀντιπρόσωποι, ἐν ᾧ ἐν Σπάρτῃ οἱ Ἐφοροὶ ἦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἀντιπροσώπων. Οὐχὶ δ' ἀτόπως συνέκρινάν τινες αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δημαγωγούς, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (17) πρὸς τοὺς τυράννους, διότι οἱ τύραννοι καὶ οἱ δημαγωγοὶ τὴν αὐτὴν πηγὴν ἔχοντες, ἦσαν ἀμφοτέροι, ὡς καὶ οἱ Ἐφοροὶ, οἱ ὑπὲρ ἑαυτῶν χρῆσιν ποιούμενοι τῆς δυνάμεως ἣν ἐλάμβανον παρὰ τοῦ λαοῦ. Τὸν χαρακτῆρα δὲ τοῦτον τῆς ἐν Σπάρτῃ Ἐφορείας ἀναγνωρίζει πληρέστατα ὁ Ἀριστοτέλης, λέγων (18): «*Συνέχει μὲν οὖν τὴν πολιτείαν τὸ ἀρχεῖον τοῦτο· ἡσυχάζει γὰρ ὁ δῆμος διὰ τὸ μετέχειν τῆς μερίστης ἀρχῆς· ὥστε εἴτε διὰ τὸν νομοθέτην εἴτε διὰ τὴν τύχην τοῦτο συμπτέπτωκε, συμφερόντως ἔχει τοῖς πράγμασιν*».

Ἐνεκα δὲ τούτου μάλιστα τοῦ δημοτικοῦ τῆς Ἐφορείας χαρακτῆρος, καὶ τοῦ ὅτι ἀναλαβόντες οἱ Ἐφοροὶ τὴν δημοτικὴν ἐξουσίαν, ἔτι ὀγκωδεστέραν αὐτὴν ἀνέδειξαν, ὅτε ὁ Ἄγις καὶ Κλεομένης ἡγωνίσθησαν, εἰ καὶ ματαίως, ν' ἀνορθώσωσι τὸ Λυκούργιον πολίτευμα, αὐτὴν πρὸ πάντων κατήργησαν, ὡς ξένην, καθ' ὃν ἔλαβε μετὰ ταῦτα χαρακτῆρα, εἰς τὸν ἀρχικὸν πολιτικὸν τῆς Σπάρτης ὀργανισμόν.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἐφόρων, παραδόξως μὲν λέγεται ἐν τῷ Λεξικῷ Τιμαίου (19): «*Ἐφοροὶ πέντε μείζονες καὶ πέντε ἐλάττους*». Ἀναμφισβήτητον ὁμῶς φαίνε-

(16) Cic. de Legg. III, 7. — De Rep. II, 33. — Val. Max. IV, 1. — Niebh. Röm. Gesch. I, 420.

(17) Αὐτ.

(18) Πολιτ. B, 6, 15.

(19) Ruhnk, 128. — Id. καὶ Göttling, εἰς Ἀριστ. Πολιτ. 466.

ται ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν ἀληθῶς πέντε· οἱ δὲ πέντε ἐλάττους ἐκεῖνοι, ἢ ἀνῆκον ὑποδιεστέρα τινὶ ἀρχῇ, ὁμώνυμοι ὄντες τοῖς τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἴσως ἦσαν ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις οἱ τῆς μικρᾶς ἐπικληθείσης Ἐκκλησίας, ὄντες, ὡς δύναται νὰ ὑποτεθῇ, τῶν ἄλλων διάφοροι, καὶ τοῦτο ἦν πιθανώτατον, διότι ὤφειλον νὰ ὦσι ἐκ τῶν Ὅμοίων, ὅπερ διὰ τοὺς ἄλλους δὲν ἀπηρτεῖτο.

Καὶ αὐτὸς δ' οὗτος ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἐφόρων φαίνεται ἀποδεικνύων τὸν δημοτικὸν αὐτῶν χαρακτήρα. Ἡ Ἀλία τῷ ὄντι συνέκειτο, ὡς εἶδομεν, ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ τῆς Σπάρτης, ὅστις κατῴκει τὰς πέντε κώμας αὐτῆς. Φυσικὸν ἄρα ἦν ἐκάστης κώμης ὁ λαὸς νὰ εἴχῃ ἐν τῇ Ἀλίᾳ τὸν προεστάμενον ἢ Ἐφορον αὐτοῦ, καὶ οὕτω νὰ κατέστησαν οἱ πέντε Ἐφοροὶ, ἐν ᾧ ἡ κατὰ 3 φυλὰς καὶ 30 Ὁδᾶς διαίρεσις, τὴν καταγωγὴν ἀφορῶσα, ἀντεπροσωπεύετο ἐν τῇ Γερουσίᾳ. Καὶ ἐν γένει δὲ παρατηρήθη (20), ὅτι πανταχοῦ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πολιτείαις δημοτικοὶ μὲν ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ 5 καὶ 10, ἀριστοκρατικὸς δ' ὁ ἀριθμὸς 3, κυρίως βεβαίως διότι τριπλῇ ἐστὶν ἡ κοινωνικὴ βαθμολογία, εἰς ἀνωτάτους, κατωτάτους καὶ μέσους. Οὕτω τρεῖς ἦσαν ἐν Ἀθῆναις αἱ τάξεις τῶν πολιτικῶν δικαιώματα ἐξασκούντων πολιτῶν, ἢ τῶν πεντακοσιομεδίμων, ἢ τῶν ἱππέων καὶ ἢ τῶν ζευγιτῶν· τριακοσίων εὐπατριδῶν δικαστήριον ἐδίκησε τοὺς Ἀλκμαιωνίδας (21)· τριακοσίων Βουλὴν κατέστησαν δι' Ἰσαγόρου οἱ Εὐπατρίδαι διώξαντες τὸν Κλεισθένην (22), καὶ τριάκοντα τυράννους ἐγκατέστησαν ἐν Ἀθῆναις οἱ πρὸς τὸ ἀριστοκρατικώτερον τὸ Ἀττικὸν πολίτευμα μεταρρῦθ-

(20) Müll. Dor. II, 80. 116.

(21) Πλούτ. Β. Σόλ. IB.

(22) Ἡρόδ. E, 72.

μίσαντες περὶ τὸν Λύσανδρον Σπαρτιαῖται, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας ὁ Κλεισθένης κατέστησε Βουλὴν τῶν πεντακοσίων, ἀνεξάρτητον τῶν ἀριστοκρατικῶν διαιρέσεων, καὶ σχέσιν ἔχουσιν πρὸς τὰς κατὰ τόπους φυλάς.

Ἐξελέγοντο δ' οἱ Ἑφοροὶ ἐτησίως «ἐξ ἀπάντων», ὡς ἐκφράζεται ὁ Ἀριστοτέλης (23), δηλαδή βεβαίως οὐχὶ ἐκ μόνων τῶν Ὀμοίων, ἢ τῶν ἐκ καταγωγῆς γνησίων Σπαρτιατῶν, διότι οὐδ' ἡ Ἀλία ἐκ τοιούτων συνέκειτο. Περὶ τοῦ τρόπου δὲ τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν οὐδὲν εὐκρινὲς μαρτυρεῖται. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ χωρίου τούτου, ἐν ᾧ λέγει ὁ Ἀριστοτέλης «πάσας ἀρχὰς αἰρετὰς εἶναι καὶ μηδεμίαν κληρωτήν», πρέπει νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδ' οἱ ἑφοροὶ διὰ κλήρου ἐλαμβάνοντο, ἀλλὰ δι' ἐν ἐπιγνώσει ψηφοφορίας· ἀλλ' αὐτόθι πάλιν λέγει ὅτι οἱ δημόται «τοὺς μὲν γέροντας αἰροῦνται, τῆς δ' Ἐφορείας μετέχουσι», καὶ ἡ ἀντιθέσις ἀποδεικνύει ὅτι κυρίως ἐκλογὴ δὲν ἐγίνετο. Ἀλ-λαχοῦ δ' ἀποφαίνεται ῥητῶς (24), ὅτι ἀνεδείκνυντο οἱ ἑφοροὶ οὐχὶ διὰ κυρίως ἐκλογῆς, ἀλλὰ κατὰ τρόπον παιδαριώδη· «Αἰρετὴν ἔδει ἀρχὴν εἶναι ταύτην . . . μὴ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ὃν νῦν· παιδαριώδης γάρ ἐστι λία». Ἀναμφισβήτητον ὅμως εἶναι ὅτι ὑπῆρχεν ἐκλογὴ μετέχουσα καὶ κληρώσεως, ἣν ὁ Πλάτων (25) λέγει «ἐγγὺς τῆς κληρωτῆς», διότι, κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Χεῖλωνος παρεπονείτο ὅτι κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἐπροτιμήθη αὐτοῦ ὁ Χεῖλων. Ἐγίνετο δ' ἡ οἷα δῆποτε αὕτη ἐκλογὴ, κατὰ Πλούταρχον (26), ὑπὸ τῶν Βασιλέων,

(23) Πολ. Δ, 7, 5.

(24) Πολ. Β, 6, 16.

(25) Νομ. Γ, 692.

(26) Λακ. Ἀποφθ.

καὶ ἴσως οἱ Βασιλεῖς ἐξέλεγον μεταξὺ κληρωθέντων ὑπὸ τῆς Ἀλίας.

Ἐγκαθιδρύοντο δ' οἱ Ἐφοροὶ κατὰ τὴν χειμερινὴν ἰσημερίαν, ἣτις ἦν ἡ ἀρχὴ τοῦ Λακωνικοῦ ἔτους, καὶ ὁ πρῶτος αὐτῶν ἦν τοῦ ἔτους ἐπώνυμος, κατὰ Πausanίαν (27). «*Παρέχονται τὸν ἐπώνυμον*», καὶ συνηδρίαζον καὶ συνηστιῶντο ἐν τῷ Ἐφορειῳ (28), καὶ ἐξένιζον ἐν αὐτῷ τοὺς ξένους πρέσβεις (29), ὅπερ ἐστὶν ἄλλη ἀπόδειξις τῆς ταυτότητος αὐτῶν μετὰ τῶν Πρυτάνεων.

Ἐκ τῶν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν δὲ τῶν Ἐφόρων ὑπαγομένων καθηκόντων μνημονεύονται διάφορα παρὰ διαφόροις συγγραφεῦσιν, ἀπορρέοντα τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεως αὐτῶν παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥ ἐκ τῆς καταχρήσεως τῆς δυνάμεως εἰς ἡν βαθμηδὸν προήχθησαν. Οὕτως, οὐ μόνον ἠδύναντο νὰ συγκαλῶσι τὴν Ἀλίαν ἐκτάκτως, ὅτε ἐνόμιζον αὐτὸ ἀναγκαῖον (30), ἀλλὰ, κατὰ Θουκυδίδην, λέγοντα (31). «*Ἐπιψηφίζει αὐτός, ἔφορος ὢν*», εἶχον, ὡς οἱ ἐν Ἀθήναις Πρυτάνεις, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιψηφίζειν, ἤτοι τοῦ προκαλεῖν τὴν ψηφοφορίαν ἐπὶ τῶν προτάσεων. Προσέτι δ' ἠγόρευον ἐν τῇ Ἀλίᾳ, καὶ ἐπειδὴ, πλὴν τῶν Βασιλέων, μόνοι αὐτοὶ ἠγόρευον, διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἐναπέκειτο πᾶσα ἡ συζήτησις, καὶ πᾶσα τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολιτικὴ σπουδαιότης ἐν αὐτοῖς συνεκεφαλαιοῦτο, ὅθεν ἐπήγαγεν ἡ μεγάλη αὐτῶν ἰσχὺς.

Ὡς ἐπίτροποι δὲ τοῦ λαοῦ διηύθυνον τὰς σχέσεις μετὰ τῶν ξένων ἐπικρατειῶν, καθὼς οἱ Πρυτάνεις παρ' Ἀθη-

(27) Γ, 11.

(28) Πaus. Αὐτ. — Πλούτ. Κλεισμ. Β. — Ἄγρις, ΙΣΤ.

(29) Πλούτ. Λακ. Ἀπορβ. σ. 237. — Αἰλ. Π. Γ. Β, 15.

(30) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 6, 16.

(31) Α, 87.

ναίοις, καὶ ἐπομένως ἐδέχοντο ἢ ἀπέπεμπον τοὺς πρέσβεις αὐτῶν (32), διεπραγματεύοντο μετ' αὐτῶν (33), συνεζήτουν καὶ ὑπέγραφον συνθήκας (34), καὶ ἐκήρυττον πόλεμον (35). Προσέτι δέ, τὰ μὲν κατ' ἀπόφασιν τοῦ δήμου, τὰ δὲ αὐτογνωμόνως, ἐξέπεμπον στρατεύματα εἰς ξένας χώρας (36), ἢ « *grouaràn ἔφαινον* », ὡς ἔλεγον τὸ ἐκστρατεῖαν διατάττειν ὑπὸ τοὺς Βασιλεῖς ἢ ἄλλους στρατηγούς, κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν αὐτοὶ ἐνέκρινον (37), καὶ ἀνεκάλουν τοὺς στρατηγούς, ὡς ἀνεκάλεσαν τὸν Ἀγησίλαον (38), ὃ λέγει ὁ Ξενοφῶν ὅτι ἔπραξεν ἡ πόλις (39), ἀλλὰ τοῦ δέ, ὅτι τὰ οἴκοι τέλη (40). Ἐδίδον δὲ καὶ διαταγὴν καὶ ὁδηγίαν διὰ σκυταλῶν ἢ δι' ἐντολοφόρων τοῖς Βασιλεῦσι καὶ στρατηγοῖς (41), οὓς συνηκολούθουν, μεταγενεστέρως καὶ, δύο ἔφοροι εἰς τὰς ἐκστρατείας, ἐπιτηροῦντες, ἢ μᾶλλον κατασκοπεύοντες αὐτούς, ὡς οἱ *représentans du peuple* ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως (42), χωρὶς ὅμως ν' ἀναμίγνυνται εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας, ἂν δὲν ἐζήτει τοῦτο ὁ Βασιλεὺς παρ' αὐτῶν (43). Ἐδίδοντο δ' ἐνίοτε ἴδιοι σύμβουλοι στρατιωτικοὶ εἰς τὸν Βασιλέα, ὡς εἰς τὸν Ἄγιν (ἐν Ὀλ. 89) ἐδόθησαν δέκα.

(32) Ξενοφ. Ἑλλ. Β, 2, 13. 17.

(33) Ἡρόδ. Θ, 8. — Ξεν. Ἑλλ. Β, 2, 17. Γ, 1, 1. — Πολύβ. Δ, 34, 5. — Θουκ. Α, 90.

(34) Θουκ. Ε, 19, 24.

(35) Θουκ. Ε, 36. — Ξεν. Ἑλλ. Ε, 249. — Γ, 2, 23. — Δ, 6, 3.

(36) Ξεν. Ἑλλ. Β, 4, 29. Γ, 2, 25. Δ, 2, 9. Ε, 4, 14. ΣΤ, 4, 17. — Ἡρόδ. Θ, 7, 10. — Πλούτ. Β, Λυσ. Κ. Β. Ἀριστ. Γ'. — Θουκ. Η, 10.

(37) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 29. — Θουκ. Θ, 10.

(38) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΕ.

(39) Ἑλλ. Δ, 2, 3.

(40) Ἀγης. Α. ΛΣΤ.

(41) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 1, 8. — 2, 6. — ΣΤ, 4, 3.

(42) Ἡρ. Θ, 76. — Ξεν. Λ. Π. 15, 5. Ἑλλ. Β, 4, 35. 36. — Θουκ. Δ, 5.

(43) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 5.

Πολλάκις ὁμοῦ οἱ κατ' οἶκον μένοντες ἔφοροι εἰς αὐτὰ τὰ καθέκαστα τῆς πειθαρχίας τοῦ στρατοῦ ἀντεποιοῦντο δικαίωμα ἐπεμβάσεως, ὥς ὅτε, κατ' Αἰλιανόν (44), ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκούσαντες ὅτι οἱ ἐν Δεκελείᾳ στρατιῶται ἐγρῶντο περιπάτῳ δειλινῷ, καὶ εἴτε ἀσυμβίβαστον τοῦτο θεωροῦντες πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας, εἴτε διότι Γυμνάσια καὶ οὐχὶ περίπατοι ἦσαν ἡ πάτριος σωμασκήα, ἐπέστειλαν αὐτοῖς οἱ ἔφοροι τὸ Λακωνικώτατον τοῦτο· «Μὴ περιπατεῖν». Ἐπεμελοῦντο δὲ πιθανῶς, ἢ καὶ ἐπετήρουν, καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαγύρων (45), ὧν τὸ μέρος τὸ ἀνῆκον τῷ δημοσίῳ, πεμπόμενον εἰς Σπάρτην, κατετίθετο εἰς τὸν θησαυρὸν ὑπὸ τῶν οἰκοὶ διαμεινάντων Ἐφόρων (46). Ἐπιστρέφοντες δ' οἱ Βασιλεῖς ἀπὸ ἐκστρατειῶν, κατὰ πρῶτον εἰς τὸ Ἐφορεῖον, τὸ ἀρχεῖον τῶν Ἐφόρων, ὧφειλον νὰ παρευρεθῶσιν (47), ὥς ἵνα δώσωσι λόγον τῶν πεπραγμένων τῷ δήμῳ, ὑφ' οὗ ἐξεπέμφθησαν.

Αὐτοῖς δ' ἐπίσης ἐναπέκειτο καὶ ἡ φροντίς περὶ τῆς τύχης τῶν ὑποτασσομένων πόλεων, περὶ τῆς ὑποτελείας ἢ αὐτονομίας αὐτῶν, ὥς ὅτε, ἐκβάλλοντες τὰς ὑπὸ Λυσάνδρου ἐπιβληθείσας Δεκαδρχίας, ἀποκατέστησαν τοῖς κατακτηθεῖσι τὰς πατρίους πολιτείας (48).

Εἰς τὴν στρατιωτικὴν δὲ τέλος αὐτῶν δικαιοδοσίαν ἀνῆκε καὶ ἡ φροντίς τοῦ ἀποβάλλειν τῆς Σπάρτης ξένους ἐπικινδύνους (49).

(44) Η. Γ. Β. 5.

(45) Ἡρ. Θ, 76.

(46) Πλούτ. Β. Λυσ. ΙΣΤ. — Διοδ. ΙΓ, 106.

(47) Πλούτ. Β. Λυσ. Κ.

(48) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4, 2. — Θουκ. Δ, 86. 88.

(49) Ἡρόδ. Γ, 148. — Πλούτ. Λ. Ἀπ. σ. 214.

Καὶ ὅτι μὲν τὰ πλεῖστα καὶ ὑπέρτατα τῶν ἔργων τούτων ἐξεπλήρουν οἱ Ἐφοροὶ κατ' ἐντολὴν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς ἐκτέλεσιν τῶν αὐτῆς ἀποφάσεων, ἐστὶ πρόδηλον, καὶ καταφαίνεται καὶ ἐκ μαρτυριῶν συγγραφέων, ὡς ὅτε, κατὰ Θουκυδίδην (50), ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τῶν Κορινθίων καὶ Συρακουσίων τὴν Ἐκκλησίαν προσπαθῶν νὰ πείσῃ νὰ πέμψῃ βοήθειαν, εἶχεν ἀντιλέγοντας τοὺς Ἐφόρους καὶ τὰ τέλη, ὥστε ἡ ἀπόφασις ἦν ἐπὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Λυσάνδρου, ἐν ᾧ, κατὰ Πλούταρχον (51), τὰ περὶ αὐτῆς ἔγγραφα καὶ τ' ἀφορῶντα τὴν μετ' αὐτὴν εἰρήνην ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἐφόρων καὶ τῶν τελεῶν, ὁ Ξενοφὼν λέγει (52) ὅτι τὴν εἰρήνην ἐποιήσατο ἡ ἐκκλησία τῶν Λακεδαιμονίων. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ διηγεῖται ὁ Ξενοφὼν (53) περὶ τοῦ Κλεομβρότου, ὅτι ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἠρώτησε τὰ τέλη καὶ τοὺς Ἐφόρους, ἔδωκε δὲ τὴν ἀπαντῶσαν διαταγὴν ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλὰ καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὡς καὶ πανταχοῦ, ἐπόμενον ἦν οἱ ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ τοιαῦτα ἀνώτατα ἔργα ἀσχοῦντες, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν δύναμιν αὐτῶν στηρίζοντες, νὰ ἐπιβάλλωνται τέλος εἰς τὸν λαόν, καὶ νὰ συγκεντρῶσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν ὑπερτάτην τῆς πολιτείας ἀρχήν.

Τοσοῦτο δ' ἤρθησαν οἱ Ἐφοροὶ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦς τοὺς Βασιλεῖς, ὥστε οὐ μόνον αὐτοὶ ἦσαν οἱ ὑποσχόμενοι τοῖς διάδοχοις τῶν Διογενῶν Ἀνάκτων ἀσφαλῆ τὴν Βασιλείαν μόνον ὅτε ἐκεῖνοι ἐτησίως ὠρκίζοντο τὴν τῶν νόμων τήρησιν (54), καὶ κατ' ἐννεατίαν εἶχον εἰς χεῖρας αὐτῶν διὰ τῆς

(50) ΣΤ, 88.

(51) Β. Λυσ. ΙΔ.

(52) Ἑλλ. Β, 2, 19. 20.

(53) Αὐτ. ΣΤ, 4, 2. 3.

(54) Ξεν. Λακ. Πολ. ΙΕ, 7.

οὐρανοσκοπίας τὴν τύχην τῶν Βασιλέων (55), ἀλλά, καί, εἰ οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ὑπῆρχε τοῦτο, ἐπεκράτησεν ὅμως ἔπειτα τὸ ὑπόκεισθαι τοὺς Βασιλεῖς εἰς εὐθύνας ἐνώπιον τῶν Ἐφόρων, καὶ δύνανθαι ὑπαχθῆναι αὐτοῖς, δηλαδὴ ἐναχθῆναι ἐνώπιον αὐτῶν, ὅσάκις ἐκινεῖτο κατηγορία τις κατ' αὐτῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν ζημιοῦσθαι, ὡς, πρὸ τῶν Μηδικῶν ἤδη, ἐν Ὀλ. 64, α', (524 π. Χ.), κατηγορήθη ἐνώπιον αὐτῶν Κλεομένης ὁ Ἀναξανδρίδου ἐπὶ δωροδοκίᾳ (56), καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Ἀγησίλαος ἐζημιώθη διότι ἤθελε νὰ γίνῃ δημοτικός, καί, ὡς εἶπον οἱ ἔφοροι (57), «*Τοὺς κοινοὺς πολιτίας ἰδίους ποιεῖται*», καὶ ὁ Ἀρχίδαμος ἐπεπλήχθη ὡς γήμας γυναικα μικρόσωμον (58). Καὶ θανάτου δὲ ποινὴν κατὰ τοῦ Βασιλέως ἐδύναντο νὰ προτείνωσιν («*ὑπάγειν θανάτου*», ὡς ἐλέγετο) (59)· ἀλλ' εὐλαβούμενοι τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν ἄκρων ἐκείνων ἀρχόντων καὶ πρώτων ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους, οὐδέποτε εἰς τοιοῦτον ἄκρον μέτρον προέβησαν πρὸ τῆς καταδίκης τοῦ ἀτυχοῦς Ἀγίδος τοῦ νεωτέρου.

Καλούμενος δ' ὁ Βασιλεὺς ἐνώπιον τῶν Ἐφόρων, δὲν ἐδύναντο ν' ἀποποιηθῇ ἀνθιστάμενος, καὶ μετὰ τριπλὴν μόνον κλῆσιν παρουσιάζετο, ἀλλὰ τότε οὐχὶ τρέχων αὐτός, ὡς ὤφειλον πάντες οἱ ἄλλοι ὑπ' αὐτῶν καλούμενοι, ἀλλὰ βάδην χωρῶν (61)· καὶ τὴν τοιαύτην ἐπίδειξιν ἀντιστάσεως ἐπρότεινεν ὁ Κλεομένης ὡς ἐπιχείρημα ἵν' ἀποδείξῃ τὸ βε-

(55) Ἀνωτ. Κεφ. Γ, σ. 223

(56) Ἡρόδ. ΣΤ, 82.

(57) Θεόφρ. ἐν Πλούτ. Ἀγησ. Ε.

(58) Πλούτ. π. παίδ. ἀγωγ. Β.

(59) Πaus. Γ, 5, 3. — Ξεν. Ἑλλ. Γ, 5, 25.

(60) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΘ.

(61) Πλούτ. Β. Κλεομ. Ι'. — Ξεν. Λ. Π. Η, 2. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Β. Ἀγησ.

Δ. — Ξενοφ. Ἀγησ. Α, 36

βαίως μικρὰς ἀποδείξεως χρῆζον, ὅτι ἀνέκαθεν δὲν εἶχον οἱ Ἐφοροὶ ὁ διὰ καταχρήσεως τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἀντεποιήθησαν μέχρι τέλους δικαίωμα.

Ἄν δὲ τοὺς Βασιλεῖς, πολλῶ μᾶλλον πάσας τὰς ἄλλας ἀρχὰς ὑπέβαλλον εἰς εὐθύνας οἱ Ἐφοροὶ, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (62)· « Δόξεται δ' αὖ ἡ τῶν Ἐφόρων ἀρχὴ πάσας εὐθύνειν τὰς ἀρχάς »· καὶ ἐδύναντο καὶ ζημίας ἢ πρόστιμα νὰ ἐπιβάλλωσι πάσαις, καὶ νὰ παύωσι τὸν λαττηγούμενον ἄρχοντα ὃν ἤθελον νὰ δικάσωσι, καὶ νὰ φυλακίσωσι, καὶ εἰς θάνατον αὐτὸν νὰ καταδικάσωσιν, ὡς ὁ Ξενοφῶν (63)· « Ἐφοροὶ οὖν ἱκανοὶ μὲν εἰσι ζημιοῦν ὃν αὖ βούλονται, κύριοι δὲ εἰσπράττειν παραχρηῆμα, κύριοι δὲ καὶ ἄρχοντας μεταξὺ καταπαῦσαι, καὶ εἶρξαι, καὶ περὶ ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι ». Μόνον δὲ πρὸς τοὺς Γέροντας ἐστεροῦντο τῆς ἐξουσίας ταύτης, ἂν καὶ τοῦτο δύναται ἴσως ν' ἀμφισβητηθῇ διὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους (64). Ὁ μόνος δὲ περιορισμὸς εἰς τὴν εὐρυτάτην αὐτῶν ταύτην ἐξουσίαν ἦν, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἐφοροὶ, οἱ προεφορεύσαντες δηλαδὴ, ἐπίσης ἐδύναντο νὰ ἐναχθῶσιν ἐπ' εὐθύνη ἐνώπιον τῶν κατεχόντων τὴν ἐφορευτικὴν ἐξουσίαν (65).

Δὲν ἐδίκαζον δὲ μόνον ἐπὶ τοιούτων σπουδαίων εὐθυνῶν τῶν Βασιλέων ἢ τῶν ἄλλων ἀρχῶν οἱ Ἐφοροὶ, ἀλλὰ « συνῆγον » δικαστήριον (66), ὃ ἦν ἡ Γερουσία προσλαμβάνουσα καὶ αὐτοὺς. Ἦσαν δὲ παρ' αὐτῷ εἰσαγωγεῖς κυρίως τῆς δικῆς καὶ κατήγοροι, ἀλλ' ὡς ὑπολαμβάνεται, συγχρόνως καὶ δικασταί· ὅσάκις δ' ὁ δικαζόμενος ἦν εἰς τῶν Βασι-

(62) Πολ. Β, 6, 18.

(63) Λακ. Πολ. Η, 4.

(64) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 16-18.

(65) Πλούτ. Β. Ἀγιδ. ΙΒ.

(66) Ἡρόδ. ΣΤ, 85.

λέων, μετὰ τῆς Γερουσίας συνήδρευεν ὁ ἕτερος Βασιλεύς (67)· ὁσάκις δ' ἦν ἄλλος τις τῶν ἀρχόντων, πιθανῶς ἀμφοτέροι. Ἐδίκαζε δὲ τὸ δικαστήριον τοῦτο, ὡς ἐβρέθη ἐν τῷ περὶ Γερουσίας, « αὐτογνωμόνως » καὶ οὐχὶ « κατὰ γράμματα καὶ νόμους » (68), ἀλλὰ πάντοτε, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρείου Πάγου ἐλέγετο, μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως καὶ ἀτραξίας· ὥστε ὡς ἐξαίρεσιν κατακριτέαν θεωρεῖ ὁ Θουκυδίδης (69) τὴν ἀπερίσκεπτον διαγωγὴν τῶν δικαστῶν τούτων ἀπέναντι τοῦ Βασιλέως Ἀγίδος τοῦ Ἀρχιδάμου.

Καὶ αἱ δίκαι μὲν αὗται δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς ἐν Ἀθήναις Εἰσαγγελικάς, διότι, ὡς ἐν ἐκείναις ὁ δῆμος ἐκαλεῖτο νὰ ἐνάξῃ εἰς τὸ δικαστήριον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα οἱ Ἐφοροί, τὸν δῆμον ἀντιπροσωπεύοντες, ἐνήγον εἰς τὴν Γερουσίαν. Ὑπῆρχεν ὁμοῦς ἑτέρα κακατηγορία δικῶν, καθ' ἧς οἱ Ἐφοροὶ ἦσαν οὐδόλως ἐνάγοντες, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ κυρίως καὶ μόνοι δικασταί, αἱ πολιτικαὶ δίκαι, ἧ αἱ περὶ τὰ συμβόλαια. Ὡς ἐν Ἀθήναις αἱ πολιτικαὶ δίκαι ἐδικάζοντο ὑπὸ τῆς δημοτικῆς Ἡλιαίας, ἥτοι τῆς δικαζούσης συνελεύσεως τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ φονικαὶ ὑπὸ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ Ἀρείου Πάγου, οὕτω καὶ ἐν Σπάρτῃ, ἐν ᾧ τὰς φονικὰς ἐδίκαζεν ἡ Γερουσία, τὰς τῶν συμβολαίων εἶχον οἱ τῆς Ἀλίας ἀντιπρόσωποι Ἐφοροί, ὡς ὁ Πλούταρχος (70)· « Τὰ τῶν συμβολαίων δίκαια ἐκάστης ἡμέρας κρίνουσιν οἱ ἔφοροι ». Δὲν ἦσαν δὲ τῶν δικῶν τούτων εἰσ-αγωγεῖς, ἢ πρόεδροι τῶν διεξαχόντων αὐτὰς δικαστηρίων,

(67) Πaus. Γ, 5, 3.

(68) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 6, 18. Β, 7, 6.

(69) E, 63.

(70) Λακ. Ἀποφθ. Η, 207.

διότι οἱ Ἐφοροὶ δὲν ἦσαν κυρίως ἄρχοντες, κατὰ τὴν ἐν Ἀθῆναις σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὶ οἱ ἀληθεῖς δικασταί, καθ' ὃ ὄντες οὕτως εἰπεῖν αὐτὸς ὁ δῆμος, ἡ ἐπιτομὴ τῆς δικαζούσης Ἀλίας. Λέγει δ' ὁ Ἀριστοτέλης (71): « Τὰς τῶν συμβολαίων δικάζει Ἐφόρων ἄλλος ἄλλος », ὅπερ δηλοῖ ὅτι δὲν συνεδίαζον πάντες ὁμοῦ, ὡς ἐν δικαστήριον, ἀλλ' ἕκαστος τινὰς τῶν δικῶν· ἀγνοεῖται δὲ πῶς, ἂν κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καὶ καθ' ὕλην, ἢ, ὡς ἐν Ἀθῆναις, διὰ κληρώσεως διενέμοντο αὐταὶ εἰς αὐτούς, καὶ οὐδαμῶθεν ἐξάγεται ὅτι εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων εἶχον οἱ Ἐφοροὶ καὶ συνδικαστὰς ἢ παρέδρους. Ὅσακις δ' ἐπέβαλλον χρηματικὰς ποινάς, εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσπράττειν αὐτὰς παραχρῆμα (72).

Ἐνεκα δὲ τῆς τοιαύτης αὐτῶν δικαιοδοσίας, εἶχον οἱ Ἐφοροὶ καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐπιμέλειαν τῆς ἀγορᾶς, ἐν ἣ ἅσαι σχεδὸν αἱ τῆς φύσεως ταύτης δίκαι ἐνέπιπτον, καθ' ὃσον, διὰ τὴν ὀλιγοχρηματίαν καὶ τὸν λοιπὸν τρόπον τοῦ βίου αὐτῶν οἱ Σπαρτιάται, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ περίοικοι καὶ οἱ Εἰλωτες, ἐν τῇ ἀγορᾷ κυρίως, ὅπου ἐγίνοντο αἱ ἀγοραπωλησίαι, εἶχον ἀφορμὴν νὰ συμβάλλωνται. Ἦν δ' ἡ τῆς ἀγορᾶς ἐπιμέλεια σπουδαιοτάτη ἐν Σπάρτῃ, διότι ἐνταῦθα εἶχον ἀφορμὴν νὰ συνέρχωνται κατακτηταὶ καὶ κατακτηθέντες, ἐνταῦθα ἐνέδιδεν πῶς τὸ αὐστηρὸν τῆς Σπαρτιατικῆς διαίτης, δι' ὃ καὶ ἀπηγορεύετο ἡ τῆς ἀγορᾶς εἴσοδος καὶ χρήσις τοῖς νεωτέροις τῶν τριάκοντα ἐτῶν, καὶ τοῖς διὰ τινὰ παράδασιν τιμωρουμένοις Σπαρτιάταις (73). Διὰ τοῦτο ἐπόμενον ἦν τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ εὐκοσμίαν αὐτῇ ἡ πόλις ἀνέ-

(71) Πολ. Γ, 1, 7.

(72) Ξενοφ. Λακ. Πολ. Η, 10

(73) Θουκ. Ε, 34.

καθεν νὰ ἐπετῆρει δι' ἰδίων αὐτῆς ἀντιπροσώπων, ἀνωτάτων τῆς Ἀλίας ἀρχῶν, καὶ λίαν πιθανὸν ὅτι ἐκ τῆς ἐπιμελείας ταύτης, συνάρχου μετὰ τοῦ πολιτεύματος, καὶ ἡ ἐπωνυμία αὐτῶν νὰ ἐπήγασε· διότι καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ τῆς ἀρχῆς ἐπιτήρησις Ἐφορεία ἐλέγετο ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀπτικοῖς νόμοις (74), καὶ κατὰ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, ἐν γένει « Ἐφοροὶ οἱ τὰ τῶν πόλεων ὄνια ἐπισκεπτόμενοι ». Φαίνεται ἐπομένως ὅτι πανταχοῦ ὑπῆρχε, μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ στοιχειωδεστάτων διατάξεων, δημοτικὴ τις ἀγρονομικὴ ἀρχή, ἥτις ἐν Σπάρτῃ, καὶ ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς τῆς ἀγορᾶς σπουδαιότητος, ὠγκώθη μέχρι τέλους εἰς τὴν ὑπερτάτην σχεδὸν ἐξουσίαν τῆς πόλεως. Ἐνεκα δὲ τῆς σχέσεως ταύτης τῶν Ἐφόρων μετὰ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τὸ Ἐφορεῖον, ἡ ἀρχεῖον αὐτῶν ἔκειτο ἐν τῇ ἀγορᾷ (75). Συνηστιῶντο δ' ἐν αὐτῷ (76), καὶ ἡστίων ἐκεῖ τοὺς ξένους πρέσβεις (77), ἀπαλλάκτως ὡς οἱ Ἀθηναῖοι Πρυτάνεις ἐν τῷ Πρυτανεῖῳ.

Ἐνεκα δὲ ταύτης τῆς ἀνωτάτης αὐτῶν ἐπιβλέψεως ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀνατρεφομένων, καὶ καθ' ὃ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ τῶν κατακτητῶν, εἶχον οἱ Ἐφοροὶ καὶ ἐπὶ τῶν περιόικων ἀνωτάτην ἐπιβρόχην, δι' ὃ καὶ κατ' ἔτος, τὴν ἐξουσίαν ἀναλαμβάνοντες, ἐξέδιδον προκήρυξιν ἐν ᾗ, ὀρίζοντες τοὺς μέλλοντας ἐπιτηρεῖν τὴν χώραν Κρυπτούς (78), προσέθετον καὶ τὴν παραγγελίαν « Κεῖρεσθαι τὸν μύστακα καὶ προσέχειν τοῖς νόμοις ». Ἀπηυθύνετο δ' ἡ παραγγελία

(74) Δημ. κ. Ἀριστοκρ. 630.

(75) Αἰ. Π. Ἰ. Β, 15.

(76) Πausan. Γ, 11, 2. — Πλούν. Β. Κλεσμ. Ζ.

(77) Πλουτ. Λακ. Ἀπ. Αἰ. Π. Ἰ. Β, 15.

(78) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΗ.

αὕτη βεβαίως τοῖς περιοίκοις, διότι παρὰ Λάκωσιν ὁ Μύτταξ ἢ μύσταξ ἦν τοῦ τελειοπολίτου χαρακτηριστικόν (79), καὶ διὰ τῆς διαφορᾶς ταύτης ἐξωτερικῶς ἀπηγεῖτο, ὡς φαίνεται, νὰ διακρίνηται ὁ περιοίκος ἀπὸ τοῦ Σπαρτιάτου.

Τοῖς Ἐφόροις προσέτι ἐναπέκειτο, καὶ αὖθις ὡς ἐπιτρόποις τοῦ δήμου, καὶ τῶν ἀγώνων ἡ ἐπιμέλεια, καὶ ἐπομένως καὶ πᾶσα ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα δίκη (80). δι' ὃ καὶ μνημονεύεται ὅτι ἐπέπληξάν τινα διότι ὑπερεσάρκει καὶ ἦν ὑπέρπαχυς (81), ἀκατάλληλος οὕτως ὢν πρὸς τοὺς ἀγῶνας, κατὰ παράδασιν βεβαίως τῶν περὶ σπαρτιατικῆς διαίτης, καὶ περὶ τῶν κυρίως ἀθλητικῶν ἀσκήσεων ἐν Σπάρτῃ ὠρισμένων.

Εἰ δὲ καὶ ἡ τῶν ἡθῶν καὶ τῆς ἀγωγῆς ἐπιτήρησις ἐναπέκειτο τοῖς Γέρουσιν ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ πρεσβύτεροι πάντες ἀνέτρεπον καὶ ἐπετήρουν τοὺς νεωτέρους, ὅφ' ἐτέραν ἔποψιν ὁμῶς, τὴν πολιτικὴν, συνεμερίζοντο τὴν ἐπίβλεψιν ταύτην καὶ οἱ Ἐφοροὶ (82), διότι ἡ πόλις ἐνδιεφέρετο εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἡθῶν, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο αὐτὸ τὸ πολίτευμα. Τούτου ἕνεκα ἀναφέρεται πού (83) ὅτι ἔτυψάν τινα οἱ Ἐφοροὶ, κατηγορούμενον ῥαθυμίας, καὶ ἐτιμώρησαν ἕτερον ἀργύριον κεκτημένον παρὰ τὸν νόμον (84), καὶ ἐζημίωσαν ἄλλον διότι ὑπὸ πολέων ἠδικεῖτο (85), ἥτοι διότι, διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ἐγένετο κοινῆς χλεύης ἀντικείμενον, ἢ καὶ διότι σκωπτόμενος δὲν εἶχε τὴν παρὰ τοῖς

(79) Ἡσύχ. Φ. Μύτταξ. — Walckenaer, ἐν Θεοκρ. σ. 288.

(80) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 16. — Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. ΚΘ.

(81) Αἰλ. Π. Γ. ΙΔ, 7.

(82) Ξεν. Λακ. Πολ. Δ, 3, 6. — Αἰλ. Π. Γ. Γ, 10-ΙΔ, 7.

(83) Σχολ. Θεοκρ. Α, 84.

(84) Πλούτ. Β. Λυσ. ΙΘ.

(85) Πλούτ. Λακ. Ἀποφ. ΙΓ.

Σπαρτιάταις περίφημον έτοιμότητα τοῦ ἀντισκώπτειν καὶ διὰ δηκτικῶν λόγων ἀμύνεσθαι.

Τὴν ἤδη δὲ μεγίστην πολιτικὴν αὐτῶν ἰσχὺν ἠϋξήσαν ἔτι μᾶλλον οἱ Ἐφοροὶ καὶ εἰς τῆς θρησκείας τὴν ἐπικουρίαν αὐτὴν στηρίζαντες. Οὕτω καὶ εἰς τὰς τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς τὰς θυσίας συνέπραττον (86), καὶ παρὰ τὸ Ἐφορεῖον ὑπῆρχεν ἰδρυμένος, καὶ πιθανῶς μετ' αὐτοῦ συνεχόμενος, ναὸς τοῦ Φόβου (87), καὶ διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν οὐρανῶν ἀπεφαίνοντο περὶ τῆς τύχης τῶν Βασιλέων, καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Πασιφᾶς κατακλινόμενοι, ἐζήτουν, εἴ τι ἐνυπνιάζοντο, ὡς θείας ἀποκαλύψεις περὶ τῶν πολιτικῶν τῆς Σπάρτης πραγμάτων (88). Οὕτω λοιπὸν ὡς ταμίαι καὶ τῶν βουλῶν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν θείων βουλῶν παριστώμενοι, ὑψώθησαν εὐκόλως ἴσα τὸ ἀξίωμα τοῖς Βασιλεῦσιν, οἷς, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν (89), «ἐδρας πάντες ὑπαινίστανται, πλὴν οὐκ ἔφοροι ἀπὸ τῶν ἐφορικῶν ἐδρῶν», καί, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (90), ἐπίφοβοι μάλιστα ἐγένοντο εἰς τοὺς Βασιλεῖς· «Διὰ τὸ τὴν ἀρχὴν εἶναι λίαν μεγάλην καὶ ἰσοτύραννον, δημαγωγεῖν αὐτοὺς ἠναγκάζοντο οἱ Βασιλεῖς». Οὕτω δ' ἐν ἑαυτοῖς τὴν δημοτικὴν ἐπιβρόχην ὑπερμέτρως ὑψώσαντες, διέστρεψαν τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτεύματος, ἐχάλασαν τοῦ ἀρχαίου νόμου τὴν αὐστηρότητα, καὶ εἰσήγαγον τὴν «ἀνειμένην δίαίταν» ἐκείνην, ἣν κατακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης (91), καὶ ἥτις τέλος ἐπέφερε τῆς Σπάρτης τὴν παρακμὴν.

(86) Πολύβ. Δ, 35, 2.

(87) Πλούτ. Β. Κλεομ. Η.

(88) Πλούτ. Β. Ἀγ. Θ. — Cic. d. div. I, 43, 96.

(89) Λακ. Πολ. ΙΕ, 6.

(90) Πολ. Β, 6, 14.

(91) Πολιτ. Β, 6, 16.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Ζ'.

Τέλη, δικαστικαὶ ἀρχαί.

Καὶ οἱ μὲν Βασιλεῖς, ἡ Γερουσία καὶ οἱ Ἐφοροὶ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρχον αἱ ἀνώταται ἐξουσίαι τῆς πολιτείας· ὑπ' αὐτάς δ' ἦσαν αἱ κατώτεραι δικαστικαὶ ἀρχαί ἢ τὰ τέλη.

Ἐλεγον δ' οἱ Σπαρτιᾶται τὸ ἄρχεῖν κατ' ἀντίθεσιν τοῦ βασιλεύειν, καὶ ἐπομένως δὲν συμπεριελάμβανον τὴν βασιλείαν μεταξὺ τῶν ἀρχῶν· δι' ὃ καὶ, καθ' Ἡρόδοτον, ὁ Λεωτυχίδης ἠρώτα τὸν τῆς Βασιλείας ἐκπεπτωκότα, εἰς ὑποδεεστέραν δ' ἀρχὴν αἰρεθέντα Δημάρατον τὸν Ἀρίστωνος, «ὁποῖόν τι εἴη τὸ ἄρχεῖν μετὰ τὸ βασιλεύειν». Οὐδ' ἡ Γερουσία δ' ἐλέγετο ἀρχή, καὶ ὁ Πausanias (1) καλεῖ αὐτὴν συνέδριον, ἀπ' ἐναντίας τῆς ἐφορείας καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιμελειῶν, ἃς ὀνομάζει ἀρχάς, δι' ὃ καὶ ἀρχεῖα μὲν λέγει τὰ μέρη ἔνθα ἐκεῖναι συνήρχοντο, Βουλευτήριον δὲ τὸ τῆς Γερουσίας κατάστημα. Ἀρχεῖα ὅμως πολλάκις ἐλέγοντο καὶ αὐταὶ αἱ ἀρχαὶ ὅταν ἐκ πολλῶν συνέκριντο (2).

Ὅσαι δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων μετεῖχον τῆς ἀνωτάτης διευθύνσεως τῆς πολιτείας, ἐκαλοῦντο περιληπτικῶς πᾶσαι ὁμοῦ καὶ τέλη, καὶ ἐνίοτε μὲν ἡ λέξις συνυπακούει καὶ τοὺς ἐφόρους, «τὰ οἴκοι τέλη», ἐνίοτε δὲ τίθεται κατ' ἀντίθεσιν αὐτῶν, «οἱ ἔφοροι καὶ τὰ τέλη», εἰς τὴν ση-

(1) Γ, 11.

(2) Ἀριστοτ. Πολιτ. Β, 6, 14. Δ, 12, 6. Ε, 3, 5, κτλ. — Πλούταρχ. Λακ. Ἀποφθ. — Β. Κλεισμ. Ι'.

μασίαν τῶν ἐπιλοίπων, τῶν κυρίως διοικητικῶν ἀρχῶν.

Ἦσαν δ' αἱ ἀρχαὶ αὗται πᾶσαι αἰρεταὶ καὶ ἐτήσιαι, καὶ πολὺ ἐλάσσονα τὴν σημασίαν ἔχουσai ἢ αἱ ἀντιστοιχοῦσαι αὐταῖς ἐν Ἀθήναις, ἕνεκα τοῦ ὄγκου τῶν ἐφόρων, οἵτινες ἐντελῶς αὐτὰς ἐπεσκίαζον. Ἦσαν δὲ αἱ ἐπόμεναι·

Οἱ νομοφύλακες. ὄντες καὶ αὐτοί, ὡς οἱ ἔφοροι, πέντε τὸν ἀριθμὸν κατ' ἐπιγραφάς (3), εἶχον ἣν ἐπιμέλειαν ἐκφράζει τὸ ὄνομα αὐτῶν, τὴν τῆς τηρήσεως δηλαδὴ τῶν νόμων. Τὸ ὅτι δὲ νόμοι γραπτοὶ δὲν ὑπῆρχον ἐν Σπάρτῃ, τοῦτο οὐ μόνον περιττὴν δὲν καθίστα τὴν θέσιν αὐτῶν, ἀλλὰ μάλιστα ἀναπόφευκτον, καὶ ἐχορήγει αὐτῇ πολλὴν σπουδαιότητα, διότι αὐτοῖς ἀπέκειτο ἡ παρακαταθήκη καὶ ἡ φροντίς τῆς μὴ ἀλλοιώσεως τῶν ἐκ μνήμης παραδιδόμενων ῥητρῶν, καὶ ἐν γένει τοῦ τῆς συνηθείας δικαίου, ἀποτελοῦντος πᾶσαν τῆς Σπάρτης τὴν νομοθεσίαν, καὶ οὗτοι ἦσαν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ζῶν νομοθετικὸν ἀρχεῖον τῆς πόλεως. Ἐπ' αὐτοῖς ἄρα ἦν ἡ τοῦ πολιτεύματος συντήρησις, ἣτις ὅμως ὑπὸ Ξενοφῶντος λέγεται ἐμπεπιστευμένη τῇ Μικρᾷ Ἐκκλησίᾳ, περὶ ἧς προεβρέθη (4). Ἐκ τούτου δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς πιθανὸν τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ νομοφύλακες ἀνῆκον τῇ μικρᾷ ἐκκλησίᾳ, ἐπέχοντες παρ' αὐτῇ ἣν θέσιν οἱ ἔφοροι παρὰ τῇ μεγάλῃ, καὶ ἴσως ἦσαν αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ὑπὸ τινος λεξικογράφου λεγόμενοι ἐλάττους ἔφοροι (5), ἥτοι ἔφοροι τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας. Εἶχον δ' οἱ Νομοφύλακες τὸ ἀρχεῖον αὐτῶν εἰς τὴν ἀγοράν (6).

Οἱ Βιδιαῖοι, κατὰ Πausανίαν (7), ἐν ἐπιγραφαῖς δὲ καὶ

(3) Bæekh. Corp. Inscr. Grec. σ. 614, ἀρ. 1257 κτλ.

(4) Ἀνωτ. Κεφ. Ε. σελ. 241.

(5) Ἀνωτ. Κεφ. ΣΤ, σελ. 246.

(6) Πaus. Γ, 11, 2.

(7) Αὐτ.

Βειδιαῖοι (κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν χρόνων τῆς παρακμῆς), καὶ Βιδαῖοι (ὁ ὁ Βοίκιος κηρύττει ἐσφαλμένον), καὶ Βίδυοι, συνηθέστερον δὲ Βίδεοι καλούμενοι, εἶχον τὴν ἐπιστάσιαν τῆς γυμναστικῆς ἀγωγῆς τῶν ἐφήβων, καὶ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν κατὰ τε τοὺς ἐν τῷ καλουμένῳ Πλατανιστῷ, καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀγῶνας. Ἦσαν δὲ πέντε τὸν ἀριθμόν, λαμβανόμενοι πιθανῶς ἀνὰ εἷς ἐξ ἐκάστης κώμης. Εἶχον δὲ καὶ προϊστάμενον ἢ πρόεδρον, ἐκτὸς τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, διότι ἐν τινι ἐπιγραφῇ (8) ἀναφέρεται ἕκτος, καὶ ἦν ὡς πρὸς αὐτοὺς ἐπώνυμος, ἐν ἐπιγραφαῖς μνημονευόμενος ὅτε μὲν διὰ τῆς περιφράσεως «Βειδιαῖοι οἱ περὶ τὸν δεῖνα», ὅτε δὲ ὡς πρέσβυς τῶν Βειδιαίων, διότι πρέσβεις λέγονται ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ἐν Σπάρτῃ οἱ πρόεδροι τῶν ἀρχῶν. Ἴσως δ' ἦν ὁ πρόεδρος οὗτος τῶν Βειδιαίων αὐτὸς ὁ ἀρχαιότερον καλούμενος παιδονόμος (9). Εἶχον δὲ καὶ οὗτοι ἐπίσης τὸ ἀρχεῖον αὐτῶν εἰς τὴν ἀγοράν.

Οἱ Ἀρμόσυνοι (10), ἐπιτηρηταὶ τῆς τῶν γυναικῶν διαγωγῆς καὶ τῶν ἡθῶν αὐτῶν.

Οἱ Βουαγοί, περὶ ὧν ὁ Ἡσύχιος (11)· «Βουάγωρ, ἀγελάτης, ὁ τῆς ἀγέλης ἀρχὼν παῖς». Ἀλλά, κατ' ἐπιγραφάς (12), ὁ Βουαγός, ἢ Βουάγωρ, κατὰ τὴν Λακωνικὴν διάλεκτον, ἦν οὐχὶ παῖς, ἀλλ' ἀνὴρ ὥριμος, πολλάκις καὶ ἄλλας ἀνωτάτας διέπων τῆς πολιτείας ἀρχάς, ὅσον ἐφόρου, νομοφύλακος ἢ ἀρχιερέως. Ὡστε ἡ ἀπατάται ὁ Ἡσύχιος

(8) Bæckh C. J. G. N. 1364.

(9) Ἀνωτ. Τμ. Β, Κεφ. Β, σελ. 182.

(10) Ἡσόχ. ἐν Φ.

(11) Ἐν Φ.

(12) Bæckh C. I. G. N. 1240. 1241. 1245.

λέγων παῖδα τὸν Βουαγόν (13), ἡ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ἐπὶ τῆς ἐκλύσεως τῆς ἀρχαίας αὐστηρότητος καὶ ἀφελείας τῶν Σπαρτιατικῶν ἡθῶν, ἐκρίθη ἀναγκαῖον ν' ἀνατεθῇ ἡ διεύθυνσις τῆς ἐν ταῖς βούαις ἡ ἀγέλαις ἀγωγῆς τῶν νέων εἰς ἄνδρας σπουδαίους καὶ ἐπισήμους.

Οἱ Ἑμπελωροί, οἱ, καθ' Ἡσύχιον, ὑπὸ τοὺς Ἐφόρους τὰ τῆς ἀγορανομίας διέποντες, μεταγενεστέρως δὲ ἀγορανόμοι, ὡς ἀπαντῶνται ἐν ἐπιγραφαῖς (14). Καὶ ὁ μὲν ἀριθμὸς αὐτῶν ἐστὶν ἄγνωστος· πιθανῶς δ' ἦσαν πέντε καὶ οὗτοι κατὰ τὰς πέντε κώμας· γνωστὸν δ' ἐξ ἐπιγραφῶν ὅτι εἶχον καὶ οὗτοι πρόεδρον, προσαγορευόμενον πρέσβυν ἀγορανόμων, καὶ πρὸς τούτοις μνημονεύεται καὶ αἰώνιος ἀγορανόμος (15), ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ὁ πρόεδρος ἐκεῖνος ἦν, βεβαίως ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις πάντοτε, ισόβιος καὶ οὐχὶ ἐτήσιος ἄρχων,

Οἱ Ἀρμοσταὶ φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀρχὴ παλαιὰ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ διαρκής, ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν ἀνατροπῶν ἐκλεγομένη ἵνα διακοσμῇ καὶ ρυθμίζῃ τὰ τῆς συνταραχθείσης πολιτείας. Ἐντεῦθεν δ' ἐπεκράτησε καὶ εἰς ξένας πολιτείας, ἃς κατέκτων οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὧν μετερρύθμιζον τὰ πολιτεύματα, νὰ πέμπωσιν ἀρμοστάς, οἵτινες συνήθως ἔμενον καὶ σταθερῶς ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐξασκοῦντες τῆς Σπάρτης τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν.

Οἱ Πρόξενοι, πλὴν τῶν, ὡς ἀλλαχοῦ, παρὰ ξένων πόλεων ἐπὶ τιμῇ λαμβανόντων τὴν ἐπιμέλειαν τῶν πολιτῶν αὐτῶν ὅτε ἐπεδήμουν ἐν Σπάρτῃ, ἦσαν προσέτι καὶ ἀρχὴ ὑπὸ τῶν Βασιλέων ἐγκαθισταμένη (16), καὶ ἄλλα πιθανῶς καθή-

(13) *Ib. Müll. Dor. II, σ. 302, Σημ. 2.

(14) Bœckh, C. J. G. N. 1241. 1277.

(15) Αὐτ. N. 1363-4. 1375-9.

(16) Ἡρόδ. ΣΤ, 57.

κοντα ἔχουσα (17), προσέτι δὲ καὶ τὸ ἐξασκεῖν τὴν τοῖς Βασιλεῦσιν ἀνατεθημένην δεξίωσιν καὶ προστασίαν τῶν ξένων ἐν τῇ πόλει, δι' ἧς ἐμετριάζετο τῶν ἀρχαίων διατάξεων τὸ μισόξενον.

Οἱ *Πρόδικοι* ἦσαν καὶ οὗτοι ἐκτελεσταὶ μέρους τῆς τῶν Βασιλέων δικαιοδοσίας, τῆς ἀφορώσης τὰς ὀρφανικάς ὑποθέσεις, τὰς τῶν ἐπικλήρων καὶ τὰς τῶν εἰσποιήσεων (18). Ἴσως δὲ πρὸς τοῦτο ἐξελέγοντο οἱ προσεχέστατοι τοῦ ἐνδιαφερομένου συγγενεῖς, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ἀνηλίκων Βασιλέων οἱ προσεχεῖς συγγενεῖς εἶχον αὐτῶν τὴν ἐπιτροπείαν, λεγόμενοι *πρόδικοι*. Οὕτως ἦν ὁ Λυκοῦργος πρόδικος τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Χαριλάου.

Οἱ *Πολέμαρχοι*, ἀρχὴ στρατιωτική, καὶ ἐπομένως τοῖς Βασιλεῦσιν ὑποκειμένη, καὶ ἴσως ἐξ αὐτῶν ἀπορρέουσα, ἢ ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγομένη, εἶχον, πλὴν τῶν στρατιωτικῶν, καὶ πολιτικά τινα καθήκοντα μετὰ τῶν πρώτων συνεχόμενα, ἀλλ' ἢ φύσις καὶ ἡ ἔκτασις αὐτῶν ἀγνοεῖται.

Μετὰ δὲν τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ πολιτεύματος, κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀπαντῶνται καὶ ἄλλαι τινὲς ἀρχαί, ὧν οὐδεμία γίνεται μνεία ἐν ἀρχαιοτέροις συγγράμμασιν ἢ μνημείοις. Τοιαῦται δ' εἰσιν·

Ἡ *Βουλὴ*, ἀπαντωμένη ἐν ἐπιγραφαῖς χρόνων ῥωμαϊκῶν, καὶ ὡς κυριωτάτῃ ἀρχῇ τῆς πόλεως διὰ τοιούτων τύπων μνημονευομένη· «*Ἡ λαμπροτάτη Βουλὴ*»· «*Ψηφίσματι Βουλῆς*»· «*Γῆδος Βουλῆς*»· Εὐρίσκεται δὲ καὶ τὸ ὄνομα *Βουλευτής*· καὶ πιθανώτατον φαίνεται ὅτι Βουλὴ ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ Γερουσία, κατὰ μίμησιν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, δι' ὃ καί, ὡς ἐρ-

(17) Ἰδ. Bæckh, C. I. 4.

(18) Ἡρόδ. Αὐτ.

ρέθη, *Βουλευτήριον* καλεῖ ὁ Πausανίας (19) τὸ ἀρχεῖον τῆς Γερουσίας. Ἵνα δὲ συμφωνήσωμεν πρὸς τὸν Βοίρχιον, μὴ παραδεχόμενον τὴν ταυτότητα τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἐντελῇ ἀνατροπὴν τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, καὶ ἐξομοίωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ Ἀττικόν, καθ' ἣν ἐποχὴν εἶχε Βουλὴν ἀντὶ Γερουσίας.

Οἱ πατρονόμοι. Ἄν τοιοῦτοι ἄρχοντες ὑπῆρχον καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, ἔχοντες ἴσως τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀνδρῶν, ὡς οἱ παιδονόμοι εἶχον τὴν τῶν παιδίων, εἶναι ἄγνωστον, διότι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται. Ἀλλ' ὁ Κλεομένης, ὅτε μετέβαλε τὸ πολίτευμα, κατήργησε καὶ Ἐφορείαν καὶ Γερουσίαν, καὶ ἀντικατέστησε τοὺς πατρονόμους τούτους (20). Ἐν δὲ τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἀποκατέστη πάλιν ἡ Γερουσία, οὐχ ἥττον ὅμως ἐξηκολούθουν ὑφιστάμενοι καὶ οἱ Πατρονόμοι, καὶ μάλιστα ἐπισημοτάτην ἔχοντες θέσιν· διότι ἐν ἐπιγραφαῖς ἐν αἷς μνημονεύονται καὶ Ἐφοροί, καὶ Νομοφύλακες καὶ Γέροντες καὶ Βιδαῖοι, ἐπώνυμος φέρεται ὁ πατρονόμος, διὰ τῶν λέξεων «ἐπὶ πατρονόμου δεῖνος»· ὥστε καὶ ὅταν λέγεται μόνον «ἐπὶ δεῖνος», ὑπονοεῖται πατρονόμος.

Οἱ Γερσάκται μνημονεύονται μόνον ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου, καὶ μεθερμηνεύονται δῆμαρχοι, οἷον δημογέροντες.

Οἱ Πύθιοι, ἧ καὶ Πείθιοι Λακωνιστί, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν Βασιλέων, ἀνὰ δύο ὑφ' ἐκάστου, ἦσαν οἱ βοηθοῦντες αὐτοὺς εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ μαντείου, καὶ ἴσως καὶ εἰς ἐξήγησιν τῶν χρησμῶν (21).

Οἱ Σύνδικοι εἰσὶ μόνον ἐξ ἐπιγραφῶν γνωστοί, πασῶν

(19) Πaus. Β, 9, 1.

(20) Αὐτ. Γ, 11, 2.

(21) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΕ, 5.

μεταγενεστέρων (22). Φαίνεται δ' ἔχουσα τότε γενικήν τινα σημασίαν ἢ λέξεις, καὶ δηλοῦσα ἀπλῶς τὸ ἐπίτροπος, ἢ ἐπιμελητής, διότι ἀναφέρονται Σύνδικοι ἐπὶ τὰ ἡθη, πιθανῶς ἀρχῶν τις ἐγκατεστημένος ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἵνα ἐπιτηρῇ τὰ ἡθη ὧν αὐτὴ εἶχε τὴν ἐπίβλεψιν. « Σύνδικος ἐπὶ τοὺς νόμους », νομοφύλαξ τις, ἢ ὑπὸ τῶν νομοφυλάκων δι' εἰδικήν τινα ἐργασίαν αὐτῶν ἐγκαθιστάμενος· ἀλλὰ καὶ Σύνδικοι ἐπὶ τὴν μεγάλην συνδικίαν, ὅπερ φαίνεται δυσνόητον, αἰνιττόμενον ἴσως ἀρχὴν τινα περιλαμβάνουσαν καὶ συγκρατοῦσαν πάντας τοὺς συνδίκους, ἦτοι πάσας τὰς ἐπιμελείας· καὶ τὸ παράδοξον, « Σύνδικος Θεοῦ Λυκούργου », ἐξ ἐποχῆς καθ' ἣν, ὡς οἱ Αὐτοκράτορες, οὕτω καὶ ὁ νομοθέτης Λυκούργος ἐπεκαλεῖτο Θεός, καὶ τοῦτο πολὺ δικαιότερον, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διότι ἀνέκαθεν εἶχεν ὁ Λυκούργος ἡρώον ἐν Σπάρτῃ. Τοῦ Θεοῦ λοιπὸν τούτου ἢ τοῦ ἡρώου αὐτοῦ ὑπῆρχε Σύνδικος ἢ Ἐπιμελητής.

Οἱ Δημοσιομάσται φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐλεγκταὶ τινες τῶν δημοσίων προσόδων, ἀνάλογόν τι πρὸς τοὺς μαστῆρας ἢ μάστρους, οἵτινες ἀναφέρονται ἐν Πελλάνη, ἐν Ῥόδῳ καὶ ἀλλαχοῦ (23). Ἦσαν δ' ἐν συναφείᾳ μετὰ τῶν συνδίκων, καὶ ὁ αὐτὸς ἐδύνατο νὰ ᾖ καὶ σύνδικος ἐνταυτῷ καὶ δημοσιομάστης, διότι ἐν τινι ἐπιγραφῇ λέγεται (24)· « Σύνδικος καὶ δημοσιομάστης ».

Ἐξηγητὴς τῶν Λυκουργείων ἀπαντᾷται ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ, καὶ ἦν πιθανῶς ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν ἐπίσημον ἐξήγησιν τῶν ἀρχαίων ῥητρῶν καὶ νόμων, ὧν ἡ ἔννοια

(22) 1242. 1256 κτλ.

(23) Ἡσύχ. Ἀποκρ. Φ. Μάστρος.

(24) Bœckh, C. J. G. N. 1364.

ἐφαίνετο βεβαίως σκοτεινὴ πολλάκις κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα ἐκείνους χρόνους.

Ὁ Διαβέτης ἐστὶν ἀρχὴ ἐν ἐπιγραφαῖς μόνον ἀπαντωμένη. ἢ μόνη, ἢ μετὰ τῆς λέξεως *Λιμναίων*. Πιθανῶς δὲ ἡ λέξις σύγκειται ἐκ τοῦ ἔτης, δημότης, πολίτης, ἔχοντος τὸ δίγαμμα. Ἀλλὰ τίς ἦν ἡ δικαιοδοσία τοῦ ἄρχοντος τούτου εἶναι ἄγνωστον.

Γραμματοφύλαξ ἀπαντᾶται ἐπίσης ἐν ἐπιγραφαῖς (25), καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον, ἂν ὅχι νόμους γραπτούς, ἀλλ' ἄλλα δημόσια ἔγγραφα καὶ ἀρχεῖα, ἃ οὗτος ἐφύλαττεν.

Οἱ ἐπιμεληταὶ ἤ, ἀφηρημένως, αἱ ἐπιμέλειαι ἢ ἐπιμελεῖαι διαφόρων εἰδῶν, ὡς ἐπιμελητὴς πόλεως, *Ἀμυκλῶν*, *Κολωνείας* κλ. *Ἐπιμέλεια* Θεοῦ *Λυκούργου* (26).

Οἱ προστάντες ἐν τῷ *Γυμνασίῳ*, *Γυμνασίάρχοι*, ἐνίοτε αἰώνιοι *Γυμνασίάρχοι*, δηλαδὴ ισόβιοι, ἀγωνοθέται, πανηγυριάρχης, ὅταν οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πανηγύρεις κατήντησαν ἢ πρώτη ἐπασχόλησις τῶν Ἑλληνίδων πόλεων καὶ αὐτῆς τῆς Σπάρτης.

Ἀρχιερεῖς, *ιερεῖς*, *θεωροί*, *σπονδοφόροι*, *χαλαιοδοφοί*, *ιεροθύται*, *Διὸς Μυσταγωγὸς* ἀπ' Ἀσίας, *Ἱερομνάμων* κτλ. εἰσὶν ἐπωνυμίαι ἱερῶν λειτουργῶν, ἀπαντῶμεναι ἐπίσης εἰς ἐπιγραφὰς τῶν μεταγενεστέρων καιρῶν.

Ταμίας, *Γραμματεὺς*, *Γραμματεὺς* τῆς *Βουλῆς* εἰςὶ δημόσιοι ὑπηρέται τῶν χρόνων καθ' οὓς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῆς Σπάρτης εἶχεν ἀπολέσει τὸν πρῶτον ἀφελῆ καὶ πρωτότυπον αὐτοῦ χαρακτήρα. Μνημονεύονται δὲ καὶ οὗτοι ἐν ἐπιγραφαῖς, ὡς ἐν ἄλλαις δύο

(25) C. J. Ἀρ. 1242.

(26) Αὐτ. Ἀρ. 1343.

γραμματεῖς καὶ τρεῖς ὑπογραμματεῖς, καὶ ἀλλαχοῦ εἰς οἰκονόμος δημόσιος, καὶ πάλιν δύο δημόσιοι, καὶ ὑπηρέται.

Πανέλλην ἀπαντᾷται ἐπίσης ἐν ἐπιγραφαῖς, ἀλλ' εἶναι ἐπωνυμία ἐπὶ βραχὺν χρόνον δοθεῖσα οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ὑπὸ πολλῶν Ἑλληνίδων πόλεων εἰς θεωροὺς οὓς ἔπεμπον εἰς τὰ ὑπὸ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις συστηθέντα Πανελλήνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Δικαστικά.

Ὁ δικαστικὸς δ' ὀργανισμὸς δὲν ἐδύνατο νὰ μὴ ἔχῃ ἀφελέστατα καὶ αὐτὸς ἐν χώρᾳ ἣτις ἐπὶ μακρότατον διέτηρησε τὸ ἀρχαῖκόν τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς κατασκευάσμα, καὶ ὡς πολιτικὸν εἶχε δόγμα τὸ χρῆσθαι νόμοις ἀγράφοις. Τούτου ἕνεκα ἡ διαδικασία ἐν Σπάρτῃ περιωρίζετο εἰς ὀλίγα τινα καὶ ἀπλούστατα δικαστικά ἔθιμα, νομολογία δὲ δὲν ὑπῆρχε παντάπασι, καὶ αὐτῆς τόπον ἐπέτρεπε τῶν δικαστῶν ἢ συνειδήσις, δικαζόντων, ὡς προεβρέθη κατ' Ἀριστοτέλην (1), οὐχὶ κατὰ γράμματα καὶ νόμους, ἀλλ' αὐτογνωμόνως, ὑπ' ὅσιν βεβαίως ὁμῶς ἔχοντες πάντοτε εἴ τι ἐν ταῖς ῥήτραις ἢ ταῖς παναρχαίοις παραδόσεσι, ταῖς τῷ Λυκούργῳ ἀποδιδόμεναις, ἐνυπῆρχε δυνάμενον νὰ ὁδηγήσῃ τὴν κρίσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ῥήτραι καὶ παραδόσεις ἦσαν ἐπὶ

(1) Πόλ. Β, 6, 18. — 7, 6.

σης ἄγραφοι, καὶ διὰ τοῦ χρόνου ἡ ἔννοια καὶ τὸ κείμενον αὐτῶν διεστρέφετο, διὰ τοῦτο ὑπῆρχον οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ἐξηγηταὶ τῶν Λυκουργείων, ἀντιστοιχοῦντες βεβαίως εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἐξηγητὰς τῶν πατρίων, διὰ μνήμης ἔχοντες τὰς ἀρχαίας ῥήτρας καὶ δικαστικὰς διατάξεις, ἐπαγγελλόμενοι αὐτῶν τὴν ἐντελῆ γνῶσιν καὶ κατάληψιν, καὶ ἐμπνέοντες, διὰ τὴν πείραν αὐτῶν ἐμπιστοσύνην τοῖς τε δικάζουσι καὶ τοῖς δικαζομένοις.

Καὶ ὅτι μὲν αἱ τοιαῦται δίκαι δὲν παρεῖχον πάσας τὰς ἐφικτὰς ἐγγυήσεις εὐθυδικίας καὶ ἀμεροληψίας, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται ὡς ἐσκληραγωγοῦντο εἰς πᾶσαν σωματικὴν κακουχίαν, οὕτως ἐνεκαυχῶντο καὶ κατὰ τῶν ἠθικῶν κακώσεων καὶ τῆς ἀδικίας θωρακίζόμενοι, καὶ παρὰ τῶν Θεῶν ὡς χάριν ἐν ταῖς δημοσίαις προσευχαῖς, ἦτοι « τὸ ἀδικεῖσθαι δύνασθαι »· καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν λέγεται (2) ὅτι ὁ Τέλεκλος εἶπε πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μεμφιμοιροῦντα· « Σὺ γὰρ οὐκ οἶδας ἀδικεῖσθαι, ἐγὼ δέ ».

Καί, ὡς ἐν Ἀθήναις, εἶχε μὲν ἐκάστη ἀρχὴ τὸ ἴδιον ἑαυτῆς δικαστήριον διὰ τὰς ὑποθέσεις αἵτινες εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ὑπῆγοντο (3), ἀλλ' ἡ διαφορὰ εἰς τοῦτο συνίστατο, ὅτι ἐκεῖ μὲν αἱ ἀρχαὶ εἰσῆγον μόνον τὰς δίκας, ἐδίκαζε δὲ ἡ Ἡλιαία, ἐν Σπάρτῃ δὲ αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ μόναι ἐδίκαζον. Ἀπομνημονεύονται δὲ παρ' ἀρχαίοις ὡς καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐξασκοῦσαι ἀρχαί, αἱ ἐπόμεναι·

Οἱ Βασιλεῖς, δικάζοντες περὶ κληρονομιῶν, καὶ ἐπομένως περὶ πατρούχων κορῶν καὶ περὶ υἱοθετήσεων.

Ἡ Γερουσία, τὰ φοινικά, ἴσως ὅλα τὰ ποινικά, τραύ-

(2) Πλούτ. Α. Ἀποφθ. Τόμ. 6.

(3) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 8, 4. — Ἰδ. Πλάτ. Νόμ. ΣΤ, 767.

ματα, αικίας, κτλ. καὶ τ' ἀφορῶντα τὰ ἥθη· προσέτι δὲ καὶ τὰ ἐγκλήματα καθοσιώσεως καὶ τὰ πολιτικά, πάντων μὲν, κυρίως δὲ τῶν Βασιλέων· εἰς τὴν περίστασιν δὲ ταύτην ἀπεκλείετο ὁ κατηγορούμενος, διότι δὲν ἡξεύρομεν ἂν εἰς τὰς λοιπὰς ἐδίκαζον μόνοι οἱ 23 Γερουσιασταί, ὡς καὶ οἱ Τριάκοντα, ἐμπεριλαμβανομένων δηλαδὴ καὶ τῶν δύο Βασιλέων. Εἰς τὰ πολιτικά δ' ἐγκλήματα εἰσῆγγελλον τὴν δίκην οἱ Ἐφοροί, καὶ φαίνεται ὅτι καὶ συνεδίκαζον.

Οἱ Ἐφοροὶ τὰς πραγματικὰς δίκας, τὰς συμβολαίων δίκας, κατ' Ἀριστοτέλην (4), ὧν ἄλλος ἄλλην ἐδίκαζε, καὶ προσέτι καὶ τῶν ἀρχῶν τὰς εὐθύνας, καθ' ὅσον δὲν ἀπέβλεπον ἐγκλήματα καθοσιώσεως.

Οἱ Βυδιαῖοι τ' ἀφορῶντα τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ γυμνάσια.

Ἡ δ' Ἀλία, δικαστήριον καὶ αὐτὴ, οὐχὶ ὁμῶς ὡς ἡ ἐν Ἀθήναις Ἡλιαία, ἐδίκαζεν ἐν Σπάρτῃ ἐν μιᾷ περιστάσει, ἥτις ἦν ἡ περὶ διαδοχῆς εἰς τὸν θρόνον ἀμφισβήτησις τῶν τῷ βασιλικῷ γένει προσηκόντων· καὶ φαίνεται ὅτι περὶ τούτου προκειμένου, συναχθέντα πάντα τὰ στοιχεῖα τῶν ἀποδείξεων, ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν Ἀλίαν, ἥτις ἀπεφαίνετο ὀριστικῶς εἰς τίνα ἡ ἀρχὴ ἀνῆκε (5). Καὶ ἐπὶ τινων δ' ἄλλων ἐκτάκτων περιπετειῶν, συνεχομένων κυρίως μετὰ τῆς πολιτικῆς, δὲν ἐδίκαζε μὲν ἡ Ἀλία, ἀλλ' ἀπεφαίνετο περὶ τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τῆς δίκης· ὡς διὰ τοὺς ἡττηθέντας εἰς τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην, ἀντὶ τὴν ἀφήσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ τακτικὸν αὐτῶν δικαστήριον, ὅπερ θὰ ἦν πιθανῶς ἡ Γερουσία, ἐπέτρεψεν αὐτῶν τὴν δίκην εἰς τὸν Ἀγησίλαον, καὶ ἐπεκύρωσεν αὐτοῦ τὴν ἀπόφασιν (6).

(4) Πολ. Γ, 1, 7.

(5) Ἡρόδ. Ε, 42. — ΣΤ, 65-66 — Πλούτ. Β. Ἀγιδ. ΙΑ. — Ξενοφ. Ἑλλ. Γ, 3, 3.

(6) Πλούτ. Β. Ἀγησιλ. Δ.

Καὶ διαιτηταὶ δ' ὑπῆρχον ἐν Σπάρτῃ, καὶ πιθανῶς ἐδίκαζον οὗτοι τὰς πλείστας τῶν καθ' ἑκάστην ἰδιωτικῶν δικῶν.

Ἐνῆγον δ' ἐν Σπάρτῃ ἐπὶ μὲν τῶν ἰδιωτικῶν δικῶν, τῶν ἐπὶ τῶν συμβολαίων, οἱ ἐνεχόμενοι ἰδιῶται, ἐπὶ δὲ τῶν φονικῶν ὡς ἐν Ἀθήναις, οἱ ἀγχιστεῖς ἢ συγγενεῖς τοῦ παθόντος, καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν οὐχὶ ὁ βουλόμενος, καθὼς ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ μόνοι οἱ ἄρχοντες· τοῖς δ' ἰδιώταις, καὶ αὐτοῖς τοῖς εἰλωσιν, ἐπετρέπετο μόνῃ ἢ καταμήνυσις (7).

Βεβαίως λίαν ἀτελεῖς ἦσαν ἐν Σπάρτῃ αἱ δικονομικαὶ διατάξεις· διὰ τινὰς ὁμοῦς δίκας, ἂν οὐχὶ διὰ πάσας, τοῦλάχιστον διὰ τὰς ἀφορώσας σπουδαίας πολιτικὰς κατηγορίας, δὲν ἤρχουν αἱ ἀπλᾶι μαρτυρίαι τῶν ἐναγόντων, ὡς τοῦτο λέγει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ Κύμης τῆς Ἀσιανῆς διὰ τὰς φονικὰς δίκας (8)· ἀλλ' ἐνταῦθα, ἐπὶ τοιούτων καταμηνύσεων, προσαπητοῦντο « ἀναμφισβήτητα τεκμήρια », ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης (9) ἐπὶ τῆς κατὰ Παυσανίου κατηγορίας.

Μεταξὺ δὲ τῶν μέσων τῆς ἀποδείξεως ὑπῆρχε καὶ τὸ ἀπαίσιον τῆς βασάνου ἢ στρεβλώσεως, πρὸς ἐξομολόγησιν τῆς ἀληθείας καὶ καταγγελίαν τῶν συναιτίων (10). Ἄγνωστον δ' ἂν ἐφηρμόζετο καὶ ἐπὶ ἐλευθέρων, ἢ μόνον ἐπὶ δούλων, ὡς ἐν Ἀθήναις.

Ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα δὲ τῶν δικῶν, λέγει Νικοκλῆς ὁ Λάκων ἐν Ἀθηναίῳ (11), ὅτι ὁ Ἐφορος, διακούσας πάντων τῶν διαδίκων, ἢ ἀπολύει, ἢ καταδικάζει τὸν ἐναγόμε-

(7) Θουκ, Α, 132.

(8) Πολ. Β, 5, 12.

(9) Α, 132.

(10) Πολυαίν. στρατηγ. Β, 14.

(11) Δ, 140-141.

νον· ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ περιπτώσει, ὅτι ὁ νικήσας ζημιοῖ ἐλαφρῶς τὸν ἀντίδικον, « ἦτοι κάμμασιν ἢ καμματίσι », δηλαδὴ εἰς καταβολὴν πλακοῦντος ἢ φύλλων δάφνης. Αἱ τοιαῦται δίκαι ἦσαν λοιπὸν ἀγῶνες τιμητοί, δηλαδὴ καθ' οὓς ὁ ἐνάγων προσδιώριζε τὴν ποινὴν τοῦ ἀντιδίκου αὐτοῦ ἂν κατεδικάζετο, ὁ δ' Ἐφορος, ὡς οἱ νῦν ἔνορκοι, εἶχε μόνον ν' ἀποφανθῇ ἂν ὁ ἐναγόμενος ἦν ἔνοχος ἢ ἀθῶος. Προσέτι δὲ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι αἱ δίκαι αὗται δὲν ἐδύναντο νὰ στηρίζωνται ἐπὶ πραγματικῶν ἀλλ' ἐπὶ προσωπικῶν ἀγωγῶν, ἀφ' οὗ τῷ φεύγοντι ἐπεβάλλετο πρόστιμον, καὶ ἐπομένως ὅτι οἱ Ἐφοροὶ ἐδίκάζον οὐ μόνον τὰς συμβολαίων δίκας, ὡς λέγεται παρὰ τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ τὰ πλημμελήματα, ὡς ὕβρεως, βλάβης, αἰκίας, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἦσαν δ' ἐν γένει τὰ ἐπιβαλλόμενα ταῦτα πρόστιμα, ἅτινα ἄλλοι συγγραφεῖς, γενικώτερον ἐκφραζόμενοι (12), λέγουσιν ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ καταγινωσκόμενα, ἐλαχίστης χρηματικῆς ἀξίας, ἔνεκα τῆς γενικῆς ἀχρηματίας τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ συνιστάμενα εἰς πράγματα καὶ οὐχὶ εἰς χρήματα· ἰδίως δ' ἦσαν ἐπάϊκλα, ἢ ἐπιδόρπια, ὡς εἶδομεν τὰ κάμματα καὶ τὰς καμματίδας, ἢ ὄσπρια, ἢ κάλαμος, ἢ στιβάς, ἦτοι χόρτα πρὸς στρώσιν κλίνης.

Ἐπεβάλλοντο ὅμως καὶ βαρεῖαι χρηματικαὶ ζημίαι, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνοις οἵτινες ἐδύναντο νὰ φέρωσιν αὐτάς, τοῖς στρατηγοῖς καὶ τοῖς ἀρμοσταῖς, διότι οὗτοι ἐκέκτηντο πολλάκις μεγάλας οὐσίας, Οὕτως ὁ Πλειστιάναξ κατεδικάσθη εἰς 15 ταλάντων πρόστιμον (13), Ἄγις ὁ Α' εἰς

(12) Περσέυς Λακ. Πολ. ἐν Ἀθην. Δ, 140.

(13) Θουκ. Ε, 63.

100,000 Δραχμῶν (14), ὁ στρατηγὸς Φοιβίδας εἰς τὴν αὐτὴν ζημίαν, διότι ἄνευ ὁδηγιῶν κατέλαβε τὴν Καδμίαν (15).

Ἐντελής δὲ δήμευσις τῆς οὐσίας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀκινήτων, φαίνεται ὅτι οὐδέποτε κατεγινώσκετο, καθ' ὃ ἀντικειμένη εἰς αὐτὰς τὰς βάσεις τοῦ Σπαρτιατικοῦ ὀργανισμοῦ, καθ' ἃς οἱ κληροὶ τῆς γῶρας, διανεμηθέντες εἰς τὰς οἰκογενείας, ἔπρεπε νὰ μένωσιν εἰς αὐτάς. Ὁμοίως δέ, καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δὲν ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν ποινῶν καὶ ἡ ἐξορία, διότι ὁ Δωριεὺς Σπαρτιάτης ἀνῆκεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐν αὐτῇ ἐδύνατο καὶ νὰ τιμωρηθῇ καὶ νὰ θανατωθῇ, οὐχὶ ὅμως καὶ ν' ἀποξενωθῇ αὐτῆς· δι' ὃ καὶ οὐδὲ ἐν παράδειγμα φυγαδεύσεως ἔνεκα πολιτικῶν διχονοιῶν ἀναφέρει ἡ ἱστορία ἐν ὧσιν διετηρεῖτο ἀκραιφνὲς τὸ τῆς Σπάρτης πολίτευμα. Ἐκούσιοι ὅμως φυγάδες ὑπῆρξαν πολλοί, ὅσοι φερ' εἰπεῖν εἰς βαρέα πρόστιμα καταδικασθέντες, ἤθελον ν' ἀποφύγωσιν αὐτῶν τὴν ἀπότισιν, ὡς ὁ Βασιλεὺς Πλειστιάναξ ὁ Παυσανίου (16), καὶ Θίμβρων ὁ Ἀρμοστής, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅσοι ἐν τῇ φυγῇ ἐσώζοντο ἢ ἀπὸ ἀπειλούσης αὐτοὺς φοινικῆς καταδιώξεως, ἔστω καὶ δι' ἀκούσιον φόνον, ὡς ἐν Ξενοφῶντι λέγεται περὶ παιδὸς ἀκουσίως φονεύσαντος ἄλλον διὰ ζύης ἢ ξυλίνης μαχίρας, ἢ ἀπὸ θανατικῆς καταδίκης, ὡς Παυσανίης ὁ Πλειστιάνακτος (17)· διότι ἡ ἐκ τῆς πατρίδος φυγή, ἐν Σπάρτῃ ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἐθεωρεῖτο ὡς τοσοῦτον βαρεῖα ποινή, ὥστε πᾶσα ἄλλη ἐξέλειπεν ἐνώπιον αὐτῆς, καὶ αὐτὸς ὁ ἐν Θερμοπύλαις αἰσχροὺς τῶν Ἑλλήνων προδότης Ἐφιάλτης,

(14) Αὐτ.

(15) Πλούτ. Β. Πελοπ. ΣΤ, 13.

(16) Πλούτ. Β. Περικλ. ΚΒ. — Ξεν. Ἑλλ. Γ, 1, 8.

(17) Ξεν. Αὐτ. Ι, 5, 25. — Κύρ. Ἀνάβ. Δ, 12, 25.

καίτοι ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων αὐτῶν ἀποκηρυχθεῖς, ἔμενον ἀσφαλῆς ἐν ὅσῳ διέτριβε μακρὰν τῆς πατρίδος του.

Φυλάκισις δ' ἐν Σπάρτῃ οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὡς ποινὴ ἐλευθέρων, ἀλλὰ μόνον ὡς προφύλαξις κατὰ δραπετεύσεως τοῦ ὑποδίκου. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐνίοτε καὶ δεδεμένος προσήγετο ὁ κατηγορούμενος εἰς τὸ δικαστήριον (18).

Ποινὴ δὲ βαρυτάτη διὰ τοὺς φιλοτίμους Σπαρτιάτας ἦν ἡ ἐπιβαλλομένη ἀτιμία εἰς τοὺς τρέσαντας, ἥτοι τοὺς ἐν μάχῃ δειλιάσαντας καὶ τὰς τάξεις αὐτῶν καταλιπόντας, ἡ ἐν γένει ἀνάνδρους δειχθέντας, ὡς ἐθεωρήθη ὁ μόνος ἐν Θερμοπύλαις σωθεὶς Ἀριστόδημος. Οἱ τοιοῦτοι οὐ μόνον οὐδεμίαν μετοχὴν εἶχον εἰς τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ὀνειδίει ποικιλόχρουν φέροντες τριβώνιον, ταπεινοὶ ἐβάδιζον, αὐχμηροὶ καὶ κατησχυμένοι, καὶ τὸ ἥμισυ κεκαρμένοι τοῦ πώγωνος, τῆς ὁδοῦ ὑποχωροῦντες καὶ τῶν θέσεων ἐπανιστάμενοι τοῖς νεωτέροις, καὶ ἐκ τῶν χορῶν ἀπηλαύνοντο εἰς τὰς ἐσχάτας τάξεις, καὶ ἐν τοῖς σφαιριστηρίοις δὲν εὗρισκον συσφαιριστῆρας, οὐδ' ἐν ταῖς παλαιστραῖς συγγυμναστάς, οὐδ' ἐν τοῖς στρατοπέδοις συσκήνους. Ἔμενε δ' ἐσθεσμένη αὐτῶν ἡ ἐστία, διότι οὐδεὶς ἔδιδεν αὐτοῖς πῦρ, « Οὐδεὶς Σπαρτιητέων ἔναυεν αὐτοῖς πῦρ », καθ' Ἡρόδοτον, οὐδὲ συνέδεέ τις μετ' αὐτῶν ἐπιγαμίαν· ὥστε ἂν ᾗσαν ἄγαμοι, ἔμενον οὕτω, καὶ προσέτι ἐτιμωροῦντο καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὰ νενομισμένα, καί, ἂν εἶχον θυγατέρας, ἔμενον καὶ αὐταὶ χωρὶς ἀνδρῶν, οὐχ ἥττον ὑποκείμεναι εἰς τὴν ἀγαμίου ποινὴν. Προσέτι δ' ὁ βουλόμενος ἐδύνατο νὰ κτυπήσῃ αὐτούς, καὶ οἱ νέοι ἔψαλλον ἐπ' αὐτοῖς χλευαστικὰ ᾄσματα διασαλπίζοντα αὐτῶν τὴν αἰσχύνην. Ὡστε ὀρθῶς λέγει ὁ Ξενο-

(18) Πολυαίν. Στρατηγ. Β, 21.

φῶν (19)· «Τοιαύτης τοῖς κακοῖς ἀτιμίας ἐπικειμένης, οὐδὲν θαυμάζω τὸ προαιρεῖσθαι ἐκεῖ τὸν θάνατον, ἀντὶ τοῦ οὕτως ἀτίμου τε καὶ ἐπονειδίστου βίου».

Ἐλαφρότερον δ' εἶδος ἀτιμίας ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ἐν πολέμῳ αἰχμαλωτισθέντας, ὅσοι δηλαδὴ οὔτε τὴν ἐπιδειξιότητα εἶχον νὰ νικήσωσιν, οὐδὲ τὴν γενναιότητα ν' ἀποθάνωσι μᾶλλον ἢ νὰ παραδοθῶσιν, ὡς οἱ ἐν Σφακτηρίᾳ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀλόντες. Εἵργοντο δ' οὗτοι τῶν ἀρχῶν, καὶ τῆς ἐν ἀγορᾷ ἀγοραπωλησίας, ὡς οἱ ἔφηβοι, καὶ τοῦτο ἐφ' ὠρισμένον χρόνον (20).

Εἰς μερικὴν ἀτιμίαν ὑπέκειντο, ὡς προεβρέθη, καὶ οἱ παρ' ἡλικίαν μένοντες ἄγαμοι, οὐ μόνον στερούμενοι τῶν τοῖς πρεσβυτέροις ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀπονεμομένων τιμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς θέας ἐν ταῖς γυμνοπαιδῖαις ἀπεκλείοντο, καὶ ἐν χειμῶνι γυμνοὶ ἠναγκάζοντο, περιόντες τὴν ἀγοράν, νὰ ψάλλωσιν ὧδὴν λέγουσαν ὅτι δίκαια ἔπασχον διότι ἠπεῖθον τοῖς νόμοις (21).

Ἡ δὲ θανατικὴ ποινὴ ἐξετελεῖτο εἴτε δι' ἀγχόνης, ἐν οἰκίσκῳ τινὶ αὐτῆς τῆς εἰρκτῆς, ὅστις ἐκαλεῖτο Δεκάς (22), ἢ διὰ κατακρημνίσεως εἰς τὸ παρὰ τὴν Σπάρτην βάραθρον, οὗ τὸ ὄνομα ἦν Καϊάδας, καὶ πάντοτε ἐν νυκτί (23)· διότι καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὡς καὶ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἡ εὐγένεια τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτηρὸς ὡς ἀποτρόπαιον ἀνάγκην ἐθεώρει τὴν θανατικὴν ποινὴν, καὶ ᾗδεῖτο νὰ ἐκτελῇ αὐτὴν κατὰ πρό-

(19) Λακ. Πολ. Θ, 4-6. — Ἰδ. Ἡρόδ. Ζ, 231. — Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. Λ. — Β. Λυκ. ΚΑ. — Λακ. Ἀπ. ΣΤ. — Νικ. Δαμασκ. Πρόδρ. Ἑλλ. Βιβλ. Κορ. σ. 278.

(20) Θουκ. Ε, 34.

(21) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΕ.

(22) Πλούτ. Β. Ἀγιδ. ΙΘ.

(23) Ἡρόδ. Δ, 146.

σωπον τῆς ἡμέρας. Καὶ πρὸς καταδίκην μὲν, Σπαρτιάτου μάλιστα, εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην τιμωρίαν, ἀπηγοῦντο ἀναμφισβήτητοι ἀποδείξεις. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ ἅπαξ ἀπολυθέντος ἐδύνατο καὶ αὖθις καὶ πολλάκις νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ ἀνάκρισις ἐπὶ τῆς αὐτῆς κατηγορίας (24). Ἦν ὁμῶς ἐν γένει ἡ θανατικὴ ποινὴ σπανία ἐν Σπάρτῃ, καὶ μετὰ πλείστης φειδοῦς ἐπεβάλλετο. Καὶ τὸ μὲν πανάρχαιον Ἑλληνικὸν δίκαιον ἀπῆτει τὸ *τισίφορον*, ἥτοι φόνον ἀντὶ φόνου. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, πραϋνθέντων τῶν ἡθῶν, ἐπέβαλλεν ἡ θρησκεία φιλάνθρωποτέρας ἀρχάς, καὶ νόμος περὶ τούτου ἐδόθη ἐκ Δελφῶν (25), ἰσχύων βεβαίως ἐν Σπάρτῃ μᾶλλον, διὰ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τοὺς Δελφοὺς, ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ Ἑλληνικῇ, καθ' ὃν ἤρκει ὁ ἱλαστήριος καθαρμοὸς ἵνα ἀπαλλάξῃ αἰτίας τὸν ἀκουσίως φονεύοντα, ἢ ἐν ἀγῶσιν, ἢ ἐν πολέμῳ. Πιθανὸν δ' ὅτι ὁ αὐτὸς νόμος ἐκανόνιζεν εἰς τινὰς περιστάσεις καὶ τινὰ διὰ δόσεως χρημάτων ἐξαγορὰν τοῦ αἵματος, ἥτοι ἐξιλέωσιν τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος· διότι, κατὰ Πλούταρχον (26), αὐτοὶ οἱ Δελφοί, ἀδίκως τὸν Αἰσωπον θανατώσαντες, καὶ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἀναγνωρίσαντες, ἐπέβαλον ἑαυτοῖς χρηματικὴν ζημίαν, ἣν προσεκάλεσαν τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ νὰ ἔλθωσιν ἵνα λάβωσι.

Μεταξὺ δὲ τῶν τιμωρουμένων διὰ θανάτου ἐν Σπάρτῃ ἦσαν καὶ οἱ ῥιψάσπιδες.

(24) Θουκ. Α, 132. — Πλούτ. Λακ. Ἀπορθ. 217, 6.

(25) Πλάτ. Νόμ. Θ, 865.

(26) Π. τ. ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὄρ. τιμωρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Οἰκονομικά.

Ἡ δ' οἰκονομικὴ διαχείρησις ἦν ἀρελεστάτη μὲν ἐν πάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις, καθ' ὅσον καὶ τῶν δημοσίων φόρων καὶ τῆς θεραπείας τῶν δημοσίων ἀναγκῶν τὸ πλεῖστον συνίστατο εἰς προσωπικὴν ἐργασίαν· πολλῶ δὲ μᾶλλον τοῦτο οὕτως εἶχεν εἰς τὴν λιτὴν καὶ ἀχρήματον Σπάρτην.

Ἐστηρίζετο δ' ἐν αὐτῇ πᾶς ὁ οἰκονομικὸς ὀργανισμὸς εἰς τὴν τῆς χώρας κατακληρούχησιν, περὶ ἧς αἱ κοινόταται εἰδήσεις διδάσκουσιν ὅτι, ἐπὶ μὲν Λυκούργου, ἡ ὀρθότερον, κατὰ τὴν πρώτην διανομὴν τῆς λακωνικῆς μετὰ τὴν κάθοδον, τὸ μέρος αὐτῆς τὸ ἐπιφυλαχθὲν τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ ὀνομασθὲν *Πολιτικὴ χώρα*, διηρέθη εἰς 6,000 ἢ 4,500 κλήρους κατ' ἁλίαν ἢ πρόσοδον ἀκριβῶς ἴσους πρὸς ἀλλήλους, ἐπὶ σκοπῶ ἐντελοῦς ἰσότητος διαίτης μεταξὺ πάντων τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι δ' ἔπειτα, ἐπὶ Πολυδώρου καὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Μεσσηνίας, αὐξήσαντος πιθανῶς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σπάρτης διὰ τῆς προσθήκης καὶ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ Δωριέων, προσετέθησαν εἰς τοὺς κλήρους ἐκείνους ἕτεροι τρισχίλιοι ἢ 4,500, καὶ πᾶσα ἡ πολιτικὴ χώρα διηρέθη εἰς ἑννεακισχιλίους ἴσους κλήρους. Ἡ δὲ λοιπὴ Λακωνικὴ, πρὸς διατροφήν τῶν ἀρχαίων κατοίκων, ἡ τῶν περιόικων, διενεμήθη καὶ αὐτὴ εἰς τρισμυρίους κλήρους, ἐπίσης ἴσους πρὸς ἀλλήλους (1).

(1) Πλούτ. Β. Λυκ. Η. — Πολύβ. ΣΤ, 45.

Καὶ ναὶ μὲν ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (2) ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἦσαν ποτὲ ὡς μύριοι τὸν ἀριθμόν· ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν τῆς ἀκριβολογίας· ὅτε δ' ὁ Δημάρατος λέγῃ πρὸς τὸν Ξέρξην παρ' Ἡροδότῳ (3), «*ἔστιν ἐν τῇ Λακεδαίμονι Σπάρτῃ πόλις ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστα*», ἀναφέρεται εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῆς διανομῆς, ἐφ' ᾧ ὢν εἶχεν ἤδη ἐλαττωθῇ κατὰ τι τῶν Δωριέων ὁ ἀριθμός. Ὡστε ὁ μαρτυρούμενος ἀριθμός τῶν 9,000 κλήρων τῆς πολιτικῆς χώρας πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀληθὴς μετὰ τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς διανομὴν.

Παρεῖχε δ' ἕκαστος τῶν κλήρων τούτων τῷ κατέχοντι αὐτὸν Σπαρτιάτῃ 82 μεδίμνους κριθῶν, καὶ τὸ ἀνάλογον ἐλαίου καὶ οἴνου, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (4): «*Ὁ δὲ κληρὸς ἦν ἐκάστου τοσοῦτος, ὥστ' ἀναφορὰν φέρειν ἀνδρὶ μὲν ἐβδομήκοντα κριθῶν μεδίμνους, γυναικὶ δὲ δώδεκα, καὶ τῶν ὑγρῶν καρπῶν ἀναλόγως τὸ πλῆθος*». Ἀλλ' ἐκ τοῦ κλήρου ἐτρέφοντο πλὴν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἅτινα κατ' ἐλάχιστον ὅρον δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν 4, προσέτι καὶ οἱ κατανεμεμημένοι αὐτοῖς εἰλωτες, ᾧ ὁ ἀριθμὸς δύναται ἴσως νὰ ὑποτεθῇ ὡς ἐπταπλάσιος τῶν Δωριέων, διότι ἐν Πλαταιαῖς, ὅπου ἐπολέμησαν 5,000 Σπαρτιᾶται, εἶχον μεθ' ἑαυτῶν 35,000 Εἰλώτων· ὥστε ἐκάστη οἰκία συνίστατο τοῦλάχιστον ἐκ 32 ἀτόμων, ἐξ ᾧ 4 Σπαρτιᾶται καὶ οἱ λοιποὶ Εἰλωτες. Ἐν ὅλοις λοιπὸν οἱ ἐννεακισχίλιοι κληροὶ τῆς πολιτικῆς χώρας διέτρεφον, πρὶν διὰ προσθαφαιρέσεων ἀλλοιωθῶσιν οἱ ἀριθμοί, 270 χιλιάδας ἀνθρώπων περίπου.

(2) Πολ. Β, 6, 12.

(3) Ἡρ. ΣΤ, 234.

(4) Πλούτ. Αὐτ.

Ἡ δ' ἐπίλοιπος χώρα, εἰς 30,000 κλήρους διανενημένη, διέτρεφε τὰς 30,000 οἰκογενεῖας τῶν περιοίκων, ἥτοι 120,000 κατοίκους. Ὡστε, ἂν ὑποθεθῇ ὅτι ἕκαστος περίοικος, ζῶν εὐτελέστερον μὲν τοῦ Σπαρτιάτου, ἀνετώτερον δὲ τοῦ Εἰλωτος, ἐχρειάζετο πρὸς συντήρησίν του τὸν μέσον ὅρον τῶν ἀπαιτουμένων δι' ἕκαστον ἄτομον Σπαρτιατικοῦ οἴκου, περιλαμβάνοντος ἐλευθέρους καὶ Εἰλωτας, ἕκαστος κλῆρος τῶν Περιοίκων πρέπει νὰ ᾔῃ, ἂν ὅχι κατὰ τὴν ἑκτασιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρόσδοον, τὸ ἐν ὀγδοῶν τοῦ κλήρου τῆς πολιτικῆς χώρας.

Ἦν δ' ἡ ἑκτασις τῆς Λακωνικῆς, κατὰ τὰς γενομένας γεωγραφικὰς καταμετρήσεις, μιλίων 180, ὧν τὸ τέταρτον μόνον, ἥτοι μόλις 45 θεωροῦνται ὡς ἀρώσιμος καὶ κριθοφόρος χώρα. Τὰ 45 λοιπὸν ταῦτα μίλια, πρέπει, κατὰ τὴν ἄνω ὑπόθεσιν τῆς ἴσης διαίτης τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν περιοίκων, νὰ διηρέθησαν εἰς δύο μέρη ἀνάλογα τοῦ πληθυσμοῦ ἑκατέρων, ἥτοι ἔχοντα ὡς 72:30· καὶ ἐπειδὴ τὸ μίλιον περιέχει 57,600 πλέθρα, τῆς πολιτικῆς χώρας ἕκαστος κλῆρος περιέχει περίπου $\frac{45 \times 57600 \times 72}{72+30} = 203$ πλέθρα, φέροντα περὶ τοὺς 435 μεδίμνους, ἐξ ὧν, ἀφαιρουμένων τῶν 82, μένουσιν ἔτι 343, οἵτινες ἐδύναντο νὰ θρέψωσι περίπου 22 Εἰλωτας, ἀναλογιζομένων ἴσως καὶ διὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ἥτοι 15 μεδίμνων ἀττικῶν εἰς ἕκαστον ἐτησίως. Ὡστε κατὰ ταῦτα θὰ ᾔητον ὁ πληθυσμὸς τῆς Λακωνικῆς,

Δωριέων μὲν, οἰκογενειῶν	9,000X 4	ἀτόμων	36,000
Εἰλωτῶν δὲ	» (9,000X 22)	»	198,000
Περιοίκων δὲ	» 30,000X 4	»	120,000
			354,000

Ἀλλ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀκρι-

βεις καὶ ἀναμφισβήτητοι, διότι πλὴν τῆς ὑπὸ τῶν ιδιωτῶν κατεχομένης γῶρας ὑπῆρχον καὶ τὰ δημόσια κτήματα (5) καὶ τὰ Βασιλικά (6) ὧν ἀγνοεῖται ἡ ἔκτασις.

Μεγάλη δὲ κατεβάλλετο φροντίς περὶ τοῦ ἀναλλοιώτου τῆς τῶν κληρῶν ισότητος, καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῆς διατηρήσεως τῶν οἰκῶν εἶχε καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, καὶ πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐνταυτῷ σημασίαν, καὶ ἀπαίσιος ἐθεωρεῖτο συμφορὰ τὸ νὰ σβεσθῇ τῆς ἐστίας τὸ πῦρ καὶ νὰ μὴ μένη τις ὁ διατηρῶν τῶν προγόνων τὴν μνήμην καὶ τὰς νεκρικὰς αὐτοῖς ἀποδίδων τιμὰς· δι' ὃ καὶ ὡς δεινότατόν τι λέγεται περὶ Γλαύκου ὑπὸ Ἡρόδοτου (7)· «*Οὔτε τι ἀπόγονον, οὐτ' ἐστίη οὐδεμὴ νομιζομένη εἶναι Γλαύκου*». Τούτου ἕνεκα ὑπῆρχον οἱ κατὰ τῶν ἀγάμων νόμοι, καὶ φροντίς κατεβάλλετο περὶ γεννήσεως διαδόχου, καὶ ἀπεπέμποντο αἱ ἄγονοι γυναῖκες (8), ἢ παρεχωροῦντο εἰς ἄλλους ἄνδρας, καὶ τὰ οὕτω γεννώμενα τέκνα αὐτῶν ἐγίνοντο δεκτὰ ὡς γνήσια εἰς τὴν οἰκογένειαν (9), καὶ ἐν τοῖς πολέμοις ἐφείδοντο τῶν ἀτέκνων (10), καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τῶν πεσόντων ἐδίδοντο ἄλλοι ἄνδρες, πρὸ πάντων δὲ ἀπελεύθεροι, οἱ *Ἐπεύνακτοι* καλούμενοι, ἵνα τὰ τέκνα κληρονομῶσι τὸν κλῆρον τοῦ ἀποθανόντος, καὶ ἐξακολουθῶσιν ἐκείνου καὶ οὐχὶ τοῦ γνησίου αὐτῶν πατρὸς τὴν οἰκογένειαν (11). Καθ' ὁμοίαν δὲ πρόνοιαν λέγεται καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ Μεσσηνιακοῦ πολέμου, ὅτε πολλὰ Σπαρτια-

(5) Ἡρόδ. ΣΤ, 57.

(6) Ξεν. Λ. Π. ΙΕ, 2.

(7) ΣΤ, 86.

(8) Ἡρ. Ε, 36. — ΣΤ, 61.

(9) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΕ. — Ξεν. Λ. Π. Α, 7, 9.

(10) Ἡρ. Ζ, 205.

(11) Ἀθήν. ΣΤ, 271.

τικαὶ οἰκογένειαι ἐκινδύνευον ν' ἀποσβεσθῶσιν, ἐπέμφθησαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου νεανίαι εἰς Σπάρτην ἵνα νυμφευθῶσι τὰς ἐκεῖ ἐναπομεινάσας παρθένους, ὧν οἱ υἱοὶ ὠνομάσθησαν δῆθεν *παρθενίαι*, ἐκτὸς ἂν τὸ ὄνομα δὲν εἶναι παρεξήγησις, ἀνῆκον τοῖς γεννωμένοις ἐκ νομίμου γάμου πρὶν ἢ κηρυχθῇ δημοσίως (12). Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἐπεμελεῖτο ἡ πόλις καὶ τῆς νυμφεύσεως τῶν ἐπικλήρων, *Ἐπιταματίδων*, ὡς ἐν γένει παρὰ Δωριεῦσιν ἐλέγοντο, *πατρούχων* δέ, ὡς ἰδίως ἐν Σπάρτῃ, ἃς φαίνεται ὅτι, ὡς ἐν Ἀθήναις, καὶ ὡς καὶ ἐν ἄλλαις Δωρικαῖς χώραις, οἷον ἐν Κατάνῃ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Χαρωνίδου, καὶ ἐν Ῥηγίῳ κατὰ τοὺς τοῦ Ἀνδροδάμαντος, ἐλάμβανον οἱ συγγενεῖς οἱ τὸ ἐγγύτατον δικαίωμα εἰς τὸν κλῆρον κεκτημένοι (13)· ὁ δὲ κληρὸς δὲν περιήρχετο εἰς αὐτούς, ὡς ἔχοντας ἤδη τὸν ἴδιον ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μητρικοῦ πάππου μετέβαινεν εἰς τὸν ἔγγονον. Ἀπὸ Ἐπιτάδεως ὁμοῦς ἔπαυσεν ἡ αὐστηρότης αὕτη, καὶ ἐπετράπη νὰ νυμφεύωνται αἱ κόραι, καὶ ἐπικληροὶ ἂν ἦσαν, κατ' ἀρέσκειαν (14). Τέλος δέ, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπίσης, ἐφρόντιζεν ἡ πόλις διὰ τῶν Βασιλέων καὶ περὶ εἰσποιήσεως κληρονόμων εἰς τοὺς ἀκλήρους οἴκους, λαμβανομένων ἐνίοτε ὡς τοιούτων τῶν *Μοθῶνων* ἢ *Μωθάκων*, τῶν οἰκοτρόφων Εἰλώτων οἵτινες συνανετρέφοντο μετὰ τῶν νέων Σπαρτιατῶν.

Εἰς τὴν διατήρησιν δὲ τῆς τῶν κλήρων ἰσότητος συνέτεινε καὶ ἡ ὑπὸ τῶν θεσμῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἡθῶν ἐπιβαλλομένη ἀπαγόρευσις τῆς αὐτῶν ἀπαλλοτριώσεως, πωλήσεως ἢ ἀναδιαιρέσεως· « *Πωλεῖν δὲ γῆν, Λακεδαιμονίοις αἰ-*

(12) Ἰδ. Ἀνωτ. Τμ. Β, Κεφ. Γ, σ. 452.

(13) Ἠρ. ΣΤ, 57.

(14) Ἀριστοτ. Β, 6, 11.

σχρὸν νερόμισται», λέγει Ἀριστείδης ὁ Ποντικός, καὶ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (15), «τῆς ἀρχαίας μοίρας ἀνανέμεσθαι οὐδὲν ἔξεστι». Διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἐκληρονόμουν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸν πατέρα πάντα τὰ παιδιὰ ἐξ ἴσου, ἀλλὰ μόνος ὁ πρωτότοκος υἱός, ἀναλαμβάνων τὸ καθήκον τοῦ τρέφειν τοὺς λοιπούς (16), ὅτε αὐτὸς μὲν ἐκαλεῖτο Ἑστιοπάμων (17), οἱ δ' ὑπ' αὐτοῦ τρεφόμενοι πιθανῶς παῶται ἐν Σπάρτῃ καθ' Ἡσύχιον, οἱ ἐν Κρήτῃ Ὀμόκαποι, Ὀμοσίπυοι δὲ παρὰ Χαιρώνδα. Ἀλλὰ σπανίως εἶχε νὰ τρέφῃ τούτους ἐπὶ πολὺ, διότι ἐκ τῶν ἀκλήρων τινὲς μὲν ἐνυμφεύοντο ἐπικλήρους, ἄλλοι δ' ἀπῆρχοντο εἰς τὰς ἀποικίας. Μὴ ὑπάρχοντος δ' υἱοῦ, ἦν ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ ἐπικλήρος. Ὅτε δὲ πολλοὶ κληροὶ περιήρχοντο εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον, τότε τῶν φυλετῶν οἱ πρεσβύτατοι διένεμον πάλιν αὐτούς, ὡς φαίνεται, εἰς τὰ ἀκλήρα τῆς φυλῆς παιδιὰ (18).

Ἄλλ' οὐχ ἦττον, ὅσημέραι μεταβαλλομένης τῆς ἀναλογίας τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν ἐδύνατο νὰ διαμεῖνῃ ἐπὶ μακρὸν ἡ ἰσότης τῶν κλήρων, καὶ ἐξέλιπεν ἐντελῶς ὅτε ὁ Ἐπιτάδευς εἰσήγαγε νόμον ἐπιτρέποντα ἐλευθέραν τὴν κληροδότησιν, καὶ ἐπομένως καὶ τῶν ἐπικλήρων τὴν νύμφευσιν. Ἦν δ' ὁ Ἐπιτάδευς Ἐφορος μετὰ τὸν Λύσανδρον, καὶ πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις ἀπατηθῆς, ἐξέλαβε τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην ὡς ἀρχαῖον θεσμόν (19). Ἐκτοτε προώδευσε πολὺ ταχύτερον καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Σπαρτιατικῶν οἰκῶν, ὥστε ἐπὶ Ἡροδότου μὲν, ἀντὶ τῶν 9,000 ἦσαν 8,000 οἱ μάχιμοι Σπαρτιαῖται, καὶ ἐπὶ

(15) Πολιτ. Β, 6, 10.

(16) Προκλ. εἰς Ἡσίοδ. Ἔργ. καὶ Ἡμ. 374.

(17) Πολυδ. Α, 8, 75. — Ι, 3, 20.

(18) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΣΤ.

(19) Πολιτ. Β, 6, 10.

Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦσαν ἔτι 6,000. Ἀλλ' ἐπὶ Ἀριστοτέλους ἐσώζοντο πλέον μόνον 1000 (20), δι' ὃ καί, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσεως, ἐχορηγήθη τότε ἀτέλεια εἰς τὸν πατέρα τεσσάρων υἱῶν (21). Ἐπὶ δὲ Ἀγιδος Γ' ἦσαν μόνον 700 οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ ἐκ τούτων μόνοι ἑκατὸν εἶχον κλήρους (22).

Ἐκ τοῦ προϊόντος δὲ τῶν κλήρων αὐτῶν ἔφερον οἱ Σπαρτιᾶται ἕκαστος κατὰ κεφαλὴν (23) τὴν ἰδίαν μερίδα, ἣτις ἦν, ὡς προεῖρήθη, κατὰ μῆνα ἀλφίτων μέδιμνος, πιθανῶς Αἰγινητικός, διότι ὁ Ἀθηναῖος λέγει ἓνα καὶ ἡμισυν μέδιμνον· ἔτι δὲ οἴνου γόες 8, τυροῦ μναῖ πέντε, σύκων ἡμίμναια πέντε (24)· καὶ εἰς ταῦτα προσέθετον 15 ὀβολοὺς αἰγιναίους διὰ κρέας (25), καὶ προσφοράς ἐκουσίης ἐκ θήρας καὶ θυσιῶν, καὶ ἐπάϊγμα ἢ ἐπιδόρπια ἐκ δικαστικῶν προστίμων. Ἐπομένως, ἂν 4 ὑποτεθῶσι τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἐδαπάνων 48 ἐπὶ τῶν 82 μεδίμνων κατ' ἔτος, καὶ οἱ λοιποὶ τοῖς ἔμμενον διὰ τὰς λοιπὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας, ἀνταλλασσόμενοι εἰς εἶδη εἰς τὴν ἀγοράν, κατὰ ταύτην τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου (26)· «*Ἡ τῶν ἐπετείων καρπῶν ἀλλοτρίᾳ πρὸς τὰ λείποντα τῆς χρείας . . . κατὰ τὴν Ἀνκούργου νομοθεσίαν*». Πολλάκις δ' ἔμμενον τὰ περισσεύματα ταῦτα τῶν ἀλφίτων καὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἐν ταμείοις ἐσφραγισμένα, καὶ πᾶς πένης ἐδύνατο νὰ λάβῃ ἐξ αὐτῶν ὅσων ἐδεῖτο, ἐπιτιθεὶς μετὰ ταῦτα τὴν ἰδίαν σφραγίδα (27)

(20) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 2.

(21) Αὐτ. 13.

(22) Πλούτ. Β. Ἀγ. Ε.

(23) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 7, 4.

(24) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΒ.

(25) Ἀθην. Δ, 141.

(26) ΣΤ, 149, 8.

(27) Ξεν. Π. Λακ. ΣΤ, 3, 4.

Καὶ δὲν ἐστερεῖτο μὲν ἐντελῶς ἡ Σπάρτη νομίσματος· ἀλλὰ τὸ νόμισμα ἐθεωρεῖτο ὡς ἀφορμὴ καὶ ὄργανον συσσωρεύσεως πλούτου, ἣν κατεδίκαζον καὶ οἱ νόμοι καὶ τὰ ἥθη. Διὰ τοῦτο τὸ Σπαρτιατικὸν νόμισμα ἦν λίαν δύσχρηστον, ἢ μᾶλλον ὅλως ἀχρηστον διὰ μεγάλας συναλλαγάς· διότι ἦν κατεσκευασμένον ἐκ σιδήρου (28), καὶ τούτου ἐσβεσμένου εἰς ὄξος, ὥστε πρὸς οὐδὲν ἕτερον νὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ, καὶ οὐδεμίαν νὰ ἔχῃ καθ' ἑαυτὸν ἀξίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχεν, ὡς πανταχοῦ τὸ νόμισμα, σχῆμα ὀβελῶν (29), μετὰ ταῦτα δ' ἦν, φαίνεται, πλατὺ καὶ στρογγύλον, ὡς πλακοῦς θυσίας, διότι οὕτως ἐξηγεῖ ὁ Ἡσύχιος τὴν λέξιν *παλένορ*, καθ' ἣν ὠνομάζετο. Ἐτιμᾶτο δὲ χαλκῶν τεσσάρων, ἥτοι ἡμίσεως ὀβολοῦ αἰγιναίου, ἔλκον μνᾶν αἰγιναίαν, ἥτι δραχμὰς ἑκατόν, ἢ ὀβολοὺς ἑξακοσίους. Τοῦτο λέγει ὁ Πλούταρχος (30): « Τὸ σιδηροῦν, ὃ ἐστὶ μνᾶ ὀλκῇ αἰγιναία, δυνάμει δὲ χαλκοῦ τέσσαρες »· ὥστε τὸ βάρος αὐτοῦ ἦν 600 πλάσιον τῆς ἀξίας του· καὶ δικαίως λέγει ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός (31): « Ὡστε δέκα μνῶν ἀμοιβὴν ἀποθήκης τε μεγάλης ἐν οἰκίᾳ δεῖσθαι καὶ ζεύγους ἄγοντος », διότι αἱ 10 μναὶ περιεῖχον 12,000 πελάνους, ὧν ἕκαστος εἶχε μνᾶς σταθμόν.

Ἀργύρου δὲ καὶ χρυσοῦ χρήσις ἦν, κατὰ Ξενοφῶντα (32), αὐστηρῶς καὶ ἐπὶ προστίμῳ ἀπηγορευμένη τοῖς ἰδιώταις: « Χρυσίον γε μὴν καὶ ἀργύριον ἐρευνᾶται, καὶ ἂν τι που φανῇ, ὃ ἔχων ζημιοῦται ». Τὸ δημόσιον ἦν ὅμως φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐξηρημένον ταύτης τῆς ἀπαγορεύσεως, διότι αὐτὸ

(28) Πλουτ. Β. Λυκ. Θ. — Β. Λυσ. ΙΖ. — Πολυδ. Θ, 6, 79.

(29) Πολυδ. Ζ, 115. — Πλούτ. Αὐτ.

(30) Λ. Ἀποφθ. σ. 220.

(31) Β. Λυκ. Θ. — Ἰδ. καὶ Ξεν. Λ. Π. 7, 5.

(32) Λακ. Πολ. 7, 6. — Ἰδ. καὶ Πλούτ. Β. Λυσ. ΙΖ.

καὶ παρὰ τῶν περιοίκων καὶ Εἰλώτων, καὶ πολλάκις καὶ παρὰ ξένων πόλεων ἐλάμβανε φόρους. Καὶ ψήφισμα ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος τοῦ Σκιραφίδα καὶ Φλογίδα, διατάττον τὴν ἐξαίρεσιν ταύτην (33): «*Δημοσία μὲν ἔδοξεν εἰσάγεσθαι νόμισμα τοιοῦτον, ἃν δέ τις ἄλλῳ κεκτημένος ἰδίᾳ, ζημίαν ὥρισαν θανάτου*». Ὡστε καὶ οἱ θέλοντες νὰ ὀδοιπορήσωσιν ἐκτὸς τῆς Λακωνικῆς, ὅπου τὸ νόμισμα ἦν αὐτοῖς ἀναπόφευκτον, παρὰ τοῦ δημοσίου ἐδανείζοντο τοῦτο, κατὰ τὸ ἐν Ἡροδότῳ (34) παράδειγμα: «*Καὶ τὰ ἐπόδια λαβὼν ἐπορεύετο εἰς Ἡλιν*» καὶ πολλάκις πρὸς τοῦτο τοὺς κλήρους αὐτῶν ἐνεχυρίαζον. Ἄλλ' ἕκαστος νέος Βασιλεὺς ἀναγορευόμενος ἐξήλειφε ταῦτα τὰ χρέη (35). Ἐπίσης δὲ φαίνεται ὅτι ἐξηροῦντο καὶ οἱ Βασιλεῖς, διότι πολλοὶ μνημονεύονται οὐ μικρὰς ἔχοντες περιουσίας, ἐν γνώσει τῆς πόλεως, ἥτις μεγάλη ἐνίοτε ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς πρόστιμα ὅτε ἐπρόκειτο νὰ τοὺς τιμωρήσῃ: καθ' Ἡρόδοτον δέ (36), δέκα τάλαντα ἔλαβεν ὁ Παυσανίας ἐν Πλαταιαῖς.

Καθ' ὅσον ὁμως ἐξέλειπε τῶν ἀρχαίων ἡθῶν ἡ ἀφέλεια, ἤρξαντο πολλοὶ ὑπεκφεύγοντες καὶ τὴν περὶ κτήσεως νομίσματος αὐστηρότητα. Μὴ τολμῶντες ὁμως νὰ ἔχωσι χρήματα ἐν Σπάρτῃ ἀναφανδόν, ὑπεξέπεμπον κατ' ἀρχὰς καὶ κατέθετον αὐτὰ κρύφα ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ (37). Ἐπὶ Λυσάνδρου δέ, ἥ καὶ πρὸ Λυσάνδρου ἀκόμη (38), ἡ Σπάρτη κατέστη ἡ πλουσιωτάτη τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, καὶ τότε βεβαίως ἦν ἤδη ἐπιτετραμμένη τοῖς ἰδιώταις ἡ

(33) Β. Δυσ. ΙΖ.

(34) ΣΤ, 70.

(35) Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΓ.

(36) Θ, 31.

(37) Ἀθην. ΣΤ'. 232.

(38) Πλάτ. Ἀλκιβ.

κτησίς νομίσματος· διότι, ὡς ἄλλοτε τοῖς Βασιλεῦσιν, οὕτω κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους κατεψηφίσθησαν βαρέα πρόστιμα εἰς τοὺς στρατηγούς Φοιβίδαν, Λιπανορίδαν καὶ ἄλλους (39).

Φόρον δ' εἰς τὸ δημόσιον δὲν ἀπέτιον οἱ Σπαρτιᾶται, ὡς ἐκ τούτου τοῦ χωρίου τοῦ Πλουτάρχου ἐξάγεται (40): « Πυνθαγομένου τινὸς διατὶ χρήματα οὐ συνάγουσιν εἰς τὸ δημόσιον »... Ἦν δὲ τοῦτο ἐπόμενον διὰ τὴν ἐντελὴ ἀχρηματίαν τῶν πολιτῶν, καὶ διότι ἐν γένει ἐν ταῖς ἀρχαῖαις πολιτείαις, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθηναῖς, ἐσωτερικὴ τακτικὴ φορολογία δὲν ὑπῆρχε, καὶ ἡ διὰ προσωπικῆς ἐργασίας ἢ δι' ἐκτάκτων εἰσφορῶν, ἢ δι' ἐξωτερικῶν φόρων ἐπῆρχουν εἰς τὰς δημοσίας ἀνάγκας. Καὶ ἐν Σπάρτῃ δὲ ὀλίγα μὲν τινα ἐπορίζοντο πρὸς τὰς ἀναποφεύκτους δαπάνας τοῦ δημοσίου, αἵτινες ἦσαν λιτώταται, ἐκ τῶν προσόδων τῶν δημοσίων κτημάτων· προσέτι δ' ἐν πολέμῳ, μέρος τῶν λαφύρων ἀνῆκεν ἐπίσης εἰς τὸ δημόσιον· φόρους δὲ παρὰ τῶν συμμάχων δὲν εἰσέπραττον τακτικῶς καὶ κεκανονισμένως, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον διήρκουν, καὶ ὅσα ἀπῆτουν αἱ τοῦ πολέμου ἀνάγκαι· ὥστε τῆς τοιαύτης φορολογίας ὁ ὅρισμός ἐῖχε τι τὸ αὐθαίρετον (41). Ἐν πολέμῳ δὲ συνεισέφερον οἱ πλούσιοι ἵππους (42), καὶ εἰς ἄλλας ὑπεχρεοῦντο ἐκτάκτους συνεισφοράς, ἀφ' ὧν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, πρὸς ἐμψύχωσιν, ὡς ἐβρέθη, τοῦ πληθυσμοῦ, ἐδόθη ἀτέλεια τοῖς τέσσαρα παιδιά κεκτημένοις Σπαρτιάταις (43).

(39) Πλούτ. Β. Πελοπ. ΣΤ, 13, κλπ.

(40) Λακ. Ἀπ. σ. 197.

(41) Θουκ. Α, 120. — Ἀθην. ΣΤ, 232.

(42) Ξενοφ. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 11-18. — Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 23.

(43) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 13.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Στρατιωτικά.

Ὑπὲρ πάντα δὲ τὸν πολιτικὸν ὀργανισμὸν τῶν Σπαρτιατῶν ὑπερεῖχεν ὁ περὶ τὰ στρατιωτικά, διότι τὸ δωρικὸν κράτος διὰ κατακτήσεως ἰδρύθη καὶ ἐξῆρζώθη ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ τὴν κατάκτησιν καὶ τὴν βίαν ἐξηκολούθει ἔχον ὡς βάσιν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἀρχαίων κατοίκων καὶ τῆς εἰσβολούσης φυλῆς πολιτικὰς σχέσεις. Καὶ ἐκ πολιτικῆς ἐπομένως ἀνάγκης καὶ ἐξ ἐθνικοῦ χαρακτηῆρος οἱ Σπαρτιάται κατὰ προτίμησιν ἐνησκούντο εἰς τὰ πολεμικά, καὶ ἐπεμελούντο αὐτῶν ὡς τέχνης· δι' ὃ καὶ γράφει ὁ Ξενοφῶν (1)· «Ὡστε ὁρῶν ταῦτα, ἡγήσαιο ἂν τοὺς μὲν ἄλλους αὐτοσχεδιαστὰς εἶναι τῶν στρατιωτικῶν, Λακεδαιμονίους δὲ μόνους τεχνίτας τῶν πολεμικῶν» καὶ στρατιωτικὸς ἦν ὁ κοινωνικὸς αὐτῶν ὀργανισμὸς, καὶ ἡ πόλις αὐτῶν σταθερὸν στρατόπεδον.

Καὶ ἡ μὲν ἀγωγή πᾶσα, μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἡβῆς, ἡ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μόρφωσιν μαχητῶν γενναίων τὴν ψυχὴν καὶ ἀνδρείων τὸ σῶμα. Ἐκτοτε δὲ πᾶσα σχεδὸν ἡ ἐπίλοιπος ζωὴ ἦν ἀφιερωμένη εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἦσαν δὲ πάντες ἔμφρουροι, ἤτοι στρατεύσιμοι, ὡς ἐν Ἀθήναις, ἀπὸ τοῦ 20^{ου} μέχρι τοῦ 60^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας των, ὥστε ὁ Ἀγησίλαος ὅτε ἦτον 62 ἐτῶν, δὲν ἦτο πλέον ἔμφρουρος (2)· καὶ ταῦτα τὰ τεσσαρά-

(1) Δ. Πολ. ΙΓ, 6.

(2) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 4, 13. — Πλούτ. Ἀγησ. ΚΔ.

κοντα ἔτη ἀφ' ἥβης καὶ ἐνταῦθα ὥς καὶ ἐκεῖ ἐκαλοῦντο ἡλικίαι, καὶ ἐν ἡλικίᾳ ἢ ἐν ἡλικίαις οἱ αὐτὰ διατρέχοντες (3).

Ἐνεκα δὲ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης, εἰς τοὺς Σπαρτιάτας δὲν ἐπετρέπετο νὰ ὁδοιπορῶσιν ἐκτὸς τῆς γῶρας, ἐν ὧσιν ἦσαν ἐν ταῖς ἡλικίαις τῶν στρατευσίμων, ἀνευ ἀδείας τῶν ἀρχῶν. Ἦσαν δ' αἱ ἀρχαὶ αὗται πιθανῶς οἱ ἔφοροι, διότι, προκειμένης ἐκστρατείας, καὶ ἂν ἦσαν ἴσως κατ' ἀρχὰς οἱ Βασιλεῖς, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὅμως ἦσαν οἱ ἔφοροι οἱ κατὰ Ξενοφῶντα(4) «*προκηρύττοντες τὰ ἔτη εἰς ἃ δεῖ στρατεύεσθαι*», ἥτοι οἱ προσδιορίζοντες μέχρι τίνος ἡλικίας ἢ οἱ μέχρι πόσων ἐτῶν ἀφ' ἥβης ἔμελλον νὰ ἐκστρατεύσωσι, ἀπὸ τῶν νεωτέρων εἰς τὰς πρεσβυτέρας ἡλικίας προβαίνοντες, καὶ μόνον ἐπὶ μεγίστης ἀνάγκης ἐκπέμποντες καὶ τοὺς ἀπὸ 35-40 ἐτῶν ἀφ' ἥβης(5). Πρὸς τοῦτο δὲ ὑπῆρχον καὶ ἐν Λακεδαιμόνι, ὥς καὶ ἐν Ἀθήναις, κατάλογοι τῶν στρατευσίμων καθ' ἡλικίας, καὶ οἱ ἔφοροι ἔφαινον *φρουρὰν ἐκ καταλόγου*. Καὶ ὅτε μὲν πᾶσαι αἱ ἡλικίαι ἐλάμβανον τὰ ὅπλα, ἐλέγετο ὅτι ἐξεστράτευσαν πανστρατιᾷ, ὅτε δὲ πάντες οἱ δυνάμενοι φέρειν ὅπλα καὶ οἱ ἀνωτέρων καὶ οἱ κατωτέρων ἡλικιῶν, *πανδημεῖ*.

Διηρέθη δ' ὁ στρατός, καθ' Ἡρόδοτον (6), ὑπὸ Λυκούργου κατ' ἀρχὰς εἰς Ἑνωμοτίας, συσσίτια καὶ τριακάδας· ἢ μᾶλλον φαίνεται ὅτι ἡ τοῦ στρατοῦ διαίρεσις συνεταυτίζετο τότε τῇ πολιτικῇ· διότι ἐπὶ Ἀγιδος τοῦ τελευταίου, ὅτε ἔλαβε πάλιν ἡ πόλις 4500 οἴκους, ἦσαν 15 τὰ συσ-

(3) Πολύβ. Δ, 22, 8.

(4) Ξενοφ. Ἑλλην. ΣΤ, 4, 17.

(5) Ξενοφ. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 17.—Ε, 4, 13.—Πλούτ. Β. Ἀγῆς. ΚΔ.

(6) Α, 65.

σίτια ταῦτα, ἅτινα εἰσὶν ἐπομένως ἕτερα τῶν φιδιτίων, καὶ στρατιωτικαὶ τινες ἐνώσεις, φέρουσαι τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην. Ὅτε λοιπὸν οἱ οἴκοι ἦσαν 9000, ἔπεται ὅτι καὶ τὰ συσσίτια ἦσαν 30, ἰσάριθμα ταῖς ὠδαῖς, πιθανῶς αὐταὶ αἱ ὠδαί, ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν τὴν ἄλλην ἐκείνην ἐπωνυμίαν ἔχουσαι, δι' ἧς καὶ ὁ Πλούταρχος (7) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Πολέμαρχος εἶχεν ἐπιστασίαν τινὰ ἐπὶ τῶν συσσιτίων. Ἦσαν δ' ὑποδιαιρέσεις τῶν ἐνωμοτιῶν, αἵτινες ἄρα ἴσως ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς φυλάς, καὶ ὑποδιηροῦντο εἰς Τριακάδας, ὥς καὶ αἱ ὠδαί.

Ἡ μετὰ ταῦτα ὁμοῦς συνήθης διαίρεσις τοῦ στρατοῦ τῆς Σπάρτης ἦν εἰς μόρας, λόχους, πεντηκοστίας καὶ ἐνωμοτίας. Ἦν δὲ τῆς μόρας τὸ ὄνομα ἰδιάζον τῇ Σπάρτῃ, καὶ ἦσαν αἱ μόραι τὸν ἀριθμὸν ἑξ(8). ἄλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ἀρποκρατίωνι (9) λέγει αὐτὰς πέντε, καὶ ἴσως τόσαι ἦσαν αἱ μόραι τοῦ πεζοῦ στρατοῦ, ἡ δ' ἑκτη ἦτον ἡ τῶν ἱππέων· διότι ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Ξενοφῶν (10)· *Μόρας μὲν διεῦλεν ἑξ καὶ ἱππέων καὶ ὀπλητῶν· ἐκάστη δὲ τῶν ὀπλητικῶν μόρα . . .*». Καὶ τῷ ὄντι, δὲν εἶναι δυνατόν καὶ τὸ ἱππικὸν νὰ διηρεῖτο εἰς μόρας ἑξ. Ἄν δὲ κατὰ τὸν πρῶτον ὀργανισμόν, τὸν ἀποδιδόμενον τῷ Λυκούργῳ, ὑπῆρχον τρεῖς ἐνωμοτίαι, ἀντιστοιχοῦσαι τῇ κατὰ καταγωγὴν τριγλὶ διαίρεσει τῶν Δωριέων, ἴσως, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς τὴν Σπάρτην, σκοπιμώτερον ἐκρίθη νὰ διαιρεθῇ ὁ στρατὸς κατὰ τοὺς τοπικοὺς συνοικισμοὺς τῶν πέντε κωμῶν, ὥστε οἱ γνῶριμοι καὶ γείτονες νὰ συμπαρατάττωνται

(7) Β. Λυκ. ΙΒ.—Λακ. Ἀπ. ΙΑ, 4.

(8) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 1, 1.

(9) Φ. Μόρα.

(10) Λ. Πολ. ΙΑ, 4.

ἐν τῇ αὐτῇ μόρᾳ. Προέστατο δὲ τῆς Μόρας εἰς Πολέμαρχος.

Ἐκάστη δὲ μόρᾳ ὑποδιηρεῖτο εἰς τέσσαρας Λόγους, ὧν ἕκαστος διωκεῖτο ὑφ' ἐνὸς Λοχαγοῦ (11). Προστίθῃσι δ' ὁ Ξενοφῶν ὅτι ἕκαστος λόγος εἶχε δύο Πεντηκοστύας, ὑπὸ Πεντηκοστῆρας, καὶ ἑκάστη πεντηκοστὺς δύο Ἐνωμοτίας, ὑπὸ Ἐνωμοτάρχας.

Ὡστε, ἂν ἀληθῶς κατ' ἀρχὰς ἡ ἐνωμοτία ἐνέφαινε τὴν μεγαλητέραν διαίρεσιν τοῦ στρατοῦ, μετὰ ταῦτα ἐδήλου τὴν πασῶν ἐλάσσονα, τὴν πρώτην ὁμάδα συστρατιωτῶν δι' ὅρκου πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένων, ὡς ὁ Ἡσύχιος καὶ λέγει περὶ αὐτῆς «*Τάξις διὰ σφαγίων ἐνώμοτος*». Συνίστατο δέ, φαίνεται, ἑκάστη ἐνωμοτία ἐκ τῶν ἐν τῇ μόρᾳ ὁμηλικίων μάλιστα, ὥστε εὐκόλον ἦν τῷ στρατηγῷ ν' ἀποσπᾷ ἐκ τοῦ στρατοῦ ἅς ἡλικίας ᾗθελε (12). Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἡ ἐνωμοτία τὸ ἥμισυ τῆς πεντηκοστύος, πιθανῶς κατ' ἀρχὰς ἡ δύναμις αὐτῆς ἦν ἐξ ἀνδρῶν 25. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν ἐν τῇ ἐνωμοτίᾳ, οὔτε τῶν ἐνωμοτιῶν ἐν τῇ πεντηκοστύῃ, οὔτε τούτων ἐν τῷ λόγῳ, ἦν, ὡς φαίνεται, ὠρισμένος, ἀλλὰ διετάττετο εἰδικῶς ἐφ' ἑκάστης ἐκστρατείας, ὥστε οὕτως ἔμενον ἄγνωστος τοῖς μὴ εἰδόσι καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ. Τοῦτο δὲ περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο αἱ τῆς Σπάρτης ἀρχαί, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἐκστρατείας διέταττον κατεσπευσμένως οἱ Ἐφοροὶ (13), καὶ ἡ ἔξοδος τοῦ στρατοῦ ἐγένετο διὰ νυκτός (14). Οὕτω, κατὰ Θουκυδίδην, εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην παρήσαν 7 λόχοι, ὧν ἕκαστος περιεῖχε

(11) Ξεν. Αὐτ.

(12) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 5, 15. 16. — Ἰδ. καὶ Δ, 4, 16.

(13) Θουκ. Ε, 64.

(14) Ἡρόδ. Θ, 10.

4 πεντηκοστύας, καὶ ἐκάστη πεντηκοστὺς ἀνὰ 4 ἐνωμοτίας. Ὁ δὲ Βασιλεὺς Ἅγις λέγεται διπλασιάσας τὰ στρατιωτικὰ τμήματα (15). Οὕτω λοιπὸν αἱ ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ κατωτέρω διαιρέσεις τοῦ στρατοῦ δὲν ἦσαν σταθεραί, καὶ διετάττοντο ἐκάστοτε κατὰ τὴν ἀνάγκην.

Παρετάττοντο δ' εἰς τὴν ἐνωμοτίαν οἱ στρατιῶται ἀνὰ 4 κατὰ μέτωπον· καὶ ὅτε ἡ γραμμὴ εἶχεν, ὡς ἐν Θουκυδίδῃ, ὁκτὼ ἀνδρῶν βάθος, τότε συνέκειτο ἡ ἐνωμοτία ἐν $4 \times 8 = 32$ πολεμιστῶν, ἢ ἐκ 36, μετὰ τῶν τεσσάρων πρωτοστατῶν. Ὡστε κατὰ τοῦτο ἡ μόρα, κατὰ τοὺς συνήθεις ἀριθμούς, θὰ συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν 576, κατὰ δὲ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ τῆς Μαντινείας ἐκ 2304.

Περιεῖχε δ' ὁ στρατός, πλὴν τῶν οὕτως ὀργανισμένων ὀπλιτῶν, καὶ τὰ ἐπόμενα σώματα·

Τοὺς σκιρίτας, ἐπονομασθέντας ἐκ τῆς Λακωνικῆς χώρας Σκιρίτιδος, ὁμόρου τῇ Ἀρκαδίᾳ, καί, ὡς φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ἀπ' αὐτῆς ἀποσπασθείσης, δι' ὃ καὶ ἐπὶ Ἑπαμεινώνδου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν (16). Προσετέθησαν δὲ πιθανῶς οἱ Σκιρίται τοῖς Λακεδαιμονίοις οὐχὶ ὑποδουλωθέντες, ἀλλ' ἐπὶ ῥήτοισι, ἵνα χορηγῶσιν αὐτοῖς στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν, ὄντες μάχιμοι καὶ ἀτρόμητοι. Ἦσαν δ' οἱ Σκιρίται λόχος συγκείμενος, ὡς αὐτόθι διδάσκει ὁ Θουκυδίδης, ἐπὶ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκ στρατιωτῶν 600· καί, εἴτε κατὰ τοὺς ὅρους ἐφ' οἷς κατ' ἀρχὰς συνεβάλλοντο μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, εἴτε διὰ τὸ μάχιμον καὶ ἐμπειροπόλεμον αὐτῶν, κατεῖχον τὰς κινδυνωδεστέρας θέσεις ἐν τῷ στρατῷ, ἐπὶ μὲν τῶν πορειῶν προπορευόμενοι (17), ἐν

(15) Θουκ. Ε, 68.

(16) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 2, 24. — 4, 52. ΣΤ, 4, 21.

(17) Ξεν. Λακ. Πολ. ΙΓ, 1.

τῷ στρατοπέδῳ δ' ἐξασφαλίζοντες τὰς πτέρυγας αὐτοῦ (18), καὶ ἐν ταῖς μάχαις παραταττόμενοι εἰς τὸ ἀριστερόν κέρας (19)· βοηθοῦντες δὲ πανταχοῦ ὅπου ἐπόνει ὁ στρατός, καὶ ἐπιχειροῦντες τὰς παρατολμοτέρας ἐφόδους, καὶ εἰς τοὺς μεΐζοντας ἐκτιθέμενοι κινδύνους. Παραβάλλει δέ που ὁ Ξενοφῶν αὐτοὺς (20) πρὸς τοὺς παρὰ Συρίοις Ὑρκανίους, ἐξ οὗ τινες (21) συνεπέραναν ὅτι ἦσαν ἱππεῖς. Ἀλλὰ πολυλοχῶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἀναφέρεται ὅτι τοὺς Σκιρίτας ἔπεμπον οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς ἐφόδους πρὸς κατάληψιν λόφων καὶ ὑψηλῶν θέσεων, ὅπερ ἱππεῦσι θα ἦτον ἀδύνατον. Ὁ Ξενοφῶν δὲ παρέβαλλε βεβαίως αὐτοὺς ἐκείνοις, διότι οἱ Ἀσσύριοι μετεχειρίζοντο τοὺς Ὑρκανίους ὡς οἱ Σπαρτιάται τοὺς Σκιρίτας, εἰς τὰς ἀποτετολμημένας ἐπιχειρήσεις, « Οὐδὲν φρειδόμενοι αὐτῶν οὔτε ἐν πόνοις οὔτ' ἐν κινδύνοις ». Ἦσαν δὲ πιθανῶς οἱ Σκιρίται φιλοὶ ὡς καὶ οἱ Ὑρκάνιοι (22).

Οἱ λεγόμενοι Ἱππεῖς, 300 τὸν ἀριθμόν, « Τριηκόσιοι Σπαρτιητέων λογάδες, οὗτοι οἵπερ ἱππέες καλεῶνται », καθ' Ἡρόδοτον (23), ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, τῶν τριῶν Ἱππαγρεῶν, καὶ ἦσαν, κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους καὶ, ἀπ' ἐναντίας τῆς ἐπωνυμίας αὐτῶν, πεζοί, κατὰ τοῦτο, ὡς λέγει ὁ Στράβων (24), διαφέροντες τῶν ἐν Κρήτῃ. Κατ' ἄλλους ὁμως (25) ἐπολέμουν κατ' ἀμφοτέρους τοὺς

(18) Ξεν. Ἑλλ. Ε. 1, 2.

(19) Θουκ. Ε, 67.

(20) Κυρ. Παῖδ. Δ, 2, 1.

(21) K. F. Hermann, Staats Alterth. § 29, 13.

(22) Nanso, I, 2, σ. 228 — Tittmann, σ. 535, 595. — Müll. Dor. II, σ. 242.

(23) Ζ, 124.

(24) Ι, 481.

(25) Διον. Ἀλικ. Ἀρχ. Β, 13.

τρόπους, καὶ ἦσαν ἐν πολέμῳ σωματοφύλακες τοῦ Βασιλέως. Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἀλλαγῶς λέγει ὅτι τοὺς Βασιλεῖς ἐφύλασσαν «ἐκατὸν ἄνδρες λογάδες ἐπὶ στρατίης». Ἐκ Ξενοφῶντος ὁμῶς καὶ Πλουτάρχου βλέπομεν(26) ὅτι εἰς τινὰς περιστάσεις βασιλικοὶ σωματοφύλακες συνεξεστράτευον μόνον τριάκοντα. Ἐκ τούτων δὲ πιθανὴ φαίνεται ἡ εἰκασία, ὅτι οἱ Ἴππεις οὗτοι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν Ὀμοίων, ἢ τῶν γνησίων ἀρχαίων Σπαρτιατικῶν οἰκογενειῶν, ὥστε καὶ λέγονται Λογάδες ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, καὶ καθ' ὅσον ἐμεινῶτο ὁ ἀριθμὸς τῶν Δωριέων ἐν Σπάρτῃ, ἡλαττοῦτο καὶ ὁ τῶν συνεκπεμπομένων τούτων δορυφόρων, ἢ ἐφείδοντο αὐτῶν, ὥστε τὸ δέκατον μόνον συνεξεστράτευεν. Ἐκ τῶν πρεσβυτέρων δ' ἐξ αὐτῶν, ἴσως τῶν ὑπερβάντων τὰς τῶν στρατευσίμων ἡλικίας, ἐλαμβάνοντο ἢ ἐξελέγοντο οἱ πέντε ἀγαθοεργοὶ λεγόμενοι, οἵτινες ἐπέμποντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ ἐν ἔτος εἰς πρεσβείας.

Τὸ κυρίως ἱππικόν, ταττόμενον συνήθως ἐκατέρωθεν τοῦ στρατοῦ, καὶ συνιστάμενον κατ' ἀρχὰς ἐκ 400 ἱππέων(27), ἠϋξήθη μετέπειτα μέχρις 600(28). Ἀπετέλουν δὲ μίαν μόραν, διοικουμένην ὑπὸ τοῦ καλουμένου Ἰπαρμοστοῦ(29), καὶ διαιρουμένην εἰς οὐλαμούς, ὧν ἕκαστος ἐκ 50 ἱππων συγκείμενος, παρετάττετο εἰς τετράγωνον(30), πιθανῶς ἐκ 12 ἱππων κατὰ μέτωπον, καὶ τεσσάρων κατὰ βάθος. Ἴσως δ' ἀνὰ δύο ἢ πλείους οὐλαμοὶ συνήπτοντο εἰς λόχους, ὧν μνημονεύει ὁ Ξενοφῶν, καὶ ὑπετέθη ὅτι οἱ ἱπ-

(26) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4, 2. Δ, 1, 5, 30. 34. Ε, 3, 8. — Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. ΣΤ. Ζ. Λυσ. ΚΓ.

(27) Θουκ. Δ, 55. — Ἰδ. καὶ Ε, 67.

(28) Ξενοφ. Ἑλλ. Δ, 2, 16.

(29) Αὐτ. Δ, 5, 12. Ἰδ. καὶ Δ, 4, 10.

(30) Πλούτ. Β. Λυσ. ΚΓ.

πικροὶ οὗτοι λόγοι ἐκαλοῦντο ἴσως ἔλαι, ὡς ἐν Τάραντι τὸ ἵππικόν σῶμα 128 ἱππέων (31), διότι ἡ λέξις ἔλη εὐρίσκειται εἰς τὴν τῇ στρατιωτικῇ ἀντιστοιχοῦσαν πολιτικὴν διαίρεσιν τῆς νεολαίας ἐν Σπάρτῃ. Ἐθεώρουν δὲ τὸ ἵππικόν, ἀπ' ἐναντίας τῶν Ἀθηναίων, ὡς ὅλως πάρεργον μέρος τοῦ στρατοῦ οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ ἔτρεφον μὲν τοὺς ἵππους οἱ πλούσιοι, ἐν πολέμῳ δ' ἀνεβίβαζον εἰς αὐτοὺς τοὺς τυχόντας πολίτας, καὶ δὴ τοὺς ἀδυνατοτάτους, δι' ὃ καὶ ὁ ἐμπειρότατος περὶ τὰ ἵππικὰ Ξενοφῶν λέγει *πονηρότατον*, ἤτοι ἀθλιώτατον, τὸ ἵππικόν τῆς Σπάρτης. Καὶ αὕτη δ' ἡ μόρα, κατὰ Θουκυδίδην (32), συνέστη τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ μετὰ τὴν ἐν Σφακτηρίᾳ ἦν. Ὁ Φιλοστέφανος ὁμοίως ἐν Πλουτάρχῳ (33) ἀντιφάσκει τούτοις, ἀποδίδων τῷ Λυκούργῳ τὴν εἰς οὐλαμοὺς διαίρεσιν τοῦ ἵππικοῦ. Ὡστε πιθανὸν φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπῆρχεν ἵππικόν ἐν Σπάρτῃ, διηρημένον εἰς οὐλαμούς, οἱ 300 ἐκεῖνοι ἱππεῖς λεγόμενοι, βαθμηδὸν ὁμοίως παρημελήθη, καὶ ἔμεινεν αὐτῷ τὸ ὄνομα μόνον, ἐπὶ δὲ τῶν Πελοποννησιακῶν, ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται ἐγνώρισαν ἐκ πικρᾶς πείρας πόσῃν ὑπηρεσίᾳν παρείχε τοῖς Ἀθηναίοις τὸ ἵππικόν αὐτῶν, τότε ἐσύστησαν ἐκ νέου καὶ αὐτοὶ τὴν μόραν.

Οἱ *περίοικοι* ἐχορήγουν καὶ αὐτοὶ στρατιώτας βαρέως ὠπλισμένους, ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων μεταξὺ αὐτῶν, «*λογάδας περιοίκων*», ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (34), διαιρουμένους εἰς λόχους. Ἦν δ' ἡ ἀναλογία αὐτῶν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας οὐχὶ πάντοτε ἡ αὐτή· καὶ ἐν Πλαταιαῖς, ἔνθα παρε-

(31) Ἡσύχ. Φ. Γλῶσσης.

(32) Δ, 55.

(33) Β. Λυκ. ΚΓ.

(34) Ἡρόδ. Θ, 10, 11.

τάττοντο 5,000 Σπαρτιάται, ἦσαν ισάριθμοι αὐτοῖς οἱ Περίοικοι. Μετ' αὐτῶν δ' ἐτάττοντο, ἡ ἐνίοτε καὶ ἰδίους ἀπετέλουν λόγους, οἱ γεοδαμώδεις καὶ ἀπελεύθεροι.

Οἱ Εἰλωτες, συμπαρηκολούθουν καὶ αὐτοὶ τῷ στρατῷ ὡς γυμνήται, ἤτοι ψιλοί, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τεταγμένοι περὶ τοὺς Σπαρτιάτας ὀπλίτας ὡς ὑπισπισταὶ ἢ θεράποντες, ἤ τι ἀνάλογον πρὸς τοὺς *pages* τῶν μεσαιωνικῶν ἵπποτῶν, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀμπιπτάρων (ἐξηγουμένου Ἀμφιστάντων) ἢ ἐρυκτῆρων (35), βοηθοῦντες καὶ περιποιούμενοι αὐτοὺς ἐν ταῖς μάχαις, καὶ ἀποσύροντες αὐτοὺς τῆς συμπλοκῆς ὅταν ἐτραυματίζοντο. Οὕτως ἐν τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ ἦσαν ἀνὰ 7 Εἰλωτες περὶ ἕκαστον Σπαρτιάτην. Πιθανὸν ὅμως δὲν εἶναι ὅτι ἐν ταῖς μάχαις, περικυκλοῦντες τοὺς ὀπλίτας, συνέχεον καὶ διέκοπτον τὴν ἐνότητα καὶ εὐκοσμίαν τῆς παρατάξεως, ἀλλὰ μᾶλλον φαίνεται ὅτι ὀπίσω τῶν ἐνωμοτιῶν ἰστάμενοι, ἡνόχλουν τοὺς ἐχθροὺς διὰ σφενδονῶν καὶ ἀκοντισμάτων μέχρις οὗ ἡ ὑπηρεσία ἐκάστου ἀπητεῖτο περὶ τὸν κύριον αὐτοῦ. Πολλάκις δ' ἐστέλλοντο καὶ ὡς συνοδία πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ σκέπην σκηνοφορικῶν ἀποστολῶν. Φαίνεται ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν καὶ ὡς ὀπλίται ἐν ἀνάγκῃ ἐμάχοντο, καὶ οἱ ἀριστεύοντες ἐξ αὐτῶν ἀπηλευθεροῦντο.

Ἦν δὲ τῶν ὀπλιτῶν τὸ ἔνδυμα « ἡ φρουρικὴ στολὴ » κατ' Αἰλιανόν (36), χιτῶν αἱματόχρους, ἢ πορφυροῦς, οὗ τὸ χρῶμα καὶ τοὺς μαχομένους καθίστα λαμπροτέρους, καὶ τὸν ῥύπον καὶ τὸ ἐκ τῶν τραυμάτων αἷμα ἐκάλυπτε (37). Τὴν βαφὴν δὲ ταύτην παρεῖχεν ἀφθόνως ἡ ἀλιεία καὶ κατερ-

(35) Ἡσύχ. ἐν Φ. — Ξεν. Ἑλλ. Δ, 8, 39.

(36) Αἰλ. Π. Ἰ. ΣΤ, 6.

(37) Ξενοφ. Λακ. Πολ. ΙΑ, 3. — Πλούτ. Λ. Ἐπιτ. ΙΑ.

γασία τῆς πορφύρας, ἥτις ἦν εἷς τῶν κλάδων τῆς τῶν περιούκων βιομηχανίας (38). Ὀπλισμὸν δ' εἶχον τὸν λεγόμενον *δωρικόν* (39), ἥτοι δόρυ μακρόν (40), *ξίφιδιον* δὲ βραχύ, τὴν καλουμένην Λακωνικὴν μάχαιραν (41), ἀσπίδα δὲ χαλκῆν (42), ἐπίσημον ἔχουσιν ἐν τῷ μέσῳ τὸ Λ, καὶ καλύπτουσιν τὸ σῶμα ἀπὸ τῶν ὤμων μέχρι τῶν ποδῶν, ὡς διὰ τούτων περιγράφει αὐτὴν ὁ Τυρταῖος (43): «*Μηρούς τε, κνήμας τε κάτω, καὶ στέρνα καὶ ὤμους ἀσπίδος εὐρείας γαστρί' καλυψάμενος*». Ἐξηρτάτο δ' ἡ ἀσπίς ἀπὸ τοῦ ὤμου, ὡς ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς χρόνοις, διὰ τελαμῶνος, στερεομένου διὰ πόρπης (44). Κλεομένης δ' ὁ Γ' ἀντικατέστησεν ἀντὶ τοῦ τελαμῶνος τὴν Καρικὴν *ὀχάνην* (45), εἰς ἣν ἐνείρετο ἡ ἀριστερὰ χεὶρ, καὶ ἥτις ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος· τὸ δὲ δόρυ ἀντικατέστησε διὰ τῆς Μακεδονικῆς σαρίσσης. Πέλτας δέ, τὰς ἐλαφρὰς καὶ εὐκινήτους ἀσπίδας, σπανίως μετεχειρίζοντο (46). Ἵνα δὲ φαίνωνται ὠραῖοι, ἔχαιρον τρέφοντες τὴν κόμην (47), ἐφ' ἣ ἐνηβρύνοντο.

Ἐσθηρίζετο δ' ἀνέκαθεν ἡ τάξις τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοῦ εἰς ἐσωτερικὸν σύνδεσμον. Οὕτως αἱ ἐνωμοταίαι, ὡς ἐμφαίνει καὶ ἡ λέξις αὐτή, ἦσαν, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν συστά-

(38) Pl. IX, 36, 60. — XXI, 8. — XXXVI, 5.

(39) Ἡσύχ.

(40) Ἡρόδ. Ζ, 211.

(41) Πλούτ. Β. Λυκ. ΙΘ. Βασ. Ἀπ. 130. Λακ. Ἀπ. 194.

(42) Ξεν. Πολ. Λακ. ΙΑ, 3.

(43) Fragm. II, Krunk, σ. 50.

(44) Κριτίας ἐν Λίδαν. 24, σελ. 26, R. — Πλούτ. Β. Λυκ. KB. — Ἀριστοφ. Λυσ. 107.

(45) Πλούτ. Αὐτ.

(46) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 14.

(47) Πλούτ. Β. Λυκ. KB. — Ἀριστοφ. Ῥητ. Α, 9, 26. — Ἄλλ' ἴδ. Ἡρόδ. Α, 82. — Πλούτ. Λυσ. Α.

σει, σώματα συστρατιωτῶν ὁμνούντων ἀλληλοδοήθειαν καὶ ἀμοιβαίαν πίστιν μέχρι θανάτου. Προσέτι δέ, μέχρι τῶν χρόνων ἔτι τῆς Σφακτηρίας, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ γείτονες κατετάττοντο εἰς τὴν αὐτὴν μόραν, καὶ οἱ δι' ἔρωτος, ἤτοι διὰ ζωηρᾶς φιλίας, ὥς ἐπεκράτει μεταξύ ἀνδρῶν καὶ νέων ἐν Σπάρτῃ, συνδεόμενοι, παρετάττοντο ἐν ταῖς μάχαις πλησίον ἀλλήλων, ὅπως ἡ αἰδὼς κινῇ αὐτοὺς εἰς γενναίας πράξεις· καὶ τούτου ἕνεκα, πρὸ τῆς ἀρχῆς τῆς μάχης, οἱ κάλλιστοι ἔθουν εἰς τὸν Ἑρωτα, ὥς ἀνδρείαν ἐμφυσῶντα τοῖς ὑπὲρ τῶν ἀγαπητῶν αὐτῶν μαχομένοις (48). Μεταγενεστέρως ὁμῶς ἔπαυσεν αὕτη ἡ κατὰ συγγενείας καὶ κατὰ βούλησιν παράταξις, καὶ ἐστήρίχθη ἡ τάξις ἐπὶ μόνῃς τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ὑπακοῆς εἰς τοὺς ἀρχηγούς.

Ἦσαν δ' ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ στρατῷ οἱ ἀρχηγοί, οἵτινες καί, ἄνωθεν μέχρι τοῦ πεντηκροστῆρος, οἱ ἐν τέλει ἐλέγοντο, οἱ ἐπόμενοι·

Ὁ Βασιλεὺς, ἥ, ἐν ἀνηλικιότητι αὐτοῦ, ὁ ἐκ τοῦ αὐτοῦ οἴκου καὶ τῶν ἐγγυτέρων αὐτοῦ συγγενῶν λαμβανόμενος πρόδικος αὐτοῦ, στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, ἀφ' οὗ ἐπήγαζον πᾶσαι αἱ διαταγαί. Σπανίως δέ, καὶ ἐν ἐκτάκτῳ ἀνάγκῃ μόνον, ἐκαλεῖτο ἕτερος παρὰ τὸν Βασιλέα εἰς τὴν στρατηγίαν, περιβαλλόμενος πᾶσαν ἐκείνου τὴν ἐν τῷ πολέμῳ πληρεξουσιότητα. Ἐνίοτε δ' ὁ στρατηγῶν Βασιλεὺς συμπαραλαμβάνανε καὶ ἕτερόν τινα ἐπίσημον ἄνδρα ὡς βοηθόν, συστράτηγον καὶ ἀντικαταστάτην ἐν περιπτώσει βραχείας ἀπουσίας ἢ αἰφνιδίου θανάτου, ἰδίως ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ γένους, ὡς ὁ Παυσανίας, ἐκστρατεύων κατὰ Μαρδονίου, προσεῖλετο ἑαυτῷ Εὐρυάνατα τὸν Δωριεὺς (49).

(48) Ἀθῆν. ΙΓ, 561. — Ἰδ. Αἰλ. Π. Γ. Γ. 9

(49) Ἡρόδ. Θ, 10.

Οἱ πολέμαρχοι, ὅσοι καὶ αἱ μόραι, ὧν ἕκαστος διώκει ἐκάστην (50), σύμβουλοι τοῦ Βασιλέως (51), καὶ ὁμόσκηνοι αὐτῷ. Ἐνίοτε δὲ διώκουν καὶ μεγάλα στρατοῦ ἀποσπάσματα, ἢ τὰς ἰδίας μόρας ἀνεξαρτήτως, ὡς ἐν Ξενοφῶντι (52). Ἄν δ' ὁ Βασιλεὺς ἀπέθνησκειν ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας, τότε ἀνελάμβανον αὐτοί, καὶ δὴ ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν, ὁ τὴν πρώτην μόραν διευθύνων, τὴν προσωρινὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ (53), μέχρις οὗ ἀπεφάσιζον τὰ οἴκοι τέλη, ἢ καθιδρύετο ὁ νέος Βασιλεὺς.

Οἱ Συμφορεῖς τῶν Πολεμάρχων, βοηθοὶ καὶ σύμβουλοι αὐτῶν, πιθανῶς ἐπέχοντες παρ' αὐτοῖς ἦν θέσιν ἐπεῖχον οἱ προσαιρούμενοι ἐκεῖνοι ἄρχοντες παρὰ τοῖς Βασιλεῦσιν, ἤτοι συσχεπτόμενοι μετ' αὐτῶν, καὶ προσωρινῶς ἀντικαθιστῶντες αὐτοὺς ἐπὶ ἀπουσίας ἢ θανάτου.

Οἱ Ἱππαγρέται, τρεῖς, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν Ἐφόρων, προιστάμενοι δὲ τῶν 300 λεγομένων ἱππέων, καί, ὡς φαίνεται, ἐκλέγοντες αὐτούς, κατὰ ῥητὰ βεβαίως προσόντα προτιμήσεως, πρὸς κατάταξιν εἰς τὸ σῶμα τῶν λογάδων τοῦτο (54).

Οἱ λοχαγοί, διοικοῦντες τοὺς λόχους.

Οἱ πεντηκοστῆρες, διοικοῦντες τὰς πεντηκοστύας.

Δὲν ἀνῆκον δὲ πλέον τοῖς ἐν τέλει οἱ ἐπόμενοι.

Οἱ ἐνωμοτάρχαι, οἵτινες προῖσταντο τῶν ἐνωμοτιῶν εἰς ἃς διηροῦντο αἱ πεντηκοστύες.

Οἱ ζευγῖται ἢ ζυγῖται, οἵτινες κατὰ τὰ δύο ἄκρα, τὸ δε-

(50) Ξεν. Λακ. Π. 11, 6.

(51) Θουκ. Ε, 15.

(52) Ἑλλην. ΣΤ, 15.

(53) Ἡρόδ. ΣΤ, 173.

(54) Ξεν. Α. Πολ. Δ, 3, 4.

ξιὸν καὶ ἀριστερόν ἐκάστου ζυγοῦ ἢ στίχου ἰστάμενοι (55), διεκρίνοντο καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν στρατιωτῶν, καὶ ὡς ὑπαξιωματικοὶ τινες ἐλογίζοντο οἱ προστάται ἐκάστου τμήματος τῆς ἐνωμοτίας, ὅτε αὕτη παρετάττετο ἐν κεκλασμένοις στίχοις.

Οἱ ξεναγοὶ δὲ ἦσαν οἱ διοικοῦντες τὰ ξενικά.

Τὸ δ' ἐπιτελεῖον τοῦ Βασιλέως ἦν ἡ καλουμένη *δαμοσία*, ἣ οἱ περὶ τὴν *δαμοσίαν*, ἢ *δαμοσία* ἦν ἡ Βασιλικὴ σκηνή. Ἀπετέλουν δ' αὐτὸ

Οἱ *πολέμαρχοι*.

Οἱ *πύθιοι*, δύο παρ' ἐκάστῳ Βασιλεῖ, ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγόμενοι, καὶ μετ' αὐτοῦ συσκηνοῦντες καὶ συσσιτούμενοι, διότι ταμίαι ὄντες τῶν πάντα τὰ ἐν Σπάρτῃ θεόθεν διευθυνόντων Δελφικῶν χρησμῶν, οὓς αὐτοὶ πεμπόμενοι παρελάμβανον, καὶ οὓς ἐξήγουν, συνετέλουν ἰσχυρῶς εἰς διατήρησιν καὶ αὔξησιν τῆς ἐπιβρόχης τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τοῦ στρατοῦ.

Τρεῖς ἐκ τῶν Ὀμοίων, ἐπίσης σύσκηνοι τοῦ Βασιλέως (56), ὡς φροντισταί, ἐπιμελούμενοι πάντων τῶν ἐπιτηδείων ὥστε ἴσως εἰς ἐξ αὐτῶν ἦν καὶ ὁ *κρεωδαίτης*, εἰς ἣν ὑπουργίαν ὁ Ἀγησίλαος ἔταξέ ποτε τὸν Λύσανδρον.

Οἱ *μάντεις*, οἱ *ιατροί*, οἱ *αὐληταί*, καὶ οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ *ἐθελονταί* (57), δηλαδὴ οἱ ἐκτὸς τῶν διαταχθεισῶν ἡλικιῶν ἐκουσίως συνεκστρατεύοντες, καὶ ἐπομένως ταῖς τάξεσι μὴ ἀνήκοντες.

Ἐν τῇ *δαμοσίᾳ* δὲ πιθανῶς κατηριθμοῦντο καὶ οἱ δύο *ἔφοροι*, ἅφ' ὅτου παρηκολούθουν τῷ Βασιλεῖ (58), καὶ οἱ

(55) Πλούτ. Β. Πελοπ. ΚΓ.

(56) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 4. — ΙΕ, 5.

(57) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 7.

(58) Manso, Sparta, II, 377. III, 214.

λαφυροπῶλαι, οἵτινες παρελάμβανον τὰ λάφυρα, ἔδιδον τῷ Βασιλεῖ τὸ ἐπιβάλλον αὐτῷ μέρος, καὶ τῶν λοιπῶν τὰ μὲν ἀξιολογώτερα ἔπεμπον εἰς Σπάρτην, τὰ δὲ κοινότερα ἐπώλουν ἐκ τοῦ παραχρῆμα· προσέτι δὲ οἱ *ταμίαι*, οἱ *Ἐλλαροδίκαι*, ἧτοι οἱ στρατιωτικοὶ δικασταί(59)· οἱ ἀπὸ τοῦ Ἁγίδος συνοδεύοντες τὸν Βασιλέα *Σύμβουλοι* ἢ *Βουλαῖοι*· ὁ *Πυρφόρος*, ἱερεὺς τοῦ Ἄρεως, ὅστις προηγείτο τοῦ στρατοῦ, διατηρῶν ἄσθεστον τὸ πῦρ ὃ ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Βασιλέως, ἐν μὲν Σπάρτῃ ἐκ τῆς θυσίας ἣτις πρὸ τῆς ἐξόδου ἐτελεῖτο τῷ *Διὶ ἀργήτορι*, ἐπὶ δὲ τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἐκ τῆς προσαγομένης τῷ *Διὶ* καὶ τῇ Ἀθηνᾷ. Τέλος δὲ τῇ δαμοσίᾳ συγκατετάττοντο καὶ οἱ Ὀλυμπιονίκαι, ἀπολαμβάνοντες τῆς τιμῆς τοῦ μάχεσθαι ἐξαιρετικῶς περὶ τὸν Βασιλέα (60).

Πάντες δ' οὗτοι οἱ διάφοροι ἀξιωματικοὶ ὑπέκειντο ἀλλήλοις κατὰ τοὺς διαφόρους αὐτῶν βαθμούς, καὶ συνεδέοντο δι' ἰσχυροτάτης πειθαρχίας, ὅπερ ἐκφράζει ὁ Θουκυδίδης λέγων (61)· «*Σχεδὸν πᾶν, πλὴν ὀλίγον, τὸ στρατόπεδον τῶν Λακεδαιμονίων, ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσί*». Ἡ κρίσις δ' αὕτη ἔστιν ἀκριβῶς ὀρθή, καθ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπλοὶ Δωριεῖς στρατιῶται ἦσαν ἄρχοντες τῶν περὶ αὐτοὺς μαχομένων Εἰλώτων.

Ἐδίδοντο δ' αἱ διαταγαί, αἵτινες παραγγέλσεις ἢ παρεγγυήσεις ἐλέγοντο, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἢ τοῦ στρατηγοῦ γεγωνεῖα τῇ φωνῇ (62), καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁμοίως μετεβιδάζοντο ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων τοῖς κατωτέροις μέχρι τῶν ἐνωμοταρ-

(59) Ξεν. Λακ. Πολ. ΙΓ, 41.

(60) Πλούτ. Β. Λακ. ΚΒ. — Ίδ. Müll. Dor. II, 240.

(61) Ε, 66.

(62) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΑ, 6.

χῶν, οἵτινες μετεβίβαζον αὐτὰς τοῖς στρατιώταις. Ἐκαστος δ' ὥφειλεν ὑπακοὴν μόναις ταῖς διδομέναις ὑπὸ τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρου αὐτοῦ προϊσταμένου· ἐξ οὗ προέκυπτεν ὅτι ἀπειθεία ἀξιωματικοῦ τινος ὥφειλε παρασύρειν πᾶν τὸ ὑπ' αὐτὸν τμήμα, ὡς ἡ τοῦ Λοχαγοῦ Ἀφομαράτου, παρ' Ἡροδότῳ (63), παρέσυρε πάντα τὸν λόγον, καὶ οἶον τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀφομοίδου καὶ Ἀριστοτέλους ἐν Θουκυδίδῃ (64).

Ἦν δ' ἡ στάσις τοῦ ὀπλίτου ἐν τῇ παρατάξει ὀλίγον ἐπιδεξιά, ἥτοι προεῖχεν ὁ ἀριστερὸς ὦμος μετὰ τῆς ἀσπίδος, οὕτως ὥστε ἐκάστου στρατιώτου τὸ ἀκάλυπτον δεξιὸν μέρος ἐστεγάζετο ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ παραστάτου· ζυγίτης δὲ ἡ ζυγίτης ἐλέγετο ὁ εἰς τὸ ἄκρον τῆς γραμμῆς ἐκατέρωθεν τεταγμένος στρατιώτης, καὶ πρωτοστάτης ἕκαστος στρατιώτης ὡς πρὸς τὸν συνήθως ὀπίσω αὐτοῦ ἰστάμενον, ὡς καὶ οὗτος ἐκείνου ἐπιστάτης. Παρήγετο δὲ μεταξὺ τῶν δύο σχέσις τις καὶ σύνδεσμος ὡς ἐκ τῆς κοινῆς αὐτῶν τύχης καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀμύνης (65).

Καὶ αἱ μὲν κατὰ μέτωπον σειραὶ τῶν στρατιωτῶν ἐλέγοντο τὰ ζυγὰ ἢ αἱ τάξεις, καὶ ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη τάξις πρόταξις, ἡ δὲ δευτέρα ἐπίταξις, καὶ ἡ τῷ μετώπῳ κάθετος γραμμή, ἥτοι ἡ τοῦ ἀνδρὸς ὀπίσω ἀνδρὸς ἐλέγετο στοῖχος.

Καὶ ἐνίοτε μὲν ἐτάττοντο καὶ ἐνωμοταὶ στοιχηδόν (66), ὥστε, ἀνὰ ἓνα ἄνδρα κατὰ μέτωπον, ἦν πᾶσα ἡ σειρά κατὰ βάθος, ἔχουσα τὸν ἐνωμοτάρχην ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ ὀπίσω τὸν οὐραγόν, ἓνα τῶν ἀρίστων στρατιωτῶν· καὶ τοῦτο λέ-

(63) Ἡρόδ. Θ, 53.

(64) Θουκ. Ε, 71. 72.

(65) Αἰλ. Τακτ. Τόμ. Ζ, σ. 56 (Δούκ. Ἀβέριαν.).

(66) Αἰλ. Τακτ. 5, α.

γει ὁ Ξενοφῶν « καθίστασθαι εἰς ἐνωμοτίας » (67). Ἐκαλεῖτο ὁμοῦς κυρίως ἡ τάξις αὕτη ὀρθία. Ἐπειδὴ δ' ὁ Σουίδας ὀνομάζει ὀρθιον λόχον, διὰ τοῦτο ὑπέλαβόν τινες ὅτι καὶ ὁ λόχος ὅλος ἐτάττετο οὕτως εἰς μίαν μόνον γραμμὴν, ἔχουσιν ἓνα ἄνδρα κατὰ μέτωπον· ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν, καὶ ὀρθιος λόχος ἦν βεβαίως ὁ ἔχων εἰς ὀρθίαν τάξιν παρατεταγμένους τὰς ἐνωμοτίας, αἵτινες τότε ἴσταντο ἢ ἐβάδιζον εἰς στίχους οὐχὶ πυκνοὺς, ἀλλ' ἀπ' ἀλλήλων ὀπισθοῦν ἀφροστώτας, καὶ ἡ παράταξις αὕτη ἐχρησίμευεν εἰς προσβολὴν ὑψηλῶν θέσεων (68). Ἐξ ἐναντίας δὲ πάλιν διηγεῖται ὁ Ἰσοκράτης ὅτι ὁ Σπαρτιατικὸς στρατός, τεταγμένος ποτὲ ἅπας κατὰ μέτωπον, καὶ ἐπὶ μόνον ἓνα κατὰ βάθος, ἐνίκησε τοὺς Ἀρκάδας.

Συνηθέστερον ὁμοῦς ἐτάττοντο αἱ ἐνωμοταί κατὰ μέτωπον τριῶν ἢ ἐξ ἀνδρῶν (69), καὶ σπανίως ὀκτώ (70), καὶ εἶχον τότε βάθος ἀνάλογον τῇ ἐκάστοτε δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐλάμβανον θέσεις, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, καὶ κατὰ τὰς παραγγέλσεις, ἢ πλησίον ἢ ὀπίσω ἀλλήλων. Τὸ δ' ἱππικὸν παρετάττετο εἰς τὸ δεξιὸν κέρας, ἵνα καλύψῃ αὐτὸ ὡς ἀσθενέστερον, διότι τὸ ἀριστερόν ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν ἀσπίδων.

Αἱ μεταβολαὶ δὲ τῶν γραμμῶν, αἱ ἐξελιγμοὶ ἢ παραγωγαὶ καλούμεναι, ἐξετελοῦντο οὕτως, ὥσπερ οἱ ἐνωμοτάρχαι καὶ πρωτοστάται, οἵτινες φαίνεται ὅτι ὡς οἱ ἀριστοὶ κατεῖχον τὴν θέσιν ταύτην, νὰ μένωσι πάντοτε ἐμπρός (71).

(67) Α. Πολ. ΙΑ, 4.

(68) Ξεν. Κυρ. Ἀναβ. Δ, 2, 11. — 3, 17. — 8, 10.

(69) Ξεν. Α. Πολ. ΙΑ, 4.

(70) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 2, 16.

(71) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4, 18.

Ἐλέγοντο δ' αἱ στροφαὶ ἐκάστου στρατιώτου, ὡς ἐκ τοῦ ὀπλισμοῦ, ἡ μὲν γινομένη πρὸς τὰ δεξιὰ, παρὰ δόρυ, ἡ δὲ πρὸς τ' ἀριστερὰ παρ' ἀσπίδα, καὶ ὁμοίως παρὰ δόρυ ἡ παρ' ἀσπίδα σώματός τινος τάττεσθαι, ἐδήλου δεξιῶς ἢ ἀριστερῶς αὐτοῦ θέσιν καταλαμβάνειν. Κέρα δ' ἐλέγοντο τὰ δύο πέρατα τῆς παρατάξεως, τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν, καὶ ἐπὶ κέρως ὤδευεν ὁ στρατός, ὅταν, χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ παράταξιν, στραφεὶς ἐπ' ἀσπίδα ἢ ἐπὶ δόρυ, ἐπορεύετο πρὸς τ' ἀριστερὰ ἢ πρὸς τὰ δεξιὰ.

Ἄν λοιπὸν σώματός τινος ὀδεύοντος ἐπὶ κέρως, ὁ ἐχθρὸς ἐφαίνετο ἐμπρὸς αὐτοῦ, τὸ σῶμα, κατὰ παραγγέλσεις πάντοτε, ἴστατο, καὶ αἱ ἐνωμοταίαι ἐτάττοντο παρ' ἀσπίδα, ἢ ἐνήργουν παραγωγὴν εἰς μέτωπον (72) ἢ ἐπὶ φάλαγγος, ὁ ἐστίν, ἐκάστη τῶν ἐπομένων ἐνωμοτιῶν, διατηροῦσα τὴν τάξιν τῶν στοίχων αὐτῆς, ἐβάδιζεν οὕτως, ὥστε νὰ ταχθῇ ἀριστερῶς τῇ πρὸ αὐτῆς τεταγμένη, καὶ οὕτως ἀπετελεῖτο ἡ φάλαγξ κατὰ μέτωπον. Ἄν δ' ἤρχετο ἐξ ἐκατέρου τοῦ πλευροῦ ὁ ἐχθρὸς, ἐστρέφοντο αἱ ἐνωμοταίαι, ἐκάστη ὁλόκληρος, ὡς τριήρης, καὶ διετήρουν τὴν προσάλληλον αὐτῶν θέσιν (73). Ἄν δὲ τέλος ὁ ἐχθρὸς ἐνεφανίζετο ὀπισθεν, ἡ τελευταία ἐνωμοτία μετεστρέφετο ὁλόκληρος, οὕτως ὥστε νὰ διατηρῇ τὸν ἐνωμοτάρχην ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ αἱ ἐπίλοιποι ὁμοίως, βαδίζουσαι, κατελάμβανον θέσιν δεξιῶς αὐτῆς.

Ἄν δέ, κατὰ μέτωπον οὔσης παρατεταγμένης τῆς φάλαγγος, ὁ ἐχθρὸς ἐπήρχετο ὀπισθεν, τότε αἱ ἐνωμοταίαι ἐστρέφοντο ἐπὶ δόρυ, καί, προηγουμένου τοῦ ἐνωμοτάρχου, ἐστρέφοντο περὶ ἑαυτάς, ἢ περὶ τὸν οὐραγὸν ὡς κέντρον, ὅστις οὐδόλως μετεκινεῖτο, ἀλλὰ μόνον μετεστρέφετο. Κατὰ

(72) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΑ, 8. — Κυ. Ἀνάβ. Δ, 3, 26. — Ἑλλ. Ζ, 5, 22.

(73) Ξεν. Λ. Π. ΙΑ, 10.

τοῦτον δὲ τὸν ἐξελιγμόν, ὅστις ἐκαλεῖτο *Λακωνικός*, ἡ φάλαγξ προὔχῳρει πρὸς τὸν ἐχθρὸν κατὰ πᾶν τὸ βάθος αὐτῆς, ἐν ᾧ εἰς τὴν *μακεδορικὴν* φάλαγγα ἡ κίνησις ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ οὐραγοῦ, ὡς κέντρον χρησιμεύοντος τοῦ ἐνωμοτάρχου, ὥστε ἡ φάλαγξ ὠπισθοδρόμει κατὰ τὸ βάθος τῆς· εἰς δὲ τὴν *Κρητικὴν* ὠδεύον συγχρόνως ἐνωμοτάρχαι καὶ οὐραγοί, ὥστε ἡ φάλαγξ ἔμενεν εἰς τὴν θέσιν τῆς (74).

Ἐβάδιζε δὲ τὸ στράτευμα ἐν ῥυθμῳ πρὸς αὐλόν, συνήθως κατὰ τὸ *Καστόρειον* καλούμενον μέλος (75). Εἴτα δέ, προεξάρχοντος τοῦ *Βασιλέως*, ἀνεκρούετο ὁ ἐμβατήριος ἢ ἐνόπλιος λεγόμενος *παιάν* (76), ἐν καταληκτικοῖς ἀναπαίστοις, κατὰ *Κικέρωνα* (77), οἷους ἐποιοῦν ὁ Ἀλκιμᾶν καὶ ὁ *Τυρταῖος*· διότι τούτου τὰ Ἐλεγεία δὲν ἦσαν παιᾶνες. Οὕτω δέ, ὑπὸ τοῦ μέλους φαιδρυνόμενοι τὴν φρένα, καὶ ἀτάραχοι τὸν θυμόν, ἐβάδιζον εἰς τὸν κίνδυνον (78). Μεγάλη δ' ἐπιμέλεια κατεβάλλετο ἵνα ἐθίζωνται εἰς τε ἐπιδρομὰς καὶ εἰς ὀπισθοχωρήσεις, καὶ οὐδέποτε νὰ συνταράττωσι τὰς τάξεις αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ βηδίζωσι διατηροῦντες αὐτὰς ἀδιαβήκτους (79).

Ἐκστρατεύοντος δὲ τοῦ στρατοῦ, ἐν Σπάρτῃ ἤδη ἔθυσεν ὁ *Βασιλεὺς* «εἰς τὸν Ἀγῆτορα Δία καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ θεοὺς» (80), καὶ ἐκ τοῦ βωμοῦ λαβὼν τὸ ἱερὸν πῦρ ὁ *Πυρφόρος* ἱερεὺς τοῦ Ἀρεως, ἔφερεν αὐτό, προπορευόμενος τοῦ στρατοῦ, μέχρι τῶν ὁρίων τῆς γῶρας, ἔνθα ὁ *Βασιλεὺς*

(74) Αἰλ. Τακτ. 26, 27. — Θουκ. Β, 96.

(75) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΒ. — Π. Μουσ. 678. — Πολυδ. Δ, 10, 78.

(76) Πλούτ. Λυκ. ΚΑ.

(77) Disput. Tuscul. II, 16.

(78) Ξενοφ. Α. Πολ. ΙΓ, 8. — Θουκ. Ε, 70.

(79) Θουκ. Ε, 96.

(80) Ξεν. Α. Πολ. ΙΓ, 12.

ἔθυε πάλιν τὰ διαβατήρια εἰς τὸν Δία καὶ τὴν Ἀθηνᾶν. Λαβὼν δὲ καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἄσβεστον πῦρ, προηγείτο καὶ αὖθις ὁ πυρφόρος, καὶ ὁ στρατὸς ἐξήρχετο τῆς Λακωνικῆς. Τῶν Βασιλέων δὲ προὔπορεύοντο καὶ τὰ δύο δόκανα, ὧν ἕκαστον συνέκειτο ἐκ δύο παραλλήλων ξύλων συνδεδεμένων διὰ δύο ἐγκαρσίων, καὶ παρίστα συμβολικῶς ἓνα τῶν Διοσκούρων, τῶν προστατῶν τῆς Λακεδαιμονίας. Ὅτε δέ, μετὰ τὴν ἔριν τοῦ Δημαράτου πρὸς τὸν Κλεομένην, ἀπεφασίσθη νὰ ἐκστρατεύῃ πάντοτε ὁ ἕτερος τῶν Βασιλέων μόνον, ἕκτοτε ἐξήγον μόνον τὸ ἐν τῶν δοκάνων (81).

Ἦν δὲ τὸ στρατόπεδον τῶν Σπαρτιατῶν οὐχὶ τετράγωνον, ὡς τινῶν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὡς τὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ στρογγύλον, κατὰ Λυκούργειον διάταξιν δῆθεν, καὶ εἶχε, φαίνεται, ὠρισμένον χῶρον διὰ μόνους τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐφρούρουν δὲ πρὸ αὐτοῦ διπλοὶ σκοποὶ πανταχοῦ, οἷς ἦν ἀπηγορευμένον νὰ φέρωσιν ἀσπίδα· ἐν δὲ τῷ στρατοπέδῳ ἕκαστος ὀπλίτης ὤφειλε νὰ ἔχῃ τὸ δόρυ ἑτοιμον πάντοτε παρ' ἑαυτῷ. Κατὰ πάντα δὲ τὸν χρόνον τῆς στρατοπεδεύσεως ἐξηκολούθουν τακτικῶς τὰ γυμνάσια δις τῆς ἡμέρας, πρὸ τοῦ ἀρίστου καὶ πρὸ τοῦ δείπνου (82), ἀλλὰ μετὰ πλείονος ἀνέσεως ἢ ἐπὶ τῆς εἰρήνης· καὶ ἐπεμελοῦντο τὴν ἐνδυμασίαν αὐτῶν, καὶ τὸ σῶμα διὰ λουτρῶν ἐθεράπευον, καὶ τὴν κόμην ἐκαλλώπιζον (83), ὡς εὔρεν αὐτοὺς ἀσχολουμένους ὁ Πέρσης κατάσκοπος (84), ὥστε ἐπὶ τοῦ πολέμου οἱ Σπαρτιᾶται εὕρισκόν τινα ἀνάπαυσιν ἐκ τῆς σκληραγωγίας τῆς συνήθους αὐτῶν διαίτης. Πρὸ τοῦ δεί-

(81) Ἡρόδ. Ε, 75.

(82) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΒ, 6, 7.

(83) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΒ.

(84) Ἡρόδ. Ζ, 208.

πνου δ' ἔψαλλον ἄσματα τοῖς Θεοῖς, καὶ μετὰ ταῦτα κατεκλίνοντο ἐπὶ τῶν ὀπλῶν αὐτῶν (85). Μετεστρατοπεδεύοντο δέ, ἥτοι ἡλλαζόν τον τόπον τῶν στρατοπέδων αὐτῶν ἐκ συστήματος συνεχῶς, ἵνα ὅ,τι πλεῖστον βλάπτωσι τὴν χώραν τῶν πολεμίων, καὶ ἴσως καὶ ἵνα ἐλαττώσι τον κίνδυνον τον ἐκ τῶν ἐχθρικών κατασκοπιῶν.

Πρὶν δ' ἢ συνάψωσι μάχην, ἔθυσεν ὁ Βασιλεὺς εἰς τὰς Μούσας (86), ὡς προστάτιδας τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς τάξεως ἣτις σώζει ἐν μάχαις, καὶ διότι ἡ ἀρειμάνιος καὶ φιλόρρυθμος τῶν Δωριέων φυλὴ τὴν μάχην ἐθεώρει κατὰ μέρος καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἐπιδεικτικῆς παραστάσεως. Ἐθυσον δέ, ἴσως οἱ συστρατιῶται καὶ φίλοι μεταξύ των, καὶ τῷ Ἑρωτι (87), ὡς προστάτῃ βεβαίως τοῦ δεσμοῦ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀποσιώσεως, ὅστις ἔμελλε νὰ σφραγισθῇ διὰ τοῦ θανάτου αὐτῶν πρὸς σωτηρίαν τῶν φίλων των· ἐνίοτε δ' ἔθυσον καὶ τῇ Ἀγροτέρᾳ Ἀρτέμιδι χίμαιραν (88), καὶ οἱ στρατιῶται ἐστεφανοῦντο, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἰδίως ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐκαλεῖτο ξανθίζεσθαι (89).

Ἐπὶ δὲ τῆς μάχης ὁ Βασιλεὺς ἵστατο εἰς τὸ κέντρον τῆς παρατάξεως, μετὰ τῆς πρώτης μόρας, τῆς λεγομένης τοῦ Βασιλέως (90), περιστοιχισμένος ὑπὸ τῆς δαμοσίας καὶ τῶν τριακοσίων, ἢ τῶν συνεχestraτευόντων ἐξ αὐτῶν, ἔχων ἐκατέρωθεν ἀνὰ μίαν ἢ δύο μόρας, διοικουμένης ὑπὸ τῶν ἰδίων πολεμάρχων. Ἡ δὲ στρατηγικὴ τῶν Σπαρτιατῶν ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὸ προσβάλλειν τὸ ἀσθενέστερον μέρος

(85) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ.

(86) Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΑ. — Λ. Ἀποφθ. 28.

(87) Σωσικρ. ἐν Ἀθην. ΙΓ, 561. — Αἰλ. Π. Γ, 9.

(88) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 2, 20. — Πλούτ. Β. Λυκ. ΚΒ.

(89) Bekk. Anecd. Τόμ. Ι, σ. 234.

(90) Ξεν. Λ. Πολ. ΙΓ, 6. — Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. στ. 1038.

τοῦ ἐχθροῦ καὶ διασπᾶν τὰς τάξεις αὐτοῦ, σπανίως δ' εἰς τὸ ὑπερφαλαγγίζειν αὐτόν, καὶ μόνη φροντίς κατεβάλλετο μὴ αὐτοὶ τοῦτο πάθωσιν ὑπὸ τῶν πολεμίων.

Ἦν δ' ὁ χαρακτήρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐν γένει, ἔτι δὲ μᾶλλον τῆς Σπαρτιατικῆς, στρατιωτικῆς ἀρετῆς ἢ καρτερικῆς λεγομένη καὶ τὸν χαλεινὸν τῆς πειθαρχίας εὐγενῶς φέρουσα ἀνδρεία, οἷα περιγράφεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βρασίδου ἐν Θουκυδίδῃ (91), ἐπίσης ἀπέχουσα τῆς ἀγενοῦς δειλίας καὶ τῆς τυφλῆς καὶ ἀψικόρου θρασύτητος τῶν βαρβάρων· δι' ὃ καὶ τὸν ἐν ταῖς μάχαις προεξανιστάμενον, τοῖς διατάγμασι μὴ πειθόμενον, ἢ καὶ τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ἐν οὐδέοντι ἀφειδοῦντα ἔφεγον, ἐπετίμων ἢ καὶ ἐτιμῶρουν οἱ Σπαρτιάται. Οὕτως ἐστέρησαν τῶν τιμῶν τῆς νίκης τὸν γυμνὸν προκινδυνεύσαντα τῆς πόλεως Ἰσάδαν τὸν Φοιβίδου, ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἐπαμεινώνδου (92), ὡς εἰς τὴν φοβερὰν ποινὴν τῶν τρεσίντων ὑπέβαλον τὸν Ἀριστόδημον, διότι δὲν ἔμεινεν οὗ ἐτάχθη νὰ συναποθάνῃ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν Θερμοπύλαις (93). Καὶ ἐν γένει ἢ τῶν πολεμικῶν ἀριστοτέχναι Σπαρτιάται ἐθεώρουν τὸν πόλεμον οὐχὶ ὡς ἀφορμὴν κατακτήσεων καὶ παρανόμων ὠφελειῶν, ἀλλ' ὡς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὰς μάχας ὡς περίστασιν ἀναπτύξεως ἀνδρείας καὶ τέχνης, ὡς εὐγενῇ τινι μονομαχίᾳ, τιμῆς νόμους ἀναγνωρίζουσιν, οἷαν περιγράφει αὐτὴν ὁ Μαρδόνιος (94), καὶ ὡς θεατρικὴν τινα, τῇ μουσικῇ καὶ ὀρχηστικῇ ἀνάλογον ἐπίδειξιν. Κατὰ ταύτας δ' ἴσως τὰς ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ Ἑλλάδι ἤδη ἐνυπαρχού-

(91) Δ, 126.

(92) Πλούτ. Β. Ἀγῆσ. ΛΑ.

(93) Ἡρόδ. Θ, 71.

(94) Ἡρόδ. Ζ, 9, 1.

σας ιδέας, λέγει παρ' Ὀμήρῳ (95) ὁ Αἰνείας, ὅτι ἐλπίζει καταβαλεῖν τὸν Μυριόνην, καίτοι καλὸν ὄρχηστήν· καὶ πρυλέας καλεῖ ὁ ποιητὴς τοὺς πολεμιστάς (96), ἐν ᾧ Πρύλλιος ἐδῆλου ἐν Κύπρῳ καὶ Κρήτῃ τὸν χορευτήν (97), καὶ προσορχηστήρες ἐλέγοντο ἐν Θεσσαλίᾳ οἱ πρωτοστάται ἐν ταῖς μάχαις (98).

Οὕτε δὲ γενναῖον οὐδ' Ἑλληνικὸν ἡγούμενοι οἱ Λακεδαιμόνιοι «κόπτειν καὶ φονεύειν ἀπολεγομένους καὶ παρακεχωρηκότας τοὺς πολεμίους» (99), ἔπκυον τὴν καταδίωξιν ἅμα ἦτο βεβαία ἡ νίκη (100), καὶ ὡς ματαίως ἀπάνθρωπον, καὶ ὡς αὐτοὺς τοὺς διώκοντας εἰς ἄσκοπον κίνδυνον ἐκθέτουσαν. Ἐπὶ τῷ αὐτῷ δὲ λόγῳ ἔπαυε καὶ πᾶσα ἐχθροπραξία ἅμα ἐσήμαινε τὸ ἀνακλητήριον· καὶ τοσοῦτον ἦν ἐρρίζωμένον τὸ πνεῦμα τῆς πειθαρχίας παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις πολεμισταῖς, ὥστε διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (101), ὅτι στρατιώτης, ὑψώσας ἤδη τὸ ξίφος ἵνα φονεύσῃ ἐχθρόν, ἀρῆκε τὴν χεῖρα νὰ πέσῃ ἄπρακτος, ἅμα ἤκουσεν ἡχῆσαν τὸ σημεῖον τῆς παύσεως. Τούτων ἕνεκα ἀπέβαινον συνήθως αἱ νίκαι πολὺ ὀλιγώτερον φονικαὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἢ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν. Οὕτω πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως ἐπὶ τὰ μόνον στρατιώτας ἀπώλεσεν ὁ Βρασίδας, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι ἐξακοσίους (102)· ἐν τῇ μεγάλῃ περὶ Κόρινθον

(95) Ἰλ. Π. 616-7.

(96) Ἰλ. Ε, 744 — Λ, 49.

(97) Σχολ. Πινδ. Πυθ. Β, 127. — Εὐστ. εἰς Ὀμ. Ἰλ. Μ, 77. σ. 743.

(98) Δουκ. Π. Ὀρχήσ. 1Δ.

(99) Θουκ. Ε, 73.

(100) Πλούτ. Β. Λακ. ΚΒ. — Λακ. Ἀποφθ. 226 — Ἡρόδ. Θ, 77. — Πολύαιν Α, 16, 3.

(101) Λακ. Ἀποφθ. ΙΣΤ, 8.

(102) Θουκ. Ε, 41.

μάχη Σπαρτιᾶται ἔπεσαν 8 (103), καὶ κατὰ τὴν ἄδακρυν κληθεῖσαν μάχην τοῦ Ἀρχιδάμου κατὰ τῶν Ἀρκάδων οὐδὲ εἰς Σπαρτιάτης ἀπέθανε (104).

Τοσοῦτο δ' ὀλίγον ἦν ἡ φιλοκέρδεια τὸ ἐλαττήριον τῶν Σπαρτιατῶν ἐν πολέμοις, ὥστε οὐδεὶς ἐλεηλάτει ἄνευ ῥῆ-
της ἀδείας (105), καὶ ἡ σκύλευσις ἐπὶ τῆς μάχης ἦν ἀπη-
γορευμένη, καὶ ἀνόσιος ἐθεωρεῖτο ἡ εἰς ναοὺς ἀπριέρωσις
τῶν λαφύρων (106), ὡς καὶ πᾶσα ἐπινίκιος ἐορτὴ ἡ θυσία,
πλὴν τῆς ἀνέκαθεν ἡθισμένης τοῦ νικητηρίου ἀλεκτρυῶνος,
καὶ πᾶσα ἔκφρασις ὑπερμέτρου χαρᾶς διὰ νίκην ἢ δι' ἀγ-
γελίαν τοιαύτης, ἢ μάλιστα οἱ ἡττηθέντες ἦσαν Ἑλλη-
νες. Μεγάλην δ' εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται εὐλάβειαν πρὸς τὰς
ἀρχαίας θρησκευτικὰς ἐκεχειρίας, οἷαν τὴν Ὀλυμπιακὴν,
καὶ ἀπέφρουγον πᾶσαν ἐκστρατείαν ὅτε ἐτέλουν θυσίας κατ'
οἶκον, καὶ ἰδίως δὲν ἐξεστράτευον ἐν τῷ Κρανείῳ μηνί πρὸ
τῆς πανσελήνου, καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοὺς ἀγῶνας
καὶ τὰς ἐορτὰς ἐσέβοντο. Οὕτως ὁ Ἀγησίλαος μεγάλους
δισταγμοὺς εἶχε, καὶ ἐπηρώτησε καὶ τὸν Ὀλύμπιον Δία
καὶ τὸν Δελφικὸν Ἀπόλλωνα, ἐὰν ὤρξει νὰ εἰσβάλῃ εἰς
τὴν Ἀργολίδα κατὰ τοὺς ἐκεῖ νομιζομένους ἱεροὺς μῆνας.

Εἰς Λυκούργειον προσέτι ῥήτραν ἀπεδίδοτο καὶ ἡ ἀπα-
γόρευσις τοῦ μὴ συνεχῶς ἐκστρατεῦειν κατὰ τῶν αὐτῶν,
ἵνα μὴ γυμνάζωσι τοὺς ἄλλους εἰς τὰ πολεμικά, καὶ ἀπο-
καλύπτωσιν αὐτοῖς τὸν ἰδίον τρόπον τοῦ πολεμεῖν. Οὕτω
λέγει ὁ Πλούταρχος (107): « Τρίτην δὲ ῥήτραν διαμνη-

(103) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 3, 1.

(104) Πλούτ. Β. Ἀγῃσ. ΛΓ.

(105) Πλούτ. Λ. Ἀποφθ. 246. — Αἰλ. Π. Γ. ΣΤ, 6.

(106) Πλούτ. Αὐτ.

(107) Β. Λυκ. ΙΓ. — Ἰδ. Β. Ἀγῃσ. ΚΣΤ. — Λ. Ἀποφθ. 188, 222. —
Πολυαίν Α, 16, 2.

μονεύουσι τοῦ Λυκούργου τὴν κωλύουσαν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς πολεμίους στρατεύειν, ἵνα μὴ πολυάκις ἀμύνεσθαι συνεπιζόμενοι, πολεμικοὶ γένωνται ».

Τὴν ἀτομικὴν δ' ἀνδρείαν κυρίως τιμῶντες, ὀλίγον διέπρεπον ἐν πυργομαχίαις, « οὐκ ἐπιστάμενοι τειχομαχέειν », καθ' Ἡρόδοτον (108), δι' ὃ καὶ τὰ φρούρια γυναικωνίται χλευαστικῶς λέγονται ἐν Λακωνικοῖς ἀποφθέγμασι· καὶ εἰς τὸν Λυκούργον ἀπεδίδετο (109) τὸ ἀξίωμα « ὡς οὐκ ἂν εἴη ἀτειχιστος πόλις, ἣτις ἀνδράσι καὶ οὐ πλίνθοις ἐστεφάνωται », συμφώνως πρὸς τὸ τοῦ Πλάτωνος (110) « Χαλκᾶ καὶ σιδηρᾶ δεῖ εἶναι ἢ γήϊνα »· καὶ περὶ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν ἔλεγεν Ἀρχίδαμος ὁ Ἀγησιλάου, ὅτι δι' αὐτῶν « ἀπώλωλεν ἀνδρὸς ἀρετὰ » (111).

Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τῆς εἰς μόνην τὴν « ἀνδρὸς ἀρετὴν » πεποιθήσεως, καὶ διὰ τὴν χαρακτηριστικὴν προσήλωσιν ἣν εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται εἰς τὰ πάτρια, ὀλίγην εἶχον κλίσιν εἰς τὰ ναυτικά, πρὸς ἃ ἐν γένει ἀφυῶς διέκειντο οἱ ἐκ τῶν ὀρέων τὸ πρῶτον ὀρμώμενοι Δωριεῖς. Δι' ὃ καὶ προθύμως, μετὰ τοῦ Πausανίου τὴν προδοσίαν, ἐπείσθησαν νὰ παραχωρήσωσι τοῖς Ἀθηναίοις τῆς θαλάσσης τὴν ἡγεμονίαν, « φοβούμενοι μὴ σφίσιν οἱ ἐξιόντες χείρους γίνωνται », κατὰ Θουκυδίδην (112), μὴ δηλαδὴ οἱ ὑπ' αὐτῶν ἐφ' ἡγεμονίᾳ ἐκπεμπόμενοι ναύαρχοι, διαφθείρωσιν, ὡς ὁ Pausanias, τὰ ἄγνὰ Σπαρτιατικὰ αὐτῶν φρονήματα (113).

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διώκει τὸ ναυτικόν, ὡς φαίνεται,

(108) Θ, 7.

(109) Πλουτ. Λυκ.

(110) Νόμ. ΣΤ, 778, Δ.

(111) Πλούτ. Λακ. Ἀποφθ. Ἀρχιδ. 8.

(112) Θουκ. Α, 95.

(113) Διόδ. ΙΑ, 50.

εἰς τῶν Βασιλέων, ὡς στρατηγός· μετὰ ταῦτα δὲ διωρίζοντο ναύαρχοι ἐπίτηδες εἴτε ἐκ τῶν Βασιλέων εἴτε ἐξ ἐτέρων (114), καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἦν τοσοῦτον ἀπόλυτος, ἰδίως ἐπὶ τῶν συμμάχων, καὶ τῶν χωρῶν εἰς ἃς κατέπλεον καὶ διέταττον μακρὰν τῆς πόλεως, καὶ ἀνεξέλεγκτος, ὥστε ὁ Ἀριστοτέλης, τὸν Παυσανίαν πιθανῶς ἔχων κατὰ νοῦν, ἐπικρίνει αὐτήν, λέγων ὅτι «*σχεδὸν ἐτέρα βασιλεία καθέστηκε*». Περιωρισμός δ' ἐτέθη εἰς τὴν ἐξουσίαν ταύτην, κατὰ Ξενοφῶντα, ἄγνωστον πότε, ἴσως δὲ τότε μετὰ Παυσανίαν, «*περὶ τοῦ μὴ δις τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν*», ὥστε ἕκτοτε ἐξελέγετο ἐτησίως ὁ ναύαρχος, εἴτε Βασιλεὺς ἦν εἴτε μή.

Καὶ κατήρτισαν μὲν πολλάκις οἱ Σπικριᾶται, ἐκ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν θέσεως ἐν Ἑλλάδι ἀναγκαζόμενοι, ναυτικὸν οὐκ εὐκαταφρόνητον· ἀλλὰ, καίτοι αὐτῷ ὀφείλοντες τὸν ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων τελικὸν θρίαμβον αὐτῶν καὶ τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν ἰσχὺν ἐν Ἑλλάδι, οὐχ ἤττον παρημέλησαν αὐτὸ ταχέως πάλιν, καὶ οὐδέποτε ἐπίσημόν τινα ναυμάχον ἀνέδειξαν.

(114) Ὡδ. Κεφ. Γ, σ. 227.

ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Διάφοροι περιπέτειαί τοῦ Στρατιωτικοῦ πολιτεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Αὔξεις τῆς Σπάρτης.

Διὰ τοῦ αὐστηροῦ δὲ τούτου ὀργανισμοῦ ὁ τοσοῦτον φιλοπόλεμος Δωρικός λαὸς ἀνεδείχθη εὐκόλως πρωτεύων ἐν Πελοποννήσῳ ἅμα κατέλαβε τὰς αὐτόθι οἰκήσεις του. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀμέσως, ὡς ἀνωτέρω ἐβρέθη (1), ἀντέστησαν οἱ Ἀχαιοὶ ἐνιαχοῦ, καὶ διετήρησαν τὰ χωρία ἃ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δωριέων κατεῖχον. Ἀλλ' ὑπὸ τοὺς Βασιλεῖς Χαρίλαον, Τήλεκλον καὶ Ἀλκαμένην ὑπετάγησαν πάντες, καὶ μετὰ τοὺς δύο μακροὺς καὶ πεισματώδεις Μεσσηνιακοὺς πολέμους (2), ὧν ἡ πιθανωτέρα χρονολογία φαίνεται ἡ τῶν Ὀλ. 9, 6' - 13, 6'. καὶ Ὀλ. 23, 8' - 28, α'. (3), προσετέθησαν εἰς τὰς κτήσεις τῆς Σπάρτης καὶ αἱ εὐφοροὶ πεδιάδες τῆς Μεσσηνίας. Προώδευον δὲ βαθμηδόν, καταλαμβάνοντες σχεδὸν πάντοτε ὀχυρὰν τινα θέσιν ἐν τῇ χώρᾳ

(1) Ἰδ. Ἀνωτ. Τμ. Α, Κεφ. Β, σ. 147.

(2) Παισ. Δ, 4-24. — Justin. III, 4, 5.

(3) Ἰδ. St^e Croix, mém. sur l'Hist. et le Chen. des Mess. ἐν Mém. de l'Acad. d. Inscr. XLV, σ. 321. — Müller, Dor. I, 109.

τῶν πολεμίων, ἀφ' ἧς ἐπετίθεντο κατ' αὐτῶν, ὡς ὁ Παιυσανίας «*Ὀρμητήριον*» λέγει τὴν Ἀμφειαν(4), καὶ ὡς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κατέλαβον τὴν Δεκέλειαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Παρεκώλυεν ὁμῶς καὶ ἀνεχαίτιζεν αὐτοὺς ἡ ἀπειρία αὐτῶν εἰς τὴν τειχομαχίαν καὶ τὰς πολιορκίας, οἷα κατεδείχθη ἐν Ἰθώμῃ, ἐν Εἰρᾷ καὶ ἀλλαχοῦ (5).

Προσηνέχθησαν δέ, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου, προσηνέστατα πρὸς τοὺς ἡττηθέντας, ὑπὲρ τοὺς αὐτοὺς τῆς Σπάρτης καὶ ὑποτελεῖς καταστήσαντες(6), καὶ τὴν χώραν αὐτῶν οὐδόλως βλάβαντες, ὡς εἰς αὐτοὺς ἤδη ἀνήκουσαν, ὡς λέγει ὁ Παιυσανίας(7). «*Τὴν μὲν χώραν οὐκ ἐλυμαίνοντο, ἅτε δὴ νομίζοντες οἰκείαν, οὐδὲ δένδρα ἔκοπτον, οὐδὲ οἰκήματα κατέβαλλον· οἱ δὲ λείαν, εἰ περικύχουεν, ἤλαυνον, καὶ σῆτον καὶ τὸν ἄλλον καρπὸν ἀφροῦντο*».

Ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου Μεσσηνιακοῦ πολέμου ἐδόθη τοῖς Σπαρτιαταῖς παρὰ τῶν Ἀθηναίων παράδοξος ἐπικουρία, καὶ κατ' ἀρχὰς ἴσως φανείσα εἰρωνική, ἡ τοῦ ποιητοῦ Τυρταίου(8), οὗ ὁμῶς οἱ ἐνθουσιώδεις ἀνάπαιστοι τῶν ἐμβατηρίων καὶ ἐλεγείων πολὺ συνετέλεσαν, μετὰ τῆς ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ στρατῷ παραδεδεγμένης μουσικῆς, εἰς τὸ νὰ ἐξεγείρωσι τὴν ἀρειμάνειον ὁρμὴν τῶν πολεμιστῶν, καὶ ν' ἀναδείξωσιν αὐτοὺς νικητάς. Ἀλλ' ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τοὺς ἡττηθέντας δὲν ἦτο πλέον οἷα ἐπὶ τοῦ πρώτου πολέμου, διότι τότε μὲν ὑπέταξαν ἐλευθέρους, ἤδη δ' ἐθεώρουν

(4) Δ, 5, 3.

(5) Θουκ. Β, 102. — Παιυσ. Δ, 7, 1.

(6) Παιυσ. Δ, 14, 3. — Ἀλ. Π. Γ. ΣΤ, 1.

(7) Δ, 7, 1.

(8) Λυκ. Κ. Λεωκρ. 28. — Στράβ. Η, 557, Α. — Παιυσ. Δ, 15, 3.

ὅτι ἐνίκησαν καὶ εἶχον νὰ τιμωρήσωσιν ἀποστατήσαντας ὑπηκόους, δι' ὃ καὶ κατεδίκασαν αὐτοὺς εἰς εἰλώτων δουλείαν (9).

Σταθεροὶ δὲ σύμμαχοι τῶν Μεσσηνίων εἰς τοὺς πολέμους τούτους ἦσαν οἱ Ἀρκάδες, οἵτινες, ἀρχαιότατοι καὶ ἰθαγενεῖς τῆς χώρας κάτοικοι ὄντες, ὑπερηφάνως ὑπερήσπισαν τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων (10)· καὶ οἱ Τεγεάται, οἱ ἰσχυρώτατοι ἐν αὐτοῖς, ἐπολέμησαν, καὶ παρέτειναν πεισματωδῶς τὴν ἀντίστασιν, αἰχμαλωτίσαντες καὶ τοὺς Βασιλεῖς Χαρίλαον (11) καὶ Θεόπομπον (12). Πόλιν ὅμως μετὰ πόλιν ἐξεπολέμει ἡ Σπάρτη· ὃ δ' Ἰσοκράτης, ἐξ Ἀττικῶν ἴσως προλήψεων ὁρμώμενος, λέγει ὅτι καὶ κατέστρεφεν αὐτάς (13)· «*Οὐδὲν ἐπαύοντο κατὰ μίαν ἐκάστην τῶν πόλεων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πολιορκοῦντες, καὶ κακῶς ποιοῦντες, καὶ καταστρέφαντες, πλὴν τῆς Ἀργείων*».

Ἀφορμὴν δ' ἔλαβον μάλιστα εἰς τὰς κατακτήσεις ταύτας τὴν περίστασιν, ὅτι ἀπὸ τῆς 25^{ης} Ὀλ. τύραννοι ἐπεπόλασαν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, πιθανῶς κατ' ἀντίδρασιν τῶν ἀρχαίων κατοίκων κατὰ τῆς ἐξουσίας τῶν Δωριέων (14), δι' ὃ οἱ Σπαρτιαῖται συμφέρον εἶχον νὰ καταβάλλωσιν αὐτοὺς, τὰ πράγματα ἐκασταχοῦ τοῖς ὁμορῦλοις ἢ καὶ τοῖς φίλοις αὐτῶν ἀνατιθέμενοι, καὶ τὰ ἐκασταχοῦ πολιτεύματα πρὸς τὸ ἴδιον ἐαυτῶν μεταβάλλοντες, ὡς λέγουσιν αὐτοῖς ἐν Θου-

(9) Πaus. Δ, 23, 1. — Ἰδ. Θουκ. Α, 101 καὶ Σχολ.

(10) Ἀριστοτ. Πολ. Β, 6, 8. — Ἰσοκρ. Ἀρχιδ. σ. 322. — Πολυαίν. Β, 13.

(11) Πaus. Η, 48, 3.

(12) Πολυαίν. Η, 34. — Ἡρόδ. Α, 66.

(13) Παναθ. 574.

(14) Ἰδ. Ἀνωτ. Τόμ. Α; Βιβλ. Β, Μέρ. Β, Κεφ. Γ, σ. 135.

χυδίδη οἱ Ἀθηναῖοι πρέσβεις (15): « *Γμεῖς μὲν, ὦ Λακεδαιμόνιοι, τὰς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πόλεις ἐπὶ τὸ ὑμῖν ὠφέλιμον καταστησάμενοι ἐξηγεῖσθε* ». Οὕτω δέ, τοὺς ἐλευθερωτὰς τῆς Ἑλλάδος ἐπαγγελλόμενοι, καὶ μέχρι τῶν ἀπωτάτων χρόνων ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ εἰς τὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐπεμβαίνοντες, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν Πολυκράτην τῆς Σάμου ἐπολέμησαν (16), ἐξέτειναν κατ' ὀλίγον τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ ἐπιρροήν, καὶ περὶ Ὀλ. 45 ἡγεμόνευσον ἐν τῷ πλείστῳ τῆς Πελοποννήσου, ὡς ὁ Ἡρόδοτος λέγει (17): « *Ἦδε δέ σφι καὶ ἡ πολλὴ τῆς Πελοποννήσου ἦν κατεστραμμένη* » καὶ ἡ φήμη αὐτῶν, ὡς τῆς Ἑλλάδος προῖσταμένων, ἔφθανε μέχρι τῶν ξένων ἡγεμόνων· δι' ὃ καὶ ἐν Ἡροδότῳ (18) λέγουσι πρὸς αὐτοὺς οἱ πρέσβεις τοῦ Κροίσου: « *Γμέας γὰρ πυνθάνομαι προεσθάναι τῆς Ἑλλάδος* », καὶ οἱ Ἴωνες ἐπίσης ἐπρέσβευον πρὸς αὐτούς (19), ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ Σκύθαι (20).

Δύο δὲ μόναι Πελοποννησιακαὶ χῶραι ἔμειναν σταθερῶς ἀπηλλαγμέναι τῆς τῶν Σπαρτιατῶν κυριαρχίας, οἱ Ἀχαιοί, καὶ οἱ Ἀργεῖοι (20), οἱ μὲν, τελευταῖον λείψανον τῆς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ἀνάκτων ἐν Πελοποννήσῳ ἡγεμονευούσης φυλῆς, σχεδὸν παντάπασιν ἀφανεῖς καταστάντες καὶ λησμονηθέντες ἐν τῇ μεγάλῃ περιόδῳ τῆς Ἑλληνικῆς ιστορίας, προωρισμένοι ὅμως ν' ἀναλάμψωσιν αὐθις ἐπὶ τῆς ἐσχάτης δύσεως, ὡς εἶχον λάμψει ἐπὶ τῆς πρώτης αὐγῆς

(15) A, 76. — Ἰδ. καὶ A, 18. — Ἡρόδ. E, 92. — Ἀριστοτ. Πολιτ. E, 8, 18. — Πλούτ. π. Κακοῦθ. Ἡρόδ. KA.

(16) Ἡρόδ. Γ, 44. — Ἰδ. Panofka, res Samiorum, 37.

(17) A, 67.

(18) A, 69.

(19) Αὐτ. A, 152. E, 49. ΣΤ, 84.

(20) Θουκυδ. B, 9. — Πaus. Z, 6, 3. — Ἰδ. Θουκ. Γ, 92. — E, 82.

τῆς Ἑλλάδος· Τὸ δ' Ἄργος, ἡ ἀρχαία, καὶ ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς χρόνοις ἐπισημοτάτη καθέδρα τῆς Ἀχαικῆς ἐκείνης ἡγεμονίας, νεωτέρας ἀξιώσεις προσκτησαμένης ἀφ' ὅτου ἐπὶ τῆς Δωρικῆς εἰσβολῆς ἐνεμήθη Τημένω τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν Ἡρακλειδῶν. Περὶ τὴν 8^{ην} δὲ μάλιστα Ὀλυμπιάδα, ὡς φαίνεται (21), ἔφθασε τὸ Ἄργος εἰς περιωπὴν τινα, καὶ παρουσιάζεται ἐπ' ὀλίγον προϊστάμενον πάλιν τῆς Πελοποννήσου, ἐπὶ Φεῖδωνος (22), ὅστις κακῶς λέγεται Κορίνθιος ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Πινδάρου (23), καὶ περὶ οὗ ἱστορεῖται ὅτι πρῶτος ἔκοψε νόμισμα, καὶ τοῦτο ἐν τῇ, ὡς φαίνεται, ἐπίσης εἰς τὸ Ἄργος τότε ὑποκειμένη Αἰγίνῃ (24), καὶ ὅτι εἰσῆγαγεν ἐνότητα μέτρων καὶ σταθμῶν (25). Καὶ τοι δὲ Τημενίδης ὢν, ἐπομένως Δωριεύς, φαίνεται ζηλώσας τὴν δίαίταν καὶ δύναμιν τῶν ἀρχαίων ἐγχωρίων τυράννων, διότι τύραννος καλεῖται ὑπ' Ἀριστοτέλους (26), καὶ διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων κατακτήσας καὶ τὴν ἀξίαν ταύτην καὶ τοῦ Ἄργους τὴν θέσιν ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἦν δὲ τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον ἔριδος μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἄργους ἡ γῶρα τῆς Κυνουρίας (27), πρὸς τὸ Ἄργος ὀριζομένη διὰ τοῦ ποταμοῦ Ταναοῦ (28), καὶ πρωτεύουσαν ἔχουσα τὴν Θυρέαν, ἣτις τέλος ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Λακεδαιμονίου Ὁθρυάδου ἐν Ὀλ. 57, γ' (29). Ἡ δὲ παρὰ

(21) Πaus. ΣΤ, 22, 2. — *Id.* Müller, Aeginet. 51-63. — Dorier, I, 177. — Larcher, Mem. de l'Acad. d. Inscr. T. XLVI, σ. 27.

(22) Στράβ. Η, 549, Β. — Πλουτ. Ἑρωτ. διηγ. 2.

(23) Ὀλυμπ. ΙΓ, 20.

(24) Στράβ. Η, 577, Β. — Περιζ. εἰς Αἰλ. Π. I. IB, 10.

(25) Ἡρόδ. ΣΤ, 127.

(26) Πολιτ. Ε, 8, 4.

(27) *Id.* Müller Aegin. σ. 45-60. Dor. I, 176. — Clint. F. H. II, 424.

(28) Εὐριπ. Ἡλέκτρ. 408. — *Id.* Leake, K. 22.

(29) Ἡρόδ. Α, 82, 83 — Στράβ. Η, 578, Α.

τὴν Τύρινθα νίκη Κλεομένους τοῦ Α, ἐν Ὀλ. 65, α', καθ' ἣν ἐξακισχιλίους ἄνδρας ἀπώλεσαν οἱ Ἀργεῖοι (30), ἐξήσφαλίσεν ὀριστικῶς τὴν ὑπεροχὴν τῆς Σπάρτης ἐπὶ τοῦ Ἀργους, οὗ ἡρωϊκῶς ὑπερεμάχησε τότε ἡ Ἀργεῖα ποιήτρια Τελέσυλλα (31), σώσασα αὐτὸ ἀλώσεως καὶ καταστροφῆς. Ἀνεξάρτητοι ὅμως ἐξηκολούθησαν διατελοῦντες οἱ Ἀργεῖοι, καὶ ἐνίοτε ἐπεχείρησαν, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς πάντοτε, ν' ἀναλάβωσιν αὖθις τὴν ἀρχαίαν περιωπὴν (32).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

Συνίστατο δ' εἰς τοῦτο ἡ Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῶν Πελοποννησιακῶν πόλεων, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐφ' ὧν ἐδυνήθη νὰ ἐκτείνῃ αὐτήν, ὅτι εἶχεν ἐπ' αὐτῶν τὴν ἀρχηγίαν ἐν πολέμῳ, καὶ τὴν προεδρίαν ἐν τοῖς συμμαχικοῖς συμβουλίῳις περὶ τῶν ἀφορώντων τὰ κοινὰ συμφέροντα, ὡς ὁ Θουκυδίδης ὀρίζει τὸ τῶν Ἡγεμόνων καθῆκον (1): « Χρὴ γὰρ τοὺς ἡγεμόνας, τὰ ἴδια ἐξ ἴσου νέμοντας, τὰ κοινὰ προσκοπεῖν, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις ἐκ πάντων προτιμῶνται ». Ἐψηφίζοντο δ' αἱ περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης ἀποφάσεις

(30) Ἡρόδ. Ζ, 148. — Αὐτ. ΣΤ, 76-83. — Ἀριστοτ. Πολ. Ε, 2, 8. — Πλούτ. π. Γυν. ἀρ. Τ, 8, σ. 269. Hult.

(31) Πλούτ. Αὐτ. — Πaus. Β, 20. — Πολυαιν. Η, 33. — Μάξ. Τύρ. ΛΖ, 5.

(32) Ἡρόδ. Ζ, 148. 149. — Ἰδ. Πλατ. Νομ. Γ, 692, Ε. — Θουκυδ. Ε, 14, 27. 41. — Διόδ. ΙΑ, 3. — ΙΒ, 75.

(1) Α, 120.

ἐν κοινῷ συνεδρίῳ, ἐν ᾧ πᾶσαι αἱ ἀντιπροσωπευόμεναι πόλεις ἦσαν ἰσόψηφοι (2), ἐκτὸς ὅταν διὰ τῆς βίας τῶν δπλων εἶχον ὑποβλήθῃ εἰς ὄρους ὑποταγῆς, καὶ εἰς τὸ ν' ἀκολουθῶσιν ἀδιστακτικῶς τὴν Σπάρτην ὡς σύμμαχοι εἰς πάντα πόλεμον αὐτῆς, τὸν αὐτὸν μετ' αὐτῆς ἐχθρὸν καὶ φίλον νομίζοντες, ὡς τοῦτο ἐπεβλήθη εἰς τὰς Ἀθήνας ὅτε ἡττήθησαν (3), καὶ εἰς τὴν Ὀλυνθον (4). Ὡφειλον δ' οἱ σύμμαχοι νὰ χορηγῶσιν ἐπικουρίας εἰς τὸν πόλεμον, καὶ νὰ καταβάλλωσι δι' αὐτὸν « ἀργύριον ῥητόν », ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (5), ἀπαιτούμενον παρ' αὐτῶν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, κατὰ Διόδωρον (6). « Τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου κατὰ τὸ ἐπιβάλλον αὐτοῖς μέρος ἀπῆτουν ». Ἀλλ' ἡ καταβολὴ αὕτη ἐγίνετο οὐχὶ τακτικῶς καὶ διαρκῶς ὡς τὸν φόρον τὸν καταβαλλόμενον ὑπὸ τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ μόνον ἐν καιρῷ πολέμου καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ὡς πάλιν λέγει ὁ Θουκυδίδης (7). « Οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι οὐχ ὑποτελεῖς ἔχοντες φόρον τοὺς ἐνυμμάχους ἡγοῦντο ».

Οἱ ὅροι ὁμοῦς οὗτοι τῆς ἡγεμονίας οὐδόλως ἀφῆρουν ἀπὸ τῶν συμμαχιδῶν πόλεων τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν, καθ' ὅσον ἀπέβλεπε τὰς προσταλλήλους αὐτῶν σχέσεις καὶ πάσας τὰς ξένας εἰς τὴν συμμαχίαν, ἀλλ' ἐθεωροῦντο καὶ ἦσαν κατὰ ταῦτα αὐτόνομοι, ἕκασται τὰ ἴδια ἔχουσιν πολιτεύματα, ὡς ὀρίζει τὸ ἐν Θουκυδίδῃ Λακωνι-

(2) Θουκ. Α, 119. 125. 141. Ε, 30. — Ξεν. Ἑλλ. Ε, 2, 20.

(3) Ξεν. Ἑλλ. Β, 2, 20.

(4) Αὐτ. Ε, 3, 26. — Ἰδ. καὶ Αὐτ. ΣΤ, 3, 8.

(5) Β, 7.

(6) ΙΔ, 17.

(7) Α, 19.

κὸν ψήφισμα(8)· « Ταὶ δὲ ἄλλαι πόλεις ταὶ ἐν Πελοπον-
νάσῳ . . . αὐτόνομοι καὶ αὐτοπόλεις, τὰν αὐτῶν ἔχοντες,
κατὰ πάτρια δίκας διδόντες τὰς ἴσας καὶ ὁμοίας ». Καί
τινες ἐξ αὐτῶν προΐσταντο μικρῶν ἰδιαιτέρων συμμαχιῶν,
ὡς φερ' εἶπεν ἡ Ἥλις (9)· καὶ ἀλληλομαχοῦσαι διετέλου
πολλάκις ὡς οἱ Κλειτόριοι μετὰ τῶν Ὀρχομενίων ἐν Ἀρ-
καδίᾳ (10). Ἐπροσπάθει ὁμοῦς ἡ Σπάρτη, καθ' ὅσον ἐδύ-
νατο, νὰ προάγῃ πανταχοῦ ἐν αὐταῖς τὸ ὀλιγαρχικὸν πολί-
τευμα καὶ τὰς ὀλιγαρχικὰς μερίδας, ὡς ἀσφαλεστέρας
αὐτῇ καθ' ὃ συμπαθεστέρας καὶ συγγενεστέρας πρὸς τὸν
πολιτικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (11)·
« Κατ' ὀλιγαρχίαν δὲ σφίσιν αὐτοῖς μόνον ἐπιτηδεῖας
ὅπως πολιτεύσωσι θεραπεύοντες ».

Ἦσαν δ' αἱ ὑποκείμεναι αὗται πελοποννησιακαὶ πόλεις
εἰς τῆς Σπάρτης τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, ἡ Κό-
ρινθος, ἡ Σικυών, τὰ Μέγαρα, ἡ Ἐπίδαυρος, αἱ πόλεις
τῆς Ἀρκαδίας, ἤτοι ἡ Τεγέα, ἡ Μαντίνεια καὶ ὁ Ὀρχο-
μενός, προσέτι δ' ἡ Φλυοῦς, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐρμιόνη, ἡ Ἥλις,
ἡ Πίσκ, ἡ Τριφυλία (12). Ἐξ αὐτῶν δ' οἱ Τεγεᾶται ἡξίου
πάντοτε ἐν μάχαις τὴν θέσιν τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, τὴν ἐν-
τιμοτάτην πασῶν (13)· οἱ δὲ Κορίνθιοι ἦσαν οἱ ἐπισημό-
τατοι ἐν τῇ συμμαχίᾳ μετὰ τὴν Σπάρτην, καὶ πολλάκις
ἐμετρίαζον αὐτῆς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν (14).

Ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμιζον

(8) (A, E, 79.

(9) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 1, 23. — Διόδ. ΙΔ, 17.

(10) Ξεν. Ἑλλ. E, 4, 37.

(11) A, 19.

(12) Ἱδ. Ἡρόδ. H, 72. Θ, 28. — Παυσ. E, 23, 1.

(13) Ἡρόδ. Θ, 26. — Πλούτ. B. — Ἀριστ. IB.

(14) Ἡρόδ. E, 71-93. — Θουκ. A, 40. 41. — E, 27. — Πλούτ. Ἀριστ. K.

σκόπιμον οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ ἐκτείνωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν τοῦλάχιστον τοὺς Πλαταιεῖς, ἀποστάτας τῶν Θηβαίων, προέτρεψεν ὁ Κλεομένης ἐν Ὀλ. 65, 6'. νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους (15). Ἐνέκειτο δὲ πιθανῶς ἐν τῇ συμβουλῇ ταύτῃ καὶ πολιτικός τις σκοπὸς ὑποθάψεως τῆς ἀπὸ Ὀλ. 62, α'. ὕφισταμένης ἤδη διχοστασίας (16) μεταξὺ τῶν δύο πόλεων αἵτινες προεῖχον τότε ἐν Ἑλλάδι μετὰ τὴν Σπάρτην, καὶ ἦσαν ἕνεκα τῆς τε ἀλλοτρίας πρὸς αὐτὴν καταγωγῆς καὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς αὐτῶν θέσεως, αἰφυσικαὶ καὶ ἐπικίνδυνοι αὐτῆς ἀντίπαλοι. Δὲν προεῖδεν ὁμοῦς ὁ Κλεομένης ὅτι ἡ προσέλευσις αὕτη τῶν Πλαταιῶν ἦν ὁ πρῶτος θεμέλιος λίθος τοῦ μέλλοντος μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς ὁμοιον δὲ σφάλμα ὑπέπεσεν ἡ Σπάρτη καὶ ὅτε μετὰ δύο Ὀλυμπιάδας, ἀπαλλάξασα τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἀνεπτέρωσεν αὐτὰς εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἥτις ὑπῆρξε τῆς μεγαλουργίας αὐτῶν ἡ μήτηρ, δι' ὃ καὶ μεταμεληθεῖσα ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ ματαίως, νὰ ἐπαναφέρῃ τύραννον τὸν Ἰππῖαν (17).

Μετ' ὀλίγον δ' ἐπῆλθεν ὁ Μηδικὸς πόλεμος, ἐφ' οὗ τὴν ἡγεμονίαν εἶχον οἱ Σπαρτιαῖται, καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Θουκυδίδου (18)· « *Οἱ Λακεδαιμόνιοι τῶν ξυμπολεμησάντων Ἑλλήνων ἡγήσαντο, δυνάμει προὔχοντες* ». Κατηνάγκασαν δὲ διὰ βίας νὰ συνταχθῶσιν αὐτοῖς μετὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν βορειοτέρων μερῶν Ἑλληνες, ὧν τινες μὲν ἐκ φόβου, τινὲς δὲ διότι καὶ ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν χώραις ὑπέκειντο εἰς ζυγὸν τυράννων, δὲν ἤθελον νὰ ἐκτεθῶσιν

(15) Ἡρόδ. ΣΤ, 108. — Θουκ. Γ, 55. 68.

(16) Ἡρόδ. Ε, 74.

(17) Ἡρόδ. Ε, 63-65. — 90-91.

(18) Α, 18. — Ἰβ. Ἡρόδ. Η, 3.

εἰς ἀντίστασιν πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἣν τοσοῦτον ἐκθύμως ἀνέλαβον ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναί. Οὕτως ὑπὸ τὴν Σπάρτην, πλὴν τῶν Λοκρῶν καὶ ἄλλων (19), καὶ οἱ Θηβαῖοι, καθ' Ἡρόδοτον (20), «*Ἀέκοντες ἔμενον καὶ οὐ βουλόμενοι. Κατεῖχε γὰρ σφέας Λεωνίδας, ἐν ὁμήρων λόγῳ ποιεύμενος*».

Ἦν λοιπόν, μετὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς θριαμβοὺς κατὰ τῶν Περσῶν, ἡ Σπάρτη ἡγεμονίς εὐρείας συμμαχίας, περιλαμβανούσης πάσας τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ προσέτι τὰς ἐν ἐλάσσονι Ἀσίᾳ Ἑλληνικὰς ἀποικίας· καὶ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον συνῆλθεν ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτῆς, πρῶτον εἰς Ἴσθμόν, καὶ ἔπειτα εἰς Σπάρτην, προσκαλέσαν ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς κρίσιν καὶ αὐτὸν τὸν Θεμιστοκλῆν. Ἐκτοτε δ' ἐξηκολούθησεν ἡ Σπάρτη θεωροῦσα τὸ συνέδριον τῶν συμμάχων αὐτῆς ὡς ἀνώτατον Ἑλληνικὸν δικαστήριον, ὡς ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Φιλοκλέους, ἐν Ὀλ. 93, δ' (21), καὶ τοῦ Ἰσμηνίου, ἐν Ὀλ. 99, γ' (22), καὶ ἐπεκράτησεν ἐπίσης ἔκτοτε οἱ στρατοδίκαι αὐτῆς νὰ καλῶνται *Ἑλληνοδίκαι* (22).

(19) Διδ. ΙΑ, 4.

(20) Ζ, 203.

(21) Πλούτ. Λυσ. ΙΓ.

(22) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 2, 35.

(23) Ξεν. Λακ. Πολ. ΙΓ, 41.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Γ'.

Περιορισμὸς τῆς ἡγεμονίας.

Ἀφ' οὗ ὅμως ἐξέλιπεν ὁ παραχρῆμα κίνδυνος, ὁ συνασπίσας πάντας τοὺς Ἕλληνας, δυσχερὲς ἦν εἰς τὴν Σπάρτην νὰ ἐξακολουθήσῃ συνέχουσα ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἡγεμονίαν τοσαῦτα στοιχεῖα ἑτερογενῆ. Καὶ ἐξακολούθησε μὲν ἔχουσα τὴν ἀξίωσιν ταύτην, καὶ τὸν ἴδιον ἑαυτῆς ἐπιβάλλουσα νόμον, ὅτε τῆς Ἀμφικτυονίας ἀπέβαλε τοὺς μηδίσαντας Ἕλληνας (1), καὶ εἰς τὰς παραλίας ἐπεχείρισε νὰ μετοικίσῃ τοὺς Ἴωνας (2), καὶ τὰ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου φρούρια ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ διὰ φρουρῶν (3). Ἀλλ' ἤδη εἶχεν ἀναρῶν ἀντίπαλος αὐτῇ ἄλλη δύναμις, ἡ τῶν Ἀθηνῶν, στηριζομένη ἐπὶ τῶν τροπαίων τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος, καὶ ὑπηρετουμένη ὑπὸ τῆς μεγαλονοίας καὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου, καὶ ἡ δόξα αὐτῆς ὡς προμάχου τῆς Ἐλευθερίας ἀνεβίβασεν αὐτὴν εἰς ἀνωτάτην περιωπὴν, ὡς ἡ ἀναξία διαγωγὴ τῶν Μηδισάντων Θηβαίων ἐστέρησε τὰς Θήβας τῆς ἐπὶ τῶν Βοιωτῶν ἡγεμονίας αὐτῶν (4). Ἰδίως δ' ἤγειρε τὰς Ἀθήνας ὑπὲρ τὴν Σπάρτην ἡ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους δραστηρίως ἐπιδιωχθεῖσα θαλασσοκρατία (5) καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς ναυτικῆς ἐκείνων δυνάμεως, ἰσοπάλου πρὸς ταύτης τὴν κατὰ ξηράν,

(1) Πλάτ. Θεμιστ. Κ.

(2) Ἡρόδ. Θ, 106. — Διόδ. ΙΑ, 37.

(3) Θουκ. Α, 90.

(4) Διόδ. ΙΑ, 81. — Justin. ΙΙΙ, 6.

(5) Πλουτ. Θεμιστ. Κ. — Ἀριστ. ΚΒ. — Cic. Offic. ΙΙΙ, 11.

προσέτι δ' ἡ προσηγνῆς τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς συμμάχους συμπεριφορά, δι' ἧς μετὰ τὴν ἐν Μυκάλλῃ ναυμαχίαν ὑπερτάτην ἐξήσκησαν ἐπιβροὴν ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἐλάσσονι Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων ἃς εἶχον ἐλευθερώσει(6). Κατ' ἀρχὰς ἀπεπειράθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ν' ἀντιποιηθῶσι καὶ τὸ κράτος τῶν θαλασσῶν (7)· ἀλλὰ παρητήθησαν ταχέως τοῦ ἀγῶνος τούτου, διότι εἶδον ὅτι ἐματαιοπόνουν, καὶ προσέτι διότι ἐφοβήθησαν μὴ ἡ μετὰ ξένων ἐπιμιξία ἀλλοιώσῃ τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἥθη, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο πᾶν αὐτῶν τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα· δι' ὃ καὶ στρατηγούς, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης(8), « Ἄλλους οὐκέτι ἐξέπεμψαν, φοβούμενοι μὴ σφίσιν οἱ ἐξιόντες χεῖρους γίγνοιτο ». Οὕτως ὑπεχώρησαν τοῖς Ἀθηναίοις σιωπηλῶς, ἐξακολουθοῦσης τῆς συμμαχίας ἢ ὁμαιμίας, ὡς καλεῖ αὐτὴν ὁ αὐτὸς (9), τῶν δύο πόλεων, ἐπὶ τῇ βάσει κοινῆς ἀμύνης καὶ ἀμοιβαίας εὐμενείας ἀφ' ὅτου ὁ Κίμων ἐν Ὀλ. 75, 6'. διεδέχθη ἐν Ἀθῆναις τὸν Θεμιστοκλῆν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων(10)· δι' ὃ καὶ ἐν Ὀλ. 77, α'. ἡ Σπάρτη, ζητήσασα τῶν ἄλλων συμμάχων αὐτῆς τὴν ἐπικουρίαν κατὰ τῆς Ἰθώμης, ἀπήτησε καὶ τὴν τῶν Ἀθηναίων(11). Ἀλλ' ἡ περὶ φρονητικὴ διαγωγὴ τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διέβρῃξε τὸν σύνδεσμον τῶν δύο πόλεων(12), καὶ αἱ Ἀθηναὶ συνεμάχησαν ἀμέσως μετὰ τοῦ Ἄργους, ἥδη ὁπωσοῦν ἀναλαβόντος διὰ μακρᾶς εἰρήνης, καὶ διὰ τῆς προσλήψεως

(6) Θουκ. Δ, 89. — Διόδ. ΙΑ, 37. — Ἰδ. 41.

(7) Θουκ. Α, 94, ἐπ. — Διόδ. ΙΑ, 44, ἐπ.

(8) Α, 95.

(9) Α, 48.

(10) Θουκ. Β, 135. — Διόδ. ΙΑ, 54.

(11) Θουκ. Α, 102. — Γ, 54.

(12) Διόδ. ΙΑ, 64. — Παισ. Α, 29, 7.

Ἐλληνικῶν τινῶν ἐλασσόνων πόλεων (13), ὡς τῶν Μυκη-
νῶν, ἐν Ὀλ. 78, α' (14), αἵτινες καὶ ἔκτοτε σχεδὸν ἐντε-
λῶς ἐκλείπουσι (15), τῶν Ὀρνεῶν, αἵτινες εἰσέτι δὲν εἶχον
διόλου καταστραφῆ μέχρις Ὀλ. 91, β' (16), τῆς Τύρινθος,
τῶν Ὑσιῶν, καὶ ἄλλων. Πλὴν τούτων δὲ συνεδέθησαν καὶ
μετὰ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀλοταδῶν, οὓς οἱ Σπαρτιᾶται δὲν
εἶχον κατορθώσει ν' ἀνατρέψωσιν ἐν Ὀλ. 77, γ', δωροδο-
κηθέντος τοῦ Βασιλέως Λεωτυχίδου. Εἶχον δὲ προσέτι τὴν
Ἡϊόνα, τὴν Σκύρον (17), τὴν Νάξον, τὴν Θάσσον περὶ Ὀλ.
78, δ' - 79, γ' (18)· περὶ δὲ Ὀλ. 80, δ'. κατέλαβον τὰ
Μέγαρα μετὰ τῶν λιμένων αὐτῶν, τῆς Νισαίας καὶ τῶν
Παγασῶν (19)· ἐν Ὀλ. 80, β' ἐκυρίευσαν τὴν Αἰγιναν (20)·
ἐν Ὀλ. 80, γ' τὴν Ναύπακτον (21), καὶ τέλος τὴν Ἀχαΐαν
καὶ Τροιζηνίαν (22)· ὥστε καὶ ὁ Διόδωρος, ὁμιλῶν περὶ τῆς
Ὀλ. 81, β', λέγει (23)· « Κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν πλεί-
στων πόλεων οἱ Ἀθηναῖοι ἤρξαν ». Οὕτω δ' ἠϋξήθη καὶ
κατὰ ξηρὰν ἢ δύνاميς αὐτῶν εἰς ἐφάμιλλον τῆς τῶν Λα-
κεδαιμονίων.

Ἀνείχοντο δ' οἱ Σπαρτιᾶται μεθ' ὑπομονῆς τὴν αὔξησιν
ταύτην τῶν Ἀθηνῶν ἕνεκα δύο λόγων κατὰ Θουκυδίδην (24),
πρῶτον διότι ὁ πολιτικὸς αὐτῶν χαρακτήρ ἦν ἡ περίσκε-

(13) Πaus. H, 27, 1.

(14) Διόδ. IA, 65. — Στράβ. H, σ. 579, B. — Πaus. B, 16, 4.

(15) Θουκ. A, 10. — Στράβ. H, 571, C. — Δουκ. Χαρων. 23.

(16) Θουκ. ΣΤ, 7.

(17) Θουκ. A, 98. — Διόδ. IA, 60. — Πλούτ. Θησ. ΛΣΤ.

(18) Θουκ. A, 100. 101. — Διόδ. IA, 70.

(19) Θουκ. A, 103.

(20) Θουκ. A, 105.

(21) Θουκ. A, 103.

(22) Θουκ. A, 115.

(23) IA, 85.

(24) A, 118. — Ἰδ. καὶ H, 69. — Ἰσοκρ. π. Εἰρ. 25.

φισ, καὶ ἀξίωμα εἶχον ν' ἀπορεύωσι πάντοτε ὅσον ἐνε-
δέχετο τοὺς πολέμους, καὶ δεύτερον διότι ἦσαν ἐντὸς αὐ-
τῆς τῆς Πελοποννήσου ἀπησχολημένοι, καὶ ἐπολέμουν πρὸς
ὀχληροὺς γείτονας, ἢ πρὸς ἀποστάτας ὑπηκόους· « Ὅντες
μὲν καὶ προτοῦ μὴ ταχεῖς ἵεναι εἰς τοὺς πολέμους, εἰ
μὴ ἡγαγκάζοντο, τὸ δέ τι καὶ πολέμοις οἰκείοις ἐξειργό-
μενοι ». Ἦσαν δ' οἱ οἰκεῖοι οὗτοι πολέμοι οἱ Ἀρκάδες καὶ
οἱ Ἀργεῖοι μάλιστα (25)· ἐκ δὲ τῶν ὑπηκόων ἀπέστησαν
οἱ Μεσσήνιοι, ἐπωφελήεντες ἐκ τῆς ἀταξίας καὶ τῶν συμ-
φορῶν ἃς ἐπέφερεν εἰς τὴν Λακωνίαν ὁ μέγας ἐν Ὀλ. 78,
δ' συμβὰς σεισμός (26), καὶ ἐπὶ δέκα ὄλα ἔτη ἔμεινε τότε
πᾶσα σχεδὸν τῆς Σπάρτης ἡ δύναμις τὴν Ἰθώμην πολιορ-
κοῦσα (27).

Ἐν Ὀλ. 80, δ'. ὁμῶς δὲν ἡμέλησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι
τὴν παρουσιασθεῖσαν αὐτοῖς ἀφορμὴν ὅπως ἀντιτάξωσιν εἰς
τὴν πρόοδον τῶν Ἀθηνῶν τὴν αὔξουσαν δύναμιν τῶν Θη-
βαίων, τούτοις τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης Βοιωτίας περι-
ποιῶντες (28). Εἰς τοῦτο δ' ὑποβοηθούμενοι οὐ μόνον ὑπὸ
τῶν ἐν Βοιωτίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις ὀλιγαρ-
χῶν (29), ἔπεμψαν στρατὸν εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, ἐπὶ
προφάσει ἐπικουρίας εἰς τὴν συγγενῇ αὐτοῖς χώραν τῆς Δω-
ρίδος· καὶ ἡττήθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Τανάγρα, ἀλλὰ
μετὰ δύο μῆνας ἡ ἐν Οἰνοφύτοις μεγάλη νίκη τοῦ Μυρω-
νίδου ἐξέτεινε τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Λοκρίδος, τῆς Φω-

(25) Ἡρόδ. Θ. 35. — Παιρ. Γ. 44.

(26) Διόδ. ΙΑ, 63. — Πλούτ. Κίμ. ΙΣΤ. — Παιρ. Δ, 24, 2. — Αἰλ. Π.
I. ΙΣΤ, 7.

(27) Θουκ. Α, 101.

(28) Διόδ. ΙΔ, 81. — Just. III, 6.

(29) Θουκ. Α, 107.

κίδος καὶ τῆς Βοιωτίας (30). Μετὰ δεκαετίαν ὁμοῦς πάλιν, ἐν Ὀλ. 83, 6'. ἡττηθέντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Κορωνείᾳ ὑπὸ τῶν φυγάδων Βοιωτῶν ὀλιγαρχῶν, ἀφηρεθήσαν πάσας ἐκείνας τὰς κατακτήσεις, καὶ προσέτι καὶ τὰ Μέγαρα καὶ τὴν Εὐβοίαν (31), καὶ ταχέως ἀθετηθείσης τῆς διὰ Κίμωνος ἐν Ὀλ. 82, 6'. συνομολογηθείσης εἰρήνης (32), ὑπέστησαν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ εἰσβολὰς τῶν Πελοποννησίων, καὶ ἠναγκάσθη συγχρόνως διὰ νέων τριακονταετῶν σπονδῶν ὁ Περικλῆς ἐν Ὀλ. 83, 8' (33) νὰ ἐγκαταλείψῃ πάσας τὰς κατὰ τὴν Πελοποννησιακὴν παραλίαν κατακτήσεις, ὅπως καὶ διατηρήσῃ τὴν Εὐβοίαν.

Διὰ τῶν σπονδῶν δὲ τούτων ἀπεφασίσθη νὰ διατηρῶσιν οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἑκάτερος τὰς ἰδίας αὐτῶν κτήσεις καὶ τοὺς ἰδίους συμμάχους, ἐν εἰρήνῃ διατελοῦντες, κατὰ Θουκυδίδην (34)· «*Εἰρημένον γὰρ δίκας μὲν τῶν διαφόρων ἀλλήλοισι διδόναι καὶ δέχεσθαι, ἔχειν δὲ ἑκατέρους ἃ ἔχομεν*». Προσωμολογήθη δ' ὅτι αἱ οὐδέτεραι πόλεις ἐδύναντο νὰ προστεθῶσιν εἰς οἵανδήποτε τῶν συμμαχιῶν προηροῦντο (35), ὅπερ ἦν ἀσφαλὲς ἀφορμὴ νέων διχονοιῶν. Τῷ ὄντι δ' ἡ ἀνήσυχος φιλοδοξία τῶν Ἀθηναίων διήγειρε ταχέως τὴν δυσπιστίαν καὶ ἀντίπραξιν τῶν Λακεδαιμονίων, ἡ δὲ φιλαρχία καὶ φιλοχρηματία αὐτῶν δυσηρέστησεν ἐναντίον των αὐτοὺς τοὺς συμμάχους αὐτῶν.

(30) Θουκ. Α, 108.

(31) Θουκ. Α, 114.

(32) Ἀνδ. π. Εἰρ. 3. 6. — Αἰσχ. π. πρὸς δ. 50.

(33) Θουκ. Α, 115. — Ἰδ. καὶ Α, 23, 81. Δ, 21.

(34) Α, 140.

(35) Θουκ. Α, 35.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡελοποννησιακὸς πόλεμος.

Κατέστησαν ἐπομένως μετ' οὐ πολὺ, ἐν 'Ολ. 87, 6' εἰς τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, προῖστάμενοι τῶν συμμάχων αὐτῶν, οὓς κατ' ὄνομα ἀπαριθμεῖ ὁ Θουκυδίδης (1), ἀφ' οὗ ἐξησφάλησαν αὐτοῖς τὰς πρὸ τοῦ πολέμου κτήσεις διὰ συνθήκης, « *Ἐν ἧ εἴρητο, ἃ ἔχοντες εἰς τὸν Ἀττικὸν πόλεμον καθίσταντό τινες, ταῦτα ἔχοντας καὶ ἐξελεθεῖν* », κατὰ Θουκυδίδην (2). Προσετίθεντο δὲ προθύμως καὶ ἕτεροι εἰς τὴν συμμάχίαν, διότι, ὥς καὶ ἄλλοτε, ἐπηγγέλλοντο καὶ τότε οἱ Σπαρτιαῖται τοὺς ἐλευθερωτὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ ποθοῦντες ἐλευθερίαν ἀπὸ τῆς καταθλιπτικῆς τῷ ὄντι ἐξουσίας τῶν Ἀθηναίων, ὥς αὐτὸς ὁ ἱστορικός, τῇ ἀληθείᾳ μᾶλλον ἢ τῷ πατριωτισμῷ θύων, ὁμολογεῖ (3)· « *Ἡ δὲ εὐνοία παραπολὺ ἐπήρει τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἄλλως τε καὶ προειπόντων, ὅτι τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεροῦσιν . . . Οὕτως ὀργῇ εἶχον οἱ πλείους τοὺς Ἀθηναίους, οἱ μὲν τῆς ἀρχῆς ἀπολυθῆναι βονλόμενοι, οἱ δὲ μὴ ἀρχθῶσι φοβούμενοι* ».

Ἀλλ' ὅτε ἐπῆλθον αἱ συμφοραὶ τῆς Πύλου, τῆς Σφακτηρίας (4), τῶν Κυθήρων (5) καὶ ἄλλαι (6) περὶ 'Ολ. 89,

(1) Β. 9.

(2) Ε. 31.

(3) Β. 8. — "Ιδ. καὶ Δ. 85. 108.

(4) Θουκ. Δ. 4-38.

(5) Θουκ. Δ. 53.

(6) Θουκ. Ε. 17, ἐκ.

α', καὶ ἡ Σπάρτη, ἐξασθενήσασα, συνωμολόγησεν ἐν Ὀλ. 88, δ', συνθήκην μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀπ' ἐναντίας τῆς γνώμης τῶν Κορινθίων, Βοιωτῶν, Μεγαρέων καὶ Ἡλείων, τότε δυσηρεστήθησαν οἱ σύμμαχοι κατ' αὐτῆς, ὡς ὁ Θουκυδίδης λέγει (7): « Κατὰ γὰρ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ Λακεδαιμόνι μάλιστα δὴ κακῶς ἤκουε διὰ τὰς συμφοράς ». Καὶ οἱ μὲν Θηβαῖοι, φρονηματισθέντες ἀφ' ὅτου ἐν Κορωνείᾳ καὶ Δηλίῳ ἐνίκησαν τοὺς Ἀθηναίους (8), ἐθεώρουν ἑαυτοὺς κεκλημένους εἰς πρωτεύουσιν θέσιν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων (9). αἱ δὲ πόλεις τῆς Πελοποννήσου ὑποπτοὶ ἔβλεπον τὴν Σπάρτην ἐπιφυλαχθεῖσαν, διὰ ῥητοῦ ὅρου ἐν τῇ συνθήκῃ, τὸ δικαίωμα τοῦ μεταβρύθμιζεν αὐτὴν ἄνευ τῆς αὐτῶν συναινέσεως (10).

Μετ' ὀλίγον δέ, περὶ τῆς ἑαυτῆς ἀσφαλείας στοχαζομένη, ἔκλεισεν ἡ Σπάρτη ἰδίαν συνθήκην μετὰ τῶν Ἀθηναίων (11). καὶ τότε προσεκάλεσαν οἱ Κορίνθιοι τοὺς Ἀργεῖους ν' ἀντιληφθῶσι τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας, καὶ νὰ ἐλευθερώσωσιν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς Σπάρτης τὰς πόλεις ὅσαι ἤθελον νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτούς (12). καὶ προσήλθον τῷ ὄντι ἡ Μαντίνεια, καὶ ἡ Ἡλις, καὶ προσέτι ἡ ἐν Θράκῃ Χαλκιδικὴ (13). Ἡ Τεγέα ὁμῶς συμπαρέμεινε μετὰ τῆς Σπάρτης, καὶ οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἐκωλύθησαν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς ὀλιγαρχῶν τοῦ νὰ συνδεθῶσι μετὰ τοῦ δημοκρατικῶς φρονούντος Ἀργεῖος. Ἀπήτησαν ὁμῶς ἰδίαν συν-

(7) E, 28.

(8) Ἰδ. Ἀνωτ.

(9) Ἰδ. Ξενοφ. Ἀπομν. Γ, 5, 4.

(10) Θουκ. E, 29.

(11) Θουκ. E, 22.

(12) Θουκ. E, 27.

(13) Θουκ. E, 31.

θήκην μετὰ τῆς Σπάρτης, οἷαν εἶχον αἱ Ἀθηναί, καὶ οὕτω συνεμάχθησαν μετ' αὐτῆς ἐν Ὀλ. 90, α' (14). Ἀλλὰ τοῦτο ἐπέφερε τὴν ἀπόσπασιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὸν συνασπισμὸν αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἀργούς, ἀφ' οὗ ὁμοῦς ἀφ' ἐτέρου ἀπεσπάρθη ἡ Κόρινθος (15). Μετὰ δύο δ' ἔτη ἡ ἐν Μαντινείᾳ ἡττα ἠνάγκασε καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἀργεῖους νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τῆς Σπάρτης (16), ἥς ἀνεπετερώθη τότε τὸ πολεμικὸν φρόνημα καὶ ἡϋξήσεν ἡ ὑπόληψις (17).

Τὸ δὲ Σικελικὸν τῶν Ἀθηναίων πάθημα νέαν περιποίησε τοῖς Σπαρτιάταις ὑπεροχὴν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀφορμὴν ὅπως ἀνανεώσωσι τὰς καὶ ἄλλοτε καταβληθείσας (18) προσπάθειάς των περὶ θαλασσοκρατίας (19). Διέσπων δὲ τότε ἐσωτερικαὶ φατρίαι τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰσεχώρουν παρ' αὐτοῖς ὡς προστάται τῶν ὀλιγαρχῶν κατ' Ἀριστοτέλην (20). «Οἱ μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι πανταχοῦ τὰς ὀλιγαρχίας, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τοὺς δῆμους κατέλυνον». Προσέτι δὲ προσεῖλκυον τοὺς συμμάχους, ἐπαγγελλόμενοι αὐτοῖς αὐτονομίαν, ἥς πράγματι ἦσαν ἐστερημένοι ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Οὕτω προσῆλθον οἱ ἐν Θράκῃ σύμμαχοι ἤδη ἐν Ὀλ. 90, α' εἰς τὸν καὶ διὰ τοῦ χαρακτῆρός του (21) τὰ πιστὰ παρέχοντα Βρασίδαν, «Πιστεύσαντες αὐτὸν τοῖς ὅρκοις, οὗς τὰ τέλη τῶν Λακεδαιμονίων ὁμόσαντα αὐτὸν ἐξέπεμψαν, ἢ μὴν

(14) Θουκ. Ε, 39.

(15) Θουκ. Α, 47. 48.

(16), Θουκ. Ε, 65-80.

(17) Θουκ. Ε, 75.

(18) Θουκ. Γ, 32.

(19) Θουκ. Η, 2, ἐπ.

(20) Πολιτ. Ε, 6, 9. — Ἰδ. καὶ Δ, 9, 11. — Θουκ. Γ, 82. — Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 3, 14. — Ἰσοκρ. Πανηγ. 2. — Διοδ. ΙΓ, 48.

(21) Θουκ. Δ, 81.

ἔσεσθαι *ἑνυμάρχους* αὐτονόμους, οὓς *ἀν* *προσαγάρηται* », κατὰ Θουκυδίδην (22)· καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν σχεδὸν πάντες οἱ ἄλλοι σύμμαχοι· ὥστε ὅτε κατέβαλον τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀντίξηλον, οἱ Σπαρτιᾶται δικαίως ἐδύναντο νὰ καυχῶνται ὅτι ἦσαν, ὡς ὁ Ξενοφῶν τοὺς λέγει (23), « *Πάσης τῆς Ἑλλάδος προστάται* », διότι πᾶσα ἡ Ἑλλὰς ὑπήκουε τότε εἰς τὰ νεύματα τῶν Λακεδαιμονίων ἀρμοστών, ὡς ὁ αὐτός (24)· « *Πᾶσαι γὰρ τότε αἱ πόλεις ἐπεΐθοιτο ὅ,τι Λακεδαιμόνιος ἀνὴρ ἐπιτάττοι* ».

Ἐξακολουθοῦντες ὁμῶς τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν πολιτικὴν, παρέδιδον τὰς πόλεις εἰς τὰς μισητάς τοῖς πολλοῖς ὀλιγαρχίας, δεκαρχίας ἢ δεκαδαρχίας ἐγκαθιστῶντες (25), ἀρμοστὰς καὶ φρουράς πολλαχοῦ πέμποντες, καὶ μετὰ προϋούσης τῆς ἐπιτυχίας ἐγίνοντο καταθλιπτικώτεροι καὶ ὑπεροπτικώτεροι ἢ ὅ,τι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι (26). Βοηθείας δέ τινας χρηματικὰς παρὰ τοῦ Βασιλέως τῶν Περσῶν λαβόντες, ἀνεγνώρισαν ἐν Ὀλ. 92, γ' τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάσσονι Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων (27), αἵτινες ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ Ὀλ. 82, γ' (28), ἢ 97, δ' καὶ τῆς ἐπὶ Κίμωνος συνθήκης (29) εἶχον ἐξησφαλισμένην τὴν ἀπὸ τῆς Περσίας ἀνεξαρτησίαν των, ὡς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Θουκυδίδου (30), ὅτι ὁ Τισσαφέρνης « *δι'* Ἀθη-

(22) Θουκ. Δ, 88.

(23) Ἑλλ. Γ, 1, 3.

(24) Αὐτ. 5. — Ἰδ. καὶ Ἀνάβ. ΣΤ, 4, 9, 13.

(25) Ἰδ. Πλούτ. Λύσ. Ε.

(26) Διόδ. ΙΔ, 10. — Ἰδ. Θουκ. Δ, 85, 86.

(27) Θουκ. Η, 18. 37. 58. — Ἰδ. καὶ Ἰσοκρ. Παναθ. 602.

(28) Διόδ. ΙΒ, 4.

(29) Πλούτ. Β. Κίμ. ΙΓ.

(30) Η, 5.

ναίους » ἡδυνάτει νὰ εἰσπράξῃ τοὺς φόρους ἐκ τῶν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ κατανεμεμημένων ἐλληνικῶν πόλεων.

Μετὰ δὲ τὴν ἐν Ὀλ. 95, α' ἀποτυχίαν Κύρου τοῦ νεωτέρου, ἡ Σπάρτη, ἣτις εἶχεν ὑποστηρίξει αὐτὸν ἕνεκα πολιτικῶν συμφερόντων (31), ἐπροσπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς πόλεις ἐκείνας ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὖθις ἡγεμονίαν (32), καὶ διὰ τοῦ Θίμβωνος, τοῦ Δερκυλλίδου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου, ἐν Ὀλυμπ. 95, β-96, γ', ἐπετύγχανεν ἤδη, ὅτε ἡ ἀντιζηλία τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Θηβῶν, ἐπιδεξίως ὑποθαλπομένη ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἀνεχαίτισε τὰς προόδους τοῦ Ἀγησιλάου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Μέχρις ἀφαιρέσεως τῆς ἡγεμονίας.

Πρὸ πάντων δ' ἐκίνησε τὴν ἀντίπραξιν τῶν πόλεων ἐκείνων ἡ ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐπίφοβος πρόδος τῆς δυνάμεως καὶ τῆς φιλοδοξίας τῆς Σπάρτης, ἣτις, νικήσασα τὰς Ἀθήνας ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς, ἠθέλησε δι' ἀρχῶν ἅς ἐν αὐταῖς ἐγκατέστησε, καὶ διὰ φρουρήσεως τῆς Ἀκροπόλεως, νὰ ἰδιοποιηθῇ αὐτάς, μονοκράτωρ οὕτως ἐν Ἑλλάδι ἀναδεικνυμένη. Ἐνεκα τούτου, ἡ τε Κόρινθος καὶ αἱ Θῆβαι κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπήτησαν τὴν ἐντελῆ κατασκαφὴν τῶν Ἀθηναίων(1), ἔπειτα δέ, ταύτης ἀποτυχούσης, ἤρξαντο ἀνα-

(31) Διοδ. ΙΔ, 24.

(32) Ξεν. Ἑλλ. Γ. 2. 19.

(1) Ξεν. Ἑλλ. Β, 2. 19.

φανδὸν ἀντιπράττουσαι κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ τοὺς Ἀθηναίους φυγάδας ἐγκολπούμεναι καὶ ὑποστηρίζουσαι, «ὅτι ἐρίγνωσκον Λακεδαιμονίους βουλομένους τὴν τῶν Ἀθηναίων χώραν οἰκίαν καὶ πιστὴν ποιήσασθαι, κατὰ Ξενοφῶντα (2), καὶ ἀπὸ τῆς κατ' Ἑλιδος ἐκστρατείας ἐν Ὀλ. 95, α' ἀποσυρθεῖσαι (3). Αἱ Ἀθηναὶ δέ, καίτοι ἄρτι διὰ Θρακυβούλου ἀπὸ τῶν Τριάκοντα ἐλευθερωθεῖσαι, οὐχ ἥττον ὅμως ἐξηκολούθουν τῇ Σπάρτῃ ἐπόμεναι (4), καὶ συνεξέπεμψαν ἐπικουρίαν κατὰ τῆς Ἑλιδος καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ τοῦ Τισσαφέρνους (5).

Ἡῤῃσε δὲ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην δυσπιστίαν καὶ ἀντιπάθειαν ἢ πρὸς τὴν Ἑλίδα διαγωγὴ αὐτῆς (6), καὶ ἰδίως αἱ Θῆβαι, τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας ἐπιδιώκουσαι, κατεῖδον οἷα τύχῃ ἐπεφυλάττετο εἰς αὐτάς διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Λακεδαιμονίων. Δι' ὃ καὶ ἀφοῦ ὀριστικῶς ἀπεσπάρσθησαν (7), τέλος συνησπίσθησαν μετὰ τῆς Κορίνθου, τοῦ Ἀργους, τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλων (8), καὶ βοηθείᾳ Περσικοῦ χρυσοῦ συνέδεσαν τὴν συμμαχίαν, ἥς ματαίᾳ ἀπόπειρα εἶχε γίνεσθαι ἐν Ὀλ. 89, δ'. Αὕτη δ' ἐπέφερε τὸν Κορινθιακὸν κληθέντα πόλεμον, ἐφ' οὗ καλῶς ὁ Ἀγησίλαος ἀντέσχε κατὰ ξηράν· ἀλλ' ἡ καταναυμαχίη τοῦ στόλου αὐτοῦ ἐν Κύθνῳ, μεθ' ἣν τῶν Ἀθηναίων αἱ τριήρεις τροπαιοῦχοι περιέπλευσαν πάλιν τὴν Θράκην καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, δεινὴν ἐπέφερε πληγὴν εἰς τὴν δύναμιν

(2) Αὐτ. Β, 4, 30.

(3) Ξεν. Γ, 2, 25.—Διοδ. ΙΔ, 17.

(4) Λυσίας Νικομ. 22 (σ. 860).—Διον. Ἀλ. Τ. Ε, σ. 531, 2 Rsk.

(5) Ξεν. Αὐτ. Γ, 1, 4.

(6) Ξεν. Γ, 2, 30.

(7) Ξεν. Γ, 4, 4.

(8) Ξεν. Γ, 5, 1.—Πλούτ. Ἀγῆσ. ΙΕ.—Διοδ. ΙΔ, 82.

τῆς Σπάρτης, ἥτις οὐ μόνον τῆς ἡγεμονίας αὐτῇ ἔστερήθη, ἀλλὰ καὶ προσέφυγε ταπεινὴ εἰς τὸν Πέρσην, διὰ τῆς αἰσχρᾶς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου (9), ἐν Ὁλ. 98, β', εἰς τὸ σκηπτρον αὐτοῦ πᾶσαν ὑποτάξασα τὴν Ἑλλάσσονα Ἀσίαν, καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ παραδοῦσα· ὥστε λέγει ὁ Ἰσοκράτης (10): «Χωρὶς δ' ἐκάτεροι πρέσβεις πέμπομεν ὡς ἐκεῖνον, ἐλπίζοντες, ὑποτέροις ἂν οἰκειότερον διατεθείη, κυρίους τούτους γενήσεσθαι τῆς ἐν Ἑλληνισι πλεονεξίας». Καὶ ὁ Ἀρταξέρξης ἐν πολλαῖς περιστάσεσιν, ἰδίως ἐν Ὁλ. 101, γ', 102, α', 103, β', καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐν Ὁλ. 103, δ', φαίνεται τὴν πολιτικὴν στάθμην τῆς Ἑλλάδος κρατῶν (11).

Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ συνθήκης ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἡ αὐτονομία πασῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῶν νήσων (12), πλὴν τῆς Κύπρου καὶ τῶν Κλαζομενῶν, αἵτινες παρεχωρήθησαν εἰς αὐτόν, καὶ πλὴν τῆς Λήμνου, τῆς Ἰμβρου καὶ Σκύρου, αἵτινες ἀφέθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους (13). Ὑπεχρεώθησαν δὲ καὶ οἱ Θηβαῖοι ν' ἀφήσωσιν ἐλευθέρας πάσας τὰς βοιωτικὰς πόλεις (14), καὶ οἱ Ἀργεῖοι ν' ἀποσύρῳσι τὴν φρουρὰν δι' ἧς κατεῖχον τὴν Κόρινθον (15). Ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι δέ, καὶ μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ, ἔμενε τῆς Σπάρτης ἡ θέσις ἡ αὐτὴ πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις, αὐτονόμους μὲν κατ' ὄνομα, ἀλλ'

(9) Ξεν. Ἑλλ. Ε, 1, 31. — Διόδ. ΙΔ, 110.

(10) Παναθ 632.

(11) Ἰδ. Ἰσοκρ. Πανηγ. 34, 47, 48. — Πολύβ. Θ, 34, 3. — Ξεν. Ἑλλ. Ζ, 1, 27. 33. 39. — Διόδ. ΙΕ, 38. 50. 70. 76.

(12) Ἀνδοκ. π. Εἰρ. 12. — Αἰσχ. Π. πρπρσβ. 21.

(13) Ξεν. Ε, 1, 33. — Πολύτ. Ἀγῆσ. ΚΓ'.

(14) Διον. ΙΔ, 86, 92.

(15) Διόδ. ΙΕ, 40, 45.

ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν αὐτῆς διατελούσας καὶ δι' αὐτῆς ὀλιγαρχουμένας. Μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦς ἤρξατο δημοκρατικὴ τις κίνησις παρὰ ταύταις ταῖς πόλεσι (16), καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι τότε «οὐδὲ δύο ἔτη φυλάξαντες τὰς κοινὰς σπονδὰς», κατὰ Διόδωρον (17), ἀφῆρεσαν ἀπὸ τινων ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀπὸ τῆς Μαντινείας, ἣν ἠρήμωσαν διὰ διοικισμοῦ, ἐν Ὀλ. 98, γ' (18), καὶ ἀπὸ τῆς Φλιοῦντος (18), καὶ τὸ ἔσχατον ἔχνος ἐλευθερίας.

Τότε δ' αὖθις εἰς ἀκμὴν ἔφθασε κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἡ δύναμις αὐτῶν, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (19). «Ἰστε γὰρ δῆπου, ὅτι γῆς καὶ θαλάττης ἤρχον οἱ Λακεδαιμόνιοι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον». Ὅτε ὁμοῦς ἐξεστράτευσαν εἰς τὴν Ὀλυνθον ἐν Ὀλ. 99, γ' (20), καὶ πρὸ πάντων ὅτε ὁ Φοιβίδας κατέλαθεν ἀδίκως καὶ παρασπόνδως τὴν Καδυμείαν (21), τότε εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἀπεκαλύφθη ἡ ὑπουλος καὶ ἰδιοτελής αὐτῶν πολιτεία, ἣν ἀσυστόλως αὐτὸς ὁ Ἀγησίλαος ἐκήρυττε, λέγων περὶ τοῦ Φοιβίδα, ὅτι συγχωρητέα ἦν ἡ πρᾶξις του καὶ σύμφωνος πρὸς τῆς Σπάρτης τὰς παραδόσεις, ἃν ἦν ἐπωφελὴς εἰς τὴν Σπάρτην (22), καὶ ἦν ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Δημοσθένης, λέγων (23). «Ἄ τῃ παρ' ἐκείνοις πολιτεία ξυμφέρει, ταῦτ' ἐπαινεῖν ἀνάγκη καὶ ποιεῖν». Ἐν γένει δ' ἐδυσπύσκει πρὸς αὐτοὺς ἡ Ἑλλάς, παρ' ἧς ἐθεωροῦντο ὡς ἄλλα φρονέοντες καὶ ἄλλα

(16) IE, 5 — Ἰδ. καὶ Ξεν. ΣΤ, 3, 7-9. — Ἰσοκρ. Πανηγ. 32-35. — Δημ. πρ. Λεπτ. 42

(17) Ξεν. E, 2, 1. — Πλάτ. Συμπ. 193, A.

(18) Ξεν. E, 3, 15. — Διόδ. IE, 19.

(19) Π. πρ. προσβ. 425. — Ἰδ. καὶ Ξεν. E, 3, 27. — Διόδ. IE, 23.

(20) Ξεν. E, 2, 11. — Διόδ. IE, 19-23.

(21) Ξεν. E, 2, 25-36. — 4, 1. — Διόδ. IE, 20.

(22) Ξεν. E, 2, 32.

(23) Πρ. Λεπτ. 17.

λέγοντες (24)· καὶ κατ' ὀλίγον ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν αἱ πόλεις· καὶ αἱ μὲν Θῆβαι ἀνεκτήσαντο τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐν Ὀλ. 100, 6 (25), πιθανῶς συμπράξει τῶν Ἀθηνῶν (26), καὶ ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας· ἐν δ' Ὀλ. 101, α' οἱ Ἀθηναῖοι νέαν συνήγαγον συμμαχίαν, καὶ κατε-
ναυμάχησαν τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες ἐν τῷ συνεδρίῳ τῷ συνελθόντι ἐν Σπάρτῃ μετὰ βραχεῖαν εἰρήνην (27), κατ' Ὀλ. 102, α' παρητήθησαν πασῶν τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν κατακτήσεων, καὶ ἔπεμψαν ἐπιτρόπους κληθέντας ἐξαγω-
γεῖς (28) πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης. Κατὰ Διόδωρον ὁμοῦς (29), ἀνεγνωρίζοντο αὐτοὶ εἰσέτι ὡς δικαιοῦ-
μενοι εἰς τὴν κατὰ γῆν ἡγεμονίαν, ἐνῷ τὴν κατὰ θάλασσαν ἡναγκάζοντο νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους·
«Λακεδαιμόνιοι γὰρ καὶ Ἀθηναῖοι, διὰ παντὸς περὶ ἡγεμονίας διαφιλοτιμούμενοι, παρεχώρουν ἀλλήλοις οἱ μὲν κατὰ γῆν, οἱ δὲ τῆς κατὰ θάλατταν ἀρχῆς ἄξιοι κρινόμενοι».

Διὰ τῆς συμπορίας δὲ ταύτης μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἤλ-
πισαν αὖθις νὰ καταβάλωσι τοὺς Θηβαίους (30)· ἀλλ' εἰ-
κοσιν ἡμέρας μετὰ τὴν παρ' αὐτοῖς συγκρότησιν τοῦ περὶ
τούτου βουλευθέντος συνεδρίου (31), ἐνικήθησαν ἐν Λεύ-
κτροις ὑπὸ Ἐπαμεινώνδου, καὶ τότε πᾶσα ἡ Ἑξω Ἑλλάς
ἀποσκιρτήσασα ἀπ' αὐτῶν, προσετέθη εἰς τοὺς νικητάς· καὶ

(24) Ἡρόδ. Θ. 54.—Ἰδ. Θουκ. Ε, 105.—Εὐριπ. Ἰκέτ. 191.—Ἀνδρομ. 445

(25) Ξεν. Ε, 4, 2.—Πλούτ. Πελοπ. ΣΤ-ΙΒ.—Π. Δαμ. Σωκρ. 25-33.

(26) Δείν. κ. Δημ. 39.

(27) Ξεν. ΣΤ, 3, 2. ἐπ.—Διόδ. ΙΕ, 50.

(28) Διόδ. ΙΕ, 38.—Πολύβ. Δ, 27, 5.—Ξεν. αὐτ. 18.

(29) Αὐτ.

(30) Ξεν. ΣΤ, 3, 20.—Ἰδ. καὶ Διόδ. ΙΕ, 51.

(31) Πλούτ. Ἀγησ. ΚΗ.

οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοί, ἐκ τῆς ἥττης τῆς Σπάρτης ὠφεληθέντες, καὶ ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἐρειδόμενοι, ἐγένοντο νέας συμμαχίας κέντρον, καλέσαντες εἰς ἀνεξαρτησίαν τοὺς βουλομένους τῶν Πελοποννησίων νὰ μετάσχωσι τῆς εἰρήνης ἣν ἐκεῖνος ἐπρότεινε (32). Καὶ ἐνέμειναν μὲν τινες εἰσέτι πιστοὶ εἰς τὴν Σπάρτην (33)· ἀλλ' οἱ Ἀρκάδες, «ὡς ἤδη αὐτόνομοι παρτίπασιν ὄντες, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν (34), εἰς μίαν πολιτείαν συνελθόντες, συνηνώθησαν μετὰ τῶν Ἠλείων καὶ τῶν Ἀργείων (35), καὶ συγχρόνως θανάσιμον ἐπέφερε πληγὴν εἰς τῆς Σπάρτης τὴν ὑπεροχὴν ἣ ὑπὸ Ἐπαμεινώνδου ἐνεργηθεῖσα κάθοδος τῶν Μεσσηνίων (36), ἐν Ὀλ. 102, δ'.

Τότε δέ, κατὰ Ξενοφῶντα (37), διηρέθη κατὰ νέον τρόπον ἡ ἡγεμονία μετὰξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων, ἀποφασισθέντος νὰ διευθύνωσιν ἑκάτεροι κατὰ δεκαπενθήμερον τὸν κοινὸν στρατὸν κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Καὶ ἀπειράθησαν μὲν οἱ Θηβαῖοι, βοηθείᾳ τοῦ τῶν Περσῶν Βασιλέως, νὰ κληρονομήσωσι παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν τῶν Ἑλλήνων τὴν ἡγεμονίαν (38), καὶ ἔπειψαν ἤδη καὶ ἀρμοστὰς εἰς Ἀχαΐαν (39) καὶ Σικυῶνα (40)· ἀλλ' οἱ Πελοποννήσιοι ἠρνήθησαν αὐτοῖς ὑποταγὴν (41). Οὐχ ἥττον ὁμοῦς ἤλαττοῦντο βαθμηδὸν οἱ σύμμαχοι τῆς Σπάρτης (42), ἥτις ἡναγ-

(32) Ξεν. ΣΤ, 5, 1-3.

(33) Ξεν. ΣΤ, 4, 18. 5, 29 — Ζ, 2, 2.

(34) ΣΤ, 54.

(35) Ξεν. Ζ, 1, 18.—Διόδ. ΙΕ, 62.

(36) Διόδ. ΙΕ, 66.—Παυσ. Δ, 27, 5.

(37) Ζ, 1, 14.—Ἰδ. καὶ Διόδ. ΙΕ, 67.

(38) Ξεν. Ζ, 1, 39.

(39) Αὐτ. 43.

(40) Ζ, 3, 4.

(41) Αὐτ. 33.

(42) Ξεν. Ζ, 2, 11.

κάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ τοῖς βουλομένοις νὰ συνθηκολογῶσιν ἀπ' εὐθείας μετὰ τῶν Θηβαίων, καὶ νὰ μείνωσιν οὐδέτεροι ἐν εἰρήνῃ, ἐξακολουθοῦσα μόνη τὸν πόλεμον (43). Οὕτω δ' ἀπώλεσε καὶ τὴν ἐσχάτην μετοχὴν εἰς ἡγεμονίαν.

Ἐξηκολούθησεν ὁμοῦς ἀποκρούουσα τὴν ἀναγνώρισιν τῆς αὐτονομίας τῶν Μεσσηνίων, καὶ ἀξιώσεις ἔχουσα ἐπὶ τῆς χώρας αὐτῶν, ἃς ἡ τότε ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀνωτάτην ἐπιρροὴν ἀσκοῦσα Περσία ὑπεστήριζε μέχρις Ὀλ. 103, β', κατὰ τὸ ἐν Δελφοῖς συγκροτηθὲν συνέδριον (44), ἔπαυσεν ὁμοῦς ἀναγνώριζουσα ἕκτοτε (45). Ἐνεκα δὲ τούτου ἔμεινεν ἡ Σπάρτη ἀποκεκλεισμένη τῆς κοινῆς εἰρήνης (46), ἣτις συνωμολογήθη ἐν Ὀλ. 104, γ', ἀφ' οὗ ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχῃ ἀφῆκε μετέωρον τῆς Ἑλλάδος τὴν ἡγεμονίαν (47). Τελευταία δέ, ἀλλὰ ματαία τῆς Σπάρτης ἀπόπειρα ὅπως ἐπαναλάβῃ αὐτήν, ἐγένετο ἐν Ὀλ. 107, α' (48).

(43) Αὐτ. Η, 4, 9. — Ἰδ. καὶ Διόδ. ΙΕ, 76. — Πλούτ. Ἀγῆσ. ΛΔ.

(44) Ξεν. Ζ, 1, 27.

(45) Ξεν. αὐτ. 36. — Διόδ. ΙΕ, 90.

(46) Διόδ. ΙΕ, 89. — Πλούτ. Ἀγῆσ. ΛΕ. — Πολύβ. Δ, 33, 9.

(47) Ξεν. Ζ, 5, 26. — Στράβ. Θ, 634, C. D.

(48) Παισ. Δ, 28, 1. — Διόδ. ΙΣΤ, 34, 39.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἠθικὴ παρακμή.

Αἱ διάφοροι ὁμῶς αὗται τῆς Σπάρτης περιπέτειαι δὲν ἔμειναν ἄνευ ἐπιβρόχης ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, ὄντος ἀνέκαθεν προωρισμένου μᾶλλον διὰ λαὸν ἐν ἑαυτῷ περιωρισμένον, καὶ μὴ ἐκτείνοντα ἐξωτερικῶς τὴν δύναμιν καὶ τὰς σχέσεις του.

Ἰδίως δ' ἡ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ταχεῖα πρόοδος τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν ἐγένετο καὶ παρ' αὐτοῖς αἰσθητὴ ἀφ' οὗτου περιεστοιχίζοντο ὑπὸ δημοκρατουμένων λαῶν, καὶ ὁ δῆμος, ζηλοτυπῶν ὡς καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς τὴν ἐξουσίαν τῶν Βασιλείων, ἔτεινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν. Ἀδυνατῶν ὁμῶς νὰ καταβάλῃ ἢ προσβάλῃ αὐτὴν κατὰ πρόσωπον, διότι ἰδρυτο ἐδραίως ἐπὶ τε πολιτικῶν καὶ ἐπὶ θρησκευτικῶν βάσεων, τῇ ἀντέταξε δημοτικὴν ἀρχήν, τὴν Ἐφορείαν, εἴτε προστεθεῖσαν ὑπὸ Θεοπόμπου (1) πρὸς ἀποζημίωσιν καὶ ἰσορροπίαν πρὸς τὴν ῥήτραν ἐκείνου, εἴτε, ὃ καὶ πιθανώτερον, ἄσημον κατ' ἀρχὰς τῆς ἐκκλησίας ἐπίτροπον, καὶ μετ' αὐτῆς συνταυτιζομένην, εἴτα δέ, δι' ἀλλεπαλλήλων καὶ ἐπιτηδεῶν ἐπεμβάσεων εἰς ἀρχὴν ἰσοτύραννον ἀποβάσαν, ὥστε, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἐπηνέθη ὡς συντελοῦσα ἐν τῇ Σπαρτιατικῇ πολιτείᾳ εἰς σοφὸν συνδυασμὸν τῶν κυβερνητικῶν στοιχείων (2),

(1) Ἰδ. Ἀνωτ. σ. 243.

(2) Π. Νομ. Γ, 692, Α. — Ἀριστ. Πολ. Β, 3, 10, 6, 15, Δ, 5, 11, 7, 4. — Ἰσοκρ. Παναθ. σ. 630. — Πολύβ. Δ, 3, 8, 10, 6. — Στωβ. Στρωμ. ΝΑ, 267.

ἔπειτα αὐτὸς ὁ Πλάτων, εἰς τὴν κατάχρησιν τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἀφορῶν (3), λέγει· «Τὸ γὰρ τῶν Ἐφόρων, θαυμαστὸν καὶ τυραννικὸν ἐν αὐτῇ γέγονεν». Ὁφελούντο δ' οἱ Ἐφοροι πρὸς αὕξησιν τῆς ἐξουσίας τῶν καὶ ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους διχονοίας τῶν δύο Βασιλέων, ἣν καὶ αὐτοὶ ὑπέθαλπον, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (4)· «Σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς Βασιλέας».

Ἀφ' ἐτέρου δ' ἡ ἐν τῷ Λυκουργείῳ πολιτεύματι καθιερωμένη ἀριστοκρατία διεπλάττετο κατ' ὀλίγον εἰς ὀλιγαρχίαν καταθλιπτικὴν, καθ' ὅσον ἐξέλειπεν ἡ ἀφέλεια τῶν ἀρχαίων ἡθῶν, καὶ εἰσήγετο εἰς τὰς διαθέσεις φιλοχρηματία, καὶ αἱ δι' ἐξωτερικῶν πολέμων μετὰ ξένων κοινωνοῦσαι ἀνώταται τάξεις, ὥκειούντο πρὸς αὐτῶν τὰ ἰδιωτικὰ ἥθη καὶ τὰς πολιτικὰς διατάξεις. Διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Θουκυδίδης (5), τὰ ἀρχαῖα πολιτεύματα σώζονται ἀμετάβολα ἐν ὧν αἱ πολιτεῖαι μένουσιν ἐν ἑαυταῖς εἰρηνεύουσαι· ἐξωτερικαὶ συγκρούσεις ὁμῶς ἐπιφέρουσι πολλάκις ἀνάγκην νεωτερισμῶν. Τοιοῦτος ὑπῆρξε νεωτερισμός, ἀντιβαίνων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτεύματος, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περιστάσεων καὶ τῆς αὐξήσεως τῆς Σπάρτης ὑπαγορευόμενος, ὁ διορισμὸς στρατηγῶν ἄλλων παρὰ τῶν Βασιλέων, ὡς καὶ ἡ ἰδρύσις νέων ἀρχῶν, οἷον τῶν ἀρμοστῶν διὰ τὰς κατακτωμένας χώρας, τῶν ἐπιστολέων καὶ τῶν ναυάρχων, οἵτινες τοιαύτην ἀπόλυτον ἐξήσκουν ἐξουσίαν, ὥστε ὁ Ἀριστοτέλης (6) λέγει, ὅτι ἦτον «σχεδὸν ἐτέρα βασιλεία».

(3) Νομ. Δ, 712, Δ.

(4) Πολ. Β, 6, 20. — Ἰδ. καὶ Ἡρόδ. ΣΤ, 52. — Ξενοφ. Ἑλλ. Ε, 3, 20. — Παισ. Γ, 1, 7.

(5) Α, 71.

(6) Πολιτ. Β, 6, 22.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτέθησάν τινες περιορισμοὶ εἰς τὰς ἐκτάκτους καὶ τῷ πολιτεύματι ἀντικειμένας ταύτας ἀρχάς, ὥς τὸ νὰ μὴ ἐκτείνωνται ὑπὲρ τὸ ἔτος, οὐδὲ νὰ ἄρχῃ τις αὐτὸς δις (7). ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ αὐταὶ ἡθετήθησαν, καὶ πολλοὶ τῶν ἐκτὸς τῆς πόλεως πεμπομένων ἤρξαντο ἐνδίδοντες εἰς δωροδοκίαν καὶ διαφθοράν, τὴν ἄμεσον ταύτην αἰτίαν τῆς καταστροφῆς τῆς Σπάρτης, ὥς ὁ χρησμὸς προεῖπεν (8). « *Ἡ φιλοχρηματία Σπάρτην ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν* ». Καὶ ἐμελέτησαν τῷ ὄντι ἐκ τοιαύτης αἰτίας ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος ὁ Κλέαρχος (9), καὶ ὁ Λύσανδρος κατὰ τῆς βασιλείας ἐπιχειρήσας (10), καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἡ Σπάρτη ἦν ἔτι μέχρι τινὸς ἀμιγῆς, καὶ διατηροῦσα τὴν ἀγνότητα τοῦ ἀρχαίου φρονήματος, ὁ Πausanias (11), βουλευθεὶς ν' ἀναστατώσῃ τοὺς Εἰλωτας καὶ ἀνατρέψῃ τοὺς Ἐφόρους.

Συχνότατα δ' εἰσὶ τὰ παραδείγματα τῶν διὰ χρημάτων διαφθαρέντων Σπαρτιατῶν· αὐτὸς ὁ Πausanias, ἀφορῶν εἰς δωροδοκίαν (12), ὁ Λεωτυχίδης ἐν Ὀλ. 77, γ'. (13), ὁ Πλειστοάναξ καὶ ὁ Κλεανδρίδης ἐν Ὀλ. 88, 3 (14)· καὶ ὁ Περικλῆς ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τί ἐδαπάνησε δέκα τάλαντα, ἀπεκρίθη « ἐς τὸ δέον » (15), πολιτικῶς συγκαλύπτων τὴν εἰς τοὺς Βασιλεῖς δωροδοκίαν· καὶ ὁ νικηθεὶς

(7) Ξεν. Ἑλλ. Β, 1, 7.

(8) Ἰδ. Σχόλ. εἰς Cic. d. Off. II, 22, 77.—Πaus. Θ, 34, 3.—Neumann εἰς Ἀριστ. Ἀπόσπ. σ. 132.—Καὶ εἰς Διόδ. Ἀπόσπ. Vatic. σ. 3.

(9) Διόδ. ΙΔ, 12, 13.

(10) Διόδ. 13.—Πλούτ. Λύσανδ. ΚΔ, ἐπ.

(11) Θουκ. Α, 128-133.—Ἰδ. Ἀριστ. Πολιτ. Ε, 1, 5.—6, 2.

(12) Θουκ. Αὐτ. 131.

(13) Ἡρόδ. ΣΤ, 72.—Πaus. Γ, 7, 8.

(14) Θουκ. Β, 21.—Ε, 16.

(15) Πλούτ. Περικλ. ΚΒ.—Ἰδ. Σχ. Ἀριστ. Νεφ. 858.

ἐν Σικελίᾳ Γύλιππος κατεμηνύθη ὡς χρήματα λαβών (16). Ὁ πρῶτος ὁμῶς κοινὸν εἰς Σπάρτην τὸ νόμισμα καταστήσας λέγεται ὁ Λύσανδρος, ὅτε ἔφερεν εἰς αὐτὴν τὰ λάφυρα (17), καὶ ἔκτοτε, διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων νικῶν, λέγει ὁ Πλάτων (18), « Χρυσίον δὲ καὶ ἀργύριον οὐκ ἐστὶν ἐν παῖσιν Ἑλλήσιν ὅσον ἐν Λακεδαιμόνι ἰδίᾳ ». Οἱ μᾶλλον δὲ τῇ διαφθορᾷ ὑποκείμενοι ἦσαν οἱ μετέχοντες τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν, καθ' ὃ μᾶλλον ἀνεξάρτητοι, καὶ ἤττον εἰς ἔλεγχον ὑποπίπτοντες, ὡς οἱ Γερουσιασταί (19), καὶ οἱ Ἐφοροί, οἵτινες, καθ' ὃ ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ προΐοντες, ἦσαν ἐκ τῶν ἀπορωτέρων (20).

Προσέτι δὲ τὴν κατ' ἀρχὰς ἰσόμοιρον τῶν γαιῶν διαίρεσιν (21) διεδέχθη βαθμηδὸν ἑτέρα ἄνιστος καὶ καταθλιπτική (22). Καὶ ἐνίοτε μὲν ὁ κληρὸς ἀπέβαινεν ἀνεπαρκὴς εἰς πολλὰς οἰκογενείας, ὧν ἠϋξάνεν ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν· ἄλλοτε δέ, διὰ συζεύξεων, ἢ δι' ἀλλαγῆς κληρονόμων, οἷαν φυσικῶς ἐπέφερον οἱ συνεχεῖς πόλεμοι, δύο ἢ πλείονες κληροὶ περιήρχοντο εἰς ἓνα, ὅστις καὶ αὐτὸς δὲν κατέλειπε κληρονόμους, ἢ κατέλειπε μόνον θυγατέρας.

Κατέπεσε δὲ καὶ τὸ τῆς ἰσότητος οἰκοδόμημα ἰδίως ὅτε, μετὰ τὸν Ἀγησίλαον (23), ἢ ὀρθότερον μετὰ τὸν Λύσανδρον (24), ὁ Ἐφορὸς Ἐπιτάδευς (25) ἐπέτρεψε τὴν διάθεσιν

(16) Πλούτ. Λυσ. ΙΣΤ.—Διόδ. ΙΓ, 106.—Ἰδ. Ἀριστοτ. Εἰρ. 620, ἐπ.

(17) Πλούτ. Λυσ. 12.—Αἰλ. Π. Ι. ΙΔ, 29—75. Θουκ. Α, 80, 141.

(18) Ἀλκ. Α, σ. 122. Ε.—Ἰδ. Ἰππ. Μεζ. σ. 283, Δ.

(19) Ἀριστ. Πολιτ. Β, 6, 18.

(20) Αὐτ. 14, 16.

(21) Ἰδ. ἀνωτ. σ. 278.

(22) Ἀριστ. Πολιτ. Β, 6, 10.

(23) Manso III, 1, § 263.

(24) Müller, Dor. II, 205.

(25) Πλούτ. Ἀγ. Ε.

τῶν κλήρων, οὐχὶ μὲν διὰ πράσεως, ἀλλ' ὅμως διὰ δωρήσεως ἢ διὰ διαθήκης. Ἐκτοτε ἐπεκράτησε νὰ δίδωνται μεγάλαι προΐκες, ἃς εἶχεν ἀπαγορεύσει ὁ Λυκούργειος νόμος (26), καὶ δι' ἀμοιβαίων ἐπιγαμιῶν καὶ κληροδοσιῶν τῶν πλουσίων (27) προέκυψε τάξις πλουτοκρατική, ἡ τῶν *γενωρίμων*, ἢ *καλῶν καγαθῶν* κατ' Ἀριστοτέλην, ἀντιτατομένη πρὸς τὸν *δῆμον*, ὅστις γνησίους ἐπίσης Σπαρτιάτας, καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἐφόρους περιελάμβανεν (28). Ἐνισχύθη δ' αὕτη καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος, ὃ ἀνέτρεπε, διότι κατ' αὐτὸ ἀπεκλείετο τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων (29) πᾶς ὁ μὴ δυνάμενος νὰ συνεισφέρει τὸ μέρος αὐτοῦ εἰς τὰ συσσίτια (30), καὶ νὰ παιδαγωγήσῃ ἓνα γνήσιον Σπαρτιάτην· δι' ὃ ἐπὶ Ἀγίδος, ἐξ ἑπτακοσίων ἐναπολειπομένων Σπαρτιατῶν, ἑκατὸν μόνοι ἀπελάμβανον τῶν δικαιωμάτων τούτων (31)· ἐπὶ δ' Ἀριστοτέλους, αἱ γυναῖκες ἐκέκτηντο τὰ δύο πέμπτα τῶν ἐγγείων κτήσεων (32), καὶ ἡ ἐπιρροή αὐτῶν, ὑπ' οὐδενὸς νόμου κωλυομένη, ἠῤῥξανε πάντοτε, καὶ ἀπέβαιnen ἀπαιτητικώτερα.

(26) Iustin. III, 3.—Αἰλ. Π. I. ΣΤ, 6.—Ἑρμ. π. ἐν Ἀθην. ΙΓ, 2.

(27) Ἀριστ. Πολ. Β, 6, 7.—Πλούτ. Ἀγ. Ε.

(28) Ἀριστ. Πολ. Β, 6, 15.—Ἰδ. καὶ Θουκ. Α, 6.—Πλούτ. Ἀγ. Κ.—Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 21.

(29) Ξεν. Πολ. Λακ. Ι, 7.

(30) Ἀριστ. Πολ. Β, 6, 11.

(31) Πλούτ. Ἀγ. Ε.

(32) Ἀριστ. Πολ. Β, 6, 11-15. Πλούτ. Ἀγ. Ζ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ῥλική παρακμή.

Οὐ μόνον δ' ὁ τῶν κεκτημένων πολιτικά δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν πολιτῶν ἀριθμὸς ἤλαττοῦτο ταχέως, διὰ τε τὴν προϊοῦσαν ἀνισότητά τῶν περιουσιῶν, καὶ διὰ τοὺς συνεχεῖς πολέμους· ὥστε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὁμιλεῖ(1) περὶ τῆς ὀλιγαρχωπίας τῆς Σπάρτης. Μειουμένων δ' αὐτῶν, ἤρξανεν ἀναλόγως καὶ ἐπιφόβως ὁ ἀριθμὸς τῶν Εἰλωτῶν, οὗ παντοίως ἐπροσπάθουν νὰ κωλύωσι τὴν ταχέϊαν πρόοδον(2), εἰ καὶ ἀδίκως, ὡς φαίνεται(3), ὑπετέθη ὅτι μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο βάρβαρα μέτρα, οἷον τὸ νὰ μεθύωσιν αὐτούς, προσέτι δὲ καὶ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύωσι διὰ τῆς κρυπτείας, ἥτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦν συνήθως ἄσκησις μόνον τῶν νέων ἐν τοῖς ἀγροῖς, καὶ ἴσως ἐξαιρετικῶς ἐν τῇ περιπτώσει ἥς ποιεῖται μνεῖαν ὁ Θουκυδίδης(4), ἐμολύνθη διὰ θηριώδους δολοφονίας(5). Ἐν τινι δὲ περιπτώσει ἐχάρησαν, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος(6), διὰ τὴν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς ἀπόδρασιν πεντακισμυρίων Εἰλωτῶν.

Καθ' ὅσον δ' ἡραιοῦντο αἱ ἰδίαι αὐτῶν τάξεις, ἠναγκάζοντο νὰ κατατάττωσιν εἰς αὐτάς νεοδαμώδεις, πολιτο-

(1) Πολιτ. Β, 6, 12.

(2) Ἀθῆν. ΙΔ, 74, σ. 657.

(3) Ἰδ. ἀνωτ. σ. 158. 159.

(4) Δ, 80.

(5) Ἰδ. Πλάτ. Νομ. Α, 633, Β. — Ε, 763, Β. — Πλούτ. Κλεομ. ΚΗ. — Πλούτ. Λυκούργ. ΚΗ.

(6) Κλεομ. ΙΗ.

γραφοῦντες τοὺς Εἰλωτας, καὶ ἀπὸ Ὀλ. 89, α', ὅτε εἰς τὸν στρατὸν κατετάχθησαν οἱ κληθέντες Βρασίδαιοι(7), ἐξέπεμπον αὐτοὺς καὶ τοὺς περιοίκους εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐκστρατείας, οἱ ἴδιοι μόνον ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεύοντες(8), καὶ τριάκοντα μόνον συνοδεύοντες τὸν Βασιλέα, ὡς σύμβουλοι ἴσως (9), ὅταν αὐτὸς ὠδήγει τὸν στρατὸν ἐκτὸς τῆς χώρας(10). εἰς πᾶσαν δ' ἄλλην περίστασιν ἤρκει Σπαρτιάτης νὰ εἶναι μόνος ὁ στρατηγῶν. Λόγων δὲ προϊστάντο καὶ περιοίκοι(11). καὶ ἐξαγόμενον φαίνεται ἐκ Ξενοφῶντος(12), ὅτι ἐνίοτε καὶ Εἰλωτες ἐπέμποντο ἀρμοσταί.

Καίτοι δ' οὕτως ἐλαττωθέντες ἀριθμητικῶς, ἐξηκολοῦθουν ὁμως οἱ Σπαρτιᾶται πιέζοντες τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας ἐφ' ὧν εἶχον λαβὴν τινα, καὶ τὸ μῖσος κινοῦντες τῶν ὑπηκόων αὐτῶν, ὅπερ, ἐν Ὀλ. 95, δ' ἐκινδύνευσε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐντελῇ τοῦ πολιτεύματος ἀνατροπὴν διὰ τῆς συνωμοσίας τοῦ Κινάδοντος, ἀφ' ἧς ἔσωσεν ὁ Ἀγησίλαος τὴν πατρίδα του(13).

Ἄλλ' εἰς τὸν Ἀγησίλαον ἐναπέκειτο, ἀφ' οὗ μεγάλως ὑπηρέτησε τὴν Σπάρτην, νὰ ἰδῇ ὁμως τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς τὴν καταστροφὴν, διὰ τῆς μεγάλης τῶν Ἐφόρων ὑπερισχύσεως, καὶ τῆς σχεδὸν ἐξαφανίσεως τῆς Βασιλείας, διόλου ταπεινωθείσης ὑπὸ τοὺς ἀγερώχους ἐκείνους δημοτικούς ἄρχοντας, οὓς αὐτὸς ὁ Ἀγησίλαος ἰδὼν ὅτι ἀδυνατεῖ ν' ἀντιστῇ αὐτοῖς, ἤρξατο νὰ κολακεύῃ(14).

(7) Θουκ. Δ, 80. — Ε, 34.

(8) Θουκ. Ζ, 58. — Ξεν. Ἑλλ. Γ, 1, 4. Ε, 2, 24.

(9) Πλούτ. Λυσανδρ. ΚΓ.

(10) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 4, 2. Ε, 3, 8. — Διόδ. ΙΔ, 79.

(11) Θουκ. Η, 22.

(12) Γ, 5, 12.

(13) Ξεν. Ἑλλ. Γ, 3, 4-11. — Ἰδ. Ἀριστοτ. Πολ. Ε, 6, 2.

(14) Πλούτ. Ἀγησ. Δ.

Ἐκτοτε ἐκμηδενισθέντες ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, καὶ αὐτῇ βαθέως ἐκπεσοῦσιν, καὶ τοῦ πρὸς ἑαυτοὺς σεβασμοῦ στερηθέντες οἱ Βασιλεῖς, ἤρξαντο, αὐτοὶ καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν, παρὰ ξένοις πολεμοῦντες ὡς ὁδηγοὶ μισθοφόρων, ὡς Ἀρχίδαμος ὁ Γ' ἐν Ὀλ. 110, γ' εἰς Τάραντα (15), Ἅγις ὁ Β' ἐν Ὀλ. 112, α' εἰς Κρήτην (16), ὁ Κλεώνυμος ἐν Ὀλ. 119, β' εἰς Θούριον (17). Ἄλλοι δ' οὐ σπανίως καὶ ὡς παράσιτοι διῆγον παρὰ ξένοις ἡγεμόσιν, ὡς ὁ Ἀκρότατος (18), Λεωνίδας ὁ Β' (19).

Προσέτι δ' ἡ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους στέρησις τῆς Μεσσηνίας ηὔξησε τὴν πτωχείαν παρὰ τοῖς πολλοῖς, ἣν εἶχεν ἤδη ἐπιφέρει ἡ παρ' ὀλίγοις τοῦ πλούτου σώρευσις, καὶ ἐβύθισε τὸν λαὸν εἰς χρεὴ (20)· καὶ ἐν γένει ἐξέλειπεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ πνεῦμα τοῦ Λυκουργείου πολитеύματος, περιορισθέντος εἰς ἐπιμένοντας ἔτι τύπους ἐξωτερικούς· καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, παύσαντες ἤδη νὰ αἰσθάνωνται ὅτι ἡ πόλις των ἦτον ἀσφαλεστέρα ὅταν ὠχύρουν αὐτὴν τὰ στήθη των, περιέβαλον αὐτὴν διὰ τείχους, ὅπως ἀντιστῶσι κατὰ Δημητρίου καὶ κατὰ Πύρρου ἐν Ὀλ. 121, α' καὶ 127, α' (21).

Ἅγις δ' ὁ Γ', ἀναμορφωτοῦ γενναίας ἀλλὰ παρακαίρους συλλαβῶν ιδέας, ἐμελέτησε καὶ ἐπεχείρησεν ἀναδασμὸν γαιῶν, καὶ ἀποκοπὴν χρεῶν· ἀλλὰ προσκρούσας εἰς τὰ ἰδιοτελῆ συμφέροντα τῶν ὀλιγαρχῶν, ὑπὸ τοῦ ἐξησθενημένου

(15) Διόδ. ΙΣΤ, 63. — Στράβ. ΣΤ, 429, Β.

(16) Διόδ. ΙΖ, 48.

(17) Διόδ. Κ, 105.

(18) T. Liv. X, 2. — Διόδ. ΙΘ, 71.

(19) Πλούτ. Ἅγ. Γ. — Ἀθήν. Δ, 20.

(20) Πλούτ. Ἅγις Ε.

(21) Παισ. Α, 13, 5. — Ζ, 8, 3. — Justin. ΙΔ, 15. — Liv. XXXIV, 38.

δὲ καὶ ἤδη ἐξηχρειωμένου λαοῦ ὀλίγον ὑποστηριχθεὶς, κατεστράφη αὐτός, χωρὶς νὰ σώσῃ τῆς καταστροφῆς τὴν πατρίδα του (22).

Ἐπὶ μικρὸν δὲ χρόνον εὐτυχέστερος ἐφάνη ὁ Κλεομένης, ἀγωνισθεὶς νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀγνότητά τοῦ Λυκούργειου πολιτεύματος, χωρὶς νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι προαπητεῖτο ἀναγκαιῶς νὰ ἐπανέλθῃ ἡ ἀγνότης τῶν Σπαρτιατικῶν ἡθῶν, ἧς ἐκεῖνο ἦν προϊόν, καὶ δι' ἧς ἐσώζετο. Ἡ πρώτη δ' αὐτοῦ προσπάθεια ὑπῆρξε ν' ἀνατρέψῃ τοὺς τὸν χαράκτῃρα τοῦ πολιτεύματος δολώσαντας δημοτικούς Ἐφόρους (23), ἀνθ' ὧν ἀντεκατέστησε τοὺς κληθέντας πατρονόμους (24). Συνεισαγαγὼν δὲ μετὰ τῶν ἀρχαίων πολιτικῶν τύπων καὶ μετὰ τοῦ ἀρχαίου βίου, τὴν νεωστὶ ἐπιτυχῆ ἀποδεικνυμένην μακεδονικὴν τακτικὴν (25), ἐφάνη ἐπ' ὀλίγον ἀναδιδάζων αὐθις τὴν Λακεδαιμόνα εἰς περιωπὴν ἐν Πελοποννήσῳ (26). Ἀλλ' οἱ ἀγῶνές του συνετέλεσαν μόνον εἰς τὸ νὰ ἐπισύρῳ τὴν καταιγίδα κατὰ τῆς Σπάρτης, ὅτε αὕτη ἡδυνάτει πλέον ν' ἀντιστῇ εἰς αὐτήν.

Τρεῖς ἀντιταχθεὶς ὁ νέος ἥρωας εἰς Ἀντίγονον τὸν Δόσοντα συμμαχοῦντα μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ καὶ τρεῖς ἡττηθεὶς (27), ἐδιάσθη νὰ παραιτηθῇ πασῶν τῶν χωρῶν ὅσας εἶχε κατακτήσει, καὶ ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἥττα ἐν Σελλασίᾳ, ἐν Ὁλ. 139, γ', ἐπέφερε σχεδὸν ἀμέσως τὴν παῦσιν τῆς δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν, ἃν καὶ ἐπὶ τρία ἔτη ἐπέζη-

(22) Πλούτ. Ἀγ. ΣΤ.

(23) Πλούτ. Κλεομ. Ζ.

(24) Πaus. Β, 9, 1.

(25) Πλούτ. αὐτ. ΙΑ.

(26) Πλούτ. αὐτ. 10, ἐπ. — Πολύβ. Β, 46, ἐπ.

(27) Πλούτ. Ἀρατ. ΔΗ.—Πολύβ. Β, 51.

σεν ὁ Κλεομένης, ἀλλ' ἐξόριστος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (28)· καὶ Ἡρακλεῖδαι ἐξηκολούθησαν ὑπάρχοντες (29) καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος (30).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἐσχάται τύχη.

Ὁ Ἀντίγονος ὁμοως, κατατροπώσας τὴν Σπάρτην, δὲν τὴν ὑπεδούλωσεν· ἀλλ' ἀφείς αὐτὴν αὐτόνομον, τῇ ἀπέδωκε τὴν ὑπὸ τοῦ Κλεομένου ἀφαιρεθεῖσαν ἐφορείαν (1). Αὐτὸ ὁμοως τοῦτο ἐγένετο σπέρμα νέων διχονοιῶν (2), καὶ μετ' οὐ πολὺ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀντετάχθησαν αὖθις κατὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Μακεδόνων, συνασπισθέντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν.

Καὶ ἐβασίλευσε μὲν τότε τῆς Σπάρτης ὁ Ἡρακλείδης Ἀγησίπολις ὁ Γ'· ἀλλ' ἐπειδὴ ἦν ἀνῆλιξ, συνεβασίλευσε κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτοῦ, πᾶσαν ἐξασκῶν τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἔπειτα μόνος, Λυκούργός τις τοῖς Ἡρακλεΐδαις ἀλλότριος (3). Εἰς δ' ἐξ αὐτῶν, Χεῖλων καλούμενος, συνώμοσε κατὰ τοῦ Λυκούργου, καὶ ἐπεχείρησε ν' ἀνατρέψῃ αὖθις τὴν Ἐφο-

(28) Παισ. Γ, 6, 5.

(29) Πολύβ. Δ, 35.

(30) Bæekh C. I, σ. 655.

(1) Πολύβ. Β, 70.—Ε, 9, 8.—Κ, 5, 12.—Παισ. Β, 9, 2.

(2) Πολύβ. Δ, 22.

(3) Πολύβ. Δ, 34, ἐπ.

ρείαν(4), ἀλλ' ἀπέτυχε, καὶ ὁ Λυκοῦργος ἐξηκολούθησε βασιλεύων ὑπὸ τοὺς ἐφόρους (5), μέχρις 'Ολ. 142, 6', ὅτε ἤρπασε τὴν βασιλείαν ὁ Μαχανίδα (6).

Ἐπεσε δ' οὗτος ἐν Μαντινείᾳ, ἐν 'Ολ. 143, 6', καὶ τότε τύραννος ἀνεδείχθη ὁ περιβόητος Νάβις (7), ὅστις κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν Ῥωμαίων συνταγθεὶς (8), μετὰ ταῦτα ἀπεσπάρθη ἀπ' αὐτῶν, ὡς στηριζόντων τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν, καὶ συνδεθεὶς μετὰ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, ὑπέκυψεν εἰς τὰς συνεπειὰς τῆς ἐκείνου καταστροφῆς (9), βιασθεὶς ὑπὸ Κουίγκτιου Φλαμινίου, ἐν 'Ολ. 146, 6', νὰ παραχωρήσῃ τοῖς Ἀχαιοῖς πάντας τοὺς λακωνικοὺς λιμένας, ὡς λέγει ὁ Λίδιος (10): «*Achæis omnium maritimum Laconum tuentorum à T. Quinctio demandata cura erat*». Ὅτε δ' ἐν 'Ολ. 147, α' ἐθανατώθη ὁ Νάβις ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν (11), ὁ Φιλοποίμην εἰλκυσε τὴν Σπάρτην εἰς τὴν ἀχαικὴν συμπολιτείαν.

Μετὰ τρία δ' ἔτη ἐπανάστασις συνέβη ἐν Σπάρτῃ, ἐξ ἧς ὁ Φιλοποίμην ἐπωφεληθεὶς, κατήγγησε καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ πολιτεύματος τοῦ Λυκούργου, θέλων νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ τῆς Ἀχαιᾶς (12). Ἀλλ' οἱ Σπαρτιαῖται ἐπεκαλέσθησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης (13), ἥτις, ὑποβλέπουσα τῆς συμπολιτείας

(4) Πολύβ. Δ, 81.

(5) Πολύβ. Ε, 29. Ἰδ. 91.

(6) Πολύβ. ΙΑ, 11, ἐπ.—Πλούτ. Φιλοπ. 1.—Παυσ. Η, 50, 2.

(7) Πολύβ. ΙΓ, 6.—ΙΔ, 13.—Παυσ. Δ, 29, 4.

(8) T. Liv. XXIX, 12.

(9) Πολύβ. ΙΖ, 5, 7.—Liv. XXXII, 20.—Παυσ. Ζ, 8.

(10) XXXV, 13.—Ἰδ. καὶ XXXIV, 36.

(11) Liv. XXXV, 35, ἐπ.—Πλούτ. Φιλοπ. ΙΕ.—Παυσ. Η, 50, 51.

(12) Liv. XXXVIII, 30-34.—Παυσ. Ζ, 8, 3.

(13) Πολύβ. ΚΓ, 1, 11.—ΚΔ, 4, 10.

τὴν πρόδοον, προθύμως ἐπελήφθη τῆς ἀφορμῆς ταύτης ὅπως ἀναμιγῇ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς πράγματα.

Περὶ δὲ Ὀλ. 149, γ', ἡ Σπάρτη διὰ συνθήκης συνεμάχησε μετὰ τῆς συμπολιτείας, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος (14). «Ἀχαιοὶ ἔκριναν προσλαβέσθαι τὴν πόλιν, καὶ μετὰ ταῦτα, στήλης προγραφείσης, συνεπολιτεύετο μετὰ τῶν Ἀχαιῶν ἡ Σπάρτη». Ἀλλὰ νέαι μετὰ ταῦτα ἀνεφύησαν ἔριδες πάλιν, ἐξ ὧν προέκυψε πόλεμος (15), καταλήξας ἐν Ὀλ. 158, γ' εἰς τὴν καθυπόταξιν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ἐπὶ δὲ Τίτου Κουϊγκτίου, ἀπαλλαγείσαι τῆς ὑποταγῆς αἱ περίοικοι πόλεις, τότε δὲ κῶμαι καλούμεναι, ἠνώθησαν μετὰ τῆς ὁμογενοῦς αὐταῖς Ἀχαικῆς συμμάχίας.

Ἡ Σπάρτη ὅμως ἔμεινε, κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ὅσον ἐνεδέχετο νὰ μένῃ οἷα δῆποτε ἐλληνικὴ πόλις, αὐτόνομος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ὡς περιγράφει τὴν θέσιν αὐτῆς ὁ Στράβων (16). «Μικρὰ μὲν τινα προσέκρουσαν τοῖς πεμπομένοις ὑπὸ Ῥωμαίων στρατηγοῖς, τυραννοῦμενοι τότε καὶ πολιτευόμενοι μοχθηρῶς· ἀναλαβόντες δὲ σφᾶς, ἐτιμήθησαν διαφερόντως καὶ ἔμειναν ἐλεύθεροι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργειῶν ἄλλο συντελοῦντες οὐδέν». Κατὰ Δίωνα δὲ τὸν Χρυσόστομον (17), ἐξηκολούθησαν ἔχοντες καὶ τοὺς τύπους τοῦ πολιτεύματος τοῦ Λυκούργου, τὴν Γερουσίαν καὶ τοὺς Ἐφόρους, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐπὶ Κλεομένους εἰσαχθέντων Πατρονόμων.

Αἱ παραθαλάσσιοι δὲ πόλεις φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθουν

(14) ΚΕ, 2.

(15) Πολύβ. Α, 1, ἐπ.—Παυσ. Ζ, 9, ἐπ.

(16) Η, 562, Β.

(17) ΚΕ, σ. 281.

αυτόνομοι διατελοῦσαι καὶ ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀνεξάρτητοι, ὑπὸ Αὐγούστου εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὁρισθεῖσαι, τὰς κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν παραλίαν. Ἐφερον δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἐλευθερολακῶν (18), καὶ ἀπετέλουν κοινόν, καὶ εἶχον ἄρχοντας καλουμένους ἐφόρους (19). Ἄλλ' ἐπὶ Ἀντωνείνων τινὲς αὐτῶν εἶχον αὖθις προστεθῆ εἰς τὴν Σπάρτην (20).

(18) Στράβ. Αὔτ.

(19) Bæekh, C. I. G. σ. 608.

(20) Παυσ. Γ, 21, 6.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Ἄλλα τινὰ Δωρικὰ πολιτεύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἄργος.

Κατὰ τὸ Σπαρτιατικὸν δὲ καὶ Κρητικὸν ἐκεῖνο πολίτευμα, ἢ κατὰ τὸν ἀρχαίτυπον δωρικὸν ὀργανισμόν ἐξ οὗ ταῦτα ἀπέβρευσαν, ἐπολιτεύοντο καὶ οἱ ἐπίλοιποι δωρικοὶ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος, μετὰ δευτερευουσῶν τινῶν ἀλλοιωσεων, αἵτινες ἦσαν συνέπειαι ἐιδικῶν σχέσεων καὶ τοπικῶν περιστάσεων. Περὶ αὐτῶν δὲ θέλει ἀρκέσει ὀλίγα τινὰ νὰ ὀψώσωμεν παραδείγματα, τὰ τῶν ἐπισημοτέρων πολιτειῶν, καὶ περὶ ὧν ἀφθονώτεραι σώζονται αἱ εἰδήσεις.

Ἦν δὲ μία τῶν γνωστοτάτων τὸ Ἄργος, ἀξίωσιν ἔχον πρωτείων καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Σπάρτης (1), διότι, ἀνακτοκρατούμενον πρὶν, ὅτε καὶ πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις, ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων ἐγένετο κληρὸς τοῦ πρεσβυτάτου τῶν Ἡρακλειδῶν Τημένου, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Ἀριστομάχου (2).

Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μύθους μᾶλλον ἢ ἱστορίαν διετήρησεν ἡ παράδοσις, αἰνιττομένους ἢ τοπο-

(1) Ἡρόδ. ΣΤ, 148.

(2) Ἰουλιαν. Ἐπιστ. ΛΕ.

γραφικὰς περιστάσεις, ἢ γενικὰς τύχας τοῦ πληθυσμοῦ καὶ σχέσεις μετὰ ξένων λαῶν. Οὕτως ὁ Βασιλεὺς Ἰναχος, ἐπώνυμος τοῦ Ἀργολικοῦ ποταμοῦ, ὑπὸ τοῦ Γάλλου Φρερέτου ἐθεωρήθη ὡς πρῶτος ἀντιπρόσωπος Αἰγυπτιακῆς ἀποικίας, ὡς ὁ Αἰγύπτιος Ἐνάχ· ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ Φορωνεύς, ὡς Φαραώ τις, συνοικήσας τοὺς παλαιοὺς τῆς χώρας κατοίκους, ἔχων κατ' Ἀπολλόδωρον (3) καὶ υἱὸν Ἄπιν, θυγατέρα δὲ τὴν κερασφόρον Ἰώ, ἣτις ἦν ἡ Ἰσις. Κατ' αὐτὸν ἐπομένως ἦν καὶ ὁ Δαραὸς Ὑξός τις, ἐκ τῶν ποιμένων Βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, ἐκβλήθεις ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Αἰγύπτου, ἦτοι τοῦ Αἰγυπτίου Ἀμενώφιος τοῦ Α'.

Καὶ ταῦτα μὲν δύνανται νὰ κριθῶσιν ἀποτετολμημένα, καὶ ἡ ὑπερθαλάσσιος μετανάστευσις Αἰγυπτίων κατὰ τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους χρόνους ἱκανῶς ἀμφίβολος. Βέβαιον ὅμως ὅτι ἡ Ἀργολίς, ἐν ὅσῳ διετέλει ὑπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς, καὶ πρὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ Ἀνάκτων, ὡς πᾶσα σχεδὸν ἡ Ἑλλάς τότε, καὶ ὅτι ὁ Ἄναξ τοῦ Ἄργους ἐπέτρεπε δευτερεύουσάν τινα θέσιν πρὸς τὸν ἐν Μυκῆναις ἐδρεύοντα.

Πραγματεία δ' ὁλοσχερῆς, ἢ καὶ ἀποχρῶσαι πληροφορίαι περὶ τοῦ Ἀργολικοῦ πολιτεύματος μετὰ τὸν ἐκδωρισμὸν τῆς χώρας, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν σώζονται· ἐκ πολλῶν ὅμως ἐνδείξεων δύνανται ἀναμφισβητήτως νὰ ἐξαχθῇ, εἰ καὶ οὐχὶ ἀκριβῶς οὕτω φρονεῖ ὁ Πausanias(4), ὅτι, κατὰ τοὺς γενικοὺς τοῦλάχιστον αὐτοῦ χαρακτῆρας, ὀλίγον διέφερε τοῦ Σπαρτιατικοῦ.

Καὶ πρῶτον μὲν καὶ ἐνταῦθα διεκρίνοντο αἱ τρεῖς Δωρικαὶ φυλαί, ἡ Ὑλλίς, ἡ Δυμανίς καὶ ἡ Παμφυλίς, καὶ δὴ

(3) B, 1, 2.

(4) B, 19, 2.

ὡς φαίνεται, ἐν κεχωρισμένοις τμήμασι τῆς πόλεως οἰκοῦσαι, διότι *Παμφυλικὸν* τοῦλάχιστον ἀπαντᾷται παρὰ Πλουτάρχῳ (5) ἐν μέρος αὐτῆς καλούμενον. Ὑπῆρχεν ὁμοῦς ἐν Ἀργεὶ καὶ τετάρτη φυλὴ, Ὑρνηθία ἢ Ὑραθία καλουμένη (6), ἴσως ἐξ ἀρχαίων τινῶν, ἢ ἄλλων ἀλλαχόθεν ἐλθόντων κατοίκων προκύψασα, ὡς καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπῆρχε πιθανῶς ἡ αὐτὴ φυλὴ, διότι χωρίον ἐκεῖ ἐκαλεῖτο Ὑρνήθιον (7), καὶ εἰς ἄλλας Δωρικὰς χώρας, τὴν Κόρινθον, τὴν Σικυῶνα, τὴν Αἰγίναν, μνημονεύονται πλείονες τῶν τριῶν φυλῶν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν Δωριέων καὶ τῶν ἐν Ἀργεὶ συνοίκων αὐτοῖς, ὑπῆρχον καὶ ἐν Ἀργολίδι, ὡς καὶ ἐν Λακωνίᾳ, περὶοικοί, οἱ μετ' ἀντίστασιν βαθμηδὸν καὶ ἐπὶ ῥητοῖς ὑποταγέντες. Ἐκαλοῦντο δ' ἐνταῦθα Ὀρνεῖται, κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς μεθορίου τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Μαντινιακῆς κειμένην πόλιν τῶν Ὀρνεῶν (8), ἧτις ὑπετάγη κατὰ τὴν 50^{ην} Ὀλυμπιάδα, καθ' ὅρους βεβαίως οἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς βάσεις τοῦ ὀριστικοῦ κανονισμοῦ τῶν σχέσεων καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν περιόικων, διὰ τοῦτο ἐξ αὐτῆς λαβόντων τὴν ἐπωνυμίαν. Ὡκοῦν δὲ οὗτοι τὰς αὐτὰς τοῦ Ἀργους πόλεις καὶ κώμας, ἰδίᾳς μὲν ἀποτελοῦντες κοινότητος, ἀλλ' εἰς τὴν κεντρικὴν ὑποτεταγμένοι κυβέρνησιν.

Καὶ δοῦλοι δ' ἐγγχώριοι ὑπῆρχον, ἀντιστοιχοῦντες τοῖς Εἰλωσι τῆς Σπάρτης, ἐν δ' Ἀργεὶ *Γυμνήσιοι* καλούμενοι, ἢ ἔνεκα τῆς ἐκ πτωχείας καὶ ἀγροικίας ἡμιγυμνότητος αὐτῶν, ἢ διότι ὡς γυμνοὶ ἢ ψιλοὶ ἐμάχοντο εἰς τῶν Ἀργείων

(5) Π. Γυναικ. ἀρετ. Τόμ. Ζ, 11.

(6) Παισ. Β, 19, 1. 26, 2.

(7) Β, 28, 2. 3. — Στέφ. Βυζ. Φ.

(8) Ἡρόδ. Η, 73.

τάς τάξεις. Κατώκουν δ' οὔτοι, ἢ καὶ οἱ πλείστοι αὐτῶν, ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τοῦ Ἄργους, τοὺς Δωριεῖς αὐτῶν κυρίους ὑπηρετοῦντες, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι, ὅτε Κλεομένης ὁ Ἀναξανδρίδου, εἰς τὴν ἐν Ἑβδόμῃ λεγομένην μάχην ἐφόνευσεν ἑξακισχιλίους περίπου Ἀργεῖους (9), ὀλίγον πρὸ τῶν Μηδικῶν, τότε οἱ Γυμνήσιοι, τὴν πόλιν ἀπροστάτευτον βλέποντες, καὶ τὴν ἀνηλικιότητα τῶν παίδων τῶν πεσόντων ἐπωφεληθέντες, κατέλαβον τὸ Ἄργος, καὶ ἐγένοντο κύριοι τῶν ἀρχῶν. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ὅτε ἠνδρώθησαν τὰ παιδία ἐκεῖνα, ἐξέβαλον πάλιν τοὺς δούλους, καταφυγόντας εἰς Τίρυνθα, καί, πρὸς καταρτισμὸν τῆς λειψανδρούσης πόλεως, μετεκαλέσαντο εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν Ὀρεατῶν, καὶ ἐκ πολιτῶν ἄλλων παρακειμένων ἀνεξαρτήτων πόλεων, καὶ συνώκησαν αὐτοὺς ἐν Ἀργεῖ, μεταδόντες αὐτοῖς δικαιωμάτων πολιτικῶν (10). Ἐκτοτε ὁμοως, καὶ διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἐνοθεύθη τοῦ Ἄργους ὁ Δωρισμός, καὶ ἐρρίφθησαν τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς μετὰ ταῦτα ἐπὶ τοῦ δωρικοῦ πολιτεύματος ἀναπτυχθείσης δημοκρατίας.

Ἐκ δὲ τῶν ἀρχῶν εἰσῆχθη εἰς τὸ Ἄργος ἀπ' αὐτῆς τῆς δωρικῆς κατακτήσεως ἡ Βασιλεία, οὐχὶ ὁμοως διεσπασμένη εἰς δύο Βασιλεῖς ὡς ἐν Σπάρτῃ, ἀλλ' ἓνα μόνον ἀρχηγὸν ἔχουσα. Καὶ περὶ αὐτῆς μὲν ὀλίγα μόνον καὶ ἀμφίβολα παρεδόθησαν ὡς πρὸς τὴν ἀλληλουχίαν καὶ τὴν χρονολογίαν τῶν Βασιλέων· ἀπομνημονεύεται ὁμοως ὅτι ὁ πρῶτος ἀπὸ τῆς καθόδου Βασιλεὺς ἦν ὁ Ἡρακλείδης Τήμενος, ὁ πρωτότοκος τῶν τριῶν τὴν Πελοπόννησον διανεμηθέντων υἱῶν τοῦ Ἀριστομάχου (υἱοῦ Κλεοδαίου, καὶ ἐγγόνου Ὑλλου τοῦ Ἡρακλείδου)· ὅτι δ' αὐτὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ

(9) Ἡρόδ. ΣΤ, 78-80. — Ζ, 148.

(10) Ἀριστ. Πολιτ. Ε, 2, 8. — Πάυσ. Η, 27, 1.

Κοῖνος, διάδοχον ἀφείς καὶ αὐτὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Μήδωνα. Μετὰ δύο δὲ ἡ τέσσαρς ἀγνοοῦμένους Βασιλεῖς, μνημονεύεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων Ἐρατός τις (11), μεθ' ὃν ὁ Ἀριστοδαμῆδης, ἡ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φεῖδων, περὶ τὴν 8^{ην} Ὀλυμπιάδα, κατὰ μὲν τὸν Ἐφορον παρὰ Στράβωνι δέκατος ἀπὸ Τημένου, κατὰ δὲ Θεόπομπον τὸν Χίον, ἀφ' Ἡρακλέους, καὶ κατὰ τὰ Πάρις Μάρμαρα ἐνδέκατος ἀπ' αὐτοῦ. Λέγει δ' αὐτὸν ὁ Ἡρόδοτος (12) «*Τύραννον ὑβρίσαντα μάλιστα Ἑλλήνων πάντων*»· ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν ἀποδιδομένων αὐτῷ ἔργων φαίνεται ὅτι ἦν μεγαλοπράγμων καὶ μεγαλοφυής, διότι καὶ διὰ κατακτήσεων ἀπέδωκε πάλιν τῇ Ἀργολίδι τὰ ἀπ' αὐτῆς ἀποσπασθέντα τμήματα, καὶ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐνίσχυσε καὶ ἐξέτεινε, καὶ μέτρα καὶ σταθμά, τὰ κληθέντα *Φειδῶνια*, εἰσήγαγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ νόμισμα χαλκοῦν καὶ ἀργυροῦν ἐχάραξε πρῶτος, καὶ συνήργησεν εἰς τῶν Ὀλυμπίων τὴν ἰδρυσιν, ἣτις ἰσχυρῶς συνετέλεσεν εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν συγχώνευσιν τῶν κατακτησάντων καὶ τῶν κατακτηθέντων λαῶν. Μετὰ δὲ Φεῖδωνα ἀναφέρεται περὶ τὴν 30^{ην} Ὀλυμπιάδα Δαμοκρατίδας τις, ἄμεσος ἢ ἔμμεσος αὐτοῦ διάδοχος, μεθ' ὃν δεύτερος Φεῖδων, οὗ υἱὸς ἦν ὁ Λακίδης, εἰ καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει αὐτὸν τοῦ πρώτου Φεῖδωνος, ὁ ἐν Ὀλ. 49, α' ἐλθὼν πρὸς Κλεισθένην τὸν τύραννον τῆς Σικυῶνος μετ' ἄλλων ὡς μνηστήρ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ. Βασιλεύσας δέ, περιεφρονήθη διὰ τὴν τρυφηλότητα καὶ μαλθακότητα αὐτοῦ (13). Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Μέλλας ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς (14), ἢ ἄλλως πῶς ἐκλιπόν-

(11) Πaus. B, 36, 5.

(12) ΣΤ, 137.

(13) Πλούτ. π. τ. πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθ. ὡφ. Τόμ. ΣΤ, σ. 336.

(14) Πaus. B, 19, 21.

τος τοῦ γένους τῶν Ἑρακλιδῶν, ὡς καὶ ἐν Σπάρτῃ εἶδομεν βαθμηδὸν ἐλαττουμένην τὴν Δωρικὴν φυλὴν, οἱ Ἀργεῖοι ἐξελέξαντο, κατὰ χρησμόν, ἐκεῖνον εἰς οὗ τὴν οἰκίαν ἐπεκάθησεν αἰτός, καὶ ἦν οὗτος Αἰγών τις, βασιλεύσας περὶ τὴν ὕδ' Ὀλυμπιάδα. Οἱ δ' ἀπόγονοι αὐτῶν ἤρχον εἰσέτι ἐπὶ τῶν Μηδικῶν (15), ἀλλ' οὐχὶ εὐδοξοῦντες. Ἐλαττουμένου δὲ τοῦ Δωρικοῦ πληθυσμοῦ, καὶ ἐπὶ μᾶλλον ἐκτεινομένων τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν, μετὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ἐξεβλήθησαν οἱ Βασιλεῖς, καὶ ἀποκατέστη ἡ δημοκρατία, ἥτοι τὸ μεταγενέστερον ἄττικόν πολίτευμα διεδέχθη τὸ δωρικόν, καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐλέγετο τότε Ἀλιδιάς.

Ὑπῆρχε δὲ καὶ Βουλὴ ἐν Ἀργεῖ, πιθανῶς ἡ « Βουλὴ γερόντων », ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τῆς Σπάρτης τὴν τῶν Γερόντων. Καὶ ἐνομίσθη μὲν ἔκ τινος χωρίου τοῦ Διοδώρου (16) ὅτι τὰ μέλη αὐτῆς ἦσαν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους· ἀλλὰ πιθανώτατον εἶναι ὅτι ὁ Διόδωρος τὴν συνέχεε μετὰ τῆς μεταγενεστέρως δημοκρατικῆς Βουλῆς. Ἐπὶ δὲ τῶν Βασιλέων ἐξήσκει αὕτη ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἀποφαινομένη περὶ πολέμου, εἰρήνης καὶ συμμαχιῶν (17). Συνεδρίαζε δὲ ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ (18).

Γίνεται δὲ μνεία καὶ τῶν Ὀγδοήκοντα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (19)· οὐδὲν δὲ διδόμενον ἔχομεν ἵνα γνωρίσωμεν ἂν ὑφίσταντο καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Βασιλέων. Ἐπειδὴ δ' ἐπὶ τῆς δημοκρατίας μνημονεύονται μετὰ τῆς Βουλῆς, ὡς μία τῶν ἀρχῶν αἵτινες ὤμωσαν κατὰ

(15) Ἡρόδ. Ζ, 149.

(16) ΙΘ. — Ἰδ. Fitemann.

(17) Ἡρόδ. Ζ, 147. 149.

(18) Αὐτ.

(19) Θουκ. Ε, 47.

τὴν 90^{ην} Ὀλυμπιάδα τὴν μετὰ τῶν Μαντινέων, Ἡλείων καὶ Ἀθηναίων εἰρήνην, καὶ ἐδέξαντο τοὺς ὄρκους αὐτῶν, πιθανὸν φαίνεται ὅτι οἱ ὀγδοήκοντα ἐπεῖχον ἐν τῇ Ἀργεῖα δημοκρατικῇ Βουλῇ οἷαν θέσιν οἱ Πρυνάνεις ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων.

Καὶ ἐτέρα δ' ἀρχὴ μνημονεύεται ἐν Ἀργεῖ, οἱ ἀρτύναι. Φαίνεται δ' οὕσα ἀρχαία αὕτη, διότι ἡ αὕτη εὗρηται καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ (20), ἥτις βεβαίως ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτῆς ἀποικίσεως παρέλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀργούς τὰς πολιτικὰς αὐτῆς διατάξεις. Οὐχὶ ἀπίθανον δ' ὅτι ἦσαν ἐν Ἀργεῖ τὸ ἀντίστοιχον τῶν ἐν Σπάρτῃ Ἐφόρων, ἥτοι δημοτικὴ τις ἀρχή, βαθμηδὸν ὀγκουμένη, μέχρις οὗ ὑψώθη ὑπὲρ αὐτὴν τὴν Βασιλείαν καὶ ἀπερρόφησεν αὐτήν.

Ἀναφέρονται δὲ τέλος καὶ δαμιουργοὶ ὑπὸ Ζωναρᾶ καὶ τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολογικοῦ (21) ὡς ἄρχοντες ἐν Ἀργεῖ. Ἴσως δ' ὑπῆρχον ταυτώνυμοι ἄρχοντες καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου, διότι οὕτως ἐκφράζεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Φιλίππου (22) «*Βασιλεὺς Μακεδόνων Φίλιππος Πελοποννησίων τῶν ἐν τῇ συμμαχίᾳ τοῖς δημιουργοῖς καὶ τοῖς συνέδροις*». Ὁ δ' Ἡσύχιος, καὶ παρ' Εὐσταθίῳ (23) ὁ Αἰλῖος Διονύσιος δι᾽ ἐκχυρίζονται ὅτι οἱ δημιουργοὶ ἦσαν ἀρχὴ κατ' ἐξοχὴν Δωρικὴ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται ἀκριδές, διότι ἐν ᾧ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην Δωρικὴν γῶραν ῥητῶς ἀναφέρονται, πλὴν τοῦ Ἀργούς, συνεχέστατα ἀπαντώνται παρὰ μὴ Δωριεῦσι, καὶ μάλιστα παρ' Αἰολεῦσιν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, ὡς ἐν ἄλλοις εἰς τὴν Αἰολικὴν Πετιλῖαν

(20) Πλουτ. Ἑλλ. Κεφ. Τ. Α, Σ. 7, 171. R.

(21) Ἐν φ.

(22) Δημ. π. Στεφ.

(23) Εἰς Ὀμ. Ὀδυσσ. Ρ. σ. 1825.

τῆς κάτω Ἰταλίας (24). Ἐξηγεῖ δ' ὁ Αἰλῖος Διονύσιος τοὺς Δημιουργοὺς ὡς «*Δήμον προστάτας*», ἀλλὰ πιθανῶς τοῦτο ἐδήλου, διὰ τὸ Ἄργος καὶ, οὐχὶ κεντρικὴν τινὰ ἀρχήν, ὡς ἦσαν οἱ Ἐφοροί, καὶ ὡς ἦσαν ἴσως ἀλλαχοῦ αὐτοὶ οἱ δημιουργοί, ἀλλὰ κατωτέραν καὶ εἰδικωτέραν τινὰ ἀρχήν, ὡς τοὺς Δημάρχους· δι' ὃ καὶ ἐν τῇ μετὰ τῆς Μαντινείας καὶ Ἡλίδος συνθήκῃ, ἐν ᾗ τῶν Μαντινέων καὶ Ἡλείων ἀναφέρονται οἱ Δημιουργοί, ἐκ μέρους τῶν Ἀργείων μυνεία αὐτῶν δὲν γίνεται.

Στρατιωτικὴν δ' ἀρχήν ἀναφέρουσιν ὁ Θουκυδίδης (25) καὶ ὁ Διόδωρος (26), τοὺς πέντε στρατηγούς, ἀποτελοῦντας βεβαίως συμβούλιον.

Ἐπώνυμος δ' ἐν Ἀργεὶ ἦν ἡ ἱέρεια τῆς Ἀργείας Ἥρας, καὶ τὰ ἔτη ἡριθμοῦντο κατὰ τὰ τῆς ἱερωσύνης αὐτῆς (27).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Κόρινθος.

Μία δὲ τῶν ἐπισημοτέρων πόλεων ἐν Πελοποννήσῳ, ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως μετὰ τὸ δύο Ἠπείρων καὶ δύο θαλασσῶν, ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ Κόρινθος, ἣ καὶ ἀρσενικῶς ὁ Κόρινθος, ὡς ἀποδεικνύει ὁ Ἀκρο-

(24) Bæekh. C. I. G. ἀρ. 4.

(25) E, 59, 60.

(26) IB, 78.

(27) Θουκυδ. B, 2.

κόρινθος, καλουμένη δὲ πρὸ τῶν Δωριέων καὶ Ἐφύρα, ἢ μόνον τὸ ὄνομα τοῦτο φέρουσα, κατ' ἐκείνους ὅσοι φρονοῦσι μεταγενέστερον καὶ παρέγγραπτον τὸ χωρίον τοῦ Ὁμήρου ἐν ᾧ ἡ πόλις καλεῖται Κόρινθος (1).

Ἦσαν δ' οἱ πρῶτοι αὐτῆς κάτοικοι Αἰολεῖς (2), μεθ' ὧν λέγεται ὅτι συγκατώκησαν καὶ Ἰωνες (3)· οἱ δὲ Βασιλεῖς αὐτῶν ἦσαν Σισυρίδαι, οὓς ὁ Παυσανίας (4) ἀπαριθμεῖ κατ' ὄνομα οὕτω· Σίσυφος, Ὀριντίων, Δαμοφῶν, Κροισόδας, Δωρίδας, Ἰανθίδας. Διηγεῖται δ' ὅτι, ἐπελθόντων τῶν Δωριέων ὑπὸ Ἀλήτην, τέταρτον ἀφ' Ἡρακλέους (Ἡρακλῆς, Ἀντίοχος, Φίλος, Ἰππότης, Ἀλήτης), ὑπετάγησαν οἱ Σισυρίδαι οὗτοι ἐκουσίως, παραμείναντες αὐτοὶ μόνοι εἰς τὴν πόλιν, ἀφ' ἧς ἐξηλάθησαν πάντες οἱ λοιποὶ Κορίνθιοι. Τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ἀπολύτως οὕτως, ἀλλ' αἰνίττεται βεβαίως περιορισμὸν τινὰ τῶν ἀρχαίων κατοίκων, τῶν πολιτικῶν αὐτῶν δικαιοματίων, ἴσως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἐνοικήσεως αὐτῶν, ὡς συνέβη ἐν Λακωνίᾳ· καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Δωρίδου ἀποδιδόμενον εἰς ἓνα τῶν τελευταίων Αἰολέων Βασιλέων, φαίνεται αἰνιττόμενον ἀνάμιξιν τινὰ τῶν δύο φυλῶν.

Ἦσαν δ' αἱ ἀπὸ τῆς καθόδου φυλαὶ εἰς ἃς διηρεῖτο ὁ λαὸς τῆς Κορίνθου ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν (5). Καὶ ὅτι μὲν αὐταὶ περιελάμβανον καὶ τὰς τρεῖς Δωρικές, ὑπ' οὐδενὸς μαρτυρεῖται, ἀποδείκνυται ὅμως ἐκ τῆς περιστάσεως ὅτι ἡ τῶν Ὑλλέων μνημονεύεται ἐν Κερκύρα, ἥτις ἦν ἄποικος τῆς Κορίνθου, καὶ ἐκεῖθεν τὸν ὀργανισμὸν αὐτῆς λαβοῦσα.

(1) Ἰλ. Β, 570.

(2) Θουκ. Α, 42.

(3) Κόν. Διγ. 26.

(4) Β, 4.

(5) Σουίδ. — Μιχ. Ἀποστόλ.

Ὅτι δ' ὑπὲρ τὰς τρεῖς ὑπῆρχον καὶ πέντε ἕτεραι, ἔστιν ἄλλη πιθανὴ ἀπόδειξις, ὅτι ὁ ἀρχαῖος πληθυσμὸς δὲν ὑπεχώρησεν ἐπὶ τῆς καθόδου, ἀλλὰ παρέμεινε μετὰ πασῶν αὐτοῦ τῶν ὑποδιαίρέσεων. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ συμβολικὸν ὄνομα τοῦ Ἀλήτου, δηλοῦν τὸν πλάνητα, ὡς καὶ τὰ μυθεύμενα περὶ τῶν πολλῶν πλανήσεων καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰππότου πρὸ τῆς ἐντελοῦς ἰδρύσεως τῆς Δωρικῆς ἀρχῆς (6), δὲν φαίνονται ἐπικυροῦντα τὴν διήγησιν τοῦ Παυσανίου περὶ τῆς εὐκόλου καὶ ἀναιμάκτου κατασχέσεως τῆς χώρας. Ἐξ ἐναντίας δὲ πιθανολογεῖται, ὅτι οἱ εἰσβαλόντες εὗρον ἐνταῦθα ἀξιομάχους τοὺς ἐνοίκους Αἰολεῖς καὶ Ἴωνας, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ καταβάλῳσιν αὐτούς, ἤγον καὶ ἔφερον ἐπὶ μακρὸν τὴν ὑπαιθρον χώραν, μέχρις οὗ κατέλαβον παρὰ τὴν πόλιν τὸν ἰσχυρὸν καὶ ὑψηλὸν λόφον Σολύγιον, ἀφ' οὗ ἠπεῖλουν τὴν πόλιν. Τότε δὲ πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι παρεδόθη ἡ πόλις, ἀλλ' ἐνέμεινον οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι, πολυπληθέστεροι μάλιστα ὄντες τῶν ξένων, ἂν διηροῦντο εἰς πέντε φυλάς, ὅτε ἐκεῖνοι εἰς τρεῖς· δι' ὃ καὶ ἴσως ἔτυχον καλητέρων ὅρων ἢ οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Λακωνίας, καὶ οὐδ' ἐξώσθησαν τῆς πόλεως, οὐδ' εἰς περιοίκων θέσιν περιέστησαν, ἀλλ' ἔμειναν πολῖται, τῶν Βασιλέων ὑπήκοοι, καὶ διὰ τῶν ἡθῶν αὐτῶν ἐπενήργησαν μᾶλλον ἐπὶ τῶν Δωριέων ἢ ὅτι παρεδέχθησαν τὰ Δωρικά· ἐν ᾧ οἱ κατακτηταί, μαχιμώτεροι ὄντες, καὶ τῶν ὅπλων κύριοι, ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀριστοκρατίαν τῶν Βακχιαδῶν.

Ὑποδιηροῦντο δ' αἱ φυλαὶ εἰς πάτρας, ἴσως ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τῶν Σπαρτιατῶν τὰς ὠδὰς. Μνημονεύονται δ' ἐν Κορίνθῳ καὶ οἱ *Κυρόφαλοι* καλούμενοι ὡς ἐκ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς αὐτῶν, ὁ κοινὸς λαός, οἱ Θῆτες,

(6) Ἀπολλοδ. Β, 8. — Κόν. 26. — Ἑτομ. Μ. λ. Ἀλήτης.

οἷτινες ὁμῶς οὐδόλως ἦσαν δοῦλοι ὡς οἱ Εἰλωτες, διότι βιαία κατὰκτησις ἐνταῦθα δὲν ὑπῆρξε.

Δοῦλοι δ' ὑπῆρχον μόνον οἱ ἀργυρώνητοι ἐν Κορίνθῳ, οἷτινες ἦσαν πολλοί, ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις πρὸ πάντων, ὅτε ἔφθασεν εἰς ἀκμὴν τῆς πόλεως τὸ ἐμπόριον.

Δωριεῖς δὲ Βασιλεῖς μνημονεύονται ὑπὸ τῶν συγγραφέων.

Ὁ Ἀλήτης, βασιλεύσας κατὰ Δίδυμον (7) τριάκοντα ἔτη μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ὅπερ αἰνίττεται ὅτι τοσοῦτος ἐχρειάσθη χρόνος πρὶν καθήσῃ εἰς Κόρινθον ἡ δωρική κυριαρχία. Ἐβασίλευσε δέ, κατὰ τὸν αὐτόν, ἔτη 38.

Μετὰ τοῦτον δ' ἐβασίλευσαν, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλητίδαι, οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ Ἰζίων, Ἀγέλας, Προύμνης καὶ Βάχχις, μέχρις οὗ 110 ἔτη λογίζονται ἀπὸ Ἀλήτου, καὶ ἀφ' οὗ οἱ Βασιλεῖς ὠνομάσθησαν Βακχιάδαι. Ἀπαριθμοῦνται δ' οὗτοι μετὰ τὸν Βάχχιν ὡς ἔπεται: Ἀγέλας Β', Εὐδαμος, Ἀριστομήδης, Ἀγήμων (τούτου ἀδελφός, ἐκθρονίσας τὸν ἀνεψιόν του Τελέστην), Ἀλέξανδρος, Τελέστης (ὁ ἐκθρονισθεὶς), ἀναιρέσας τὸν παρανόμως βασιλεύσαντα Ἀλέξανδρον, καὶ ἀναιρεθεὶς καὶ αὐτός, ὅτε καὶ κατηργήθη ἡ Βασιλεία, μετὰ 143 ἐτῶν ἐξουσίαν τῶν Βακχιαδῶν.

Διεδέχθη δ' αὐτὴν πολίτευμα ἀριστοκρατικόν, καὶ προέσταντο αὐτοῦ διακόσιοι Βακχιάδαι, οἱ ἐναπολειπόμενοι βεβαίως ἐκ τῶν οἰκογενειάρχων τῶν πρώτων Δωριέων οἷτινες ἐκυρίευσαν τὴν Κόρινθον. Οὗτοι δέ, κατὰ Διόδωρον, « καὶ κοινῇ μὲν προΐστήκεσαν τῆς πόλεως ἅπαντες, ἐξ ἑαυτῶν δὲ ἕνα κατ' ἐνιαυτὸν ἡγοῦντο Πρύτανιν, ὃς τὴν τοῦ Βασιλέως εἶχε τάξιν » καὶ καθ' Ἡρόδοτον, οὗτοι « ἔνεμον τὴν πόλιν », καὶ ἦσαν οἱ ἀριστοκρατικώτατοι πάντων Ἑλ-

λήνων, μόνον ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες ἐπιγαμίαν (8). Συνέβη ἐπομένως ἐν Κορίνθῳ ὅ,τι καὶ ἐν Ἀθήναις· φιλοδοξοῦσα δηλαδὴ ἡ ἀριστοκρατία, ὑπέσκαπτε τὴν Βασιλείαν, ἐξησθένησεν αὐτὴν, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ περὶ τοὺς τελευταίους τρεῖς Βασιλεῖς ἀνωμαλίαι, καὶ μέχρι τέλους ἀνατρέψασα διεδέχθη αὐτὴν, κατανείμασα τὴν Βασιλείαν εἰς ἐνιαυσίων ἀρχόντων ἐξουσίαν, ἵνα οὕτω πάντες οἱ Βακχιάδαι ἔχωσι πιθανότητα μετοχῆς εἰς αὐτὴν ἀλληλοδιαδόχως· ἀλλὰ διὰ τοῦτου ἠνέωξαν μόνον οἱ ἀριστοκράται τὴν ὁδὸν εἰς τὸν αὐτοῖς ζηλοτύπως ἐποφθαλμιῶντα καὶ παρεπόμενον δῆμον, ὅστις ἐνταῦθα συνέκειτο μάλιστα καὶ ἐξ ἐχθρικῶν στοιχείων, τῶν τοῦ κατακτηθέντος λαοῦ, ἐκθύμως δραξαμένου τῆς εὐκαιρίας τοῦ ν' ἀποσείσῃ τὸν ζυγὸν τῶν κατακτητῶν, καὶ νὰ καταρρίψῃ αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ θρόνου ὃν οὗτοι ἐκρήμνισαν.

Ὑπῆρχε δ' ἐπὶ τῶν Βασιλέων, καὶ ἐπὶ τῆς διαδεχθείσης αὐτοὺς ἀριστοκρατίας, καὶ Γερουσία ἐν Κορίνθῳ. Περὶ αὐτῆς δ' οὐδὲν περισσότερον γινώσκεται· ἀλλὰ πιθανὸν ὅτι ἐξελέγετο καθ' οἷον δῆποτε τρόπον ὑπὸ τῶν Βακχιαδῶν· τοῦλάχιστον ὅμως εἰς οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑπόκειται ἀμφιβολίαν ὅτι ἐξ αὐτῶν συνέκειτο. Τὸ δὲ μέρος ἔνθα συνήρχετο καλεῖ ὁ Διόδωρος *Βουλευτήριον*.

Ἐκκλησία δὲ τοῦ δήμου οὐδαμοῦ μνημονεύεται ἐπὶ τῆς Βασιλικῆς καὶ ἀριστοκρατικῆς ἐποχῆς. Πιθανῶς ὅμως ὑπῆρχεν ὡς ἐν τῷ ἀρχαιτύπῳ ἀνακτορικῷ πολιτεύματι καὶ ὡς ἐν πᾶσι τοῖς ὠρικοῖς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔπρεπε νὰ σύγκειται σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῶν κατακτηθέντων, ἀποτελούντων τὸν κυρίως λαὸν τῆς Κο-

(8) Ἡρόδ. E, 92, 2.—Πaus. B, 4.—Στραβ. H, 20.—Διόδ. Ἀποσ. IB.

ρίνθου, ἐπόμενον ἦν ὅτι ἐλάχιστα κατὰ τὰς δύο πρώτας περιόδους ἐκείνας ἀπενεμήθησαν αὐτῇ προνόμια, οὐχὶ μείζονα τῶν ὧν εἶχον ἐπὶ τῶν Ἀνάκτων, δι' ὃ καὶ μνεῖα αὐτῆς δὲν γίνεται, ἠΰξῃσε δὲ μετὰ ταῦτα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ συνέβη, ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας.

Μνημονεύονται δὲ τέλος καὶ συσσίτια ἐν Κορίνθῳ ὡς τὰ ἐν Σπάρτῃ· ἀλλὰ βεβαίως ταῦτα περιορίζοντο εἰς μόνους τοὺς Δωριεῖς Βακχιάδας, καὶ δὲν ἦσαν γενικὴ διάταξις τοῦ λαοῦ ὡς ἐκεῖ, δι' ὃ καὶ δὲν παρέμειναν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

Διτηρήθη δ' ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐκείνη κυβέρνησις ἐπὶ 90 ἔτη, κατὰ Διόδωρον, συμφωνοῦντα μετὰ Στράβωνος, ὅστις λέγει (9)· «Οἱ Βακχιάδαι κατέσχον τὴν ἀρχὴν ἔτη σχεδόν τε διακόσια, διότι πρὸς τοῖς 90 τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτῶν ἀρχῆς προσυπολογίζει καὶ τὰ 143 καθ' ἃ λέγονται βασιλεύσαντες ἀπὸ Βάκχιδος.

Κατὰ δὲ Ὀλ. 30, γ', ἡ τὸ 659^{ον} π. Χ., καὶ κατὰ Διόδωρον 447 ἔτη ἀπὸ τῆς Καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, καὶ 413 ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλήτου ἐν Κορίνθῳ, συνέβη καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ ἐν πολλαῖς ἄλλαις πολιτείαις ἐν Ἑλλάδι· ἦτοι ὁ κατακτηθεὶς καὶ πιεζόμενος λαός, τὴν ἰδίαν δύναμιν συναισθανθεὶς, ἐπανέστη, καὶ ἀνέκτησε πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, ἐκλεξάμενος ἑαυτῷ προστάτην, ὅστις ὅμως, κύριος ὢν τοιαύτης δυνάμεως, κατεχρήσατο αὐτῇ, καὶ ἐγένετο τύραννος. Ἦν δ' οὗτος ἐν Κορίνθῳ Κύψελος ὁ Ἀετίωνος τοῦ Ἐχεκράτους, Λαπίθης καὶ Καυνίδης, ἦτοι Αἰολεὺς τὸ γένος, ἐκ δήμου Πέτρας. Ὅτι δ' ἡ μήτηρ αὐτοῦ

Λάβδα ἡ χωλή, θυγάτηρ Ἀμφίωνος (10), κατήγετο ἐκ Βακχιαδῶν, οὐ μόνον δὲν ἐκώλυσε τὴν ἐπὶ τοῦ δήμου ἐπιβροήν τοῦ Κυψέλου, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ἠὔξησεν αὐτήν, ἀπαρράλλακτος ὡς καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ κατὰ τῶν εὐπατριδῶν εἰς τύραννον ἀρθεὶς Πεισίστρατος ἦν καὶ αὐτὸς εὐπατρίδης.

Καὶ κατέλυσε μὲν ὁ Κύψελος τῶν Δωριέων τὴν ἐξουσίαν καὶ τοὺς ἀριστοκρατικούς αὐτῶν θεσμούς, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πόλεως, δι' ὃ καὶ ἐπ' αὐτοῦ μνημονεύονται εἰσέτι συσσίτια.

Ἄλλ' ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ *Περιάνδρος*, τυραννήσας ἔτη 44, μέχρις Ὀλ. 48, δ', συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς μεταπολιτεύσεως, οὐ μόνον τὰ συσσίτια, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Δωρικὴν παιδείαν καὶ ἀγωγὴν, ὡς ξένην τινὰ καὶ ἐπείστακτον καταργήσας (11), καί, καθ' ὃ ἀνιδρυτῆς τῆς ἀρχαίας τυραννίδος, ἥτις ἦν τὸ πολίτευμα τῆς ὑπὸ τῶν Δωριέων δουλωθείσης καὶ κατ' αὐτῶν ἐπαναστάσης φυλῆς, συνέδεσε στενὰς τὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἀσιανῶν ἡγεμόνων, μεθ' ὧν εἶχε κοινὸν τὸν τῆς ἀρχῆς χαρακτήρα. Τοσαύτη δ' ἦν ἡ μετ' αὐτῶν συνάφεια, ὥστε καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Περιάνδρου καθ' ἓνα τῶν Αἰγυπτίων Βασιλέων ὠνομάσθη *Ψαμμίτυχος*. Ἦν δ' υἱὸς Γορδίου τινός, καὶ οὐχὶ τοῦ τελευταίου τυράννου, πάντως ὅμως Κυψελίδης καὶ αὐτός.

Ἄλλ' οἱ Σπαρτιάται ἔβλεπον μετὰ ζηλοτύπου δυσαρρεσκείας τὴν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος συμβᾶσαν ταύτην ἐξανάστασιν τῶν ἀρχαίων λαῶν, διότι αὕτη ἦν κίνημα πάσης τῆς Πελοποννήσου κατὰ τῆς Δωρικῆς κατακτήσεως, καὶ

(10) Ἡρόδ. Ε, 72.

(11) Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 9, 22.

ἐπομένως κατὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπιβρόχης. Ἐνεκα τούτου ἡ Σπάρτη ἐκηρύχθη κατὰ τῶν νέων τούτων τυραννιῶν, καὶ σημαίαν ἄρσα τῆς ἐλευθερίας, ἐξεστράτεψε πανταχοῦ ἀπρόσκλητος ἐπίκουρος τῶν λαῶν, ἐπὶ καταργήσει τῶν τυραννίδων, αἵτινες ὅμως ἐν ὀνόματι τῶν λαῶν εἶχον ἰδρυθῆ καὶ ὑφίσταντο. Κατηργήθη ἐπομένως καὶ ἐν Κορίνθῳ, διὰ τῆς Σπάρτης ἀναμφιβόλως, ἡ τυραννίς, ἐν Ὀλ. 49, γ' (π. X. 582), ἀφ' οὗ διήρκεσεν ἔτη 76 καὶ μῆνας 6.

Τῶν τυράννων ὅμως οὕτως ἀποβληθέντων, διὰ Σπαρτιατικῆς μάλιστα ἐνεργείας, ἐπόμενον ἦν νὰ μὴ ὑπερισχύσῃ ἀμέσως καὶ ἐντελῶς ἡ δημοτικὴ ἐξουσία ἧς ἐκεῖνοι εἶχον τὴν ἀντιπροσωπείαν καὶ παρακαταθήκην, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ συγγενεστέρα τοῖς Σπαρτιατικοῖς θεσμοῖς ἀριστοκρατία, πιθανῶς περιλαμβάνουσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἤδη καὶ ἐγχώρια στοιχεῖα, διότι ἡ ἀποκλειστικῶς ὀωρικὴ ἐκείνη ἐπιβρόχὴ εἶχε βεβαίως μεγάλως ἐλαττωθῇ. Οὕτως ἀπαντῶνται καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις διακεκριμένοι τινὲς καὶ προνομιοῦχοι οἴκοι, ὡς παρὰ Πινδάρῳ (12) ὁ τῶν Ὀλιγαίθιδων. Καὶ κατὰ τὰ ἄλλα δ' ἦν τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτεύματος συμφωνότερον πρὸς τὸ τῆς Σπάρτης, καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, καίτοι ἰσχυρωτέρα ἢ ἐπὶ τῶν τυράννων, ἀπεῖχεν ὅμως τῆς παντοδυναμίας τῶν ἐκκλησιῶν ἐν καθαρῶς δημοτικοῖς πολιτεύμασι, καὶ ἦν πάσης ἀκολασίας ἀπηλλαγμένη· δι' ὃ καὶ ὁ Πίνδαρος, κατὰ τὴν 79^{ην} Ὀλυμπιάδα, ἧτοι 118 ἔτη μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν τυράννων, καὶ πεντεκαίδεκα μετὰ τὰ Μηδικά, ἐπαινεῖ τὴν εἰρήνην, τὴν δίκην καὶ τὴν εὐνομίαν τῆς πόλεως, ἐξ ἧς λέγει ὅτι ἀπὴν ἡ « ὕβρις, ἡ θρασύμυθος μήτηρ τοῦ κόρου » (13).

(12) Ὀλυμπ. ΙΓ, 2. 137.

(13) Αὔτ. ΣΤ. 5-13.

Ὁ ὀλιγαρχικὸς δ' οὗτος ὀργανισμὸς μετὰ τῆς ἐπιβροῆς τῆς ἐπιβαλούσης αὐτὸν Σπάρτης διετηρήθη μέχρι τῶν Πελοποννησιακῶν, ὅτε ἡ Κόρινθος διετέλεσε, πλὴν μικροῦ τινος διαλείμματος, πιστὴ τῶν Σπαρτιατῶν σύμμαχος, καὶ πολεμία τῶν Ἀθηναίων.

Μετὰ τὸν πόλεμον δ' ἐκείνον, ἐν Ὀλ. 96, β' καὶ γ', ἡ δημοκρατικὴ μερίς, ὑποστηριζομένη ὑπὸ χρηματικῆς ἐπιουρίας τῶν Περσῶν, οἵτινες ἀνεμίγνυντο τότε εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ διήρουν αὐτοὺς ἵνα τοὺς ἐξασθενώσιν, ἐπιπεσοῦσα ἐπὶ τῆς ἐορτῆς τῶν Εὐκλείων ἐπὶ τοὺς Λακωνίζοντας καὶ ὀλιγαρχικοὺς, πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἀπέσφαξε, κατέλαβε δὲ τὴν ἀρχήν, καὶ ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ τὴν Κόρινθον μετὰ τοῦ Ἄργους, καὶ αὐτοὺς τοὺς ὅρους μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ἀφαιροῦσα (14). Ἄλλ' οἱ φυγάδες τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, ὑπὸ τῶν ἐν Σικυῶνι Λακεδαιμονίων βοηθούμενοι, κατέλαβον τὸ Λέχαιον (15)· ὡς φαίνεται δὲ καὶ ὑπερισχύσαντες, κατῆλθον αὖθις καὶ ἀποκατέστησαν τὴν ἀρχαίαν τῶν πραγμάτων τάξιν, διότι μετὰ ταῦτα πάλιν ἡ Κόρινθος ἀπαντᾷται συμμαχοῦσα τοῖς Λακεδαιμονίοις· καὶ ἐν Ὀλ. 106, ἐπὶ Φιλίππου, φαίνεται εἰσέτι ὀλιγαρχικὸν ἔχουσα ἡ πόλις τὸν ὀργανισμόν, καθ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία περὶ ὀλίγων μόνον σκέπτεται (16)· τὸ δὲ κράτος ἦν, ὡς φαίνεται, μάλιστα ἐπὶ τῇ Γερουσίᾳ, ἥτις, κατὰ Διόδωρον (17), διεπραγματεύετο μετὰ τῶν πρέσβειων, προέτεινε στρατηγούς, καὶ ἔκρινε προσέτι καὶ τὰς φονικὰς δίκας.

Καὶ κατέλαβε μὲν Τιμοφάνης, ὁ τοῦ Τιμολέοντος ἀδελ-

(14) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 4, 2-6.

(15) Αὔτ. 7, 17-18.

(16) Πλούτ. Β. Δίων. ΝΓ. — Β. Τιμολ. Ε.

(17) ΙΣΤ, 65.

φός, τὴν τυραννίδα κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων τυράννων· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς παράνομος, καὶ ὡς προσωρινὴ μόνον διακοπὴ τῆς ὀλιγαρχίας (18).

Ἐπὶ Μακεδόνων δ' ὑπέκυψεν ἡ Κόρινθος αὐτοῖς, καὶ ἐδέξατο φρουρὰν Μακεδονικὴν· Ἐνίοτε δ' ἡ ἀρχὴ αὐτῆς κατελαμβάνετο ἐν ἀνωμαλίαις ὑπ' ἰδίων τυράννων, μέχρις Ἀράτου, ἐφ' οὗ συνετέλει εἰς τὸ Ἀχαϊκόν. Τίτος δὲ Κοϊντίος ὁ Φλαμινῖος ἐκήρυξε κατὰ τὰ 196 π. Χ. μετὰ πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ αὐτὴν ἐλευθέραν. Ἀλλὰ καὶ αὖθις κατετάχθη εἰς τὸν Ἀχαϊκὸν δεσμόν, καὶ ἐνέμεινεν αὐτῇ μέχρις οὗ, τῷ 146 π. Χ., ἐκυριεύθη καὶ κατεσκάφη ὑπὸ Μομμίου.

Πλὴν δὲ τῶν κεντρικῶν ἀρχῶν τῆς Γερουσίας καὶ Ἐκκλησίας ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (19) καὶ Ἀρχοντας ἐν γένει, πιθανῶς τοὺς προϊσταμένους εἰδικῶν ἐπιμελειῶν· ἀλλ' οὐδὲν γινώσκεται περὶ αὐτῶν ἀκριβέστερον. Μνημονεύει δ' ὁ Θουκυδίδης (20) Ἐπιδημιουργούς, οὓς οἱ Κορίνθιοι ἔπεμπον κατ' ἔτος εἰς Ποτίδαιαν, ὡς πιθανῶς καὶ εἰς τὰς ἄλλας αὐτῶν ἀποίκους, καὶ οὓς ὁ Σχολιαστὴς παραβάλλει πρὸς τοὺς φυλάρχους ἢ δημάρχους τῶν Ἀθηναίων, δέον ὁρθότερον νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς Ἀρμοστὰς τῶν Σπαρτιατῶν. Ὑπέθεσαν δὲ τινες ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐμφαίνει τὴν ὑπαρξιν καὶ ἐν Κορίνθῳ τῶν καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντωμένων δημιουργῶν, ὡς ἐν Ῥώμῃ μετὰ ταῦτα οἱ ὕπατοι ἐπέμποντο ὡς ἀνθύπατοι εἰς διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν.

Ὡς πρὸς τὰς οἰκονομικὰς δὲ διατάξεις, φαίνεται ὅτι ἐπὶ τῆς καταλήψεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐγένετο

(18) Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 5, 9.

(19) Β. Τιμολ. Γ.

(20) Α. 56.

ἀναδασμὸς τῶν γαιῶν, καθ' ὃν ἐδόθησαν κληροὶ καὶ εἰς τοὺς κατακτητάς, ἀλλ' ἐπεφυλάχθησαν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους κατοίκους· διότι δυνατόν δὲν εἶναι, ἂν οὗτοι, ὡς ὑπετέθη, ἐγκατέμειναν εἰς τὴν πόλιν, ν' ἀπεκληρώθησαν ἐντελῶς τῆς ἐγγείου κτήσεως. Μὴ ὑπαρχόντων ὁμοῦ ὡς ἐν Σπάρτῃ περὶ τῆς αὐστηραῆς τῶν κλήρων διατηρήσεως, ἐξέλιπεν, ὡς ἦν ἐπόμενον, ταχέως ἡ ἰσότης αὐτῶν. Ἐξάγονται δὲ ταῦτα ἐκ χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους(21), ὀνομάζοντος Φεῖδωναί τινα Κορίνθιον νομοθέτην, ἀρχαιοτάτον, χωρὶς ὁμοῦ νὰ ὀρίζη καὶ ῥητῶς τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ, ὅστις ἀνίσους εὐρὼν ἤδη τοὺς κλήρους, διετήρησεν αὐτοὺς τοιούτους, ἀλλ' ἐκανόνισεν ὥστε τοῦ λοιποῦ νὰ μένωσιν ἀμετάβολοι. Προστίθῃσι δ' ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι οἱ τότε κεκτημένοι τοὺς κλήρους ἦσαν οἱ μόνοι πολῖται, ὅπερ δηλοῖ βεβαίως ὅτι κατεκληρουχήθη κατ' ἀρχὰς ἡ γῆ ἐξ ἴσου εἰς πάντας τοὺς πολίτας, ἀρχαίους καὶ νέους, ἢ ἴσως εἰς κατηγορίας τινὰς αὐτῶν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξηκολούθησαν λογιζόμενοι ὡς πολῖται καὶ πολιτικὰ δικαιώματα ἀσχοῦντες οἱ κλήρους κεκτημένοι καὶ διατηροῦντες αὐτοὺς.

Μνημονεύεται δὲ (22) νόμος ἐν Κορίνθῳ, καθ' ὃν ὁ ὑπὲρ τὴν περιουσίαν τοῦ δαπανῶν, ἀνακριθεὶς, ἐνουθετεῖτο, καὶ ἂν δὲν ἐπείθετο, ἐτιμωρεῖτο διὰ προστίμου, καὶ ἂν πάλιν δὲν μετέβαλλε βίον, παρεδίδοτο εἰς τὸν δῆμιον!

Ἐπεβάρυνον δὲ τοὺς κλήρους τῶν ὀρφανῶν καὶ ἐπικλήρων τινὲς τῶν δημοσίων δαπανῶν, καὶ ἰδίως αἱ ἀναγκαῖαι πρὸς καταρτισμὸν ἵππικοῦ, καὶ ἐθεωρεῖτο τοῦτο ὡς οὐχὶ ἄδικον, καθ' ὅσον τὰ εἰσοδήματα τῶν κλήρων ἐκείνων δὲν ἐδαπανῶντο πρὸς θεραπείαν ἀμέσων ἀναγκῶν τοῦ ᾧ ἀνήκον,

(21) Πολιτ. Β, 3, 6.

(22) Ἀθῆν. ΣΤ, σ. 227 f.

ἀλλ' ἐταμειούντο ἵνα πλουτίσωσιν αὐτὸν εἰς τὸ μέλλον(23).

Νόμισμα δ' εἶχον οἱ Κορίνθιοι τὸ αὐτὸ τῷ Αἰγινήτικῳ, καὶ 10 Αἰγιναῖοι ὀβολοὶ ἀπετέλουν ἓνα Κορίνθιον στατῆρα. Εἰσῆχθη δὲ τὸ νόμισμα τοῦτο εἰς Αἰγιναν, ἄρα καὶ εἰς Κόρινθον, ὑπὸ τοῦ Ἀργείου Φείδωνος, ἐξ οὗ φαίνεται πιθανὸν ὅτι ὁ μεγαλεπήβολος ἐκεῖνος Βασιλεύς, ὡς πολλὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, οὕτως εἶχεν ὑποτάξει καὶ τὴν Κόρινθον.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Γ'.

Κυρήνη.

Μετέφερον δ' οἱ Δωριεῖς τοὺς θεσμοὺς αὐτῶν ὅπου καὶ ἂν μετέβαινον, οὐ μόνον εἰς τὰς ἀμέσους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐμμέσους ἀποικίας προσέτι, ὡς ἐν ἄλλοις παράδειγμα τούτου παρέχει ἡμῖν ἡ Κυρήνη(1).

Ἦν δ' ἡ Κυρήνη, ἐπὶ τῆς Λιβυκῆς παραλίας, ἄποικος τῆς Θήρας, ἥτις καὶ αὐτὴ ἀπωκίσθη ἀπὸ τῆς Σπάρτης ὀλίγον μετὰ τὸν ἐκδωρισμὸν αὐτῆς, κατὰ τὰ 1072 π. Χ, καὶ 72 ἔτη μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ὡς διηγοῦνται. Ἐκόμισε δ' ἐκεῖσε τὴν ἀποικίαν ἐκ Θήρας, περὶ τὰ 640 π. Χ, Ἀριστοτέλης ὁ Πολυμνήστου, ἀπόγονος τοῦ Ἀργοναύτου Εὐφρήμου, καί, κατὰ τινας, τῆς Δωρίδος, ὅπερ ἐμφαίνει ἐπικύρωσιν τῆς Δωρικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς. Γνωστότερος δ' ἦν ὁ οἰκιστὴς οὗτος ὑπὸ τὸ ὄνομα Βάττος, ὅπερ

(23) Cic. De rep. II, 20.

(1) J. P. Thirigie, Historia Cyrenes. — S. N. Bloch.

ὁμως, καθ' Ἡρόδοτον (2), ἦν προσηγορικὸν μᾶλλον ἢ κύριον, δηλοῦν παρὰ Λιβύοις τὸν Βασιλέα. Τὴν δ' ἀποικίαν ἔφερεν εἰς Λιβύαν κατὰ χρησμόν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, καὶ ἡ πόλις ἦν ἔκτισεν ἦν ἐπώνυμος τῆς νύμφης Κυρήνης, ἣν ἠγάπησεν ὁ Ἀπόλλων (3), ἅπερ πάντα δηλοῦσι τὴν ὑπὸ δωρικοῦς οἰωνοὺς καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πολιούχου Θεοῦ τῶν Δωριέων ἱδρυσιν τῆς ἀποικίας.

Τὸ ἀρχικὸν δὲ πολίτευμα τῆς ἀποικίας ταύτης ἦν ὁμοιον πρὸς τὸ τῆς μητροπόλεως, καὶ ἀπόρροια τῶν αὐτῶν Δωρικῶν θεσμῶν ἐξ ὧν καὶ ἐκεῖνο ἐπήγαγε· καὶ διήρκεσε μέχρι περιποῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε ἡ Κυρήνη ἐδημοκρατήθη.

Υπῆρξεν ὁμως σπουδαία τις διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν ἐκδορισμὸν τῆς Κυρήνης καὶ τὸν τῆς ἀμέσου καὶ τῆς ἐμμέσου αὐτῆς μητροπόλεως, συνισταμένη εἰς τοῦτο, ὅτι ἐν μὲν Σπάρτῃ καὶ Θήρᾳ οἱ ἔποικοι κατώκησαν μεταξύ Ἑλλήνων, οὓς ὑποτάξαντες, διетήρησαν περὶ ἑαυτοὺς ἐν μέρει περιοίκων· ἐν Κυρήνῃ ὁμως κατώκησαν μεταξύ βαρβάρων καὶ σχεδὸν ἀγρίων, μεθ' ὧν βεβαίως οὐδεμίαν εἶχον πολιτικὴν συνάφειαν, καὶ τὸ πολὺ μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ὡς ἀνδράποδα. Ἐνταῦθα λοιπὸν περὶ ἐγχωρίων περιοίκων οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ γίνῃ λόγος· οὐχ' ἦττον ὁμως εἶχον καὶ οἱ Κυρηναῖοι περιοίκους, κατὰ μίμησιν τοῦ τῆς Σπάρτης ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ τούτους συμπαρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τῶν περιοίκων τῆς Θήρας, καί, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐν τῇ μητροπόλει, διένειμαν αὐτοῖς τὴν περίχωρον εἰς καλλιέργειαν καὶ κάρπωσιν ἐπὶ φόρῳ, ἐπερύλαξαν δ' ἑαυτοῖς τοὺς περὶ τὴν πόλιν κλήρους μετ'

(2) Δ, 155.

(3) Διδό. Δ, 69.

αὐτῆς τῆς πόλεως, καὶ μετὰ τῆς ἀποκλειστικῆς ἐξασκήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

Ἐπῆλθον δὲ μεθ' ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα περίπου καὶ νέοι ἄποικοι εἰς Κυρῆνην, καὶ περὶ τὰ 540 π. Χ. λέγεται ὅτι, νέου κανονισμοῦ γενομένου, διηρέθη ὁ λαὸς τῶν ἀποίκων εἰς φυλὰς τρεῖς, καὶ ὅτι εἰς τὴν φυλὴν τῶν ἀρχαίων Κυρηναίων, ἦτοι τῶν ἐκ Θήρας τὸ πρῶτον ἐλθόντων, κατετάχθησαν τότε καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συγκατελθόντες περίοικοι, καὶ ὅτι τούτοις τοῖς ἀρχαίοις ἀποίκους μόνον ἐπεφυλάχθη τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἔχῃσι θήτας(4), πιθανῶς ἐγγωρίους δούλους, εἰ καὶ εἰς πάντας τοὺς μεταγενέστερον ἀποικήσαντας ἀπεδόθησαν πάντα τὰ πολιτικά δικαιώματα.

Καὶ ἡ μὲν κατάταξις τῶν περιοίκων μετὰ τῶν πρώτων Δωριέων ἦν βεβαίως συνέπεια τοῦ αὐτοῦ συμπτώματος ὃ συνέβη εἰς πάσας τὰς δωρικὰς ἀποικίας, καὶ ὃ συμβαίνει εἰς πάσας τὰς ἀποκλειστικὰς ἀριστοκρατίας, ὅτι δηλαδή ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν αὐτῶν ἐλαττοῦται· ἠναγκάσθησαν ἐπομένως, ὡς καὶ ἀλλαγῇ διαφοροτρόπως, οὕτω καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς προσλήψεως τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῶν συνοίκων νὰ ἐπιβρῶσωσι τὴν μερίδα των. Τὸ ὅτι ὁμοίως ἡ τῶν ἀρχαίων Κυρηναίων ἦν ἡ μία τῶν τριῶν φυλῶν δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι τότε ἡ τῶν ἐπελθόντων θὰ ἦτον ἡ ἄλλη, καὶ δὲν βλέπομεν τίς θὰ ἦτον ἡ τρίτη. Πιστεύομεν δὲ μᾶλλον ὅτι αἱ τρεῖς ἐκεῖναι φυλαὶ ὑπῆρχον ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀποικίας, καὶ ἦσαν αἱ εἰς ἃς διηροῦντο οἱ τριχάικες Δωριεῖς, τότε μόνον ἴσως ἐπὶ τὸ κανονικώτερον διακοσμηθεῖσαι.

Αἱ γνωστὰι δ' ἐκ συγγραφέων ἀρχαί τῆς Κυρήνης εἰσὶν·

Οἱ Βασιλεῖς, ὁκτὼ ἀλλήλους διαδεχθέντες, ἀπὸ τοῦ οἰκιστοῦ Ἀριστοτέλους ἢ Βάττου, περὶ τὰ 631 π. Χ. (Ὁλ,

(4) Ἀριστ. Πολιτ. ΣΤ, 6. 10.

37, α'), τέσσαρες ἐναλλάξ Βάττοι καὶ τέσσαρες Ἀρκεσίλαοι, μέχρι τοῦ 431 π. Χ. (Ὁλ. 87, α') (5).

Οἱ Ἐφοροὶ, ὑπάρχοντες, ὡς φαίνεται, ἀνέκαθεν ἐν Κυρήνῃ, διότι ὑπῆρχον καὶ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῆς, τῇ Θήρᾳ, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τινος σωζομένης ἐπιγραφῆς (6). Τοῦτο δ' ἦν ἐπόμενον, διότι ἡ Ἐφορεία ἦν βεβαίως ἀρχὴ ἀνέκαθεν ὑφισταμένη ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ, ἄρα καὶ ἐν τῷ Θηραϊκῷ πολιτεύματι, ἀφανῆς καὶ ἄσημος κατ' ἀρχάς, κατ' ὀλίγον δ' ὡς ἐν Σπάρτῃ αὐξηθεῖσα, καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐξουσίαν ἐπισκιάσασα. Ὅτε δ' ἐπωκίσθη ἡ Κυρήνη, ἦν ἤδη ἡ Ἐφορεία ἂν οὐχὶ ἔτι ἐν πλήρει ἰσχύϊ, ἀλλ' ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ ἐν Σπάρτῃ. Καὶ τίς μὲν κυρίως ἡ δικαιοδοσία τῶν Ἐφόρων τούτων, ἂν καὶ ἐνταῦθα ἀντεπροσώπευον καὶ ἐπεστάτουν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἂν ὑπῆρχεν ὅλως ἐνταῦθα ἐκκλησία, ὡς πιθανώτατον, οὐδαμοῦ μαρτυρεῖται. Ἀλλ' ὡς ἐν Σπάρτῃ, εἶχον καὶ ἐν Κυρήνῃ οἱ Ἐφοροὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, καὶ δὴ, καθ' Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν, ἐδίκαζον, ἐζημίουν καὶ ἀτίμους ἐποίουσαν « τοὺς πολυδίκους καὶ κακοπράγμονας ».

Οἱ Τριακάτιοι (τριακόσιοι) ἔφηβοι (7), ἀντιστοιχοῦντες βεβαίως πρὸς τοὺς ἐν Σπάρτῃ Τριακοσίους.

Ἐκ τῆς ταυτότητος δὲ ταύτης τῶν μνημονευομένων Κυρηναϊκῶν ἀρχῶν μετὰ τῶν Σπαρτιατικῶν ἢ ἐν γένει τῶν Δωρικῶν δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ πιθανόν συμπέρασμα, ὅτι πᾶς καὶ τῆς μεμακρυσμένης καὶ ἐμμέσου ταύτης ἀποικίας ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἦν ἐντελῶς ἐμφορῆς πρὸς τὸν τῆς μητροπόλεως.

(5) Ἡρακλ. Ποντ. II. Πολ. Δ.

(6) Bæckh, C. I. G. Ἀρ. 2448.

(7) Ἡσύχ. λ. Τριακάτιοι.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΑΙ ΕΠΙΣΗΜΟΤΕΡΑΙ ΤΩΝ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Πάντες δὲ σχεδὸν οἱ λοιποὶ τῆς Ἑλλάδος λαοὶ ἐπολιτεύοντο συμφώνως πρὸς τοὺς δύο προεκτεθέντας μεγάλους καὶ γνωστοτάτους τύπους πολιτευμάτων, τὸν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὸν τῆς Σπάρτης καὶ Κρήτης, ἀναλόγως τῆς φυλετικῆς συναφείας ἣν εἶχον πρὸς τὰς πόλεις ἐκεῖνας.

Καίτοι δ' αὐτονόμως οἱ πλεῖστοι κυβερνώμενοι, καὶ τῆς αὐτονομίας αὐτῶν ζηλότυποι ὄντες, οὐδέποτε ὁμῶς ἐπαύσαντο πάντες ἐνδόμυχον διατηροῦντες τὸ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος αἶσθημα, καὶ ἡ πρὸς συνένωσιν τάσις ἐξεδηλοῦτο πολλάκις διὰ συνδέσμων τῶν πόλεων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρῶν ἢ παγίων, οἷτινες ἀλλεπαλλήλως διεδέχθησαν τῆς Ἑλλάδος τὴν ἡγεμονίαν, καὶ τῆς ἀγωνιώδους ἐλληνικῆς ἐλευθερίας τὴν ὑπεράσπισιν, μέχρις οὗ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος ἡ ὑποδούλωσις ἀπὸ Φιλίππου ἤδη καὶ Ἀλεξάνδρου, πρὸ πάντων δὲ διὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν βαρβάρων κατακτητῶν, κατώρθωσεν ὅ,τι ἡ ἐλευθερία δὲν εἶχε δυνηθῇ, τὴν γενικὴν εἰς πλήρη ἐνότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους συγχώνευσιν.

Ἦσαν δ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιοτάτῃ τοιοῦτοι δεσμοὶ αἱ Ἀμφικτυονίαι, ὧν ἐπισημοτάτῃ ἀνεδείχθη ἡ Δελφική· αἱ Ἰωνικαὶ δωδεκαπόλεις, καὶ τὰ συνέδρια, οἷον τὸ τῶν Πανιώνων ἐν Δήλῳ, πολλὰς πόλεις συνδέοντα διὰ σχέ-

σεων πολιτικῶν συγχρόνως καὶ θρησκευτικῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἱστορικῶν χρόνων προῖόν τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἦσαν αἱ ἡγεμονίαι, ἡ τῆς Σπάρτης τὸ πρῶτον, ἡ τῶν Ἀθηνῶν μετ' ἐκείνην, πολλῶν πόλεων τὰς δυνάμεις καὶ τὸν πολιτικὸν βίον περὶ ἓν κέντρον συσσωματοῦσαι. Καὶ ἂν οὗ εἰς ἐμφυλίους θυέλλας ἐσθῆσθησαν οἱ δύο τῆς Ἑλλάδος φωστῆρες ἐκεῖνοι, εἰς τὸ στερέωμα τῆς Ἑλλάδος ἀνέλαμψαν ἐλάσσονες ἄλλοι ἀστέρες, καὶ μετὰ τὴν ἐφήμερον ἀπόπειραν συγχροτήσεως νέου συνεδρίου περὶ τὰς Αθήνας ἐν Ὀλ. 101, ἄλλαι πόλεις συνεδέθησαν εἰς συμπολιτείας, ἀλληλοδιαδόχως καὶ προσωρινῶς εἰς δυνάμιν τινα καὶ ἐπιβρόχην διὰ τῆς ἐνώσεως προαχθεῖσαι. Μεταξὺ δ' αὐτῶν αἱ ἐπιφανέσταται καὶ διαρκέσταται ἀνεδείχθησαν ἡ Βοιωτικὴ, ἡ Θεσσαλική, ἡ Αἰτωλική καὶ ἡ Ἀχαϊκή.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Βοιωτικὴ συμπολιτεία.

Ἡ πρώτη δ' ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως καὶ ταπεινώσεως τῶν δύο ἡγεμονίδων πόλεων ὠφελήθεισα, καὶ μετ' αὐτάς εἰς πρωτεύουσαν ἐν Ἑλλάδι θέσιν προαχθεῖσα, ὑπῆρξεν ἡ Βοιωτία, ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαιωτάτων ἤδη χρόνων ἀπετέλει δεσμὸν πόλεων οὐχὶ 12, ὡς αἱ Ἰωνικαὶ δωδεκαπόλεις, ἀλλὰ 14, διότι παρατηρεῖται ὅτι οἱ ἀριθμοὶ 7 καὶ 14 ἦσαν ἱεροὶ παρὰ Βοιωτοῖς (1). τὸν ἀριθμὸν ὅμως τούτου δὲν διетήρησαν σταθερῶς δι' ὅλων τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Βέβαιαι δ' ἐκ τῶν πόλεων τούτων εἰσὶν αἱ Θῆβαι, ἡ Λεβιάδεια, ὁ Ὀρχομενός, ἡ Κορώνεια, αἱ Κῶπαι, ἡ Ἀλίαρτος, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τανάγρα, ἡ Ἀνθηδών, καὶ ἴσως προσέτι ἡ Χάλεια, ἡ Χαιρώνεια, αἱ Πλαταιαί, ὁ Ὀρωπός καὶ αἱ Ἐλευθεραί (2). Ἐκ τῶν τελευταίων ὅμως τούτων τινὲς δὲν ἀνῆκον πάντοτε τῇ συμπολιτείᾳ, ὡς αἱ Ἐλευθεραί, δοθεῖσαι τῇ Ἀττικῇ καὶ μετὰ ταῦτα, ἐν Ὀλ. 65, β', ὁμοίως αἱ Πλαταιαί, αἵτινες ἐτιμωρήθησαν διὰ διπλῆς καταστροφῆς διὰ τὴν ἀποστασίαν των, πρῶτον ἐν Ὀλ. 88, καὶ ἄρ' οὐ ἐπανῆλθον εἰς Βοιωτίαν ἐν Ὀλ. 98, β', κατεστράφησαν αὖθις ἐν Ὀλ. 101, δ' (3), ὁριστικῶς δὲ τέλος ἐν Ὀλ. 117, β' ἐδόθησαν

(1) Müll. Orchom. 222. — Böckh, de magistr. Bæot. C. I. G. p. 729.

(2) Πaus. Δ, 27, 5. Θ, 1, 4.

(3) Πaus. Θ, 1.

τοῖς Θηβαίοις, ὅτε, κατὰ Παισιαν(4), « Διαλλαγήναι καὶ οὗτοι Πλαταιεῦσιν ἡξίωσαν, καὶ συλλόγου μετασχεῖν κοινοῦ... ὅτε Κάσσανδρος ὁ Ἀντιπύτρου τὰς Θήβας ἀνῶκησεν ». Ὁ δ' Ὠρωπός, ἐν τῷ μεθορίῳ κείμενος τῆς Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ πολυχῶς ἡμφισβητεῖτο, ὡς λέγει ὁ Στράβων(5). « Ὠρωπὸς ἐν ἡμφισβητησίμῳ γεγένηται πολλάκις. Ἰδρυται γὰρ ἐν μεθορίῳ τῆς τε Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας », καὶ ἀπεδόθη ἐπίσης καὶ αὐτὸς ὀριστικῶς τοῖς Βοιωτοῖς μόνον ἐν Ὀλ. 117. Ἐξ ἐναντίας δ' ἡ Λάρυμνα ἐκ Λοκρίδος ἐδόθη εἰς τὴν Βοιωτίαν(6). Συνήρχετο δὲ κατ' ἀρχὰς ὁ Βοιωτικὸς δεσμός περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς, καὶ διὰ τοῦτο ὑπετέθη ἥρως τῆς Ἰωνίως, πλάσθεις υἱὸς τοῦ Ἀμφικτύονος(7).

Δὲν ἦσαν δ' αἱ πόλεις αὗται μεμονωμέναι, ἀλλ' εἶχον καὶ ἐλάσσονας ἄλλας ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτωμένας, ἃς ἰσοτελεῖς ἢ συμμόρους ὁ Θουκυδίδης καλεῖ, ὡς ἦν αὐτὴ ἡ Χαιρώνεια, ἐπὶ τῶν Πελοποννησιακῶν ἔτι ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ Ὀρχομενοῦ, κατὰ Θουκυδίδην(8). « Χαιρώνεια δέ, ἢ εἰς Ὀρχομενὸν τὸν Μινύειον πρότερον καλούμενον, νῦν δὲ Βοιωτίον(9) συνετέλει »· καὶ ὁμοίως σύμμοροι ἦσαν τοῦ Ὀρχομενοῦ οἱ Ὀλμονεῖς καὶ ὁ Ὑετός(10), καὶ αἱ Σίφαι τῶν Θεσπιῶν(11).

Ἄπασαι δ' αὗται αἱ πόλεις, πληθυσμὸν ἔχουσαι οὐχὶ

(4) Θ, 3, 4.

(5) Θ, 612.

(6) Παισ. Θ, 23, 4. — Πλούτ. Β. Σὺλλ. ΚΣΤ. — Στράβ. Θ, 621.

(7) Θουκ. Δ, 91, 93. — Παισ. Θ, 3-4.

(8) Δ, 76.

(9) Στράβ. Θ, 6, 6, Α.

(10) Παισ. Θ, 24, 36.

(11) Θουκ. Δ, 76.

ελάχιστονα τοῦ τῆς Ἀττικῆς (12), ἀπετέλουν τὴν Βοιωτικὴν συμπολιτείαν (13), ἥς ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐπὶ πολὺ ἐξηρτάτο ἐκ τῆς κατὰ καιροὺς συμπνοίας τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν μελῶν. Εἶχον δὲ συνέδριον κοινόν, καὶ ἐκάστη πόλις ἔπεμπεν εἰς αὐτὸ ἀνὰ ἓνα ἀντιπρόσωπον ἢ ἄρχοντα, καλούμενον *Βοιωτάρχην*, ἐξ ὧν, ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐν Δηλίῳ μάχης ἐν Ὀλ. 89, α', ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει ἑνδεκα (14). « *Τῶν ἄλλων Βοιωταρχῶν, οἱ εἰσὶν ἑνδεκα, οὗ ξυνεπαυρούντων μάχεσθαι, Παγώνδας Βοιωταρχῶν ἐκ Θηβῶν μετ' Ἀριανθίδου, καὶ ἡγεμονίας οὕσης αὐτῶ . . . ἔπειθε κτλ.* » Ἦσαν δὲ τότε δέκα μόνον αἱ τὸ συνέδριον ἀποτελοῦσαι πόλεις. Αἱ δὲ Θῆβαι εἶχον δύο Βοιωτάρχας, ἴσως καθ' ὃ συγχωνεύσασαι ἐν ἑαυταῖς ἄλλην πόλιν τῆς συμπολιτείας, τὴν Ἀκραϊφίαν (15), κατὰ Βοίκιον, ὥστε ἦσαν 11 οἱ Βοιωτάρχαι· ἀπὸ δὲ τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης περιεστάλησαν εἰς 7.

Εἶχον δ' οἱ Βοιωτοὶ τέσσαρας Βουλάς, αἵτινες ἀπεφάσιζον περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης (16). « *Πρὶν δὲ τοὺς ὅρκους γενέσθαι, οἱ Βοιωτάρχαι ἐκοίνωσαν ταῖς τέσσαρσι Βουλαῖς τῶν Βοιωτῶν ταῦτα, ἅπερ ἅπαν τὸ κῆρος ἔχουσιν* ». Ἀγνωστον δ' ἂν ἡ ὑπαρξίς καὶ ὁ ὁργανισμὸς τῶν Βουλῶν τούτων ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοπικῆς διαιρέσεως.

Ὅτι δ' ἦν ἀρχαιοτάτη ἡ Βοιωτικὴ αὕτη συμπολιτεία

(12) Ξεν. Ἀπομν. Γ, 5, 2. — Clint. F. H. 399.

(13) Müll. Orchom. 402-413. — Böeckh, C. I. n. 726. — Wachsm. I, 1. 128. — R. Roch. Mem. de l'Acad. d. Inscr. T. VIII, σ. 214-249.

(14) Δ, 91.

(15) Παισ. Θ, 23.

(16) E, 38.

ἀποδείκνυται ὑπὸ τῆς καθιερούσης αὐτὴν ἐορτῆς τῶν Παμ-
βοιωτίων, τελουμένης, ὡς λέγει ὁ Πχυσανίας(17), κατὰ τὸ
ἐν Κορωνείᾳ κοινὸν ἱερὸν τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς, ἐπωνύμου
δῆθεν υἱοῦ τινος τοῦ Ἀμφικτύονος, ὅπερ ἐμφαίνει τὸν ἀμ-
φικτιονικὸν χαρακτήρα τῆς ἐορτῆς· «Πλὴν δὲ ἐς Κορό-
ρειαν ἐξ Ἀλαλκομενῶν ἀφικέσθαι, τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς
ἐστὶ τὸ ἱερόν. Καλεῖται δὲ ἀπὸ Ἰωνίου τοῦ Ἀμφικτύο-
νος, καὶ εἰς τὸν κοινὸν συνίεσιν ἐνταῦθα οἱ Βοιωτοὶ σύλ-
λογον».

Πολιτικὸν δὲ κέντρον τοῦ συνεδρίου ἦσαν κυρίως αἱ Θῆ-
βαι, κατ' ἀρχὰς μετὰξὺ ἴσων πόλεων πρώτη, διηνεκῶς ὁμῶς
τείνουσαι εἰς ἀπόλυτον ἡγεμονίαν, εἰς ἣν προῆγεν αὐτὰς
καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Λακεδαιμονίων, θελόντων νὰ κατα-
στήσωσι τὰς Θῆβας ἀντίπολιν τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ Διό-
δωρον(18). Ἀλλὰ κατὰ τῶν ἀξιώσεων τούτων ἐξανίσταντο
αἱ πιεζόμεναι βοιωτικαὶ πόλεις, τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἀν-
τιποιούμεναι, καί, κατὰ Ξενοφῶντα(19), «Βοιωτῶν μὲν
γὰρ πολλοί, πλεονεκτούμενοι ὑπὸ Θηβαίων, δυσμενῶς
αὐτοῖς ἔχουσιν». δι' ὃ ἐν Θουκυδίῳ(20) οὕτω παραπο-
νοῦνται οἱ Θηβαῖοι, προκειμένου περὶ Πλαταιῶν· «Ἡμῶν
κτησάντων Πλάταιαν ὕστερον τῆς ἄλλης Βοιωτίας, καὶ
ἄλλα χωρία μετ' αὐτῆς, ἃ, ξυμμίκτους ἀνθρώπους ἐξε-
λόντες ἔχομεν, οὐκ ἡξίουσιν οὗτοι, ὥσπερ ἐτάχθη τὸ πρῶ-
τον, ἡγεμονεύεσθαι ὑφ' ἡμῶν».

Καὶ μέχρι μὲν τῶν Περσικῶν ὑπερίσχυον αἱ Θῆβαι ἐν
Βοιωτίᾳ. Ἀλλ' ὅτε συνεμάχησαν μετὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ

(17) Θ, 34. — Ἰδ. καὶ Στράβ. Θ, 631. — Πλούτ. Ἑραστ. 4.

(18) ΙΑ, 81.

(19) Ἀπομν. Γ, 5, 2.

(20) Γ, 61.

κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, τότε περιεφρονήθησαν ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν, καὶ αἱ πόλεις ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν, οἱ δ' ἐν Ὀλ. 80, δ' εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἐλθόντες Σπαρτιᾶται, νικήσαντες κατ' ἀρχὰς ἐν Τανάγρα, ἡττήθησαν ἔπειτα κατὰ κράτος ἐν Οἰνοφύτοις ὑπὸ τοῦ τὰς πόλεις ὑποστηρίξαντος Μυρρωνίδου τοῦ Ἀθηναίου (21). Τότε δ' ὑπερίσχυσεν ἡ ἀντιθηβαϊκὴ ἢ δημοτικὴ μερίς, διότι οἱ ὀλιγάρχαι παστῶν τῶν πόλεων ἐφρόνουν τὰ τῶν Θηβῶν. Ἀλλὰ «κακῶς πολυτευομένη» κατ' Ἀριστοτέλην (22), ταχέως διεφθάρη ἡ δημοκρατία, καὶ οἱ ὀλιγάρχαι, λαμπρὰν νίκην ἄραντες ἐν Κορωνείᾳ, κατ' Ὀλ. 81, α', ὑπερίσχυσαν ὀριστικῶς, καὶ ἕως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔμειναν μετὰ τῆς Σπάρτης συμπολιτευόμενοι (23), ἐν ᾧ δημοτικὴ μερίς, κινουμένη πάντοτε καὶ αὐτὴ, προὔκალεσεν ἐν Ὀλ. 89, α' τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἐκβάσαν ἐν Δήλῳ μάχην (24).

Ἦν δ' ἐν Θήβαις ἡ Ἀριστοκρατία ἀρχαιοτάτη, ὁργανωθεῖσα, ἐν Ὀλ. 13 ὑπὸ Φιλολάου τοῦ Κορινθίου, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατηρήσεως μὲν τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν οὐσιῶν, «ὅπως ὁ ἀριθμὸς σώζεται τῶν κλήρων», κατ' Ἀριστοτέλην (25), καὶ ἀξιοῦσα, κατὰ τὸν αὐτὸν (26) «τὸν δέκα ἔτη μὴ ἀπεσχημένον τῆς ἀγορᾶς μὴ μετέχειν ἀρχῆς», ἤτοι, πιθανῶς, τὴν δεκαετῇ ἀποχὴν ἀπὸ ἀγοραίων ἐπιτηδευμάτων τῶν εἰς ἀρχὰς προχειριζομένων. Κατὰ τ' ἄλλα ὅμως ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τῆς ὀλιγαρχίας ταύτης ἱκανῶς ἐλευθέριαι, καὶ οὐχὶ λίαν μακρυνόμεναι τῶν δημοτικῶν· οἱ δ' ἐν

(21) Διοδ. ΙΑ, 81. — Θουκ. Α, 107. — Just. ΙΙΙ, 6.

(22) Πολ. Ε, 2, 6.

(23) Θουκ. Ε, 31.

(24) Διοδ. ΙΒ, 69. — Θουκ. Δ, 76. ΣΤ, 95.

(25) Πολ. Β, 9, 6-8.

(26) Γ, γ', 4. — Ίδ. καὶ ΣΤ', δ', 5.

Θήβαις καὶ ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων σωζόμενοι Σπαρτοί, καίτοι ἐξ ἀρχαιοτάτου καταγόμενοι γένους, οὐδεμίαν δύναμιν εἶχον (27). Ἦσαν δ' οἱ στρατιωτικοὶ αὐτῶν ἄρχοντες οἱ καλούμενοι *πολέμαρχοι*, ἐπίσημοι κατὰ πᾶσαν τὴν Βοιωτίαν, καὶ οἱ *ἵππαρχοι* (28), ὧν ἀνώτερος πρέπει νὰ ᾔτον ὁ στρατηγός, ἡ *ἄρχων*, ἢ, ὡς ἅπαξ λέγεται (29) «*ἄρχων καὶ στρατηγός*».

Πολὺ δ' αὐστηροτέρα ἦν ἐν ἄλλαις Βοιωτικαῖς πόλεσιν ἡ ἀριστοκρατία, ὡς ἐν Θεσπιαῖς ἡ τῶν καλουμένων *δημούχων*, ὧν οἱ ἀπόγονοι ἡγοῦντο ἔτι τῆς πόλεως μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διοδώρου (30), καὶ τῶν *ἱππέων* ἐν Ὀρχομένῳ (31)· καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, ὡς καὶ ἡ πάντοτε προΐουσα τῶν Θηβῶν φιλοδοξία, διέστησε, καὶ εἰς πόλεμον ἐκίνησε τὰς πόλεις ταύτας κατὰ τῶν Θηβῶν (32). Καὶ ἐν τῷ Κορινθιακῷ δὲ πολέμῳ, ἐν Ὀλ. 96, γ', τῷ λήξαντι διὰ τῆς ἐν Κνίδῳ νίκης τοῦ Κόνωνος (33), οἱ Βοιωτοὶ ἐτάχθησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων, Ἀργείων καὶ Κορινθίων, κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Θηβαίων, καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀνταλκίδου εἰρήνης, ἐν Ὀλ. 98, β', ἡναγκάσθησαν οἱ Θηβαῖοι, κατὰ κοινὴν γνώμην, ν' ἀφήσωσι τὰς Βοιωτικὰς πόλεις αὐτονόμους (34).

Ὅτε δ' ἐν Ὀλ. 99, γ' ὁ Σπαρτιάτης στρατηγὸς Φοιβίδας, βοηθῶν τὴν τῶν Θηβῶν ὀλιγαρχίαν, καὶ ὑπὸ τῶν φί-

(27) Παισ. Η, 11.

(28) Πλούτ. δαιμ. Σωκρ. 4, 5.

(29) Πλουτ. π. Ἑρωτ. 4.

(30) Διόδ. Δ, 29.

(31) Αὐτ. ΙΕ, 79.

(32) Διόδ. Δ, 29. — Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 4, 10.

(33) Ξεν. Γ, 5, 1. — Πλούτ. Β. Ἀγ. ΙΕ.

(34) Ξεν. Ε, 1, 33. — Πλούτ. Ἀγ. ΚΓ.

λων αὐτῆς Λεωντίδου, Ἀρχίου, καὶ τῶν λοιπῶν προσκληθεῖς, ἐκυρίευσεν τὴν Καδμείαν, ἐνίδρυσεν μὲν ἐν Θήβαις δυναστείαν οἶαι ἦσαν αἱ τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς Βοιωτίας, περὶ ὧν λέγει ὁ Ξενοφῶν (35). « *Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς πόλεσι δυναστεῖται καθιστήκεσαν ὥσπερ ἐν Θήβαις* »· ἀλλὰ διετήρησε τὴν ἀξίαν τῶν Πολεμάρχων καὶ τῶν Ἱππάρχων, οἵτινες ἦσαν δημοτικοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν φατριῶν προΐσταντο, ὡς περὶ αὐτῶν ὁ Ξενοφῶν (36). « *Στασιαζόντων δὲ τῶν Θηβαίων, πολεμαρχοῦντες μὲν ἐτύγχαρον Ἰσμηρίας καὶ Λεορτιάδης· διάφοροι δὲ ὄντες ἀλλήλοις, καὶ στρατηγοὶ ἐκάτεροι τῶν ἐταιριῶν. . .* » Τὸν ἕνα ὅμως τῶν πολεμάρχων τούτων, τὸν Ἰσμηνίαν, πλουσιώτατον τῶν Θηβαίων, ἐθανάτωσεν ὁ Φοιβίδας, μετὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ Βοιωτῶν, ὡς ἐχθρικῶς διακείμενον πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους (37). Ἀλλ' ἐν Ὀλ. 101, 6' ἐπέστρεψαν ἐξ Ἀθηνῶν οἱ φυγάδες φίλοι τοῦ Ἰσμηνίου ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν καὶ Μέλλонта, καὶ ἤλευθέρωσαν τὴν πατρίδα των, ὡς πρό τινων Ὀλυμπιάδων ἐπέστρεφον ἐκ Θηβῶν εἰς Ἀθήνας οἱ ἐλευθερωταὶ αὐτῶν ὑπὸ τὸν Θρασύβουλον. Τότε δὲ φαίνεται εἰσαχθὲν εἰς Θήβας πολίτευμα καθαρῶς δημοκρατικόν, κατὰ τὸν τύπον τοῦ Ἀττικοῦ (38).

Ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην δὲ τοῦ πολιτεύματος τούτου ἀνέλαμψαν τότε αἱ Θῆβαι, ἀναδείξασαι συγχρόνως δύο μεγάλους ἀνδρας, τὸν Πελοπίδαν καὶ Ἐπαμεινώνδαν, οἵτινες εἰς περιωπὴν δόξης καὶ ἰσχύος ἀνεβίβασαν τὴν πατρίδα των, ὥφεληθέντες ἐκ τῶν καιρῶν, τὴν ὑπερήφανον ἀπόφασιν τῆς πόλεως ὑπο-

(35) Ε. 2, 20.

(36) Ε. 2, 23.

(37) Ξεν. Β, 2, 25. 36.

(38) Ξεν. Ε, 4, 2, ἐπ. — Πλούτ. Β. Πελοπ. ΣΤ-ΙΒ. — Π. Δαιμ. Σωκρ. 25-33. — Δεῖν. κ. Δημ. 39.

θρέψαντες τοῦ νὰ ὑπερασπισθῇ μέχρι θανάτου τὴν ἐλευθερίαν τῆς κατὰ τῆς τότε τροπαιοῦχου Σπάρτης, καὶ ἰσχυρῶς βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἡρωικοῦ « Ἰεροῦ Λόχου » τοῦ Γοργίδα, οὗ τοὺς λογίτας πρὸς ἀλλήλους συνέδεε δεσμός ἔρωτος (39), ἀνάλογος πρὸς τὸν ἐν Σπάρτῃ καὶ Κρήτῃ μεταξὺ νέων καὶ ἀνδρῶν ὑφιστάμενον.

Τῆς δὲ δραστηρίας ταύτης ἀναβιώσεως ἀποτέλεσμα ἦν ὅτι, καὶ πρὶν ἢ ἐν Λεύκτροις τὰ Βοιωτικὰ ὅπλα ἀναδειχθῶσι νικηφόρα κατὰ τῆς Σπάρτης, ἡ πόλις τῶν Θηβῶν ἐπεκράτησεν ἤδη πάσης τῆς Βοιωτίας, οὐ μόνον ὡς συνεδρίου ἀρχηγέτις, ἀλλ' ὡς αὐτόχρημα πρωτεύουσα, καὶ οἱ Θηβαῖοι, κατὰ Διόδωρον (40), « *συνεῖχον τὴν Βοιωτίαν ἐν τῇ κατ' αὐτοὺς μιᾷ συντελείᾳ* », ὥστε καὶ « *Βοιωτοὶ οἱ ἐν Θήβαις* » ἐκαλοῦντο ἕκτοτε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (41), καὶ οἱ Βοιωτάρχαι, εἰς ἐπτὰ περισταλέντες τούντεσθεν (42), μνημονεύονται ἤδη πολλάκις ὡς Θηβαϊκῆ ἀρχῆς.

Ἀλλὰ μετὰ τὰς νίκας τῶν ἐδείχθησαν ὑπερόπται καὶ καταθλιπτικοί, καταστρέψαντες ἀπανθρώπως τὰς Θεσπιάς, τὸν Ὀρχομενὸν ἐν Ὀλ. 103, 6', καὶ τὰς Πλαταιάς (43), δι' ἃ ὠργίζοντο κατ' αὐτῶν ἰσχυρῶς οἱ Ἕλληνες, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης (44): « *Οὐκ ἀλόγως οὐδ' ἀδίκως αὐτοῖς ὀργιζόμενοι. οἷς γὰρ ἠὲνυχίκεσαν ἐν Λεύκτροις, οὐ μετρίως*

(39) Πλούτ. Πέλοπ. 1Η — Ἀθην. 1Γ, 12, 78 — Πλάτ. Συμπ. 179, Α. — Ξεν. Συμπ. Η, 32. — Αἰλ. Π. Ι 9. — Περιζών. αὐτ. — Ἰδ. καὶ Πλάτ. Συμπ. 182, Β.

(40) 1Ε, 38.

(41) Αἰσχ. κ. Κτησ. 44. — Ἰδ. Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 3, 19.

(42) Παισ. Θ, 13, 3. — Πλούτ. Β. Πέλοπ. 1Γ.

(43) Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ', 3, 1. — Παισ. Δ, 27, 5. Θ', 14, 1, 15, 2. — Δημ. π. Μεγαλοπ. 203, 4. Ἰσοκρ. π. Εἰρήν. 17.

(44) Π. Στιφ. 231, 3. — Ἰδ. καὶ Διόδ. 1Ε, 46. — Ἰσοκρ. πρ. Φιλ. 53. — Ἀριστ. 1δ. Τ. Ι. σ. 620. Dind.

ἐχρήσαντο». Οὐχ ἤττον δὲ διήγειρε τὴν ὑποπτον ζηλοτυπίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ἀκόρεστος φιλοδοξία τῶν Θηβαίων, μὴ ἀρκεσθέντων μόνον εἰς τὸ νὰ θραύσωσι καὶ καταστήσωσιν ἐσχατὶ ἀκίνδυνον τὴν δύναμιν τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλὰ καὶ θαλασσοκρατίας ἀντιποιηθέντων (45), καὶ εἰς τὴν γενικὴν τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν ἀποβλεψάντων ὥστε, κατ' Αἰσχίνην (46), ἐτόλμα νὰ λέγῃ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅτι ἔπρεπε νὰ φέρωσι τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῆς Καδμείας τὴν προστασίαν. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἀναγνωρίζει καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης (47) τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν.

Τότε κατηνάγκασαν τὸν τύραννον τῶν Φεραίων Ἀλέξανδρον νὰ τοῖς ἀκολουθῇ «ἐφ' οὗς ἀν' ἡγῶνται καὶ κελεύωσι» (48), καὶ ἐπὶ τινων μερῶν τῆς Πελοποννήσου ἐκάθισαν στερεῶς τὴν ἐπιβρόχην των, ὥστε ἔπεμπον Ἀρμιοστὰς εἰς Ἀχαΐαν καὶ Σικυῶνα (49), καὶ ὁ Πελοπίδας διὰ τῆς εὐγλωττίας του ἔπεισε τὸν Μέγαν Βασιλέα ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίαν αὐτῶν. Οἱ πλεῖστοι ὅμως τῶν Πελοποννησίων, ὑπ' αὐτῶν τῶν Θηβαίων εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἄρτι κληθέντες, δὲν ἠθέλησαν νὰ κλίνωσιν ὑπ' αὐτοὺς τὸν αὐχένα (50), ἀλλὰ μάλιστα οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Ἡλεῖοι καὶ οἱ Ἀρκάδες ἤριζον ἐν τοῖς συνεδρίοις των πρὸς αὐτοὺς περὶ ἡγεμονίας (51). Καὶ αἱ Ἀθηναὶ δὲ δὲν εἶχον τοσοῦτον καταβληθῇ, ὥστε νὰ μὴ ἀποκρούωσι τὰς ἐν Εὐ-

(45) Διδ. ΙΕ, 78.

(46) Π. πρπρδ. 29.

(47) Φιλ. Γ', 116, 5.

(48) Πλούτ. Πελοπ. ΑΕ.

(49) Ξεν. Ἑλλ. Ζ, 1, 43, 3, 4.

(50) Ξεν. Ζ, 1, 33-39.

(51) Πλούτ. Πελοπ. ΚΔ.

βοία καὶ ἀλλαχοῦ προσβολὰς τῶν Θηβαίων· καὶ τέλος ἡ Φωκίς, ἡ Λοκρίς, καὶ ὅσαι πόλεις μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην εἶχον προστεθῇ εἰς τὰς Θήβας (52), μετὰ τὸν ἐν Μαντινείᾳ θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐν Ὀλ. 104, γ', ἀνεκτήσαντο τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ὥστε καὶ ὁ Δημάδης λέγει (53): « Τῷ γὰρ Ἐπαμεινώνδου σώματι συνέβαιψε τὴν δύναμιν τῶν Θηβαίων ὁ καιρός ».

Ἀλλὰ τῶν σκοπῶν αὐτῶν δὲν παρητήθησαν εἰσέτι οἱ Θηβαῖοι, καὶ πρὸ πάντων ἐκίνουν οἱ Φωκεῖς, ὡς γείτονες, τὴν ζηλοτυπίαν των (54). Ἐνόμισαν δὲ τὴν κατάκτησιν αὐτῶν εὐκολον ὅτε, δι' ὑποτιθεμένην ἀσέβειαν αὐτῶν πρὸς τὸ Δελφικὸν ἱερόν, οἱ Ἀμφικτύονες ἀπεκήρυξαν αὐτοὺς ἐν Ὀλ. 106, α'. Τοῦτο ὅμως ἠϋξησε τὴν ὕλικὴν δύναμιν τῶν Φωκέων· διότι ἅπαξ κηρυχθέντες ἱερόσυλοι ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος, οὐδόλως πλέον ἐφείσθησαν τῶν ἱερῶν χρημάτων, καὶ δι' αὐτῶν ἐστρατολόγησαν ἰσχυράν δύναμιν μισθοφόρων, καὶ βοηθούμενοι, ἀλλ' ἀδρανῶς καὶ ἐμμέσως μόνον, ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀντέστησαν ἐπιτυχῶς εἰς τὴν Θεσσαλοθηβαϊκὴν συμμαχίαν (55). δι' ὃ οἱ Θηβαῖοι κατὰ πρῶτον τότε ἠναγκάσθησαν, ἀφιστάμενοι ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν, νὰ μισθοφορήσωσι παρὰ Πέρσαις (56), κατ' ἀρχὰς πέμψαντες τῷ Ἀρταβάζῳ πεντακισχιλίους μετὰ Παμμένους, ἀνδρείως πολεμήσαντας κατὰ τοῦ Βασιλέως, ἔπειτα δὲ λαβόντες παρ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως 300 τάλαντα, καὶ πέμψαντες αὐτῷ τὸν Λακράτην μετὰ 1000 ἀνδρῶν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων. Συγχρόνως δ' ἐδιάσθη-

(52) Ξεν. ΣΤ, 5, 23. — Διόδ. ΙΕ, 57.

(53) Ἀποσπ. ὁωδεκ. 13. — Ἰδ. Πολύβ. ΣΤ, 43.

(54) Ξεν. ΣΤ, 1, 1.

(55) Διόδ. ΙΣΤ, 23. — Πaus. Ι, 2.

(56) Διόδ. ΙΣΤ, 34. 40. 44.

σαν καὶ αὐτοί, ὥς καὶ οἱ Θεσσαλοί, νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλίππου (57), καί, κατὰ Δημοσθένην (58), τότε «*Κακῶν Ἰλιὰς περιεστήκει Θηβαίους*».

Τῆς ἀφορμῆς δὲ ταύτης ἐδράξατο προθύμως ὁ Φίλιππος ὅπως εἰσδύσῃ εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος. Καταστρέψας δὲ βοηθεία τῶν Θηβαίων τὸ Φωκικὸν κράτος, ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὰς ὑπὸ τῶν Φωκίων ἀφαιρεθείσας Βοιωτικὰς πόλεις Ὀρχομενὸν καὶ Κορώνειαν· ἄλλ' ἅπαξ παρελθὼν τὰς παρόδους, ἐγένετο κύριος τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων (59). Καὶ τότε κατενόησαν, ἄλλ' ὅψε, αὐτοὶ οἱ Θηβαῖοι τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀφροσύνην των, καὶ συνησπίσθησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὅπως εὐγενῶς συμπολεμήσωσιν, ἀλλὰ καὶ συνητητηθῶσιν εἰς τὸν τελευταῖον ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

Πρὸ πάντων τῶν ἄλλων δ' αἱ Θῆβαι ἐβλάβησαν ἐκ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ ἡττης, διότι αὗται ἐπρώτευσον τότε καὶ πρωτηγωνίστουν. Καὶ ἀνεξαρτήτους μὲν ἐκήρυξεν ὁ Φίλιππος τὰς Θεσπιάς, τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὰς Πλαταιάς, εἰς τοὺς Ἀθηναίους δ' ἔδωκε τὸν Ὠρωπόν (60), ὃν τοῖς εἶχεν ὑποσχεθῆ ἐπὶ τῆς ἐν Ὀλ. 108, 6' συνομολογηθείσης συνθήκης (61), φρουρὰν δ' ἐνέβαλεν εἰς τὴν Καδμείαν, ἣν ὅμως, ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἐξήλασαν οἱ Θηβαῖοι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐπελθὼν ὁ Ἀλέξανδρος, κατέσκαψε τὴν πόλιν (62) καὶ κατεκληρούχησε τὴν χώραν αὐτῶν τοῖς λοιποῖς Βοιωτοῖς,

(57) Διδ. ΣΤ. 58.

(58) Π. πρπρσβ. 387.

(59) Δημ. π. Εἰρ. 62. — Φιλίππ. Β' 67, 26.

(60) Διδ. ΙΣΤ, 87. — Πaus. Α, 34, 1. Δ, 27. Θ, 1, 37.

(61) Δημ. π. Εἰρ. 59. — Π. Πρπρσβ. 375.

(62) Διδ. 12, ΙΖ. — Αἰλ. Π. Γ. ΙΒ, 57. ΙΓ, 7. — Ἀρρίαν. Α, 7-9. — Πλούτ. Β. Καμῖλλ. ΙΘ. — Justin. IX, 4.

οἵτινες διὰ τοῦτο ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Μακεδόνας καὶ ἐπὶ τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου (63).

Ὑπὲρ αὐτῶν ὁμοῦς ἐκινήθη ὁ γενικὸς τῶν Ἑλλήνων οἶκτος, καὶ ὁ Κάσσανδρος τέλος, πιθανῶς ἐν Ὀλ. 116, 6', ἀποκατέστησεν αὖθις τὴν πόλιν (64), καὶ τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, ὡς ἦτον ἀνέκαθεν. Εἰσὶ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης αἱ πλείσται σωζόμεναι ἐπιγραφαὶ τοῦ κοινοῦ (65), ἐν αἷς ἀπαντᾷται καὶ τὸ ἀξίωμα Ἀρχῶν τοῦ κοινοῦ, πιθανῶς κατὰ πρῶτον εἰς τὸν νέον τοῦτον σχηματισμὸν εἰσαχθέν.

Αἱ συμφοραὶ ὁμοῦς καὶ ἡ δουλεία εἶχον δαμάσει μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ τὸ φρόνημα τῶν Θηβαίων, καὶ εἰς κτηνώδη τρυφὴν ἐξαχρειώσκει τὰ ἦθη αὐτῶν, ὥστε καὶ παροιμιακῶς ἐλέγετο «Βοιωτία ὅς, ἀναισθησία» (66). Προσέτι δὲ συνετέλεσεν εἰς ἐξασθένησιν αὐτῶν οὐχ ἥττον καὶ τῆς ἀκράτου δημοκρατίας ὁ παρ' αὐτοῖς ἐκτραχηλισμὸς· ὥστε ὁ Αἰτωλικὸς πόλεμος εὗρεν αὐτοὺς παραλελυμένους, καὶ ἐν Ὀλ. 132 ἔπεσαν ἐν Χαιρωνείᾳ χίλιοι Θηβαῖοι μετὰ τοῦ Βοιωτάρχου (67), καὶ τὰ Μέγαρα, ἀποσπασθέντα ἀπὸ τῶν Θηβῶν, ἐδόθησαν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν (68).

Ὅτε δ' ἤρξαντο ὑπερισχύοντες ἐν Ἑλλάδι οἱ Ῥωμαῖοι, τότε καὶ αἱ σπαράττουσαι τὴν Βοιωτίαν ἐσωτερικαὶ φατρίαι ἔλαβον πολιτικώτερον χαρακτῆρα, ἀλλὰ πρὸς δυστυχίαν τῆς Βοιωτίας, διότι εἰς τὰς πλείστας περιστάσεις, καὶ εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Φιλίππου (69), καὶ εἰς τὸν τοῦ Ἀντιό-

(63) Διόδ. ΙΗ, 11. — Παυσ. Α, 25, 4.

(64) Διόδ. ΙΘ, 54. — Παυσ. Δ, 27, 5. Θ, 7, 1.

(65) Bæckh, C. I. G. Pars V, V, 1. 1.

(66) Ἀθην. Ι, 11. — Δικαίταρχ. Β. Ἑλλ.

(67) Πλου. Β. Ἀράτ. ΙΣΤ.

(68) Πολύβ. Κ, 4-6.

(69) Πολύβ. ΙΗ, 26. — Liv. XXXIII, 1. 2. 27-29.

χου (70), ὑπερίσχυσεν ἡ ἀντιρῳμαϊκὴ μερίς, τὴν δυσμένειαν τῶν νικητῶν ἐπισύρασα εἰς τὴν πόλιν. Ἐπὶ Περσέως δὲ τέλος, ἐν Ὁλ. 150-152, προσεχώρησαν οἱ Θηβαῖοι τοῖς Ῥωμαῖοις· ἀλλ' οἱ λοιποὶ Βοιωτοὶ κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπιμείναντες ἀπερισκέπτως, διέβρῃξαν τὴν συμπολιτείαν, ὡς διηγεῖται ὁ Πολύβιος (71): « Τὸ δὲ τῶν Βοιωτῶν ἔθνος, ἐπὶ πολλὸν χρόνον συντετηρήκασί τε τὴν κοινὴν συμπολιτείαν... τότε προπετῶς καὶ ἀλογίστως ἐλόμενον τὰ παρὰ Περσέως, εἰκῇ καὶ παιδαριωδῶς πτοηθέν, κατελύθη, καὶ διεσκορπίσθη κατὰ πόλεις ». Λέγει δ' ὁ Παυσανίας (72) ὅτι ὁ Μόμμιος κατέλυσε τὰ συνέδρια « ἐν Φωκεῦσιν, ἢ Βοιωτοῖς, ἢ ἐτέρωθί που τῆς Ἑλλάδος », ἐξ οὗ ἐξέλαβόν τινες (73) ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν ἐπὶ Περσέως διάλυσιν συνέστη τὸ Βοιωτικὸν συνέδριον πάλιν, καὶ ἐκ νέου κατηργήθη ὑπὸ Μομμίου, ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, ἐν Ὁλ. 158, δ'. Ὅπως δὴποτε ὅμως, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἄλωσιν οἱ Ῥωμαῖοι, λυπηθέντες τοὺς Ἕλληνας, ἀπέδωκαν αὐτοῖς αὖθις τὰ ἐνόητά τινα καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαν δύναμιν χορηγοῦντα συνέδρια, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας (74): « Ἔτησιν οὐ πολλοῖς ὕστερον ἐτρέποντο εἰς ἔλεος Ῥωμαῖοι τῆς Ἑλλάδος, καὶ συνέδριά τε κατ' ἔθνος ἀποδιδόασιν ἐκάστοις τὰ ἀρχαῖα »· ὥστε καὶ Βοιωτάρχαι ἀπαντῶνται ἔτι ἐν τῷ δευτέρῳ χριστιανικῷ αἰῶνι (75).

Ἐγένετο δὲ καὶ αὖθις θέατρον πολέμου ἡ Βοιωτία, τοῦ

(70) Πολύβ. ΚΓ, 2. — Liv. XXXVI, 6.

(71) KZ, 2, 10.

(72) Z, 16.

(73) Bæckh.

(74) Z, 116. — Ἰδ. καὶ Cic. d. nat. deor. III, 19. — Πλούτ. Κίμ. Β.

(75) Πλούτ. Κεφ. Κατ. Ἑλλ. 17.

μεταξὺ Σύλλα καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ Μιθριδάτου (76). ἀλλὰ μετ' αὐτὸν καὶ ἕνεκα αὐτοῦ αἱ Θῆβαι σχεδὸν ἐξεμνηδενίσθησαν, καὶ ἐπὶ Παυσανίου περιεστάλησαν ἤδη εἰς τὴν σημερινήν περίπου ἔκτασιν αὐτῶν· « Τὸ ὄνομα τῶν Θηβῶν ἐς Ἀκρόπολιν μόνη καὶ οἰκήτορας καταβέβηκεν οὐ πολλούς » (77).

(76) Παυσ. Θ, 7, 4. — 33, 4. — Ἀππιαν. Μιθριδ. 190.

(77) Η, 33, 4. — Ἰδ. καὶ Δίων. Χρυσόστ. Ζ, 123. Β.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἀρκαδικὴ συμπολιτεία.

ὑπὸ τῶν νικῶν δὲ τῶν Θηβαίων περὶ Ὀλ. 102 φρονη-
ματισθέντες οἱ σύμμαχοι αὐτῶν Ἀρκαῖδες, οὓς ὁ Ἐπαμει-
νώνδας ἤθελε ν' ἀντιτάξῃ τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ καυχώ-
μενοι ὅτι αὐτῶν καὶ μόνων ἦν πατρίς ἡ Πελοπόννησος,
διότι μόνοι ἦσαν αὐτόθι αὐτόχθονες, ἀντελάβοντο τῆς ἀνε-
ξαρτησίας, καί, κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Τεγεάτου ἢ Μαντινέως
Λυκομήδους, συνεκρότησαν σύνοδον ἢ Συντέλειαν ἐκ 10,000
ἀνδρῶν, ὡς λέγει ὁ Διόδωρος (1). « Ἐπεισε τοὺς Ἀρκαῖδας
εἰς μίαν συντέλειαν συνταχθῆναι, καὶ κοινὴν ἔχειν σύ-
νοδον, συνεσιῶσαν ἐξ ἀνδρῶν μυρίων, καὶ τούτους ἐξου-
σίαν ἔχειν περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευέσθαι », καὶ
εἶχον ἀνδρεῖον στρατόν, οὗ τὸ ἐκλεκτὸν σῶμα ἐκαλεῖτο
Ἐπίκριτοι. Βοηθοῦντες δὲ μετὰ πλείστης δραστηριότητος
ἐκ τῶν ἄλλων ἀλληλομάχων λαῶν ὅτε μὲν τούτους ὅτε
δ' ἐκείνους, τοὺς Ἀργεῖους ἐν Ἐπιδαύρῳ κατ' Ἀθηναίων,
μετὰ ταῦτα τοὺς Ἀθηναίους, καὶ πάλιν νικῶντες τοὺς
Σπαρτιάτας ἐν Ἀσίνῃ ἦν ἐπόρθησαν, διετήρησαν ἐπὶ τινα
χρόνον ἰσοβροσίαν τινα ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἐπρώτευσαν ἐν
αὐτῇ. Ἀλλὰ τέλος στασιάσαντες ἀλληλεσφάγησαν, καὶ
ἠνέωξαν οὕτω τὴν Ἀρκαδίαν εἰς τὸν Ἀγηςίλαον, πορθή-
σαντα τὴν Τεγέαν.

(1) IE, 59. — ID. καὶ IEn. Ἑλλ. Z, 1, 23-4, 3.

Ἦν δὲ καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου σχέδιον ὁ συνασπισμὸς τῶν Ἀρκάδων, πρὸς ὃ καὶ συνώκισε τὴν Μεγαλόπολιν ἔκ τινων ἐλασσόνων περιοίκων πολισμάτων (2). Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐρείλκυσε ἡ πόλις αὕτη τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἄλλων ἀρκαδικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐβοηθήθη ὑπὸ τοῦ ἐν Μαντινείᾳ συλλόγου, ἐπεκαλέσθη δὲ καὶ τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, ὑπὲρ ἧς θερμῶς ἠγόρευσε ὁ Δημοσθένης (3). Καὶ ἐν γένει συνδεθὲν τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκάδων μετὰ τῶν Ἀργείων, Σικυωνίων, Θηβαίων καὶ Μεσσηνίων, ἐγένετο μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου μετακλήσεως τούτων εἰς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα των, ἐν τῶν πρωτίστων προσκομμάτων τῆς ἀνακύψεως τῆς Σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας.

Ἀλλ' ἡ τάσις αὕτη τοῦ καταβάλλειν τὰς ἀνωτάτας ἐπιβρόας, καὶ τοῦ ἐπιφέρειν ἰσορροπίαν μεταξὺ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν, εἰσήγε συγχρόνως ἐν αὐτοῖς πολιτικὴν ἀναρχίαν, καθ' ἣν οὐδεὶς οὐδένα ὡς ἀνώτερον κατὰ δύναμιν καὶ ἐπιβρόην ἀναγνωρίζων, καὶ πάντες φρονούντες ὅτι ἐδύναντο ἐπίσης νὰ πρωτεύσωσιν, ἀντεφθονοῦντο, ἐδισπίστουν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐμονοῦντο, ὡς ἀναγνωρίζει ὁ Δημοσθένης (4). «*Ἐπειτα προστασίαι πολλαὶ καὶ πανταχόθεν γίνονται, καὶ τοῦ πρωτεύειν ἀντιποιοῦνται μὲν ἅπαντες ἀφρεσῶσι δ' ἔτιοι καὶ φθονοῦσι καὶ ἀπιστοῦσιν ἑαυτοῖς, οὐχ ὡς ἔδει· καὶ γέγονασι καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστοι, Ἀργεῖοι, Θηβαῖοι, Κορίνθιοι, Λακεδαιμόνιοι, Ἀρκάδες ἡμεῖς*».

Ἠνάγκασεν ὁμῶς τὴν Ἑλλάδα εἰς ἐνότητα ἡ πίεσις τῆς

(2) Στράβ. Η, 595, Α. — Παυσ. Η, 27, 6. — Πολύβ. Θ, 21.

(3) Ὑπ. Μεγαλοπ.

(4) Φίλιππ. Δ, 145.

Λακεδαιμονικῆς ἰσχύος, καὶ τότε πολλάκις ἡ Πελοπόννησος συνεδέθη πάλιν, ἀλλὰ περὶ κέντρον τὴν Σπάρτην, ὡς μετὰ τὴν ἐν Ἀρβήλοις μάχην, ἐπὶ Ἀγίδος Β', ἐν Ὀλυμπ. 112 (5), ὅτε ὤπλισε δισφυρίους πεζοὺς καὶ δισχιλίους ἵππους, ἐπὶ Ἀρέως Β' καὶ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ἐν Ὀλ. 125 (6), ἀμέσως πάλιν μετὰ ταῦτα ἐπὶ Κλεομένους Γ' (7)· μέχρις οὗ τὴν κοινοπραγίαν ὠργάνισε καὶ συνέσφιγξεν ὁ Ἀχαϊκὸς δεσμός.

Καὶ ἄλλα δέ τινα ἔθνη, τῷ αὐτῷ ἐπόμενα παραδείγματι, ἀπετέλεσαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συνέδρια, ὡς οἱ Φωκεῖς (8), οἱ Δωριεῖς, οἱ Λοκροί, οἱ Ἀκαρνανες κατ' Ἀγησιλάου (9), οἱ Ἑπειῶται (10). Τὰ πλεῖστα ὁμῶς ἀπέβλεπον κυρίως εἰς ἰσχυρωτέραν ἄμυναν μόνον, οὐδ' εἶχον οἱ δεσμοὶ οὗτοι στερεότητα, ἔκτασιν καὶ δύναμιν ἱκανὴν ὥστε νὰ ἐπενεργήσωσιν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος.

(5) Διόδ. ΙΖ, 62. 63.

(6) Just. XXIV, 1.

(7) Πολύβ. Β, 46. — Πλούτ. Β. Κλεομ. ΙΔ.

(8) Παισ. Ι'. 5.

(9) Ξεν. Ἑλλ. Δ, 6, 4.

(10) Id. Str. Croix, des anc. gonvts. féd. σ. 210, in — Wachsm. de jure gent. σ. 68 — Pastoret, hist. de la législ. T. VIII, σ. 341-400.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Θεσσαλική συμπολιτεία.

Εἰς περιωπὴν δ' ἐξ ἐναντίας καὶ εἰς δύναμιν προήχθη ἡ Θεσσαλικὴ συμπολιτεία, ἣτις ἔσχε τὴν φιλόδοξον ἀξίωσιν τοῦ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν Βοιωτικὴν εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν ἡγεμονίαν.

Ἀφ' οὗτου ὀλίγον μετὰ τὰ τρωικὰ ἡ Θεσσαλία ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν ἐξ Ἐφύρας τῆς Θεσπρωτικῆς ὀρμηθέντων Θεσσαλῶν, καὶ κατ' αὐτοὺς ὠνομάσθη (1), εἶχε μὲν πάντοτε ἐθνικὴν ἐνότητα (2), ἀλλ' ὁ μεταξὺ τῶν πόλεων αὐτῆς δεσμός φαίνεται οὐχὶ λίαν ἰσχυρὸς ὑπάρχας, διότι μνημονεύονται πολλάκις ὡς ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητοι, ἔχουσαι καὶ ἰδίους ἄρχοντας ἕκασται, οἷον ἐν Θουκυδίδῃ (3)· « Καὶ ἀφίκοιτο Λαρισσαῖοι, Φαρσάλιοι, Παράλιοι, Κρανῶνιοι, Πειράσιοι, Γορτύνιοι, Φεραῖοι. Ἦγοντο δὲ αὐτῶν, ἐκ μὲν Λαρίσεως . . . , ἐκ δὲ Φαρσάλου Μένων. Ἦσαν δὲ καὶ τῶν ἄλλων κατὰ πόλεις ἄρχοντες ». Τὸ αὐτὸ δὲ συμπέρασμα ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ Ξενοφῶντος (4) μνημονευομένης προτάσεως τοῦ Φεραίου Ἰάσωνος πρὸς τὸν Φαρσάλιον

(1) Διόδ. ΙΕ, 60. — Ξενοφ. Ἑλλ. ΣΤ, 5, 1. — Ἰσοκρ. πρ. Φίλιππον 119.

(2) Ἰδ. Πλάτ. Ἰππ. μεζ. 284, Α. — Νομ. Α, 625, Δ. — Ἡρόδ. Ζ, 169. — Πολύβ. Δ, 8, 10. — Justin. VII, 6. — Παυσ. Ι, 1, 2.

(3) Β, 22.

(4) Ἑλλ. ΣΤ, 1, 4.

Πολυδάμαντα, τοῦ νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἀναδείξῃ αὐτὸν ἀρχηγόν.

Ἦν δ' ἡ σχέσις τῶν ἀρχαίων κατακτηθέντων κατοίκων τοῦ τόπου πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν τῶν ἐπελθόντων κατακτητῶν οἷα ἐν πάσαις ταῖς δωρिकाῖς χώραις· καὶ οἱ μὲν εἰς κατάστασιν δουλείας περιελθόντες, καὶ τοῖς Εἰλωσι τῆς Σπάρτης ἀντιστοιχοῦντες, ἐκαλοῦντο *Πενέσται*, εἴτε ἐκ τοῦ *πένεσθαι*, κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσέα (5), εἴτε ἐκ τοῦ *μένειν* (κατὰ διαλεκτικὴν παραφθορὰν τοῦ *μενέσται*) κατ' Ἀθήναιον (6), ὡς *μείναντες* ἐν τῇ χώρᾳ καὶ μὴ ἀπελθόντας, ἢ ὡς πολλὰ *ὑπομένοντες*· εἰ καὶ μαρτυρεῖ ὁ Ἀθήναιος ὅτι οἱ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπλούτησαν ὑπὲρ τοὺς ἰδίους κυρίους. Προσέτι δ' ἐλέγοντο καὶ *λάτρεις*, ἥτοι θεράποντες. Καὶ γνωστόν ἐστι περὶ αὐτῶν ὅτι ἐσυνθηκολόγησαν τοῖς κατακτηταῖς νὰ ἔχωσι τὴν ζωὴν σώαν καὶ νὰ ἐγκαταμείνωσιν ἐν Θεσσαλίᾳ, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν ἐπὶ συντάξει, ἥτοι ἐπὶ φόρῳ. Οἱ δ' ἐλεύθεροι, καὶ τῶν περιόικων τὴν θέσιν κατέχοντες, ἐλέγοντο συνήθως *ὑπήκοοι* (7), οἷοι ἦσαν οἱ Μάγνητες, οἱ Φθιώται, οἱ Περγαῖοι, οὓς ὁ Στράβων λέγει *ὑποτελεῖς* μόνων τῶν Λαρισαίων (8). Ἐνέμειναν ὁμῶς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τινὰ τῶν ἀρχαίων Βασιλικῶν γενῶν, ὡς οἱ Ἀλευάδαι ἐν Λαρίσση καὶ Ἴσως καὶ ἐν Φαρσάλῳ (9), ἐξ Ἀλεύα τοῦ Πυρρόου (10), καὶ οἱ Σκυπάδαι ἐν Κράνωνι (11). Διετήρησαν δ' οὗτοι καὶ πλοῦτον καὶ ἐπιρ-

(5) B, 9

(6) A, 88. — Ἰβ. καὶ σ. 151. — Ἠσυχ. λ. Πενέσται. — Ἀμμόν. ἐν λ. Θῆς. — Πίνδ. Νεμ. Δ, 88 καὶ Σχόλ.

(7) Θεοκ. B, 101. Δ, 78. H, 3. — Ἀθῆν. ΣΤ, 88.

(8) I, 671, Δ.

(9) Θεοκ. A, 111.

(10) Πλούτ. Π. φιλαδ. 2.

(11) Περιζών. Εἰς Αἰλ. Π. Γ. IB, 1.

ρόήν, ὥστε καὶ πολυτέλειαν τυράννων ἀξίαν πολλάκις ἐπεδείκνυον, καὶ τὴν ἀρχαϊκὴν φιλοξενίαν πρὸς πεπαιδευμένους καὶ ποιητάς (12), ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Ἡρόδοτος *Βασιλῆας Θεσσαλίας* καλεῖ αὐτούς (13), καὶ ἐν Ὀλυμπ. 77, γ', ὅτε ἡ Σπάρτη κατέβαλλε τοὺς τυράννους, ὁ Λεωτυχίδης ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῶν (14). Ἐπλούτουν δ' οἱ Θεσσαλοί, καί, ἔνεκα τῆς πεδινῆς φύσεως τῆς χώρας αὐτῶν, ἦσαν ἄριστοι ἵππεις, ὡς λέγει καὶ ὁ Πλάτων (15): «*Θετταλοὶ εὐδόκιμοι ἦσαν ἐν Ἑλλησι, καὶ ἐθανμάζοντο ἐφ' ἱππικῇ τε καὶ πλούτῳ*».

Ἦν δὲ τὸ ἐν ταῖς Θεσσαλικαῖς πόλεσιν ἐπικρατοῦν σύστημα ἀριστοκρατικόν, ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Τυρίου (16) παραβαλλόμενον πρὸς τὸ τῆς Κρήτης καὶ Σπάρτης· ὁ δὲ Θουκυδίδης λέγει περὶ αὐτοῦ (17): «*Δυναστεία μᾶλλον ἢ αὐτονομία ἐχρῶντο τὸ ἐγχώριον οἱ Θεσσαλοί*». Προέστατο δ' ἐκάστης τῶν πόλεων εἰς ἄρχων, ὅστις ἐν μεταγενεστέραις ἐπιγραφαῖς (18) καλεῖται *Ταγός*, ἵσως ὁμῶς κατ' ἀρχαϊσμοῦ ἐπιτήδευσιν, διότι *Ταγός* ἐλέγετο ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τῆς Θεσσαλίας ἀνώτατός τις ἀρχηγός, ὅστις ἐκτάκτως κατελάμβανε τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἐπὶ πάσης τῆς Θεσσαλίας, καὶ συνεκέντρον πάσας τὰς Θεσσαλικὰς δυνάμεις, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ξενοφῶν (19), ὅτι: «*ὅταν ταγεύηται ἡ Θεσσαλία, εἰς ἑξακισχιλίους μὲν οἱ ἱππεύον-*

(12) Πλάτ. Μέν. 70, B. — Ἰσοκρ. π. Ἀντιδ. 83. — Φιλόστρ. Β. σοφ. 16, 2.

(13) Ζ, 6.

(14) Πλούτ. π. κακοηθ. Ἡροδ. 21.

(15) Μενέξ. 70, Α.

(16) Β, 4.

(17) Δ, 78.

(18) Bæckh, C. I. G. n. 1770.

(19) Ἑλλ. ΣΤ, 1, 4.

τες γίνονται, ὅπλῃται δὲ πλείους ἢ μύριοι καθίστανται». Καλεῖ δ' ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς τὸν Ταγόν, Ἀρχόν (20), καὶ ὁ Ἡρόδοτος μάλιστα Βασιλέα (21). Ἐπειδὴ δ' ἦν ἑκτακτος ἡ ἀρχὴ αὕτη, διὰ τοῦτο δὲν ἦτο δικαιοματικῶς διαδοχικὴ, καὶ αἱ πρὸς τακτικὴν διαδοχὴν γινόμεναι ἀπόπειραι δὲν ἦσαν ἐπιτυχεῖς πάντοτε.

Μεταξὺ δὲ τῶν ὀλιγαρχῶν τῶν πόλεων ὑπῆρχον πολ-
λάκις στάσεις περὶ πρωτείων (22)· ἀλλὰ πολλάκις διελύοντο εἰρηνικῶς καὶ διὰ συμβιβασμοῦ, ὥστε καὶ ἐν Λαρίσση μνη-
μονεύονται ὑπὸ Θουκυδίδου (23) δύο συνάρχοντες, ὁ Πολυ-
μήδης καὶ ὁ Ἀριστόνους, ἀρχηγοὶ ὄντες τῶν δύο ἀντιθέ-
των μερίδων, «ἀπὸ τῆς στάσεως ἐκάτερος», καὶ αὐτόθι
ἀναφέρεται ὑπ' Ἀριστοτέλους (24) ἄρχων μεσίδιος, ὁ οὐ-
δέτερος καὶ συμβιβαστικός. Ἐν γένει δ' οἱ περὶ τὰς ἀρχὰς
ἐκαλοῦντο, κατὰ τοὺς γραμματικούς (25), δημιουργοὶ ἐν
Θεσσαλίᾳ ὡς καὶ ἐν Ἀργεῖ.

Δημοτικὴ δὲ μερίς φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐν Λαρίσση οἱ λε-
γόμενοι Λαρισσοποιοί, (26). Ἀλλὰ δημοκρατικὰ κινήματα
ἤρξαντο μόνον περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πο-
λέμου, καὶ ἐξ αὐτῶν, ὡς φιλεῖ συμβαίνειν, προέκυψε τυ-
ραννίς, ἡ τῶν Φεραίων Ταγῶν, εἰς ἣν, ἔνεκα τῆς καταγω-
γῆς αὐτῆς, ἀντετάττετο ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς, ἰδίως ἡ τῶν
Ἀλευαδῶν. Ἦδη ἐν Ὀλ. 86, α' ὁ Φεραῖος Λυκόφρων ἐβου-
λεύθη «ἄρξαι ὅλης τῆς Θεσσαλίας» (27), καὶ πολεμηθεῖς

(20) Ε. 74.

(21) Ε. 63.

(22) Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε, 5, 7.

(23) Β, 22.

(24) Πολ. Ε. 9. — Ἡθ. Νικομ. Ε, 4, 7.

(25) Ζωναρ. Β. Ἐτυμ. ἐν λ.

(26) Ἀριστοτ. Πολ. Γ, 1, 9.

(27) Ξεν. Ἑλλ. Β, 3, 4.

ὑπὸ Μηδίου, τοῦ δυνάστου τοῦ Φαρσάλου, βοηθουμένου ὑπὸ Κορινθίων καὶ Βοιωτῶν, ἐνίκησεν (28), ἀλλὰ δὲν κατάρθωσε καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς φιλοδόξου προθέσεώς του.

Πρῶτος δ' ὁ μεγαλόφρων Ἰάσων ὁ Φεραῖος διεπράξατο ἐν Ὀλ, 102, γ', συγχρόνως τῷ Λυκομίδῃ ἐν Ἀρκαδίᾳ, νὰ συσσωματώσῃ πάντας τοὺς Θεσσαλοὺς, καὶ ν' ἀναγορευθῇ γενικὸς αὐτῶν Ταγός, καὶ ἀντεποιήσατο αὐτῆς τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας (29), ὠφελούμενος ἐκ τῆς θέσεως τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ὅτε τῶν μὲν δύο προεχουσῶν πόλεων, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, εἶχεν ἀντισυντριβῇ ἡ δύναμις, αἱ δὲ Θῆβαι εἶχον καὶ αὐταὶ ἐκπέσει τῆς μεγάλης αὐτῶν περικοπῆς, ὡς ἱστορεῖ ὁ Διόδωρος (30): «*Λακεδαιμονίους γὰρ συνέβαινε περὶ Λεῦκτρα μεγάλη συμφορὰ περιπεπτωκέναι, Ἀθηναίους δὲ μόνον τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς ἀντέχεσθαι, Θηβαίους δὲ πρωτείων ἀξίους μὴ εἶναι, Ἀργεῖους δὲ διὰ στάσεις καὶ φόνους ἐμφυνλίους τεταπεινωθῆναι*». Συνήγαγε δὲ στρατὸν ὀπλιτῶν μὲν δισμυρίων, πελταστῶν δέ, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν, «*Ἰκανὸν πρὸς πάντας ἀνθρώπους ἀντιταχθῆναι*», καὶ ἱππέων ὀκτακισχιλίων, δι' ὧν μέγала ἐδύνατο νὰ κατορθώσῃ ἡ Θεσσαλία, ἃν εἶχεν ἐνότητά παγίαν, καὶ ὀργανισμὸν κατάλληλον. Ἀλλ' ὁ Ἰάσων μετὰ ἐν ἔτος ταχείας ἐδολοπονήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Πολυδώρου, ἧ ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν (31). Περιῆλθε δὲ τότε ἡ ἐξουσία εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς Πολύδωρον καὶ Πολύφρωνα, ὧν ὁ δεύτερος, θανατώσας τὸν πρῶτον, ἔμεινε μόνος Ταγός ἐπὶ ἐν καὶ αὐτὸς ἔτος, καὶ

(28) Διόδ. ΙΔ, 82. — Ξεν. Ἑλλ. Β, 3, 4.

(29) Διόδ. ΙΕ, 60 — Ξεν. Ἑλλ. ΣΤ, 1, 4. — Ἰσοκρ. πρ. Φιλίππ. 119.

(30) Ἀῤῥ.

(31) Ξεν. ΣΤ, 4, 20-37.

ἐπολιτεύθη σκληρῶς καὶ τυραννικῶς. Ἐφονεύθη δὲ καὶ οὗτος ὑπ' Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου, ὅστις ἀνεδείχθη ἄγριος μὲν τύραννος κατ' οἶκον, ἄδικος δὲ ἀλλὰ καὶ ἐπιφοβὸς ἐχθρὸς πρὸς τοὺς ξένους, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν(32). «*Ἐπεὶ... παρέλαβε τὴν ἀρχήν, χαλεπὸς μὲν Θετταλοῖς Ταγὸς ἐγένετο, χαλεπὸς δὲ Θηβαίοις καὶ Ἀθηναίοις πολέμιος, ἄδικος δὲ Ληστὴς καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν*». Ἀλλὰ μέχρι τέλους ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Θηβαίων, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ αὐτοῖς, καὶ ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρας τὰς τὸν ζυγὸν αὐτοῦ ἀποστρεφόμενας Θεσσαλικὰς πόλεις, καί, κατὰ Πλούταρχον (33), «*Θεσσαλοῖς μὲν ἀποδοῦναι τὰς πόλεις αἱ εἶχεν αὐτῶν Μάγνητας δὲ καὶ Φθιώτας καὶ Ἀχαιοὺς ἀφεῖναι, καὶ τὰς φρουρὰς ἐξαγαγεῖν· ὁμοῖαι δ' αὐτόν, ἐφ' οὓς ἂν ἡγῶνται Θηβαῖοι καὶ κελεύωσιν, ἀκολουθήσειν*». Ἐφόνευσε δὲ τοῦτον Λυκόφρων ὁ Β', ὃν πάλιν ἐξέβαλον οἱ Ἀλευάδαι, ἐν Ὀλ. 106, δ', βοηθοῦντος αὐτοῦ τοῦ Φιλίππου.

Ὀλίγον ὅμως ἐνδιέφερεν εἰς τὸν Φίλιππον τῶν προσώπων μόνων ἢ ἀλλαγῇ· ὅ,τι δ' ᾔθελεν, ἦν ἡ ἀνατροπὴ τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐπέτρεπε τὴν συσσωμάτωσιν τῶν Θεσσαλῶν εἰς καταρτισμὸν ἐπιφόβου δυνάμεως. Διὰ τοῦτο, ὑποθάλλων τὴν Ἀριστοκρατίαν, κατώρθωσεν ἐν Ὀλ. 109, α', διαιρέσας, ἢ μᾶλλον εὐρὼν διηρημένην τὴν Θεσσαλίαν εἰς τέσσαρα κυριώτερα τμήματα, νὰ καταστήσῃ ἐν αὐτοῖς διοικήσεις αἵτινες ἐκλήθησαν τετραδαρχίαι, καὶ δεκαδαρχίαι εἰς τὰς ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν, τὰ τμηματικὰ συμφέροντα οὕτω τῇ ἐθνικῇ ἐνότητι ἀντι-

(32) Αὐτ. 35. — Ίδ. Διόδ. ΙΕ, 61. 95. — Πλούτ. Β. Πελοπ. 26-35. — Δημ. κ. Ἀριστοκρ. 660, 5. — κ. Πολυκλ. 1207. 17. — Π. Τριηρ. στεφ. 1239, 6.

(33) Β. Πελοπ. ΔΕ. — Διόδ. ΙΕ, 80.

τάξας. Ἐκφράζεται δ' οὕτως ἐπὶ τὸ ῥητορικώτερον ὁ Δημοσθένης περὶ τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ Φιλίππου (34)· « Ἄλλὰ Θετταλία πῶς ἔχει; Οὐχὶ τὰς πόλεις καὶ τὰς πολιτείας αὐτῶν περιήρηται, καὶ τετραδαρχίας κατέστακε παρ' αὐτοῖς, ἵνα μὴ μόνον κατὰ πόλεις, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔθνη δουλεύωσι »; Καὶ ἀλλաρχοῦ (35)· « Τί δ' οἱ Θετταλοί; Ἀρ' οἴεσθ' ὅτ' αὐτῶν τοὺς τρυάντους ἐξέβαλε, καὶ πάλιν Νίκαιαν καὶ Μαγνησίαν ἐδίδον, προσδοκᾷν τὴν καθεστῶσαν νῦν δεκαδαρχίαν ἔσσεσθαι παρ' αὐτοῖς »; Οὕτω δ' ὑπετάγησαν οἱ Θεσσαλοὶ πράγματι εἰς τοὺς Μακεδόνας, ὡς ὁ Πολύβιος ῥητῶς λέγει (36)· « Θετταλοὶ μὲν γὰρ ἐδόκουν κατὰ νόμους πολιτεῦν, καὶ πολὺ διαφέρειν Μακεδόνων· διέφερον δ' οὐδέν, καὶ πᾶν ὁμοίως ἐποίουν τὸ προσταττόμενον τοῖς βασιλικοῖς »· ὥστε καὶ ἐν Εὐσεβίῳ οἱ Βασιλεῖς τῶν Μακεδόνων, ἕκτοτε μέχρι τῆς εἰς Ῥώμην ὑποδουλώσεως τῆς Θεσσαλίας, καλοῦνται « Θεσσαλῶν Βασιλεῖς ».

Μετὰ δὲ τὴν ἐν Κυνὸς Κεφαλαίς μάχην, κατ' ὀλ. 170, δ', ἐξεβλήθησαν οἱ Μακεδόνες τῆς Θεσσαλίας, ἥτις, ὑποκύψασα τοῖς Ῥωμαίοις, ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν αὐτονομίας σκιάν (37).

(34) Φιλίππ. Γ, 117.

(35) Φιλίππ. Β, 71.

(36) Δ, 76, 2.

(37) Τ. LII. XXXIII, 34. — XXXIV, 51. — Πολύβ. ΙΗ, 30, 7.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Αἰτωλικὴ συμπολιτεία (1).

Νεωτέρα δὲ τῶν προειρημένων ἦν ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία, ἥτις ἰσχύον, ἴσως καὶ ἀρχήν, ἔλαβεν ἐπὶ Μακεδόνων, καθ' ὧν καὶ ὡς ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος ἀντετάχθη.

Ἦν δ' ἡ Αἰτωλικὴ φυλὴ πολυάριθμος μὲν, ἰδίως τὴν δυτικὴν Στερεάν Ἑλλάδα οἰκοῦσα, μέχρι δ' αὐτῶν τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τῆς ἐπιλοίπου Ἑλλάδος τραχεῖα κατὰ τὰ ἥθη, ἄμικτος, γλῶσσαν ὁμιλοῦσα διαλεκτικῶς ἰδιότροπον, καὶ τὸν πόλεμον, ἢ μᾶλλον τὰς ἀρπαγὰς πρῶτιστον ἔχουσα μέλημα, ὡς μεταξὺ ἄλλων περιγράφει καὶ ὁ Θουκυδίδης (2) αὐτήν· « Τὸ γὰρ ἔθνος μέγα μὲν εἶναι τῶν Αἰτωλῶν καὶ μάχιμον, οἰκοῦν δὲ κατὰ κώμας, ἀτειχίστους καὶ ταύτας διὰ πολλοῦ, καὶ σκευῇ ψιλῇ χρώμενον . . . Ἐπιχειρεῖν δ' ἐκέλευον πρῶτον μὲν Ἀποδύτοις, ἔπειτα δ' Ὀφιορεῦσι, καὶ μετὰ τούτους Εὐρυτάσι, ὅπερ μέγιστον μέρος ἐστὶ τῶν Αἰτωλῶν· ἀγνωστότατοι δὲ γλῶσσαι καὶ ὠμοφάγοι εἰσὶ » καὶ ὁ Πολύβιος περὶ τῶν ληστρικῶν αὐτῶν ἔξεων (3)· « Εἰθισμένοι μὲν ζῆν ἀπὸ τῶν πάλαι, δεό-

(1) Schorn, Geschichte Griech. — Chr. Lucas, üb. Polyb. Darstell. 4. Act. Acad. — Ubbo Emmius, II, σ. 257, ἐπ. — Ste Croix. σ. 203, ἐπ. — Dumann, σ. 494, ἐπ. — Tittman, σ. 721, ἐπ. — Pastoret, VIII, 374, ἐπ. — Wachsmuth, I, 2, 391.

(2) Γ, 94. — Ἰδ. καὶ A, 5.

(3) Πολύβ. Δ, 3, 1. — Ἰδ. Αὐτ. 16, 5. IB, 39. — Μάξ. Τύρ. ΚΓ, 2. — Ἀριστ. ἐπιστ.

μενοι δὲ πολλῆς χορηγίας διὰ τὴν ἔμφυτον ἀλαζονίαν, ἢ δουλεύοντες αἰεὶ, πλεονεκτικὸν καὶ θηριώδη ζῶσι βίον, οὐδὲν οἰκεῖον, πάντα δ' ἡγοῦμενοι πολέμια». Ἐνεκα ὁμῶς αὐτῶν τούτων τῶν φιλοπολέμων αὐτῶν ἔξεων, καὶ τῆς ἀπομονώσεως αὐτῶν, διετήρησαν διαρκέστερον πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τὴν ἀγρίαν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἐκάστοτε κατακτητῶν.

Ἦν δὲ τὸ πολίτευμα αὐτῶν κυρίως δημοκρατικόν, καὶ συνήρχοντο εἰς γενικὰς συνελεύσεις τοῦ *Παραιτωλικοῦ* εἰς τὸν ἐν Θέρμῳ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος (4), ἀνθ' οὗ, ἐσφαλμένως, ὡς φαίνεται, ὀνομάζει ἐνίοτε τὰς Θερμοπύλας ὁ Λίβιος. Συνεχροτοῦντο δ' αἱ συνελεύσεις μετὰ τὴν ἰσημερίαν τοῦ φθινοπώρου, καὶ τότε ἐγίνοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι (5), καθ' ἃς ἐξελέγοντο εἰς στρατηγός, εἰς ἵππαρχος, καὶ εἰς Γραμματεὺς (6). οἱ τρεῖς δ' οὗτοι, σύνεδροι ὁμοῦ καλούμενοι (7), ἐξέλεγον διαρκές τι συμβούλιον ἐκ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν, λεγόμενον ἀποκλήτους, κατὰ Λίβιον (8) προσθέτοντα· «*Ita vocant sanctius concilium; ex delectis constat viris*». Εἶχε δὲ καὶ ἐκάστη πόλις ἰδιαίτερον ἄρχοντα, καλούμενον, ὡς φαίνεται, ὡς ἐν Βοιωτίᾳ, *Πολέμαρχον* (9).

Μόνοι δὲ σχεδὸν οἱ Αἰτωλοί, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅτε σχεδὸν πᾶσα ἡ Ἑλλάς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, ἔμμενον ἐλεύθεροι, καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ταύτης νὰ σώσωσι θέλοντες, ἐτάχθησαν ἐπὶ τοῦ Λα-

(4) Στράβ. I, 711 C. — Πολύβ. Ε, 6-11.

(5) Πολύβ. Δ, 37, 2.

(6) T. Liv. XXXVIII, 11.

(7) Böeckh, C. I. G. n. 2382. 3064.

(8) Liv. XXXV, 34. — Ἰδ. καὶ Πολύβ. Δ, 5, 9. — Κ'. I, 1.

(9) Πολύβ. Δ, 18, 2.

μιακοῦ πολέμου προθύμως κατὰ τοῦ Ἀντιπάτρου (10), καὶ μετὰ τὴν ἦτταν ἔτι ἐξηκολούθησαν ἀνθιστάμενοι ἐντὸς τῶν ὁρίων των (11), καὶ ἄφ' οὗ ὁ Ἀντίπατρος ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν, ἐκυρίευσαν τὴν Λοκρίδα, καὶ ἐπ' ὀλίγον αὐτὴν τὴν Θεσσαλίαν (12). Συμπολίτης δ' αὐτῶν ἦν ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Πολυσπέρχων, καὶ τοῦτον ἰσχυρῶς ὑπεστήριξαν κατὰ τοῦ Κασσάνδρου, διαφιλονεικήσαντες τούτῳ τὴν πάροδον τῶν Θερμοπυλῶν (13).

Μετὰ δὲ τῶν Ἀκαρνάνων ἦσαν πολλάκις συνδεδεμένοι, καὶ συναντετάττοντο πρὸς τὴν Μακεδονικὴν δύναμιν, κατὰ Στράβωνα, λέγοντα (14)· « Πλεῖστον μέντοι χρόνον συνέμειναν Αἰτωλοὶ μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων πρὸς τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ». Ἐνίοτε ὁμοῦς εἶχον γειτονικὰς ἐριδας, ἐξ ὧν ὠφελούντο οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν (15). Ὑπὸ Παυσανίου δὲ μνημονεύονται Ἀκαρνᾶνες « συντελοῦντες εἰς τὸ Αἰτωλικόν » (16), καὶ ἰδίως ἦσαν οὗτοι οἱ Οἰνιάδαι (17), καὶ Στράτος, ἡ ἀρχαία τῆς Ἀκαρνανίας πρωτεύουσα (18). Κυριευθεῖσαι δ' ὑπ' αὐτῶν ἡ Λοκρίς καὶ ἡ Φωκίς, προσετέθησαν εἰς τὴν συμπολιτείαν αὐτῶν, ὡς ἐξάγεται ἐκ Πολυβίου (19)· « Τοὺς δὲ Φωκέας καὶ τοὺς Λοκροὺς συνεχώρησαν (οἱ Μακεδόνες) αὐτοῖς ἔχειν, καθάπερ εἶχον καὶ πρότερον ἐν τῇ συμπολιτείᾳ ». Πιθανῶς

(10) Διόδ. ΙΗ, 8. — Justin. XIII, 5.

(11) Διόδ. Αὐτ. 24. — Πολύβ. Θ, 30, 3.

(12) Διόδ. Αὐτ. 38.

(13) Διόδ. ΙΘ, 35. 53. — Πολύβ. Ι, 41, 5.

(14) Ι, 707, Β.

(15) Διόδ. Αὐτ. 68. — ΙΗ, 38. — Παυσ. Δ, 25, 2.

(16) Α, 25, 4.

(17) Πολύβ. Θ, 32, 2.

(18) Πολύβ. Ε, 14, 1.

(19) ΙΗ, 30.

δμως ἦν ἡ προσχώρησις ἐκείνη ἀκουσία, καὶ διὰ βίας γενομένη, διότι μετὰ ταῦτα αἱ δύο ἐπαρχίαι συνεμάχησαν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν (20). Ἡνάγκασαν δὲ προσέτι καὶ τοὺς Ἡρακλειώτας τῆς Οἴτης καὶ τοὺς Οἰταιεῖς νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν δεσμὸν αὐτῶν (21).

Καθ' ὃ κύριοι δὲ τῆς Φωκίδος, κατεῖχον καὶ τοὺς Δελφούς (22), ἐξ οὗ κωλυόμενος ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ἠθέλησεν, ἐν Ὀλ. 122, γ', νὰ τελέσῃ τὰ Πύθια ἐν Ἀθήναις (23). Μετὰ τινα ἔτη δ' ἐκινήθη κατ' αὐτῶν ὁ τελευταῖος Ἀμφικτυονικὸς πόλεμος ὑπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀρέα (24), καὶ ὡς τὸ ἱερὸν βεβηλούντων καὶ σφετεριζομένων, καὶ συγχρόνως ὡς συμμαχούντων μετὰ τοῦ πορθητοῦ τῆς Πελοποννήσου, Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ. Τῆς ἀξιώσεως δὲ ταύτης τοῦ νὰ ᾧσι κύριοι καὶ φρουροὶ τοῦ ναοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἦσαν ἄξιοι ὅτε, ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἐν Ὀλ. 125, οἱ Γαλάται εἰσέβαλον εἰς τὰς Θερμοπύλας, διότι τότε ἐπολέμησαν αὐτοὺς ἀνδρείως μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, καὶ προέχοντες μάλιστα μετὰ τῶν αὐτῶν, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας (25): « Τὸ γὰρ Αἰτωλικὸν προεῖχεν ἀκμῇ νεότητος τὸν χρόνον τοῦτον ». Ὅτε ὅμως ὁ Γονατᾶς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, φαίνεται ὅτι εἶχεν ἤδη συντραχθῇ ἡ πρὸς αὐτὸν σχέσις τῶν Αἰτωλῶν, καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου συνεμάχησαν μετὰ τῶν διαρκῶν αὐτῶν ἀντιπάλων τῶν Ἀχαιῶν (26). Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πά-

(20) Πολύβ. Ε, 96, 4. — ΙΑ, 6, 4.

(21) Παυσ. Ι, 21, 1. — Πολύβ. Ι, 42, 4.

(22) Πολύβ. Δ, 25, 8.

(23) Πλούτ. Δημ. Μ. — Ἀθην. ΣΤ, 63.

(24) Justin. XXIV.

(25) Α, 4, 4. — Ἰδ. καὶ Ι, 20-22.

(26) Πολύβ. Β, 44-46. — Πλούτ. Β. Ἀρατ. ΛΑ-ΛΔ.

λιν συνέπραξαν μετ' Ἀντιγόνου τοῦ Δόσοντος πρὸς κατακερματισμὸν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας (27), καὶ ὅπου οἱ Ἀχαιοὶ συνεμάχησαν μετὰ τῶν Μακεδόνων, ἀπὸ Ὁλ. 139, α', συνεδέθη ἡ Αἰτωλία μετὰ τῆς Σπάρτης κατ' ἀμφοτέρων (28)· καὶ αὕτη ἦν τῆς δυνάμεως τῶν Αἰτωλῶν ἡ ὑπερτάτη ἀκμή, ἐν ᾗ ὅμως δὲν εἶχον ἀποβάλλει τὰ τραχέα καὶ ληστρικὰ αὐτῶν ἥθη· δι' ὃ καὶ παράνομον πολλάκις ἐποιοῦντο τῆς δυνάμεως ταύτης χρῆσιν, ὥς ὅτε ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Βοιωτῶν ἐν εἰρήνῃ πανηγυρίζοντων, καὶ «τὴν τῶν Παμβοιωτῶν πανήγυριν, εἰρήνης οὔσης, παρεσπόνδῃσαν» κατὰ Πολύβιον (29), «σκυθικῶς», ὥς ἐν τῇ ἀγανακτήσει τοῦ λέγει ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ (30). Ἐνίκησαν ὅμως εἰς τὸν ἐκ τούτου προκύψαντα πόλεμον (31).

Ἵνα δ' ἔχῃσι πρόσδοον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὀρμητήριον τῶν ληστειῶν αὐτῶν, περιεποιοῦντο πάντοτε τὴν φιλίαν τῶν Ἡλείων, «*χάριν τοῦ διὰ τούτων ἐπιπλοκαῖς λαμβάνειν περὶ τὰς ἀρπαγὰς τὰς ἐκ Πελοποννήσου καὶ ληστείας*», κατὰ Πολύβιον (32). Εἶχον δὲ καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἐν Ἀρκαδίᾳ τὸν Ὀρχομενόν, τὴν Τεγέαν, τὴν Μαντίνειαν (33), καὶ μετὰ ταῦτα καὶ τὴν Φιγαλίαν (34), οὐ μόνον συμμαχίδας, ἀλλὰ καὶ συμπολιτευομένας. Προσεκέκτηντο δὲ καὶ τὴν Κεφαλληνίαν (35), καὶ ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Θεσσαλίας ἐπὶ τινα χρόνον τὴν Λαμίαν, τὴν

(27) Πολύβ. Θ, 34, 6.

(28) Αὐτ. 31, 4.

(29) Θ, 34, 11.

(30) Δ, 3, 5-25.

(31) Πλούτ. Β. Ἀράτ. ΙΣΤ.

(32) Δ, 9, 10.

(33) Πολύβ. Β, 46, 2.

(34) Πολύβ. Δ, 3, 6.

(35) Πολύβ. Δ, 6, 2.

Υπάτην, καὶ τὰς Φθιώτιδας Θήβας (36). καὶ προσέτι ἐξέτειναν τὴν ἐπιβρόχην αὐτῶν καὶ εἰς μεμακρυσμένας ἀποικίας, ὡς τὴν Λυσιμεάχειαν, τὴν Χαλκηδόναν, τὴν Κίον, ἧς τοὺς κατοίκους λέγει ὁ Πολύβιος (37) «*Κιανοὺς μετ' Αἰτωλῶν συμπολιτευομένους*», καὶ τὴν νῆσον Κέων πρὸς τούτοις (38).

Αἱ ἐπιτυχίαι ὅμως αὐτῶν ἠϋξήσαν ἀντὶ νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ληστρικὴν αὐτῶν πλεονεξίαν, ἥτις μέχρι τέλους καὶ αἰτία ἐγένετο τῆς καταστροφῆς αὐτῶν. Οὕτως, οὐδεμίαν ἔχοντες πίστιν καὶ οὐδένα σεβόμενοι συνθήκης δεσμὸν, ἐπέπεσαν κατὰ τῆς Μεσσηνίας, φίλης οὔσης καὶ συμμάχου, ὡς εἶχον πρὶν ἐπιπέσει ἐπὶ τῆς Βοιωτίας, ἐπὶ σκοπῷ ληστεύσεως, καὶ ἐπεχείρησαν ἀνόσιον πόλεμον κατ' αὐτῆς (39), καθ' ὃν ἐνίκησαν ἐν Καφυαῖς τὸν Ἄρατον ὑπερμαχοῦντα τῶν Μεσσηνίων (40). Ἐνεκα τούτου δ' ἐξεβράγχη ὁ κληθεὶς συμμαχικὸς πόλεμος (41), κινηθείσης κατ' αὐτῶν τῆς ἐπὶ Ἀντιγόνου συστάσης συμμαχίας τῶν Ἀχαιῶν, Φωκέων, Μακεδόνων, Βοιωτῶν, Ἀκαρνάνων, Θεσσαλῶν, καὶ τῶν αὐτοῖς προστεθέντων Μεσσηνίων (42), καὶ ἐπ' αὐτοῦ Φίλιππος ὁ Ἀντιγόνου εἰσέηλασε δις εἰς τὴν Αἰτωλίαν.

Πολλὰ δὲ τότε ζημιωθέντες καὶ ἐξασθενήσαντες, παρεδόθησαν ἐν Ὀλ. 142, 6' τοῖς Ῥωμαίοις ἐπὶ παραδόξοις ὁροις «*Ἐφ' ᾧ τὰ μὲν σώματα καὶ τὰ ἔπιπλα Ῥωμαίων ὑπάρχειν, τὰς δὲ πόλεις καὶ τὴν χώραν Αἰτωλῶν*», κατὰ

(36) Πολύβ. Ε, 99, 2.

(37) ΙΖ, 3, 12. — Ἰδ. καὶ ΙΕ, 23, 8.

(38) Bæckh, C. I. G. II. σ. 281.

(39) Πολυδ. Δ, 3.

(40) Ἀύτ. 12.

(41) Ἀύτ.

(42) Ἀύτ. 9, 4.

Πολύβιον (43)· ἔνθα διὰ σωμάτων ἐννοοῦνται βεβαίως οἱ δοῦλοι αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐγκατέλιπον αὐτοὺς πάλιν μετ' οὐ πολὺ (44)· καὶ ἐν Ὀλ. 143, 6', ἐλπίζοντες ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν ἐσωτερικὴν παρὰ λυσίν, ἣν ἐπέφερεν ἡ ἀσέβεια πρὸς τοὺς νόμους, ἐξελέξαντο δύο νομογράφους, ὥς τοὺς ἐκάλεσαν, τὸν Δορύμαχον, υἱὸν τοῦ πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς παρὰ σπονδῆσαντος Νικοστράτου, καὶ τὸν Σκόπαν, οἵτινες ὁμῶς, ἀντὶ νόμους νέους νὰ γράψωσιν, ἦσαν οἱ αἰτιώτατοι τῶν ἀρχαίων παρὰ νομιῶν, καὶ ταύτας ἐξηκολούθουν διὰ πάσης τῆς δυνάμεως ἣν ἐκέκτηντο (45).

Εἰς δὲ τὴν ἐν Κυνὸς Κεφαλαίᾳ μάχῃ, ἐν Ὀλ. 145, 8', συνεπολέμησαν πάλιν οἱ Αἰτωλοὶ μετὰ τῶν Ῥωμαίων κατὰ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνης, ὅστις εἶχε παροξύνει αὐτοὺς, διότι ἐν Ὀλ. 144, 8' εἶχε προσβάλει τοὺς συμμάχους αὐτῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὸν Ἑλλήσποντον (46).

Ἄλλ' ἂρ' οὐ οἱ Ῥωμαῖοι παρεδέξαντο συμμάχους τοὺς Ἀχαιοὺς, καὶ ἰδιαιτάτην ἐπεδείξαντο πρὸς αὐτοὺς εὖνοιαν, ἐψυχράνθησαν ἔκτοτε πρὸς τὴν Ῥώμην οἱ Αἰτωλοὶ (47), καὶ ἀποσκιρτήσαντες τέλος αὐτῆς, ἀπετάθησαν πρὸς Ἀντίγονον τὸν Μέγαν, καὶ προσεκάλεσαν αὐτὸν ἀπὸ Συρίας, ὅπως ἐλθὼν ἐλευθερώσῃ τὴν Ἑλλάδα (48). Ὅτε δ' ὁ Ἀντίγονος ἐνίκηθη, ἔπεσεν ἡ Αἰτωλία (49), καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τῶν νικητῶν τὴν διάκρισιν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ

(43) ΙΑ, 6, 5. — Ἰδ. καὶ T. Liv. XXVI, 34.

(44) Liv. XXIX, 12.

(45) Πολύβ. ΙΓ', 1.

(46) Στράβ. Θ, 574 Α. — Πολύβ. ΙΖ, 3.

(47) Πολύβ. ΙΗ, 19.

(48) Πολύβ. Κ, 1, κατὰ. — Διόδ. Θ, 392, 6. — Πλούτ. Β. Φίλοπ. ΙΕ. — Liv. XXXV, 33. — Justin, XXV, 4.

(49) Πολύβ. ΚΒ, 9-15. — Liv. XXXVIII, 8-11.

δι' ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν καὶ διχοστασιῶν προὔκάλεισε νέαν καὶ δραστηρίαν τῶν κυρίων αὐτῆς ἐπέμβασιν (50).

Μετὰ ταῦτα δέ, ἐξ αἰτίας τοῦ κατὰ Περσέως πολέμου, ἠναγκάσθησαν οἱ Αἰτωλοὶ νὰ πέμψωσιν εἰς Ῥώμην ὡς ὁμήρους τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν πολιτῶν αὐτῶν (51)· καὶ ὅτε ὁ Αὐγουστος ἔκτισε τὴν Νικόπολιν ἐπὶ τοῦ Ἀκτίου (52), τοὺς Αἰτωλοὺς μετόπισεν εἰς αὐτήν. Οὐχ ἥττον ἐξηκολούθει σωζόμενος Αἰτωλικὸς δεσμός καὶ ἐπὶ Παυσανίου, καὶ μέλος αὐτοῦ ἦν καὶ ἡ Φωκικὴ Ἀμφισσα (53).

(50) Liv. XLI, 25. — XLII, 5.

(51) Justin, XXXIII, 2.

(52) Στράβ. Ζ, 501, Α. — Παυσ. Ζ, 18, 6.

(53) Παυσ. Ι'. 38, 2.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἀχαιϊκὴ συμπολιτεία (1),

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Σύστασις αὐτῆς.

Νεωτάτῃ δὲ πασῶν τῶν πολιτικῶν τούτων ἐνώσεων ἦν ἡ Ἀχαιϊκὴ συμπολιτεία, καίτοι τὰς ρίζας ἔχουσα ἐν αὐτῇ τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι, ὅτε, μετὰ τῶν Δωριέων τὴν εἰσβολήν, καὶ τὴν κατάργησιν τῆς τῶν Ἀχαιῶν Ἀνάκτων ἡγεμονίας ἐν Πελοποννήσῳ, οἱ ἐκ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας ἐξελαθέντες Ἀχαιοὶ ἀνῆλθον εἰς τὰ βόρεια, ἐξέβαλον ἐκεῖθεν τοὺς Ἴωνας ἐγκατοίκους, καὶ ἀπετέλεσαν, κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνων, τὴν Αἰγιαλικὴν δωδεκάπολιν, συνδέσαντες αὐτὴν καὶ διὰ θρησκευτικοῦ δεσμοῦ κοινῆς πανηγύρεως.

Ἦσαν δ' αἱ δώδεκα αὐτῆς πόλεις, καθ' Ἡρόδοτον (2) καὶ Στράβωνα, ἡ Πελλήνη, ἡ Αἴγαιρα, αἱ Αἰγαί, ἡ Βοῦρα, ἡ Ἐλίκη, (εἰς ἣν καὶ κατ' ἀρχὰς κατέφυγον οἱ ἠττηθέντες Ἴωνες), τὸ Αἴγιον, οἱ Ρύπες, αἱ Πάτραι, ἡ Φάρα, (κατὰ

(1) Πολύβ. — Στράβ. Η, 589-594. — Πaus. Ζ, 6-16. — Wachsm. I, II, 392-5. — Tittmann, περιγρ. Ἑλλ. πολιτεῖμ. σ. 363-365. καὶ 673-688. — Helwing, ἱστ. Ἀχ. συμμαχίας.

(2) Α, 145.

Στράβωνα, οἱ Φαρεῖς δέ, κατὰ Πausανίαν καὶ Στέφανον), ἡ (ἢ ὁ) Ὡλερος, ἡ Δύμη, ἡ Τριταία. Κατὰ δὲ Πολύβιον (3), ἴσως αἰνιττόμενον ἀλλοίωσιν ἐπελθοῦσαν εἰς ἄγνωστον ἐποχὴν, ἀντὶ τῶν Ῥυπῶν καὶ τῶν Αἰγῶν, περιελαμβάνοντο ἐν τῇ δωδεκαπόλει ἡ Κηρύνεια καὶ τὸ Λεόντιον, καὶ κατὰ Πausανίαν (4), ἀντὶ τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Αἰγίου, δύο διεφθαρμένα ὀνόματα Ἐάσιον καὶ Κεκύρινα.

Προίστατο δ' ἐκάστη τῶν πόλεων τούτων τμήματος πολλὰ χωρία ἔχοντος, ὥστε ἡ δωδεκάπολις συνίστατο ἐκ δώδεκα ἐπαρχιῶν, κατὰ Στράβωνα, λέγοντα (5): «Οἱ μὲν οὖν Ἴωνες κωμηθὸν ᾤκουν· οἱ δ' Ἀχαιοὶ πόλεις ἔκτισαν, ὧν εἷς τινὰς ὕστερον συνώκησαν . . . Ἐκάστη δὲ τῶν δώδεκα μερίδων ἐκ δήμων συνεστήκει ἐπὶ καὶ ὀκτώ. Τοσοῦτον εὐανδρεῖν τὸ χωρίον συνέβαινεν».

Περὶ τῆς πρώτης ὁμοῦς ταύτης Ἀχαικῆς συμπολιτείας σπανίως καὶ τυχαίως μόνον γίνεται λόγος παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς, δι' ὃ καὶ οὐδὲν βέβαιον ὡς πρὸς τὸν ὀργανισμόν καὶ τὴν τύχην αὐτῆς ὑπάρχει γνωστόν. Καὶ ὅτι μὲν κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀχαιοὶ ἐξηκολούθησαν Ἀνακτας ἔχοντες, ὡς ἐν ταῖς ἑδραῖς ἀφ' ὧν ὠρμήθησαν, τοῦτο καὶ ἐπόμενον ἦν καὶ ῥητῶς μνημονεύεται, Ὡγυγος δὲ καλεῖται ὑπὸ Πολυβίου (6) ὁ Ἀναξ, πρὸς οὗ τοὺς παῖδας δυσαρεστοῦντες οἱ Ἀχαιοί, ἐπανέστησαν, καὶ «μετέστησαν εἰς δημοκρατίαν τὴν πολιτείαν». Οὐχὶ ὁμοῦς δημοκρατία ἀμέσως, ἀλλ' ἀκριδέστερον ἀριστοκρατία διεδέχθη καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος τοὺς Βασιλεῖς, διότι ὁ Ξενοφῶν λέ-

(3) B, 41, 8.

(4) Z, 6, 1.

(5) H, 592, A.

(6) B, 41. — Ἰδ. Στράβ. H, 6, 1.

γει(7), ὅτι κατὰ τὴν 103^{ην} Ὀλυμπιάδα συνεκάλεσεν ὁ δημαγωγὸς Εὐφρων τὸν δῆμον ἐν Σικυῶνι ἵνα «πολιτευθῶσιν ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις», ἦτοι ἰσονόμως καὶ δημοκρατικῶς, ἕως τότε διοικούμενοι «κατὰ τοὺς Ἀχαιῶν νόμους», ἄρα ἀριστοκρατικῶς.

Καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν ὁμοῦς τῆς βασιλείας παρέμεινεν ἡ δωδεκάπολις, καὶ διελύθη, οὐχὶ ὡς ὁ Στράβων διατείνεται (8), ἐπὶ Μακεδόνων, ἀλλ' ἱκανῶς πρὶν, ὅτε ἐν Ὀλ. 101, δ' κατεποντίσθησαν ὑπὸ σεισμοῦ ἡ Βοῦρα καὶ ἡ Ἑλίκη, ἣτις ἦν ἡ πρωτεύουσα τοῦ δεσμοῦ, περιέχουσα καὶ τοῦ Ποσειδῶνος τὸ κοινὸν ἱερόν (9).

Κατὰ δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους αἱ δώδεκα πόλεις διεσπάσθησαν, καὶ ἀλληλομαχοῦσαι ἐνίοτε, ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Μανεδόνας, ἡ ἐδέχθησαν τυράννους παρ' αὐτῶν, κατὰ μὲν Πανυσανίαν (10) μόνῃ ἡ Πελλήνη· «αἱ δ' ἄλλαι πόλεις τῶν Ἀχαιῶν τὸν χρόνον ἅπαντα τυράννων ἀπείρως ἐσχέκεσαν». Ἀλλ' ὀρθότερον λέγει τὸ ἐναντίον ὁ Πολύβιος (11)· «*Συνέβη πάσας τὰς πόλεις, χωρισθείσας ἀπ' αὐτῶν ἐναντίον τὸ συμφέρον ἄγειν ἀλλήλαις· ἐξ οὗ συνέπεσε τὰς μὲν ἐμφροῦρους αὐτῶν γενέσθαι, διὰ τε Δημητρίου καὶ Κασσίνδρου, καὶ μετὰ ταῦτα δι' Ἀντιγόρου τοῦ Γοναῖ, τὰς δὲ τινὰς τυραννεῖσθαι. Πλείστον γάρ δη μονάρχους οὗτος ἐμφρετῆσαι δοκεῖ τοῖς Ἕλλησι*».

Ἀλλ' ἐν Ὀλ. 125, α' (π. X. 281), τέσσαρες ἐκ τῶν πόλεων τούτων, οἱ *Δυμαῖοι*, οἱ *Πατρέας*, οἱ *Τριταιεῖς* καὶ οἱ *Φαραιεῖς*, τὴν ἀνάγκην συναισθανθεῖσαι συνασπισμοῦ,

(7) Ἑλλ. Ζ, 44, 45.

(8) Η, 7, 1.

(9) Διόδ. ΙΕ, 48. — Πανυσ. Ζ, 24, 4. — Ovid. Metam. XV, 293.

(10) Η, 7, 1.

(11) Β, 41, 10.

καὶ ἐπωφεληθεῖσαι ἐκ τῶν τοῦ Γονατᾶ δυσπραγιῶν, συνεδέθησαν εἰς νέον δεσμόν, καὶ πέντε ἔτη μετὰ ταῦτα καὶ οἱ Αἰγυπτῖοι, ἐκβαλόντες τὴν παρ' ἑαυτοῖς φρουράν, τὴν Μακεδονικὴν πάντως, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Βουραῖοι, θανατώσαντες τὸν παρ' ἑαυτοῖς τύραννον, προσετέθησαν εἰς τὴν συμπολιτείαν. Ἰσέας δέ, ὁ τῆς Κερυνείας τύραννος (ἦτις καὶ Κεραύνια ὑπ' ἄλλων, καὶ Κυρήνη λέγεται), φοβηθεὶς τὴν αὐτὴν τύχην, κατέθηκε τὴν ἀρχὴν ἐκουσίως, καὶ προσήρτησε τὴν πόλιν τῷ συνεδρίῳ.

Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα 25 ἔτη φαίνεται ὅτι μόναι αὐταὶ αἱ πόλεις ἀπετέλουν τὸν δεσμόν, καὶ συνέλεγον ἐτήσιως *κοινοβούλιον*, καὶ ἐξέλεγον ἓνα ἐτήσιον γραμματέα καὶ δύο στρατηγούς, ἴσως κατὰ τῶν Αἰτωλῶν τὸ παράδειγμα.

Εἴκοσι δ' ἔτη μετὰ τὴν προσθήκην τῶν τριῶν πόλεων, καὶ 25 ἀπὸ τῆς πρώτης συστάσεως τοῦ δεσμοῦ, περὶ τὰ 255 π. Χ., ἀντὶ δύο, ἀπεφάτισαν νὰ ἐκλέγωσιν ἓνα μόνον ἐτήσιον στρατηγόν, καὶ ἐξελέξαντο πρῶτον τὸν Κερυνέα Μάρκον (12). Ἐκτοτε δ' ἤρξατο προκόπτων ὁ δεσμός, καὶ βαθμηδὸν προσλαμβάνων πάσας τὰς τὸ ἀρχαῖον συνέδριον ἀποτελούσας Ἀχαικὰς πόλεις, «*πλὴν Ὡλένου καὶ Ἑλικης, τῆς μὲν οὐ συνελθούσης, τῆς δ' ἀφανισθείσης ὑπὸ κύματος*», κατὰ Στράβωνα (13). Εἰς τὴν ἀκμὴν δὲ τῆς ἰσχύος προήγαγε τὴν συμπολιτείαν ὁ Σικυώνιος Ἄρατος, ὅτε, ἐλευθερώσας τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἀπὸ τῶν τυράννων, καίτοι δωρικὴν οὖσαν (14) καὶ τοῖς Ἀχαιοῖς μὴ προσήκουσαν, προσήψεν ὁμοῦς αὐτὴν τῷ δεσμῷ ἐν ἔτει 251 ἢ 252

(12) Πολύβ. Β, 41. 43. — Στράβ. Η, 7, 3,

(13) Η, 7, 1.

(14) Πλούτ. Β. Ἀράτ. ΙΗ. ΚΓ.

π. Χ., καὶ ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς τῆς συμπολιτείας, προσήγαγεν αὐτῇ καὶ τὴν Κόρινθον, κυριεύσας διὰ νυκτὸς τὸν ὑπὸ φρουρᾶς τοῦ Ἀντιγόνου κατεχόμενον Ἀκροκόρινθον(15). Μετ' οὐ πολὺ δὲ προσῆλθον τὰ Μέγαρα(16), ἡ Ἐπίδαυρος καὶ ἡ Τροιζήν(17), καὶ ἡ Μεγάλη Πόλις παρεδόθη ἐκουσίως ὑπὸ τοῦ παραιτηθέντος τυράννου αὐτῆς Λυσιάρχου(18), καὶ ταύτην παρηκολούθησε τὸ πλεῖστον τῆς Ἀρκαδίας. Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀράτου ἐλευθέρωσιν τῶν Ἀθηναίων(19), προσεχώρησαν προθύμως οἱ Αἰγινῆται καὶ οἱ Ἑρμιονεῖς, καὶ μετ' αὐτοὺς προσέτι οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Φλιάσιοι(20). Καθ' ὅσον δ' ἰσχυρώτερος ἐγένετο ὁ δεσμός, κατὰ τοσοῦτον ἡνοῦντο αὐτῷ αἱ ἐλάσσονες πόλεις, ὥστε οὐ μόνον τὸ πλεῖστον τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ πολλαὶ μετ' αὐτοῦ συνεδέθησαν, κατὰ τοῦ Παυσανίου τὴν ἐξιστόρησιν(21): «*Ἑλλήνων δὲ τῶν λοιπῶν Σικυνῶνιοι συνεδρίου πρῶτοι τοῦ Ἀχαιικοῦ μετεῖχον· μετὰ δὲ Σικωνίους ἐπήεσαν ἤδη καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων οἱ μὲν αὐτίκα, οἱ δὲ χρόνον τινὰ ἐπισχόντες· τοὺς δὲ καὶ ἐκτὸς οἰκοῦντας τοῦ Ἰσθμοῦ συντελεῖν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς ἔπειθεν, ὅτι ἐς πλεόν ἰσχύος προῖδ' ἐώρων τὸ Ἀχαικόν*».

(15) Πλούτ. Αὐτ. ΚΔ.

(16) Πολύβ. Β, 43, 5. — ΙΕ, 6, 7. — Στράβ. 591, Α.

(17) Παυσ. Β, 8, 4.

(18) Πλούτ. Αὐτ. Λ.

(19) Πλούτ. Αὐτ. ΛΔ.

(20) Πλούτ. Κ. Αὐτ.

(21) Ζ, 7, 1.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Β'.

Ὁργανισμός.

Καταποντισθείσης δὲ τῆς Ἑλίκης, ἀνεδείχθη μετὰ τὸν πλήρη καταρτισμὸν τῆς συμπολιτείας κέντρον αὐτῆς τὸ Αἶγιον, μία τῶν ἀνέκχθεν ἐπισημοτάτων τῆς Ἀχαιᾶς πόλεων, κατὰ Παυσανίαν (1). « Ἀθροίζεσθαι δὲ εἰς Αἶγιον σφίσιον ἔδοξεν· αὕτη γὰρ μετὰ Ἑλίκην ἐπικλυθεῖσαν πόλεων ἐν Ἀχαΐᾳ τῶν ἄλλων δόξη προεῖχεν ἐκ παλαιοῦ, καὶ ἴσχυεν ἐν τῷ τότε ». Ἐνταῦθα δ' εἶχε τὴν ἑδραν αὐτῆς ἡ Βουλὴ τῶν Παναχαιῶν (2), καὶ προσέτι συνήρχετο καὶ ἡ γενικὴ σύνοδος, οὐχὶ ἐκ μόνων ἀντιπροσώπων, ἀλλ' ἐξ ὅλου τοῦ πλήθους τῶν ὑπὲρ τριάκοντα ἔτη γεγονότων ἐκ πασῶν τῶν ὁμοσπόνδων πόλεων, ὅσον ἤθελε νὰ συβρέυσῃ, ὡς ὁ Πολύβιος (3). « Τὸ τῶν Ἀχαιῶν πλῆθος . . . συναθροισθὲν εἰς τὴν καθήκουσαν σύνοδον »· καὶ ἀλλաχοῦ (4). « Συνῆγε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τῶν ἀρχόντων εἰς ἐκκλησίαν· ἀθροισθέντος δὲ τοῦ πλήθους εἰς Αἶγιον κατὰ τοὺς νόμους . . . ». Πρὸ πάντων δέ (5). « Καὶ γὰρ συνειθροίσθη πλῆθος ἐργαστηριακῶν καὶ βαρυνῶν ἀνθρώπων ὅσον οὐδέποτε ». Συνέβρεον ἐπομένως εἰς τὰς πανδήμους ταύτας ἐκκλησίας πλείονες ἢ ἐλάσσονες καθ' ὃ εἶχον ἐνδιαφέρον καὶ

(1) Ζ, 7, 1. 24.

(2) Πολύβ. Δ, 26, 8.

(3) Δ, 14, 1.

(4) Ε, 1, 7.

(5) ΔΗ, 4, 5.

κατὰ βούλησιν, δι' ὃ καὶ ὁ Πολύβιος καλεῖ αὐτὰς ἀδιαφό-
ρως ἐκκλησίαν, ἀγοράν, σύνοδον, τὸ πλῆθος, οἱ πολ-
λοί, οἱ ὄχλοι, τὸ ἔθνος, οἱ Ἀχαιοί.

Ἦν δ' ἡ θέσις τῶν συνελεύσεων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν Αἰγια-
λέων Ἰώνων, ἄλλος τι περὶ τὴν πόλιν, καλούμενον κατὰ
Στράβωνα (6), Ἀρμάριον, ἢ κατ' ἄλλην γραφὴν Ἀρρά-
ριον, ἢ μᾶλλον Ὀμάριον, καὶ ἀφιερωμένον τῷ Διί, βε-
βαίως τῷ κατὰ Παυσανίαν (7) ἐν Αἰγίῳ λατρευομένῳ Ὀμα-
γυρίῳ, παρ' οὗ τὸν ναὸν ὑπῆρχε καὶ ὁ τῆς Παναχαιᾶς ἢ
Παραχαιᾶς Δήμητρος, προστάτιδος ἐπίσης τῆς Ἀχαικῆς
ἐνότητος. Φαίνεται δὲ μόνῃ ὀρθῇ ἡ κλήσις Ὀμάριον, διότι
καὶ ἐν Πολυδίῳ μνημονεύεται (8), ὅτι οἱ Μεγαλοπολίται τῷ
Ὀμαρίῳ ἀνέθηκαν στήλην μετὰ τὴν κατεύνασιν ἐμφυλίων
αὐτῶν ταραχῶν, καὶ ἀλλαχοῦ (9), ὅτι Ἰταλικαὶ πόλεις συμ-
φρονήσασαι, καὶ μιμηταὶ γενόμεναι τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμ-
πολιτείας, «ἀπέδειξαν Διὸς Ὀμορίου κοινὸν ἱερὸν τό-
πον, ἐν ᾧ τὰς τε συνόδους καὶ τὰ διαβούλια συνετέλουν».
Ἦν δ' ἡ λέξις ἢ ἐκ τοῦ ὁμοῦ καὶ ὅρος συντεθεῖσα, ἢ ἐπι-
τομὴ τοῦ Ὀμαγύριος, ἢ παράγωγος τοῦ ὁμοῦ καὶ ἄρειν
ἢ εἴρειν, συναρμώττειν, ὅθεν καὶ τὸ ὁμαρές, δηλοῦν καθ'
Ἡσύχιον, τὸ «ὁμοῦ, συμφῶνως ὑπάρχον».

Συνήρχοντο δ' αὐταὶ αἱ τακτικαί, ἢ «ἐκ τῶν νόμων κα-
θήκουσαι σύνοδοι» (10), αὐτοκλήτως, δις τοῦ ἔτους, ἐν τέ-
λει τοῦ ἔαρος, «περὶ τὴν τῆς πλειάδος ἐπιτολήν» (11),

(6) H, 7, 3. 5.

(7) Z, 24, 1. 2.

(8) E, 93.

(9) B, 39.

(10) Πολύβ. Δ, 7, 13. 26.

(11) Αὐτ. Δ, 37, 1. — E, 1.

καὶ ἐν τέλει τοῦ φθινοπώρου, «συνάπτοντος τοῦ χειμῶνος» (12), καὶ διήρκει ἐκάστη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ὡς ἐξάγεται ἐκ Λιβίου (13). «Supererat unus iusti concilii dies; tertio enim lex iubebat decretum fieri». Καὶ κατὰ μὲν τὴν δευτέραν ἡμέραν ὑπεβάλλοντο τὰ ψηφίσματα εἰς τὴν σύνοδον, κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἐκυροῦντο (14).

Πλὴν δὲ τῶν τακτικῶν, συνήρχοντο καὶ ἑκτακτοὶ σύνοδοι, ἅλλαι εἰς ἄλλας πόλεις, ὡς ἐν Πολυβίῳ (15). «Σύγκλητος συναχθεῖσα εἰς τὴν τῶν Σικυωνίων πόλιν, ἐν ἣ συνέβαινε μὴ μόνον συμπορεύεσθαι τὴν Βουλὴν, ἀλλὰ πάντας τοὺς ἀπὸ τριάκοντα ἐτῶν». Ἀλλαχοῦ δὲ μνημονεύονται ἕτεραι, συνελθοῦσαι εἰς Κόρινθον (16), εἰς Λέρναν ἢ Ἄργος (17), εἰς Μεγαλόπολιν (18), εἰς Κλείτορα (19), ὡς ὁ Φιλοποίμην ἐπρότεινε νὰ συνεδριάξῃ καὶ ἡ τακτικὴ σύνοδος ἀλληλοδιαδόχως ἐν ἐκάστῃ τῶν πόλεων τοῦ δεσμοῦ (20), ἀλλ' ἀγνοεῖται ἂν ἐνεκρίθη ἡ πρότασις αὐτοῦ, πολεμηθεῖσα ὑπὸ τῶν Δημιουργῶν καὶ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων.

Συνήρχοντο δ' αἱ ἑκτακτοὶ αὗται σύνοδοι, σκεψόμεναι μόνον περὶ πολέμου ἢ συμμαχίας, οὐχὶ δ' αὐτοκλήτως, ὡς εἰκός, ἀλλὰ συγκαλούμεναι ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, ἤτοι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν Δημιουργῶν, ὡς ἐν Πολυβίῳ (21). «Ὁ δὲ Βασιλεὺς Φίλιππος, ἐνδεὴς ὢν σίτου καὶ χρημάτων...

(12) Αὐτ. Β, 54, 3. — Liv. XXXVIII, 32.

(13) XXXII, 22. — Ἰδ. Πολύβ. ΚΘ, 9, 10.

(14) Πολύβ. Ἐκλγ. π. Πρεσβ. 89.

(15) ΚΘ, 9, 6.

(16) Πολύβ. Δ, 13-14. — Ἐκλ. 89. 144.

(17) Πλούτ. Β. Κλεομ. ΙΕ. ΙΖ.

(18) Πολύβ. Δ, 7 τέλ.

(19) Πολύβ. Ἐκλ. 43.

(20) Liv. XXXVIII, 30.

(21) Πολύβ. Ε, 1. — Ἐκλ. 47.

συνῆγε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τῶν ἀρχόντων εἰς ἐκκλησίαν». Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται (22)· «Συνάγοντος τοῦ στρατηγοῦ τὰς ἀρχὰς εἰς τὴν τῶν Ἀργείων πόλιν», καί, παρὰ Λιβίῳ (23), εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν σύνοδον ἀποτεινόμενος ὁ στρατηγὸς Ἀρισταίνετος, προσφωνεῖ αὐτήν· «Principes Achæorum». Ἦσαν δὲ τῷ ὄντι αἱ ἀρχαὶ αἱ τὴν συνέλευσιν διευθύνουσαι, διότι αὗται εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ υποβάλλειν τὰς πρὸς συζήτησιν προτάσεις, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλας ἐκείνων δι' αἷς συνήλθεν ἡ σύνοδος (24), ἀναμφισβόλως ἡ ἑκτακτος· διὰ κήρυκος δὲ προυκάλουν τοὺς βουλομένους ἐκφέρειν γνώμην περὶ αὐτῶν (25). Ἐψηφοφόρουν δ' οἱ συνελθόντες οὐχὶ κατὰ κεφαλὰς, ἀλλὰ κατὰ πόλεις (26), ὡς συνέβαινεν ἐν πάσαις ταῖς συμπολιτείαις καὶ πάσαις ταῖς Ἀμφικτυονίαις (27).

Ἐνίοτε δὲ συνεκάλει τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς ἑκτακτον σύνοδον καὶ μόνος ὁ στρατηγός, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ὅτε ἦσαν ἔτοιμοι πρὸς ἐκστρατεῖαν, καὶ ἵνα τὰ περὶ αὐτῆς διαθέσωσιν· ὥστε καὶ συνήρχοντο ἔνοπλοι, ὡς ἐν Πολυβίῳ (28)· «Συνάγειν τὸν στρατηγὸν τοὺς Ἀχαιοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις. Ὁ δ' αὐτοῖς συνελθοῦσι βουλευομένοις δόξῃ, τοῦτ' εἶναι κύριον».

Ἐγίνοντο δ' αἱ τῶν τελευτῶν ἀρχαιρεσίαι ἐτησίως ἐν τῇ ἑαρινῇ τακτικῇ συνόδῳ (29), τοῦλάχιστον μέχρι Ὀλ. 140,

(22) Ἐκλ. 41.

(23) XXXII, 21.

(24) Liv. XXXIX, 25.

(25) Liv. Αὐτ. 20. — Πολύβ. Ἐκλ. 89.

(26) Liv. XXXII, 22, 23.

(27) Niehbur. Röm. Gesch. T. II, Σελ. 33. 34.

(28) Δ, 7, 5.

(29) Πολύβ. Δ, 47, 1. — Ε, 1. 1.

δ', ὅτε ὑποτίθεται ὅτι μετεβλήθη ἴσως ὁ ὅρος οὗτος (30). Τὸν δὲ πρὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐκλογῆς ἀποδιοῦντα διεδέχετο, μέχρις ἐκείνης, ὁ προκατόχος αὐτοῦ (31).

Ἦσαν δ' αἱ αἵρεται αὗται ἀρχαὶ αἱ ἐπόμεναι·

Ὁ Στρατηγός, ὅστις ἐνιαυσίως μὲν ἐξελέγετο, ἐδύνατο δὲ πολλάκις ν' ἀνεκλεχθῇ, ἀλλὰ μετὰ διαλείψεως ἐνὸς τοῦλάχιστον ἐνιαυτοῦ, ὡς ὁ Πλούταρχος περὶ Ἀράτου (32). «Οὕτω δ' ἴσχυσεν ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς, ὥστ' εἰ μὴ κατ' ἐνιαυτὸν ἐξῆν, παρ' ἐνιαυτὸν αἰρεῖσθαι στρατηγὸν αὐτόν». Συνέβαινον ὁμῶς ἐνίοτε ἐξαιρέσεις, ὡς ἐμπιπτουσῶν τῶν ἐκλογῶν ἐν μέσῳ πολέμου, ὅτε ἀβλαβῶς ἐκλογὴ τοῦ ἀρχηγοῦ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπέλθῃ· δι' ὃ καὶ περὶ Φιλοποίμενος λέγει ὁ Λίβιος (33). «Philopœmeni continuatur magistratus», καὶ τὸ αὐτὸ εἰκάζουσί τινες (34) καὶ περὶ Ἀράτου. Ἦν δ' ὁ Στρατηγός ἡ ὑπερτάτη τῶν Ἀχαιῶν ἀρχή, καὶ συνεκάλει οὗτος τὰς ἐκτάκτους συνόδους μετὰ τῶν δημιουργῶν ἢ καὶ μόνος, καὶ διηύθυνε μετ' ἐκείνων τὰς συνεδριάσεις, καὶ ὑπέβαλλεν αὐταῖς τὰ συζητητέα, καί, ὡς φαίνεται (35), ὥφειλε ν' ἀποφανθῇ πρῶτος γνώμη, πρὶν ἢ ψηφίσῃ ἡ σύνοδος. Ἐφερε δὲ καὶ τὴν δημοσίαν σφραγίδα, καὶ ἐξέδιδε διαταγὰς πρὸς τὰς πόλεις ἐν ὀνόματι τῆς συμπολιτείας (36), καὶ μετὰ ξένων πρέσβειων διεπραγματεύετο ὅσα δὲν ἀπῆτουν τῆς συνόδου ἀπόφασιν. Τὴν ἑκτασιν δὲ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ἀποδείκνυσι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Πολυβίου (37) περὶ τῆς

(30) Clint. F. H. III, σ. 102. — Schorn. σ. 210-215.

(31) Πολύβ. Μ, 2, 1.

(32) Β. Ἀράτ. ΚΔ.

(33) XXXVIII, 33.

(34) Seebode καὶ Jahn, Merlecken.

(35) Πολύβ. Ἑκλ. 74.

(36) Πολύβ. Δ, 7. — ΙΣΤ, 20.

(37) Ἑκλ. 52.

κατηγορηματικῆς ἀπαντήσεως ἦν μετὰ τῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἄνευ τῆς Συνόδου, ἔδωκεν ὁ στρατηγὸς τοῖς τὸ ἔλεος τῶν Ἀχαιῶν ἐξαιτουμένοις Μεσσηνίοις. Ἐν δὲ τῷ πολέμῳ εἶχεν ὁ στρατηγὸς τὴν αὐτοκράτορα ἀρχηγίαν, τὴν δύναμιν τοῦ προκηρύττειν τὴν ἐκστρατείαν, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ διατάττειν ἐκτάκτους συνεισφορὰς στρατιωτῶν καὶ χρημάτων (38), ὥστε καὶ ἐν τινι περιπτώσει αὐτογνωμόνως διατάσσει ταῖς πόλεσι νὰ ἐλευθερώσωσι καὶ πέμψωσιν εἰς τὸν στρατὸν ἀριθμὸν τινα, ὃν αὐτὸς ὀρίζει, τῶν οἰκογενῶν αὐτῶν δούλων (39).

Ὁ Γραμματεὺς, ὅστις ὑπῆρχε καὶ ἀρχαιότατα ἤδη, ἀπὸ τῆς ἀναγκαινίσεως καὶ τῆς συμπολιτείας ἐν Ὁλ. 124, καθ' ἣν ἐποχὴν δύο ἦσαν οἱ στρατηγοί (40), καὶ παρέμεινε καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων, διότι ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἐπιγραφῆς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (41). Ἀλλ' ἀπ' Ἀράτου ἔπαυσεν, ὡς φαίνεται, ἡ σημασία τῆς ἀρχῆς ταύτης, διότι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται γραμματεὺς τις ὀνομαστί, ὥστε ἀγνοεῖται ἂν, πλὴν τῶν παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ καθηκόντων αὐτὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμφαίνει, εἶχε καὶ ἄλλην τινα εὐρυτέραν δικαιοδοσίαν.

Ὁ Ἱππαρχος, ὑπὸ τὸν Στρατηγόν. Ἐδόθη δ' ἡ ἱππαρχία ὑπὸ τῆς Συνόδου εἰς αὐτὸν τὸν Πολύδιον (42).

Οἱ Ὑποστράτηγοι, οἵτινες φαίνεται ὅτι ἐπέμποντο ἀνὰ εἷς ἐξ ἐκάστης πόλεως, ἢ ἐκ πολλῶν τῶν ἐλασσόνων πόλεων ὁμοῦ, διοικοῦντες ἕκαστος τῆς ἰδίας πόλεως τὴν μοῖραν ἢ τὸ ἀπόσπασμα, διότι ὁ Πολύδιος λέγει τὸν Φαρέα

(38) Πολυδ. ΙΣΤ, 20. Μ, 2.

(39) Πολυδ. Μ, 2.

(40) Πολ. Β, 33.

(41) Bæckh, C. I. G. Ἀρ. 1443.

(42) Πολυδ. Ε, 95, 7. — ΚΗ, 6, 9.

Λύκον «ὑποστράτηγον τῆς συντελείας τῆς πατρικῆς» (43), ἦτοι τοῦ στρατοῦ ὅσον συνεισέφερεν ἡ πατρίς αὐτοῦ. Ἀλλαχοῦ δὲ μνημονεύει ὁ αὐτὸς ὑποστρατήγον Ἀχαιῶν (44), ὅπερ αἰνίσσεται ἡ τὸν ὑποστράτηγον τῆς Ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας, ἡ ἓνα τῶν ὑποστρατῆγων ἐν τῷ Ἀχαϊκῷ στρατῷ.

Καὶ Ναύαρχον δὲ τῶν Ἀχαιῶν ὀνομάζει ὁ Πολύβιος (45), καὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦν βεβαίως οὐκ εὐκαταφρόνητος.

Οἱ Δημιουργοί, ἢ, Διολιστὶ δαμιουργοί, δέκα τὸν ἀριθμὸν (46). Λέγουσι δ' οἱ γραμματικοὶ δηλοῦσαν ἐν γένει τὴν λέξιν ταύτην, ὡς ἀλλαχοῦ ἐσημειώθη (47), τοὺς τῶν δήμων προστάτας, ἦτοι τοὺς ἐκάστου δήμου ἢ ἐκάστης πόλεως διοικητικοὺς ἄρχοντας, καὶ οὕτω καὶ ὁ Λίβιος ἀποκαλεῖ τοὺς τοῦ Ἀχαϊκοῦ δεσμοῦ τούτους *demiurgos civilatum* (48)· καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τινι (49) φέρεται· «ἐν Αἰγίῳ δὲ δαμιουργέοντος Μίρκωνος», ἐξ οὗ δύναται νὰ εἰκασθῇ ὅτι ἐκάστη πόλις εἶχε τὸν ἴδιον ἑαυτῆς δημιουργόν, ὅστις ἦν ἐπώνυμος αὐτῆς ἄρχων, ὡς καὶ οἱ δέκα δημιουργοὶ ὁμοῦ ἦσαν ἐπώνυμοι τῆς συμπολιτείας κατ' ἄλλην ἐπιγραφὴν (50). Καὶ ἐκ μὲν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δημιουργῶν δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀπετέλουν, συνεργόμενοι ἐπὶ ταῦτό, οἱ δημιουργοὶ τῶν Ἀχαϊκῶν πόλεων, αἵτινες ἦσαν ἐπίσης δέκα, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς πρὶν δωδεκαπόλεως κατεκλύσθη ἡ Ἑλίκη καὶ δὲν προσήλθεν ἡ Ὠλενος. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ισό-

(43) E, 94, 1. Ἑκλ. π. Ἀρ. σ. 1480.

(44) Δ, 59, 2.

(45) E, 95 Tελ.

(46) Πολύβ. E, 1, 9. — ΚΓ, 10, 11. — Πλούτ. Β. Ἀράτ. ΜΓ.

(47) Βιβλ. Γ, Μέρ. Γ, Τμ. Δ, Κεφ. Α, σ. 357.

(48) XXXVIII, 30.

(49) Bæckh, C. I. G. Ἀρ. 1567.

(50) Ἀρ. 1542.

τητος δικαιωμάτων ἧς βεβαίως ἀπελάμβανον αἱ μὴ Ἀχαϊ-
καὶ πόλεις μετὰ τῶν Ἀχαιῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡξεύρομεν
ὅτι δημιουργοὶ ὑπῆρχον πλὴν τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἀλλαγῶ,
ὡς εἰς Ἄργος, καὶ οἱ Γραμματικοὶ μάλιστα χαρακτηρί-
ζουσι τὴν ἀρχὴν ταύτην ὡς δωρικὴν, διὰ τοῦτο τὸ πιθα-
νώτατον φαίνεται ὅτι ὁ μὲν ἀριθμὸς ὠρίσθη ἐκ τῆς πρώτης
συστάσεως τοῦ δεσμοῦ, ὅτε εἶχε μόνον τὰς δέκα πόλεις
τῆς Ἀχαΐας· δὲν ἐκρίθη δὲ μετὰ ταῦτα ἀναγκαῖον ν' αὐ-
ξηθῇ αὐτός, ἀλλ' ἐξελέγοντο δὲν ἡξεύρομεν πῶς, ἢ ἂν κατὰ
τινα διαδοχὴν, ἐκ πασῶν βεβαίως τῶν πόλεων τῆς συμπο-
λιτείας. Λέγει δὲ προσέτι αὐτός ὁ Λίβιος καὶ *summum*
magistratum (51), ὅπερ ἦσαν οὗτοι ἀναμφιβόλως καὶ ἐν ταῖς
ιδίαις πόλεσι, καὶ ὡς πρὸς τὴν συμπολιτείαν προσέτι κατὰ
δικαίωμα, ἀλλὰ πράγματι ὑπερτέραν ἐξουσίαν ἐξήσκει ὁ
στρατηγός. Αὐτῶν δὲ τὸ ἔργον συνίστατο κυρίως εἰς τὸ νὰ
συγκαλῶσι τὴν ἐκκλησίαν συμπράξει τοῦ στρατηγοῦ, νὰ
διευθύνωσι τὰς συνεδριάσεις καὶ συζητήσεις αὐτῆς, νὰ ὑπο-
βάλλωσι τὰς προτάσεις, καὶ νὰ διεξάγωσι τὰς ψηφοφορίας,
ὡς οἱ Πρυτάνεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηναίων.

Ἀναφέρει δὲ πού ὁ Πολύβιος (52) καὶ «*Προεστῶτας τῶν*
Ἀχαιῶν», ὡς ἀποκρινομένους τοῖς πρέσβεσι περὶ χορηγη-
τέας βοηθείας καὶ παραδοχῆς νέας πόλεως εἰς τὴν συμπο-
λιτείαν. Ἀλλ' ἐκ τῆς σειρᾶς τοῦ λόγου ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ
καταφανὲς γίνεται ὅτι εἰδικὴν τινα σημασίαν δὲν ἔχει αὕτη
ἡ ἔκφρασις, ἀλλ' ἐννοεῖ ἐν γένει τὰς ἀρχάς, τὸν στρατηγὸν
μετὰ τῶν δημιουργῶν.

Ὀνομάζει δὲ πού ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς (53) καὶ συναρ-

(51) XXXII, 22.

(52) Δ, 9. — Ἰδ. καὶ Β, 46.

(53) Ἐκλ. 114.

χίας, αἵτινες ἐν ἀπορρήτῳ συνεδριάσει ἐσκέπτοντο περὶ ἐξωτερικῶν σχέσεων. Αὗται δ' ἐπίσης οὐδαμῶθεν ἐξάγεται ὅτι ἦσαν ἰδιαίτεραι ἄλλαι ἀρχαί, ἀλλ' ἢ αὐτοὶ οἱ δημιουργοί, ἴσως καὶ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, ἢ ἡ Βουλὴ, ἢ πᾶσα ἄλλη πολυμελὴς ἀρχή.

Μνημονεύεται δ' ἀλλαχοῦ, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πολυβίου πάλιν (55), καὶ *Βουλὴ*, ἐδρεύουσα ἐν Αἰγίῳ, οὐχὶ ἡ ἰδιαίτερα τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλὰ γενικὴ τῶν Ἀχαιῶν, διότι μετὰ τῶν ἀρχόντων ἀποφαίνεται περὶ πολέμου. Ἴσως δ' αἰνίττεται ἐκκλησίαν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου, εἰ καὶ εἰς ἄλλο χωρίον (56) λέγει ὅτι ὁ Εὐμένης ἤθελε νὰ καταβάλῃ 120 τάλαντα (720,000 δραχ.), ἵνα ἐκ τῶν τόκων αὐτῶν μισθοδοτῇται ἡ Βουλὴ. Τοιαύτη ὅμως μισθοδοσίᾳ διὰ τὴν πάνδημον ἐκείνην ἐκκλησίαν ἦν ἀδύνατος, ἐκτὸς ἂν ἐνόει ἐκ τῶν τόκων τῆς ποσότητος ἐκείνης νὰ μισθοδοτῇ ἢ τοὺς ἐπὶ 6 μόνον ἡμέρας κατ' ἔτος συνεδριάζοντας, ἢ τοὺς ἐπισημοτέρους μετὰ αὐτῶν. Πιθανόν ὅμως εἶναι, πλὴν τῆς ἐκκλησίας, νὰ ὑπῆρχε καὶ Βουλὴ μόνιμος, ὠρισμένου ἀριθμοῦ μελῶν, ἔχουσα ἐλάσσονα τὴν δικαιοδοσίαν, προπαρασκευάζουσα ἴσως τὰς προτάσεις ἃς μόνη ἡ ἐκκλησία ἐδύνατο νὰ λύσῃ, καὶ ἀποφασίζουσα περὶ πάντων τῶν λοιπῶν μικροτέρων ζητημάτων.

Καὶ *Γερουσίαν* δὲ προσέτι ἀναφέρει ἅπαξ ὁ Πολύβιος (57), τῆς τάξεως ἐν τῇ συνόδῳ ἐπιμελουμένην, καὶ τὸν λόγον ἀφαιροῦσαν ἀπὸ τοῦ Κριτολάου, ἀποθρασυνομένου κατὰ τῶν Ῥωμαίων πρεσβευτῶν, ἐκτελοῦσαν ἐπομένως καθήκοντα ἃ κυρίως τῇ δικαιοδοσίᾳ τῶν δημιουργῶν ἔπρεπε

(55) B, 46. Δ. 26.

(56) Ἑκλ. π. προσ. 41.

(57) B, 46.

ν' ἀνήκωσιν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ οὐδαμοῦ οὐδὲν ἕτερον περὶ αὐτῆς λέγεται, ἀδύνατον νὰ συμπεράνωμεν ἂν ἄλλην τινα ἀρχὴν διὰ τοῦ γνωστοτέρου τούτου ὀνόματος ἀποκαλεῖ ὁ ἱστορικός, ἢ ἂν, ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας, εἶχεν ἡ συμπολιτεία κατὰ τὸν τύπον τῶν δημοκρατικῶν κυβερνήσεων, καὶ Βουλὴν καὶ Γερουσίαν μετ' ἀναλόγων καθηκόντων, καθ' ἃ ἡ Γερουσία καὶ τῆς ἐκκλησίας μετεῖχεν, ὑπερτάτην τινα ἐπιτήρησιν ἐξασκοῦσα ἐπὶ τῶν συζητήσεων.

Ἐν ἐπιγραφαῖς δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (58) ἀπαντᾷται καὶ τις ἀρχὴ καλουμένη Σύνοδροι, ἥτις ὁμοῦ ἦν, ὡς φαίνεται, τοπικὴ τῶν πόλεων, καὶ οὐχὶ τῆς συμπολιτείας, καὶ ἴσως ἀντιστοιχοῦσα πρὸς Βουλὴν αὐτῶν.

Ἐπίσης δ' ἐν ἐπιγραφῇ τῶν αὐτῶν χρόνων (59) ἀναφέρεται ὁ Θεοπόλορ, ἱερεὺς πιθανώτατα τοῦ Ὀμηγυρίου Διός, ἢ καὶ τῆς Παναχαιᾶς Δήμητρος, ἢ ἄλλης τινὸς παναχαϊκῆς θεότητος. Φέρεται δ' ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς ἐπώνυμος τοῦ ἔτους, διότι τότε ἡ συμπολιτεία εἶχε πάλιν περιστάλῃ εἰς μόνας τὰς ἀχαϊκὰς πόλεις, καὶ ἡ σημασία τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων εἶχε μεγάλως ἐλαττωθῇ, ὥστε ὁ ἱερεὺς ἐπεῖχε τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῷ δεσμῷ.

Τὴν δικαστικὴν δ' ἐξουσίαν τῆς συμπολιτείας, διὰ τὰ πρὸς αὐτὴν ἐγκλήματα καὶ ἴσως καὶ τὰς μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς διαφωνίας, εἶχεν, ὡς εἰς πάντα τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἐκκλησία, ἣν βλέπομεν καταδικάζουσιν τὸν Ἀρέα καὶ Ἀλκιβιάδην, κατὰ Περσικὴν (60). « Ἀχαιοὶ δὲ σφίσιν, ἀπελθοῦσιν εἰς Ῥώμην, καὶ κατηγορήσασιν τῶν Ἀχαιῶν, ἐπιβάλλουσιν ἐν τῷ συνεδρίῳ θανάτου ζημίαν ».

(58) Bœckh, C. I. G. Ἀρ. 1543.

(59) Αἰτ. Ἀρ. 1563.

(60) Z, 9, 2.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμῶς ἀνέθετον τὰς τοιαύτας τὸ κοινὸν τοῦ δεσμοῦ ἀφορώσας δίκας εἰς εἰδικοὺς δικαστάς, οὗς ὁ Πολύβιος λέγει κοινούς πάσῃ τῇ συμπολιτείᾳ. Προστίθησι δ' ὁ ἱστορικὸς ταύτας τὰς πληροφορίας (61)· « Ἄλλα καὶ νόμοις χρῶνται τοῖς αὐτοῖς, καὶ σταθμοῖς καὶ μέτροις καὶ νομίσμασι· πρὸς δὲ τούτοις ἄρχουσι, *Βουλευταῖς*, δικασταῖς τοῖς αὐτοῖς », ὅπου πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν κεντρικῶν ἀρχῶν καὶ διατάξεων, καὶ οὐχὶ περὶ τῶν ἰδίων ἐκάστη πόλει.

Ἄλλ' ὥς τὰ νομίσματα γενικὸν μὲν εἶχον τύπον, τὸν τοῦ Ὁμαγυρίου Διὸς μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Ἀχαιῶν, ἀλλὰ τ' ἀνήκοντα ἰδίως ταῖς πόλεσιν εἶχον καὶ γνωρίσματα αὐτῶν ἰδιαίτερα, οὕτω καὶ νόμοι ὑπῆρχον μὲν γενικοί, πᾶσαν ἀφορῶντες τὴν συμπολιτείαν, καὶ ὁ τῶν συντελουσῶν πόλεων καθόλου ὀργανισμὸς ἦν παρὰ πάσαις ὁμοιος, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχεν ἐκάστη πλήρη τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, καὶ ὁ σύνδεσμος ἐστηρίζετο ἐπὶ τελείας δικαιομάτων ἰσότητος, καὶ ἦν διὰ τοῦτο πάντων τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι συστάντων ὁ ἐντελέστερος καὶ ὁ ἐδραϊότερος· ὥστε καὶ ὁ Πολύβιος λέγει τὴν συμπολιτείαν κυβερνωμένην ὡς μίαν πόλιν (62)· « Καθόλου δὲ τοῦτο μόνον διαλλάττειν τοῦ μὴ μιᾶς πόλεως διεύθυνσιν· ἔχειν σχεδὸν τὴν σύμπασαν Πελοπόννησον τῷ μὴ τὸν αὐτὸν περίβολον ὑπάρχειν τοῖς κατοικοῦσιν αὐτῇ· τ' ἄλλα δ' ἐστὶ καὶ κοινῇ καὶ κατὰ πόλεις ἐκάστοις ταῦτά καὶ παραπλήσια ».

Εἶχον δὲ τὰ πολιτεύματα τῶν συνδεδεμένων τούτων πόλεων τὸν κοινὸν χαρακτήρα σώφρονος καὶ συγκεκραμένης

(61) B, 37. — Ἰδ. καὶ Ἐκλ. π. Προβ. 84. — Ἐκλ. Ἀρ. καὶ Κ. σ. 1489.

(62) B, 41-44.

δημοκρατίας (63), περὶ ἧς ὁ Πολύβιος (64)· « Τῆς ἰσηγορίας καὶ παρρησίας καὶ καθόλου δημοκρατίας ἀληθινῆς σύστημα καὶ προαίρεσιν εὐκρινεστέραν οὐκ ἂν εὖ-ροι τις τῆς παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ὑπαρχούσης. Ὅθεν αὕτη τινὰς μὲν ἐθέλοντι αἰρ-τιστὰς εὖρε Πελοπονησίων, πολ-λοὺς δὲ πειθοῖ καὶ λόγῳ προσηγάγετο, τινὰς δὲ βιασα-μένη σὺν καιρῷ, παραχρῆμα πάλιν εὐδοκεῖν ἐποίησε τοὺς ἀναγκασθέντας· οὐδενὶ γὰρ οὐδὲν ὑπολειπομένη πλεονέκτημα τοῖς ἐξ ἀρχῆς, ἴσα δὲ πάντα ποιοῦσα τοῖς ἄνδρσι προσλαμβανομένοις, ταχέως καθικνεῖτο τῆς προκει-μένης ἐπιβολῆς, δύο συνεργοῖς χρωμένη τοῖς ἰσχυρωτά-τοις, ἰσότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ ».

Συγχρόνως ὁμοῦς διετηροῦντο ἐν τοῖς πολιτεύμασι τού-τοις καὶ τινὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατίας, δι' ἧς αὐτὰ μετέβησαν ἀπὸ τῆς βασιλείας εἰς τὴν δημοκρατίαν, καὶ τοιαῦτα εἰσὶν οἱ βέλτιστοι, ὧν μνείαν ποιεῖται ὁ Ξε-νοφῶν (65).

Ἄλλ' ἐν ᾧ οἱ Ἀχαιοὶ ἀφ' ἑνός, ὁ Ἄρατος καὶ ὁ Φιλο-ποίμην, τοῖς Λυκουργείοις νόμοις ἀντιπολιτευόμενοι, ἐξέ-τεινον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀντέπραπτον κατ' αὐτῶν δραστηρίως οἱ Μακεδόνες, ἀγωνιζόμενοι ν' ἀναδείξωσι καὶ στηρίξωσι παν-ταχοῦ τυράννους, ὡς τὸν Λυδιάδαν ἐν Μεγαλοπόλει, τὸν Ξένωνα ἐν Ἑρμιόνη, τὸν Κλεώνυμον ἐν Φλιοῦντι, τὸν Ἀριστόμαχον ἐν Ἄργει, οἵτινες διέσπων τὸν δεσμὸν καὶ ἡλλοτρίουν τὰς πόλεις πρὸς τὴν συμπολιτείαν. Ἀντίπα-λον ὁμοῦς ἰσχυρὸν εὗρον οὗτοι τὸν Ἄρατον, ὅστις τοὺς μὲν

(63) Παισ. Ζ, 7, 1. — Δημοθ. π. συμμ. Ἀλεξ. 214, 16'.

(64) Β, 38. — Ἰδ. 37.

(65) Ἑλλ. Ζ, 1, 43.

κατέβαλλε διὰ τῶν ὀπλων, τοὺς δὲ ὤκειοτο διὰ τῆς εὐ-
 γλωττίας του (66)· καὶ ὁ μὲν Λυδιάδας ἐκουσίως καταθεῖς
 τὴν τυραννίδα, προσήγαγε τὴν Μεγαλόπολιν εἰς τὴν ὁμο-
 σπονδίαν, ἄλλαι δὲ πόλεις ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα
 τοῦτο ἅμα ἀπέθανεν ὁ προστάτης αὐτῶν Δημήτριος, ὁ Βα-
 σιλεὺς τῆς Μακεδονίας, καὶ ἡ Αἰγίνα καὶ ἡ Ἑρμιόνη προσε-
 τέθησαν αὐθορμήτως (67). Οὕτω βαλμηδὸν κατωρθοῦτο ἡ
 μεγαλεπήβολος τοῦ Ἀράτου πρόθεσις τοῦ νὰ καταρτίσῃ
 ἐσωτερικῶς μὲν τὴν ἐνότητα τῆς Πελοποννήσου, στηριζο-
 μένην ἐπὶ τοῦ συνδέσμου πόλεων ἐλευθέρων, ἐξωτερικῶς
 δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὡς ὁ Πολύβιος (68)· «*Λοιπὸν
 γὰρ ἤδη διετέλει προστατῶν μὲν τοῦ τῶν Ἀχαιῶν ἔθρους,
 πάσας δὲ τὰς ἐπιβολὰς καὶ πράξεις πρὸς ἐν τέλος ἀνα-
 φέρων· τοῦτο δ' ἦν τὸ Μακεδόνας μὲν ἐκβαλεῖν ἐκ Πελο-
 πονησίου, τὰς δὲ μοναρχίας καταλῦσαι, βεβαιῶσαι δ' ἐ-
 κίστοις τὴν κοινὴν καὶ πάτριον ἐλευθερίαν*»· καὶ ὡς Ἀλ-
 λαχρῶ (69) λέγει περὶ τῶν μετὰ τοῦ Ἀράτου Ἀχαιῶν, ὅτι
 «*Προσαγόμενοι τὰς πόλεις, ἐπεβάλοντο Πελοποννησίους
 πάντας ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἄγειν ὀνομασίαν καὶ πολιτείαν*».

(66) Πολύβ. Β, 44. — Στράβ. 591, Α. — Πλούτ. Ἀρατ. ΝΕ.

(67) Πλούτ. Αὐτ. ΛΔ. — Πολύβ. ΚΓ, 8.

(68) Β, 43, 7. — Ίδ. καὶ Δ, 8. — Παυσ. Β, 8 καὶ 9.

(69) Β, 39, 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πρόσδοος εἰς τοὺς Μακεδόνας.

Πρὸς ἀπαρτισμὸν ὅμως τῆς ποθουμένης ἐνότητος τῆς Πελοποννήσου ὑπελείπετο εἰσέτι ἡ Ἥλις, κατέχουσα καὶ τὴν Ψωρίδα, ἡ Μεσσηνία, ἡ Λακωνία, προσέτι δὲ τῆς Ἀρκαδίας ἡ Φιγάλεια, κατεχομένη ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἡ Τεγέα, ἡ Μαντίνεια καὶ ὁ Ὀρχομενός, ἅς πόλεις οἱ Αἰτωλοὶ ἐκουσίως ἐξεχώρησαν τῷ Κλεομένει (1). Ἀλλὰ διὰ τῶν ὅπλων ἡ προσάρτησις καὶ τῶν πόλεων τούτων δὲν ἐδύνατο νὰ κατορθωθῇ· διότι πᾶσα ἡ δύναμις τῆς συμπολιτείας, ὡς ἀπαριθμεῖται ὑπὸ Πολυβίου (2), συνίστατο εἰς πεζοὺς μὲν τρισχιλίους, ἵππεις δὲ τριακοσίους, καὶ μισθοφόρους πεζοὺς μὲν ὀκτακισχιλίους, ἵππεις δὲ πεντακοσίους· τὸ δὲ ναυτικὸν ἦν ὅλως ἄσημον (3), συνιστάμενον εἰς τρία πλοῖα περιπλέοντα τὰς μεσημβρινὰς καὶ τρία τὰς βορείας ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου. Πρὸ πάντων δ' αὐτὸς ὁ Ἀρατος ἦν πολιτικώτερος μᾶλλον ἢ στρατηγικώτερος, ὡς περιγράφει αὐτὸν ὁ Πλούταρχος (3)· « Ἀρατος μὲν γάρ, ἀργότερος εἶναι δοκῶν πρὸς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας, ὁμιλία καὶ πραότητι καὶ φιλίαις βασιλικαῖς τὰ πλεῖστα κατειργάσατο τῶν πραγμάτων ».

Οὕτως οἱ Ἀχαιοί, τὴν συμπολιτείαν ἀναξιόμαχον ὁρῶντες πρὸς Κλεομένην τὸν Γ', ὅστις κυριεύσας τὴν Μεγαλόπολιν, καὶ δύο νίκας νικήσας, ἔφθασε μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Σι-

(1) Πολύβ. Δ, 70, 2.

(2) Ε, 98, 6.—Πολύβ. Αὐτ. καὶ Πλούτ. Φιλοπ. ΙΔ.—T. Liv. XXXV, 26.

(3) Πλούτ. Φιλοπ. Η.

κυῶνος καὶ τῆς Κορίνθου (4), ἵνα μὴ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπροτίμησαν νὰ παραιτηθῶσι τῆς ἀνεξαρτησίας των, καὶ νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον τὸν Δόσοντα, «ὅτι παντὸς δεινοῦ λαβεῖν πειῖραν ὑπέμειναν, ἐφ' ᾧ μὴ ποιεῖν Κλεομένη τὸ προσταττόμενον», κατὰ Πολύβιον (5). Μετ' αὐτοῦ δὲ κατεπολέμησαν τὸν Κλεομένην, καὶ νίκην ἐν Σελασίᾳ ἀράμενοι κατ' Ὀλ. 139, γ', κατέστρεψαν τὴν ἐν Σπάρτῃ βασιλεύουσαν δυναστείαν τῶν Ἡρακλειδῶν (6).

Ἡ νίκη δ' αὕτη ἐπανήγαγεν εἰς τὴν συμπολιτείαν τὴν Τεγέαν καὶ τὴν Μαντίνειαν (7), ἣτις ὁμως κατεστράφη τότε, καὶ ἀνοικοδομηθεῖσα ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἀντιγονειᾶς (8), ὃ διетήρησε μέχρις Ἀδριανοῦ (9). Ἀλλ' εἰς τὸν Ἀντίγονον ἐδόθη ὁ Ὀρχομενὸς καὶ ἡ Κόρινθος (10), καὶ ἡ ἡγεμονία ἐπὶ τῆς Συμπολιτείας (11), ἣτις ἐν ὑπηκόου μέρει σχεδὸν κατέστη, διαταγὰς παρ' αὐτοῦ δεχομένη, μετ' οὐδεμιᾶς ἄλλης δυνάμεως ἔχουσα τὴν ἄδειαν παρὰ θελήσιν αὐτοῦ νὰ διαπραγματεύηται, καὶ βιαζομένη νὰ τρέφῃ τοὺς Μακεδόνας, ὡς ἐν Πολυβίῳ (12). «Γράμματα πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀχαιῶν καὶ πρὸς τὰς πόλεις ἐξάπέστελλεν . . . πότε καὶ ποῦ δεήσει συναρτῆν πάντας ἐν τοῖς ὅπλοις» καὶ ὡς ὁ Πλούταρχος λέγει (13). «Ἐψηφίσαντο

(4) Πολύβ. Β, 46. — Πλούτ. Κλεομ. ΙΔ.

(5) Δ, 76, 7.

(6) Πλούτ. Β. Κλεομ. ΚΗ. ἐπ. — Πολύβ. Β'. 64, 65.

(7) Πολύβ. Β, 54.

(8) Πούτ. Δ. Ἀρατ. ΜΕ.

(9) Πaus. Η, 8, 6.

(10) Πολύβ. Δ, 6, 5.

(11) Αὐτ. Β'. 54, 4.

(12) Δ, 67, 8.

(13) Β. Ἀράτ. ΜΕ.

δὲ ἄλλω μὴ γράφειν Βασιλεῖ, μηδὲ πρεσβεύειν πρὸς ἄλλον ἄκοιτος Ἀντιγόρου. Τρέφειν δὲ καὶ μισθοδοτεῖν ἡγαγκάζοιτο τοὺς Μακεδόνας.

Ἐντελῶς δ' ὑπέκυψεν ἡ συμπολιτεία εἰς τοὺς Μακεδόνας ὅτε, θελήσας ὁ Ἄρατος νὰ προσλάβῃ τὴν Μεσσηνίαν, ἐνικήθη ἐν Καρυαῖς ὑπὸ τῶν πορθούντων αὐτὴν Αἰτωλῶν, καὶ προσέφυγεν εἰς Φίλιππον τὸν Δημητρίου, τὸν διαδεχθέντα τὸν Ἀντίγονον (14). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Ἄρατος ἐξήσκει ἐπιβρόχην ἐπὶ τοῦ Φιλίππου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπερίσχυσαν παρὰ τούτῳ οἱ λοιποί, οἵτινες καὶ τὸν ἐφαρμάκευσαν (15). Ἦν δ' ἔτοιμος ὁ Φίλιππος παρασπονδῆσας νὰ καταλάβῃ τὰ Μεσσηνικὰ φρούρια (16), καὶ νὰ καταστρέψῃ διόλου τὴν ἐλευθερίαν τῆς Πελοποννήσου, ἂν Δημήτριος ὁ Φάρις (17) δὲν τὸν ἔπειθε νὰ στραφῇ κατὰ τῶν Ῥωμαίων (18), καθ' ὧν εἶχεν ἀνάγκην τῆς βοήθειας τῆς συμπολιτείας, διότι σύμμυχοι αὐτῶν ἦσαν οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἀγαιῶν Αἰτωλοὶ καὶ ἡ Σπάρτη (19).

(14) Πολύβ. Δ, 10-13. — Πλούτ. Ἀράτ. ΜΖ. — Ίδ. Ἀνωτ. σ. 401.

(15) Πολύβ. Ε, 12, 5. Ζ, 13, ἐπ. — Η, 14. Πλούτ. Ἀράτ. ΜΗ-ΝΒ.

(16) Πολύβ. Ζ, 10, ἐπ. — Πλούτ. Ἀράτ. Ν. — Στράβ. Η, 555.

(17) Πολύβ. Γ, 46-49.

(18) Πολύβ. Ε, 181, 8. Ζ, 9. — Justin. XXIX, 2.

(19) Πολύβ. Θ, 28.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐπὶ Φιλοποίμενος.

Εὐτυχὴς ὁμῶς ἐκλογὴ κατὰ τοῦτον τὸν πόλεμον, ἐν Ὀλ. 144, α' προέταξε τῆς συμπολιτείας τὸν Μεγαλοπολίτην Φιλοποίμενα, ὅστις μεγάλην ἔφερε ῥοπὴν εἰς τῶν Ἀχαιῶν τὰ πράγματα, φιλοπόλεμον αὐτοῖς ἐμπνεύσας ἐνθουσιασμόν, καὶ ἐκ νέου τὰ στρατιωτικὰ ὀργανίσας (1), ὥστε ἐν Μαντινείᾳ ἐνίκησεν ἐν ἐπισήμῳ μάχῃ τὸν Μαχανίδαν, τύραννον τῆς Σπάρτης, καὶ περιεποίησε πᾶσαν τὴν Ἀρκαδίαν εἰς τὴν συμπολιτείαν (2). Τότε δ' ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ἐπήνεσε τὸν νικητὴν εἰς τὰ Νέμεια, καὶ τοσοῦτον τρόμον ἐνέπνευσε τ' ὄνομά του, ὥστε ἤρκεσε μετὰ πέντε ἔτη ἡ μόνη ἀγγελία τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ, ὅπως ἐλευθερώσῃ τὴν Μεσσηνίαν ἀπὸ Νάβιδος, τοῦ διαδόχου τοῦ Μαχανίδου, εἰ καὶ ἐξεστράτεψε τότε μόνον ὡς ἐβελοντής· διότι ῥαδιουργίαι εἶχον ἀποκλείσῃ αὐτὸν τῶν κοινῶν, καὶ ἐν ᾧ ἡ Ἀχαΐα περιπλέκετο εἰς τὸν δεῦτερον κατὰ Ῥωμαίων μακεδονικὸν πόλεμον, αὐτὸς ἐστρατήγει ἐν Κρήτῃ, ὑπομίσθιος τῶν Γορτυνίων (3).

Ὅτε δ' ἐπανῆλθεν οἴκαδε, ἐν Ὀλ. 146, β' εὗρε τὰ πράγματα μεταβεβλημένα· διότι ἐν τούτοις ὁ Ἀρίσταινος (4) εἶχε συνδέσει τὴν Ἀχαΐαν μετὰ τῆς Ῥώμης, ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Νάβις ἦσαν τεταπεινωμένοι, καὶ αἱ παράλαιοι πόλεις τῆς

(1) Πλούτ. Β. Φιλοπ. Θ. — Πολύβ. Ι, 24. 25. ΙΑ, 9, ἐπ. — Παισ. Η, 49-52.

(2) Πολύβ. ΙΑ, 11, ἐπ. — Πλούτ. Β. Φιλοπ. Γ'. — Παισ. Η, 50, 2.

(3) Πλούτ. Φιλοπ. ΙΒ. ΙΓ.

(4) Παισ. Ζ, 8, 1. — Τ. Liv. XXXII, 19, ἐπ. — Πολύβ. ΙΖ, 13. ΚΓ, 9. 10. ΚΕ, 9. — Exc. vat. σ. 419-421.

Λακωνίας εἶχον προστεθῆ εἰς τὴν συμπολιτείαν· εἶχον δὲ προσέτι ἀφεθῆ ἐλεύθεροι ὁ Ἀκροκόρινθος καὶ ἡ Σικυών, ἣτις τότε ἐκαλεῖτο Δημητριάς, καὶ ἡ Χαλκίς, ἃς ὁ Φλαμινίος ἐξηκολούθει κατέχων, ὡς πέδας τῆς Ἑλλάδος (5), καὶ ἀφ' οὗ πομπωδῶς ἐκήρυξε τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐλευθερίαν (6).

Μετὰ τρία δ' ἔτη, ἐν Ὀλ. 147, α' ἐκυρίευσεν αὐτὴν τὴν Σπάρτην ὁ Φιλοποίμην, καὶ δοὺς αὐτῇ ἀντὶ τῶν Λυκουργείων θεσμῶν τοὺς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας (7), συνεπλήρωσεν οὕτω τὸ μέγα σχέδιον τοῦ Ἀράτου περὶ ἐνότητος τῆς Πελοποννήσου, ὃ θεωρεῖται ὑπὸ Πολυδίου ὡς εὐδαίμων ἐπὶ αὐτὴν (8)· «*Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ἐν οἷς πάντες (Πελοποννήσιοι), ἐν καὶ τὸ αὐτὸ λέγοντες, μεγίστην καρποῦσθαι δοκοῦσιν εὐδαιμονίαν*». Ἦν δ' ὁ ἐν Ὀλ. 147, β' στρατηγῶν ὁ Διοφάνης (9), δι' ὃ εἰς τοῦτον ἀποδίδωσιν ὁ Παυσανίας τὸ μέγα τῆς ἐνώσεως ἔργον, καὶ λέγει αὐτὸν (10) «*συντάξαντα πρῶτον Πελοπόννησον τὴν πᾶσαν εἰς τὸν ὀνομασθέντα Ἀχαϊκὸν σῆλλογον*». Ἀμφίβολον ὅμως μένει πάντοτε ἂν εἰς τὸν σῆλλογον περιελήφθη ποτὲ καὶ ἡ Ἥλις (11).

(5) Πολυδ. ΙΖ, 11, 4. — Liv. XXXIV, 49.

(6) Πολυδ. ΙΗ, 29. — Πλούτ. Β. Φλαμιν Ι. — T. Liv. XXXIII, 31-32.

(7) Liv. XXXVIII, 30-34. — XXXV, 35. — Παυσ. Ζ, 8, 3. — Η, 50, ἐπ. — Πλούτ. Φιλοπ. ΙΕ.

(8) Β, 62, 4.

(9) Πλούτ. Φιλοπ. ΙΣΤ. — Συγκρ. Φιλοπ. καὶ Φλαμ. Γ.

(10) Η, 30, 2.

(11) T. Liv. XXXVI, 5. 31.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Ε΄.

Ἐπὶ τὴν Ῥώμην.

Αἱ ἐπιτυχίαι ὁμῶς αὖται ἐκίνησαν τῶν Ῥωμαίων τὴν ἀνησυχίαν καὶ ζηλότυπον ἀντίδρασιν, καὶ ὁ Φλαμινῖος ὑπενήργησε τὴν ἀπόστασιν τῆς Μεσσηνίας ὑπὸ τὸν Δεινοκράτην, ὁ δὲ Φιλοποίμην, συλληφθεὶς, ἐφυλακίσθη καὶ ἐθανατώθη (1). Ἄλλ' ἄξιός διαδόχος καὶ ἐκδικητὴς αὐτοῦ ἀνεδείχθη Λυκόρτας, ὁ τοῦ Πολυβίου πατήρ (2), εἰς ὃν ὁμῶς ἰσχυρῶς ἀντέπραξεν ἡ Ῥωμαϊζουσα μερίς, ὑπ' ἀρχηγὸν Καλλικράτην τὸν Λεοντῖνον, ὅστις, εἰ καὶ γενικῶς μισούμενος, κατώρθωσεν ὁμῶς νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τῶν πραγμάτων ἐφ' ὅσον ἔζη (3).

Οὗτος, βλέπων τοὺς συμπατριώτας του τῆς ἐλευθερίας ἀντιλαμβανομένους καὶ δυσανασχετοῦντας διὰ τὴν προοῦσαν τῆς Ῥώμης ὑπερίσχυσιν ἐν Ἑλλάδι, ἀπέτρεψεν ὁμῶς αὐτοὺς τοῦ νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ Περσέως· καὶ μετὰ τούτου τὴν καταστροφὴν, ἵνα ἐξολοθρεύσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, διέβαλε τοὺς ἐπισημοτάτους αὐτῶν πρὸς τὴν Ῥώμην ὡς ὑπόπτους καὶ τὰ ἐκείνου φρονοῦντας (4), καὶ αἰτία ἐγένετο ὅπως οἱ Ῥωμαῖοι, καλέσαντες χιλίους εἰς Ῥώμην, καθέξωσιν αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἐπὶ δεκαεπτὰ ἔτη, μέχρις Ὀλ. 137, γ' (150 π. X.) (5).

(1) Πλούτ. Φιλοπ. ΠΗ-ΚΑ — Παισ. Δ, 29, 5. — Liv XXXIX, 49. — Πολύβ. ΚΔ, 5, 23.

(2) Πολ. ΚΔ, 12. — Παισ. Ζ, 9, 3.

(3) Πολύβ. ΚΣΤ'. 1-3. Α'. 20. — Παισ. Ζ'. 10.

(4) Πολύβ. Α, 61. 70. — Liv. XL, 23.

(5) Παισ. Ζ, 10. — Πλούτ. Β. Κάτ. Μεζ. Θ. — Πολύβ. ΛΑ, 8.

Ἐν τούτοις δ' ἐπενέβαινον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ Ῥώμη διαιροῦσα τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνεργοῦσα ἐν αὐταῖς ὡς διαιτητῆς. Ὅτε δ' ἐν Ὀλ. 158, β' ἀπήτησε διὰ πρέσβειων ἐπιτακτικῶς ν' ἀπολυθῶσι τῆς συμπολιτείας ἡ Κόρινθος, ὁ Ἀρκαδικὸς Ὀρχομενός, τὸ Ἄργος καὶ ἡ ἐν Οἰτῇ Ἡράκλεια (6), τότε ἐξεβράγχη τὸ κοινὸν αἶσθημα κατ' αὐτῆς, καὶ ὠπλίσθη ἡ συμπολιτεία ὅπως ἀποσείσῃ τὸν ζυγὸν ἐν ᾧ τὰ Ῥωμαϊκὰ ὅπλα ἡσυχολοῦντο ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἀφρικῇ (7). Ἀλλ' αὐτῆς προέσταντο τότε Διᾶτος ὁ Μεγαλοπολίτης καὶ ὁ Κριτόλαος, ἄνδρες ἄφρονες καὶ ἀδέξιοι, οἵτινες παρέσυραν τὴν πατρίδα των εἰς ἀτόπους ἐπιδείξεις, ἡρέθισαν τὴν Ῥώμην, καὶ ἐπέφερον τῆς Ἑλλάδος τὸν ὄλεθρον.

Καὶ ὁ μὲν Κριτόλαος τετρακισμυρίων στρατηγὸς ὢν, ἐνικήθη κατὰ κράτος ὑπὸ Μετέλλου ἐν Σκαρφαίᾳ, ὅπου ἔπεσαν δύο μυριάδες Ἑλλήνων, ὁ δὲ Διᾶτος ἠττήθη ἐν Χαιρωνείᾳ καὶ τέλος ἡ ἐν Λευκοπέτρᾳ νίκη τοῦ Μομμίου καὶ τῆς Κορίνθου ἡ ἄλωσις συνεπλήρωσαν τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἐγένετο ἕκτοτε φόρου ὑποτελῆς εἰς τὴν Ῥώμην· δέκα δὲ Ῥωμαῖοι ἐπέμφθησαν εἰς αὐτήν, οἵτινες καταλύσαντες τὰς δημοκρατίας, ἐγκατέστησαν τὰς ἀπὸ τιμημάτων ἀρχάς (8).

Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως ἔτρεφον πάντοτε σέβας καὶ εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα τοῦ πολιτισμοῦ, δι' ὃ καὶ μετ' οὐ πολλὰ ἔτη, κατὰ Παυσανίαν (9), « ἐτράποντο εἰς ἔλεον τῆς Ἑλλάδος », καὶ ἐπέτρεψαν ἐν αὐτῇ τὴν καὶ αὖθις συγκρό-

(6) Πaus. Z, 14, 1. — Just. XXXIV, 1.

(7) Πaus. Z, 11-16. — Fallmerayer, Gesh. d. Halbins. Morea, I, 37-76. — Πρὸ πάντων: Παπαρῆγγόπουλον, II. τ. τελευτ. ἔτους τῆς Ἑλλ. ἀνεξαρτ.

(8) Πaus. Z, 16, 6. — Πολύβ. M. 9-11.

(9) Z, 16, 7.

τησιν τῶν συνεδρίων, ἥτις ἐφαίνετο οὖσα τῆς ἐλευθερίας ἐγγύησις, ὡς καὶ τὴν κτῆσιν γαιῶν ἐν τῇ ὑπερορίᾳ. Ἀλλὰ, καίτοι μὴ εἰσέτι κυρυγθεῖσα Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, σύμμαχος δέ, ὡς φαίνεται, λεγομένη, πράγματι ὁμοῦς ἡ Ἑλλάς ἦν ἤδη τῆς Ῥώμης ὑπήκοος, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ Ῥωμαίου στρατηγοῦ, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (10): «*Ἡ δὲ κρίσις ἦν ἐπὶ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας*» οὐπω γὰρ εἰς τὴν Ἑλλάδα Ῥωμαῖοι στρατηγοὺς διεπέμποντο». Καὶ ὁ Ἰουλιανός, ἴσως πατριωτικώτερον μᾶλλον ἢ ἀκριβέστερον ἐκθέτων τὰ πράγματα, λέγει ἐν τινι τῶν ἐπιστολῶν του (11): «*Ῥωμαίοις δὲ ὕστερον οὐχ ἄλοῦσα μᾶλλον ἢ κατὰ συμμαχίαν ὑπήκουσεν*». Ἀλλὰ καὶ ὁ Κικέρων καλεῖ (12) Σικυωνίον τινα, φίλον καὶ σύμμαχον τοῦ δήμου: «*Populi romani socium et amicum*». Καὶ ἄλλαχοῦ δὲ (13) διίσχυρίζεται ὅτι ἦν πρὸ τοῦ Καίσαρος ἐλευθέρᾳ ἡ Ἑλλάς, καθ' ὅσον ὁ τότε ψηφισθεὶς νόμος ἐξησφάλιζεν αὐτῆς τὴν ἐλευθερίαν· ἀντιθέτει δ' αὐτὸν πρὸς τὸν μετὰ ταῦτα, ὅστις ὑπεδούλου τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις. «*Nam lege Cæsaris iustissima atque optima populi liberi plane et vere erant liberi, lege autem ea, quam nemo legem præter te et collegam tuum putavit, ommiserat tibi Achaja, Thessalia, Athenæ, omnis Græcia addicta*». Καὶ ὁ Σενέκκας ἐπίσης μαρτυρεῖ ὅτι πλήρης τότε ἐλευθερία ἐδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα (14): «*Ut quæ Achæis, Rhodiis et plerisque urbibus claris jus integrum libertatemque cum immunitate reddiderat*».

Ἀπὸ Καίσαρος ὁμοῦς καὶ Αὐγούστου ἐπέμποντο καὶ εἰς

(10) B. Κίμ. B.

(11) 35.

(12) Ad. Verr. II, 1, 17.

(13) In Pison. XVI.

(14) De benef. V, 16.

Ἑλλάδα ἄλλοι ἄλλαχοῦ στρατηγοί (15), καὶ ἐπ' Αὐγούστου ἐκηρύχθη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἑβδόμης στρατηγίας, περιλαμβανούσης τὴν « Ἀχαΐαν, μέχρ' Ἰβηρίας καὶ Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνανῶν καὶ τιῶν Ἡπειρωτικῶν ἐθνῶν, ὅσα τῇ Μακεδονίᾳ προσώριστο » (16). Τότε ἐπέμφθη ἀνθύπατος εἰς αὐτήν. Ἐλευθέραι ὁμῶς κατ' ὄνομα ἔμειναν αἱ Αθῆναι, οἱ Δελφοί, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τανάγρα, καὶ ἐπ' Αὐγούστου ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσα Νικόπολις, καὶ ἡ Λακωνικὴ (17)· εἰς δὲ τὴν Ἀμφισσαν καὶ τοὺς Ὀζόλας Λοκροὺς ἐδόθη ἀτέλεια.

Ῥωμαϊκαὶ δ' ἀποικίαι ἐπέμφθησαν μετὰ ταῦτα εἰς Κόρινθον (18), μετακληθεῖσαν Colonia Julia ὑπὸ Καίσαρος, εἰς Πάτρας (19), κληθεῖσας Colonia Augusta Aroe Patrensis, εἰς Μέγαρα (20), καὶ εἰς Δύμην· ἀλλ' οἱ ἀποικοὶ δὲν ἦσαν Ῥωμαῖοι πάντοτε, ὡς περὶ Δύμης λέγει ὁ Στράβων (21)· « Δέδεκται δ' οἰκήτορας καὶ ἡ Δύμη μικρὸν πρὸ ἡμῶν, ἀνθρώπους μιγάδας, οὓς ἀπὸ τοῦ πειρατικοῦ πλήθους περιλιπεῖς ἔσχε Πομπηΐος καταλύσας τὰ ληστήρια ».

Κατενεμήθη δ' ἐπ' Αὐγούστου ἡ Ἀχαΐα εἰς τὴν Βουλὴν τῆς Ῥώμης· ἐπὶ τῆς ἀρχῆς δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου ἐδόθη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα (22), ὡς λέγει ὁ Τάκιτος (23).

(15) Στράβ. Η, 584, Β.

(16) Αὐτ. ΙΖ. 1198. — Ἰδ. καὶ Πaus. Ζ, 16, 7.

(17) Plin. Η. Ν. Ι. IV.

(18) Δίων Κάσσ. ΜΓ. 50. — Πομπ. Μελ. Β, 3, 77 — Πλουτ. Καῖς. ΝΖ. — Πaus. Β, 1, 2. Ε. 1, 1. — Bœckh, C. I. G. n. 1716.

(19) Στράβ. Η, 594, Α. — Ι, 706, Β. — Πaus. Ζ, 18, 5.

(20) Plin. IV, 7.

(21) 594, Β.

(22) Δίων Κάσσ. ΝΓ, 12.

(23) Tac Ann I, 76

« *Achajam ac Macedoniam, onera deprecantes, levare in præsens proconsulari imperio tradique Cæsari placuit* ». Ἐπεμπε δ' αὐτόθι ὁ Αὐτοκράτωρ ἓνα *Legatus Augusti*, ἀνθ' οὗ ὁμοῦς ὁ Κλαύδιος ἤρξατο πέμπων Ἀνθύπατον (proconsul) (24).

Ἀπροσδόκητος δὲ τῆς ἐλευθερίας προστάτης ὁ Νέρων ἀναδειχθεὶς, ἐκήρυξε τὴν Ἑλλάδα ἐλευθέραν ἐν τοῖς Ἰσθμίοις (25)· ἀλλὰ τὸ δῶρον τοῦτο ἐδόθη ὅτε οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν πλέον εἰς κατάστασιν νὰ τὸ διατηρήσωσι, καὶ ἐσπατάλησαν αὐτὸ εἰς ἐμφυλίους στάσεις, δι' ἃς ὁ διάδοχος τοῦ Νέρωνος Οὐεσπεσιανὸς ἐθεώρησεν αὐτοὺς ἀνικάνους ν' αὐτοκυβερνῶνται, καὶ τοὺς ἐκήρυξεν αὐθις ὑποτελεῖς καὶ ὑπηκόους, κατὰ τοὺς τραχεῖς τούτους λόγους τοῦ Παυσανίου (26)· « *Σφᾶς ὑποτελεῖς τε αὐθις εἶναι φόρων καὶ ἀκούειν ἐκέλευσεν ἡγεμόνος, ἀπομεμαθηκέναι γήσας τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικόν* ».

Ὁ φιλέλλην δὲ καὶ φιλότεχνος Ἀδριανὸς εὐηργέτησε πολυειδῶς καὶ ὑλικῶς τὴν Ἑλλάδα (27)· πολιτικὴν ὁμοῦς ὑπαρξίν τὰ εὐσεβῆ καὶ φιλόανθρωπα αὐτοῦ δῶρα δὲν τῇ ἔφερον, καὶ κενὸς μόνον ἀρχαῖσμός ἦν, πάσης στερούμενος ἐθνικῆς σημασίας ἢ ἐπιβόρῃς, ἢ ὑπ' αὐτοῦ καθιερωθεῖσα ἐορτὴ τῶν *Πανελληνίων* (28)· διότι αὐταὶ αἱ λέξεις Ἑλληνισμὸς καὶ πατρις οὐδεμίαν πλέον ἐκέκτηντο παρὰ τοῖς πολλοῖς πολιτικὴν ἔννοιαν, καὶ ἔζων μόνον ἔτι εἰς τὸ στόμα τῶν λογίων καὶ τῶν σοφιστῶν.

(24) Suet. V. Claud. 25. — Δ. Κάσ. Ξ, 24. — Bœckh, C. I. G. I, σ. 839.

(25) Plin. IV, 8. — Πλούτ. Β. Φλαμιν. ΙΖ. — Suet. Ner. 24. — Δ. Κάσ. ΞΓ, 11.

(26) Ζ, 17, 2. — Ἰδ. Φιλόστρ. Ἀπολλ. Τυανν. Ε, 41. — Suet. Vespas. VIII.

(27) Παυσ. Α, 5, 5. — Δ. Κάσ. ΞΘ, 5.

(28) Φιλόστρ. Β. Σοφιστ. Β, 1, 5. — Ἰδ. Bœckh, C. I. G. n. 1625.

Εἶχον δὲ τοσοῦτον καταστρέψει τὸν τόπον καὶ φθείρει τὸν πληθυσμὸν αἱ ἀλληλομαχίαι τῶν τε Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων κατακτητῶν, ὥστε μεγάλαι ἐκτάσεις αὐτοῦ ἔμεινον ἔρημοι καὶ ἦσαν εἰς ληστὰς παραδοσμένοι (29)· καὶ μόλις ἐδύνατο πᾶσα ἡ Ἑλλὰς νὰ παράσχη τρισχιλίους ὀπλίτας ἐπὶ Πλουτάρχου, ὅστις λέγει (30)· « Τῆς κοινῆς ὀλιγανδρίας, ἥν αἱ πρότεραι στάσεις καὶ οἱ πόλεμοι περὶ πᾶσαν ὁμοῦ τε τὴν οἰκουμένην ἀπειργάσαντο, πλεῖστον μέρος ἡ Ἑλλὰς μετέσχηκε· καὶ μόλις ἂν νῦν ὅλη παράσχοι τρισχιλίους ὀπλίτας, ὅσους ἡ Μεγαρέων μία πόλις ἐξέπεμψεν εἰς Πλαταιάς ».

Διὰ τοῦτο ἐν ἔτει 265 μ. Χ. οἱ Γότθοι, ἐξ Ἀσίας ὁρμηθέντες, περιέτρεξαν πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, ἤτοι τὴν Ἀχαΐαν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Ἡπειρον, καὶ οὐδαμοῦ εὗρον σπουδαίαν ἀντίστασιν, μόνοι δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκρουσαν αὐτούς, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ συγγραφέως Δεξιππου, ὡς διηγεῖται ἀκριβολογῶν ὁ Τρεβέλλιος Πολλίων (31)· « *Atque inde Cyzicum et Asiam, deinceps Achajam omnem vastaverunt, et ab Atheniensibus, duce Deuxippo, scriptore horum temporum, victi sunt. Unde pulsī per Epirum, Acarnaniam, Beotiam pervagati sunt* ».

Ἐκατὸν δὲ καὶ τριάκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, ἐν ᾧ ἡ Ἑλλὰς ἦν Βυζαντινὴ ἐπαρχία, ὑπ' ἀνθυπάτου τῶν αὐτοκρατόρων ἀθλίως κυβερνωμένη, ἐπῆλθεν ὁ καταστρεπτικὸς χειμαρὸς τοῦ Ἀλαρίχου (32), καὶ οὐδεμίαν οὐδαμοῦ ἀπαντῶν

(29) Στράβ. Ζ, 496. — Cic. ad. div. IV, 5.

(30) Π. ἐκλελ. χρηστηρ. 8. — Ἰδ. καὶ Πολύβ. Exc. Vat. σ. 450 Μαΐ. — Δίων Χρυσόστ. Λόγ. ΑΓ, σ. 401. — Λουκ Νεκρ. Διάλ. ΚΖ, 2.

(31) Trebell. Poll. Vit. Gallien. XIII.

(32) Chandian. in Ruffin. II, 186. — Ζώσιμ. Ε, 5, ἐπ. — Εὐνάπ. σ. 93.

ἀντίστασιν, κατεκάλυψεν αὐτὴν δι' ἐρειπίων τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς μεγαλείου, καὶ τὴν ἀφῆκεν ἡμιθανῆ, ὁποῖαν εὗρε σχεδὸν αὐτὴν ἡ ἐπενεγκοῦσα τὴν τελευταίαν καιρίαν πληγὴν ὀθωμανικὴ κατάκτησις.

ΠΙΝΑΞ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ

Α

- 'Αθαμβόκευτον, Β, 104. - 'Αγθοεργός, Β, 293. - 'Αγαμίου, Β, 198. 275. - 'Αγελάτης, Β, 104. - 'Αγελαστός, Β, 104. - 'Αγέλη, Β, 104. - 'Αγίδαι, Β, 220. - 'Αγορά, Β, 115. 156. 379. - 'Αγορνόμος 416. Β, 263. - 'Αγορᾶς τέλος, 417. - 'Αγορεύειν, 228. - "Αγραφα ἄδικήματα, 256. - 'Αγροτέρα, Β, 306. - 'Αγωγή, 293. - 'Αγῶνες, 33. - 'Αγωνοθέται, 421.* - 'Αδέσποτοι, Β, 158. - 'Αδύνατοι, 403. 462. - 'Αθηναῖοι, 63. - "Αζωστοι, Β, 170. - 'Αθλοθέται, 42. - Αἰγιαλεῖς, Β, 144. - "Ακλον, Β, 172.	Αἰολεῖς, 23. Αἰσυμνῆται, 142. - 'Αἵτας, Β, 192. - 'Αἵτιαι, Β, 196. - Αἰχμακλωτισθέντες, Β, 275. - 'Ακοσμία, Β, 118. - 'Ακούσιος φόνος, 307. - 'Αλευδάι, Β, 393. - 'Αλήτης, Β, 360. - 'Αλία, Β, 270. - 'Αλιδιάς, Β, 356. - 'Αλκιβιάδης, Β, 26. 43. - 'Αλκμαιονίδαι, 111. - 'Αλογίου γραφή, 47. - 'Αλοῦς, 345. - "Αμπαιδες, Β, 182. - 'Αμπεχόνη, Β, 168. - 'Αμπίτταρες, Β, 157. 295. - 'Αμυκλαῖδες, Β, 167. - 'Αμφικτυονία, 36. Β, 373. - 'Αμφιορκία, 317. - 'Αμφοτερόπλουι, 390. - 'Ανάγκη, 360. - 'Αναδικία, 388. - 'Αναιδείας λίθος, 296.

- 'Ανάκρισις, 344.
- 'Αναξ, 54. B, 352.
- 'Ανάρρησις, 187.
- 'Ανδρια (ἡ ἀνδρεΐα), B, 106.
171.
- 'Ανδρολήψιον, 291. 326.
- 'Ανήλικες, 204.
- 'Ανθεστηριάς, B, 198.
- 'Ανθυπωμοσία, 376.
- 'Ανπανσις, B, 137.
- 'Αντιγραφεύς, 273. 435.
- 'Αντιγραφή, 345. 457. 366.
377.
- 'Αντίδοσις, 456.
- 'Αντιλαγχάνειν, 382.
- 'Αντωμοσία, 317.
- 'Αζώνες, 124.
- 'Απάγελαι, B, 104.
- 'Απαγωγή, 328. B, 104.
- 'Απαλλαγή, 202.
- 'Απατούρια, 187.
- 'Απελεύθερος, 109.
- 'Απελλάζειν, B, 336.
- 'Απία, B, 144.
- 'Απλαϊ, B, 167.
- 'Απογραφή, 351.
- 'Αποδέκται, 430. 435.
- 'Αποδιδαιτήσεις, 387.
- 'Αποδοκιμασία, 403.
- 'Απόδρομοι, B, 104.
- 'Αποθέται, 176.
- 'Αποκήρυξις, 205.
- 'Απόκλητοι, B, 400.
- 'Απόληψις, 203.
- 'Απόρρητα, 417.
- 'Αποστολείς, 450.
- 'Αποτιμᾶν, 202.
- 'Αποτυμπανισμός, 370.
- 'Αποφθέγματα, B, 191.
- 'Αποφράδες, 295.
- 'Απρόσκλητος, 341.
- 'Αρατος, B, 410.
- 'Αργεῖοι, B, 144.
- 'Αργίας, 279.
- 'Αργὸς λίθος, 296.
- 'Αργυρολόγοι, 429.
- 'Αργυρώνητοι, B, 361.
- 'Αρειος Πάγος, 59. 133. 275.
288. B, 91.
- 'Αριστείδης, 151.
- 'Αρχάδες, 17. B, 144.
- 'Αρμостаί, B, 263. 369. 383.
- 'Αρμωσύναι, B, 264.
- 'Αρμωσις, B, 197.
- 'Αρρητοποιός, 278.
- 'Αρτύναι, B, 357.
- 'Αρχαί, 395. B, 260.
- 'Αρχηγέται, B, 219.
- 'Αρχιθεωρία, 444.
- 'Αρχοντες, 111.
- 'Αρχός, B, 395.
- 'Αρχων ἐπώνυμος, 409.
- 'Αρχων τοῦ κοινοῦ, B, 336.
- 'Ασεβείας γραφή, 329.

- Ἀστεροπός, B, 243. 245. Βασιλεύς, 58. 335. 410. B,
 Ἀστός, 181. 219. 253. 279. 357. 371.
 Ἀστυνόμοι, 415. 394.
 Ἀσυλία, 32. Βάφα, 172.
 Ἀτέλεια, 451. Βέλτιστοι, B, 423.
 Ἀτθίδες, 62. Βῆμα, 272. B, 90.
 Ἀτίμητος δίκη, 365. Βιασμός, B, 121.
 Ἀτιμία, 193. 196. 197. 388. Βιδιᾶτοι, B, 186. 261. 270.
 Ἀττική, 63. Βιθυνοί, B, 151.
 Ἀττικῆς διαίρεσις, 67. Βλάχης δίκη, 321.
 Ἀλληταί, B, 299. Βοή, B, 240.
 Ἀυτοκράτωρ (Βουλή), 263. Βοιωτάρχαι, B, 377. 382.
 Ἀυτοτελής (δίκη), 301. 381. Βουαγοί, B, 181. 262.
 Ἀφαμιῶται, B, 101. Βοῦαι, B, 180.
 Ἀφανής (οὐσία), 454. Βουλαῖος, B, 300.
 Ἀφελεῖς, 400. 403. Βούλευσις, 307.
 Ἀφέται, B, 157. 162. Βουλευτήριον, B, 235. 362.
 Ἀφέταιροι, B, 101. Βουλή, 58. 132. 260. B, 93.
 Ἀφίδιτοι, B, 173. 94. 264. 356. 377. 412.
 Ἀφίστασθαι, B, 237. 420.
 Ἀφοσιούμενος, 440. Βοώνης, 420.
 Ἀχαία, B, 91. Βρασίδεια, B, 344.
 Ἀχαιοί, 23. Βραχυλογία, B, 190.
 Βωμονίκης, B, 190.

B

Γ

- Βαθύα, B, 237.
 Βακτηρία, 319.
 Βακχιῶνται, B, 361.
 Βάραθρον, 169.
 Βάρβαροι, 18.
 Βάσανος, 354, B, 271.
 Γάμος, 183. B, 105. 201.
 280.
 Γένη, B, 215.
 Γενῆται, 99.
 Γέρα, B, 229.

- Γέροντες, Β, 113.
 Γερωντία, Β, 231.
 Γερουσία, Β, 231. 255. 269.
 362. 420.
 Γερσάχτι, Β, 265.
 Γεώμοροι, 91.
 Γνήσιοι, 181.
 Γνώριμοι, Β, 342.
 Γόρτυνος ἐπιγρ. Β, 119.
 Γραμματεὺς, 273. Β, 267.
 400. 410. 417.
 Γραμματοφύλαξ, Β, 267.
 Γραφή, 323. 341.
 Γυμνασιαρχία, 443. Β, 267.
 Γυμναστική, Β, 184.
 Γυμνήσιοι, Β, 353.
 Γυμνῆται, Β, 151.
 Γυμνοπαιδισί, Β, 184.
 Γυμνότης, Β, 169.
 Γυναικονόμοι, 421.
- Δ
- Δαιτυμόνες, Β, 170.
 Δαμιουργοί, Β, 357.
 Δαμοσία, Β, 230. 395.
 Δαμοφάντης, Β, 165.
 Δέκα ἄνδρες, Β, 31.
 Δεκαδαρχίαι, Β, 397.
 Δεκαδοῦχοι, Β, 49.
 Δεκάδρομοι, Β, 104.
 Δεκάς, Β, 275.
 Δεκατευτήριον, Β, 38.
 Δελφίνιον, 307.
 Δεσμοφύλακες, 338.
 Δεσμωτήριον, 368.
 Δεσποσιναῦται, Β, 158.
 Δήμαρχοι, 413.
 Δήμευσις, 370. Β, 273.
 Δημιόπρατα, 374, 424.
 Δήμιος, 414.
 Δημιουργία, 91.
 Δημιουργοί, Β, 395. 414.
 Δήμοι, 147, Β, 215.
 Δημόκοινος, 414.
 Δημοποίητος, 175.
 Δημοσιομάχται, Β, 266.
 Δημόσιος, 414.
 Δημοτικοί, Β, 106.
 Δημοῦχοι, Β, 380.
 Διαβατήρια, Β, 305.
 Διαβάτης, Β, 267.
 Διαγραφεῖς, 454.
 Διαδοχή, Β, 224.
 Διαζύγιον, 202. Β, 123.
 Δίξιτα, 386.
 Διαιτηταί, 384. Β, 271.
 Διαμαρτυρία, 347.
 Διαμεμετρημένη ἡμέρα, 360.
 Διετὲς ἤβαν, 191. 267.
 Δίκαι (ἴδιαι), 321.
 Δικάσιμοι ἡμέραι, 38. 295.
 Διοικήσει (οἱ ἐπὶ τῇ), 432. 461.
 Διώκειν, 292.

- Διωμοσία, 296. 398.
 Δόκανα, B, 305.
 Δοκιμασία, 326.
 Δορπία, 187.
 Δούλοι, 30. 158. B, 102.
 Δράκων, 114. 301.
 Δρομείς, B, 104.
 Δρόμος, B, 104.
 Δυμῆνες, B, 143. 214.
 Δωδεκάπολις, B, 373. 408.
 Δωρεά, 171.
 Δωριείς, 23.
 Δωτίνη, B, 197.
- Ε
- Εθελονταί, B, 299.
 Εθνη, 94.
 Είκοστολόγοι, 428.
 Είλωτες, B, 151. 156. 295.
 343.
 Εἶρην, B, 180.
 Εἰσαγγελία, 248. 255.
 Εἰσπνήλος, B, 192.
 Εἰσφορά, 452. 456.
 Εκκτόμπολις, B, 153.
 Εκχειρία, 50. B, 152.
 Εκκλησία, 220. B, 34. 115.
 236. 252. 362.
 Εκκλησία μικρά, B, 241. 247.
 Εκκλησιαστικόν, 225.
 Εκκλησιαστικός πίναξ, 194.
- Εκκληται, B, 242.
 Εκκλητος δίκη, 393.
 Εκλογεῖς, 429. 454.
 Εκφυλλοφόρησις, 264.
 Ελευθερολίκωνες, B, 350.
 Ἑλλαδάρχης, 48.
 Ἑλλανοδίκαι, 50. B, 300. 321.
 Ἑλληνες, 13.
 Ἑλληνοταμίαι, 433.
 Εμβατεία, 373.
 Εμμηνος δίκη, 356. 394.
 Εμπέλωρος, B, 263.
 Εμπόρων δίκη, 390.
 Εμπρουροι, B, 287.
 Ενδειξίς, 327.
 Ενδεκα, 337.
 Ενέχυρον, 372.
 Εννέα ἄρχοντες, 113. 408.
 Εννεαετηρίς, B, 223.
 Ενοικίου δίκη, 373.
 Ενωμοτάρχης, B, 290. 298.
 Ενωμοτίαι, B, 288. 290. 299.
 Εξαγωγεῖς, B, 335.
 Εξαγωγή, 373.
 Εξελιγμός, B, 302.
 Εξετασταί, 473.
 Εξηγητής, B, 266.
 Εξοστρακισμός, 149. 235.
 Εξούλης δίκη, 373.
 Επαγγελία, 327.
 Επάκλον, B, 173.
 Επακτοί, B, 389.

- 'Επειυνάχται, B, 162.
 'Επειυνάται, B, 202.
 'Επιγραφῆς, 454.
 'Επιδημιουργός, B, 367.
 'Επίδοσις, 457.
 'Επίκληρος, 200. 210.
 'Επιμέλεια, 396. B, 267.
 'Επιμεληταὶ νεωρίων, 450.
 'Επιμεληταὶ ἐμπορίου, 317.
 420. 427.
 'Επιμεληταὶ Φυλῶν, 406.
 'Επιμελητῆς, B, 82. 85. 267.
 'Επιμενίδης, 117.
 'Επιπαμίτας, B, 281.
 'Επίσκοποι, 412.
 'Επιστάτης, 269. B, 93. 301.
 'Επιστολεῖς, B, 339.
 'Επιτάδευς, B, 282.
 'Επίταξις, B, 301.
 'Επίτιμοι, 368.
 'Επιτροπή, 384.
 'Επίτροποι 205.
 'Επιχειροτονία, 471.
 'Επιψηφίζων, 233.
 'Επωθελία, 377.
 'Επώλιον, 423.
 'Επώνυμοι, 334. 409. B, 86.
 93. 249.
 'Επώνυμοι ἡλικιῶν, 467.
 'Ερανιστικά διχαί, 371.
 'Ερανος, 457.
 'Ερατῶναι, B, 98.
 'Ερημος δίκη, 374.
 'Ερμεῖα, B, 102.
 'Ερυκτῆρες, B, 157. 245.
 'Ερως, B, 108. 197. 306. 382.
 'Εστίασις, 445.
 'Εστιοπάμμων, B, 116. 282.
 'Εταιρίαι, B, 106.
 'Ετεόκρητες, B, 98.
 'Ετερόπλους, 390.
 Εὐθεῖα, 349.
 Εὐθυδικία, 345.
 Εὐθύναι (εὐθυναί), 327. 471.
 B, 226.
 Εὐθυνοί, 473.
 Εὐκράτης, B, 21.
 Εὐμολπίδαι, 91.
 Εὐνάται, B, 202.
 Εὐπατρίδαι, 91.
 Εὐρουποντίδαι, B, 216. 220.
 Εὐταξίας, 466.
 'Εφεις, 299. 381. 387. 393.
 'Εφέται, 59. 300.
 'Εφηβοί, 190. B, 104.
 'Εφήγησις, 329.
 'Εφιάλτης, 382.
 'Εφορεῖον, B, 249.
 'Εφοροι, B, 42. 242. 270.
 288. 299. 338. 339. 372.
 'Εφοροι ἐλάττους, B, 246.
 261.
 'Εχῖνος, 353.

Z

Ζευγῖται, 129. B, 298. 301.
Ζημία, B, 272.
Ζητηταί, 247. 488.
Ζυγά, 301.

Θεωρικά, 435.
Θηραμένης, B, 36. 43.
Θησεύς, 26. 87.
Θῆτες, 129. B, 371.
Θουκυδίδης, B, 18.
Θρασύβουλος, B, 48.

H

Ἡβῆν, 190. B, 287.
Ἡγεμονία δικαστηρίων, 333.
387.
Ἡλία, B, 236.
Ἡλιαία, 312.
Ἡλιασταί, 314.
Ἡλιαστικόν, 320.
Ἡλικία, B, 288.
Ἡπινόβιοι, B, 168.
Ἡρακλῆς, 27.
Ἡρωϊκοὶ χρόνοι, 25.

Θ

Θάνατος, B, 275.
Θεοί, B, 93.
Θεοὶ πατρῶοι, 58.
Θεοπόλος, B, 421.
Θεράπων, B, 158.
Θεσμοθέται, 225. 336. 411.
Θέτης, 215. 269.
Θετός, 215.
Θετταλικά πτερὰ, B, 166.

I

Ἰατρός, B, 299.
Ἰδιῶται, 229.
Ἰδυῖοι, 353.
Ἰερεὺς Σωτήρων, 84.
Ἰερομνήμονες, 42.
Ἰεροποιοί, 420.
Ἰερὸς λόγος, B, 382.
Ἰκέται, 31.
Ἰκετηρία, 223.
Ἰλαί, B, 180. 294.
Ἰμβριοι, 375.
Ἰππαγρέτης, B, 292. 298.
Ἰππαρχος, 459. 465. B, 380.
400.
Ἰππαρμοστής, B, 293.
Ἰππαρχος, B, 417.
Ἰππεῖς, 469. B, 115. 292.
293. 380.
Ἰππέων (ἐπὶ τῶν), 461.
Ἰπποτροφία, 469.
Ἰστοτελεῖς, B, 376.
Ἴωνες, 221.

465

Κ

Καδίτικοι, 298. 364.
 Καιχίδας, Β, 275.
 Κακοτεχνιών, 3.
 Κακούργων Ἐπιμεληταί, 437.
 Καλλικυριῖς, Β, 151.
 Καλοὶ κήχαθοι, Β, 342.
 Καλοφόροι, Β, 106.
 Κίμματα, 173. 272.
 Καρποῦ δικη, 373.
 Καταδικαιτήσεως, 387.
 Κατακαῦται, Β, 98.
 Κατάλογοι, 462.
 Κατάστασις, 470.
 Κατωνακοφόροι, Β, 157.
 Κεκοπιῖται, 63.
 Κείρεσθαι, Β, 167. 168.
 Κέρας, Β, 303.
 Κήρυξ, Β, 92. 155.
 Κίμων, Β, 18.
 Κλαρῶται, Β, 102.
 Κλεινοί, Β, 109.
 Κλεισθένης, 143.
 Κλεοφῶν, Β, 41.
 Κλέπτειν, Β, 188.
 Κλεψύδρα, 360.
 Κλέων, Β, 23.
 Κλαρονομία, 207. Β, 126.
 Κλῆρος, Β, 379.
 Κληρουχία, 178.
 Κλήρωσις, Β, 92.

Κλῆσις, 293. 339.
 Κλητήρ, 339.
 Κνακίων, Β, 237.
 Κοιμητήριον, Β, 107.
 Κοινοβούλιον, Β, 410.
 Κόμιστρον, Β, 124.
 Κονιποδες, Β, 152.
 Κοπίδες, Β, 174.
 Κορυνοφόροι, Β, 151.
 Κοσμηταί, 424.
 Κόσμοι, Β, 111.
 Κουρεῶτις, 187.
 Κραναοί, 63.
 Κρυγαλίδαι, Β, 142.
 Κρεωδαίτης, Β, 299.
 Κριτίας, Β, 48.
 Κρυπτία, Β, 159. 257.
 Κρυπτός, 419.
 Κυδῶνες, Β, 98.
 Κυνόσουρα, Β, 216.
 Κυνόφαλοι, Β, 151. 360.
 Κυρία βουλή, 363.
 » ἐκκλησία, 223.
 » ἡμέρα, 356.
 » ὁμολογία, 384.
 Κύριος, 339.
 Κωλακρέται, 429.
 Κῶμαι, Β, 215.
 Κώνειον, 369.

Λ

Λακεδαιμόνιοι, Β, 158.

Λακωνικαί, B, 169.
 Λακ. ἐξελιγμοί, B, 304.
 Λάμαχος, B, 23.
 Λαμπαδαρχία, 443.
 Λαρισσοποιοί, B, 395.
 Λάτρεις, 393.
 Λαφυροπῶλαι, B, 300.
 Λάχης, B, 23.
 Λειπομαρτυρίου δίκη, 363.
 Λειτουργία, 437.
 Λέσχη, B, 176.
 Ληξιαρχικόν, 190.
 Ληξίαρχος, 225.
 Λῆξις, 341. 463.
 Λίμναι, B, 216.
 Λογισταί, 473.
 Λογογράφοι, 357.
 Λόγος πρῶτος, 359.
 » ὕστερος, 360.
 Λοχαγός, B, 290. 298.
 Λόχος, 466. B, 290. 293.
 Λουκοῦργος, B, 205.

M

Μάντις, B, 299.
 Μαριανδυνοί, B, 151.
 Μάρτυρες, 353. 361.
 Μαστήρες, 422. B, 266.
 Μαστιγοφόρος, B, 182.
 Μαστίγωσις, B, 189.
 Μέθη, B, 175.

Μέλας ζωμός, B, 172.
 Μελείρηνες, B, 181.
 Μενέσται, B, 151.
 Μέρεσι (ἐν τοῖς), 192. 467.
 Μερίς, B, 283.
 Μεσίδιος ἄρχων, B, 395.
 Μεσόα, B, 215.
 Μοσοδάμα, B, 199.
 Μέταλλα, 423.
 Μεταλλικαί δίκαι, 391.
 Μετοίκιον, 423.
 Μέτοικοι, 167.
 Μετρονόμος, 479. !
 Μητρίς, B, 117.
 Μίνως, 27. B, 99.
 Μισθός, 397. 470.
 Μισθωτός, B, 62.
 Μνήμων, B, 135.
 Μνησικλης, B, 81.
 Μνήστευσις, B, 197.
 Μνῶται, B, 101.
 Μόθακες, B, 157.
 Μόθωνες, B, 157.
 Μονοχίτωνες, B, 170.
 Μόρα, B, 281. 289. 294.
 Μοῦσαι, 306.
 Μουσική, B, 183.
 Μύσταξ, B, 298.

N

Ναύαρχος, 460, B, 227. 311.
 419.

- Ναυκραρία, 103. 145. 430. Ὀλύμπια, 49.
 Ναυτικὴ, B, 310. Ὀλυμπιονίκαι, B, 300.
 Ναυτοδίκαι, 389. Ὀμάριοι, B, 413.
 Νεοδαμώδεις, B, 162. 295. Ὀμοιοι, B, 216. 299.
 Νικίας, B, 21. 23. Ὀμόκαποι, B, 116. 282.
 Νόθος, 181. B, 203. 214. Ὀμοσίπυοι, B, 282.
 Νομογράφοι, B, 405. Ὀμότιμοι, B, 217.
 Νόμισμα, B, 284. Ὀμωμοκότες, 239.
 Νομοθεσία, 239. Ὀπλων (ἐπὶ τῶν), 466.
 Νομοφύλακες, 233. 278. B, Ὀπιλιέτις, B, 211.
 261. Ὀργεῶνες, 100.
 Νομοφύλ. ἐλάττους B, 261. Ὀρθαγορίσκοι, B, 172.
 Νυμφεύτρια, B, 198. Ὀρθία τάξις, B, 302.
 Ὀρκιώτερος, B, 192.
 Ὀρκος, 244. 385. 426. B,
 224.

 Ξανθίζεσθαι, B, 306. Ὀρνεῖται, B, 152. 358.
 Ξεναγός, B, 299. Ὀρύγματι, (ἐπ'), 414.
 Ξενίας δίκη, 390. Ὀρφανοδικασταί, B, 139.
 Ξενικαὶ (τράπεζαι), B, 107. Ὀρφανοί, 205.
 Ξένοι, 171. Οὐλαμές, B, 352.
 Ξύλον, 369. Οὐραγός, B, 305.
 Οὐρανοσκοπία, B, 223. 253.
 Οὐσίας δίκη, 373.

 Ὀχάνη, B, 296.
 Ὀψιγαμίου, B, 199.

 Π

 Ογδοήκοντα, B, 356. Παιάν, B, 304.
 Ογκίνοι, 369. Παῖδες, 190. B, 103. 167.
 Οἰκεῖς, B, 102. 176.
 Οἰκέτις, B, 199.
 Οἰκοδομία, B, 162.
 Οἰκονόμος, B, 268.
 Οἰκότροφος, B, 157.

- Παιδονόμοι, B, 103. 182. 262.
 Παλινδικία, 382.
 Παλλήδιον, 304.
 Παμφυλικόν, B, 353.
 Πάμφυλοι, B, 143. 214. 220.
 Πανετωλικόν, B, 400.
 Παναχαιοί, B, 412.
 Πανδαμεί, B, 288.
 Πανέλλην, B, 246.
 Πανηγυριάρχης, B, 267.
 Πανστρατιξ, B, 288.
 Παραβόλιον, 344.
 Παραγγέλλοντες, 234.
 Παραγγέλσεις, B, 300.
 Παραγραφή, 348.
 Παραγωγή, B, 302.
 Παρά δόρυ, B, 303.
 Παρακκαταβολή, 343.
 Παρακκατάστασις, 342. 386.
 Παρακυπαρίσσις, B, 152.
 Παρανόμων γραφή, 242. B, 33.
 Παράπτωσις, 342. 386.
 Παρ' άσπίδα, B, 303.
 Παράστασις, 386.
 Παρεγγύσεως, B, 300.
 Πάρεδροι, 412.
 Παρθενίαι, B, 202, 281.
 Πάτραι, B, 215. 260.
 Πατρική έξουσία, 164.
 Πατρονόμοι, B, 265.
 Πατροῦχοι, B, 105. 121.
 229. 231.
 Παῶται, B, 282.
 Πείσανδρος, B, 22.
 Πεισιστρατεῖδαι, 133.
 Πέλανορ, B, 284.
 Πελασγοί, 19.
 Πενέσται, B, 151. 393.
 Πεντακισχίλιοι, B, 32. 34.
 Πεντακόσιοι, B, 52.
 Πεντακοσιομέδιμνοι, 129.
 Πεντηκοστή, 423.
 Πεντηκοστήρες, B, 290. 298.
 Πεντηκοστής, B, 290.
 Πεντηκοστολόγοι, 428.
 Περιόντες δικασταί, 391.
 Περικλῆς, B, 16.
 Περίοικοι, B, 101. 144. 153.
 295. 353. 370.
 Περίπολοι, 467.
 Πευσίνιοι, 420.
 Πίλοι, B, 167.
 Πινάκιον, 404.
 Πιτάννα, B, 215.
 Πλεῦνες, B, 236.
 Πληθυσμός, 163. 180. B, 82.
 98. 343.
 Ποδοκῆκη, 369.
 Ποίησις, 213.
 Ποιναι, 298.
 Πολέμαρχος, 336. 410, B,
 264. 290. 298. 299. 380.
 400.
 Πόλεμος, 29. 38,

- Πολιτεία, 174. B, 178.
 Πολίτης, 157.
 Πολιτικὴ χώρα, B, 277.
 Πολιτικοὶ παῖδες, B, 198.
 Πορισταί, 429.
 Πράκτορες, 428.
 Πρείγιστος, B, 114.
 Πρέσβεις, 473. B, 228.
 262.
 Προαγορεύειν, 393.
 Προβολή, 248. 326.
 Πρόβολος, B, 33.
 Προδικασία, 294.
 Πρόδικοι, B, 204. 297.
 Πρόδικος δίκη, 384.
 Πρόεδροι, 269. B, 34.
 Προθεσμία, 349. 372.
 Προικὸς δίκη, 391.
 Προῖξ, 203. B, 197.
 Προκλήσεως, 255.
 Προλέγειν, 299.
 Πρόμαχος, B, 104.
 Προμετρηταί, 419.
 Προξενίαι, 31, 174. B, 228.
 Πρόξενoi, B, 263.
 Προσποιηταί μάχαι, B, 189.
 Προστάτης, B, 299.
 Προστήμημα, 372.
 Πρόστιμον, 368.
 Πρόταξις, B, 301.
 Πρυτανεία, 424.
 Πρυτανεῖον, 272. 308. 342.
 Πρυτάνεις, 226. 428. B, 93.
 361.
 Πρωτεῖρηνες, B, 181.
 Πρωτόκοσμος, B, 112.
 Πρῶτος λόγος, 360.
 Πρωτοστάτης, B, 301.
 Πύθιοι, B, 213. 223. 265.
 299.
 Πυλαγόροι, 62.
 Πυλαία, 43.
 Πυρίαμα, B, 170.
 Πυρφόροι, B, 300. 304.
 Πωληταί, 415. 428.

P

 Ῥαδαμάνθυον δίκαιον, B, 116.
 Ῥήτρα, B, 212.
 Ῥιψάσπιδες, B, 276.
 Ῥυθμὸς οἰκοδομικός, B, 164.

Σ

 Σαντάλαι, B, 167.
 Σεισάχθεια, 121.
 Σημεῖον, 224.
 Σιτοφύλακες, 417.
 Σιτώναι, 419.
 Σκιάς, B, 237.
 Σκιρίται, 291.
 Σκότιοι, B, 103.
 Σκύθαι, 419.

Σκυπάδαι, B, 393.
 Σκυρία, δίκη, 375.
 Σόλων, 118, 134.
 Σπαρτιοχαῖται, B, 167.
 Σπαρτοί, B, 382.
 Σπευσίνιοι, 420.
 Σπουδάρχης, 234.
 Στάρτος, B, 114, 127.
 Στηλιτεύειν, 376.
 Στίχος, B, 301.
 Στρατεία ἐν Ἐπωνύμοις, 468.
 » » τοῖς μέρεσι, 192.
 469.
 Στρατηγία, B, 91.
 Στρατήγιον, 463.
 Στρατηγίς, 465.
 Στρατηγός, 459. 464. B, 92.
 226. 339. 380. 400. 416.
 Στρατολογία, 462.
 Συγγραφεῖς, 230. B, 33.
 Συγκρητισμός, B, 111.
 Συκοφάντης, 252. 379.
 Συλλογεῖς, 429.
 Συμβόλαια, B, 255.
 Συμβόλων (ἀπὸ) δίκη, 393.
 394,
 Σύμβουλοι, B, 227. 344.
 Συμμορία, 447.
 Σύμμοροι, B, 376.
 Συμπολιτεῖται, 374.
 Συμφορεῖς, B, 298.
 Συναρχία, 420.

Σύνδικοι, 428. 476. B, 265.
 Συνέδριον, B, 55. 113.
 Σύνεδροι, B, 400. 421.
 Συνήγοροι, 473. 476.
 Συνθῆκαι, 352.
 Σύνοδος, B, 412.
 Συντάξεις, 427. B, 56. 393.
 Συντέλεια, 447. B, 382. 589.
 Συντελεῖς, B, 155.
 Συσσίτια, B, 103. 288. 363.
 Σφαιρεῖς, B, 181.
 Σχιστός, B, 170.
 Σχοινίον μεμιλτωμένον, 224.
 Σωφρονιστής, 421. B, 182.

T

Ταγός, B, 394.
 Ταλθυβιάδαι, B, 414.
 Ταμίαι, 431. 434. B, 267.
 300.
 Ταξίαρχοι, 459. 466.
 Τάξις, 466. B, 301.
 Τειχομαχίαι, B, 310.
 Τέλη, 128. B, 241. 260.
 Τεσσαράκοντα, 391.
 Τετραδαρχίαι, B, 397.
 Τετρακόσιοι, B, 34.
 Τιμήματα, 128. 345. 366.
 424. B, 82.
 Τιμητὴ δίκη, 365.
 Τισαμενός, B, 52.

Τισίφονοι, Β, 276.
 Τοξόται, 419.
 Τρέσαντες, Β, 274.
 Τρικίδες, Β, 215. 288.
 Τριακκίτιοι, Β, 372.
 Τριάκοντα, 392. 391. Β, 44.

» λογισταί, 475.

Τρίβων, Β, 165.
 Τριηραρχία, 445.
 Τριήραρχοι, 465.
 Τριτογονία, 400.
 Τριττύαρχοι, 406.
 Τριτύες, 93. 145.
 Τριχάϊκες, Β, 143.
 Τρόφιμοι, Β, 157.
 Τροχός, 370.
 Τυραννίς, 135. Β, 409.
 Τυρταῖος, Β, 313.

Υ

Υβρεως λίθος, 296.
 Υδρίαι, 407.
 Υδωρ, 360.
 Υιοθεσία, 213.
 Υλλεῖς, Β, 143. 214. 359.
 Υπέρβολος, Β, 31.
 Υπήκοοι, Β, 393.
 Υπηρέτης τῶν Ἑνδεκα, 414.
 Υπογραμματούς, 273.
 Υπομειόνες, Β, 216.
 Υποστράτηγος, Β, 417.

Υπωμοσία, 244. 375.
 Υρνηθεία, Β, 353.
 Ὑστερος λόγος, 360.

Φ

Φανερά οὐσία, 454.
 Φανομηρίδες, Β, 169.
 Φάσις, 331.
 Φείδων, Β, 316. 355.
 Φερνή, 201.
 Φεύγων, 339.
 Φιδίτια, Β, 171.
 Φιλήτορες, Β, 109.
 Φοινικίς, Β, 295.
 Φοινικαὶ δίκαι, 287.
 Φορά, 458.
 Φόροι, 424. Β, 101. 286.
 Φουάξηρ, Β, 189.
 Φράτορες, 187.
 Φρατρίαι, 93. Β, 215.
 Φρατρίαρχοι, 406.
 Φρεαττοῖ (έν), 310.
 Φρύννιχος, Β, 37.
 Φυλαὶ ἄττικαί, 73. 168. 466.
 » δέκα, 144. Β, 34. 88.
 93.
 Φυλαὶ ἰωνικαί, 77.
 » δωρικαί, Β, 215. 352.
 371.
 Φύλακες, 412.
 Φυλάκισις, Β, 274.

Φύλαρχοι, 465.
Φυσίκελλος, Β, 174.

Χρεῶν ἀποκοπή, 123.
Χροσώνητος, Β, 103.

Χ

Χαλκίον, 404.
Χαρώνιον, 369.
Χειροτονία, Β, 91.
Χείτων, Β, 243.
Χηρεία, 204. Β, 123.
Χιτών, Β, 165.
Χλαῖνα, Β, 165.
Χλαμύς, Β, 166.
Χορηγία 440.
Χορῶν κριταί, 407.

Ψ

Ψευδομαρτυριῶν δίκη, 382.
Ψῆφος Ἀθηνᾶς, 289. 365.
» τετροπημένη, 365.
» Βασιλέων, Β, 225.
Ψηφοφορία, 298. 317. 363.
Β, 91.

Ω

Ὠβλί, Β, 215.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	Στίχ.	Ἄρτι	γρ.
86	15	τετραχοῦς	τετραχῆ
93	17	τριχὶ	τριχῇ
471	9	χειροτονικῶν	χειροτονητῶν
B. 211	14	Αἰγίμιου	Αἰγίμιου
281	28	452	202
284	2	Παλένορ	Πέληνορ
289	12	πεντηχοστίας	πεντηχοστύας.

Αἱ παραπομπαί, ἰδίως εἰς τοὺς ῥήτορας, εἰσὶν ἐνιαχοῦ κατὰ διαφόρους ἐκδόσεις, διότι κατ' ἄλλους χρόνους ἄλλας ἐξ ἄλλων βιβλίων λαβόν, δὲν ἠύκολύνθη ἔπειτα νὰ τὰς συνδυάσω.

Τόμ. Β. Σελ. 119. Ἐκφράζω τὴν λύπην μου ὅτι τῆς ἀξιολόγου ἐργασίας τοῦ Κ. Ἰ. Ἀ. Τυπάλδου περὶ τῆς ἐν Γόρτυνι ἐπιγραφῆς γινώσκιν ἔλαβον ἀφ' οὗ μόνον εἶχε τυπωθῇ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ βιβλίου.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

BIBΛION ΔΕΥΤΕΡΟΝ.—Πολίτευμα τῶν τῶν Ἀθηναίων.	Σελ.	5
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.— Διάφοροι περιπέττειαι τοῦ Ἀττι-		
κοῦ πολιτεύματος.	»	5
ΚΕΦ. Α΄.— Μέχρι τῶν Πελοποννησιακῶν	»	5
Β΄.— Ἐπὶ Περικλέους	»	13
Γ΄.— Μέχρι τῶν Σικελικῶν	»	19
Δ΄.— Μέχρι τῆς ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ἤττης. Οἱ Υ΄,		
οἱ Ε΄	»	29
Ε΄.— Οἱ Λ΄	»	42
ΣΤ΄.— Μέχρι τῶν Μακεδονικῶν.	»	50
Ζ΄.— Μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης.	»	67
Η΄.— Μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν	»	75
Θ΄.— Ὑπὸ τοῖς Ῥωμαίοις.	»	88
BIBΛION ΤΡΙΤΟΝ.— Δωρικὰ πολιτεύματα	»	96
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.— Κρήτης πολίτευμα	»	96
ΚΕΦ. Α΄.— Πληθυσμός.	»	96
Β΄.— Ἰδιωτικὸς βίος	»	103
Γ΄.— Πολιτικὸς ὀργανισμός.	»	111
Δ΄.— Παράρτημα. Ἐπιγραφή τῆς Γόρτυνος	»	119
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.— Σπάρτης πολίτευμα	»	141
ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ.— Πληθυσμός.	»	141
ΚΕΦ. Α΄.— Δωριεῖς.	»	141
Β΄.— Κάθοδος Ἡρακλειδῶν	»	146
Γ΄.— Σπάρτης περίοικοι.	»	152
Δ΄.— Δοῦλοι	»	156
ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.— Ἰδιωτικὸς βίος.	»	163
ΚΕΦ. Α΄.— Σπαρτιατικὴ διαίτα	»	163
α΄. Κατοικία	»	163
β΄. Ἰματισμός	»	165
γ΄. Τροφή	»	171
Β΄.— Σπαρτιατικὴ ἀγωγή	»	176
Γ΄.— Προσωπικαὶ σχέσεις κατ' οἶκον	»	196

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ.—Πολιτικός ὀργανισμός	Σελ. 204
ΚΕΦ. Α'.—Νομοθεσία	» 204
Β'.—Πολιτικὴ διαίρεσις τῶν Σπαρτιατῶν	» 214
Γ'.—Βασιτεῖς	» 219
Δ'.—Γερουσία	» 231
Ε'.—Ἐκκλησία	» 236
Ζ'.—Ἐφοροί	» 242
Ζ'.—Τέλη	» 260
Η'.—Δικαστικά	» 268
Θ'.—Οἰκονομικά	» 277
Ι'.—Στρατιωτικά	» 287
ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.—Διάφοροι περιπέτεια τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος	» 312
ΚΕΦ. Α'.—Αὔξησις τῆς Σπάρτης	» 312
Β'.—Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης	» 317
Γ'.—Περιορισμός τῆς ἡγεμονίας	» 322
Δ'.—Πελοποννησιακὸς πόλεμος	» 327
Ε'.—Μέχρις ἀφαιρέσεως τῆς ἡγεμονίας	» 331
Ζ'.—Ἠθικὴ παρακμὴ	» 338
Ζ'.—Ὑλικὴ παρακμὴ	» 343
Η'.—Ἐσχαταὶ τύχαι	» 347
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ.—Ἄλλαι τινὲς δωρικαὶ πολιτεῖαι . . .	» 351
ΚΕΦ. Α'.—Ἄργος	» 351
Β'.—Κόρινθος	» 358
Γ'.—Κυρήνη	» 369
ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.—Αἱ ἐπισημότεραι τῶν συμπολιτειῶν .	» 373
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.—Βοιωτικὴ συμπολιτεία	» 375
» ΔΕΥΤΕΡΟΝ.—Ἀρκαδικὴ συμπολιτεία	» 389
» ΤΡΙΤΟΝ.—Θεσσαλικὴ συμπολιτεία	» 392
» ΤΕΤΑΡΤΟΝ.—Αἰτωλικὴ συμπολιτεία	» 399
» ΠΕΜΠΤΟΝ.—Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία	» 407
ΚΕΦ. Α'.—Σύστασις αὐτῆς	» 407
Β'.—Ὄργανισμός	» 412
Γ'.—Πρόσδοος εἰς Μακεδόνας	» 425
Δ'.—Ἐπὶ Φιλοποίμενος	» 428
Ε'.—Ὑπὸ τὴν Ῥώμην	» 430
ΠΙΝΑΞ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ	» 433
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ	» 452

003357

